

International Science Group

ISG-KONF.COM

VII

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT
SCIENCE AND PRACTICE"**

**Varna, Bulgaria
November 02-05, 2021**

ISBN 978-1-68564-516-8

DOI 10.46299/ISG.2021.II.VII

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference

Varna, Bulgaria
November 02 – 05, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The VII International Science Conference «Modern trends in development science and practice», November 02 – 05, 2021, Varna, Bulgaria. 619 p.

ISBN - 978-1-68564-516-8

DOI - 10.46299/ISG.2021.II.VII

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D. (Economics), specialty: 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by type of economic activity)"
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Бутенко А.О., Волошко С.А., Баранік Д.А., Стоцький А.В. СУЧАСНІ СПОСОБИ ХІМІЧНОГО КОНСЕРВУВАННЯ КОРМІВ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ	19
2.	Котельницькая А.Н., Тимошук Т.Н., Тишковский В.В., Лисюк В.В. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНОКУЛЯЦИИ СЕМЯН ЛЮПИНА УЗКОЛИСТНОГО В УСЛОВИЯХ ПОЛЕСЬЯ	23
3.	Крижанівський В.Г. ФОРМУВАННЯ НАСІННЕВОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ПОСІВНИХ ЯКОСТЕЙ НАСІННЯ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В УМОВАХ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	29
4.	Троцька С.С., Карпенко М.М., Іваниця А.О., Ткаченко В.О. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ГАЗОННИХ ТРАВСТОЇВ ТА ЇХ СКЛАД	33
5.	Федючка Е.Н., Саюк А.А. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЫРАЩИВАНИЯ СПАРЖИ В УКРАИНЕ	38
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
6.	Berezovetska I. LOCATION OF MANOR HOUSES IN THE URBAN STRUCTURE OF LVIV OF THE SECESSION PERIOD	41
7.	Skorokhodova A., Shkurotianova M. ВУЛИЧНІ МЕБЛІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА	44
8.	Криворучко Н.І., Алалі Т. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ	48
9.	Олексієнко А., Бондаренко В. ПРОЄКТУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ЕКО-ОБЄКТІВ В СИСТЕМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ В АРХІТЕКТУРІ ТА ДИЗАЙНІ	52

BIOLOGICAL SCIENCES		
10.	Yorkina N., Cherniak Y. REGIONAL AND SOCIO-ETHICAL ASPECTS OF ECOLOGICAL MONITORING OF AEROTECHNOGENIC POLLUTION OF THE CITY OF MELITOPOL	61
11.	Каськів М.В. КОНТАМІНАНТИ І БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ	64
CHEMICAL SCIENCES		
12.	Мұхамбетәлиева З., Муканова Р. ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	71
13.	Хавдыл Ж., Муканова Р.Ж. ЖЕКЕ ТҮЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	76
CULTUROLOGY		
14.	Костюк І.В. ПОДОРОЖ МІФОЛОГІЧНОГО ГЕРОЯ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПСИХОАНАЛІЗУ	80
ECONOMIC SCIENCES		
15.	Алиев У.Ж., Сатбаева А.Ж. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА НА ПРИМЕРЕ РЫНКА МАШИНОСТРОЕНИЯ	85
16.	Бугай Н.О., Мірко І.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ГРОШОВИХ КОШТІВ	87
17.	Габрись Ю.О. ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»	90
18.	Горяча О., Олійник Б. СУТНІСТЬ ТА ІНФРАСТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ	92

19.	Денисенко М.П., Голотко А.О. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ»	95
20.	Кашперська А.І. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	98
21.	Корнієнко О.П. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ В СВІТОВОМУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ	104
22.	Палійчук Є.С., Горват Г.А. ТЕНДЕНЦІЇ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	109
23.	Ревина І.Н. МАРКЕТИНГОВАЯ ОРИЕНТАЦІЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	114
24.	Сикорская В.М., Алексеев Г.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ОГРАНИЧЕНИЙ НА ПОСТАВКИ СЫРЬЯ	116
25.	Трушкіна Н.В. ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ БОЛГАРІЇ	120
26.	Черняк О.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	127
27.	Шегір Ғ.Б., Ыдырысбек М. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУДАҒЫ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ	130

GEOGRAPHICAL SCIENCE		
28.	Butkaliuk K., Bulycheva T., Hryniuk T. CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS AND LOGISTICS OF UKRAINE IN THE AGE OF THE PANDEMIC	134
29.	Патійчук В.О., Тарасюк Н.А., Нетробчук І.М., Ціпошук С.А. НОВІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ АВСТРІЇ	138
30.	Рибалова О.В., Золотарьова С.О. НЕБЕЗПЕКА ЗБІЛЬШЕННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ	148
LEGAL SCIENCES		
31.	Bezdolny M. PLACING OF THE GROUNDS, FEATURES DETENTION AND REALIZATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS IN THE TEMPORARY STAY OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS WHO ILLEGALLY STAY IN UKRAINE	153
32.	Guyvan P. TEMPORAL CRITERIA OF OPERATIVE PROTECTION OF THE VIOLATED RIGHT.	156
33.	Korobchenko A., Shevchenko A. INTERNATIONAL COOPERATION OF CUSTOMS AUTHORITIES OF UKRAINE IN THE FIELD OF PORT CONTROL	162
34.	Kuzmenko I., Verbytska O. LEGAL FIELD OF THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE PROTECTION OF ANIMALS FROM THE RED BOOK	166
35.	Багатко А.С., Якимчук М.Ю. РИТОРИКА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА	169
36.	Бодыкова А.Г. ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ДОЛЖНОСТНЫМИ ПОЛНОМОЧИЯМИ	171

37.	Бондаренко С.Ю. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА НАСИЛЬСТВА (ТА ЗАКЛИКІВ ДО НЬОГО) ЯК ФОРМУЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч.1, Ч.2 СТ. 109 КК УКРАЇНИ	175
38.	Дудніков А.Л. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СПОСОБУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	185
39.	Новосад Р.В. ПІДХОДИ ДО ІСНУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ ЯК ВИДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КРИМІНОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРАЦЬ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА Й АЙЗЕКА ЕРЛІХА)	188
40.	Новіков М. ДО ПРИРОДИ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	192
41.	Писаренко Д.О. ПРОФІЛАКТИКА СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ КОРУПЦІЙНИЙ ПРОЯВ СПІВРОБІТНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	195
42.	Репеха Н.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРИ ЕЛЕКТРОННОМУ АУДИТІ	198
43.	Хатнюк Н.С., Левицька А.А. КРАУДФАНДИНГ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	200
44.	Хатнюк Н.С., Вікулін В.О. ВИКОНАННЯ ПІЛОТНОГО РІШЕННЯ ЄСПЛ В СПРАВІ «ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ІВАНОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»: ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ	203
45.	Хатнюк Н.С., Калита Ю.А. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ІЗ НАСИЛЬСТВОМ В СІМ'І	208

MANAGEMENT, MARKETING		
46.	Bezus R., Kryuchko L. HOW DO CO-OPS WORK? PRINCIPLES OF COOPERATIVES	213
47.	Gordienko A. PERSONNEL MANAGEMENT AND ITS INFLUENCE ON ENTERPRISE MANAGEMENT ACTIVITY	215
48.	Gorobchuk V. FORMATION OF PROJECTS AND PROGRAMS OF DEVELOPMENT OF LOCAL ROADS SERVICE	218
49.	Kravchuk A. TRANSPARENCY AND OPENNESS IN LOCAL GOVERNMENT ACTIVITIES	221
50.	Миханів В.В., Тарасюк М.В. ІМІДЖ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СПРИЙНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	224
51.	Мосієнко О.В., Хробуст І.В. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТА УПРАВЛІННІ	227
52.	Сисман Д.І. ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМАНДИ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ	232
53.	Ташмухамедова К.С., Турсунзода Ж.И. УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАСТЕРОВ	234
MEDICAL SCIENCES		
54.	Garkalov K., Urazova S., Mukhametrakhimov T., Alieva S. РОЛЬ ПЕРВИЧНОЙ МЕДИКО-САНИТАРНОЙ ПОМОЩИ В ПРОФИЛАКТИКЕ И ЛЕЧЕНИИ COVID-19	237
55.	Horbatiuk I., Karpuk L., Haletska O., Melnyk S., Gorska A. ATYPICAL FORMS OF CHICKENPOX AND POSSIBLE COMPLICATIONS IN CHILDHOOD (LITERATURE REVIEW)	244

56.	Horbatiuk I., Buzhak M., Martsiv T., Makovijchuk O., Mykytiuk A. CLINICAL FEATURES OF COVID-19 IN CHILDREN (LITERATURE REVIEW)	247
57.	Ivanova L., Kozoriz V., Lemak T. CLINICAL FEATURES OF MEASLES IN CHILDREN OF THE FIRST HALF OF LIFE	250
58.	Khlamanova L., Chaikovsky Y. AWARENESS OF THE CONSEQUENCES OF COVID–19 IS AN INCENTIVE FOR IN-DEPTH STUDY OF HISTOLOGY AT THE MEDICAL UNIVERSITY	252
59.	Kovah I., Khotimska Y., Aleksieienko N., Khotimska A., Krutikova O. LACTOFERIN AS A MARKER OF ANTIMICROBIAL ORAL PROTECTION IN ORTHODONTIC TREATMENT WITH NON-REMOVABLE APPARATUS	255
60.	Syrotnykov D. IMPACT OF COVID-19 ON PATIENS WITH DIABETES	259
61.	Vasylenko T., Sydorenko I., Baftalovska S., Vasilenko A. ДОСВІД ВЕДЕННЯ ПАЦІЄНТКИ З СУПЕРБАГАТОПЛІДНОЮ ВАГІТНІСТЮ В УМОВАХ ПЕРИНАТАЛЬНОГО ЦЕНТРУ	262
62.	Ісламова Р.С., Андросов Є.Д. ВІТАМІН В12 У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ВЕГЕТАРІАНЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ, ДЕФІЦИТ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА	265
63.	Галаган А.А., Дігтяр В.А., Степанський Д.О., Лук'яненко Д.М. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗБУДНИКІВ ПОЗАГОСПІТАЛЬНОЇ ПНЕВМОНІЇ З ГНІЙНО-ДЕСТРУКТИВНИМИ УСКЛАДНЕННЯМИ У ДІТЕЙ	273
64.	Донська Ю.В., Лоскутова Т.О., Садуллаєв А., Петулько А.П., Сімонова Н.В. РОЛЬ ВИЯВЛЕННЯ ГРУП РИЗИКУ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЯКІСНИХ УТВОРЕНЬ ЯЄЧНИКІВ	280

65.	Егорова О.А., Попов В.Л., Белешников И.Л., Силин А.В., Семенов М.Г. КЛИНИЧЕСКИЕ И СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВРЕЖДЕНИЙ ЧЕЛЮСТНО-ЛИЦЕВОЙ ОБЛАСТИ И ШЕИ, СОПРОВОЖДАЮЩИЕСЯ ИНФЕКЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ	283
66.	Жураківський В.М., Пахаренко Л.В., Басюга І.О., Ласитчук О.М., Моцюк Ю.Б., Заяць І.Т. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОНСЕРВАТИВНОГО ЛІКУВАННЯ МІОМИ МАТКИ	291
67.	Зульфїгаров А.О., Жмїнько П.Г., Калашніков А.А., Худайкулова О.О., Курдїль Н.В. ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСТРОЇ ПЕРОРАЛЬНОЇ ТОКСИЧНОСТІ ЛІКАРСЬКОЇ СУБСТАНЦІЇ ПРОТОЙЛ НА ЩУРАХ W1STAR NAN SPF	294
68.	Крячкова Л.В., Коробко М.Ю. ВИЗНАЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО СТАТУСУ ШКОЛЯРІВ ТА МОЛОДІ ВЕЛИКОГО ПРОМИСЛОВОГО МІСТА ДЛЯ РОЗРОБКИ КОМПЛЕКСНИХ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ПРОГРАМ	298
69.	Курдїль Н.В., Волосовець А.О., Шейман Б.С., Іващенко О.В., Андрющенко В.В. ОСОБЛИВОСТІ ГОСТРИХ ОТРУСЬНЬ ДЕРИВАТАМИ ФЕНТАНІЛУ, НОВИМИ СИНТЕТИЧНИМИ ОПОЇДАМИ І НАРКОТИКАМИ, ЩО МІСТЯТЬ НЕФЕНТАНІЛОВІ СПОЛУКИ	300
70.	Лоскутова Т.О., Петулько А.П., Донская Ю.В., Симонова Н.В. ЗМІНИ В СИСТЕМІ ГЕМОСТАЗА У ВАГІТНИХ ЗІ ЗВИЧНИМ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ ТА СПАДКОВИМИ ТРОМБОФІЛІЯМИ	305
71.	Нейко О.В., Кравчук І.В., Курташ Н.Я., Куса О.М. ПЕРИНАТАЛЬНІ УСКЛАДНЕННЯ ТА ІМУНОБІОЛОГІЧНА РЕАКТИВНІСТЬ НОВОНАРОДЖЕНИХ У ЖІНОК З ІНФЕКЦІЄЮ НИРОК ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ.	310
72.	Петулько А.П., Лоскутова Т.А., Донская Ю.В., Симонова Н.В. ИНФЕКЦИИ МОЧЕВЫХ ПУТЕЙ У БЕРЕМЕННЫХ	313

73.	Попов В.Л., Лаврукова О.С., Сидорова Н.А., Приходько А.Н. К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ РАЗЛОЖЕНИЯ КОСТНЫХ ОСТАНКОВ	316
74.	Почапський В.Є. ПАТОЛОГІЯ СИСТЕМИ ГЕМОСТАЗУ ПРИ COVID-19	319
75.	Сергета І.В., Макаров С.Ю., Макарова О.І. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У СУЧАСНИХ УМОВАХ	323
76.	Сімонова Н.В., Стрельцова Т.Р. КЛІНІЧНІ ОСБЛИВОСТІ РОЗВИТКА НЕОПЛАЗІЙ ШИЙКИ МАТКИ	326
77.	Сімонова Н.В., Лоскутова Т.О., Петулько А.П., Донська Ю.В. ВПЛИВ МІКСТИНФІКУВАННЯ УРОГЕНІТАЛЬНОГО ТРАКТУ ЖІНОК НА РОЗВИТОК ПАПІЛОМАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ	328
78.	Широков О.В., Тітов Г.І., Сіразетдінова Г.Г., Теплова І.В., Башта І.Г. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я - ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	331
PEDAGOGICAL SCIENCES		
79.	Grekker N. ART THERAPY IN ART LESSONS	335
80.	Moroz O. ACADEMIC COMPLEX AS THE MEANS OF CONTINUOUS EDICATION IMPLEMENTATION	340
81.	Shchetyna T., Kolosovska N. “THE SPECIFICS OF THE MODERN LESSON OF LITERATURE IN AN INCLUSIVE CLASSROOM THROUGH THE PRISM OF THE FORMATION OF LINGUISTIC AND LITERARY COMPETENCE”	346

82.	Баранцова І., Рутковський М., Рутковська А. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ: СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ	350
83.	Бобошко В.В., Онищук В.А. МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ РУХОВИМ ДІЯМ	354
84.	Бондаренко С.В., Волинець Ю.О. РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕОМЕТРИЧНІ ФІГУРИ ТА ФОРМУ ПРЕДМЕТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	358
85.	Борщенко В.В., Козарчук В.С. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	365
86.	Верьовкіна Ж.Л., Курбет О.А. ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ, ЯК МОНИТОРИНГ ДОСЯГНЕНЬ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	369
87.	Годунко Л.В. ООНОВЛЕНИЙ ВАРІАНТ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З МОВНОЇ ОСВІТИ (2018 Р.) ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ДОКУМЕНТ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	372
88.	Горденко С.І. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»	375
89.	Долинський Б.Т., Буховець Б.О., Дишель Г.О., Найденська Г.П., Мальцева А.А. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ СПОРТСМЕНІВ З ТРАВМОЮ ГОМІЛКОВОСТОПНОГО СУГЛОБА ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КАБАТ	383
90.	Дорохова Д.О., Волинець Ю.О. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	387

91.	Золотухіна А.В. СТВОРЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У СЕРВІСІ WORDWALL	391
92.	Кобиленко Н.К., Надолінська К.Д. КОНТРОЛЬ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	394
93.	Кобиленко Н.К., Школенко Д.В. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ)	397
94.	Кобиленко Н.К., Саранова В.С. ОСНОВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ (У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ)	401
95.	Красильников А.А. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕПОДАВАННЯ СПОРТИВНИХ ДИСЦИПЛІН В ВІСШЕЙ ШКОЛЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМІИ COVID19	404
96.	Кривохатько Н.Д. ЗНАЧЕННЯ ПРИКЛАДНОГО АНАЛІЗУ ПОВЕДІНКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА	412
97.	Лопаєва О.М., Бойко О.І. СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	415
98.	Лубышев Е.А. ИННОВАЦИОННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ КОНФЛИКТНОСТИ В ЮНОШЕСКИХ КОМАНДАХ ПО ХОККЕЮ	417
99.	Попова К.О. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ОСНОВНІ СКЛАДОВІ	427
100.	Притула О. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ЕТНІЧНИХ ТРАДИЦІЙ	432

101.	Романенко Л.В., Калашник О.С. ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СТОРИТЕЛІНГУ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	437
102.	Ростовська І.О. ПИТАННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО- ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ	442
103.	Степанова Н.М., Топорко Ю.А. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ СПІВПРАЦЮ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї	447
104.	Сулейманова Е.У., Тимченко А.С., Дерпак Ю.Ю., Видиборець С.В. СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	453
105.	Сулицький В.В., Іванів С.А. ОЦІНКА РИЗИКІВ І ПОТРЕБ У ПЕРІОД НАГЛЯДУ ЗА ПРАВОПОРУШНИКАМИ ПІД ЧАС ЇХ ЗНАХОДЖЕННЯ НА ОБЛІКУ В ОРГАНАХ ПРОБАЦІЇ	459
106.	Титовский А.В., Кондратьев П.А., Заппаров Р.Э., Красильников А.А. МЕДИЦИНСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ФУТБОЛЕ	465
107.	Трускавецька І.Я., Безвіконна С. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНЦЬКИХ УМІНЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ	471
108.	Тюріна В.О. БІНАРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ	474
109.	Тітова Г.В., Філіпов В.Ю. СТРЕТЧІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ БАСКЕТБОЛІСТІВ	478

110.	Шевченко О., Кучеренко Д., Сізова А., Коваленко В. ГІМНАСТИЧНО-ХОРЕОГРАФІЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ РУХІВ ПРИ ПОРУШЕННІ ПОСТАВИ	482
111.	Шелестова Л.В. ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	487
112.	Шопіна М.О., Якунін Я.Ю. РОЗГЛЯД ПРОБЛЕМИ СТРЕСУ З УЧИТЕЛЯМИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	491
113.	Әбдірахман Г.Б., Сапархан Б.Б., Бердібекова Қ.Ш. «ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ» РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ОРТАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ САБАҚТАН ТЫС ФОРМАЛАРЫ	494
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
114.	Karpova S., Ivashura M., Antonenko O., Bondarenko N., Moroz K. SPECTROPHOTOMETRIC DETERMINATION OF BENZYL PENICILLIN IN PURE FORM AND IN TABLETS	498
115.	Smetanina K. MODERN TRENDS IN THE SPHERE OF DEVELOPMENT OF ADDITIONAL PROFESSIONAL EDUCATION OF MANUFACTURERS IN UKRAINE	502
PHILOLOGICAL SCIENCES		
116.	Kim L. UTILISATION DE L'HUMOUR ET DE L'HUMOUR « MACABRE » DANS LES TEXTES PUBLICITAIRES	505
117.	Kuptsova T., Koliieva I. THE DISCOURSE AS A COMPOUND LINGUISTIC PHENOMENON	507
118.	Бикова Т.В. ЖАНР ДЕТЕКТИВУ У ТВОРЧОСТІ А. КОКОТЮХИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НАЗИВАЙ МЕНЕ МЕРІ...»)	510

119.	Бідун О.Л. НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ У ВИВЧЕННІ АНТРОПОНІМІВ У СИСТЕМІ СТАРША ШКОЛА – ЗВО	513
120.	Гудована Н.Ю. ЕННЕАГРАМА ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНІ В. ДАНИЛЕНКА «КЛУБ «СТАРІЙ ПЕГАС»	517
121.	Ломова Е.А., Тебегенова А., Кокенова З., Казмагамбетова А., Касымжанова М.Е. РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ В ПЕРИОД С 90-Х ГОДОВ XIX ВЕКА ПО ПЕРВОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ XX ВЕКА	521
122.	Марченко Н.М. ОПИСОВИЙ ПРЕКЛАД, ЯК ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ ЗБЕРЖЕННЯ ЕТНОСПЕЦИФІЧНОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ	527
123.	Осьмак Н.Д. АНТИНОМІЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У РОМАНІ «ОГОЛЕНИЙ НЕРВ» СВІТЛАНИ ТАЛАН	532
124.	Хамазюк О.М., Петраш А.І. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ	535
125.	Харчук Л.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ	537
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
126.	Поляруш Б.Ю. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ МЕГАПОЛІСІ	540
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
127.	Бовдир О.С., Вельдбрехт О.О., Гончаренко Л.А., Самкова О.М., Храпко Т.А. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ У МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	542

128.	Бондаревич С.М., Котляр Л.І., Чендарогло С.В. ВПЛИВ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ НА СЕКСУАЛЬНУ ФУНКЦІЮ У МОРЯКІВ	545
129.	Вакуліч Т.М., Сафір Т.Ю. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ У ЖІНОК З СЕКСУАЛЬНИМИ ДИСФУНКЦІЯМИ	551
130.	Назаревич В.В. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ОСТРАКІЗМ: ПОТЕНЦІЙНА ОСНОВА ДЛЯ БОРОТЬБИ З НИМ	556
131.	Розіна І.В. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ	559
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
132.	Болотова В.О., Мітіна В.В. РОЗРОБКА СТАНДАРТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ	565
TECHNICAL SCIENCES		
133.	Logvinova K., Mashtalir S. THE DEPENDENCY OF GAMIFICATION (AR MASKS) IN MARKETING TO CLIENTS LOYALTY IN MEDICAL CENTER	568
134.	Mahomet A. FORMATION OF THE STRUCTURE OF REQUIREMENTS OF USERS OF MEDICAL INFORMATION SYSTEM	571
135.	Miroshnyk Y. ВАЖЛИВІСТЬ РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	578
136.	Баришнікова П. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛІВ ПОПУЛЯРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ДИСТАНЦІЙНИМ НАВЧАННЯМ	580
137.	Гонтар С.О., Кіріченко Л.О. ДОСЛІДЖЕННЯ І ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЙ ТРАФІКІВ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ DDOS-АТАК	583

138.	Коханська Н.О. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	586
139.	Моркляник Б.В., Іваськевич О.М., Лавренюк В.М., Шаповал В.Г., Роечко А.Н. СТАЦИОНАРНОЕ ТЕПЛОВОЕ ПОЛЕ В МНОГОСЛОЙНОМ ГРУНТОВОМ ОСНОВАНИИ ТЕПЛОВОГО НАСОСА НЕОГРАНИЧЕННЫХ РАЗМЕРОВ В ПЛАНЕ	592
140.	Ручинський М.М. МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ОСНОВНИХ ПАРАМЕТРІВ ВІБРОУДАРНОЇ МАШИНИ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ФУНДАМЕНТНИХ БЛОКІВ	596
141.	Троценко О.В., Григоров А.Б. ВИКОРИСТАННЯ БАРВНИКІВ В ТОВАРНИХ МОТОРНИХ ПАЛИВАХ	602
TOURISM		
142.	Безсмертнюк Т.П. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	604
143.	Крапівіна Г.О., Рингач К.О., Ханча М.К. ВІЗНИЙ ТУРИЗМ УКРАЇНИ І ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	608
144.	Крапівіна Г.О., Жидова А.В., Мазур В.М. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАТИСТИКИ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ	613

СУЧАСНІ СПОСОБИ ХІМІЧНОГО КОНСЕРВУВАННЯ КОРМІВ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Бутенко Андрій Олександрович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Волошко Сергій Анатолійович

студент

Баранік Дмитро Анатолійович

студент

Стоцький Артем Віталійович

студент

Сумський національний аграрний університет

Для покращення методів силосування, крім добавок рослинного походження (таких, як меляса і зерно), можуть бути використані хімікати, за звичай це кислоти. Найчастіше використовують суміш сірчаної та соляної кислот, яку додають до культури при закладанні її в силососховище. Перевага цього методу полягає в невеликих втратах на першій стадії силосування. Низьке значення рН не пригнічує діяльності молочно кислих бактерій, але пригнічує розвиток інших бактерій та плісняви. Недолік штучного підкислення в тому, що кислоти викликають корозію і працювати з ними небезпечно, оскільки пошкоджуються обладнання та одяг. Крім того, заготовлений таким методом силос тварини споживають неохоче, у худоби можуть спостерігатись розлад органів травлення [1, 2].

Метод підкислення зазвичай використовується для силосів з високим вмістом води. Було доведено, що мурашина кислота, застосована аналогічним методом, особливо ефективна в запобіганні розпаду білка [3].

Найбільш серйозне заперечення проти штучного підкислення силосу – це низьке споживання його тваринами і проблеми травлення, які виникли при використанні такого силосу. Ці особливості спонукали досліджувати інші речовини, які могли б консервувати культуру при високому значенні рН. Найбільший успіх був досягнений при використанні формальдегіду. Цей стерилізуючий хімікат вбиває бактерії та пліснявіння і в той же час поєднується з білком, запобігаючи його розкладанню. Але якщо потім повітря зможе проникнути в стерилізовану траву. Вона знову інфікується бактеріями і пліснявами й починається її розкладання. Формальдегід вигідний при виробництві силосу з низьким вмістом води, але при цьому потрібно добре герметизувати силососховище. Перевага суміші формальдегіду та мурашиної

кислоти в тому, що вона забезпечує деякий захист проти вторинного проникнення бактерій та плісняви. Задовільне використання всіх добавок, як правило, залежить від наявності придатних методів розподілення [1-4].

У виробництві кормів застосовують переважно природні види консервування – природне сушіння або природне сушіння з досушуванням, примусове сушіння на високотемпературних сушарках, аутоконсервацію (самоконсервацію) при сінажуванні, молочно - кисле бродіння, яке виникає природним шляхом. Проте ще в кінці XIX ст. в Італії (Жильолі, 1887) і в 1925 р. у Німеччині (Фінгерлінг) для штучного підкислення кормів використовували мінеральні кислоти, наприклад соляну і сірчану. Надмірне підкислювання при цьому (до рН 2,0) неможливе, а підкислювання до межі кислотності при звичайному силосуванні (рН 4,0-4,2) сприяло швидкому консервуванню корму, а отже, зменшенню втрат сухої речовини, що забезпечило задовільне поїдання його тваринами [1, 3, 5].

Крім названих кислотних та інших хімічних препаратів, давно випробовують і застосовують як консерванти органічні кислоти - карбонові (мурашину), оцтову, пропіонову, а також ароматичні-бензойну і саліцилову (оксибензойну), антранилову (амінобензойну). Саліцилова й антранилова кислоти дорожчі, ніж бензойна, оскільки є продуктом її переробки, а за ефективністю її не переважають. Можна також назвати порівняно недавно синтезовану сорбінову кислоту. За ефективністю дії бензойна, мурашина і сорбінова кислоти майже однакові. Всі вони нешкідливі для організму. Є підстави вважати, що подібно до інших хімічних препаратів, які застосовують і на рослинах, нешкідливість їх відносна. З часом нові дослідження свідчать про шкідливість того чи іншого препарату. Наприклад, у 70-х роках з'явилися докази того, що небажано вводити в раціон мінеральні кислоти [3, 6].

Ефективним консервантом є також формальдегід, його суміші з мурашиною кислотою для консервації кукурудзи при силосуванні, свіжої трави люцерни, злакових трав, бобово-злакових сумішок [6].

При консервації формальдегідом поліпшується перетравлюваність вуглеводної частини кормів, сповільнюється утворення кислот, помітно зменшуються втрати сухої речовини, спиртове бродіння, дезамінування амінокислот у кормі. Цей консервант знижує перетравність азоту (протеїну) в рубці жуйних. Потім протеїн засвоюється в іншому відділі травного каналу, у власне шлунку і кишках. При цьому зменшується утворення аміаку в рубці і поліпшується засвоєння азоту тваринами. Іншими словами, формальдегід, обмежуючи бактеріальний розпад білка в рубці, підвищує біологічну повноцінність азоту корму, сприяє його відкладанню в організмі тварин. При цьому сполучення формальдегіду з іншими хімічними сполуками - мінеральними і органічними кислотами (відповідно з сірчаною, мурашиною і оцтовою), які застосовують за рубежом, не підвищують консервуючої дії порівняно із застосуванням одного формальдегіду.

Слід зазначити, що консерванти треба застосовувати переважно при збиранні оводненої зеленої маси - свіжої трави, кукурудзи до молочно-воскової стиглості. При цьому консервація сприяє припиненню процесу розвитку не тільки молочно - кислих бактерій, а й дріжджів. Разом з тим при пров'ялюванні трав (а також і

рано зібраної кукурудзи), при збиранні кукурудзи у восковій, а також у повній стиглості, коли консервація проходить з мінімальними втратами сухих речовин, хімічне консервування неефективне. Крім того, хімічні консерванти не дешеві. Достатньо нагадати, що звичайне консервування, наприклад, вологого зерна кукурудзи на 154% дешевше, ніж обробка його пропіоновою кислотою.

Останнім часом поширилася обробка зрідженим аміаком пров'ялених трав при досушуванні їх, тюків сіна підвищеної вологості. В Інституті кормів дійшли висновку про високу консервуючу ефективність зрідженого аміаку в дозах 0,6-1% маси сіна. Він запобігає самозігріванню сіна і в цьому відношенні більш ефективний, ніж пропіонова кислота. Аміак дуже швидко (за 20 с) зв'язується масою. Збільшення експозиції від 60 с до 10 хв. майже не впливає на кількість зв'язаного аміаку, оскільки вміст речовин у рослинах, з якими він вступає в реакцію (в основному білки, клітковина, кислоти), залишається незмінним. При підвищенні вологості рослин кількість зв'язаного аміаку збільшується. При повторному самозігріванні маси обробку можна повторити. Застосування аміаку можна поєднувати з активним вентиляванням. У практиці широко застосовували і обробку соломи в скиртах зрідженим аміаком. Не дивлячись на очевидні позитивні її сторони, нині вона майже не застосовується. Не встановлено позитивного впливу аміаку на якість кормів, небажаним вважають згодовування подрібненого сіна, обробленого аміаком, свиням і птиці. Передозування аміаку несприятливо впливає на навколишнє середовище, особливо при зберіганні сіна в рулонах. У сховищах і біля них відчувається різкий і стійкий запах аміаку, що недопустимо на кормових дворах, розміщених, як правило, в безпосередній близькості від ферм. Нерідко тюки і рулони сіна, оброблені зрідженим аміаком, зберігають під плівкою. Це призводить до суцільного пліснявіння маси в результаті недостатньої вентиляції і конденсації водяної пари. Те саме може відбутися і в скиртах тюків, сіна, вкритих соломою. У разі її зволоження дощами погіршується вентиляція. Спостерігається також зниження вмісту каротину в обробленому аміаком сіні порівняно з необробленим, але підвищується вміст протеїну, причому досить значно - на 46%. Разом з тим перетравність поживних речовин не підвищується.

Важливо зазначити, що обробка рулонів сіна і тюків аміаком не дає позитивних результатів. Сіно при цьому дуже зігрівається. В результаті екзотермічної реакції його температура досягає 90 °С. Але при обробці сіна такими консервантами, як мурашина кислота, форміат амонію, КВС-1, КВС-2, в процесі заготівлі його в рулонах одержують позитивні результати. Обробка сіна підвищеної вологості (35-38%) у період заготівлі пропіоновою кислотою ефективна при дозі 2,0% маси сіна. Це запобігає його самозігріванню, появі плісняви і гнилі.

У цілому консерванти при заготівлі сіна слід застосовувати насамперед у районах, де через опади і загальну підвищену вологість у період збирання сіна неможливо просушити рівномірно увесь валок сіна до необхідної вологості.

Список літератури:

1. Петриченко В.Ф. Лучне кормовиробництво і насінництво трав: посібник для с.-г. вузів / В.Ф. Петриченко, П.С. Макаренко. – Вінниця: Діло, 2005. - 227 с.
2. Karbivska, U.M., Butenko, A.O., Masyk, I.M., Kozhushko, N.S., Dubovyk, V.I., Kriuchko, L.V., Onopriienko, V.P., Onopriienko, I.M. & Khomenko, L.M. 2019. Influence of Agrotechnical Measures on the Quality of Feed of Legume-Grass Mixtures. *Ukrainian Journal of Ecology*, 9(4), 547-551.
3. Karpenko, O.Yu., Rozhko, V.M., Butenko, A.O., Samkova, O., Lychuk, A.I., Matviienko, I.S., Masyk, I.M., Sobran, I.V. & Kankash H.D. 2020. Influence of agricultural systems and measures of basic tillage on the number of microorganisms in the soil under winter wheat crops of the Right-bank forest-steppe of Ukraine. *Ukrainian Journal of Ecology*, 10(5), 76-80. doi: 10.15421/2020_209
4. Tsyhanskyi V.I., Didur I.M., Tsyhanska O.I., Malynka L.V., Butenko A.O., Masik I.M., Klochkova T.I. 2019. Effect of the cultivation technology elements on the activation of plant microbe symbiosis and the nitrogen transformation processes in alfalfa agrocoenoses. *Modern Phytomorphology* 13: - P. 30-34. doi.org/10.5281/zenodo.20190107.
5. Бондаренко М.П., Собко М.Г., Собко Н.А. Особливості вирощування сумішок однорічних кормових культур. Сад, 2011. 16 с..
6. Коваленко В. П. Удосконалення технології вирощування люцерни посівної та багаторічних бобово-злакових травосумішок. Вісник СНАУ. Серія «Агрономія і біологія». 2012, 9 (24), 129-132.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНОКУЛЯЦИИ СЕМЯН ЛЮПИНА УЗКОЛИСТНОГО В УСЛОВИЯХ ПОЛЕСЬЯ

Котельницкая Анна Николаевна,

ассистент кафедры растениеводства
Полесский национальный университет, Украина

Тимошук Татьяна Николаевна,

к. с.-х. н. доцент кафедры защиты растений
Полесский национальный университет, Украина

Тишковский Владислав Викторович,

к. с.-х. н. старший преподаватель кафедры технологии хранения и переработки
продукции растениеводства
Полесский национальный университет, Украина

Лисюк Владислав Викторович,

студент
Полесский национальный университет, Украина

Вступление. Развитие аграрного сектора страны напрямую зависит от производства высококачественного сельскохозяйственного сырья, отвечающего международным и европейским стандартам. Стабильность развития аграрного производства играет ключевую роль в решении проблем экологической и продовольственной безопасности государства [1]. Успешный аграрный бизнес в стране зависит от наращивания размеров производства сельскохозяйственной продукции. Учитывая вышесказанное, активизация производства отечественной продукции растениеводства для удовлетворения потребностей внешнего и внутреннего рынков будет способствовать улучшению благосостояния и качества жизни населения страны.

Увеличение в структуре посевных площадей части зернобобовых культур обеспечивает повышение урожайности сельскохозяйственных растений благодаря их способности к симбиотической азотфиксации. В решении проблемы обеспечения сельскохозяйственных культур достаточным количеством азота в доступной форме особое значение играет люпин узколистный (*Lupinus angustifolius* L.). Люпин узколистный широко используется в кормопроизводстве, перерабатывающей и пищевой промышленности, а также в других отраслях народного хозяйства [2]. Основной особенностью люпина является высокое содержание белка в семенах и зелёной массе. По содержанию белка люпин превышает горох, вику и кормовые бобы, а по аминокислотному составу согласно принятым международным стандартам близок к сое. Содержание белка в зерне люпина узколистного может колебаться в пределах от 38 % до 52 % [3]. Люпин можно отнести к стратегическим культурам, способным решить проблему кормового и пищевого белка

растительного происхождения. Люпин узколистый является незаменимой кормовой и высокобелковой культурой. В зерне и зеленой массе люпина содержатся белковые вещества с высокой степенью переваримости. Использование люпиновых кормов обеспечивает сбалансирование белковой питательности рациона животных [4]. Учитывая вышеизложенное, использование зерна узколистого люпина перспективно в процессе производства органической продукции в животноводстве, поскольку является полноценным источником кормового белка. Люпин узколистый неприхотлив к плодородию почв, холодостойкая и высокопродуктивная культура, которая на бедных, неудобренных и кислых почвах Полесья способна обеспечивать получение высоких, обогащенных на белок урожаев зерна и зеленой массы [3, 4]. Урожайность люпина узколистого минимально зависит от минерального питания в определенных почвенно-климатических условиях [5]. Ценность люпина узколистого заключается также в его высокой азотфиксирующей способности. Люпин узколистый обладает способностью накапливать в почве до 150–200 кг/га биологического азота [6, 7]. Хорошо разветвленная корневая система люпина глубоко проникает в почву и обеспечивает структурирование пахотного и подпахотного горизонтов, а также улучшает поступление влаги в пахотный слой почвы [6]. Люпин благодаря выделениям корневой системы имеет свойство превращать труднодоступные соединения фосфора в доступные формы для растений и накапливать их в почве. В севообороте люпин является хорошим предшественником для последующих культур, повышает их уровень урожайности и улучшает качество [5, 7]. Запаханная зеленая масса люпина в почве разлагается медленно, благодаря этому в растениях не аккумулируется свободный азот по сравнению с избыточным минеральным питанием растений [6]. Выращивание люпина на зеленое удобрение равноценно внесению до 50 т/га навоза, что особенно актуально из-за его острого дефицита [7]. Люпин на зеленое удобрение является хорошим мелиорантом, способствует уменьшению почвенной эрозии, а также предотвращает вымывание питательных элементов. В результате вспашки зеленой массы люпина почва обогащается органическим веществом, повышается содержание гумуса, улучшаются его физико-химические и биологические свойства, что в целом способствует восстановлению плодородия [8]. В настоящее время актуальность приобретают меры, предусматривающие максимальное использование природных компонентов агрофитоценозов, в частности почвенных микроорганизмов. Внедрение в агропромышленное производство технологий, предполагающих использование биологических препаратов и не вызывающих загрязнения окружающей среды, является одним из современных направлений формирования устойчивых агроэкосистем и повышения их продуктивности [9]. В Украине разработаны и внедряются в аграрное производство микробиологические препараты, способные оказывать положительное влияние на физиологические процессы растений [10].

Использование биопрепаратов в агротехнологиях выращивания сельскохозяйственных растений способствует не только повышению урожайности и улучшению качества, но и снижению антропогенного давления

на окружающую среду. Использование микробиологических препаратов на основе азотфиксирующих бактерий и микробов-антагонистов улучшает азотное питание растений, способствует накоплению в ризосфере физиологически активных веществ и повышает устойчивость растений к биотическим факторам. Учитывая вышеизложенное, изучение эффективности обработки семян люпина узколистного биопрепаратами является актуальным.

Основная часть. Целью исследований было изучение особенностей формирования урожайности люпина узколистного в зависимости от инокуляции семян биопрепаратами в условиях Полесья. Исследования проводили в течение 2017–2019 гг. в условиях опытного поля Полесского национального университета на дерново-среднеподзолистых супесчаных почвах.

Бактеризацию семян люпина узколистного в день посева проводили биологическими препаратами: Ризогумин, р., 0,6 л/т; Биоинокулянт БТУ, г., 3 л/т; Микохелп, р., 2,5 л/т; Органик Баланс, р., 1,5 л/т. В состав препарата Ризогумин входит *Rhizobium lupine 367a*. Биоинокулянт-БТУ-р содержит клетки клубеньковых бактерий *Bradyrhizobium japonicum* и *Rhizobium leguminosarum*. В состав препарата Органик Баланс входят живые бактерии-продуценты *Bacillus subtilis*, *Azotobacter chroococcum*, *Paenibacillus polymyxa*, *Enterococcus*, *Lactobacillus*. Микробиологический препарат МикоХелп состоит из смеси сапрофитных грибов-антагонистов рода *Trichoderma*, живых клеток бактерий *Bacillus subtilis*, *Azotobacter*, *Enterococcus*, *Enterobacter*.

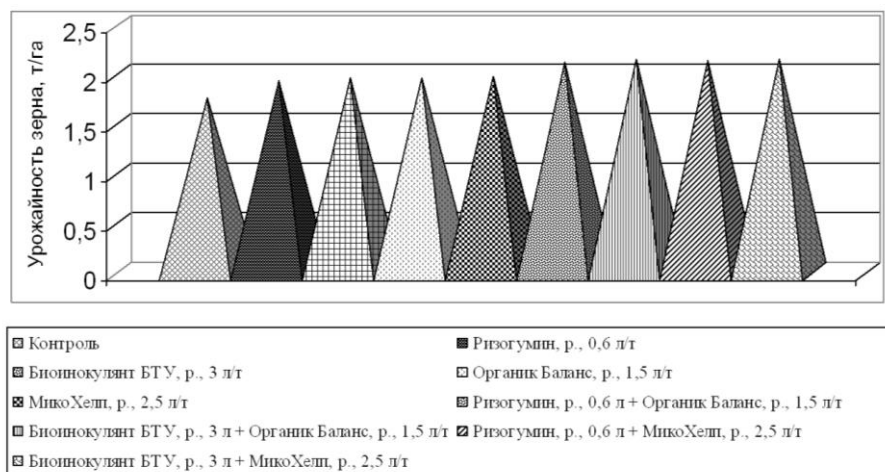
Технология выращивания люпина узколистного сорта Олимп была общепринятой для зоны Полесья. В течение вегетационного периода регулярно проводили фенологические наблюдения, учеты и анализы согласно общепринятым методикам. Учет урожая зерна люпина узколистного проводили путем уборки и взвешивания зерна. Статистическая обработка полученных экспериментальных данных проводили методом дисперсионного анализа с помощью прикладных компьютерных программ. Важным фактором увеличения урожайности зерна люпина узколистного является улучшение структуры агрофитоценоза, что существенно зависит от генетического потенциала сортов. В настоящее время аграрное производство выдвигает обоснованные требования к сортам сельскохозяйственных культур, в частности, необходимость комплексного сочетания высокой генетической продуктивности с устойчивостью к вредным организмам и неблагоприятным стрессовым факторам окружающей среды. Роль сорта в формировании высокой продуктивности сельскохозяйственных культур значительно увеличилась, что связано с массовым распространением и развитием вредных организмов [10].

Таким образом, использование генетических растительных ресурсов является одним из важнейших направлений обеспечения продовольственной и экологической безопасности страны. Внедрению в производство и широкому распространению сортов люпина мешают факторы, что связанные с его биологией. К ним относятся – позднеспелость, полегание, алкалоидность, восприимчивость к болезням. В настоящее время отечественными селекционерами созданы кормовые сорта люпина с содержанием алкалоидов не более 0,025%. Новые сорта люпина узколистного имеют существенные

преимущества перед сортами люпина желтого и белого, а именно раннеспелость и устойчивость к антракнозу. При выращивании люпина узколистного подбор сортов необходимо проводить с учетом их адаптации к почвенно-климатическим условиям и устойчивости к вредным организмам. Выращивание толерантных сортов люпина узколистного обеспечивает предотвращение потерь урожая от возбудителей заболеваний и позволяет избежать применения средств защиты.

Сортимент рода *Lupinus* состоит из 31 сорта, в том числе люпина белого (*L. Albus* L.) – 11 сортов, люпина желтого (*L. Luteus* L.) – 11 и люпина узколистного (*Lupinus angustifolius* L.) – 9 [12]. За последние 10 лет в Государственный реестр сортов растений, пригодных для распространения в Украине, внесено 7 сортов люпина узколистного, что составляет 78 % от общего количества зарегистрированных. Вид *Lupinus angustifolius* L. включает следующие сорта отечественной селекции: Института сельского хозяйства Полесья НААН – Грозинский 9, Победитель и Олимп; ННЦ «Институт земледелия НААН» – Звездный и Пеликан; Института сельскохозяйственной микробиологии и агропромышленного производства НААН – Локомотив и Юлиан; ООО "Вега Агро" – Виват и Виктан. В Государственный реестр сортов растений, пригодных для распространения в Украине, в 2020 г. был включен один сорт люпина узколистного – Юлиан, в 2019 г. три сорта – Олимп, Виктан и Виват, в 2017 г. – Локомотив, в 2013 г. два сорта – Победитель и Грозинский 9. Зарегистрированные сорта люпина узколистного обладают комплексом хозяйственно-ценных признаков, что способствует их внедрению в органическом производстве для получения дополнительных источников растительного белка и сохранения плодородия почв.

Одним из перспективных экономически оправданных мероприятий в современных технологиях выращивания зернобобовых культур, в частности люпина узколистного, является обработка семян биопрепаратами, изготовленными на основе специфических штаммов клубеньковых бактерий. Инокуляция семян люпина узколистного микробиологическими препаратами обеспечивает улучшение корневого питания растений, повышает устойчивость к биотическим и абиотическим факторам окружающей среды и, в результате повышает урожайность зерна и улучшает качество полученной продукции. Результаты проведенных нами исследований свидетельствуют о положительном влиянии исследуемых препаратов биологического происхождения на уровень урожайности люпина узколистного (рис. 1).

Рис. 1. Урожайность люпина узколистного в зависимости от обработки семян биопрепаратами, среднее за 2017–2019 гг.

В зависимости от варианта опыта, урожайность зерна возрастает на 0,17–0,39 т/га. Инокуляция семян люпина узколистного биопрепаратами Ризогумин, р. и Биоинокулянт БТУ, р. повышает урожайность зерна на 9,7–11,4% по сравнению с контролем. Применение микробиологического препарата МикоХелп, р. способствует увеличению урожайности зерна на 0,21 т/га. Наивысшая урожайность зерна получена при комплексном применении биопрепаратов – 2,11–2,15 т/га, что на 0,35–0,39 т/га больше по сравнению с контролем.

Выводы. Выращивание современных адаптированных сортов люпина узколистного с комплексным сочетанием хозяйственно ценных признаков обеспечивает решение проблемы дефицита белка растительного происхождения и сохранения плодородия почвы. Использование для бактеризации семян люпина узколистного препаратов биологического происхождения обеспечивает повышение урожайности зерна.

Список литературы

1. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 59–68.
2. Мойсієнко В. В., Панчишин В. З. Наукові здобутки і перспективи вирощування люпину кормового в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 2(42). С. 113–125.
3. Ткачук В. П., Котельницька Г. М., Тимощук Т. М. Продуктивність люпину вузьколистого залежно від добрив на дерново-підзолистих супіщаних ґрунтах. *Наукові горизонти. Scientific Horizons*. 2019. №1 (64). С. 25–32.
4. Kotelnytska A., Tymoshchuk T., Kravchuk M., Sayuk O., Nevmerzhytska O. Mineral nutrition optimization as a factor affecting blue lupine crop productivity under conditions of global climate warming. *Romanian Agricultural Research*. 2021. №. 38. P. 223–230.
5. Тарануха Г. И. Люпин – источник экологически чистого белка и азота. *Основные направления получения экологически чистой продукции растениеводства*. Горки, 1992. С. 244.

6. Персикова Т. Ф., Цыганов А. Р., Какшинцев А. В. Продуктивность люпина узколистного в условиях Беларуси. Минск : ИВЦ Минфина, 2006. 179с.
7. Голодна А. В. Люпин кормовий – стабільне джерело біологічного азоту. Корми і кормовиробництво. 2008. Вип. 61. С. 70–78.
8. Зернобобовые культуры / под общ. ред. Д. Шпаяр. Минск : ФУАинформ, 2000. 262 с.
9. Котельницька Г.М. Ефективність обробки насіння люпину вузьколистого біологічними і хімічними препаратами. Наукові засади підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва : матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. Харків : ХНАУ, 2017. С. 191–193.
10. Тимощук Т. М., Котельницька Г. М., Дунаєвська А. В. Роль сорту у захисті рослин від хвороб за органічного виробництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека*: зб. матеріалів доп. учасн. ІХ Міжн. наук.-практ. конф. Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 289–293.
11. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2021 рік / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київ, 2021. С. 43–45.

ФОРМУВАННЯ НАСІННЄВОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ПОСІВНИХ ЯКОСТЕЙ НАСІННЯ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В УМОВАХ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Крижанівський Віталій Григорович

кандидат сільськогосподарських наук,
старший викладач

Уманський національний університет садівництва

Високий потенціал урожайності, підвищені адаптивні властивості (морозостійкість, посухостійкість, невибагливість до ґрунтів, комплексний імунітет проти грибкових захворювань), підвищений вміст білка й лізину в зерні та основних поживних речовин сприяють поширенню пшениці озимої у різних ґрунтово-кліматичних зонах [1]. Збільшенню площі посівів сприяє краща, ніж у тритикале, адаптивність, висока і стабільна врожайність, широкі можливості в використанні зерна на харчові, технічні й кормові цілі. Українські аграрії розширили посіви озимих: пшениці та тритикале до 6,8 млн га. Для виробників зони Лісостепу й Полісся рекомендується 26 сортів пшениці озимої, занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Сьогодні сільськогосподарське виробництво вимагає більш продуктивних сортів, які б забезпечували отримання високих і стабільних, за роками, врожаїв зерна 8–10 т/га та високоякісного насіння [2-3].

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що: вперше:

- в Правобережному Лісостепу України досліджено генотипи пшениці озимої різного екологічного типу та вставлено їх реакцію на умови зовнішніх чинників;

- встановлено особливості росту й розвитку рослин, накопичення вуглеводів у вузлах кущіння, їх перезимівлю, стійкість проти ураження збудниками хвороб, формування листкової поверхні та коефіцієнт чистої продуктивності фотосинтезу, тривалість фаз розвитку;

- визначено показники насіннєвої продуктивності (урожайність, коефіцієнт розмноження, вихід кондиційного насіння), посівні якості насіння та його фракційний склад;

- виявлено мінливість вегетативних і генеративних ознак сортів та їх вплив на селекційні індекси;

- обґрунтовано вплив ензимо-мікозного виснаження зерна на зниження маси 1000 насінин, енергію проростання насіння й лабораторну схожість за перестою рослин на корені впродовж 4, 8, 12 діб;

- виділено сорти лісостепового екологічного типу середньостиглої групи: Обрій Миронівський, Маркіян, Мольфар, які в зоні Лісостепу за базової загальноприйнятої технології вирощування, що забезпечили вищу на: 0,17 т/га – урожайність, 2,8 % – вихід кондиційного насіння, 2,9 г – масу 1000 насінин, 2,6

% – вихід крупної й середньої фракцій насіння та стійкість до ензимо-мікозного виснаження зерна;

– дано економічну оцінку вирощуванню насіння високопродуктивних сортів пшениці озимої.

Використання сорту як фактора підвищення урожайності пшениці озимої є особливо актуальним при виробництві насінневої продукції, у зоні Правобережного Лісостепу. Враховуючи, що в умовах різких гідротермічних коливань, пов'язаних із глобальним потеплінням, сорти з низьким рівнем адаптивності, мають велику розбіжність між потенційною та реальною врожайністю, яка значно варіює за роками, важливого значення набуває правильний добір сортів з метою максимальної реалізації генетичного потенціалу закладеного при їх створенні. Із щорічним впровадженням нових сортів виробники зернової продукції Лісостепу, які вирощують сорти створені в інших зонах, 17 вимагають наукового обґрунтування оптимальної схеми взаємодоповнення сортів, що й обумовило тему наших досліджень [4-5].

Мета і завдання досліджень. Теоретично обґрунтувати, розробити та удосконалити методичні підходи щодо оцінювання й добору сортів різних установ-оригінацій, формування насінневої продуктивності (8,0 т/га) й високих посівних якостей насіння пшениці озимої та запропонувати найпродуктивніші з них для вирощування в зоні Правобережного Лісостепу України. Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі завдання:

– виявити важливі морфологічно біологічні ознаки сортів залежно від гідротермічних чинників;

– встановити вплив сорту на насінневу продуктивність та його фракційний склад;

– визначити посівні якості насіння й їх зміну під впливом ензимомікозного виснаження за перестою на корені впродовж 4, 8, 12 діб;

– з'ясувати кореляційні зв'язки між елементами структури врожаю і показниками насінневої продуктивності сортів та визначити селекційні індекси;

– дати економічну оцінку вирощування насіння сортів тритикале озимого різного екологічного типу.

У зерновому балансі країни провідне місце належить пшениці. Найважливіше завдання на перспективу – зростання врожайності й поліпшення якості зерна на основі інтенсифікації виробництва. Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що застосування інтенсивних технологій вирощування пшениці на сучасному етапі розвитку землеробства дає можливість у зонах із сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами постійно одержувати на великих площах 55–60 ц/га зерна

Підвищення стійкості зернового господарства можливе при освоєнні зональних систем землеробства, які забезпечують раціональне використання виробничих ресурсів і біо-кліматичного потенціалу певного регіону. При цьому як сукупність факторів інтенсифікації, так і їх роль у формуванні врожаю суттєво різняться залежно від зони, рівня родючості ґрунту, використання біологічного потенціалу сорту, забезпеченості технології матеріальними ресурсами та ін.

Агротехніка різних сортів озимої пшениці, яка відповідає вимогам інтенсифікації, потребує прийняття науково обґрунтованих та економічно виправданих рішень, але не копіювання і спрямована на постійне врахування ситуацій, що складаються на полі.

У селекційних програмах дедалі більше уваги приділяється створенню сортів сільськогосподарських культур з високим потенціалом продуктивності і стійкістю до дії стресових чинників. Наприклад, підвищена посухостійкість може зумовлюватися добре розвинутою кореневою системою, інтенсивністю транспірації, стійкістю протопласта, підвищеною жаростійкістю пігментної системи, активністю дегідраз. Особливе значення адаптивної селекції пов'язане з проблемою вирощування екологічно чистої продукції рослинництва, охороною здоров'я людей, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, та навколишнього середовища. Створення сортів, стійких до хвороб і шкідників, усуває проблему використання хімічних засобів боротьби з ними. Стійкі до вилягання і толерантні до загущення посіву сорти здатні конкурувати з бур'янами, тобто зникає проблема використання ретардантів і гербіцидів. Під адаптивною селекцією слід розуміти сукупність методів, що застосовуються в селекційному процесі, спрямованому на створення сортів, здатних реалізовувати високий потенціал продуктивності за екологічних умов регіону при існуючих технологіях вирощування. Урожайність зерна пшениці озимої змінювалась залежно від місця створення сорту та погодних умов років досліджень. Так, у середньому за два роки досліджень урожайність сортів пшениці озимої коливалась в межах 4,5–9,8 т/га, сорт-стандарт Подолянка сформував врожайність 8,1 т/га. Із сортів, створених в умовах Лісостепу найменшу врожайність мала Княгиня Ольга – 4,5 т/га. Сорт Золотоколоса перевищив показник сорту Подолянка на 1,8 т/га. Висока врожайність зерна була у сорту Вдала, яка становила – 9,6 т/га або більше на 9 %. Сорт Донецька 48 сформував врожайність зерна на рівні сорту Подолянка. Сприятливий температурний та водний режим 2019 р. сприяв формуванню вищої врожайності зерна пшениці озимої, яка коливалась в межах 7,0–12,2 т/га. Високий показник відмічено у сортів Золотоколоса і Вдала, що відповідно становив – 12,2 і 10,6 т/га. У сортів Княгиня Ольга та Ластівка Одеська урожайність відповідала значенням 4,2 і 7,0 т/га. Показник пшениці Донецька 48 наближався до контролю. Висока температура повітря впродовж вегетаційного періоду пшениці та дефіцит вологи у фазі формування зернівок зумовило одержання нижчої врожайності зерна у наступному році. Так, у 2020 р. сорт пшениці озимої Подолянка сформував врожайність 8,5 т/га. У решти сортів спостерігалась відповідна тенденція.

У 2019 році у сорту Золотоколоса урожайність становила 7,9 т/га, що істотно було вище за контроль. У пшениці озимої Княгиня Ольга цей показник становив 3,3 т/га, що менше значення сорту Подолянка в 2,3 рази. У сортів, Вдала та Донецька 48, урожайність була істотно вище ніж у контролю відповідно на 14,5 і 7,3 %. Показник сорту пшениці озимої Ластівка Одеська становив – 4,8 т/га, тобто різниця, порівняно до стандарту, була суттєвою.

Отже, в середньому за два роки досліджень найвищу урожайність мали сорти Золотоколоса і Вдала, що відповідно становило 9,8 і 9,5 т/га. Інші сорти пшениць, такі як Подолянка і Донецька 48 мали майже однакову врожайність 8,1 – 8,3 т/га.

Список літератури

1. Reynolds M. P. (2010). Challenges to international wheat improvement . *In: Proc. Sunflower Res. Workshop, NSA, January 10–12, Fargo, ND.* Pp. 9–12.
2. Hobbs, H. Braun, J., Beckan, V., Gucer, A. and Yilmaz, H. I. (2009). Sulfur and baking-quality of bread making wheat. *Aqreecultural Sciens* 30(21): Pp. 141–159.
3. Glosan, N.I., Zhang, T. X., Miller, J. F. and Fick, G. N. (2014). Resultate si perspective in cultura griului. *Probleme agricole. Workshop, NSA, Jan. 15–18, Fargo, ND.* Pp. 40–41.
4. Sun, P., Shands, H. L. (2009). Inheritance of kernel weight in six spring wheat crosses. *Cros. Vol. 3:* Pp. 485–491.
5. Brown, C. M. (2008). Heterosis and combining ability in common wheat. *Crop. Sci. Vol. 2:* Pp. 563–568.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ГАЗОННИХ ТРАВСТОЇВ ТА ЇХ СКЛАД

Троцька Світлана Сергіївна

кандидат біологічних наук, старший викладач

Карпенко Микола Михайлович

студент

Іваниця Анна Олександрівна

студент

Ткаченко Вадим Олександрович

студент

Сумський національний аграрний університет

Газонні трави традиційно поділяють на основні групи: верхові, напівверхові й низові.

Верхові світлолюбні трави мають великі (висотою 0,6-1 м і більше), грубі стебла й листя, мало кущаться. Найбільше листя у них зосереджено у верхній частині. Верхові трави (тимофіївка лугова, житняк вузькоколосий, стоколос безостий, китник луговий, райграс високий, грястиця збірна, конюшина червона і рожева, еспарцет, люцерна посівна, буркун білий і жовтий та ін.) застосовуються для звичайних і спеціальних газонів, газонів лугового типу.

Напівверхові трави займають проміжне положення між верховими й низовими травами й утворюють середній ярус. Напівверхові трави (вівсяниця лугова, китник луговий та ін.) мають високі генеративні пагони (від 50-70 см) і велику кількість вкорочених вегетативних пагонів, що дають кущ середньої щільності.

Низові трави характеризуються невеликою висотою (до 40 см) тонких вузьколистих паростків. Після скошування швидко відновлюються, утворюючи бруньки не тільки в пазухах листя зони кущіння, але й у пазухах листочків підземних кореневищ. Основна маса листя зосереджена в нижньому ярусі. Низові трави (м'ятлик луговий, вівсяниця червона, мітлиця звичайна і біла, райграс багаторічний, гребенник звичайний, конюшина біла, лядвенець рогатий, люцерна жовта й ін.) застосовуються переважно для партерних газонів.

Однорічні трави (райграс однорічний, тонконіг однорічний та ін.) у перший рік життя проходять повний цикл розвитку, після дозрівання насіння всі наземні й підземні органи цих рослин відмирають.

Дворічні трави (райграс багатоквітковий, люцерна хмелеподібна та ін.) у перший вегетаційний період утворюють лише вегетативні органи - корінь, стебла, листя, а плодоносні пагони з'являються лише на другий рік. Після дозрівання насіння дворічні рослини повністю відмирають.

Коренева система багаторічних трав (ромашка, стоколос безостий, ежа збірна, мітлиця, вівсяниця лугова, пирій повзучий і ніжний, гребенник, житняк, китник, тимофіївка та ін.) після дозрівання насіння розвивається роками за рахунок вегетативного поновлення коренів і кореневищ. Надземна частина багаторічних трав звичайно відмирає на зиму, а навесні відростає знову від кореневища [1, 2].

Норми висіву насіння газонних трав для створення та ремонту газонів у населених пунктах України є основою нормування і списання витрат насіння травосумішей під час проведення зазначених робіт.

В основу визначення Норм висіву покладені такі матеріали: аналіз наукового досвіду і рекомендації вітчизняних та зарубіжних авторів; багаторічні спостереження і дані витрат насіння газонних трав підприємств зеленого господарства [1, 5].

Газон - це певна ділянка однорідної території зі штучним дерновим покривом, який створюється посівом і вирощуванням дерноутворювальних трав. У зеленому господарстві газони займають понад 70% території озеленення. За призначенням газони поділяються на декоративні, спортивні та спеціальні. До декоративних газонів належать: партерні, які створюють у партерних композиціях парків, площ, поблизу громадських будівель, біля фонтанів, пам'ятників, скульптурних груп, декоративних водойм; звичайні садово-паркові, які створюють на території парків, скверів, бульварів, міжрайонних і внутрішньо-квартальних насаджень, центральних частин лісо- і лукопарків; лучні, які поширені в лісопарках і лукопарках, на великих галявинах просторових парків; мавританські створюють на місці звичайних садово-паркових чи лучних газонів [1-3].

Спортивні газони мають дернове покриття, яке характеризується високою зв'язаністю, хорошою несучою здатністю, особливою стійкістю до механічних пошкоджень і швидким просиханням.

Газони спеціального призначення відіграють важливу роль у рекультивації девастрованих земель, задернінні укосів шосейних доріг і залізниць, золівдвалів електростанцій, териконів, укосів канав, водосховищ та інших гідротехнічних споруд, у дернуванні аеродромів тощо [4].

Норми висіву розроблені відповідно до ґрунтово-кліматичних зон України на основі вивчення та аналізу щорічних показників роботи підприємств зеленого господарства для різних типів газонів. Норми висіву насіння газонних трав наведено в кг на 100 м² (табл. 1). Норми висіву насіння газонних трав визначені для ручного висівання.

Таблиця 1

Норми висіву насіння газонних трав для створення та ремонту газонів

Видів газонних трав	Звичайних садово-паркових газонів	Партерних і спортивних газонів	Лучних газонів
Гребінник звичайний	3,19	3,50	2,23
Житняк ширококолосьий	4,73	5,20	3,31

Житняк вузькоколосий	4,62	5,08	3,23
Костриця червона	3,41	3,75	2,39
Костриця лучна	3,85	4,23	2,70
Костриця овеча	2,42	2,66	1,67
Конюшина біла	1,59	1,75	1,11
Конюшина червона	2,31	2,54	1,62
Лисохвіст лучний	2,75	3,02	1,92
Лядвенець рогатий	1,86	2,05	1,30
Люцерна синя	2,31	2,54	1,62
Люцерна жовта	2,09	2,30	1,46
Польовиця звичайна	0,93	1,02	0,65
Польовиця біла	1,04	1,14	0,73
Пирій безкореневищний	4,07	4,48	2,85
Райграс пасовищний	3,85	4,23	2,70
Райграс багатоквітковий	3,63	3,99	2,54
Райграс однорічний	3,63	3,99	2,54
Тонконіг лучний	1,70	1,87	1,19
Тонконіг звичайний	2,09	2,30	1,46
Тонконіг лісовий	2,42	2,66	1,67

Установлені норми висіву насіння газонних трав оптимальні за умови дотримання всіх правил агротехніки висіву та післяпосівного догляду. Дотримання цих норм забезпечить створення стійких високодекоративних газонів.

Належний догляд за газоном потребує глибоких знань. Як правило, рекомендації щодо створення газона які описані в літературі не можуть дати відповідь на деякі загальноважливі питання. Саме тому деякі власники газонів не можуть приділити належну увагу сезонному догляду за ним. В результаті страждають рослини та декоративний вид Вашої ділянки.

1. Підготовка ґрунту. Ретельно перекопайте ділянку на глибину робочої частини лопати. Якщо родючий шар менше 15 см, завезіть землю. Якщо потрібно вносити добрива або пісок, зробіть це на даному етапі. Ретельно видаліть бур'яни, камені та коріння, що залишилося в ґрунті. Якщо ділянка досить велика, скористайтеся культиватором.

2. Розрівнювання. Для подрібнення великих грудок землі спочатку використовуйте сапку, а потім зворотною стороною грабель розбийте грудки землі та розрівняйте перекопану ділянку. (На великій ділянці можна використовувати культиватор, встановивши його ножі на невелику глибину.)

3. Ущільнення. Для цієї операції буде потрібно ущільнювальний валик. Якщо валика немає, слід просто ретельно втоптати землю.

4. Розпушення. Ще раз пройдіться великими граблями на глибину приблизно 2 см. Розбийте навіть дрібні грудочки і простежте, щоб не залишилося навіть невеликих западин або горбків.

5. Сівба. Придбайте насіння з розрахунку 30-50 г на 1 м². Посів буде більш рівномірним, якщо скористатися спеціальною газонної сівалкою, яку надалі можна застосовувати для внесення добрив. В залежності від сорту насіння необхідно відрегулювати розмір «посівних» отворів на сівалці. Ведіть сівалку таким чином, щоб нова смуга трохи заходила на стару. Це дозволить уникнути лисин між рядами. Одночасно з насінням вносяться комплексні добрива, що містять азот (N), фосфор (P), калій (K). Для рівномірного розподілу насіння бажано половину насіння сіяти уздовж газону, а половину - упоперек.

6. Закладення. За допомогою грабелів акуратно розподіліть по поверхні ґрунту насіння і добрива. Не прагніть закрити всі 100% насіння - те насіння, що залишилися на поверхні, теж проросте.

7. Ущільнення посіву. Якщо ґрунт дуже легкий, ще раз пройдіться по ньому катком - це значно поліпшить контакт насіння з ґрунтом. Чим важче ґрунт, тим легше повинен бути каток. Глибина посіву в 2 мм вважається ідеальною.

8. Полив. До появи дружних сходів ґрунт повинен залишатися постійно вологим. Щодня поливайте газон протягом приблизно 10 хвилин. З моменту посіву насіння і до появи сходів може пройти 7 до 20 днів. Дороге і високоякісне насіння сходять довше, ніж дешеві суміші, тому наберіться терпіння. Протягом двох тижнів після появи сходів газон повинен бути захищений від ходіння по ньому. Потім можна обережно ступати на газон. А ще через 4 тижні - грати в футбол (якщо це спортивний газон). Звичайно, терпляче чекати 6-8 тижнів - нелегке випробування, особливо для дітей, але все окупиться: гарний газон не раз порадує вас і ваших друзів.

Приклади компонування газонів різних типів

Спортивний газон - відрізняється високою стійкістю до інтенсивних механічних навантажень (витовкуванню і розриванню дерну). Забезпечує оптимальні умови експлуатації завдяки низькому, щільному і еластичному смикну. Володіє густим красивим листям смарагдово-зеленого кольору. Відрізняється толерантністю до засухи і високою зимостійкістю. Застосовується для створення спортивних майданчиків і тому подібне. Склад: Тонконіг лучний - 50 % (2 сорти); Райграс пасовищний - 50 % (2 сорти).

Універсальний газон - це суміш з сортів трав, придатних як для ділянок, які піддаються помірним механічним навантаженням, так і для декоративних цілей (лужки, газони в молодому саду і тому подібне). Має акуратне тонке листя красивого смарагдово-зеленого кольору. Склад: тонконіг лучний - 25 % (1 сорт); райграс пасовищний - 40 % (2 сорти); вівсяниця червона - 35 % (2 сорти).

Індустріальний газон - спеціальна суміш для місць з відсутністю регулярного догляду за газоном. Стійкий до дії несприятливих природних і екологічних чинників, особливо посухостійкий, не вимагає регулярного догляду (полив, зкошування, підживлення тощо). Тіньовитривалий. Відрізняється дуже красивою фактурою листя і щільним дерном. Склад: тонконіг лучний - 40 % (1 сорт); вівсяниця червона - 50 % (2 сорти); польовиця тонка - 10 % (1 сорт).

Тіньовий газон - спеціально підібрана суміш для створення газонів в садах і паркових зонах з нестачею освітленості, має красиве темно-зелене листя. Склад:

тонконіг лучний - 15 % (1 сорт); райграс пасовищний - 15 % (1 сорт); вівсяниця червона - 55 % (1 сорт); вівсяниця овеча - 15 % (2 сорти).

Газон для гольфу - формує дуже щільний дерен, придатний до низького скошування, гарантуючий кочення м'ячика без перешкод. Склад: вівсяниця червона - 85 % (2 сорти); польовиця - 15 % (1 сорт).

Зелений килим - спеціальна суміш, яка зберігає зелений колір за будь-яких умов: як у найжаркіше літо, так і взимку. Склад: тонконіг лучний - 20 % (1 сорт); вівсяниця тростиновидна - 80 % (2 сорти).

Газон для підсіву - суміш газонних трав, яка відрізняється відносно швидким зростанням і застосовується для відновлення трав'яного дерну. Склад: тонконіг лучний - 25 % (2 сорти); райграс пасовищний - 75 % (2 сорти).

Список літератури:

1. Адоян А.Р., Берестенникова В.И., Гичкина Т.Г. Газоны. Основы семеноводства и районирования. - М.: Наука, 1984. - 244 с.
2. Хессайон Д.Г. Все о газоне. - М.: Кладезь-Букс, 2004. - 128 с.
3. Тимофеев Д.А., Лихачова Е.І. Рельєф естетичний елемент ландшафту / Рельєф середовища життя людини (екологічна геоморфологія). М.: Медіа ПРЕСС, 2002.
4. Фролова М.Ю. Оцінка естетичних достоїнств природних ландшафтів. Вісн. Моск. ун-та. Сер. 5. Геогр. 1994. № 2.
5. Вергунов О.П., Денисов М.Ф., Ожегов С.С. Ландшафтне проектування. М.: Вища школа, 1991.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЫРАЩИВАНИЯ СПАРЖИ В УКРАИНЕ

Федючка Евгений Николаевич,

аспирант

Полесский национальный университет, Украина

Саюк Александр Анатольевич,

к. с.-х. н., доцент кафедры технологии хранения и переработки продукции
растениеводства

Полесский национальный университет, Украина

Овощеводство является важной составляющей отечественного аграрного сектора страны для обеспечения рынка продовольствия и полноценного питания населения. Производство овощной продукции открытого грунта характеризуется достаточно высокой экономической эффективностью, и относится к стратегическим отраслям агропромышленного производства. В большинстве стран мира овощеводство стремительно развивается, поскольку спрос на овощную продукцию растет на внутреннем и внешнем рынках. В связи с этим, расширение ассортимента овощной продукции на рынке и обеспечения населения разнообразной овощной продукцией является первоочередной задачей агропроизводителей [1].

В Украине овощной рынок в последнее время развивается, в частности за счет выращивания мало распространенных овощных культур. Сейчас ученые проводят исследования по изучению разработки и усовершенствования технологий выращивания нишевых овощных культур. Одной из нишевых овощных культур пригодной для выращивания в Украине является спаржа (*Asparagus officinalis* L.).

Спаржа – многолетнее растение из семейства спаржевые (*Asparagaceae*), которое широко распространено во многих странах мира, в том числе Азии, Китае, Европе и Северной Америке. В странах Западной Европы спаржу больше всего выращивают в Испании и Германии. Спаржа является морозостойкой высокоурожайной культурой. Сбор урожая спаржи ранней весной играет особое значение, поскольку в это время получают мало овощной продукции из открытого грунта [2].

Спаржа имеет мощную корневую систему, где накапливается запас питательных веществ, благодаря которому, ранней весной образуются побеги. Из почек у старых растений образуются побеги толщиной до 1,5–2,0 см. Урожай культуры собирают в течение 1,5–2 месяцев после отрастания побегов весной. Спаржу используют для диетического питания и лечения, поскольку она содержит значительное количество витаминов и минеральных солей. Для употребления в пищу пригодны белые сочные побеги или молодые зеленые, появившиеся на поверхности почвы. Наиболее вкусные и ароматные части – верхушки побегов.

*Рис. 1. Побеги *Asparagus officinalis* L.*

Побеги спаржи, находящиеся в почве белого цвета, поэтому ее называют выбеленной. При дневном освещении побеги спаржи становятся зелеными и могут расти до высоты 1,5 м. На стеблях формируются видоизмененные листья, которые называют чешуйками [3].

Спаржа не только высокомаржинальная культура для агропромышленного комплекса, обеспечивающая получение высоких прибылей, но и обладающая уникальным сочетанием полезных свойств, для организма человека. Поскольку спаржа является низкокалорийной (23–26 ккал/100 г), то она легко усваивается организмом. Белые побеги содержат белковые вещества, незаменимую аминокислоту – аспарагин, а также сапонин. Зеленые побеги по химическому составу являются более ценными, нежели белые, так как содержат значительное количество сухого вещества, белков, аскорбиновой кислоты, каротина, витаминов группы В.

Установлено, что 100 г спаржи содержит каротина – 2 мг, витамина В₁ – около 2 мг, витамина В₂ – 0,13 мг, витамина РР – до 1 мг, витамина С – 50 мг. Минеральный состав спаржи следующий: калия – 164 мг, кальция – 14 мг, магния – 11 мг, железа – 1 мг, фосфора – 17 мг [4].

В медицине спаржа используется как мочегонное средство, а также для лечения болезней почек, сердечных заболеваний, ревматизме и подагре. Особенно спаржа полезна для больных циститом, водянкой и при камнях в почках. Доказано, что потребление спаржи снижает кровяное давление, усиливает работу сердца, снимает усталость, кроме того способствует удалению хлоратов, мочевины и фосфатов. Кроме ценных питательных свойств, спаржа также является декоративным растением и применяется во флористике для изготовления композиций.

Спаржа законодательно разрешена для выращивания в Украине, как культура открытого и закрытого грунта, но, к сожалению агротехнологии ее выращивания пока недостаточно изучены. В течение 2017–2018 гг. площадь насаждений спаржи в Украине составляла около 60 га, тогда как в европейских странах более 60 000 га, из которых в Германии около 26 тыс. га. В США площади спаржи занимают более 58 тыс. га, а мировым лидером по выращиванию спаржи является Китай, где площадь насаждений составляет около 65 тыс. га [2].

Одной из причин незначительных площадей насаждений спаржи в Украине является недостаточная информация о технологии выращивания в различных почвенно-климатических условиях выращивания [1]. Исследования по разработке и совершенствованию технологий выращивания и сбора редких овощных культур, в том числе спаржи актуальны и требуют совершенствования. За последние 6 лет в Украине площади насаждений спаржи значительно увеличились. Согласно статистическим данным, по состоянию на 2019 *Asparagus officinalis* L. выращивали на площади 100–120 га. Сейчас площади спаржи находятся в пределах 250–300 га.

Перспективы выращивания спаржи в Украине обусловлено следующими факторами:

1. Ранний сбор овощной продукции открытого грунта, так как молодые побеги спаржи, богатые витаминами, способны прорасти в третьей декаде апреля, когда свежих овощей еще нет или очень мало.

2. В несезонный период спаржу можно выращивать в парниках и теплицах, что обеспечивает получение сверххранной продукции под пленочным укрытием.

3. Спаржа является высокопроизводительной культурой, обеспечивающей урожай побегов на уровне 4–6 т/га и более.

4. Выращивание такой многолетней овощной культуры как спаржа обеспечивает сбор урожая на протяжении 10–12 лет после посадки.

5. Морозостойкость спаржи обеспечивает возможность выращивания ее в различных почвенно-климатических условиях страны.

6. Стоимость полученной продукции, благодаря раннему сбору значительно повышает цену традиционной овощной продукции.

Спаржа в плодоовощном бизнесе Украины занимает особое место и является одной из самых высокодоходных овощных культур открытого грунта. Требованиями современного рынка является совершенствование элементов технологии выращивания спаржи в различных почвенно-климатических условиях страны.

Список литературы

1. Федючка Е.Н. Гибридный состав спаржи обыкновенной (*Asparagus officinalis* L.) в Украине. Актуальные теоретические и практические проблемы аграрной науки и их решение : Сб. междун. конф., посв. 90 летию образования Ташкентского госуниверситета. Tashkent, Uzbekistan, 2020. С. 461–464.

2. Сприжаченко Л. М. Спаржа. Картофель и овощи. 2000. № 3. С. 13–14

3. Motoki S., Tianli T., Taguchi T., Kato A., Ikeura H., Maeda T. Distribution of rutin and protodioscin in different tissue parts of *Asparagus* (*Asparagus officinalis* L.). Hortscience. 2019. № 54(11). 1921–1924. <https://doi.org/10.21273/HORTSCI14131-19>.

4. Ращупкин А. Спаржа – подспорье для дальновидного фермера. Белорус. сел. хоз-во. 2017. №2. С.74–76.

LOCATION OF MANOR HOUSES IN THE URBAN STRUCTURE OF LVIV OF THE SECESSION PERIOD

Berezovetska Iryna

Candidate of Architecture, Acting Associate Professor of Architecture
Lviv National Agrarian University

In the first third of the 20th century districts of manor buildings continue to develop on the southern and southeastern outskirts of Lviv. As a result of analysis of the development of the Lviv urban structure, it was revealed that the E. Howard's concept of city-garden was partially realized in the city. However, in a specific urban situation, it acquired feature, which consisted in the fact that the centers of compact manor housing were formed within the urban area and combined with radial communications with the central part of the city.

At the beginning of the 20th century experience in the construction of manor houses, such as Kastelivka, was gained in Lviv, which became the basis for further development of the architecture of manor housing [1].

The construction of manor housing in Lviv was carried out in two ways: the construction of individual houses on vacant plots among the formed urban fabric; construction of manor buildings. Homestead housing in Lviv during this period was developing in three directions: construction of houses along previously formed streets parallel to the street strips; construction of districts of manor buildings with the development of a new network of streets; construction of separate manor houses in previously formed districts.

In the pre-war period, districts of manor buildings were constructed in Lviv in the area of Konovalets-Chuprynky, Svetsitskoho-Parkova streets, Frantsuvka and Rolleruvka districts, and the construction of the Kastelivka district was finished. In the postwar period, districts of manor buildings were built in the area of Myrnyi, Cheresheva - Samylenko streets, near Sviatoslav Square, and the construction of the Rolleruvka quarter was finished.

By the end of the 19th century, important urban transformations had already taken place in Lviv. They determined the directions of development of its construction in the next century as well.

The urban structure of the city was radial, resembling a multi-rayed star with a central core with a high density of buildings. Radial streets Lychakivska, Zelena, Pekarska, Stryjska, Horodotska, Shevchenko, Zamarstynivska, and Khmelnytskoho converged in the central part of the city. Despite the fact that in the last decade of the 19th century, a rapid pace characterized the construction movement and the growth of urban development was intensive, many areas on the outskirts of the city were still undeveloped. Such large undeveloped areas were the streets in the districts of

Bogdanovka, Levandivka, Novyi Svit, the areas between Stryjska and Snopkivska, Zelena and Pekarska streets.

The shortcomings of the city's planning structure, which were never completely eliminated in the second half of the 19th century, were the lack of ring connections and overcrowding in the city's central areas. In complex, it created the preconditions for the development of housing construction in the peripheral areas of the city [2,3].

At the end of the 19s century the first complex project of building the district with individual houses was implemented in Lviv. That was the Kastelivka section, which was designed in 1886 by Yu. Zakhariievych and I. Levynsky [4]. Kastelivka's urban planning idea was based on an attempt to create a humanized environment built on deep human unity.

The period of 1900-1914 was active in urban development of the city. It was due to the fact that Lviv was experiencing its economic prosperity at that time. Due to the huge influx of population to Lviv and the increase in the number of houses, the built-up area of the city is compacted along the main roads [5-7].

The analysis of the development of the plots of manor buildings shows that it took place in three ways: construction of manor houses along the existing streets in strips parallel to the streets; construction of manor houses by sections with the creation of a new network of streets and the formation of complex buildings; completion of manor buildings, the construction of which was started in the previous period.

Urban planning structure of the city Lviv in the first third of the twentieth century was radial and resembled a multibeam star with a pronounced central core of the city center with a high density of buildings.

The disadvantages of the city's planning structure were the lack of ring roads and the overcrowding of the city's central areas. In the complex, this created the preconditions for the development of housing construction in the peripheral areas of the city.

At the end of the 19s century the first complex project of building the district with individual houses was implemented in Lviv. It was the Kastelivka section. Fundamentally new for the city was not only the concept of Kastelivka, it was the first project to operate with urban planning categories in Lviv.

Influenced by the practice of founding gardens in the suburbs of the 19th and 20th centuries, there are areas of manor buildings on the southern and southwestern outskirts of the city, as well as colonies of working housing in the western, northern and northeastern parts in Lviv.

The practice of building individual construction sites was continued during the period of functionalism. In particular, at this time the Professor's Colony, Bogdanovka, was designed and built.

References

1. Лінда С. Кастелівка: народно-романтичні тенденції у розвитку архітектури львівського історизму // Народознавчі зошити. – 2000. – №2. – С. 131-141.
2. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim. – Lwów, 1919.
3. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. – Львів, 1987. – 175 с.

4. Нога О. Іван Левинський: художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. – Львів: Основа, 1993. – С. 51. Pazyra S. Ludność Lwowa w pierwszej ćwierci XX w. – Lwów, 1931. – S. 419.
5. Orłowicz M. Pustrowany przewodnik po Lwowe. – Lwów, 1925. – 59 s.
6. Hozowski S. Ekonomiczny rozwój Lwówa w latach 1772-1914. – Lwów, 1935. – S. 113-114.
7. Лінда С.М. Пошуки національної своєрідності в архітектурі Львова на межі ХІХ-ХХ століть. – Вісник НУ“ЛП” Архітектура. – 2001. – № 429. – С. 87-98.

ВУЛИЧНІ МЕБЛІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Skorokhodova Alina

Кандидат архітектури, доцент
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Shkurotianova Maryna

Вчитель
Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 122

Місто, як соціокультурна система, може вважатися таким, якщо в ньому є міська спільнота, яка мислить себе містом, живе та відчуває відповідальність за нього та відчуває його своїм будинком. Нині зростає значимість духовного «споживання» міського середовища, інформаційно-культурного та емоційного сприйняття міста [1]. Міське середовище необхідно розглядати як функціонально-просторову систему нерозривно пов'язаних частин міста, в яких рівноправно взаємодіють безліч складових: від просторів площ та вулиць до стандартних елементів міського обладнання та благоустрою [2]. Одне із завдань зовнішнього благоустрою – підвищення різноманітності та художньої виразності відкритих озелених просторів та використання сучасних малих архітектурних форм, зокрема, вуличних меблів, які красиві та зручні для всіх. Багато способів побудови простору, що формують доступне середовище, є необхідними при проектуванні зручних та ергономічних зон для всіх людей. До них можна віднести: розмірні характеристики, оптимальні зони видимості, колірний та шумовий комфорт, тактильна різноманітність, освітленість, архітектурно-просторову ясність навколишнього штучного середовища.

«Простота та зручність для всіх» — за цими принципами живе та працює вся Європа. Одна з можливостей зробити міський простір зручним для мешканців – зробити це за допомогою правильно підібраних міських меблів з урахуванням потреб мешканців та функції конкретної вулиці чи району. За щільністю руху у міському просторі можна виділити чотири зони: 1) великі вулиці з інтенсивним рухом; 2) дороги для руху пішоходів та велосипедистів; 3) вулиці щоденного пересування; 4) вулиці з менш щільним та спокійним рухом. Виходячи з функції конкретної вулиці або району, а також швидкості людей, що пересуваються по ним, слід планувати туди і відповідні меблі. До об'єктів, що належать до міського дизайну, входить обладнання різних систем обслуговування міста: комунально-господарських служб (лави, фонтани, ліхтарі та світильники, майданчики для збору сміття, туалети та ін.), торгівлі та довідково-інформаційної служби (кіоски, торгові автомати, газетні та інформаційні стенди), зв'язки (телефонні автомати, поштові скриньки), транспорту (навіси біля зупинок, опори контактної мережі, світлофори, дорожні знаки) тощо. Малі архітектурні форми можуть наголошувати на існуючому міському середовищі, будучи пам'ятками

архітектури, творами садово-паркової та ландшафтної архітектури та скульптури, зовнішнього благоустрою. Малі архітектурні форми, що використовуються для оформлення вулиць, магістралей, парків, скверів, дворових територій повинні підкорятися єдиному задуму, тільки тоді вони зможуть повною мірою відобразити своєрідність природних умов, національного колориту, неповторність створюваного об'єкта, а також відповідати своєму призначенню. Правильно обрані меблі забезпечують одночасно зручність, чистоту та безпеку, завдяки яким мешканцям приємно перебувати у міському просторі, і це стосується всіх вікових груп. Малі архітектурні форми за своїм характером і особливо стильовим рішенням є найбільш мінливим шаром предметно-просторового середовища.

Великі вулиці з інтенсивним рухом, тобто магістралі: щільність та швидкість руху на великих вулицях з інтенсивним рухом дуже велика. Ними їздять автомобілі та громадський транспорт, водночас цими вулицями пересувається безліч пішоходів і велосипедистів. На додаток до місцевого руху, на цих вулицях проходить рух, що з'єднує частини міста. При цьому слід забезпечити безпеку та зручність для всіх людей. Пішоходи не шукають на таких вулицях лав або зон для довгих посиденьок, швидше їм знадобиться місце, де зупинитися ненадовго на своєму шляху, щоб дати ногам відпочити, почекати автобус тощо. Тому на вулицях магістрального типу не потрібні довгі лави або затишні зони де можна посидіти, проте на великих вулицях слід запланувати лавки для очікування, урни для сміття та, звісно, болларди. Болларди (загороджувальні стовпчики) – це практичні роздільники простору, за допомогою яких можна зручно створювати безпечні місця для руху як автомобілів, велосипедистів, так і пішоходів. Вибираючи лавки на вулицю з інтенсивним рухом, можна віддати перевагу простому та функціональному стилю. На великих вулицях точно слід не забути про сміттєві ящики, які переважно повинні знаходитися окремо і мати досить ненав'язливий дизайн, щоб залишитися нейтральними у картині міста. При виборі сміттєвих ящиків було б віддати перевагу рішенням, що дозволяють легке спустошення.

Дороги для руху пішоходів та велосипедистів: пішохідно-велосипедні доріжки популярні серед велосипедистів, так і серед людей, які займаються оздоровчим спортом. Також їх використовують багато сімей, які бажають безпечно, далеко від автомобільних доріг, провести час з дітьми. Пішохідно-велосипедні доріжки не передбачають планування великих зон відпочинку, однак і на них слід подумати про місця, де можна було б трохи відпочити та перевести дух. Другою можливістю відокремлення проїжджої частини від пішохідно-велосипедної доріжки є використання садових огорож, які можуть бути як традиційного виду, так і привертають увагу своїм дизайном. Садові огорожі можна встановлювати і для позначення меж зеленої зони, щоб обрамити газон і направити людей, що пересуваються по міському простору, ходити вулицями та дорогами, а не зоною зелених насаджень. Лавки, що встановлюються на пішохідно-велосипедній доріжці, повинні знаходитися в місцях, де зупинка буде безпечною. Пам'ятаючи, що доріжкою користуються велосипедисти, недоцільно розміщувати лаву, наприклад, на крутому повороті,

де велосипедисту її важко помітити. У місцях, де це можливо, лава могла б розташовуватися обличчям до сонця та з видом на гарне місце. Практично встановлювати на узбіччях пішохідно-велосипедних доріжок лавки, поєднані з власниками велосипедів.

Вулиці щоденного пересування – це звичайні вулиці, якими ми ходимо з пункту «А» до пункту «Б». Це вулиці, якими користуються жителі, щоб піти до магазину, школи, на роботу тощо. Якщо паркова зона знаходиться далеко, то такі вулиці використовують і для дозвілля – на них займаються оздоровчою ходьбою, проводять час з дітьми, гуляють із собаками. При плануванні міських меблів слід було б врахувати все це.

Проміжні зони. Будь-якому міському простору необхідні також зони відпочинку та проміжні зони для тривалих зупинок, де всім мешканцям було б добре та зручно проводити час на свіжому повітрі. Зони відпочинку не повинні обмежуватися лише парками. Вони могли б перебувати і на кутах вулиць, і на невеликих зелених ділянках між будинками, які є привабливими для зустрічей саме місцевих жителів. Сюди приходять погратися з дітьми та поговорити із сусідами. Плануючи меблі на такі проміжні зони, слід подумати насамперед про потреби місцевих жителів, при цьому зона має бути привабливою як для сімей з дітьми, так і для пенсіонерів. У проміжних зонах слід створити також трохи приватності та відокремленості від розташованих навколо багатоквартирних будинків та вулиць. У зеленій зоні між будинками можна запланувати також привабливий ігровий майданчик для найменших та вуличні тренажери для тих, хто трохи старший. Продуманий міський простір дихає з жителями в одному ритмі, дозволяє зупинитися в потрібний час і у відповідному місці, а встановлені у місті вуличні меблі пропонують різні можливості проведення дозвілля. Відповідно, яка швидкість руху в конкретному районі, слід вибирати і меблі. Крім швидкості руху, при виборі вуличних меблів важливо продумати, куди точно будуть встановлені меблі. По можливості меблі слід завжди розташовувати обличчям до сонця та у напрямку красивого вигляду. У розташуванні сміттєвих ящиків і лав треба продумати, щоб урна не знаходилася незручно близько до лави. При виборі вуличних меблів важливо оцінити і якість виробів, щоб термін їхньої служби був якомога довшим.

Вуличні меблі надають людям місця для сидіння: відпочинку та взаємодіяти один з одним. Вуличні меблі також включають інфраструктуру, пов'язану з послугами, таку як сміттєві баки, вуличну торгівлю, туалети та вивіски. Меблі та зручності повинні розташовуватися там, де вони, ймовірно, будуть використовуватися. Меблі потрібні у більшій кількості у торгових центрах, ринкових зонах, перехрестях, автобусних зупинках, залізничних вокзалах та громадських будівлях.

• Сидячі місця: надайте людям можливість зупинитися та відпочити. Сидіння повинні мати зручні спинки, пропонуючи поєднання затінених і незатінених сидінь, що відповідають місцевому клімату. Розміщення повинно забезпечувати простір для ніг, який не перекриває вільний шлях. У великих пішохідних зонах забезпечте рухомі стільці та різноманітні місця для сидіння, щоб заохочувати до спілкування.

- Фонтани з водою: забезпечте питні фонтани свіжою питною водою, щоб запропонувати стійкі альтернативи бутильованій воді та забезпечити необхідне джерело води у багатьох громадах. Використовуйте креативний дизайн для заохочення використовувати, та переконайтеся, що фонтани підтримуються в чистоті та безпечні. Забезпечте доступ для дітей та людей в інвалідних візках.

- Захист від негоди: по можливості використовуйте навіси та навіси на фасадах будівель, щоб додати укриття, а також забезпечити захист від негоди під час снігу, дощу або сильної спеки. Встановіть автономні затінені конструкції у великих пішохідних зонах, якщо затінені дерева відсутні.

- Місткості для відходів. Забезпечте зручні ємності для відходів, щоб підтримувати чистоту та приємне середовище для пішоходів. Розміщуйте ємності для сміття поруч із продавцями, переходами та парковками, поряд із чистими доріжками. Розміри ємностей повинні відповідати передбачуваному використанню та місцевим планам збирання та обслуговування.

- Показчики. Забезпечте однакові показчики для пішоходів чіткою візуальною мовою, зрозумілою для всіх. Надайте інформацію, що дозволяє користувачам перемикатися між режимами мобільності та переміщатися локальними вуличними мережами.

- Сигнали зворотного відліку пішоходів: встановіть сигнали на перехрестях, що дозволяють пішоходам безпечно переходити вулицю. Відображення тривалості перетину з числовим таймером. Забезпечте доступ для дітей та людей в інвалідних візках.

- Мобільне вуличне обладнання дозволяє зонувати громадські простори, трансформувати його у залежності від заходів, що проводяться. Тимчасові об'єкти оновлюють відкриті міські простори, що вже склалися. Лавки та крісла з оцинкованої сталі підходять для різних урбанізованих зон завдяки стійкості матеріалу до впливів докільця. Також як мобільні вуличні меблі використовуються табурети і лежачки з поліетиленової смоли. Для унікального дизайну рішення відкритого суспільного простору використовуються різні варіанти контрастного кольору кольорів запропонованих модулів.

Міське середовище завжди агресивне по відношенню до людини. Завдання архітекторів, ландшафтних дизайнерів збалансувати функціонально-просторову систему міста через використання природних та штучних зелених просторів, водних об'єктів, малих форм, що напевно викличе інтерес людини до місць, де вона живе, навчається, працює тощо.

Список літератури

1. Яргіна З.М. Естетика міста. - М.: Будвидав, 1991. - 336 с.
2. Хасієва С.А. Архітектура міського середовища. - М.: Будвидав, 2001. 200 с.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

Криворучко Наталя Іванівна,

Кандидат архітектури, доцент, доцент
Харків, Харківський національний університет міського господарства
імені О.М.Бекетова

Алалі Таха

Магістрант
Харків, Харківський національний університет міського господарства
імені О.М.Бекетова

Актуальність. На сьогодні в аспекті формування міського середовища актуальними стають питання будівництва поліфункціональних комплексів, в яких існує концентрація підприємств і установ різного профілю, об'єднаних комунікаційним простором, що забезпечує єдність зовнішнього і внутрішнього середовища і різноманітність та широту форм життєдіяльності населення в одному архітектурному об'єкті.

З точки зору економічних аспектів такий підхід дає можливість інвесторам кооперуватися при достатньо великих затратах на подібні споруди, а місто отримує архітектурний акцент суспільного характеру, який підвищує його презентативність. Концентрація в одному місці багатьох функцій суспільного характеру, компактне розміщення більшої частини того, що потрібно сучасній людині для проживання, роботи, шопінгу, відпочинку, розваг і спорту, заощадження часу на пересування по місту, -- викликає особливий ритм життя, формує абсолютно нове міське середовище, нові стосунки, і нове суспільство. Ці простори є зонами соціальної активності, елементами архітектурно-просторової системи міста. Вони формують структуру його сервісного потенціалу.

На сьогодні в Україні відсутні нормативні документи щодо проектування поліфункціональних комплексів. Проектувальники керуються російським документом МГСН 4.04-94 «Система нормативних документів у будівництві: московські міські будівельні норми – багатофункціональні будівлі і комплекси» (перек. автора) [1]. Актуальність даного питання розкривається в статті Назара Бенча з точки зору інвестора. Він наголошує на тому, що реалізація багатофункціональних комплексів актуальна і приваблива «..для інвесторів і девелоперів з огляду на диверсифікацію ризиків і гнучкість формату», при якому нерентабельний сектор можна замінити на інший. Також актуальність БФК деякою мірою визначила пандемія. Автор наголошує, що попитом відзначатимуться житлові комплекси, які на 10% (і більше) складаються із нежитлової нерухомості. Йдеться про змішані формати, що здатні об'єднати в одному місці всі ключові складники життя людини —«work-live-play» [2].

Також сучасність вимагає у всіх сферах людської діяльності додержуватися принципів сталого розвитку. Перш за все це стосується формування

архітектурного середовища, як «другої» природи, де архітектура формує простір, а простір формує людину.

Особливо це торкається великих і найбільших міст у світі, таких як Київ, Дніпро, Харків в Україні і Касабланку і Марракеш в Марокко, які можуть забезпечити з точки зору девелоперів вигідність капіталовкладень, так як мають великий потенціал в соціальному, територіальному плані. Але з точки зору сучасного містобудування такий комплекс піднімає і загострює ряд питань.

Проблемні аспекти полягають у наступному:

По-перше, мультифункціональні громадські комплекси дають можливість підвищити ефективність земельних ділянок за рахунок більш високої щільності будівель, але це стосується не історичної частини міста, в якій і так щільність зависока. В ситуації історичного середовища формування таких об'єктів може бути за рахунок реновації промислових або комунальних територій, які вже не функціонують і мають великий просторово-планувальний потенціал: для розміщення автостоянок, організацію господарської зони, територію для зеленої рекреаційної зони, і саме зони для розміщення самого комплексу.

По-друге, одним з найважливіших завдань є формування поліфункціональних комплексів як цілісних структур, пов'язаних загальним функціональним, архітектурно-планувальним, архітектурно-просторовим композиційним задумом. Передумовами доцільності концентрації різних установ обслуговування є спільність міської інфраструктури, розміщення в єдиному громадському просторі, необхідність раціональної організації спільної роботи та взаємопов'язаності численних функціональних процесів.

В-третьє, так як поліфункціональний об'єкт – це зосередження значного числа доповнюючих одне одного підприємств та установ громадського обслуговування, кожен із яких, забезпечуючи свою частку функціонального насичення комплексу, відкриває нові можливості комплексного обслуговування населення, функціонально-планувальна структура його повинна забезпечувати рівні можливості для господарювання всіх його учасників. Тобто, архітектор повинен забезпечити в проєкті взаємодію численних процесів обслуговування, набір приміщень та варіанти їх угруповання, принципи зв'язності основних зон, форми взаємодії публічних та службових просторів. Ці та інші параметри визначаються засадами архітектурної організації поліфункціонального суспільного комплексу. Також, необхідно в процесі проєктування забезпечити функціональну гнучкість, варіантне використання окремих груп приміщень для можливої зміни їх функцій у майбутньому та заміни одних іншими, про що наголошує Назар Бенч. Ефективність такого об'єднання необхідно забезпечити з позиції інвесторів, відвідувачів та з позиції технологічних процесів.

В-четвертих, розглядаючи питання архітектурно-просторового і об'ємно-планувального характеру об'єму комплексу, загострюються питання принципів формування поліфункціональних комплексів як таких. Можна виділити декілька принципів, які співзвучні сталому розвитку:

- з позиції відвідувача - слід об'єднувати близькі за функціями приміщення різних установ, за винятком дублювання та по можливості укрупнюючи їх;

- зручно поєднувати спеціальні установи однакового призначення у близьких за функціями установах, створюючи спеціалізовані групи, зони, секції;
  - при об'єднанні функціонально однорідних та неоднорідних приміщень слід кооперувати приміщення комунікаційно-рекреаційного призначення;
  - з позиції технологічного процесу найбільший ефект досягається при об'єднанні установ, що вимагають однорідних груп технологічних або інженерно-допоміжних приміщень, а також господарських дворів та транспортних під'їздів;
  - принцип трьохвимірного зонування – зміна традиційного вертикального і горизонтального зонування – система ПФК є відкритою, що дає можливість просторової інтеграції. Спосіб просторового їх об'єднання є моделювання трьох структуроформуючих підсистем: просторово-комунікаційного скелету, функціональної тканини та забезпечуючих комунікацій;
  - об'єднуючим простором стає пішохідна зона – мол, пасаж, атриум, внутрішній сад (зимовий сад), яруси, анфілади, галереї;
  - принцип просторової організації – оснований на принципах «зовнішне-внутрішнє» і «перетікання просторів», визначає формоутворення поліфункціональних комплексів як інтеграцію зовнішньої форми і міського середовища, та архітектурну організацію складних внутрішніх просторів як продовження зовнішніх. Зовнішнє формоутворення полягає у посиленні ролі багатофункціональних комплексів як місць концентрації суспільного життя населення за рахунок створення привабливості та виразності. Архітектурні характеристики цих об'єктів визначаються загальними композиційними закономірностями єдиного містобудівного задуму;
  - принцип безпеки – забезпечення в функціонально-планувальних питань відсутність пересічних шляхів споживачів і машин, а також надійності конструкцій і матеріалів;
  - принцип візуального сприйняття поліфункціонального комплексу – заснований при створенні виразного вигляду багатофункціонального комплексу на використанні таких інструментів як маса та простір, силует, пластика, фактура, текстура, світло-кольорова гама, градації світла і тіні.
- Силует, маса та простір в архітектурній композиції – це, з одного боку, кордон між матеріальним об'єктом і фоном, з іншого боку – це багатоплановий взаємозв'язок об'ємів будови, що піднімаються з землі в небо. Як казав А. Іконніков: - «Архітектура – це боротьба маси і простору» [3]. Саме при сприйнятті цих двох начал визначається феномен архітектурного об'єму в навколишньому просторі. Силует – один з найважливіших морфологічних властивостей архітектурної споруди, що визначає інформативність і зумовлений особливостями візуального сприйняття. Морфологічні характеристики силуету переходять у художньо-образні (метафоричні) шляхом включення емоційного та асоціативного аспектів. Емоційний та асоціативний сплеск породжує ускладнення малюнка контуру силуету. Включаються і кольорові градації, і світло-просторова пластика.

Погляд на метафоричну трансформацію архітектури ХХІ ст. описані у роботі британського архітектора Чарльза Дженкса «Нова архітектурна парадигма». Вона визначає семантично нове трактування архітектури, що полягає у створенні складно-метафоричного простору, що позиціонує зміст сьогоденного часу і у формуванні таких об'єктів як поліфункціональні комплекси. Практично така ідея здійснюється шляхом створення складних багатозначних метафор, розрахованих активну співучасть глядача. Простір, збагачений художніми образами, породжує той чи інший образ навколишнього середовища. Включена в загальний культурологічний процес, людина надихається складними кодами, закладеними архітектором, або втрачає образно-смісловий контекст середовища, якщо воно (середовище) не продумано ускладнюється і не несе у своїй структурі просторово-часові символи та смислові метафори, як зовнішнього, так і внутрішнього середовища .

Силует споруди може динамічно змінюється з наближенням до нього, виступати як акцент в архітектурному середовищі, або підігравати історичному контексту міста. Від панорамного охоплення він трансформується до обмеженого просторового просвіту у замкнутому обрамленні площі чи вулиці. При наближенні до об'єкту силует від співвідношення «фігура – фон» переходить до сприйняття маси, формує внутрішні простори споруди. Архітектурні форми в цьому випадку найбільш яскраво «читаються» при їх зіставленні з навколишнім ландшафтом. При цьому реалізується ще один принцип – принцип інтеграції природного і антропогенного.

Висновок: архітектурне формування поліфункціональних центрів – складний процес, в якому цілісно взаємодіють поліфункціональні процеси для забезпечення комфорту перебування, функціонального різноманіття, високої якості обслуговування; створення умов для самореалізації громадян, що відповідає принципам сталого розвитку.

Список літератури:

1. Московские городские строительные нормы. Многофункциональные здания и комплексы [Електронний ресурс] <https://docs.cntd.ru/document/1200000270>
2. Назар Бенч. Багатофункціональні комплекси: актуальність формату в українських реаліях [Електронний ресурс] <https://blog.liga.net/user/nbench/article/38715>
3. Иконников А. В. Художественный язык архитектуры. — М., 1985

ПРОЄКТУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ЕКО-ОБЄКТІВ В СИСТЕМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ В АРХІТЕКТУРІ ТА ДИЗАЙНІ

Олексієнко Аллан

професор

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Бондаренко Вікторія

професор

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

В останнє десятиріччя все більший інтерес відпочиваючих проявляється до зеленого туризму. В багатьох країнах побудовані готелі нового типу, які віднесені до категорії еко-готелів. Вони розміщуються в екологічно чистих регіонах (часто в заповідних зонах) в оточенні лісів та водоймищ.

Будівництво та організація подібних готелів має свою специфіку, націлену в першу чергу на охорону природи, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Кожен регіон України має етнічні традиції в рішенні народної архітектури, виготовленні меблів з натуральних матеріалів, виконанні та декоруванні предметів декоративно-ужиткового мистецтва, технологічних особливостей килимарства.

Формування особистості майбутнього художника, дизайнера Харківської державної академії дизайну і мистецтв проходить під впливом великої кількості факторів, де дуже важливе місце посідає вивчення історії мистецтв свого народу, вивчення його етнокультури, характерних народних традицій та використання їх в системі сьогодення.

Отримані результати вивчення історії розвитку технологічних та художніх особливостей того чи іншого виду декоративно-ужиткового мистецтва можуть стати поштовхом та основою використання цих традицій в системі дизайн-проєктування еко-об'єктів.

Така постановка задачі по вивченню екологічних проблем у зв'язку із традиціями етнодизайну при підготовці дизайнерів в навчальних закладах обумовлює актуальність теми цієї роботи.

Роботу виконано згідно з планом підготовки спеціалістів-дизайнерів в системі вищих навчальних закладів мистецького спрямування, а також відповідно до практичних напрямів дослідження культурологічних аспектів, а також теорії та практики українського етнодизайну, що проводиться на кафедрі «Дизайн середовища» Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ).

Знайомство з системою організації еко-готелів в різних країнах, аналіз видів відпочинку в цих готелях, порівняння матеріалів, що використовуються для

побудови та оздоблення інтер'єрів об'єктів, використання в готелях енергозберігаючих технологій та своєї системи еко-харчування підтвердило значний інтерес до цієї проблеми різних авторів [1; 2, с.39-40; 3]. Вивчення літературних джерел, де йде мова про конкретні види готелів, підкреслило низку факторів, які мають вплив на вибір остаточного рішення об'єкту. Серед них:

- функціональність об'єкту;
- характер та клімат вибраної території;
- виконання вимог до еко-готелів з точки зору енергозберігаючих технологій;
- вибір обраних матеріалів для інтер'єрів та меблів;
- народні традиції декоративно-ужиткового мистецтва та предметного дизайну та інші.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі вивчення екологічної обстановки регіону, природи конкретної зони будівництва еко-готелю, а також традицій української народної творчості, дослідження художніх особливостей творів дизайну і мистецтва різних напрямків сформулювати цілісне уявлення про ті напрямки мистецтва, які сьогодні можуть бути використані при проектуванні території готелю та його інтер'єрів різного призначення.

Природа – це велике натхнення для художника та дизайнера. Не дарма перші завдання по дисципліні «Живопис» на початку навчальних семестрів частіше за все проходять в оточенні природи. Студенти виїжджають «на етюди». Саме тут вони мають можливість не тільки насолоджуватись краєвидами, але й вивчати закони композиції, кольорознавства, аналізувати пропорції складових картин та взаємодії їх деталей.

Навчання в художніх та дизайнерських вузах має свої особливості та специфіку. Студенти, які навчаються в інститутах цього профілю, дуже часто обдаровані «від бога», мають неймовірно чутливу душу та розвинуте образне мислення. Саме тому проблеми гуманізму, духовності та збереження природи для них мають неймовірно велике значення.

Природа є навколишнім середовищем жилих мікрорайонів, для яких вони вирішують проблеми благоустрою. Частина її присутня в інтер'єрах громадських будинків як елементи озеленення.

Однак сьогодні занадто гостро стоїть питання про підвищення ефективності мір по охороні природи [4, с.215]. Це має бути впровадження маловідходних, безвідходних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, замкнених технологічних систем, які забезпечують повне та комплексне використання природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, вторинних ресурсів та відходів виробництва.

В нашій країні охороні природи, раціональному використанню та відтворенню природних ресурсів приділяється ще не досі багато уваги. Робота по охороні навколишнього середовища може бути ефективною тільки при активній участі в рішенні цієї проблеми кожного члена нашого суспільства. В зв'язку з цим особливу роль здобуває вивчення сучасної проблеми та участь в її рішенні студентів різних ЗВО країни [5, с.209].

Свою специфічну особливість мають ці питання в дизайнерських вищих навчальних закладах. Діючи в цей час навчальні плани передбачають викладання дисциплін «Основи екології» або «Соціоекологія», які висвітлюють проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. Окремі питання цієї проблеми розглядаються також в дисциплінах теоретичного циклу: «Охорона праці»; «Організація та планування виробництва», «Робота в матеріалі» та інші.

Значним резервом екологічної освіти в дизайнерських вузах та на факультетах цього профілю є включення в програми спеціальних дисциплін завдань, які вирішують ці проблеми.

В Харківській державній академії дизайну і мистецтв студенти 2-го та 3-го курсів виконують завдання на розробку плаката з проблем охорони навколишнього середовища та природокористування. Частіш за все ці проблеми підіймають та оголошують конкурси різні громадські організації, які займаються також вирішенням питань охорони природи.

Роботі над плакатами передують цикл лекцій з цієї проблеми. Після затвердження конкретної теми плаката студенти вивчають соціальний, технічний, економічний, статистичний та інші аспекти вирішуваної проблеми. Студенти прекрасно розуміють, що перед ними з одного боку стоїть завдання прийняти участь у вирішенні актуальних проблем засобами образотворчого мистецтва. З іншого боку студенти розуміють, що виконуючи це завдання, вони повинні підтвердити свою громадську позицію.

Кожен рік в період «Днів роковин Чорнобиля» в м. Харкові в рамках культурної програми Музеєм-галереєю «4-й Блок» при участі Харківської організації Спільки художників України та Харківської державної академії дизайну і мистецтв проводиться серія виставок. Одна з них – Міжнародна виставка студентського екологічного плакату. Оцінюючи представлені роботи, ми мали можливість порівняти творчі погляди на екологічні проблеми художників з різних країн. Представлені на виставках роботи свідчать про щире зацікавлення авторів в зміні існуючої екологічної обстановки, про прагнення допомогти вирішити проблеми екології планети конкретними конструктивними діями. Характерна для плакатів відсутність стандартних абстрактних закликів охороняти природу взагалі. Слід відмітити образну мову молодих художників в області формальних та технічних рішень.

В цілому подібні виставки плакатів явно відображають стан екологічного плаката як виду образотворчого мистецтва. Виставка – це маленький крок до контактів між людьми та народами, крок до об'єднання молоді, до збереження природи та самого життя на Землі.

В цілях підвищення значення теми екології студенти 4-го курсу спеціалізації «Дизайн середовища» вирішують завдання по розробці проектів виставкових приміщень. Студенти самі обирають тему для свого проекту. Багато з них зупиняються саме на тематиці, пов'язаній з екологічними проблемами. Тематика цих проектів буває різною: «Екологія в будівництві», «Екологія нашої Планети», «Збережемо природу», «Збережи живим все, що поряд !», «Екологічні меблі» та т.п.

При виконанні проектів на спеціалізації «Дизайн меблів» велика увага приділяється не лише культурологічній, дизайнерській складовій, але й питанням, що пов'язані з вибором матеріалів для виконання реальних меблевих виробів. Головна задача націлена на вибір екологічних матеріалів. Натуральна деревина найбільш часто використовується студентами для своїх розробок. Тут і деревина різних порід дерева, і лоза вербових порід, і фанера, і скло, і тканини з натуральних волокон (льон, бавовна) (Фото 1 - 8).

Фото 1 – 8. Роботи студентів спеціалізації «Дизайн меблів»

На першому курсі спеціалізації «Дизайн середовища» студенти детально знайомляться з матеріалом «дерево». Саме з нього вони за своїми ескізами виконують абстрактні та асоціативні композиції. Саме це завдання дає студентам велику свободу творчості, а також можливість відчутти різноманітні текстури, фактури та кольорову палітру різних порід деревини. Працюючи з цим неймовірно красивим матеріалом, студент іноді намагається об'єднати в своїй композиції деревину зі склом, металом, шкірою та інш. І в цьому випадку краса дерева підкреслюється ще більше (Фото 9, 10, 11).

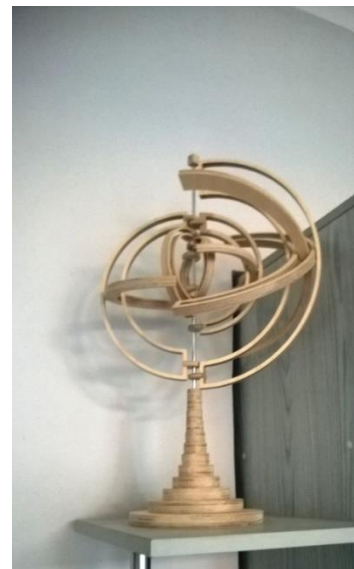

Фото 9, 10, 11. Роботи студентів 1 курсу

На четвертому курсі робота з деревиною подовжується. Тут вона переходить в натюрморт або архітектурний пейзаж. І тут виявляються нові можливості цього матеріалу. По-новому виглядає предметний світ натюрморту чи об'ємні будівлі пам'яток архітектури в архітектурних пейзажах. Цінність подібних задач в навчальному процесі складається в першу чергу в можливості своїми руками виконати в матеріалі за своїми ескізами творчі роботи, кожна з яких є невеличким твором мистецтва (Фото 12, 13, 14).

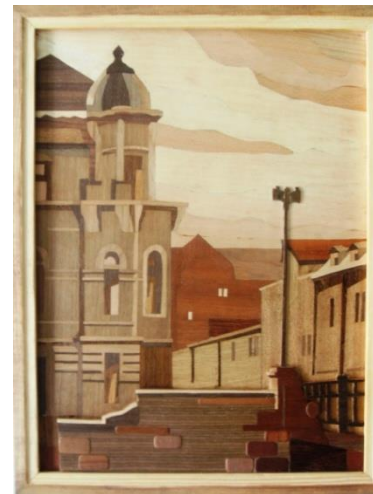
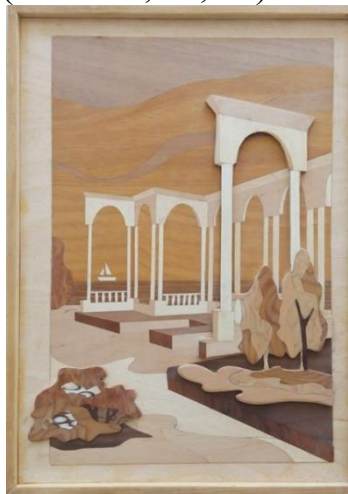

Фото 12 - 14. Роботи студентів 4 курсу.

Виконання подібних завдань з проблем екології з одного боку формує у студента дбайливе ставлення до навколишнього середовища, а з другого боку допомагає удосконалювати його професійну майстерність.

В свою чергу створений студентом твір мистецтва повинен впливати на оточуючих. Тут з'єднуються його інформаційні, виховні та естетичні функції. І разом з цим ми бачимо громадянську позицію студента-митця.

В останнє десятиріччя майже у всіх країнах світу активно розвивається туризм. Кожний із нас має своє уявлення, як саме слід відпочивати, яким має бути відпочинок. Туристичні фірми сьогодні пропонують різноманітні види

відпочинку. Він може бути пасивним чи активним. Туристи, що подорожують Європою (Чехія, Франція, Німеччина, Швеція, Швейцарія та інш.) частіш за все подорожують по її території, переїжджаючи з одного в інше місто, маючи можливість відвідати багато різних країн. Саме тут вони знайомляться з давньою та сучасною архітектурою, відвідують різні музеї та виставки.

Багато туристів орієнтуються на пасивний відпочинок на узбережжі морів та океанів, де більша частина року є теплою та придатною для такого відпочинку (Туреччина, Єгипет, Індія, ОАР, Іспанія, Туніс, Португалія та інш.).

Туристи, що відпочивають за такою формою відпочинку, часто водночас частину свого часу використовують для ознайомлення з пам'ятками архітектури, культури, національними традиціями, декоративно-ужитковим і образотворчим мистецтвом.

На сьогодні існує затверджена система функціонуючих готелів, а саме: ботель, флотель, шале, апартаменти, хостели, бізнес-готелі, бутік-готелі, апарт-готелі, готелі "Bed and Breakfast", SPA-готелі або Велнес-готелі, готелі-курорти або resort-hotel, dream-хауси або гостеві будинки.

Останні роки у туристів з'явився великий інтерес та попит до зеленого туризму. Саме він повинен забезпечувати нам відпочинок в екологічно захищених районах та приміщеннях.

На сьогодні в світі побудовано та використовується 1400000 готелів. З них 660000 еко-готелі.

Головні відмінності еко-готелів від інших готелів складаються в тому, що саме тут мають бути: чиста вода, екологічно чисті продукти та натуральні матеріали, які використовуються в оздобленні інтер'єрів. Крім того, такі готелі частіш за все будують в заповідних природних зонах.

Еко-готелі розповсюджені більш за все в країнах Океанії та Центральної Америки. Багато саме таких готелів побудовано в джунглях.

В наш час зелена технологія активно втілюється в систему готелів, а користувачі готові переплатити за екологічно "чистий туризм". Це робить його привабливим з точки зору екології і економіки. Більша частина екологічних готелів проводять певні роботи в цьому напрямку, починаючи з використання природних матеріалів в період будівництва та закінчуючи використанням власної електроенергії і переробкою сміття.

На сьогоднішній день можна відзначити кілька готелів, які відрізняються тією чи іншою особливістю. Berghotel Muottas Muragl – високогірний готель, який виробляє більше енергії, ніж споживає. У міжнародному готельному бізнесі найдорожчим зеленим готелем вважають саме цей готель. Будівля збільшилася за розміром удвічі, зате численні сонячні панелі, геотермічні нагрівачі і екологічно чисті матеріали дозволили знизити енергоспоживання цього готелю на 64%. Також цей готель є єдиним екологічним готелем в Альпах. Оскільки готель розміщується на висоті 2500 м над рівнем моря, туди підіймаються фунікулерами або гвинтокрилами. На території комплексу розміщується декілька ресторанів, знаних своїми екологічно чистими стравами. Цей готель був удостоєний численними нагородами та преміями [6].

Самий перший екологічно признаний готель в Євросоюзі був Sunwig Resort

Kallithea, який розміщується в Греції з 2003 року, а також готель Atlántico Resort на Португальських островах Мадейри. Це був один із перших еко-готелів [4].

В Таїланді (Пхукет) “The Keemala Hotel” чудово вписаний в природу. Він ярусами спускається до озера. Готель являє собою комплекс віл у вигляді селища вигаданого племені, історія та культура якого була опрацьована до найдрібніших деталей. Згідно ідеї авторів територія готелю розділена на чотири зони, кожна з яких відповідає філософії, побуту та архітектурі чотирьох давніх кланів.

«Зелене будівництво» - один із способів використання ресурсів та енергії, скорочення відходів, мінімізація негативного впливу на оточуюче середовище та покращення умов життя людини. Зелене будівництво знаходить відображення не тільки в комерційній діяльності, але і в готельному бізнесі.

Перед початком будівництва еко-готелю “Friend House” було зроблено спеціальний аналіз інформаційно-енергетичного поля. В результаті готель виглядає, як творіння природи, а не людських рук. Інтер’єр чимось нагадує печеру з численними отворами, крізь які проникає сонячне світло, що створює в номері особливу атмосферу. Цей готель побудований з біорозкладаємих матеріалів: глина, дерево, черепашник.

В зв’язку із великою актуальністю заявленої теми еко-готелі почали з’являтися і на території України в різних її регіонах.

Однією із задач дослідження була задача детального ознайомлення з еко-готелями в реальних умовах, що давало можливість не тільки проводити аналіз об’єкту за конкретною схемою, але і проводити порівняльний аналіз декількох об’єктів, однакових за функцією.

Приваблюють своїм рішенням еко-садиби “Maison Blanche” (Мезон Бланш) в Березівці Макарівського району, в Митниці Васильківського району та в м. Києві. Тут дизайн вирішений саме в екологічному стилі. Кожний номер – особливий, зі своїм квітковим ім’ям, дерев’яними меблями, лляним текстилем. Простота й затишок в кожній з деталей простору.

«Мезон Бланш» сертифікований міжнародною програмою “Green Key” та кожний рік підтверджує статус зразкового готелю. Девіз співробітників готелю “Ми прибираємо і переємо кращими органічними засобами, забезпечуємо гостей органічною косметикою, бережемо воду і світло. Ми готуємо їжу з органічних сезонних і місцевих продуктів, печемо свій хліб на заквасці”. Саме тут було відкрито перший на Україні магазин органічних та натуральних продуктів: «Бутік здорових продуктів».

Рішення інтер’єрів, веранд, альтанок з окрашеною в білий колір деревиною являє собою стиль провансу.

Саме тут багато СПА процедур, фіто-бочка, соляна кімната, сауна та інш.

Серед еко-готелів в центральній Україні виділяються також своїм рішенням «Верхоли – релакс Парк» (15 км від Полтави) та СПА-готель «ШишкіNN» (24 км від Чернігова). Обидва готелі розмістилися в сосновому лісі. Готель «ШишкіNN» знаходиться в с. Снов’янка на березі річки Снов. Найосновніше, що тут неторкана природа. В це природне середовище дуже лаконічно вписані для відпочинку: дво- та одноповерхові будинки, відкритий басейн, спортивні та дитячі площадки, приміщення для проведення майстер-класів, СПА-процедур,

фотозони та інше.

В еко-готелі «Верхоли – Релакс Парк» більший акцент зроблений на окремих одноповерхових будинках, виконаних з деревини, кожний з яких має індивідуальну веранду для відпочинку. В інтер'єрах цих будинків також домінянтою є деревина. Функціональні внутрішні перегородки виконані зі скла. Своєрідним акцентом в інтер'єрі є настінні композиції, для яких використовуються фрагменти шкіри корів. Перш за все це є еко-матеріал, а по-друге, для дизайнера це можливість внести в інтер'єри кольорові та формоутворюючі акценти.

На території цього готелю розміщуються: закритий та відкритий басейни, SPA-салон, стайні і кінноспортивний манеж, ставок, де одержують наснагу рибаки, різні спортивні площадки, кафе під назвою «Сіновал».

В 36 км від м. Дніпра в сосновому бору знаходиться еко-готель «Ліс на Самарі». Його розміщено біля пляжної полоси в с. Піщане. Тут пристань з катерами, каное, байдарками, водними велосипедами, риболовля, піші та велосипедні прогулянки, спортзал, гамаки біля дерев'яних будиночків, дитячі майданчики, місце для пікніка. Все це націлено на активний відпочинок.

У Драгобраті (Закарпатська область, Рахівський район) побудований перший на Україні центр під назвою «Янтри». Саме тут можна зайнятися духовною практикою у відокремленому місці: медитацією, роздумами та йогою.

Кращі готелі світу відповідають міжнародним стандартам. Крім офіційних сертифікацій на сьогоднішній день багато відомих журналів та газет, таких як Forbes, Times присуджують рейтингові місця для різних категорій. В тому числі і вони надали список розкішних еко-готелів, які одержали різні сертифікати еко-зразка [7].

До того, як отримати заповітний знак еко-якості, готель повинен забезпечити:

- економічне енерго- і водоспоживання;
- використання екологічно безпечних засобів для миття і прибирання номерів;
- впровадити систему селективного збору деяких видів відходів, забезпечивши їх подальшу переробку, також багато іншого, що потребує конкретних зусиль та інвестицій.

Еко-відпочинок – це новий напрям, який тільки народжується на Україні. При тому ми бачимо конкретні зусилля в цьому напрямку спеціалістів різних професій: екологів, архітекторів, дизайнерів, медиків, інженерів різного профілю та інш.

Сучасний напрямок навчання в умовах підвищеної уваги до проблем екології та використання цінностей етнодизайну в навчально-виховному процесі професійної підготовки у Харківській державній академії дизайну і мистецтв базується на:

1. Всебічній підготовці фахівців дизайнерського напрямку;
2. Глибокому вивченні та аналізу традицій української етнокультури і етнодизайн;
3. Постійному знайомстві з надбанням у галузі архітектури, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва та культури;

4. У використанні одержаних знань в процесі реального проектування та втілення їх у життя.

Аналіз існуючих еко-готелів дозволив виявити основні тенденції їх розвитку, направлених на забезпечення характеристик, які відповідають вимогам екологічного підходу. Етнодизайнерський напрямок у системі підготовки дизайнера середовища є перспективним з точки зору надбання студентами практичного художньо-проектного досвіду апробації прийомів стилізації та трансформації унікальних зразків етнічних стилів.

Список літератури:

1. Загорянська О. Л. Оцінка конкурентоспроможності екологічних готелів у сучасних умовах господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. Вип. 22. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/125.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
2. Косенко Ю. Ю. Екологічний туризм як фактор формування екологічної свідомості. *Охорона довкілля* : зб. наук. статей XV Всеукраїнських наукових Таліївських читань. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. URL: <http://ecology.karazin.ua/wp-content/uploads/2019/11/taliev-2019.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
3. Шпакова Г. В. Стратегіи біосферосумісного будівництва : сучасні проблеми архітекτονіки, економічної політики та розвитку. *Управління розвитком складних систем* : зб. наук. праць. Київ : КНУБА, 2019. № 40. URL: [dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.11970042](https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11970042) (дата звернення : 01.12.2020).
4. Сандік О. П. Екологічний фактор формування предметно-просторового середовища та об'єктів дизайну зеленого туризму. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11–13 вересня 2019 р.), ХНТУ / за ред. Якимчук О. В. Херсон: ХНТУ, 2019. С. 215–218.
5. Прусак В. Становлення екологічної свідомості майбутнього дизайнера у процесі професійної підготовки. *Етнодизайн в контексті українського національного відродження та європейської інтеграції*. Кн. 3: зб. наук. праць. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 209–214.
6. Allen H. Harry Allen Design Diary. 7.10.2020. URL: <http://harryallendesign.tumblr.com> (дата звернення: 20.12.2019).
7. Green Kee. Unlocking sustainability in the hospitality industry. URL: <https://www.greenkey.global> (дата звернення: 30.11.2020).

REGIONAL AND SOCIO-ETHICAL ASPECTS OF ECOLOGICAL MONITORING OF AEROTECHNOGENIC POLLUTION OF THE CITY OF MELITOPOL

Yorkina Nadiia,

PhD, Associate Professor

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Cherniak Yevheniia,

PhD, Associate Professor

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Ecological monitoring of aerotechnogenic pollution of the Melitopol urban system should be carried out according to a two-level system of analysis of the structure of the urban area [2; 3; 6-8].

The city of Melitopol is a complex system with different parts, which are interconnected. Therefore, the establishment of some sources of pollution of individual components of the urban environment does not reflect the full picture of the ecological state of the urban system. In addition, the environmental monitoring procedure must be feasible. This is achieved through the selection of a large array of indicators of a number of key parameters that reflect the ecological state of the city [9; 14; 15].

In this regard, the analysis of indicators of aerotechnogenic pollution should be carried out in accordance with the structural and functional organization of the urban system, where the structural units are the administrative districts of the city.

Functional units – areas inside residential buildings, industrial zones, recreational areas, areas located near roads. As a background area, it is advisable to use the recreational area Forest Park, located within the city [1; 6; 17].

The set of main zones (housing estates, highways, recreational zones, industrial facilities) reflects the functional aspect of the urban system of Melitopol and at the same time is typical for any urbanized areas. In addition, the use of a two-tier system for analyzing the structure of the urban area greatly simplifies the procedure of environmental monitoring, which is based on a limited number of monitored parameters.

The main air pollutants of the functional zones of the city of Melitopol are: carbon monoxide, sulfur dioxide, nitrogen dioxide and solid particles (PM₁₀; PM_{2.5}). This coincides with the results of research, which determined that the main share of air pollution (up to 85%) are sulfur dioxide, dust, carbon monoxide and nitrogen oxides [2; 11; 13].

The above air pollutants belong to list A of the List of pollutants used to assess the air quality of Ukrainian cities (Resolution of the Cabinet of Ministers of August 14, 2019 № 827 "On some issues of state monitoring in the field of air protection") [11].

The strategic goal of environmental monitoring is the environmental safety of residents and improving the city's environment [4; 7; 12].

To preserve the natural component of the urban system of the city it is necessary:

- update outdated production technologies and equipment;
- to introduce effective methods of purification of gaseous substances coming from equipment running on solid, gaseous and liquid fuels;
- control the level of air pollution by emissions from vehicles;
- develop measures to regulate the incineration of waste, twigs and leaves in the private sector;
- equip parks and squares, increase their accessibility;
- to establish SPZ of the enterprises, to carry out gardening of the city;
- increase the number of green areas and installations;
- create an effective waste management system:
- to carry out research to determine the morphological composition of solid waste [18];
- to introduce an effective system of sorting and processing of household waste;
- to prevent the formation of spontaneous landfills.
- to raise the ecological consciousness of the city residents:
- to integrate the ecological and climatic component into the educational space of the city;
- to carry out explanatory work among the population on separate collection of components of household waste (by means of social advertising, Internet content, etc.);
- create conditions for environmental education;
- to regularly conduct environmental campaigns and outreach among children, students and youth.

References

1. Їоркіна Н.В. Домінуючі тенденції сучасних концепцій урбосистеми / Н.В. Їоркіна // Питання біоіндикації та екології: Періодичне наукове видання. – Запоріжжя, 2011. Вип. 15, № 2. – С. 39-50.
2. Їоркіна Н. В. Екотоксикологічна та біоіндикаційна оцінка стану урбосистеми міста Мелітополь : автореф. дис. канд. біол. наук : 03.00.16 / Їоркіна Надія Володимирівна; Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. – Київ, 2017. – 20 с.
3. Їоркіна Н.В. Антропогенна трансформація урбосистеми (на прикладі м. Мелітополя) / Н.В. Їоркіна // Ґрунтознавство: – Дніпропетровськ, 2011. № 1- 2. – С. 107-111.
4. Ёркина Н.В. Здоровье населения в контексте экологического мониторинга воздушной среды урбосистемы / Н.В. Ёркина // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Симферополь, 2012. – Т. 26 (64). - № 1. – С. 75-83.
5. Ёркина Н.В. Лихеноиндикация степени аэротехногенного загрязнения урбоэкосистемы города Мелитополя / Н.В. Ёркина // Природничий альманах. Біологічні науки. Вип. 19. – Херсон: Тімекс, 2013. – С. 101-112.
6. Ёркина Н.В. Структурно-функциональная организация урбосистемы Мелитополя в контексте её влияния на здоровье населения / Н.В. Ёркина //

Збірник наукових праць. Культура здоров'я. – Херсон: ПП Вишемирський, 2010. – С. 55-57.

7. Їоркіна Н.В. Комплексний екологічний моніторинг урбосистеми Мелітополя та здоров'я населення міста / Н.В. Їоркіна : матеріали III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. Том 1. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – С. 191-193.

8. Ёркина Н.В. Урбоэкологические особенности воздействия факторов среды на состояние здоровья населения города Мелитополя / Н.В. Ёркина, Е.Б. Черняк : материалы IX научно-практической конференции. – София, 2013. – Т. 31. – С. 60-61.

9. Їоркіна Н.В. Ліхеноіндикаційна оцінка ступеню забруднення атмосферного повітря урбоєкосистеми Мелітополя / Н.В. Їоркіна : матеріали IV-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця: ДІЛО, 2013. – С. 241-244.

10. Їоркіна Н.В., Черняк Є.Б. Зелений бізнес в Україні: реалії та перспективи розвитку // Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: поступ України». – Київ, 2020 р. – С. 97-100.

11. Моніторинг довкілля : підручник / [Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мокін В. Б. та ін.] ; під ред. В. М. Боголюбова. [2-е вид., перероб. і доп.]. — Вінниця : ВНТУ, 2010. — 232 с.

12. Черняк Є.Б., Їоркіна Н.В. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. 3.1. Psychosocial aspects of maintaining health and ensuring the safety of teachers and students during the quarantine period. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. – pp.124-130.

13. Yorkina N.V. Ecological and chemical assessment of air of Melitopol / N.V. Yorkina : materials of the XI International scientific and practical conference "Effective tools of modern science." – Czech Republic, 2015. – V.18. – P. 76-77.

14. Yorkina N.V. Impact of technogenic pollution of urban environment on indicators of vitality of urban biota (mollusk fauna, soil mesofauna, epiphytic lichens) / Moscow University Biological Sciences Bulletin. *Seriya 16. Biologiya*. 2016;(3):73-80.

15. Yorkina N., Cherniak Ye. Environmental problems of Ukrainian cities (on the example of Melitopol) / The IX International Science Conference Innovative technologies in science and education. – Jerusalem, Israel. – P. 43-46.

16. Yorkina N., Cherniak Ye. Lichenoidication assessment of the state of urban ecosystem of Melitopol / The XXVII International Science Conference Multidisciplinary academic research and innovation. – Amsterdam, 2021. – P. 87-91.

17. Yorkina N., Cherniak Ye. Medical and biological monitoring as an important condition for genetic safety of the population / The V International Science Conference Theoretical and scientific bases of development of scientific thought. – Rome, 2021. – P. 70-72.

18. Yorkina N., Cherniak Ye., Yorkin V. Current problems of medical waste disposal in the context of reducing anthropogenic impact on the ecosystem / The I International Science Conference on Multidisciplinary Research. – Berlin, 2021. – P. 129-131.

КОНТАМІНАНТИ І БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Каськів Мар'яна Володимирівна

к.б.н.

КЗВО «Рівненська медична академія» РОР
вул.М.Карнаухова, 53, Рівне, 33000, Україна

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових національної безпеки держави є забезпечення населення високоякісними та безпечними харчовими продуктами. На сьогодні це є одним з головних завдань виробників харчової продукції, підприємств торговельної мережі, спеціалістів в галузі науки і техніки й держави в цілому. Адже негативний вплив екзогенних факторів призвів до значної деградації екосистем та екологічної кризи глобального характеру [4].

Сьогодні вже безсумнівно відомо, що найбільшу небезпеку для здоров'я людини представляють саме контамінанти харчових продуктів, які надходять з навколишнього середовища - контамінанти як природного, так і антропогенного походження. Хімічні та біологічні контамінанти можуть потрапляти і акумулюватись у харчових продуктах двома шляхами: як прояв біологічного ланцюга, що забезпечує обмін речовин між живими організмами, з одного боку, і повітрям, водою і ґрунтом - з іншого, так і харчового ланцюга, що включає всі етапи сільськогосподарського і промислового виробництва продовольчої сировини і харчових продуктів, а також їх зберігання, пакування та маркування.

З огляду на вище зазначене останнім часом споживачі часто задаються питаннями про шкodu і користь харчових продуктів, їхніх інгредієнтів і про небезпеки, що виникають при їхньому споживанні, задумуються і про вплив їх на здоров'я людини в цілому та на генетичний рівень розвитку людини зокрема. Адже на сьогодні є чимало інформації, яка з'являється в різних джерелах, про шкodu тих чи інших продуктів, добавок, природних чи внесених інгредієнтів харчових продуктів. У такий спосіб увага громадськості концентрується не на тім, що корисно, а на тім, що шкідливо.

На сьогодні вже встановлено, що із загальної кількості чужорідних хімічних речовин, що проникають з навколишнього середовища в організм людини, в залежності від умов проживання, від 30 до 80% надходить з їжею. Харчові продукти являють собою складні багатокomпонентні системи, що складаються з сотень хімічних сполук, які безумовно забезпечують ріст і розвиток організму людини. Всі хімічні речовини їжі з певною мірою умовності можна розділити, по-перше, на власне компоненти харчових продуктів, тобто речовини, специфічні для певного виду продуктів рослинного і тваринного походження; по-друге, на харчові добавки-речовини, спеціально вносяться в харчові продукти для досягнення певного технологічного ефекту і, по-третє, на контамінанти з навколишнього середовища.

Саме тому питання безпечності і належного рівня якості продовольчої сировини і харчових продуктів є одними із найважливіших завдань сучасного

суспільства щодо здоров'я населення і збереження його генофонду, що є відображенням одного з векторів державної політики – забезпечення безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів.[5]

Мета статті полягає в аналізі забезпечення якості харчових продуктів в умовах інтегрування до європейського економічного простору, адже екологічний моніторинг населення стає все важливішим за показниками роботи та відповідності FSMA (Закон про модернізацію норм харчової безпеки) та визначенні оптимальних підходів стосовно їх розв'язання в контексті впровадження нових підходів до маркування продовольчої продукції, застосування інтегрованих систем управління на підприємствах, використовуючи міжнародний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво і продаж якісної та безпечної харчової продукції з максимально збереженими незамінними харчовими речовинами – сьогодні гостро розглядається на різних управлінських рівнях технічному, економічному, соціальному, політичному тобто, стає не тільки проблемою споживача. На сьогодні кожний третій мешканець України має проблему, як придбання неякісного товару. Для вирішення даної проблеми необхідно удосконалити, або ж створити дієву систему державного контролю.

З огляду літератури відомо, що найбільш вдало побідну систему впроваджено у таких країнах та об'єднаннях країн як Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, що трактує їх «Закон про модернізацію норм харчової безпеки» FSMA. У Сполучених Штатах Америки контроль за безпечністю продовольства здійснюють такі інстанції державного рівня: федерального, штатів та місцевого рівня. Однією з контролюючих структур є FDA (Управління з контролю за харчовими продуктами та медикаментами), який включає близько 15 тисяч співробітників по всій країні та займається наглядом за якістю харчових продуктів та медикаментів.

Так як на сучасному етапі розвитку сучасного суспільства важливу роль відіграє якість та безпечність харчових продуктів, які споживає населення Планети, тому для забезпечення цих значущих показників необхідно створити дієву систему державного контролю і в Україні. У зв'язку з цим гостро постають проблеми, пов'язані з підвищенням відповідальності за ефективність та об'єктивність контролю якості сировини, дотримання правил ведення технологічних процесів переробки, пакування, зберігання сировини, та нормативів зберігання і реалізації готових продуктів.

Окрім цього, на сьогодні потрібно на державному рівні гостро реагувати та акцентувати увагу на поняттях «біологічна і генетична безпека». Біологічна безпека - стан, при якому дія біологічних об'єктів або їх компонентів, речовин, з них отриманих не викликають генетичних, біохімічних змін в організмі. Біологічна безпека пов'язана із загальним станом довкілля, соціально-екологічним станом оточуючого природного середовища. Традиційним проявом біологічної небезпеки є масові захворювання, епідемії, пандемії серед людей та епізоотії серед тварин. Розробка методів захисту від біологічної небезпеки стала

особливо актуальною тепер, коли з'явилися методи синтезу генів, не існуючих в природі - штучні гени, методи перекомбінації природних генів - генна інженерія.

Загальновідомо, що через вплив біотичних, аботичних чинників організм людини як відкрита біологічна система піддається їхньому впливу. А саме, через надмірну хімізацію оточуючого середовища відбуваються спонтанні мутації і перед усім в мікроорганізмах. В результаті виникають вірулентні мікроорганізми, здатні викликати нові хвороби, пошкоджувати чи змінювати генетичний матеріал людини. Адже мікроорганізмам властива зразкова змінюваність (мутувати) в природі під дією небезпечних активних антропогенних факторів - хімічних, фізичних - іонізуючих випромінювань, рівень яких зростає. Важливою є і проблема генетично модифікованих організмів (ГМО), продуктів харчування.

Одним з інноваційних методів біотехнологій є генна інженерія за допомогою ДНК, а також використання різних негенетичних методів.

На теперішній час достеменно не відомі науково достовірні дані щодо негативного впливу генетично змінених сортів рослин, тварин та продуктів вироблених з них, з-за нетривалого часу їх використання та їх дії на організм. На сьогодні не відомо як ген стійкості від тих чи інших захворювань може згодом впливати на генетичний апарат людини. Генетично модифіковані організми (трансгени, ГМО) - це організми (бактерії, рослини, тварини), в які було штучно, неможливим у природі способом, впроваджено гени інших організмів, за допомогою маніпуляцій генної інженерії. Тому ГМО можуть містити фрагменти ДНК з будь-яких інших живих організмів (рослин, бактерій, комах, риб, тварин і навіть людини).

Витоки розвитку генної інженерії рослин лежать в 1977 році, коли і сталося відкриття, що дозволило використовувати ґрунтовий мікроорганізм *Agrobacterium tumefaciens* як знаряддя введення чужих генів в інші рослини. У 1987 році були вироблені перші польові випробування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин. У 1992 р. в Китаї почали вирощувати тютюн, який «не боюся» шкідливих комах», та збудника вірусу тютюнової мозаїки. Але початок масового виробництва модифікованих продуктів поклали в 1994 р., коли в США з'явилися помідори сорту *FlavrSavr*, які не псувалися під час перевезення. Список рослин, які вирощують із застосуванням методів генної інженерії дуже великий. У нього входять: яблуна, слива, виноград, капуста, баклажани, огірок, пшениця, соя, рис, жито і безліч інших сільськогосподарських рослин. 1994-й вважається офіційним роком народження ГМ-продуктів. Трансгенні рослини дають більш високу врожайність, можуть мати нові властивості, підвищену декоративну і харчову цінність. ГМ-сорті стійкі до гербіцидів, несприятливих кліматичних умов, псування при зберіганні, стресів, хвороб і шкідників. Крім того, звичайні продукти можна наділити якимись новими властивостями. Наприклад, створені кава без кофеїну, полуниця з меншим вмістом цукру, рис з підвищеним вмістом заліза. Сьогодні у світі існує кілька десятків ліній ГМ-культур: сої, картоплі, кукурудзи, цукрового буряка, рису, томатів, рапсу, пшениці, дині, цикорію, папайї, кабачків, бавовни, льону і люцерни.

Методи впровадження чужорідних генів є вкрай небезпечними і недосконалими. Вони не враховують той факт, що основна частина генетичної інформації, що міститься в ДНК, має голографічну природу.

Незважаючи на те, що біотехнології вже сьогодні збільшують обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та заощадження помітно виснажених земельних і водних ресурсів, вони викликають занепокоєння у деяких споживачів і природоохоронних організацій як один з чинників біологічної безпеки. Тому, особливо гостро сьогодні стоїть питання можливих ризиків і загроз для здоров'я людини та екосистеми Землі пов'язаних з ГМО. Такі продукти харчування можуть бути небезпечними, хоча вони економічно дуже вигідні. Тому розробка методів захисту біологічної безпеки стала особливо актуальною тепер, коли з'явилися методи синтезу генів, не існуючих в природі - штучні гени, методи перекомбінації природних генів - генна інженерія. Генетична безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний та неконтрольований сторонній вплив на геноми людини та об'єктів біосфери, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей. [2].

Так як 1994 р. вважається офіційним роком народження ГМ-продуктів від тоді фермери і цілі країни потрапляють у залежність від корпорацій, і кожен рік змушені закуповувати в них трансгенне насіння. Вже від тоді ген безпліддя, переданий плазмідами іншим рослинам, комахам, потаємних бактерій і тварин веде до їх вимирання і перетворює родючу землю в мертву пустелю, де крім ГМО нічого більше не росте, а отрутохімікати, якими обприскують ці поля, отруюють ґрунт і роблять її непридатною для традиційного землеробства на багато десятиліть. Щороку на територіях різних областей України в період масових обробок полів засобами захисту рослин спостерігаються випадки отруєння бджіл отрутохімікатами. Фіксується несвоєчасне попередження пасічників про час, місце, діючу речовину, характер хімічних обробок сільгоспкультур, термін дії препарату, відсутність іншої інформації щодо обробки полів, тобто порушення законодавства про використання отрутохімікатів.

Людство займалося модифікацією генів харчових продуктів протягом тисячоліть. Метою технології CRISPR, ставало поліпшення росту рослин, забезпечення їх стійкості до будь-яких погодних умов та зробити їх непривабливими для шкідників, прибрати потребу рослин у пестицидах, підвищити їхню харчову цінність та зробити стійкими до засухи. Але нажаль не враховано, що поля, засіяні ГМ культурами, через пилок рознесений вітром на великі території, переопилюють посіви натуральних сільськогосподарських культур і роблять їх теж генномодифікованими. Від ГМО страждають і люди. Як відомо, населення Рівненської області щорічно зменшується в середньому на 16 тисяч чоловік. З них близько 7 тис осіб – це мешканці сільських місцевостей, які помирають переважно від онкологічних та серцево-судинних хвороб. Цю сумну статистику можна прив'язати до тотального використання генно-модифікованих культур на полях нашої області. Адже не треба навіть вживати продукти з ГМО

для того, аби потрапити під їх вплив. Достатньо просто жити поруч з цими рослинами, які ростуть на полях і розносять свій пилок.

Проведення оцінки потенційного негативного впливу на людину зокрема та на біорізноманіття в цілому від використання ГМ рослин, в залежності від специфіки впливу та особливості їх використання базується на трьох групах ризику:

1. Ризики потенційного негативного впливу на організм людини при споживанні продуктів харчування, які були виготовлені з генетично модифікованих рослин. Встановлено, що наслідками вживання людиною ГМ-продуктів можуть бути алергічні захворювання, порушення обміну речовин, поява стійкості мікрофлори людини до антибіотиків, віддалений канцерогенний, тератогенний та мутагенний ефекти внаслідок безпосередньої дії трансгенних білків. Токсична дія нових, «незапланованих» білків, що з'являються в генетично-модифікованих рослинах та потрапляння в організм людини гербіцидів.
2. Ризики потенційного негативного впливу генетично модифікованих рослин на довкілля при їх широкому використанні. Серед цих ризиків головними є поширення хвороб через міжвидові бар'єри, створення стійких до гербіцидів бур'янів, втрата біологічного різноманіття сільськогосподарських культур, більш широке використання хімічних речовин для обробки і, як наслідок, збільшення забруднення води, що призведе до порушення екологічного балансу.
3. Глобальні економічні та соціальні ризики при широкому та довготривалому впровадженні трансгенних технологій.

За таких умов особливо важливим стає здійснення на державному рівні заходів щодо посилення біобезпеки, захисту громадян України від потенційних ризиків використання ГМО. На сьогодні нормами закону України «Про державну систему біобезпеки» при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів забороняється промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації. Також питання ГМО регулюються низкою постанов Кабінету Міністрів, найважливішою серед яких є «Про затвердження порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» (2009 р.), а також наказами Міністерства екології та природних ресурсів, Міністерства аграрної політики та ін.

До теперішнього часу прийнято низку міжнародних угод, що регламентують правила поведінки країн-членів світового співтовариства при вирішенні різних проблем, пов'язаних з використанням біотехнологій. Найважливіші з цих угод CBD (Convention on biological diversity), Оргуська конвенція і Картагенський протокол з біобезпеки. Останній був прийнятий у січні 2000 р. на Конференції Сторін Конвенції про біологічне різноманіття. Документ набрав чинності у 2003 р. після того, як його ратифікували 50 країн світу (на жовтень 2011 року прийнятий в 161 країні). Україна приєдналася до нього у 2002 році. Метою Протоколу є встановлення міжнародних правил для країн, що його ратифікували, стосовно безпечного

перевезення, обробки та використання «живих змінених організмів», які отримують методами генної інженерії.

Всі країни Європейського Союзу у своїй діяльності, яка пов'язана зі створенням та використанням ГМО, керуються Директивою 2001/18/ЄС про навмисне вивільнення ГМО у довкілля та Постановами 1829/2003/ЄС, 1830/2003/ЄС, згідно яких харчові продукти, виготовлені з використанням ГМО, вміст яких перевищує 0,9 %, підлягають обов'язковому маркуванню, та Постановою 1946/2003/ЄС про транскордонний рух ГМО.

В Україні поводження з ГМО регулюється Законами України: «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007) зі змінами (2010); «Про дитяче харчування» (2006) із змінами щодо посилення вимог до виробництва та обігу продуктів дитячого харчування (2010); «Про безпечність та якість харчових продуктів» (1998) зі змінами щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах генетично модифікованих організмів (2009); «Про захист прав споживачів» (2006); «Про основи національної безпеки України» (2003); «Про тваринний світ» (2001); «Про рослинний світ» (1999); «Про екологічну експертизу» (1995); «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) [8].

Такі вирішальні кроки необхідні для просування разом до майбутнього життя у гармонії з природою, що стане каталізатором і дорожньою картою, яка запалить і керувати перетвореннями, необхідними для охорони здоров'я нашої планети, а отже, і для здоров'я людей у майбутньому.

Висновки. Щоб надати українським виробникам змогу конкурувати за нові ринки харчової продукції, збільшити експорт харчової продукції і підвищити її безпечність, українська система державного контролю безпечності харчової продукції має стати більш продуктивною та ефективною. Основними складовими запропонованої реформи є не тільки інституційні перетворення, але й зміни в концепції державного контролю шляхом перенесення акценту зі здійснення перевірок на кінцевій стадії виробництва (коли продукція готова, і єдиною можливістю запобігти нещасним випадкам, пов'язаним із її споживанням, є утилізація) на застосування профілактичних заходів протягом усього харчового ланцюга. Зазначені заходи сприятимуть збереженню та покращенню здоров'я населення за рахунок чіткого і планомірного контролю якості продукції на всіх етапах харчового ланцюга, супровід необхідною і достовірною інформацією - для здійснення свідомого вибору при придбанні продуктів харчування.

Список літератури

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»/ Верховна Рада України. Закон від 23.12.1997, №771/97-ВР, Остання редакція від 04.04.2018. Внесення змін (закон від 18.05.2017 N 2042-VIII /2042-19/)// <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>

2. Закон України Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів // Верховна Рада України. Закон від 31.05.2007 № 1103-V, Редакція від 20.09.2015// <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>

4. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005 — 2025 роки// <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/9110364>.

5. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна -2020»// <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

6. Закон України «Про затвердження розмірів тарифів на проведення експертизи, яка є підставою для державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі».

7. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

8. Юдічева О. П., Самойленко А. А «Додаткова обов'язкова інформація під час маркування харчових продуктів» Міжнародна конференція присвячена 80-річчю Заслуженого діяча науки і техніки України, д.т.н., професора Львівського торговельно-економічного університету І. В. Сирохмана «Якість і безпечність харчової продукції і сировини – проблеми сьогодення» С. 54-56.

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Мұхамбетәлиева Зухра

Магистрант

Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар қаласы, Қазақстан Республикасы

Муканова Роза

химия ғылымдарының кандидаты, доцент

Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар қаласы, Қазақстан Республикасы

Қазіргі уақытта жалпы білім беруді дамытудың стратегиялық бағыттары және іргелі жаңа жүйені қалыптастыруды талқылаған кезде, оның негізгі сипаттамасы оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады, білім беру процесінің тиімділігі педагогикалық технологиялар арқылы анықталады. Қазіргі білім беру процесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін жаңа, тиімді технологияларды қолданбау мүмкін емес. Химия пәні бойынша мектеп бағдарламасының мазмұны білім алушылардың материалды есте сақтап, оны іс жүзінде қолдануына айтарлықтай ықпал етеді, алайды осы іс-әрекетті әрқашан дамытып отыру үшін тиімді оқыту технологиялары керек. Осы кезде мұғалім химияны оқыту кезінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалай дамытып, пәндік құзыреттілікті қалыптастырудың жолдарын іздей бастайды. Бұл мәселені біз «химияны оқытудың инновациялық технологиялары» деп аталатын әдісті пайдалана отырып жауап таба аламыз.

Химияны оқытуда инновациялық технологияларды қолдану бұл табысты шешімдердің бірі болып саналады. Оқытудың бұл әдісінде оқушы білім беру процесінің субъектісі бола отырып, сонымен бірге оның белсенді қатысушысы, ал мұғалім білім алушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастырушы болады. Оқушы өзін тапқан жауап – бұл оның химияны оқудағы кішкентай жеңісі, оның мүмкіндіктеріне сенімдігілі, жағымды эмоциялар тудыратын жеңісі. Осылайша оқушы өзін тұлға ретінде көрсетеді және танымдық қызығушылық пайда болады [1].

Білім беру субъектілерінің жеке қалыптасуына, оқушылардың қабілеттерін дамытуға, олардың біліміне, дағдыларына, іс-әрекет тәсілдеріне, құзыреттіліктеріне қатысты заманауи білім беруде химия мұғалімі инновациялық технологияларды біріктіре қолдана алады. Олардың ішінде: проблемалық оқыту технологиясы, көп деңгейлі оқыту технологиясы, ойын оқыту технологиясы, ақпараттық-коммуникативтік технологиялар, интегративті

оқыту технологиялары, жобалық технологиялар, оқушылардың білім беру рефлексиясы. Осы инновациялық технологиялар негізінде келесі міндеттерді шешу мақсатқа жетуге ықпал етеді:

- оқушыларды сабақтың қойылған мақсаттарын шешуге тарту, оқушылардың білім беру процесін бірлесіп басқару және өзін-өзі басқару қабілетін дамыту;

- зерттелетін материалдың мазмұнына қызығушылық пен ынтаны арттыру;

- оқушыларды әр жасқа қызықты әр түрлі жұмыс түрлеріне қосу.

Қойылған міндеттерді шешу үшін мұғалім жеке тұлғаға бағытталған тәсілді қолданады [2].

Химия сабағындағы инновациялық технологияларға тоқталатын болсақ ең бірінші ол проблемалық оқыту. Проблемалық оқыту әдісін бүкіл химия тақырыптарында қолдануға болады. Сабақ барысында туындаған мәселені білім алушылар шешу арқылы химиядан білімдерін толықтырады және жаңа деңгейге жетеді. Мысалы, органикалық химия сабақтарында келесідей проблемалық сұрақтарды ұсына аламыз:

1. Органикалық қосылыстардың құрамы. Олардағы көміртектің валенттілігі қандай? (мысалдар келтіріңіз)

2. Кекуле ұсынған бензолдың құрылымдық циклдік формуласына сүйене отырып, осы затқа тән реакцияларды атаңыз (бензолдың бром суы мен калий перманганатымен әрекеттесуінің эксперименттерін көрсету). Бензол олармен неге әрекеттеспейді? (Молекуланың құрылымы (Кекуле формуласы) мен қасиеттері арасындағы қайшылық).

3. Глюкоза формуласы қандай және ондағы функционалдық топтарды анықтаңыз. Химиялық қасиеттері туралы баяндаңыз.

Проблемалық жағдай қосылыстардың (амфотериялық) қасиеттері жайлы сабақта немесе тотығу және тотықсыздану қасиеттері туралы айтқанда пайда болады. Мысалы, «Амфотерлік гидроксидтер» жайлы баяндағанда орын алады [3].

Химияны оқытудағы келесі инновациялық технология бұл – ойын технологиясы. Ойын арқылы оқыту оқушылардың оқу іс-әрекеті мен танымдық белсенділігіне деген қызығушылығын арттыруға ықпал етеді. Ойын оқыту әдісі ретінде, ересектер ұрпақтарының тәжірибесін жас адамдарға беру үшін адамдар ежелден бері қолданылып келеді. Қазіргі кезде химия пәнін оқытуда ойын технологиялары жиі қолданылуда, сабақта ойын технологиясының элементтерін пайдаланады. Мысалы, 7-сыныпта химия курсына оқытуда келесідей қолдануға болады: «атомдар мен молекулалар» ойыны, «Периодтық кесте әлемі» саяхат-сабағы. Ойын оқыту технологиясы оқушылардың пән бойынша білімдерін берік меңгеруге көмектеседі.

Химиялық эксперимент пен зертхана – химия пәнінің ажырамас бөлшегі. Осы эксперименттер мен түрлі тәжірибелерді АКТ технологиясының көмегімен оқушыларға көрсете аламыз. Ақпараттық технологиялар сабақты жарқын және мазмұнды етеді, оқушылардың танымдық қабілеттері мен шығармашылық күштерін дамытады. Ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану химияны оқытуда жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Біз ақпарат сезім

мүшелерінің көмегімен тез есте сақтаймыз. Сондықтан химия сабақтарында анимация, дыбыстық және динамикалық эффекттер арқылы оқу материалын беру, материалды есте қаларлық және оңай қабылдауға мүмкіндік береді. Химия сабағындағы АКТ бізге қосымша мүмкіндіктер береді мысалы, қиын немесе қауіпті тәжірибені көру, химиялық процесті модельдеу. Сабақ барысында қосымша ақпарат керек болса оқушылар оны бірден АКТ көмегімен тез тауып, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыланады. Бұл білім алушылардың компьютердік технологияларды меңгеру дағдыларын дамытады [3].

Химия сабақтарында оқушылардың танымдық қабілеттерін және пәндік құзыреттілікті қалыптастырудағы келесі тиімді технология жобалау технологиясы. Бұл мәселенің егжей-тегжейлі дамуы арқылы дидактикалық мақсатқа жетудің тәсілі, ол бір немесе басқа жолмен жасалған өте нақты сыни нәтижемен аяқталуы керек. Жобалау технологиясын сабақтарда да, сабақтан тыс факультативтік курстарда да қолдана аламыз. Химиядағы кез келген жобаның басты мақсаты – әр түрлі құзіреттіліктерді қалыптастыру. Олар: ақпаратты әртүрлі ақпарат көздерін қолдана отырып өз бетінше таба білу; сыни тұрғыдан бағалай алу; жұмысты жоспарлау қабілеті; ынтымақтастық дағдылары мен қарым-қатынас дағдылары, іздеу, рефлексивті, қателерді көру, шешім қабылдау алу қабілеті және т.б. оқушылардың дамуына қажетті дағдылар [3].

Жоба әдісін мектеп химия курсына төмендегі тақырыптарда қолдануға болады:

7-8 сыныптар бойынша:

- Химия пәнімен танысу;
- Химиялық элементтермен танысу;
- Реакция типтері мен белгілері;
- Металдар мен бейметалдар әлемі;
- Химиялық тыңайтқыштар;

9-11 сыныптар бойынша:

- Айналамыздағы химиялық реакциялар;
- Химия және автомобиль;
- Жасыл химия;
- Қоғам өміріндегі химия;

Бұл жобаларды сабақта да, қосымша сабақтарда да немесе химиялық апталықтарда өткізуге болады. Оқушылардың жобалық белсенділігі – бұл тәуелсіз шығармашылық қызмет, оның нәтижесі ақпараттық өнім – оқушылардың көзқарастары мен ойлау қабілетінің дамуы. Әр оқушыда жаңа ашылулар мен зерттеулерге, ғылыми жұмысқа деген құштарлық пайда болады [4-5].

Қазіргі білім беруде көп кең қолданыстағы тағы бір инновациялық технология – көп деңгейлі оқыту технологиясы. Бұл технология сабақтың барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Жаңа материалды бекіту кезінде сұрақтарды қайталауға саралау арқылы, көп деңгейлі үй тапсырмаларын ұсыну қажет. Білімді тексеру кезінде білім алушыларға тәуелсіз, тексеру және бақылау жұмыстарының сараланған тапсырмаларын ұсынған дұрыс. Тақырып бойынша берілген оқу материалы көмегімен оқушылар түрлі тапсырмалар орындайды

мысалы, «атом құрылысы», «металдар», «бейметаллдар», «бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластары» тақырыптары бойынша хабарламалар, суреттер, презентациялар, кластер [6].

Игерілген материалдарды қорытындылау мақсатында рефлексияны химия сабақтарында пайдалану тиімділігі артуда. Рефлексияның шығармашылық формасының бірі – синквейн. Алған ақпаратты жинақтау, күрделі ойларды, сезімдерді, идеяларды бірнеше сөзбен жеткізе білу – маңызды дағды. Ол бай тұжырымдамалық қорға негізделген ойластырылған рефлексияны қажет етеді. Синквейн – бұл ақпарат пен материалды қысқаша анализдеуді қажет ететін өлең. Синквейн сөзі француз тілінен шыққан, ол «бес» дегенді білдіреді. Сонымен, синквейн – бес жолдан тұратын өлең.

Синквейнді жазу ережелері:

1. Бірінші жолда тақырып бір сөз деп аталады (әдетте зат есім).
2. Екінші жол тақырыптың қысқаша сипаттамасы (екі сын есім).
3. Үшінші жол тақырып аясындағы әрекетті үш сөзбен сипаттау (етістіктер).
4. Төртінші жол тақырыпты сипаттайтын төрт сөзден тұратын сөйлем.
5. Бесінші жол тақырыптың мәнін қайталайтын бір синоним сөз.

Мысалы, «Химиялық реакция» тақырыбын қорытындылауда қолдану өте тиімді. Себебі, химиялық реакция маңызды тақырыптардың бірі. Сабақтың рефлексиясы синквейн түрінде келесідей бола алады:

1. Химиялық реакция
2. Экзотермиялық, эндотермиялық
3. Араласады, қызады, әрекеттеседі
4. Химиялық реакция заттардың өзгерісі.
5. Өзгеріс

«Сілтілік металдар» туралы сабақта жеке элементтерге құрастыруға болады, мысалы:

1. Натрий
2. Сілтілік элемент, белсенді
3. Әрекеттеседі, таралады, ериді
4. Натрий химиялық белсенді элемент.
5. Элемент

Осы сияқты химия курсының кез келген тақырыптарында синквейн әдісін тиімді қолдана аламыз [7].

Оқытудың қазіргі заманғы технологияларын жүйелі пайдалану оқыту сапасын арттыруға, ынталандыруға, оқушылардың функционалдық сауаттылығын және түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Жаңа инновациялық технологиялар білім алушының тұлғалық әлеуетін қалыптастыруға және табыстылығын қамтамасыз етуге жаңа мүмкіндіктер береді [8].

Қорыта айтсақ, сипатталған технологияларды қолдану химия сабақтарына ерекше тартымдылық береді, оқушылардың химияға деген танымдық және шығармашылық қызығушылықтарын ғылым ретінде дамытудың бір тәсілі болады, сонымен қатар оқушылардың ойлау белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Инновациялық технологиялар химия пәнін оқытудың тиімділігін

арттырады. Оқушылар зерттеу жұмыстарына қатысады, жобаларды орындайды. Қазіргі тенденциялар мен қоғамдағы қарқынды өзгерістер мектеп оқушылардың жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасуын талап етеді. Сондықтан қазіргі заманғы әдістер мен жаңа интеграцияланған технологиялар негізінде оқыту мен тәрбиелеудің тиімді құралдарын таңдау ең маңызды және дамуды қажет ететін мәселе. Білім беру саласында болып жатқан өзгерістер мұғалімдерді оқыту әдістемесіне өз бетінше назар аударуға, мектепке қойылатын заманауи талаптарға сай болу үшін оқытудың жаңа тиімді тәсілдері мен әдістерін іздеуге мәжбүр етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Нұғыманұлы И., Шоқыбаев Ж.Ә., Өнербаева З. О. Химияны оқыту әдістемесі: Оқу құралы. - Алматы: Print-S, 2005. - 354 б.
2. К.Ж.Бұзаубақова. Жаңа педагогикалық технология. Оқу құралы. //Алматы. Жазушы, 2004 Б. 28-52.
3. Б.Жолдасов. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану Білім, 2007 ж.
4. М.Б.Усманова, Қ.Н.Сақариянова, Б.Н.Сахариева Химия Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық – Алматы: Атамұра, 2018. – 224бет.
5. М.Б.Усманова, Қ.Н.Сақариянова, Б.Н.Сахариева Химия Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық – Алматы: Атамұра, 2019. – 298бет.
6. Ж.У.Кобдикова. (Ж.А. Қараевтың) Деңгейлеп оқытудың педагогикалық технологиясы. Алматы,2007 ж.
7. Ж.М.Оспанова, Т.Белоусова, Қ.Аухадиева Химия Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық – Алматы: Атамұра, 2017.
8. Қ.Сарбасова., Инновациялық педагогикалық технологиялар Алматы 2009.

ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Хавдыл Жанаргүл

Магистрант

Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қаласы, Қазақстан Республикасы

Муканова Роза Жумкенова

х. ғ. к., жаратылыстану жоғары
мектебінің доценті

Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қаласы, Қазақстан Республикасы

XX ғасырдың 50-жылдарында АҚШ-та алғаш рет «оқыту технологиясы» термині тиімді білім беру үдерісін құру жолдарын іздеу нәтижелерін көрсету үшін қолданылды. «Педагогикалық технология» тұжырымдамасының эволюциясын зерттей отырып, В.И. Боголюбов, М.В. Кларин, Ф.Янушкевич шетелдік және отандық дереккөздерді талдау негізінде «білім берудегі технологиядан» идеялардың дамуын көрсетті. «Білім беру технологиясы» арқылы (бағдарламалық оқыту және т.б.) «педагогикалық технологияға» (яғни жоспарланған нәтижеге жетелейтін сөзсіз педагогикалық процестің құралдары мен әдістерінің жиынтығын ғылыми сипаттау). Оқытудың технологиялық тәсілі - оқу процесі алға қойылған мақсаттарға жетуге кепілдік беруі керек.

Қазіргі білім берудегі оқыту технологиялары келесі талаптарға жауап беруі керек ажырамас дидактикалық жүйе:

- оқытудың ұжымдық формаларын сақтай отырып, студентке оның танымдық қабілеттерін, мотивациясы мен жеке қалауын толық ескере отырып, оңтайлы бағдарлама бойынша оқуды жекелендіруге мүмкіндік беру;

- кең педагогикалық практикаға инновациялық әдістерді енгізу арқылы оқытуды оңтайландыруға ықпал ету;

- білім беру үдерісінде оқыту қағидаларын іске асыруды қамтамасыз ету (мотивация, іс-әрекет мақсаттарын өзектендіру және оны жоспарлау, белсенділікті, белсенділікті, танымдық дербестікті игеру деңгейін бағалау және т.б.);

- оқушының білім жүйесін өз бетінше қалыптастыруға ынталандырып, рефлексияны жүзеге асыру құралы ретінде әрекет ету [1].

Бүгінде оқыту технологияларының сан алуан түрлері бар. Бірақ оқыту технологияларының нақты жіктемесі жоқ, алайда оның екі тобы анықталған олар дәстүрлі және инновациялық оқыту. Осындай жіктеулердің бірі Г.К.Селевко ұсынған жіктеу. Бұл келесі негіздер бойынша құрылған сонымен бірге жеткілікті кең таралған және тәжірибеде қолданылуда:

- педагогикалық процестің жеке бағыттылығына негізделген педагогикалық технологиялар;

- студенттер іс-әрекетін жандандыру мен жандандыруға негізделген педагогикалық технологиялар;
- оқу процесін басқару мен ұйымдастырудың тиімділігіне негізделген педагогикалық технологиялар;
- дидактикалық жетілдіруге және материалды қайта құруға негізделген педагогикалық технологиялар;
- жеке педагогикалық технологиялар;
- балама білім беру технологиялары;
- жалпы педагогикалық технологиялар;
- дамыта оқытудың педагогикалық технологиялары;
- авторлық құқық мектептерінің педагогикалық технологиялары.

Үздіксіз көп деңгейлі білім берудің басым бағыттарының бірі – жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттің сапасын қамтамасыз ету. Осы іс-әрекетке баса назар аударудың өзіндік себептері бар. Олар:

- еліміздің, қоғамның динамикалық дамуы, бүгінгі өзгермелі заманға лайық өмір сүре алатын тұлғаны қалыптастыруды талап етуде;
- бүгінгі мектеп оқушыларының іс - әрекетке бейімдігі, еркіндігі тәуелсіз болуы, педагогтарға білім алушылармен қарым – қатынаста жаңа тәсілдермен әдістерді қолдануды қажет етуде;
- бүгінгі мектептегі балалар мен үлкендер арасындағы қарым – қатынастың адамгершілік, демократиялық жағынан басым болу қажеттіліктерінен туындап отыр. Осы қажеттіліктер негізінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы білім беруде жүйелі қолданылуда [2].

«Жеке тұлғаға бағытталған» өзара әрекеттесу көрнекті психолог және гуманистік бағыттағы тәрбиеші Карл Роджерстің шығармаларынан шыққан. Ол сәтті психотерапия мен табысты педагогикалық іс-әрекеттің критерийлері бірдей екендігінің бір құпиясын ашты. Адамдардың өзара әрекеттесуіне байланысты іс-әрекетте жетістікке жету үшін, олардың бірі екіншісіне өзгеруге, жақсартуға көмектеседі, Роджерс бойынша: эмпатия бұл басқа адамның әлеміне ену; адамға деген жылы, адамгершілік қатынас, оны қандай да бір алғышарттарсыз қалай болса сол қалпында қабылдау. Бұл оқыту технологиясының басты мақсаты – оқушы тұлғасының жеке қабілеттері мен қасиеттерін дамыту. Осы оқыту технологиясы туралы келесі ғалымдардың тұжырымдамалары бар. И.С.Якиманскаяның пайымдауынша, жеке тұлғаға бағытталған оқытуда даралау тәсілі барлық білім беру процесінің негізгі қағидасы болады және оның мақсаты – әрбір баланың мүмкіндіктерін танып дамыту. Ал Е.В.Бондоревская бойынша бұл оқыту технологияның мазмұнында жеке тұлғаны дамытуға және қалыптастыруға қажетті 4 компонент міндетті түрде болуы керек: аксеологиялық, когнитивті, шығармашылық-әрекеттік, жеке тұлғалық. Белгілі ғалым Г.К.Селевко бойынша, ең негізгі басты құндылық – оқушының жеке тұлғасы болса, ал мақсаты табиғи қабілеттеріне сәйкес тұлғаны дамыту және қалыптастыру. В.Ф. Шаталовтың оқу материалдарын тірек және сызба белгілері арқылы табысты оқыту. Материал ірі мөлшерде енгізілді және блоктарға бөлінген. Оқу материалы тірек схема-конспектілер түрінде беріледі. Тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы төмендегідей мақсатты көздейді: - білім,

білік дағдыны қалыптастырады; - барлық баланы оқыту; - оқытуды жеделдету [3].

Жоғарыда айтылған тұжырымдар негізінде қорыта айтсақ жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы білім алушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін, іс-әрекетін, қабілетін ескеретін жан-жақты ойлау қабілеті дамыған және қалыптасқан тұлғаны тәрбиелеу. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту бір сөзбен сипаттасақ – жеке тұлғаның белсенділігіне сену.

Тұлғаға бағытталған оқытудың ерекшелігі оқу үрдісі оқушы мен мұғалімнің сұхбатына негізделген, ол бағдарламалық қызметті бірлесіп құруға бағытталған. Бұл жерде оқушының ынтасы, оқу материалының мазмұнын, формасын, түрін жеке таңдауы, алған білімін оқытуға қатысты емес жағдайда қажет болған соң өздігінен пайдалануға талабы есепке алынады.

Тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы кезінде мұғалімнің негізгі ұстанымы ол ең бірінші оқытудың субъектік тәжірибесін ынталандыру, әр білім алушының даралығын дамыту және әр тұлғаның жеке басының ерекшеліктерін, өзіндік құндылықтарын тану. Оқытушымен бірге білім алушының да өзіндік ұстанымдары бар олар оқу-тәрбие элементтерін еркін таңдай алуы және өзін тұлға ретінде қалыптастыру сонымен бірге оқу барысында өз қабілеттерін жүзеге асыру. Бұл оқыту технологиясын химия сабағындағы орны ерекше. Мысалы, химия курсының жеке бөлімдері немесе тақырыптарын біз осы технология негізінде оқыта аламыз [4].

Бүгінгі таңда мынадай жеке тұлғаға бағдарланған оқыту технологиялары бар:

1) В.Ф.Шаталовтың тірек белгілер негізіндегі технологиясы;

2) П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландырутехнологиясы;

3) В.В.Фирсовтың саралай оқыту технологиясы;

4)Ш.А.Амонашвилидің ізгілікті-тұлғалық технологиясы;

5)Л.В.Занковтың, Д.Б.Эльконин-В.В.Давыдовтың дамыта оқыту

технологиясы;

6)Ю.К.Бабанскийдің оқу процесін оптимизациялау технологиясы;

7)М.Чошановтың, П.И.Третьяковтың, К.Я.Вазинаның, В.М.Монаховтың модульдік оқыту технологиялары;

8) Г.К.Селевконың өзін-өзі дамыта оқыту технологиясы;

9)Ж.А.Қараевтың, Т.Т.Ғалиевтің, Ә.Жүнісбектің, М.М.Жанпейісованың, Н.Н.Нұрахметов пен К.Әбдіғалиевтің оқыту технологиялары кеңінен танымал.

Қорыта келе, білім беру жүйесінде ең бірінші білім алушыға білім, білік, дағдыны қалыптастыруды талап етсек, бүгінде талап басқаша білім алушыға ең алдымен іскерлік қарым-қатынас, оларды өз бетімен білім алуға бағыттау болып отыр. Сондықтан қазірге кезде білім беру жүйесіндегі педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі бұл баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа білім технологияларын қалыптастыру және оларды оқыту процесінде жүйелі қолдана білу. Қорыта айтқанда жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары қазіргі білім берудегі иновациялық технологиялардың талаптарына сай және білім беруде әрбір білім алушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін ескере отырып, оның оқу процесінде жан-жақты дамуын жүзеге асыруы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Селевко Г.К. Современные общеобразовательные технологии: Учебное пособие. М., 2008.
2. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение :истoki, сущность, перспективы. М., 2001.
3. Чернобельская Г.М. Теория и методика обучения химии. – М.: Дрофа, 2010.
4. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет

ПОДОРОЖ МІФОЛОГІЧНОГО ГЕРОЯ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПСИХОАНАЛІЗУ

Костюк Ірина Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент,
Львівська національна академія мистецтв

Постання героя, боголюдини або людини на місце олімпійських богів свідчить про подальший розвиток суспільних відносин і утвердження людської особистості у процесі освоєння природи.

У європейську культуру міфологічний герой прийшов з грецької міфології, у якій його розуміли й називали по-різному. Дослідженню постаті міфологічного героя присвячені праці Ю. Антоняна [1], Д. Гендерсона [2], Д. Норман, К.Г. Юнга [3], Дж. Кемпбелла [4], М. Еліаде та ін.

Мета пропонованої статті — узагальнити й проаналізувати один з обов'язкових сюжетів у історії міфологічного героя — подорож — у контексті наукових напрацювань представників психоаналізу, з'ясувати призначення героя та основні механізми його поведінки на основі теорії архетипів К.Г. Юнга та джерельних матеріалів грецької міфології.

Аналіз джерельної бази незаперечно доводить, що міфологічні герої володіють однаково типовими рисами у цілком різних народів, тому можемо зробити висновок, що вони постають носіями дуже важливої архетипної інформації. Кожний такий герой є ідеальним колективним обличчям цієї спільноти, оскільки виражає її прагнення до досконалості та фізичної могутності, до перемоги над злом і утвердження добра.

Ймовірно, саме за допомогою героїчних міфів люди прагнули віднайти у собі те, що дало б можливість здолати усі небезпеки, які їм загрожують, інколи навіть ті, що ховаються у самих людях. Людина ніби «проектуює» на героїв те, чим сама не володіє, що не в змозі здійснити, але дуже прагне.

Сама поява міфів про героїв (а, як відомо, героїчний етап настає після хтонічного та олімпійського етапів грецької міфології) засвідчує становлення, а почасти й перемогу свідомості, набуття нею незалежності. Саме такий шлях прокладає собі герой, долаючи усі перешкоди на своєму шляху, перемагаючи драконів і злі сили, звершуючи подвиги. Міфологічний герой і є свідомістю людини — саме тому йому загрожують ще в колисці (пригадаємо в цьому контексті Тезея, Мойсея), кладуть його в скриню або кошик і кидають у воду, а стихія води — це, як відомо, символ океану несвідомого, тому часто ми не знаємо як завершилося життя багатьох героїв, оскільки вони, як і свідомість, ніби не мають кінця.

Фактично героїчний міф є своєрідною першою стадією видозміни психіки, у процесі цієї видозміни Его відділяє себе від архетипів, інспірованих

батьківськими образами в дитинстві. Еґо таким чином намагається досягти відносної самостійності від первинного стану цілісності, а без цього будь-яка особистість не може пов'язати себе з оточенням.

Цілком погоджуємося з думкою Ю. Антоняна, що “шлях героя є довгою і болісною мандрівкою у глибину самого себе, на саме дно, де може панувати страждання і болісне каяття... Кожна битва героя є життєносним або життєруйнівним конфліктом людини з богом, але після кожного конфлікту шлях веде до нових битв” [1, с. 246]. Цю думку обґрунтовує і Д.Л. Гендерсон: “Щоби стати достатньо грізним і перемогти дракона, герой спочатку повинен дійти згоди зі своїми деструктивними силами. ...перш ніж Еґо зможе перемогти, воно повинне підкорити собі Тінь та асимілювати її” [2, с. 119]. Справді, міфологічного героя можна уявити як духовний первень у людині, її здатність не лише пізнавати, випробовувати і змінювати, долати перешкоди і ставати переможцем у конфліктах, але й кохати і приносити себе в жертву.

У психоаналітичних концепціях шлях міфологічного героя виглядає абсолютно вмотивованим. У такому контексті один з обов'язкових сюжетних вузлів історії героя — звільнення прекрасної діви — можна трактувати як спробу порятунку Аніми від поглинання материнськими силами, подолання страху перед ними і водночас потяг до них.

Термін Аніма запровадив К.Г. Юнг для окреслення несвідомого, жіночого аспекту особистості чоловіка. У сновидіннях Аніма персоніфікується образами жінок, видозмінюється від проститутки до духовного провідника. Саме Аніма демонструє принцип Ероса, оскільки саме розвиток аніми в чоловікові відображається у його ставленні до жінок. Теорія психоаналізу стверджує, що анімізація чоловіка проявляється у втраті мужності та чутливості. У цьому контексті можна припустити, що Персей убив Горгону Медузу ще до порятунку Андромеди, щоби звільнитися від материнських сил.

Таким чином, врятування аніми від регресивного руху до матері означає також подолання Едіпового комплексу, що дозволяє еротичний потяг до жінки, яка нібито перебуває у полоні злих сил. Саме порятунок цієї жінки є фактично скиданням «материнських пут» з власної душі, її остаточне прокидання для життя. Іншими словами, це своєрідне «дорослішання» чоловіка (процес набуття здатності по-справжньому сприймати жінку, коли нарешті вивільняється синівська психічна енергія прив'язаності до матері заради зрілого ставлення до жінки, а в підсумку — до суспільства загалом), а отже сюжетне «звільнення діви» можна трактувати як ініціацію на психологічному рівні.

Якщо в такому контексті розглядати й інші життєві етапи долі героя, то можна припустити, що постійні поєдинки героїв з чудовиськами (переважно драконами) можна трактувати, з одного боку, як подолання власних внутрішніх конфліктів (тут особливо показовим є поєдинок Геракла з левом, якого він душить голіруч, — пряма алюзія на боротьбу героя із самим собою, де жодна зброя не допоможе, бо всі свої внутрішні проблеми мусимо здолати «голіруч»), це, послуговуючись термінологією психоаналізу, заволодіння Тінню та співробітництво з нею, з іншого боку — процес дорослішання із засвоєнням нових функцій і ролей.

Зважаючи на виховну функцію міфу, не можемо забувати й того, що образ героя-борця і героя-переможця має важливе саме виховне значення і тому активно використовується всіма культурами в роботі з молодим поколінням. Карл-Густав Юнг з цього приводу зазначає: «Основне діяння героя — подолання чудовиська пільми: це бажана та очікувана перемога над несвідомим. День і світло — синоніми свідомості, ніч і пільма — несвідомого. Усвідомлення — щонайсильніше стародавнє переживання, тому що разом з ним виникає світ, про існування якого ніхто нічого раніше не знав» [3, с. 364].

Саме це, за К.Г. Юнгом, «усвідомлення» споріднене самому народженню людини, тривалий і достатньо обтяжливий процес із численними сумнівами, помилками, на самому початку цього процесу в руках людини опиняється ще дуже грубий і неотесаний засіб пізнання (як ота палиця Геракла, героя, що є втіленням грубої фізичної сили) — архаїчний міф, який, як тим людям бачилось, відкриває то страшні, то примітивні таємниці світу.

Те, що герой, який пішов на поєдинок з чудовиськами пільми, бореться таким чином з несвідомим, означає, що людина зовсім не хоче втекти від усвідомленого, а отже і якимсь чином освоєного світу, назад, у небуття. Небуття лякає її, адже асоціюється зі смертю.

Однак, заради справедливості, слід відзначити, що міфологічні герої воюють не лише з чудовиськами пільми, але й з іншими ворожими силами, у тому числі й тими, що містяться в самій особистості. Тому неправильно вважати, що герої змагаються здебільшого з несвідомим, тут правильніше говорити про поліфункціональність міфологічних героїв. Саме про це говорив Дж. Кемпбелл, називаючи міфологічного героя «тисячеликим». Якщо уважно простежити за індивідуальними історіями героїв, то відразу зауважимо, що вони постійно ставлять перед собою (або хтось перед ними ставить, або обставини так складаються) і вирішують нові й нові завдання. Такий розвиток подій передбачає збільшення та ускладнення функцій, опанування нових знань і набуття нових умінь (щоправда, це переважно відбувається чарівним чином).

Неодноразово ми згадували про поєдинки міфологічного героя з «чудовиськами пільми», а як їх трактувати в контексті психоаналітичного, надто широкого терміна «несвідоме» робить слушні припущення дослідник Ю. Антонян:

— чудовиська є сильно стертими, але реальними слідами тих небезпек, які оточували людину в тривалий період набуття нею свідомості або взагалі в досвідомий період;

— чудовиська втілюють страх людини дізнатися про себе те, що засуджується мораллю та перебуває в гострому протиріччі з духовними нормами та вимогами;

— чудовиська репрезентують не тільки те, що загрожує фізичним знищенням, але й спокуси, які також можуть нести загибель, але й духовну;

— страх занурення у несвідоме спричинений страхом безумства: що глибше занурення, то менше залишається свідомості та сильнішим стає передбачуваний страх [Ан, с. 299].

Героїчні подорожі повинні передбачати і вихід людини за межі первинного соціального та природного середовища, а отже, звільнення її творчих можливостей. А тоді такий вихід був дуже небезпечною справою, оскільки людина повністю втрачала підтримку середовища, опинялася віч-на-віч із своїми зовнішніми ворогами та сама із собою. Людина не вмiла ще вирішувати самостійно свої внутрішні проблеми, її психологічна мобільність була дуже невелика, точніше — у людини не було належного досвіду реалізації такої мобільності.

Два світи, божественний (чарівний) і людський (профанний), кардинально різняться між собою. Подорожі героя означають, що він виходить з людської сфери в божественну, він і відрізняється від звичайних людей тим, що виокремлений для духовної та психологічної подорожі в божественне.

Подвиг героя не лише в тому, що він у своїх подорожах, не боячись чудовиськ несвідомого, рухається до себе самого і пізнає себе. Але подвиг не лише в цьому — подвиг і у відкритті того, що названі два світи, по суті, є дним у тому сенсі, що обидва вони створені людиною, яка, відтак, постає їхнім володарем. Міфологія виходить з того, що герой — це той, хто почув і прийняв виклик вищих сил.

Зважаючи на усе викладене, подорожі героя загалом можемо подати у вигляді такої схеми: поклик до подорожей і його прийняття — перехід межі, зустріч із супротивниками або помічниками — випробування в іншому світі, розчленування, розп'яття тощо — поєдинок з ворогом і допомога союзника — досягнення мети подорожі (викрадення нареченої, артефакта тощо) — повернення (воскресіння), подолання порогу — передавання людям того, заради чого герой вирушав у подорож.

Герой має володіти не лише великою фізичною силою, сміливістю, кмітливістю й хитрістю, — він повинен знайти в собі сили суворо дотримуватися певних правил, невміння це робити міфологія часто називає причиною недосягнення безсмертя. Герой зобов'язаний весь час рухатися вперед, навіть знаючи, що його чекає загибель, так, наприклад, вчинив Ахілл, так зробив і Христос, продовжуючи свій смертний шлях. Рух може продовжуватися все життя, у принципі, можемо вважати, що оця подорож до себе, до свого центру і є сенсом руху. Слід відзначити, що це не лише шлях у себе, але й постійне творення чогось, або шлях до себе через творення.

Міфологічний герой повинен уміти страждати, часто його місія саме і полягає у постійному стражданні. Безперечним прикладом тут є Прометей, можемо згадати і Одиссея (постійні пошуки дому), Геракла (нескінченна боротьба з чудовиськами і злом через звершення подвигів). Є і парадокс, який можна назвати неминучим (і простежується він особливо яскраво у подвигах Геракла): усі подвиги героя можуть не привести до якихось конкретних результатів, вони вершаться заради самих себе. Але в цьому і полягає їхній глибинний зміст — розкрити можливості людини, її героїчні первні, вдовольнивши тим сокровенну потребу людини вийти за межі своєї особистості, проникнути у її глибини (звичайно, ми розуміємо, що така потреба людини ніколи не буде задоволена, але завдяки міфології ми знаємо, що вона є і вона

завжди актуальна). Оцей страждальний аспект посилюється жорсткою психологічною залежністю героя від його призначення. Багато героїв, які знайшли смерть у муках, отримують винагороду після смерті, здобуваючи за цим порогом безсмертя (Геракл, Христос та ін.). У цій парадоксальній нагороді можемо вбачати нездоланне бажання людини подолати свою смертність.

Звичайно, простежуємо багато відступів від запропонованої схеми, але вони не заперечують її, часто додаючи досить романтичні та поетичні, інколи трагічні деталі. Важливо зауважити, що й сучасна міфологія в загальних рисах повторює запропоновану конструкцію-схему подорожей героя, незважаючи навіть на те, що, здавалося б, сучасні раціональні уявлення повинні були б, якщо не знищити, то значно послабити міфологічну «зарядженість» образів і явищ. У цьому легко переконатися на прикладі героїв тоталітарних суспільств, відповідні архетипи вічні.

Список літератури

1. Антонян Ю. М. Миф и вечность. Москва : Логос, 2001. 464 с.
2. Хендерсон Д. Л. Древние мифы и современный человек. *К.Г. Юнг. Человек и его символы*. Москва : Логос, 1998. 391 с.
3. Юнг К. Г. Божественный ребёнок. Москва : «АСТ-ЛТД» 1997. 400 с.
4. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич. Київ : Альтернативи, 1999. 392 с.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА НА ПРИМЕРЕ РЫНКА МАШИНОСТРОЕНИЯ

Алиев Улукбек Жуматаевич,

PhD, Директор Центра научных стратегических исследований
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Сатбаева Айжан Жумабековна,

PhD, Зам. директора Департамента риск-менеджмента АО «Фонд развития
промышленности»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

В настоящее время основная проблема машиностроения в Казахстане – это ее конкурентоспособность и инновационность. Достичь высокого уровня конкурентоспособности продукции за счет масштабов производства на внутреннем рынке предприятиям машиностроительной отрасли практически невозможно, так как экономика Казахстана сравнительно небольшая. Из этого следует, что машиностроение в Казахстане может стать более конкурентоспособным по сравнению с иностранными производителями в том случае, если производственный процесс будет основан на инновациях и новых технологиях с ориентацией на экспорт продукции на внешние рынки.

В этой связи актуализируется необходимость проведения исследования производственных процессов в машиностроительной отрасли Казахстана в условиях интеграции, развитие которых позволяют повысить конкурентоспособность отрасли, сконцентрировать производственный, денежный и товарный капитал, внедрить инновации, производить продукты с высокой добавленной стоимостью и выходить на мировые рынки.

Исследовав особенности развития обрабатывающей промышленности Казахстана на примере рынка машиностроения [1], можно сделать выводы о ее зависимости от внешних макроэкономических воздействий, низкой локализацией производимой продукции, сильной зависимостью от государственной поддержки, недиверсифицированностью рынков сбыта. Вместе с тем, значительными помехами развития внутреннего рынка машиностроения, производственного потенциала Казахстана являются ряд системных проблем и рисков.

Во-первых, в государственных программах, несмотря на наличие задач и мероприятий по стимулированию инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности, отсутствует системный и комплексный подход, необходимый для развития национальной инновационной системы (НИС) в целом и отдельных элементов инновационной инфраструктуры. Единственной программой, где наиболее детально раскрывались отдельные

компоненты НИС, была Программа по формированию и развитию национальной инновационной системы РК на 2005-2015 годы. В этой связи предлагается в рамках новой программы ГПНИР предусмотреть отдельное направление по дальнейшему развитию НИС и всех ее элементов.

Во-вторых, каждая новая принятая программа является логическим продолжением ранее принятых программ и учитывает опыт их реализации. При этом, анализ показывает, что в новых принимаемых программах слабо выражена преемственность инновационной политики, также отсутствует преемственность новых принимаемых мер и задач. Кроме того, не рассматривается текущее состояние развития инновационной инфраструктуры, с учетом проделанной работы по приватизации и ликвидации технопарков и конструкторских бюро, а также с учетом создания новых элементов. Учитывая низкую эффективность отдельных элементов инновационной инфраструктуры, стоит также затронуть вопросы повышения эффективности корпоративного управления элементов.

Таким образом, предлагается в программных документах отражать общую картину текущего состоянию развития НИС в целом и его отдельных элементов. Такой подход позволяет выявить сильные и слабые стороны системы, на основании которых можно определить конкретные мероприятия, обеспечивая общую системность развития обрабатывающей промышленности Казахстана [2]. Кроме того, в последние годы государство все меньше участвует в создании инновационной инфраструктуры, в связи с чем, считаем целесообразным уделить особое внимание вопросам стимулирования частного сектора в создании новых элементов инновационной инфраструктуры, в том числе на принципах ГЧП.

В-третьих, для обеспечения устойчивого и долгосрочного функционирования национальных институтов развития в области технологического и инновационного развития обрабатывающей промышленности, уполномоченных на реализацию мер государственной поддержки инновационной деятельности, вопросы реорганизации институтов развития предлагается рассматривать после анализа оценки деятельности, эффективности оказания мер государственной поддержки и стимулирования, а также возможных последствий и рисков, как со стороны государства, так и со стороны субъектов инновационной деятельности. В связи с этим, считаем целесообразным разработать единый подзаконный нормативно-правовой акт, где будут определены возможные механизмы реорганизации институтов развития, а также вопросы оценки эффективности их деятельности.

Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP09058009 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Литература

1. Seitzhanov S., Kurmanov N., Petrova M., Aliyev U., Aidargaliyeva N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: evidence from Kazakhstan//Entrepreneurship and Sustainability Issues. - 2020. - № 7(4). – P. 2615-2629.
2. Kurmanov N., Aliyev U., Satbayeva A., Kabdullina G., Baxultanov D. Energy Intensity of Kazakhstan's GDP: Factors for its Decrease in a Resource-export Developing Economy//International Journal of Energy Economics and Policy. - 2020. - №10(5). - P. 447-453.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ГРОШОВИХ КОШТІВ

Бугай Надія Олександрівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри аудиту
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Мірко Ірина Олександрівна

здобувач вищої освіти магістерського рівня
факультету обліку та податкового менеджменту
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Грошові кошти на будь-якому підприємстві – це головний руховий актив, який присутній у всій його практичній діяльності, його використовує кожен підрозділ, сегмент і напрям функціональної ділянки. Тому процес управління або використання грошей найбільш більше інших ділянок обліку схильний до навмисних або випадкових помилок та порушень, навіть шахрайства. Саме тому грошові кошти неодмінно потребують постійного, систематичного контролю.

На сьогоднішній день операції з грошовими коштами є досить поширеними, охоплюють майже всі складові фінансово-господарської діяльності підприємства і потребують значної уваги з боку аудитора, оскільки під час їх здійснення можуть виникати різні порушення та зловживання з боку посадових осіб підприємства. Тому, для того, щоб підприємство мало змогу ефективно використовувати та розпоряджатися власними грошовими коштами, необхідно правильно організувати їх облік та проводити контроль під час їх витрачання. Основна проблема грошових коштів полягає в тому, що на підприємстві (тим більше, якщо це підприємство економічно активно), вони знаходяться в безперервному русі, обсяг операцій з ними збільшується і стає очевидним, що аудит операцій із грошовими коштами – вимушена міра, без якої керувати підприємством в частині фінансово-економічної діяльності стає вкрай неможливо і без кваліфіковано проведеного аудиту грошових коштів вкрай важко скласти фінансову документацію або думку про стан бухгалтерської звітності підприємства.

Метою аудиту обліку грошових коштів є висловлювання незалежної думки аудитора про повноту та об'єктивність відображення операцій з обліку грошових коштів на підприємстві, їх повноти оприбуткування та підтвердження цільового використання.

Основні завдання аудиту грошових коштів складаються з: перевірки їх наявності на підприємстві та виявлення нестач (надлишків); перевірка стану їх збереження у касі та вірності відображення в обліку ведення касового господарства; перевірка їх організації та методики обліку, визначених наказом про облікову політику; перевірка їх своєчасності та повноти оприбуткування; перевірка законності їх витрачання; оцінювання стану їх синтетичного та аналітичного перевірка та ефективності внутрішньогосподарського контролю

[1]. За процедури ведення аудиту операцій з грошовими коштами аудитор необхідно отримати якомога точнішу та повнішу інформацію, яка пов'язана з даною ділянкою обліку. Аудитор має з'ясувати, чи дотримується підприємство касової дисципліни, чи контролюються операції з готівкою (а саме з валютою), наскільки законно забезпечуються платежі з поточного та інших рахунків підприємства (фактична перевірка). Варто зазначити, що якщо на підприємстві відсутній мінімально необхідний запас грошових коштів – це означає, що на ньому є серйозні фінансові проблеми. Зайва ж величина грошових коштів свідчить про підприємство як таке, що зазнає збитків, залежних як від інфляції та знецінення грошей, так і від упущеної можливості вигідного їх розміщення й одержання додаткового доходу. Того, лейтмотивом управління формується певна система методів контролю та управління грошовими коштами: їх аналіз, контроль надходження та використання є цілою системою та допомагає визначити відхилення від заданих показників тощо. Стосовно методики аудиту касових операцій, то цей сегмент аудиту є важливим та досліджується суцільним методом, оскільки готівка виступає найліквіднішим активом підприємства та має поширений характер. Особливо приділяється увага збереженню грошей і дотримання дисципліни ведення каси. Організація же аудиту касових операцій складається з: визначення його загальної стратегії та складання плану аудиту; визначенні інформаційного забезпечення; наявності необхідних аудиторських доказів; виборі ефективних методичних прийомів і способів здійснення аудиторських процедур; оформленні робочих документів; опрацюванні отриманого аналізу результатів проведених аудиторських процедур; оформленні підсумкових документів; підготовки аудиторського звіту; обговоренні результатів перевірки з керівництвом суб'єкта господарювання. За аудиту касових операцій аудитор використовує наступні джерела інформації: аналітичні та первинні документи з обліку касових операцій; первинні документи обліку розрахунків з підзвітними особами; узагальнюючі реєстри їх обліку та звітності.

Результат проведення аудиту грошових коштів – виявлення типових помилок, які вказують на: нестачу підписів у первинних касових документах; відсутність підтверджуючих документів при складанні видаткових касових ордерів; несвоєчасність при звітуванні за підзвітними сумами; понаднормовий залишок готівки в касі; недодержання ліміту на розрахунки готівкою між юридичними особами; типовість арифметичних помилок під час підрахунку обороту каси, несвоєчасне занесення в касу отриманої банківської готівки; перерахунок грошових коштів безготівковим шляхом без підкріплюючих первинних документів [2]. Аудитор класифікує наявні помилки за формальними ознаками (недотримання порядку ведення облікових реєстрів) або за суттю (підробка бухгалтерських операцій).

Під час складання аудиторського звіту аудитор дотримується принципу конфіденційності, всі виявлені порушення має фіксувати в звіті аудитора, але ні в якому разі не має розголошувати інформацію і не сповіщати третіх осіб. Також аудитор зобов'язаний повідомити клієнта про можливі штрафні санкції за виявлені порушення і, при можливості, допомогти їх уникнути.

Отже, актуальність використання такої складової в управлінні підприємством як аудит наростає прямо пропорційно тому, як збільшується обсяг грошових коштів підприємства, що використовуються в буденній економічній діяльності. Але є й такі підприємства, у якого п'ятнадцять кореспонденцій рахунків на місяць, – зрозуміло, що за таких обставин аудит грошових коштів не потрібен.

Діапазон грошового руху більш успішного підприємства незмінно йде вгору, але зникає можливість контролювати його згодом. Тому сьогодні важко уявити благополучні підприємства з великим обсягом грошових коштів, які б не використовували систематично їх аудит. Навряд чи одноразовими контрольними перевітками можливо вирішити будь-які проблеми, тому саме регулярні аудиторські перевірки грошових коштів та їх еквівалентів принесуть чималу користь у ефективності прийнятті управлінських рішень керівництва та їх еквівалентів у галузі фінансового менеджменту будь-якого сучасного підприємства України. Тому доміантою мети аудиторського дослідження операцій з грошовими коштами виступає не тільки перевірка повноти, достовірності та законності відображення даних бухгалтерського обліку, але, і також попередньо, дати команді менеджменту чітке уявлення фінансової стійкості підприємства.

Згідно вищевикладеного можна з упевненістю стверджувати, що проведення систематичного аудиту грошових коштів – це досить складний процес. Це неможливо організувати і залишити функціонувати назавжди в форматі постійної величини, навпаки, її необхідно оптимізувати та розвивати. Внаслідок цього, найбільша ефективність від системності проведення аудиту грошових коштів ґрунтовно матиме вплив на підсумкові результати фінансово-економічної діяльності будь-якого сучасного підприємства України.

Список літератури

1. Коблянська О. І., Коблянська Г. Ю., Бабенко О. С. Облік і аудит операцій на поточному рахунку. *Modern Economics*. 2018. № 7. С. 77–84.
2. Осадча Г. Г., Марчук А. М. Грошові кошти: облік касових операцій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 595-599.

ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»

Габрись Юлія Олександрівна

Студентка V курсу факультету економіки та управління
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»,
Україна

На сьогоднішній день запорукою виживання підприємства на ринку є наявність конкурентних переваг. Рівень конкурентоспроможності підприємства свідчить про ефективність діяльності бізнес-організації, високу якість продукції та сприйняття ціни споживачем, готовність до змін, адаптація до змін зовнішнього середовища, тощо.

Визначення поняття «конкурентоспроможність» автори трактують по різному.

А. Маренич та І. Астахова розглядають, конкурентоспроможність як комплексну характеристику діяльності підприємств, яка базується на аналізі різних аспектів виробничо-господарської діяльності і дозволяє визначити «сильні сторони» підприємств у конкурентній боротьбі, знайти способи досягнення переваг над конкурентами [1, с. 23]. На нашу думку це визначення не досить коректне, оскільки автори зосереджують свою увагу на виробничо-господарській діяльності, ігноруючи інші сфери, які мають вплив на конкурентоспроможність організації.

Деякі автори наголошують на тому, що конкурентоспроможність варто ототожнити зі здатністю виготовлювати конкурентні товари/послуги. Наприклад, Фатхутдінов вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це його здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію [2, с. 35].

Ф. Зав'ялова, Б. Райзберга, Л. Лозовського та А. Поршнева у трактуванні поняття «конкурентоспроможності» ігнорують фактори внутрішнього середовища, розглядаючи конкурентоспроможність як здатність фірми, компанії конкурувати на ринках із виробниками й продавцями аналогічних товарів за допомогою забезпечення більш високої якості, доступних цін, створення зручних умов для покупців, споживачів [3]. Таке визначення є не повне, оскільки необхідно враховувати не лише фактори зовнішнього середовища, а й внутрішнього.

В.Г. Шинкаренко і А.С. Бондаренко [4, с. 14], навпаки, наголошують на адаптуванні підприємства до змін зовнішнього середовища, не звертаючи уваги на внутрішнє.

На нашу думку, найбільш точно етимологію поняття «конкурентоспроможність підприємства» надала З.А. Васильєва. Вона стверджує, що конкурентоспроможність підприємства - здатність задовольняти потреби споживачів на основі виробництва товарів і послуг, що перевершують

конкурентів за необхідним набором параметрів [5]. Проте, варто зазначити, що конкурентоспроможність підприємства залежить не лише від товарів/послуг, яке воно виробляє.

Отже, не існує єдиного визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства», що свідчить про різноплановість досліджень науковців. Аналізуючи багатогранність даного поняття, варто уточнити його визначення. На нашу думку, конкурентоспроможність підприємства – здатність підприємства задовольнити потреби споживачів краще своїх конкурентів, вчасно реагуючи на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

Список літератури:

1. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, И. Астахова // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5 – С. 23-27.
2. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Маркетинг, 2002. – 892 с.
3. Завьялов П.С. Маркетинг у схемах, рисунках, таблицях / П.С. Завьялов. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 496 с.
4. Шинкаренко В.Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко. – Харьков: Изд-во ХНАДУ, 2003. – 186 с.
5. Васильева З.А. Иерархия понятий конкурентоспособности субъектов рынка / З.А. Васильева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2. – С. 83-90

СУТНІСТЬ ТА ІНФРАСТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ

Горяча Оксана,

доцент кафедри економіки і фінансів,
ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»,
м. Бердянськ

Олійник Богдан

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Спеціальність 075 Маркетинг

Одним із найважливіших сегментів у розвитку сучасної економіки є інвестиційний ринок.

Інвестиційний ринок або ринок інвестицій та ринок інвестиційних товарів та послуг – це сукупність економічних відносин, які складаються між продавцями та споживачами інвестиційних товарів та послуг, а також об'єктів інвестування в усіх його формах [1].

Стан інвестиційного ринку в цілому і окремих складових його сегментів характеризують основні елементи будь-якого ринку, це: *попит, пропозиція, ціна і конкуренція*.

Ступінь активності інвестиційного ринку визначається шляхом вивчення кон'юнктури інвестиційного ринку.

Кон'юнктура інвестиційного ринку – це форма виявлення на інвестиційному ринку в цілому, або на окремих його сегментах системи факторів (умов), які визначають співвідношення попиту, пропозиції, ціни та конкуренції.

Чотири стадії кон'юнктури інвестиційного ринку:

1) *Підйом кон'юнктури* - підвищення активності ринкових процесів у зв'язку з поживленням економіки в цілому.

Основні ознаки: рост обсягів попиту на об'єкти інвестування, підвищення рівня цін, розвиток конкуренції серед інвестиційних посередників.

2) *Кон'юнктурний бум* - різке зростання попиту на деякі інвестиційні товари та падіння пропозиції на ці товари.

Основні ознаки: збільшення ціни на об'єкти інвестування, підвищення доходів інвесторів та інвестиційних посередників.

3) *Послаблення кон'юнктури* - зниження інвестиційної активності у зв'язку із спадом в економіці в цілому, відносно повним насиченням попиту на об'єкти інвестування та деяким надлишком їх пропозиції.

Основні ознаки: зниження рівня цін на більшість об'єктів інвестування. Відповідно знижуються доходи інвесторів та інвестиційних посередників.

4) *Кон'юнктурний спад* – це найбільш несприятлива стадія на інвестиційному ринку з позицій інвестиційної активності. Вона характеризується найнижчим рівнем попиту і скороченням обсягів пропозиції об'єктів інвестування.

Основні ознаки: ціни на об'єкти інвестування знижуються, доходи інвесторів і інвестиційних посередників падають, інвестиційна діяльність стає збитковою.

У зв'язку з тим, що кон'юнктура інвестиційного ринку постійно змінюється, то її необхідно систематично досліджувати для формування ефективної інвестиційної стратегії та прийняття економічно обґрунтованих інвестиційних рішень.

Функціонування інвестиційного ринку здійснюється через його інфраструктуру, яка формує інформаційне та обслуговуюче середовище, що дозволяє інвестору працювати з мінімальним ризиком.

Під інфраструктурою інвестиційного ринку розуміють складові інвестиційного ринку.

Структура інвестиційного ринку:

1. *Ринок реальних активів* (іноді застосовується термін: матеріальних або фізичних активів) пропонує інвестиційні товари і послуги поділяється на:

- іпотечний ринок (нерухомість, ділянки під забудову);
- підрядний ринок (обладнання, будівельні матеріали, дослідні, конструкторські, будівельні, монтажні, пусконаладжувальні та інші роботи і послуги;
- ринок інтелектуальних цінностей (нові технології, ліцензії, патенти на винаходи і відкриття, досвід, знання, "ноу-хау", інжинірингові послуги.
- ринок робочої сили, тобто робоча сила реалізується як інвестиційний товар (здатність до праці за наймом).
- ринок інших об'єктів інвестування (предмети колекціонування, антикваріату, товари мистецтва та інші цінності)

2. *Ринок фінансових активів* поділяється на:

- ринок капіталу (включає *ринок інструментів власності* (акції)
- кредитний ринок (включає *грошовий ринок* (боргових зобов'язань із строками погашення менше одного року) та *ринок інструментів позику* тобто *облігації, інвестиційні сертифікати, векселя, казначейські зобов'язання*)
  - валютний ринок
  - страховий ринок
  - ринок гібридних інструментів та похідних (деривативи).

І.М. Кобушко, виходячи з різної компонентної структури фінансового капіталу, запропонував класифікувати фінансову частину інвестиційного ринку за типом інвестиційних активів (універсальністю їх використання): ринок класичних фінансових інструментів (передбачає обіг інструментів передачі власності); ринок змішаних (гібридних) фінансових інструментів (передбачає обіг інструментів з ознаками як передачі власності, так і передачі боргу), у тому числі ринок привілейованих акцій, конвертованих облігацій, форвардних і ф'ючерсних деривативів, ринок корпоративних прав із зобов'язаннями обов'язкової виплати доходу [2].

Інвестиційний ринок — це ринок, на якому продаються або купуються інвестиційні проекти, інвестиційні програми, інвестиційні кредити і цінні папери. На розвиток інвестиційного ринку впливають такі чинники: антимонопольна

політика; політичне стимулювання конкуренції; політика регулювання участі іноземних банків на вітчизняному ринку банківських інвестиційних послуг; політика участі держави у виробництві і реалізації банківських послуг за рахунок підтримки певної частки державної власності у банківському секторі; політика державної стандартизації банківського інвестиційного продукту, технологій і правил надання банківських послуг; політика ліцензування банківської інвестиційної діяльності; політика захисту прав споживачів (клієнтів) згідно з чинним законодавством [3].

Список літератури:

1. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч. для студ. вищ. навч. зал. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
2. Кобушко І.М. Розвиток методичних засад структуризації інвестиційного ринку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4 (12). С. 193—199.
3. Кльоба Л. Г. Сутність, структура та елементи інвестиційного ринку України. *«АГРОСВІТ» Дніпровський державний аграрно-економічний університет*. 2016. № 12. С.12-17.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ»

Денисенко Микола Павлович

д.е.н., професор, професор кафедри
економіки та сфери обслуговування
Київський національний університет
технологій та дизайну

Голотко Анастасія Олександрівна

магістрантка
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Економічна інтеграція — це домовленість між націями, яка зазвичай включає зменшення або усунення торговельних бар'єрів і координацію грошово-кредитної та фіскальної політики. Економічна інтеграція спрямована на зниження витрат як для споживачів, так і виробників, а також на збільшення торгівлі між країнами, які беруть участь у угоді.

Економічну інтеграцію іноді називають регіональною інтеграцією, оскільки вона часто відбувається серед сусідніх країн.

Коли регіональні економіки домовляються про інтеграцію, торговельні бар'єри спадають, а економічна та політична координація посилюється.

Фахівці в цій галузі визначають сім етапів економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, економічний і валютний союз, повна економічна інтеграція. Останній етап являє собою повну гармонізацію фіскальної політики та повний валютний союз [1].

Проста зона вільної торгівлі. У такому вигляді увага зосереджена майже виключно на зниженні тарифів і квот, які обмежують торгівлю. Акцент робиться майже повністю на збільшенні обміну товарами.

Спільний ринок. Ідея спільного ринку виростає з можливостей, представлених прийняттям єдиного зовнішнього тарифу. Оскільки торговельні потоки збільшуються, а факторні надходження, що імпортуються в інтегруючі економіки, починають вільно циркулювати, починають формуватися виробничі ланцюжки, що перетинають внутрішньо-регіональні національні кордони.

З розвитком спільного ринку і супутнім сплеском внутрішньорегіональної торгівлі з'являється нове джерело витрат для бізнесу: витрати на транснаціональні операції. Незважаючи на те, що кордони можуть бути відкриті для вільного транзиту товарів і послуг, необхідність постійно брати участь в валютних операціях для врегулювання платежів, а також різні відносні витрати, викликані різними національними економічними політиками, накладають

постійні фінансові та адміністративні витрати на фірми, що працюють в регіоні. Рішення і наступний етап інтеграційного прогресу є певною формою валютного союзу, будь то через узгоджене встановлення відносних обмінних курсів або більш часто обговорюване прийняття спільної валюти. У цей момент економічні аспекти інтеграції також починають набувати сильного політичного відтінку.

В економічному співтоваристві або союзі логіка загальних зовнішніх тарифів, регуляторного наближення та гармонізації макроекономічної політики доводиться до повного завершення шляхом побудови всеосяжної системи управління, яка нав'язує єдину систему економічної політики всім країнам регіону. В економічному співтоваристві або союзі логіка загальних зовнішніх тарифів, регуляторного наближення та гармонізації макроекономічної політики доводиться до повного завершення шляхом побудови всеосяжної системи управління, яка нав'язує єдину систему економічної політики всім країнам регіону.

На те, наскільки регіон поглибить свою економічну інтеграцію і прийме характеристики наднаціональної держави, частково впливають фактори, що спонукають держави розпочати процес регіоналізації. Можна виділити чотири основні причини для здійснення економічної інтеграції.

Реактивний регіоналізм, також називають оборонним регіоналізмом, що свідчить про те, що держави вирішили продовжувати економічну інтеграцію, щоб захистити свої спільні інтереси від конкретної або туманної зовнішньої загрози.

Мир и безпека. Найбільш поширеним прикладом економічної інтеграції, що виникла в рамках зусиль із забезпечення миру та безпеки, є Європейський Союз (ЄС). Як припускає неофункціональна школа, ідея полягає в тому, щоб збільшити економічну взаємопроникнення між раніше ворожими країнами, прагнучи підняти рівень взаємозалежності до такої міри, що збройні конфлікти і стійка взаємна ізоляція стають економічно невідтримуваними.

Ефективність. Оборонний характер багатьох інтеграційних проектів в деяких випадках затьмарює бажання знизити трансакційні витрати в регіональному просторі, де спостерігається зростання транснаціональних виробничих структур.

Екстерналізація. Хоча рідко явно оформлена як необхідність екстерналізації обґрунтування політично суперечливої політики, економічна інтеграція виникла як пристрій, який використовується на внутрішньополітичній сцені.

Хоча економічна інтеграція призводить до регіоналізму як методу організації міждержавних відносин, який фокусується на економічних питаннях, це, врешті-решт, політично мотивоване поняття. Держави не потрапляють в економічний регіоналізм випадково. Навпаки, вони беруть участь у довгих, тривалих і високотехнічних дискусіях, щоб ретельно розмежувати політику і географічні кордони регіону. Управління регіоном, незалежно від того, наскільки це призвело до економічної інтеграції, також стає потенційним джерелом стійкої політичної напруженості між державами-членами. Різні рівні

відносної економічної сили, складності та глобальної конкурентоспроможності забезпечують основу для різних поглядів на те, як повинен працювати інтеграційний проект і як він повинен розвиватися з плином часу. Особливо спірною може бути роль якірної держави, держави з великим ринком, який часто присутній в проекті економічної інтеграції і ефективно забезпечує орендну плату за членство іншим членам, поглинаючи збільшену частку їх експорту. Справа в тому, що, незважаючи на те, що економічний регіон заснований і обговорюється з точки зору технократичної мови економіки, відносини влади і рівняння, як правило, зустрічаються в міжнародних відносинах, залишаються, хоча і проявляються в різній, а іноді і непрямій формі.

Формування та прагнення до економічної інтеграції також може представляти нові міжнародні виклики для держав-учасниць. Держави, що розвиваються, які беруть участь в оборонному регіональному проекті з поліпшення своєї колективної переговорної сили з переважаючими державами в глобальній політичній економіці, можуть зіткнутися зі стратегією поділу і завоювання в міжрегіональних і багатонаціональних переговорах. Це накладає додаткові навантаження на якірний стан для підтримки солідності регіону. У деяких випадках це не є особливо значним викликом, оскільки переваги колективних переговорів на міжнародних форумах швидко переважають економічні вигоди, пропоновані групою. У деяких аспектах це відображає спокійну стратегію ЄС щодо заохочення економічної інтеграції та регіоналізму як стратегії внутрішньо обумовленого розвитку та посилення політичної стабільності в країнах, що розвиваються [2].

Список літератури

1. Інтернет сайт Investopedia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-integration.asp>
2. Інтернет сайт Britannica. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/economic-integration/Justifications-of-economic-integration>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Кашперська Анастасія Іванівна,
к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Державний біотехнологічний університет

Сфера готельно-ресторанного бізнесу знаходиться під значним впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Окрім того, погіршення рівня життя населення, зниження рівня соціальної забезпеченості і задоволення основних людських потреб призводять до зниження попиту на послуги підприємств готельного бізнесу (у контексті кризових явищ усієї готельної індустрії), оскільки такі послуги, як правило, не входять до благ першої необхідності [4].

Важливим фактором, що має вплив на діяльність підприємства готельно-ресторанного бізнесу, є значна конкуренція на сучасному ринку послуг. Стрімкий розвиток галузі вимагає від власників підприємств розширення можливостей контролю за станом своєї діяльності.

Активність діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу характеризується фінансовими результатами у вигляді прибутку. На сьогодні зростає роль контролю з боку системи управління підприємством. Від аналізу отриманої інформації щодо виручки, інших доходів та витрат підприємства, що відображають різні аспекти діяльності, залежить ефективність і своєчасність прийняття управлінських рішень.

Вплив суб'єктивних факторів, висока конкуренція та посилення вибагливості користувачів послуг підприємств готельно-ресторанного бізнесу обґрунтовують необхідність наявності ефективно діючої системи обліку та здійснення внутрішнього аудиту. Своєчасне та якісне проведення аудиту сприятиме своєчасному виявленню недоліків і порушень та попередженню виникнення нових, прийняттю ефективних управлінських рішень щодо удосконалення організаційно-методичних аспектів обліку, підвищенню якості послуг, пошуку нових напрямів і способів їх реалізації.

Організація внутрішнього аудиту є одним з найбільш дієвих способів контролю за станом бухгалтерського обліку на підприємстві.

Внутрішній аудит є важливим елементом забезпечення якості обліково-аналітичної інформації, що, в свою чергу, знижує ризики у прийнятті управлінських рішень, що є особливо актуальним в сучасному конкурентному середовищі. Саме від наявності налагодженого внутрішнього аудиту багато в чому залежить правильна побудова й чітке функціонування обліково-аналітичної системи підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Внутрішній аудит у загальному вигляді можна представити наступним чином:

- це система контролю;

- організовується в межах підприємства та за ініціативою його власників;
- регламентація дій відбувається на підставі внутрішніх документів;
- здійснюється окремо створеним відділом або посадовою особою;
- організовується з метою контролю за ефективністю діяльності, виявлення резервів та запобігання помилок;
- підпорядковується виключно власникам підприємства [2].

На нашу думку, під організацією внутрішнього аудиту слід розуміти діяльність працівників спеціалізованого структурного підрозділу (або внутрішнього аудитора) підприємства – служби внутрішнього аудиту, спрямовану на оцінювання ефективності, результативності, економічності та продуктивності господарських процесів з урахуванням специфіки діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Процес організації внутрішнього аудиту повинен супроводжуватися необхідними інформаційними, технічними, людськими ресурсами.

Трансформаційні зрушення в економіці викликають об'єктивну необхідність удосконалення методичних засад внутрішнього аудиту та застосування нових способів його здійснення. Стрімкий розвиток технологічного забезпечення, підвищення вимог до професійної компетентності внутрішніх аудиторів потребують розробки конкретних заходів щодо удосконалення методики внутрішнього аудиту, спрямованої на підвищення якості реалізованих послуг, ефективності діяльності, збільшення виручки від реалізації та досягнення конкурентоспроможності на вітчизняному ринку.

Зважаючи на особливості галузі, в діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу на всіх стадіях життєвого циклу мають місце порушення як організаційного, так і методичного характеру, що є загрозою для репутації суб'єкта господарювання.

При розробці методичних засад внутрішнього аудиту підприємств готельно-ресторанного бізнесу доцільно врахувати організаційну структуру, розмір підприємства та особливості галузі.

Зважаючи на важливість інформації щодо виручки від реалізації послуг, доходів та витрат для системи управління підприємством, вважаємо за доцільне приділити цим питанням особливу увагу під час визначення етапів внутрішнього аудиту на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу (табл. 1).

Так, процес здійснення внутрішнього аудиту діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу складається з п'яти взаємопов'язаних етапів, а саме: організаційно-підготовчого, методичного, документального, узагальнюючого, коригуючого.

Отже, виконання всіх взаємопов'язаних етапів має велике значення, а організація внутрішнього аудиту спрямована, в першу чергу, на збереження майна власника, своєчасне виявлення недоліків та порушень та запобігання їх виникненню у майбутньому.

Етапи здійснення внутрішнього аудиту на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу

Етапи	Характеристика
1	2
I. Організаційно-підготовчий	1) Визначення цілей, предмету і об'єктів перевірки. 2) Обрання методів і способів перевірки, розробка плану та програми аудиту з приділенням особливої уваги питанням обліку доходів, витрат та виручки від реалізації продукції, товарів та послуг. 3) Планування та розробка внутрішніх документів, з розподілом повноважень та обов'язків внутрішнього аудитора.
II. Методичний	1) Здійснення перевірки, спостереження, збір, обробка, групування і аналіз інформації щодо основних питань діяльності підприємства, з урахуванням специфіки галузі. 2) Застосування визначених методів та алгоритмів аудиту.
III. Документальний	1) Перевірка документального оформлення доходів, витрат та виручки від реалізації продукції, товарів та послуг, реєстрів обліку, фінансової звітності. 2) Обробка одержаної інформації із застосуванням аудиторських процедур, порівняння й оцінка одержаних результатів.
IV. Узагальнюючий	1) Узагальнення результатів аудиту, підготовка та оформлення звіту, звітування перед керівництвом 2) Обговорення результатів аудиту з керівництвом, надання пропозиції, що сприятимуть усуненню виявлених порушень і недоліків із застосуванням відповідних санкцій.
V. Корируючий	1) Підсумкові дії, що супроводжуються розробкою рекомендацій і пропозицій з удосконалення поточної діяльності підприємства. 2) Перегляд планів, програми аудиту.

До складу інформаційної бази внутрішнього аудиту підприємства належать: нормативно-законодавчі акти; установчі документи та наказ про облікову політику; первинні документи, починаючи з укладання договорів, і завершуючи процесом обслуговування відвідувачів готелів та ресторанів (відомість обліку руху номерів, анкета громадянина України, реєстраційна картка, візитна картка гостя, рахунок, журнали обліку громадян України та іноземців, які проживають в готелі, журнал реєстрації заявок на бронювання номерів, касовий звіт, відомість обліку руху номерів, журнал осіб, які проживають на поверсі, меню, калькуляційні карти, банківські виписки, чеки, накладні, товарно-транспортна накладна, Книга обліку товарів, денний забірний лист, вимога до комори тощо); облікові реєстри, звітність та інша документація.

Для ефективного здійснення внутрішнього аудиту діяльність аудитора має бути забезпечена відповідним планом та програмою, з визначенням методів та процедур перевірки, зміст яких доцільно узгодити з керівництвом підприємства готельно-ресторанного бізнесу.

Розроблена програма передбачає визначення переліку:

- аудиторських процедур (розробку конкретних завдань та заходів для кожного об'єкта перевірки);
- методів аудиту;
- робочих документів;
- періоду проведення.

Зауважимо, що зазначені у програмі види, зміст і час проведення запланованих аудиторських процедур мають збігатися з показниками плану внутрішнього аудиту. Планування процесу внутрішнього аудиту сприятиме систематизації роботи внутрішнього аудитора та підвищить рівень якості та результативності процесу перевірки.

Здійснюючи внутрішній аудит на підприємстві доцільно застосовувати різні методи аудиту (рис. 1).

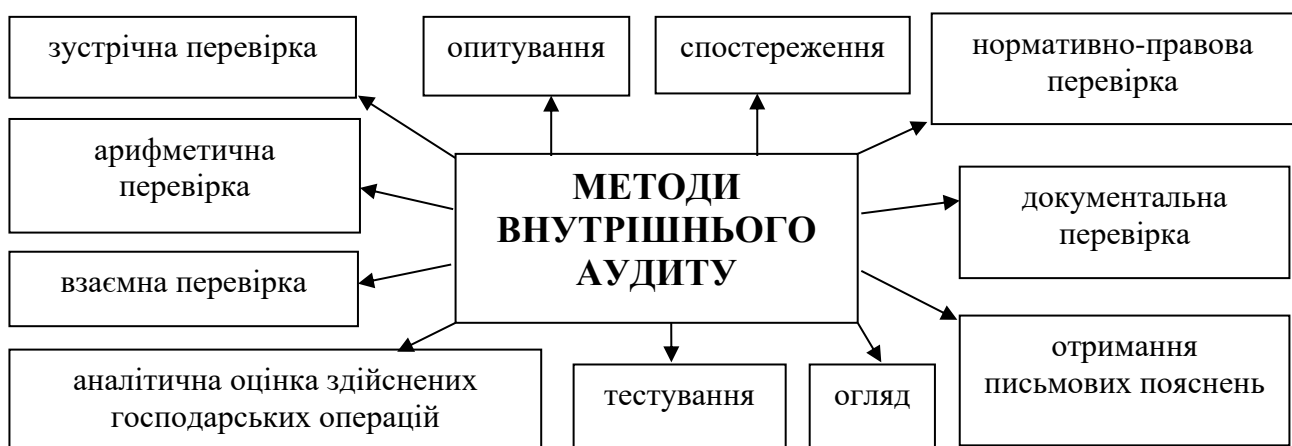

Рисунок 1. Методи внутрішнього аудиту

Виділені методи внутрішнього аудиту обумовлені специфікою та особливостями діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Важливим моментом при здійсненні аудиту підприємств готельно-ресторанного бізнесу є перевірка операцій щодо виручки від реалізації продукції, товарів та послуг, аналіз її величини та структури за видами. Вся виручка, а, отже, що стосується відображення в обліку – всі доходи, що отримані в процесі реалізації продукції і товарів, надання основних та додаткових послуг, доцільно перевіряти окремо, враховуючи встановлений порядок розрахунків.

Такий підхід до проведення аудиту доходів дасть змогу тримати на контролі всі обсяги доходу від діяльності, цим самим допоможе швидко знайти напрям, що є мало прибутковим для підприємства. Виходячи з цих даних керівник зможе сформулювати свою думку, щодо продовжувати й далі стимулювати цей напрям чи завершити його функціонування [4].

Крім того, особливої уваги з питань аудиту діяльності підприємства готельно-ресторанної справи заслуговує такий важливий показник як витрати, що має безумовний вплив на фінансовий результат діяльності. При цьому, слід зазначити, що в умовах ринкової невизначеності процес формування витрат у закладах готельно-ресторанного комплексу виступає основним фактором не

лише для розрахунку й оптимізації показників фінансово-господарської діяльності, але й щодо обґрунтування доцільності подальшого існування та функціонування. Витрати здійснюють опосередкований вплив на інвестиційну привабливість підприємств готельно-ресторанної справи [3].

Зважаючи на запити керівників компаній готельно-ресторанного бізнесу щодо підтвердження обліково-аналітичних даних управлінської системи, необхідності складання рекомендацій щодо підвищення результативності та ефективності роботи суб'єкта господарювання як економічної одиниці та її окремих структурних підрозділів, зокрема, в частині формування витрат, доцільно організувати внутрішній аудит витрат з метою попередження зон ризиків та ситуацій типу «упущення економічних вигід» [1].

Заключним етапом проведення внутрішнього аудиту є узагальнення його результатів та розробка пропозицій для керівництва підприємства. Внутрішній аудитор за результатами своєї перевірки має скласти звіт, в якому має зазначити свої висновки щодо фінансового стану підприємства, його доходів, витрат та виручки від реалізації продукції, товарів та послуг, з наведенням переліку виявлених порушень.

Внутрішній аудитор приймає самостійне рішення про те, як структурувати звіт, які питання доцільно розкрити, які матеріали в нього включати, як оформлювати результати перевірок.

При складанні Звіту внутрішнього аудитора вважаємо за доцільне розкрити відповіді на наступні питання:

- об'єкт перевірки;
- вид перевірки (планова, тематична тощо);
- мета та завдання перевірки, узгоджені керівництвом підприємства;
- методи перевірки;
- дата/період здійснення перевірки та період, що перевіряється;
- перелік перевірених документів;
- дата, перелік та можливі причини порушень з посиланням на нормативні акти;
- висновок за результатами перевірки;
- рекомендації та пропозиції (заходи) щодо їх усунення.

До Звіту доцільно додати копії або screenshot документів, в яких були виявлені помилки та порушення.

Складений Звіт надається керівництву підприємства з метою обговорення результатів перевірки, затвердження заходів та опрацювання рішень, які сприятимуть усуненню виявлених порушень і недоліків із застосуванням відповідних санкцій.

Звіт сприятиме розширенню інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень, контролю стану діяльності підприємства готельно-ресторанного бізнесу, що сприятиме новому рівню якості отриманих даних як інструменту системи управління суб'єктом господарювання.

Отже, керівництву підприємства необхідно періодично контролювати господарські операції, пов'язані з основною діяльністю підприємства, а також

запобігати накладанню штрафів від державних органів контролю за недостовірність облікових даних, виявлених під час зовнішніх перевірок.

Необхідність підвищення ефективності діяльності в сучасному конкурентному середовищі зумовила необхідність упровадження на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу внутрішнього аудиту. За допомогою внутрішнього аудиту, як складової системи обліково-аналітичного забезпечення підприємства, реалізується контроль як господарськими процесами, що відбуваються на ньому, законністю та достовірністю облікової інформації, так і за фінансовим станом самого підприємства. Організація і використання внутрішнього аудиту на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу сприятиме забезпеченню його успішної діяльності, прибутковості, конкурентоспроможності.

Список літератури:

1. Колесніченко А. С. Організаційні та інформаційні зв'язки в системах управління, обліку, звітності та внутрішнього аудиту в закладах готельно-ресторанного господарства. Ефективна економіка : електрон. наук. фахове вид. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/202.pdf

2. Маліков В. В. Внутрішній аудит: аналіз проблематики та організація на підприємстві. Проблеми економіки. 2015. № 2. С.147-152.

3. Мардус Н. Ю. Теоретичні аспекти організації аудиту готельно-ресторанної справи. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матеріали 3-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 26 жовтня 2018 р.). Полтава : ПДАА, 2018. С. 319-320.

4. Саченко С.І. Особливості внутрішнього аудиту реалізації послуг готельного господарства. Мукачівський державний університет, електронний збірник «Економіка та суспільство». Вип. №10, Червень 2017 р. С.803-810. URL: <http://economyandsociety.in.ua>

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ В СВІТОВОМУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ

Корнієнко Оксана Петрівна,

к.е.н., доцент

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Вступ. Складні і неоднозначні процеси глобального характеру позначаються на морській діяльності нашої країни і, природно, на системі управління морегосподарським комплексом.

По-перше, державний суверенітет прибережних країн зазнає суттєвих змін і деформації. У традиційні сфери ведення і діяльності їх органів державної влади наполегливо вторгаються нові учасники - транснаціональні корпорації, глобальні інститути та міжнародні об'єднання, недержавні некомерційні організації, - намагаючись диктувати власні правила. Лібералізація, складні інтеграційні і дезінтеграційні процеси в міжнародних відносинах, поступове нівелювання відмінностей між державами і делегування багатьма країнами частини своїх функцій наддержавним політичним, фінансовим і військовим структурам (ООН, НАТО, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та ін.) привели до активізації участі останніх у формуванні нової морської політики глобалізованого світу. У той же час вони сприяли утворенню ТНК, що володіють потенціалом для самостійної експлуатації тих чи інших ресурсів Світового океану. Безліч таких приватних суб'єктів впроваджується в сферу діяльності урядів, вносячи корективи в їх політику, а найбільші з них виявляються здатними широко впливати на фінансову, технологічну та іншу кон'юнктуру глобалізованої економіки в цілому.

В результаті загострюється конкуренція і пряме суперництво між окремими країнами, їх об'єднаннями, спілками, а також ТНК за океанічні простори і ресурси, включаючи ті з них, на які, відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, поширюються суверенітет та суверенні права прибережних держав.

По-друге, взаємодія держав ускладнюється стрімким виникненням різного роду горизонтальних транскордонних потоків, що йдуть ззовні, - товарних, фінансових, інформаційно-комунікаційних, міграційних, інноваційних тощо. Глобалізація збільшила їх обсяг, швидкість і значення - від електронної пошти, теле- і радіосигналів, товарів споживчого попиту, парникових газів до віртуальних і реальних вірусів, озброєнь і зброї масового знищення. Деякі з них перетинають державні кордони поза контролем урядів і без їх відома, кидають виклик традиційним вертикальним ієрархіям.

По-третє, на тлі глобальної уніфікації морських політик провідних морських держав і активного розвитку прибережних держав, відбувається формування

нових міжнародних умов здійснення морекористування і перехід до глобальної (наддержавної) системи управління просторами і ресурсами Світового океану. Як стверджується, вона створюється на принципах обережного підходу та сталого розвитку. Такий ліберальний порядок безпосередньо загрожує легітимності, суверенітету і національним інтересам багатьох прибережних країн, що реалізують свою морську політику, яка побудована на власному уявленні про порядок і управлінні океанічними просторами і ресурсами [1].

Метою дослідження є ґрунтовний аналіз підходів до визначення тенденцій в світовому морегосподарському комплексі в умовах всесвітньої глобалізації.

Матеріали та методи. При проведенні дослідження проведено ретроспективний аналіз літературних джерел та імплементовано дані проведених наукових досліджень щодо основних підходів до розвитку підприємств морегосподарювання.

Результати та обговорення. Сьогодні значення Світового океану в життєдіяльності людства неймовірно зросло. Морегосподарський комплекс відіграє одну з провідних ролей у формуванні загальносвітового валового продукту. У структурі світової торгівлі лідируючі позиції займають товаропотоки, що проходять через морські транспортно-комунікаційні магістралі. Найближчим часом, згідно з прогнозами Всесвітньої продовольчої організації ООН, відбудеться різкий стрибок попиту на продукцію морського промислового рибальства. Нарощується промисел водних біологічних ресурсів в конвенційних районах Світового океану, а особливо за межами їх дії. Починається повномасштабне освоєння мінеральних і енергетичних ресурсів континентального шельфу та активізується робота по забезпеченню доступу до корисних копалин глибоководного дна (оголошеного «спільною спадщиною людства»), які обумовлені все частіше відзначається виснаженням запасів корисних копалин континентальної частини Землі. Все ширше залучаються до промислового обороту альтернативні енергоджерела з використанням геотермальної, циркуляційної океанічної, хвильової, планетарної гравітаційної (припливи і відливи) енергії. Прибережними державами активно розвивається високоприбутковий (в деяких країнах - бюджетоформуючий) морський туризм [2].

Світовий океан стає стратегічним ресурсом людства, проте технологічно складні види морської діяльності доступні лише окремим, найбільш розвиненим країнам або провідним морським державам. В їх новій морській політиці проводяться заходи, що сприяють військовій, транспортній, енергетичній та продовольчій безпеці, ефективному та раціональному управлінню океанічними ресурсами, комплексному і гармонійному розвитку морського сектору локальної та глобальної економіки, а також впорядкованому сталому соціально-економічному зростанню приморських регіонів, окремих поселень і територій. Однак вони ж, де-юре підтримуючи суверенні права прибережних держав, де-факто забезпечують доступ до просторів і ресурсів акваторій, що знаходяться під юрисдикцією інших країн, головним чином самим собі і ТНК.

Активізація транскордонних контактів в галузі морської діяльності, багатопарова взаємозалежність світу, що глобалізується, навіть спроби

посилення регуляційних функцій міжнародних морських організацій, безумовно, формують і нові позитивні імпульси, відкривають перспективні можливості розвитку морекористування окремих держав (за рахунок вільного обміну технологіями експлуатації просторів і ресурсів Світового океану, посилення припливу інвестицій в національні морегосподарського комплексу, раціоналізації їх позиціонування в системі міжнародного поділу праці тощо).

З позитивних і активно декларованих тенденцій слід відзначити можливість становлення системи комплексного (інтегрованого) розвитку і координації морської діяльності не тільки в державному, а й у всесвітньому масштабі. Багатьом експертам вона видається найбільш оптимальною і найбільш адекватною постійно виникаючим глобальним викликам і загрозам. Також активно пропагуються такі привабливі форми перспективного морекористування, як експлуатація ресурсів на благо майбутніх поколінь, комплексний і гармонійний розвиток морського сегмента локальної та глобальної економіки, упорядковане соціально-економічне зростання приморських регіонів і територій.

З негативних наслідків слід згадати те, що послідовно відбувається штучна сегрегація світового морського співтовариства по вертикалі від провідних морських держав до країн-маргіналів і аутсайдерів, що утилізують відходи діяльності інших держав-морекористувачів. Консервація ситуації тягне за собою збільшення відриву провідних морських держав від інших прибережних держав за рівнем технологічної оснащеності і, відповідно, самої можливості використання просторів і ресурсів Світового океану, а перманентне аутсайдерство останніх, прирікає на стагнацію їх морської діяльності та наздоганяючий розвиток.

Причому слід враховувати, що в процесі отримання глобальної конкурентоспроможності морська діяльність відіграє ключову роль. Наприклад, саме наявність потужних морських портів у випадках Гонконгу і Сінгапуру зумовило феноменальне зростання їх економік. Тут же вирішальне значення мало ефективне (ціною обмеження ринкових механізмів) державне управління, включаючи субсидії та преференції, контроль імпорту тощо. Японія і всі «азіатські тигри» при входженні в світовий ринок здійснювали державне планування і регулювання економіки, включаючи її морегосподарський сегмент, а також державний протекціонізм для її захисту, продовжуючи такий курс і до цього дня, так само як і інші провідні морські держави.

Як наслідок, вже зараз посилюється асиметрична політика «подвійних стандартів», яка проводиться багатьма морськими державами щодо своїх внутрішніх (захищених протекціоністськими бар'єрами) і чужих зовнішніх (що піддаються критиці за недостатню з їх точки зору лібералізацію) ринків товарів і послуг морського походження і морського призначення.

Зрозуміло, що Україна і діяльність у Світовому океані апріорі не можуть існувати і стійко розвиватися ізольовано від інших країн-морекористувачів. Але включення в процеси глобалізації має на меті не служіння якимось абстрактним цілям і цінностям, а забезпечення на основі розгортання транснаціонального співробітництва стійкого і безпечного розвитку власної країни, вітчизняної

морської діяльності, кожного з її видів, що сприяють реалізації вітчизняній інтересів в Світовому океані по всіх азимутах, національного суверенітету і суверенних прав в прибережних акваторіях і в відкритому морі, а також їх екологічний захист.

У довготривалій перспективі тільки здатність здійснювати морську діяльність на досить високому технологічному рівні може забезпечити підтримання екологічної рівноваги Планети. Об'єктивне загострення низки екологічних проблем світового масштабу (забруднення морського середовища прибережних акваторій, дефіцит прісної питної води тощо.), суб'єктивні прагнення утримати і збільшити технологічний відрив провідних морських держав від інших прибережних держав, а також необхідність оперативно реагувати і попереджати виникнення нових викликів і загроз станом навколишнього середовища зумовили наступні устремління і нові головні тенденції в світовій морській політиці.

По-перше, відзначається поширення спеціального підходу до освоєння просторів і ресурсів Світового океану на принципах сталого розвитку та мережевого управління морекористування в глобальному масштабі, на регіональному та субрегіональному рівнях. Цей тренд може розглядатися як піонерна спроба формування The New World Order. Екстраполяція такої тенденції навіть в короткостроковій перспективі тягне за собою розширення масштабів вивчення, освоєння і використання ресурсів і просторів Світового океану на основі міжнародного визнання необхідності екосистемного підходу [3].

По-друге, безумовно помітно активне прагнення провідних морських держав швидше і надійніше закріпити за собою позиції і право розпорядження ресурсною базою в спірних акваторіях і в районах компетенції міжнародних морських організацій, що підсилюють свої регуляційні функції. По-третє, спостерігається прагнення деяких країн до міжнародної уніфікації основ національної морської політики прибережних країн. По-четверте, відбувається неухильне підвищення екологічних вимог і стандартів до всіх технічних засобів і технологій, що застосовуються в морекористуванні, в тому числі посилення контролю за судноплавством і іншими видами морської діяльності в рамках підтримки екосистемного балансу, боротьби з міжнародним тероризмом, попередження транс- і внутріконтинентального поширення зброї масового знищення, його потрапляння до нелегальних позадержавних утворень. По-п'яте, здійснюється розвиток глобальних інформаційних систем, мереж і технологій подвійного призначення і подвійного використання, що забезпечують спостереження за Світовим океаном і моніторинг надводної та підводної обстановки. По-шосте, відзначається зміщення районів інтенсивної морської діяльності до нових полюсів технологічного і фінансового тяжіння. Нарешті, по-сьоме, посилюється формування морськими державами у всесвітньому масштабі культу споживання для просування власних товарів і послуг морського походження і морського призначення, а також через зростання темпів їх появи.

Висновки. Таким чином, провідні морські держави вже впливають і посилюють свій вплив на процес цілеспрямованого вирішення політичних,

міжнародно-правових та інших питань морської діяльності прибережних держав, що розвиваються. Посилюється технологічне відставання більшості країн, що розвиваються прибережних держав зумовлює їм шлях наздоганяючого розвитку. Ті з них, які відрізняються високими темпами зростання економіки, нарощують ударну міць військово-морських сил, інтенсифікують морегосподарської діяльності, зосереджують політичні та адміністративні зусилля на консолідації секторального управління і подоланні конфліктогенних інтересів між усіма видами морської діяльності. Основна увага при цьому приділяється формуванню і реалізації нової морської політики для отримання максимальної вигоди від комплексного використання морських просторів і ресурсів у середньо- і довгостроковій перспективах.

Список літератури:

1. Oceans and sustainable development: integration of three dimensions of sustainable development, namely, environmental, social and economic - European Union and its Member States contribution 29 February 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/depts/los/general_assembly/contributions_2015.
2. Frasyuk T., Primachev N.T., Dabrowski J. и др. Проблемы устойчивого развития подсистем глобальной морской транспортной индустрии: [монография] / [Т. Frasyuk, Н.Т. Примачев, J. Dabrowski и др.]; под. ред. Н.Т. Примачева, Н. Климек. – Херсон: Гринь Д.С., Gdansk: UGIT I NM, 2019. – 316 с.
3. Кропинова Е.Г. Устойчивое развитие прибрежных территорий как основа комплексного управления прибрежными зонами / Е.Г. Кропинова, Э.П. Афанасьева // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2018. – №1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/>

ТЕНДЕНЦІЇ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Палійчук Євгенія Святославівна

К.е.н., доцент кафедри економічної теорії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Горват Георгій Андрійович

аспірант
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сьогодні розвиток економіки регіонів України характеризується суттєвими змінами макроекономічного середовища, які формуються під впливом поглиблення глобалізаційних процесів, швидкого оновлення виробництва, впровадження досягнень НТП, що прискорюють інтенсивність їх економічного зростання. Доцільним є аналіз регіонального простору для врахування швидких, структурних змін, для підвищення показників, що характеризують розвиток регіону.

Теоретико-методологічні засади просторового розвитку в цілому активно розвиваються в сучасній економічній науці. Економічний термін «просторовий розвиток» сформувався в Європі та Канаді, а потім в США на початку 70-х років ХХ сторіччя. За останні роки вагомий внесок у дослідження регіонального розвитку внесли такі вчені як В. О. Бобрик [1], Є.О. Маруняк [2], Прокопюк А. [3], М.І. Мельник [4] та інші.

Просторовий розвиток не зводиться лише до кількісних змін або до економічного зростання. Його змістове навантаження як економічної категорії визначається ще й сукупністю чинників, які впливають на якість життя населення: тривалість життя, стан охорони здоров'я, стан навколишнього середовища, купівельна спроможність населення, якість житлових умов населення регіону, ступінь економічної та політичної стабільності.

Стратегія сталого розвитку України до 2030 року містить в собі основні стратегічні цілі, які є важливими для просторового розвитку країни та її регіонів. До них можна віднести : забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах, забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату, збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів [5].

Важливим елементом просторової політики України є розвиток та доступність медичних послуг для населення. Аналіз звіту про роботу Національної служби здоров'я України за 2020 рік свідчить про те, що одним із ключових акцентів у Програмі медичних гарантій є наближення медичної допомоги до пацієнта. З

впровадженням Програми медичних гарантій пацієнти отримали реальну фінансову точку опори. Адже Програма пропонує чіткий перелік послуг, які пацієнт може отримати безоплатно, і визначає правила їх отримання. Завдяки цьому кожна людина зможе отримувати доступну та якісну медичну допомогу, не зазнаючи при цьому катастрофічних фінансових витрат. На сьогодні Програма медичних гарантій охоплює всі найважливіші види медичної допомоги для пацієнта. Пацієнтоорієнтованості сприяють вільний вибір лікаря та можливість його зміни. Отримання медичних послуг уже не залежить від реєстрації. Як сімейного лікаря, так і спеціалізований медичний заклад можна обирати незалежно від місця проживання — за умови, що лікарня, де працює такий фахівець, має договір з Національною службою здоров'я. Важливо, щоб було направлення до спеціаліста від сімейного лікаря. НСЗУ оплатить послугу тому закладові, який обере пацієнт. Це може бути і приватний заклад.[6]

В багатьох аспектах просторовий розвиток пов'язаний з інноваційним розвитком. Він має прямий вплив на рівень виробництва, технологій, освіти, медицини, якість життя населення, стан навколишнього середовища.

Перехід до просторового розвитку – це масштабний процес, в якому Україна повинна скоординувати із світовим співтовариством, а насамперед з країнами, які мають спільні кордони, заходи, спрямовані на реалізацію цілей і принципів нової цивілізаційної моделі. Ці тенденції прописані у вченні вченого-економіста Вернадського В.І. про ноосферу. Ноосфера – це етап розвитку біосфери, на якому людина, свідомо використовуючи свої знання, буде підтримувати існування біосфери та сприяти її розвитку. Однією із ключових ідей, що лежать в основі теорії Вернадського про ноосферу, є те, що людина не є самодостатньою живою істотою, яка живе за своїми особливими законами: вона співіснує усередині природи і є частиною її. Вернадський як біогеохімік намагався довести, що ця єдність зумовлена насамперед функціональною відокремленістю людини від навколишнього середовища. Людство саме по собі є природним явищем й очевидно, що вплив біосфери відображається не лише на середовищі життя, але й на ході думок людини. [7].

Просторовий каркас української держави формують українські міста, як центри просторового розвитку на різних рівнях. Статистичні дані про кількість адміністративно-територіальних одиниць по регіонах на 1 січня 2021 року наведені у таблиці 1. [8]

Таблиця 1. Кількість адміністративно-територіальних одиниць по регіонах на 1 січня 2021 року

	(од / units)						
	Райони	Територіальні громади	Міста	Райони в містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти	
	<i>Districts</i>	<i>Territorial communities</i>	<i>Cities</i>	<i>City districts</i>	<i>Settlements</i>	<i>Rural settlements</i>	
Україна	140	1469	461	108	882	28 372	<i>Ukraine</i>
Автономна Республіка Крим ^а	14	–	16	3	56	947	<i>Autonomous Republic of Crimea^a</i>
Вінницька	6	63	18	–	29	1 456	<i>Vinnitsya</i>
Волинська	4	54	11	–	22	1 054	<i>Volyn</i>
Дніпропетровська	7	86	20	18	45	1 436	<i>Dnipropetrovsk</i>
Донецька	8	66	52	21	131	1 115	<i>Donetsk</i>
Житомирська	4	66	12	2	43	1 613	<i>Zhytomyr</i>
Закарпатська	6	64	11	–	19	578	<i>Zakarpattia</i>
Запорізька	5	67	14	7	22	914	<i>Zaporizhzhya</i>
Івано-Франківська	6	62	15	–	24	765	<i>Ivano-Frankivsk</i>
Київська	7	69	26	–	30	1 126	<i>Kyiv</i>
Кіровоградська	4	49	12	2	27	991	<i>Kirovohrad</i>
Луганська	8	37	37	4	109	780	<i>Luhansk</i>
Львівська	7	73	44	6	34	1 850	<i>Lviv</i>
Миколаївська	4	52	9	4	17	885	<i>Mykolayiv</i>
Одеська	7	91	19	4	33	1 122	<i>Odesa</i>
Полтавська	4	60	16	5	20	1 805	<i>Poltava</i>
Рівненська	4	64	11	–	16	999	<i>Rivne</i>
Сумська	5	51	15	2	20	1 455	<i>Sumy</i>
Тернопільська	3	55	18	–	17	1 023	<i>Ternopol</i>
Харківська	7	56	17	9	61	1 673	<i>Kharkiv</i>
Херсонська	5	49	9	3	31	656	<i>Kherson</i>
Хмельницька	3	60	13	–	24	1 414	<i>Khmelnyskiy</i>
Черкаська	4	66	16	2	14	824	<i>Cherkasy</i>
Чернівецька	3	52	11	–	8	398	<i>Chernivtsi</i>
Чернігівська	5	57	16	2	29	1 464	<i>Chernihiv</i>
м.Київ	–	–	1	10	–	–	<i>city Kyiv</i>
м.Севастополь ^а	–	–	2	4	1	29	<i>city Sevastopol^a</i>

Аналіз даних таблиці 1 вказує на нерівномірність просторового розвитку регіонів в Україні, яка впливає на процес асиметричності розміщення населення. Його концентрація зростає у великих і крупних містах, насамперед метрополійних. За 2001-2021 рр. в Україні кількість міст зросла на 1,5 % (з 454 до 461 одиниці у 2001 і 2021 роках відповідно) при зниженні щільності міського населення за рахунок переважно адміністративно-територіальних трансформцій. У великих містах України (Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг) мешкає біля 30,0 % міського населення. Негативна динаміка відбувається і в територіальному розміщенні сільського населення, зокрема прискорюється процес знелюднення

сіл, зниження їхньої середньої людності та втрата раніше сформованого поселенського потенціалу – за 2001–2021 рр. зникло 231 село.

Висновки. Ефективність державної регіональної політики України може створити необхідні передумови для появи нової якості просторового розвитку та стабілізації української поселенської мережі. Ключовим аспектом нової моделі просторового розвитку має стати принцип оптимізації розселення, що формується на основі економічного рівня господарського освоєння територій, розвиток економічних і соціальних міжпоселенських зв'язків, який заснований на кооперації різних видів господарської діяльності з урахуванням вимог екологічності умов проживання.

Сучасна державна регіональна політика України ставить у пріоритет визначення та реалізацію стратегію протидії та упередження економічних загроз національній безпеці, що можуть виникнути як наслідок деструктивних змін у просторовому, насамперед поселенському розвитку. Антикризове регулювання регіональної політики держави, яке має бути орієнтоване на зміцнення соціально-економічного потенціалу поселень різного типу через ефективне об'єднання територіальних громад та держане сприяння розвитку їхньої самоорганізації дасть змогу забезпечити нову якість просторового розвитку в Україні. Основним результатом цих процесів має стати зростання якості життя територіальних громад та істотна активізація місцевого розвитку. Державна регіональна політика у сфері просторового розвитку спроможна істотно змінити ситуацію на краще за умови високого рівня цільової спрямованості системи здійснюваних заходів нормативно-правового, економічного, адміністративно-організаційного характеру. Прискорення та модернізація просторового розвитку регіонів на засадах інноваційності та соціальної відповідальності суб'єктів є важливою метою усіх членів українського суспільства.

Список літератури:

1. В. О. Бобрик. ГЛОКАЛІЗАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ.- Економіка та держава № 8/2020.-с.95-100.(дата звернення 26.10.2021)
2. Просторовий розвиток України в глобальній візії / Є.О. Маруняк // Вісник Національної академії наук України. — 2020. — № 4.,с.73-83. (дата звернення: 16.10.2021)
3. Прокопюк А. Регіон як категорія просторового розвитку// ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО - Випуск # 5 / 2016.- с.275-279. (дата звернення: 19.10.2021)
4. Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т.2 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2019. -330 с.

5. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року – електронний документ – режим доступу - <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf>.
6. ЗВІТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ 2020- електронний документ – режим доступу- [nhsu-annual-report-2020-ua-web.pdf](https://nhsu.gov.ua/nhsu-annual-report-2020-ua-web.pdf) (nhsu.gov.ua)
7. Терещенко Т.В. (2015). Теорія організації. Хмельницький університет управління та права, 2015. – 335с.
8. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 року».- Державна служба статистики України.-Київ.-2021р. – 50с.

МАРКЕТИНГОВАЯ ОРИЕНТАЦИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Ревина Ирина Николаевна

магистр

Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко
Бендерский политехнический филиал

Планирование маркетинговой деятельности на предприятии должно базироваться на результатах изучения потребностей рынка и его состояния, уровня развития конкурентов и их возможных перспектив. Современное развитие рыночных отношений, с его тенденцией к интеграции в мировое сообщество, приводит к появлению на отечественном пространстве высоко конкурентных предприятий. Чтобы выстоять в борьбе, отечественным фирмам необходимо не только совершенствовать управленческие процессы на своих предприятиях, приводить их в соответствие с мировыми требованиями, но и актуализировать маркетинговую деятельность для оперативной реакции на требования рынка. Все более актуальной проблемой для предприятий становится реализация услуг, которая может быть осуществлена только путем удовлетворения требований и потребностей клиентов. Правильная организация маркетинговой деятельности определяется ее успехом на рынке. Важность маркетинга на современном этапе развития общества не подвергается сомнению, но практическое использование маркетинга предприятиями по ряду причин отстает.

Специфика строительной сферы подразумевает и специфику ее маркетинга, что учитывает особенности отрасли, территориальные условия, различные сферы деятельности строительного комплекса, уже существующий опыт маркетинговой деятельности.

Маркетинг как система ориентации строительного предприятия предусматривает анализ и усовершенствование всех сторон его деятельности: от формирования идеи проекта до реализации строительной продукции и услуг, таким образом, системой ориентации строительных предприятий является маркетинговый инструмент, обеспечивающий возможность своевременного регулирования структуры строительного предприятия.

Маркетинговая ориентация строительного предприятия должна включать ряд компонентов, а именно:

1. Многофункциональность, что является следствием взаимосвязанности строительной сферы, включая изготовление строительных материалов, осуществление строительных услуг, возведение зданий и сооружений, последующее обслуживание объектов строительства.

2. Ориентацию на конъюнктуру рынка. Целью данного процесса является выяснения и определение размера существующего спроса на товары, экономический расчет издержек и производственных мощностей.

3. Создание деловой репутации. Следует отметить, что в период кризиса многие строительные компании прекратили существование либо значительно сократили масштабы своей деятельности. В результате этих структурных трансформаций на рынке остались наиболее крупные предприятия, которым удалось сохранить финансовую устойчивость и положительную деловую репутацию [1, с. 2].

4. Учет информационной функции маркетинга, что реализуется посредством рекламы. В современных условиях этот компонент меняет свой вектор в сторону маркетинговой коммуникации, что является комплексным воздействием предприятий на внутреннюю и внешнюю среду. Комплекс маркетинговых коммуникаций представляет собой сочетание средств рекламы, личной продажи, стимулирования сбыта и связей с общественностью. В силу специфики строительной отрасли рекламная деятельность должна носить избирательный, максимально выдержанный, ненавязчивый, деловой характер [2, с. 114].

5. Дополнительные сервисные и другие услуги, что позволяют повысить интерес потребителя к продукции предприятия (рекомендации потребителю, обучение, гарантийный ремонт и т.д.).

Маркетинговая ориентация строительного предприятия влечет за собой решения ключевых задач:

- получение максимальной прибыли;
- расширение сети потребителей, увеличении рыночного сегмента;
- рост объемов строительных работ и услуг;
- внедрение инновационных технологий строительства.

Формирование грамотной маркетинговой ориентации строительного предприятия является комплексным и постоянным процессом функционирования предприятия, что базируется на разработки маркетинговой стратегии, разработка детализированных мер по ее реализации, учет ресурсов, системный мониторинг и корректировку.

Список литературы:

1. Лисицкая Т.С. Факторная модель управления деловой репутацией как драйвера роста капитализации строительных компаний. *Вестник Евразийской науки*. 2019, №6, Том 11. С. 1-10. URL статьи: <https://esj.today/PDF/23ECVN619.pdf>

2. Луговая И.А., Комарова С.Л. Маркетинговая ориентация строительного предприятия. *THESAURUS*, 2015, №1, С.111-116.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ОГРАНИЧЕНИЙ НА ПОСТАВКИ СЫРЬЯ

Сикорская Виктория Мирославовна,

Студент

Алексеев Геннадий Валентинович

Профессор,

Государственный институт экономики, финансов, права и технологий

Современные предприятия, производящие товары широкого спроса, в первую очередь, продукты питания оказались в весьма непростых экономических условиях. Основу экономических проблем их функционирования в последнее время следует отнести на нестабильность поставок сырьевых ресурсов. Такая нестабильность была спровоцирована климатическими катаклизмами последнего года и, как следствием, неурожаем ряда сельскохозяйственных культур, нарушением логистических цепей в условиях пандемии и некоторыми межгосударственными экономическими санкциями.

Стремление сохранить финансовую устойчивость привело некоторых производителей к попыткам фальсификации продуктов питания и нанесения, таким образом, ущерба для продовольственной безопасности в определенных кругах потребителей.

Проблема незаконного оборота такой продукции сегодня приобретает большую актуальность, поскольку незаконный ввоз, производство и оборот контрафактной и фальсифицированной продукции, не только способствует недобросовестной конкуренции на потребительском рынке, но и наносит ущерб экономике государства, вводит потребителя в заблуждение относительно потребительских свойств и происхождения продукции.

Понятие «фальсифицированной» продукции определено в российском федеральном законе «О качестве и безопасности пищевых продуктов» - «пищевые продукты, материалы и изделия, которые являются умышленно измененными (поддельными) и имеют скрытые свойства и качество, и информация о которых является заведомо неполной и недостоверной».

В последнее время масштабы фальсификации продуктов питания достигли значительных размеров. По данным контролирующих структур за 2020 год, 6,7% проб, взятых из молочной продукции, подтвердили их фальсификацию [1].

По данным этих же организаций за 2018 год 21,6 % из общего объема продукции оказалась фальсифицированной, то есть каждый пятый продукт на прилавке не соответствовал заявленному производителем составу. В 2019 году эта цифра сократилась до 17%, но даже это понижение недостаточно для обеспечения полной безопасности потребителя [2].

Стратегия по противодействию незаконному обороту промышленной продукции на период до 2025 года утверждена соответствующим распоряжением Правительства.

Ниже рассматривается возможность моделирования нормативного состава продуктов питания на стадии производства при сохранении финансовой стабильности за счет вариабельности ее ингредиентов без снижения потребительской ценности самих продуктов, то есть возможность недопущения их фальсификации.

Например, согласно стандарту, вареная молочная и столовая колбасы должны состоять из говядины и свинины. Некоторыми производителями предпринимаются попытки добавить в их состав мясо птицы без ухудшения качества. Сначала были проанализированы модельные колбасы «Молочная высшая сорта» и «Столовая первого сорта» без добавления мяса птицы для определения качественных характеристики фарша этих видов колбас. Всего было проведено 30 экспериментов (по 3 параллельных опыта). Результаты эксперимента были подвергнуты математической обработке, полученные числовые характеристики приняты за опорные.

Опорные (без мяса птицы) безразмерные свойства фарша модельной молочной колбасы высшего сорта были следующие:

Влага – $69,00 \pm 1,20$; жир – $14,50 \pm 1,00$; белок – $15 \pm 0,4$; зола – $1,00 \pm 0,07$; водосвязывающая способность – 42; удельное напряжение сдвига – $5700,00 \pm 100,00$.

Введем следующие обозначения массовых долей фарша:

M_1 – содержание говядины 1-го сорта;

M_2 – содержание свинины полужирной;

M_3 – содержание мяса птицы механической обвалки;

M_4 – содержание молока сухого цельного;

M_5 – содержание яйца цельного (или крахмала).

Тогда условия, при которых фарш с мясом кур механической обвалки максимально приближался бы к опорному, можно описать в виде следующей системы неравенств:

1) $70,20 \leq 77,70M_1 + 66,00M_2 + 70,00M_3 + 4,00M_4 + 74,00M_5 \leq 65,00$ – содержание влаги;

2) $13,50 \leq 7,00M_1 + 16,00M_2 + 16,00M_3 + 25,00M_4 + 11,50M_5 \leq 15,00$ – содержания жира;

3) $11,90 \leq 20,20M_1 + 17,00M_2 + 13,00M_3 + 26,00M_4 + 12,70M_5 \leq 16,10$ – содержание белка;

4) $0,93 \leq 1,10M_1 + 0,80M_2 + 0,90M_3 + 0,40M_4 + 1,10M_5 \leq 1,07$ – содержание золы;

5) $30,05 \leq 60,00M_1 + 32,50M_2 + 37,00M_3 + 55,00M_4 + 11,00M_5 \leq 55,00$ – показатель водосвязывающей способности;

6) $5600,00 \leq 7000,00M_1 + 6500,00M_2 + 4700,00M_3 + 370,00M_4 + 120,00M_5 \leq 5800,00$ – показатель предельного напряжения сдвига.

Для простоты во всех неравенствах введено обозначение $M_k \gg \frac{M_k}{100}$, где $k = \frac{1}{5}$ при этом получается следующее естественное условие массовых долей: $M_1 + M_2 + M_3 + M_4 + M_5 = 1$

В качестве целевой функции выбирали показатель относительной биологической ценности искомых фаршей. Биологическая ценность характеризует пищевые свойства, вкусовые достоинства, энергоёмкость и безвредность продукта, служит «надежным индикатором», по которому можно тестировать ту или иную технологию производства животного сырья и продуктов. При моделировании критерий биологической ценности во многих вариантах достигал одного и того же значения 200-205. Это говорит о том, что после определенного уровня (205 для данной задачи) этот критерий становится менее чувствительным. Иными словами, существовало множество «оптимальных» решений, которые по критерию биологической ценности практически не отличаются.

$$f(M_1, M_2, M_3, M_4, M_5) := 150M_1 + 180M_2 + 260M_3 + 100M_4 + 125M_5$$

$$M_1 := 1 \quad M_2 := 1 \quad M_3 := 1 \quad M_4 := 1 \quad M_5 := 1$$

Given

$$M_1 \geq 0 \quad M_2 \geq 0 \quad M_3 \geq 0 \quad M_4 \geq 0 \quad M_5 \geq 0$$

$$77.7M_1 + 66M_2 + 70M_3 + 4M_4 + 74M_5 \leq 70.20$$

$$77.7M_1 + 66M_2 + 70M_3 + 4M_4 + 74M_5 \geq 65.0$$

$$7M_1 + 16M_2 + 16M_3 + 25M_4 + 11.5M_5 \leq 15.5$$

$$7M_1 + 16M_2 + 16M_3 + 25M_4 + 11.5M_5 \geq 13.5$$

$$20.2M_1 + 17M_2 + 13M_3 + 26M_4 + 12.7M_5 \leq 18.1$$

$$20.2M_1 + 17M_2 + 13M_3 + 26M_4 + 12.7M_5 \geq 15.0$$

$$1.1M_1 + 0.8M_2 + 0.9M_3 + 0.4M_4 + 1.1M_5 \leq 1.07$$

$$1.1M_1 + 0.8M_2 + 0.9M_3 + 0.4M_4 + 1.1M_5 \geq 0.95$$

$$60M_1 + 32.5M_2 + 37M_3 + 55M_4 + 11M_5 \leq 42$$

$$60M_1 + 32.5M_2 + 37M_3 + 55M_4 + 11M_5 \geq 42$$

$$7000M_1 + 6800M_2 + 4700M_3 + 370M_4 + 120M_5 \leq 5800$$

$$200M_1 + 190M_2 + 85M_3 + 100M_4 + 40M_5 \leq 150$$

$$7000M_1 + 6800M_2 + 4700M_3 + 370M_4 + 120M_5 \geq 5600$$

$$M_1 + M_2 + M_3 + M_4 + M_5 = 1$$

$$Q := \text{Minimize}(f, M_1, M_2, M_3, M_4, M_5)$$

$$f(Q_0, Q_1, Q_2, Q_3, Q_4) = 203.445$$

$$Q = \begin{pmatrix} 0.282 \\ 0.228 \\ 0.44 \\ 0.02 \\ 0.031 \end{pmatrix}$$

Рисунок 1 – Программа для ЭВМ по выбору состава ингредиентов

В этих условиях целесообразно поддержать значение данного критерия на достигнутом «квазиоптимальном» уровне, а в качестве различающего критерия

выбрать критерий себестоимости фарша, который для рассматриваемой модели выглядит так:

$$СБ = 200M_1 + 190M_2 + 85M_3 + 100M_4 + 40M_5 = 150$$

Здесь 200 – цена говядины за 1 кг., 190 – цена свинины, 85 – цена за 1 кг. птицы, 100 – цена молока сухого, 40 – цена яйца.

Теперь задачу можно сформулировать так: найти M_1, M_2, M_3, M_4, M_5 , для которых показатель биологической ценности достигает максимума при ограничениях 1-7 и дополнительном ограничении на СБ (для определенной потребительской группы):

$$f = БЦ = 150,00M_1 + 180,00M_2 + 260,00M_3 + 100,00M_4 + 125M_5 \rightarrow \max$$

В соответствии с описанными условиями данная задача была решена в пакете прикладных программ Mathcad. Ее решение приведено на рис.1.

При моделировании выбраны выражения для целевой функции (биологической) и присвоены произвольные начальные приближения переменным. Затем набирается ключевое слово GIVEN, открывающее блок решения систем уравнений, после чего набираются условия неотрицательности и ограничения переменных. В заключении с помощью встроенной функции Q – minimize ($f, M_1, M_2, M_3, M_4, M_5$) вычисляется максимальная биологическая ценность $f(Q_0, Q_1, Q_2, Q_3, Q_4)$ и значения переменных в виде вектора Q.

Таким образом, без повышения себестоимости фарша в 150 рублей за килограмм максимальная биологическая ценность составит 203,445. Без ухудшения качества продукции это будет достигнуто при содержании говядины – 28,2%, свинины – 22,8%, птицы – 44,0%, сухого молока – 2,0%, при содержании яиц – 3,1%.

Благодаря изложенному подходу моделирования состава пищевого продукта возможно контролировать, а в необходимых случаях принимать решение о корректировке его состава без нанесения вреда качеству, что в свою очередь не будет являться фальсификацией и не принесет вред жизни и здоровью потребителя.

Список литературы

1. Официальный сайт Роспотребнадзора [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.rospotrebnadzor.ru/>
2. Официальный сайт Россельхознадзора [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://gov.ru/>

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ БОЛГАРІЇ

Трушкіна Наталія Валеріївна

к.е.н.

Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ)

Глобальним завданням більшості країн ЄС є досягнення успіху при переході до концепції зеленої економіки та впровадженні інструментів державної екологічної політики [1-11]. Генеральний секретар ООН А. Гутерріш, виступаючи на віртуальній зустрічі міністрів закордонних справ країн «великої двадцятки», закликав у посткоронавірусний період взяти курс на сталий розвиток та стримування кліматичних змін.

Однак, у результаті дослідження, проведеного Оксфордським університетом та Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), лише 18% коштів, які призначено на відновлення економіки після пандемії, витрачається на «зелені», тобто екологічно чисті проекти.

На III щорічному Економічному форумі Блумберга було наголошено, що міжнародна спільнота має досягти повної декарбонізації світової економіки вже до 2050 року. Під час роботи форуму видатні політики й провідні фахівці запропонували активно вводити податок на викиди вуглецю.

При цьому ключовим пріоритетом національних економік на даний час визнано трансформацію транспортних систем і мереж, які мають стратегічне значення у забезпеченні збалансованого сталого розвитку країн у контексті Європейського Зеленого Курсу [12-18].

Болгарія не є винятком. Країна характеризується вигідним економіко-географічним положенням, розвинутою мережею транспортної інфраструктури (функціонування всіх видів транспорту; понад 68 аеропортів, з них 5 міжнародних; 2 морських порти: Бургас і Варна; судноплавна компанія «Болгарський Морський Флот»; річкова судноплавна компанія «Болгарське річкове судноплавство» тощо) [19].

Варто відмітити, що відповідно до досліджень Світового банку за 2010-2018 рр. Болгарія покращила свої позиції у рейтингу ефективності логістики. Так, у світовому рейтингу Болгарія посіла в 2018 р. 52-е місце серед 160 країн світу. У 2010 р. країна була на 63-му місці серед 158 країн світу. При цьому за цей період спостерігається позитивна тенденція позицій країни у рейтингу за основними індикаторами. Так, за індикаторами «Якість інфраструктури» і «Своєчасність постачань» ранг Болгарії підвищився на 30 позицій; «Ефективність роботи митниці» – на 23; «Простота організації міжнародних вантажоперевезень» – на 11; «Відстеження постачань» – на 3 позиції. За індикатором «Якість логістики та компетентність» позиції Болгарії не змінилися (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка Болгарії в рейтингу ефективності логістики за 2010-2018 рр.

Індикатори	Роки			
	2010		2018	
	Ранг	Бали	Ранг	Бали
Ефективність роботи митниці	65	2,50	42	2,94
Якість інфраструктури	94	2,30	64	2,76
Простота організації міжнародних вантажоперевезень	52	3,07	41	3,23
Якість логістики та компетентність	55	2,85	55	2,88
Відстежування постачань	62	2,96	59	3,02
Своєчасність постачань	95	3,18	65	3,31
Індекс ефективності логістики	63	2,83	52	3,03

Джерело: [20].

Як показує аналіз статистичної бази даних Європейської економічної комісії ООН, обсяги вантажоперевезень залізничним транспортом скоротилися за 2000-2018 рр. на 29,8%. Обсяги перевезення вантажів автомобільним транспортом, навпаки, збільшилися на 17,9%, а річкового – у 8,4 рази. Вантажообіг річкового транспорту виріс у 12,2 рази, автомобільного – у 4,2 рази, а залізничного зменшився на 30,9% (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Динаміка обсягів вантажоперевезень різними видами транспорту, тис. т

Роки	Види транспорту		
	залізничний	автомобільний	річковий
2000	21082	121570	1846
2005	20298	141812	5402
2010	12939	129922	18372
2013	13539	160127	16726
2014	13691	153077	16922
2015	14635	161567	17201
2016	14226	146636	17467
2017	16030	151479	16247
2018	14796	143348	15462

Джерело: Складено на основі інформаційних матеріалів із статистичної бази даних Європейської економічної комісії ООН.

Збільшення обсягів перевезення вантажів річковим транспортом обумовлено основними положеннями Паризької угоди в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату щодо регулювання заходів із зменшенням у світі викидів діоксиду вуглецю. У зв'язку з цим в ООН розглядають способи скорочення негативного впливу вантажних перевезень на природу. Одним з них, як вважають в Європейській економічній комісії ООН [21], може бути диверсифікація перевезень внутрішніми водними шляхами. В ООН пропонують країнам світу (у тому числі й Болгарії, у якій частка вантажних перевезень внутрішніми водними шляхами становить понад 10%) приділити більше уваги розвитку водного транспорту як найвигіднішого з економічної точки зору і безпечнішого з екологічної. Модернізація портової інфраструктури, розширення мережі

маршрутів вантажоперевезень дозволять створити нові робочі місця, забезпечити сталий розвиток транспортної системи в контексті Європейського Зеленого Курсу.

Таблиця 3

Динаміка вантажообігу різних видів транспорту, млн ткм

Роки	Види транспорту		
	залізничний	автомобільний	річковий
2000	5538	6404	397
2005	5163	14371	757
2010	3064	19433	6048
2013	3246	27097	5374
2014	3439	27854	5074
2015	3650	32297	5595
2016	3434	35409	5477
2017	3931	35150	5279
2018	3824	27002	4858

Джерело: Складено на основі інформаційних матеріалів із статистичної бази даних Європейської економічної комісії ООН.

Слід підкреслити, що на сучасному етапі стратегічними пріоритетами Болгарії є створення економіки з низькими вуглецевими викидами та охорона навколишнього природного середовища.

Разом з тим, соціологічне опитування дослідницького центру «Тренд» свідчить, що 80% болгарських громадян не знають, якою є позиція Болгарії щодо положень Зеленої угоди. 83% респондентів невідомі наміри ЄС стосовно того, щоб економіка поступово стала незалежною від вугілля як джерела енергії. 68% учасників опитування назвали зміни клімату реальною загрозою, а за оцінкою 62% боротьба з ними має бути пріоритетом для Європейського Союзу. У результаті дослідження визначено основні побоювання людей у зв'язку із Зеленою угодою, серед них такі: страх негативних фінансових наслідків, закриття бізнесу, втрата робочих місць або необхідність перекваліфікації тощо.

При цьому Болгарія погіршила за 2016-2020 рр. свої позиції у рейтингу екологічної ефективності. Даний рейтинг складається Центром екологічної політики і права при Єльському університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy). Індекс екологічної ефективності показує досягнення країни з точки зору стану екології та управління природними ресурсами на основі 22 показників у 10 категоріях, які відображають різні аспекти стану навколишнього природного середовища та життєздатності її екологічної системи, збереження біологічної різноманітності, протидію зміні клімату, стан здоров'я населення, практику економічної діяльності та ступінь її навантаження на довкілля, а також ефективність державної політики у галузі екології. Так, у 2020 р. Болгарія посіла 41 місце серед 180 країн світу (у 2016 р. – 33 місце, у 2018 р. – 30). У рейтингу країн за якістю повітря Болгарія посіла в 2020 р. 111 місце з оцінкою 33 бали.

Тому для вирішення екологічних проблем урядом Болгарії розроблено й схвалено Національний план відновлення та сталого розвитку, основна мета якого полягає у сприянні економічному та соціальному розвитку країни після

кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Для досягнення цієї мети розроблено комплекс заходів і реформ, які дозволять не лише відновити потенціал економічного зростання, а й розвивати та примножувати його. У той же час план закладає основи для зеленої трансформації економіки в контексті Європейського Зеленого пакту.

Одним з ключових заходів Національного плану є зменшення вуглецевого сліду транспортного сектору за рахунок інвестицій у модернізацію та цифровізацію залізничного сегмента.

Серед головних реформ, які потребують першочергової реалізації, визнано такі:

- створення Національного фонду декарбонізації;

- впровадження механізму фінансування проєктів енергоефективності та відновлюваної енергії;

- стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії та підтримка процесу декарбонізації й зменшення адміністративного навантаження при підключенні та експлуатації ВДЕ;

- створення структури управління Національною екологічною мережею;

- створення сприятливого інвестиційного середовища;

- оновлення стратегічної бази транспортної сфери;

- інтеграція сталої міської мобільності в стратегічне планування регіонального та просторового розвитку;

- застосування принципово нового регіонального підходу із безпосереднім залученням місцевих громад до управління європейськими фондами та інструментами;

- реформування сектору водного транспорту;

- цифровізація залізничного транспорту шляхом модернізації систем безпеки та енергоефективності на залізницях;

- реалізація пілотної схеми («Зелена мобільність») підтримки сталої міської мобільності за допомогою заходів з розвитку екологічно чистих, безпечних, функціональних та енергоефективних транспортних систем;

Орієнтовна оцінка витрат, яких необхідно для досягнення цілей компонента «Транспортна система», становить 1813 млн лв., з яких 1307,9 млн лв. за рахунок впровадження механізму сталості та 505,0 млн лв. національного співфінансування.

Таким чином, ситуація в Болгарії з позицій ефективності транспортної логістики та ланцюгів постачань вимагає кардинальних інституційних, організаційних, інвестиційно-фінансових, соціально-економічних, цифрових, екологічних трансформаційних перетворень. У зв'язку з цим Уряд країни готує Національний план розвитку комбінованого транспорту до 2030 року, головною метою якого є проведення політики стимулювання та підтримки переміщення продукції з використанням екологічних видів транспорту (залізничний, внутрішній водний і морський), а також досягнення більш гнучкої, стійкої та менш шкідливої економіки. План, який безпосередньо ієрархічно пов'язано з Комплексною транспортною стратегією до 2030 року, є одним з операційних документів для її реалізації і включає пакет конкретних заходів з розвитку

комбінованих перевезень, що охоплюють організаційні та адміністративні питання, експлуатаційні питання та сервісну підтримку, удосконалення інфраструктури.

Реалізація Комплексної транспортної стратегії Болгарії до 2030 року сприятиме:

дієвому функціонуванню транспортного сектора через: зменшення негативного впливу транспорту на навколишнє середовище і клімат; інтеграцію болгарської транспортної системи в європейську; забезпечення високого рівня безпеки і збереження транспорту;

скоординованому розвитку транспортного сектора відповідно до соціально-економічного розвитку на національному та регіональному рівнях;

досягненню економічної ефективності за рахунок: зміцнення конкурентоспроможності болгарської транспортної системи; створення належних інституційних умов для зростання обсягів вітчизняних і міжнародних перевезень з підвищеною ефективністю; забезпечення чесної конкуренції між різними видами транспорту;

У подальших дослідженнях планується надати пропозиції щодо можливості застосування європейської практики з питань модернізації транспортної інфраструктури у сучасних умовах національної економіки України.

Список літератури:

1. Trushkina N. Green logistics as a tool to improve the quality of life in conditions of globalization. *Contemporary Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Volume of Scientific Papers*. Opole: Publishing House WSZiA, 2018. P. 147-152.
2. Трушкіна Н.В. Зелена логістика як концепція сталого розвитку транспортно-логістичної системи в Україні. *Детермінанти сталого розвитку економіки: монографія / під заг. ред. В.В. Храпкіної, В.А. Устименка; ІЕПД НАН України, НУ «Києво-Могилянська Академія», Комратський державний університет*. Київ: Інтерсервіс, 2019. С. 232-241.
3. Hryhorak M. Yu., Trushkina N. V. Development of the logistics system of the economic region “Polissya” in the context of the green economy: ecological problems and perspectives”. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*. 2020. No. 4. P. 27-40. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-4-3>.
4. Dźwigoł H., Kwilinski A., Trushkina N. Green Logistics as a Sustainable Development Concept of Logistics Systems in a Circular Economy. *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association (IBIMA)*, 1-2 April 2021. Cordoba, Spain: IBIMA Publishing, 2021. P. 10862-10874.
5. Dzwigol H., Trushkina N., Kwilinski A. The Organizational and Economic Mechanism of Implementing the Concept of Green Logistics. *Virtual Economics*. 2021. Vol. 4. No. 2. P. 74-108. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.02(3)).
6. Ляшенко В. І., Цвірко О. О., Трушкіна Н. В. Зелена трансформація транспортно-логістичної системи Причорноморського регіону в контексті Європейського Зеленого Курсу. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 68. С. 64-76. <https://doi.org/10.32843/bses.68-10>.

7. Трушкіна Н. В. Циркулярна економіка: становлення концепції, еволюція розвитку, бар'єри, проблеми і перспективи. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1(40). С. 9-20. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).9-20](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).9-20).
8. Hryhorak M. Yu., Dzwigol H., Kwilinski A., Trushkina N. & Ovdiienko O. V. On the Application of the Concept of Circular Economy to Ensure Balanced Sustainable Development of the National Logistics System in Ukraine. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*. 2021. № 7(8). С. 6-25. [https://doi.org/10.46783/smart-scm/2021-7\(8\)-1](https://doi.org/10.46783/smart-scm/2021-7(8)-1).
9. Dźwigoł H., Kwilinski A., Trushkina N. Green Logistics as a Modern Paradigm of Balanced Sustainable Development of the National Transport and Logistics System in Ukraine. *Green and Blue Economy on the Threshold of Digital Change: Textbook / Edited by I. Tatomyr, L. Kvasnii*. Praha: OKTAN PRINT s.r.o., 2021. P. 188-205.
10. Trushkina N., Krylova O., Serhieieva O. Green Investments as a Tool for Financial Support of the Regional Transport and Logistics System. *Green and Blue Economy on the Threshold of Digital Change: Textbook / Edited by I. Tatomyr, L. Kvasnii*. Praha: OKTAN PRINT s.r.o., 2021. P. 205-218.
11. Трушкіна Н. В. Генезис теоретичних підходів до визначення категорії «циркулярна економіка». *Циркулярна економіка: як новий спосіб господарювання в умовах цифрової трансформації: колективна монографія / за наук. ред. Татомир І. Л., Квасній Л. Г. Трускавець: ПОСВІТ, 2021. С. 5-18.*
12. Trushkina N. Improving the efficiency of the transport and logistics system in the context of sustainable development: the EU experience [Підвищення ефективності функціонування транспортно-логістичної системи в контексті сталого розвитку: досвід ЄС]. *Territories' development: social, economic and humanitarian issues: monograph / Edited by T. Nestorenko, S. Sliwa; The Academy of Management and Administration in Opole*. Opole: Publishing House WSZiA, 2019. P. 142-149.
13. Trushkina N. Features of sustainable development of the transport and logistics system in Ukraine [Особливості сталого розвитку транспортно-логістичної системи в Україні]. *Mechanisms for Ensuring Sustainable Development of Society: monograph / Edited by T. Nestorenko, A. Ostenda; Katowice School of Technology*. Katowice: Wydawnictwo WST w Katowicach, 2019. P. 128-139.
14. Trushkina N. Financial ensuring mechanism of management innovative development of the transport-logistics system. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities: collective monograph / Edited by M. Bezpartochnyi, in 3 Vol. / Higher School of Social and Economic*. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 3. P. 227-236.
15. Trushkina N. European experience in the development an integrated transport and logistics system [Европейский опыт развития интегрированной транспортно-логистической системы]. *Research and Practice: collection of scientific articles (Paris, September 27, 2019)*. Lardy Publishing House, Paris, France, 2019. P. 39-43.
16. Trushkina N., Dzwigol H., Kwilinski A. Cluster model of organizing logistics in the region (on the example of the economic district “Podillya”). *Journal of European Economy*. 2021. Vol. 20. No. 1. P. 127-145. <https://doi.org/10.35774/jee2021.01.127>.

17. Ляшенко В. І., Квілінський О. С., Трушкіна Н. В. Особливості розвитку транспортно-логістичної системи Німеччини в контексті збалансованого сталого розвитку. *Stages of Formation and Development of the Economy of Independent Ukraine: Collective monograph* / Ed. by Doctor of Economics Sciences, Prof. Yu. Pasichnyk; Academy of Economic Science of Ukraine. Germany, Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH, 2021. P. 183-192.
18. Drachuk Yu., Trushkina N., Serhieieva O., Snitko Ye., Belyaeva G. Standardization of Business Processes in the Transportation Sector. *Open Journal of Business and Management*. 2021. Vol. 9. P. 2312-2328. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2021.95125>.
19. Трушкіна Н. В. Актуальні питання розвитку транспортної інфраструктури в Болгарії. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Варна, 7 червня 2021 р.) / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Варна: ФОП КАНДИБА Т.П., 2021. С. 60-63.
20. Connecting to Compete 2018. Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators / J.-F. Arvis, I. Ojala, C. Wiederer, B. Shepherd, A. Raj, K. Dairabayeva, T. Kiiski. Washington, DC, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, 2018. 82 p.
21. Речной транспорт обладает большим экономическим и экологическим потенциалом, считают эксперты ООН. *Новости ООН*. 2020. 2 апреля. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1375412>.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Черняк Олена Володимирівна

магістр 2 курсу спеціальності «Економіка»

Науковий керівник:

Есманов Олексій Миколайович

к.е.н., ст.викладач кафедри бізнес – економіки та адміністрування
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Впровадження цифрових технологій в сільськогосподарське виробництво є одним з найважливіших елементів стратегічного розвитку аграрного сектору України. Біо- і нанотехнології, використання генних розробок, можливість адаптації виробленої сільськогосподарської продукції до потреб конкретних категорій покупців є важливими факторами підвищення конкурентоспроможності галузі. Проте без активного використання цифрових інноваційних технологій неможливо в короткі терміни перетворити вітчизняний аграрний сектор у високотехнологічну галузь.

Перший у світі повністю машинний врожай-врожай, посіяний та доглянутий без людини, яка б ніколи не вийшла на поле-був зібраний у 2017 році, що стало віхою у цифровому сільському господарстві, яке іноді називають «розумним землеробством» або «електронним сільським господарством».

Цифрові технології, включаючи Інтернет, мобільні технології та пристрої, аналітику даних, штучний інтелект, послуги та програми, що поставляються в цифровому вигляді, змінюють сільське господарство та систему харчування. Прикладів на різних етапах ланцюжка створення вартості сільськогосподарських продуктів достатньо: автоматизація сільськогосподарської техніки дозволяє тонко налаштувати ресурси та зменшує попит на ручну працю; дистанційні супутникові дані та датчики на місці покращують точність та зменшують витрати на моніторинг росту врожаю та якості землі чи води; технології відстеження та цифрові логістичні послуги пропонують потенціал для оптимізації агропродовольчих ланцюгів поставок, а також надають споживачам надійну інформацію.

Цифрові технології також можуть допомогти урядам підвищити ефективність та дієвість існуючої політики та програм та розробити кращі. Наприклад, вільнодоступні та якісні супутникові знімки різко знижують витрати на моніторинг багатьох видів сільськогосподарської діяльності. Це може дозволити урядам перейти до більш цілеспрямованої політики, яка виплачуватиме (або каратиме) фермерів на основі спостережуваних екологічних результатів. Окрім контролю за дотриманням екологічної політики, цифрові технології дозволяють автоматизувати адміністративні процеси у сфері сільського господарства та

розвивати розширені державні послуги, наприклад, стосовно розширення чи консультативних послуг.

Нарешті, цифрові технології можуть підтримувати торгівлю сільським господарством та продовольчими товарами, підключаючи постачальників приватного сектора до нових ринків, і надаючи урядам нові способи моніторингу та забезпечення дотримання стандартів та забезпечення більш швидких та ефективних прикордонних процедур, які є необхідними для швидкопсувних продуктів. .

Ці технологічні досягнення можуть підтримати мету досягнення більш стійких, продуктивних та стійких систем сільського господарства та харчування, які краще задовольнятимуть потреби споживачів. Ці переваги приходять як безпосередньо - через впровадження технологій суб'єктами сектору (включаючи постачальників послуг), так і опосередковано - через впровадження технологій урядами з метою покращення політики.

Можливості підвищення продуктивності в аграрному секторі полягають у нових та нових технологіях, таких як:

- робототехніка
- новий пакувальний матеріал
- біотехнології та цифрові та бездротові технології для вимірювання даних
- моніторинг погоди
- моніторинг тварин
- геопросторовий моніторинг
- точне нанесення води та хімічних речовин.

Робототехніка впроваджується в молочне скотарство та птахівництво, а саме: автономне годування та доїння, збір та сортування яєць, автономне прибирання. Ці технології допомагають ранньому виявленню та лікуванню проблем здоров'я тварин.

Супутникові знімки використовуються під час посіву: менше відходів і більший урожай утворюється за допомогою обладнання, запрограмованого на зміну норми та глибини посіву на основі даних про властивості ґрунту та вологості, отриманих із супутникових знімків.

Цифрові інфрачервоні датчики світла та тепла в поєднанні з технологією географічної інформаційної системи в безпілотноках використовуються для вимірювання стану врожаю загонів для прийняття рішень про зрошення, боротьбу зі шкідниками, застосування добрив та збирання врожаю.

Вбудовані цифрові біометричні датчики для здоров'я тварин та пристрої електронної ідентифікації дозволяють фермерам оперативно реагувати на випадки стресу або хвороби тварин, допомагаючи збільшити виробництво тваринництва та покращити здоров'я худоби.

Отже, цифрові технології мають значний вплив на функціонування та економічний розвиток аграрних підприємств. Впровадження в практичну діяльність сільськогосподарських товаровиробників сучасних цифрових технологій не тільки значно підвищує економічну ефективність функціонування агропродовольчих систем, а й забезпечує охорону довкілля.

Список літератури

1. Sokolenko L., Egorushkina T., Kosytsia O., Atamas O., Kyiasko O. Use of cloud-based accounting technologies in the information security system. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. Volume 24. Issue 2. 2020. <https://www.abacademies.org/articles/Use-of-Cloud-Based-Accounting-Technologies-in-The-Information-Security-System-1528-2635-24-2-528.pdf>
2. Sokolenko L. F., Boronos V. G., Plikus I. Y. Formalization of The Approaches Regarding Assessing the Level of the Eco-Friendly Regional Innovation Systems. *International Journal of Ecology&Development*. № 4. 2018. P.93-102 URL: <http://www.ceser.in/ceserp/index.php/ijed/article/view/5731>
3. L. Chyzhevska , L. Voloschuk, L. Shatskova, L.Sokolenko. Digitalization as a vector of information systems development and accounting system modernization. *Studia Universitatis "Vasile Goldis" Arad. Economics Series*. Vol 31. Issue 4. 2021. P.18-39
4. Соколенко Л.Ф. Бухгалтерський облік керуючих компаній сфери житлово – комунального господарства в умовах цифровізації. Суми : ВТД «Університетська книга», 2020. 444 с.
5. Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування аграрного сектора економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. №4. С. 55-60. http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_04_0&lang=ua&stqa=7
6. Соколенко Л.Ф. Розвиток процесів цифровізації як передумова трансформації організаційно-методологічних засад бухгалтерського обліку. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 167-175 <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/192769>
7. Соколенко Л. Ф. Цифровізація як вектор розвитку економічних систем та модернізації системи бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2019. №3(85). С.40-48. <http://www.afj.org.ua/ua/article/677/>
8. Соколенко Л. Ф. Линник С.О. Впровадження засобів цифрового управління в сфері охорони здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/55.pdf

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУДАҒЫ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ

Шегір Ғазиза Бөкенбайқызы

Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті
аға оқытушы

Ыдырысбек Махаббат

Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті
2 курс магистранты

Дағдарыс жағдайында ауылшаруашылығындағы техникалық қызмет көрсету процесін жедел басқарудың өзектілігі жоғары. Басқару есебін ұйымдастыруда дайындаған ақпарат негізінде, мүмкіндікті бағалай отырып және бірнеше балама нұсқалардың біреуін таңдау керек. Немесе басқару процесінде қаржылық және басқару есептерін өндірістік процеспен байланыстыра қызметтің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде жедел басқару шешімін қабылдау тек өзіне тән әдістер мен қағидаларды қолданады. Басқару есебін ұйымдастыруда ағымдық кезеңнің нәтижелері мен қойылған мақсаттармен арақатынасы арқылы қабылданатын жедел шешімдер мен шаралардың пәрменділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Басқару есебінің ақпараттық жүйесі өндірістік бағдарламаны орындау кезінде тиімсіз ауытқулардың алдын алуға және бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуде қабылданған басқару шешімдерінің салдарын болдырмауға мүмкіндік береді. "Басқарушылық есептің ақпараттық жүйесі басқару және бақылау функцияларын жүзеге асыру мақсатында басқару аппаратының ақпараттық сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған", - деп пайымдайды Г.К. Төлешева.

Басқару процесі және ақпараттық жүйе - бұл нақты шешім қабылдау процесі. Басқару шешімі күнделікті тәжірибеде еңбек өнімі, басшылықтың немесе ТЖКБ операторының ақыл-ой қызметі. Техникалық қызмет көрсету процесінде болып жатқан жекелеген өзгерістер тұрақты, кейде тиімді басқару шешімдерін әзірлеу мен қабылдаудың жедел араласуын талап етеді.

Басқарушылық шешімдерді қабылдау оңтайлы нәтижелерді іздеуге бағытталуы тиіс. Қабылданатын басқарушылық шешімдердің оңтайлылығы, егер бұл техникалық қызметтердің көлеміне қатысты болса, ең жоғары немесе егер шара ретінде контейнерлерді тазалауға уақыт ысырабының нақты көрсеткіші қабылданған болса немесе олардың сағатпен тұрып қалуын айқындау кезінде ең төменгі жалпы тиімділік шарасы болатын шешімдерді нақтылау жолымен анықталады.

Ақпараттық жүйеге негізделген басқару шешімі арқылы ішкі және сыртқы экономикалық қатынастардан тұратын олардың пайда болу орындарында, технологияда, техникалық орындалатын жұмысты басқару процесі жүзеге асырылады.

Қабылданған шешімнің орындалуы толығымен басшылықтың шаралар бағдарламасына және оның нақты жедел орындалуына және ауысымына байланысты. Басқару - шешім қабылдау немесе алдын-ала болжау, ол үшін лайықты ақпарат болуы керек. Демек, сенімді, уақтылы ақпаратпен көрсетілуі керек. Сонымен қатар, бухгалтерлік есеп бір айдағы нәтижелер туралы ақпарат береді, ал жедел ақпарат басқару есебі арқылы қамтамасыз етеді. Шешім қабылдау нақты басқарумен байланысты, мұнда ауысымнан кейінгі жұмыс нәтижелері, қысқа уақыт ішінде осы жұмыстарды орындау мерзімдерін сақтау бар. Бұл ақпаратты басқару есебі қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, басқарушылық шешімдер қабылдау жүйесінде жүзеге асырылған шаралар жеделдігін орындаушылардың қызметін бағалауды қоса алғанда, шешімдердің орындалуын игеру және бақылау кезеңі көзделеді. Осыған байланысты шешімнің орындалуын ұйымдастыру және бақылау кезеңіне ерекше назар аудару қажет. Жағдайды және шешімдердің орындалуын бақылау шешім мен орындау процестерінің бірлігін қамтамасыз етуді, қателер мен ауытқулардың уақтылы алдын алуды, ауысым мерзімдерін қатаң сақтауды қажет етеді. Оның үстіне, ауылшаруашылығы өнімдерін тасымалдаудың қатаң уақыты бар, онда тиіп түсіру техникаларының сағатпен тұрып қалуы ескеріледі.

Сонымен қатар, қызмет көрсетуші техниканың сағат бойынша тоқтап қалуы, олардың ақпараттық жүйеде қалыптасуы, біздің ойымызша, өз проблемалары бар, оларды шешу үшін біз оларды төрт түрге бөлуді ұсынамыз.

Бірінші түрі - техникалық қызмет көрсету пунктінде контейнерлердің тұруы:

- а) жуу;
- б) тиеуге дайындық.

Екінші түрі-контейнерлердің тұрып қалуы:

- а) тиеу астында;
- б) түсіру кезінде;

Үшінші түрі - сұрыптау пунктінде контейнерлердің тоқтап қалуы:

- а) құрамдарды қалыптастыру бойынша;
- б) құрамдарды тарату арқылы;

Төртінші түрі- контейнердің алаңда тұрып қалуы:

- а) ақау табылған кезде жөндеу;
- б) тазалығын тексеру.

Ауылшаруашылығы өнімдерін өндіретін ұйымдарда еңбек шығындарын немесе материалдық шығындарды бақылау және салдарынан ауытқуларды анықтай отырып шешімдерді орындау. Қабылданатын басқарушылық шешімдерді әзірлеудің жалпы технологиясы төмендегі суретте көрсетілген.

Сурет 1. Жедел ақпараттық жүйеде басқару шешімдерін қабылдау сызбасы

Басқару шешімдерін қабылдау үшін негізделген есепке алу ақпаратына қойылатын негізгі талаптар: анықтық, толықтық, уақтылық, жеделділік, жүйелілік. Жоғары сапалы сенімді бухгалтерлік ақпарат нақты шешімдер қабылдау ықтималдығын азайтады.

Бақылауды тек кемшіліктерді ғана емес, сонымен бірге резервтерді, күтілетін нәтижені арттырудың ықтимал мүмкіндіктерін (үлкен немесе кіші шығындар) анықтауға бағыттау маңызды.

Ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне әрқашан ерекше мән беріледі. Шынында да, іс жүзінде неғұрлым күрделі міндет - ақпаратты терең бақылау жасау емес, қажетті ақпаратты жинауды ұйымдастыру және оны қажетті түрде, қажетті жерде, уақытында ұсыну және басқару құралдарын қолданып жедел кері байланысты ұйымдастыру.

Шешімнің нақты орындалуы туралы ақпаратты жедел жинау нақты күтілетін нәтижені уақтылы салыстыруды қамтамасыз етеді. Бұл ауытқулардың себептерін анықтайды, оларды жою әдістері жасалады. Басқару шешімдерін әзірлеуде, олардың технологиясында және олардың орындалуын ұйымдастыруда басқарушылық шешімдердің орындалуын дұрыс ұйымдастыруға және белгіленген ережелер мен шарттардың сақталуын уақтылы бақылауға маңызды. Бұл түпкілікті нәтижелердің тиімділігін қамтамасыз етудің нақты шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Логинов, В. Н. Басқару шешімдерін қабылдау әдістері. Оқу құралы / В.Н. Логинов. - М.: КноРус, 2015. - 224 б.
2. Гапоненко, Т. В. Басқарушылық шешім / Т.В. Гапоненко. - М.: Феникс, 2008. - 288 б.
3. Юкаева, В. С. Басқарушылық шешім қабылдау / В.С. Юкаева, Е.В. Зубарева, В.В. Чувикова. - М.: Дашков и Ко, 2010. - 324 б.

CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS AND LOGISTICS OF UKRAINE IN THE AGE OF THE PANDEMIC

Butkaliuk Kateryna

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

Bulycheva Tamara

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

Hryniuk Tatyana

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

Summary. The current stage of social development puts on the agenda a number of issues and challenges to which such a sensitive sphere of the Ukrainian economy as agricultural production should respond. It is agribusiness that has a powerful resource mechanism that will contribute to the further progress of production activities and the implementation of reforms in the countryside. The article examines the current state of agribusiness in Ukraine. Threats have been tracked and the main strategic directions for the development of the agrarian complex have been identified, which should be guided by to ensure the profitability of enterprises in the long term.

Key words: COVID-19 pandemic, agribusiness, farms, agricultural machinery, development prospects, agrarian logistics, agrarian science.

The main aspects of research in the agricultural sector in different years have been concentrated mainly on the development of agrarian-industrial integration, agricultural production and food security, the zoning of agriculture and the agrarian function of rural areas, and many others. The weight of the scientific results obtained is undeniable. A significant number of the identified problems are relevant now, but they require additional research and clarification of ways to solve them. We are talking about modern reform processes that are associated with the administrative-territorial reform, the actualization of the land market, the transformation of individual economic entities in the agribusiness system, etc. The sphere of agribusiness also requires special scientific attention in connection with a number of new challenges and threats that have become acute; we are talking about the "pandemic" economic consequences of management, food security.

The concept of agro-industrial complexing, developed in social geography, turned out to be insufficiently useful at the present stage in order to reflect the processes of

the formation of new social relations in the agrarian and industrial sectors. In the system of cross-sectoral complexity, it is extremely important to study various types of profitable activities that are formed in the agricultural sector and in the related distribution, logistics, service and infrastructure segments of economic activity. In rural areas, new trends of administrative and managerial, investment and innovative nature are becoming actual and growing, which makes it extremely important to study the agricultural market as a functional environment for agribusiness. The processes of the formation of the agribusiness system in Ukraine are only included in the sphere of interests of social geography, despite the fact that this science has a powerful experience in identifying a number of scientific accents that can be successfully used to solve many economic problems in the countryside.

Modern directions of agribusiness development are the production and sale of safe, organic products, as well as social support for rural development. These areas are aimed precisely at ensuring a healthy life of a person, they always represent a certain value. Therefore, the objective basis was the use of the value approach as a socially justified new method of researching agribusiness.

Agribusiness is the locomotive of the Ukrainian economy, which has always been one of the priority areas for the external and internal economic development of the country, because the food supply of its residents is always relevant. The optimal solution to this issue affects not only the viability and self-sufficiency of society, but also the existence of a large number of very different areas of human activity.

The agricultural sector is an important strategic sector of the Ukrainian national economy, which ensures food security and food independence of the state, and also creates jobs for a part of the rural population. Despite certain achievements in the development of the agrarian sector, in Ukraine there are still many issues to be resolved. In addition to the traditional problems that have been accumulating over the years, new, unprecedented ones have been added, the solution of which is pondering the whole world.

The key problems in the agricultural sector of Ukraine that require urgent solutions include: 1) quarantine caused by the COVID-19 pandemic; 2) climate change and fluctuations in weather conditions and their impact on agricultural production and market conditions; 3) adaptation of domestic agribusiness in the context of the European Green Deal (EU Green Deal); 4) the state of the market for means of production for agribusiness; 5) low level of demand for the results of agricultural science; 6) new consumer mega trends; 7) the creation of preferences for peasant workers who returned to their small homeland due to the pandemic to implement their own business projects in order to revive the village.

The pandemic caused by the Covid-19 virus and the related quarantine measures cause great economic damage in almost all sectors of the Ukrainian economy. The agrarian sphere is no exception. But, obviously, the agricultural sector will suffer less, unlike other spheres of the Ukrainian economy, because the basic values will remain unchanged through the constant need for food.

In a pandemic, the most tangible changes are taking place in the field of agricultural logistics. In particular, there are trends such as price dumping due to inactivity of most vehicles due to reduced congestion; reducing the number of small and medium-sized

enterprises through bankruptcy; increased demand for repair services of vehicles due to the disadvantage of purchasing new ones; an electronic revolution to optimize logistics services; compliance with sanitary standards, disinfection of equipment and vehicles; an increase in the share of rail freight traffic.

Quarantine announced in many countries around the world increases the cost of supply chains. Quarantine requirements, checks of goods entering the country. They affect the speed and cost of trading operations. This leads to a drop in domestic prices for agricultural products against the background of an increase in the cost of the supply chain. The threat of closure of transnational corridors for agricultural products is not excluded. Due to the rise in the cost of maritime logistics during the pandemic, Ukrainian exporters of agricultural products receive less profit in the Asian markets. Transport companies have raised prices for their services by about 40%, increasing the cost of products that Ukraine supplies by sea to the Asian region, in particular to China, Indonesia, Malaysia, Singapore, Hong Kong, and the Persian Gulf countries. In Ukraine, it is difficult to compete with other exporting countries with cheap products and a more favorable economic and geographical position in relation to the Asian market. This greatly influenced domestic exporters, in particular, apples, where the cost of logistics was already up to 30% [1].

During the quarantine, administrative measures take place that directly affect the current state of the domestic agribusiness. In particular, this is the transformation of channels and ways of selling agricultural products. Many markets have been lost due to the ban on food markets for small farmers and private households. As a result, small producers were deprived of the opportunity to sell their products, and consumers were deprived of sources of food products. Small farmers and peasants found themselves in a difficult financial situation. This has resulted in an increase in barter-based relationships in rural areas, indicating signs of a crisis in the industry. At the same time, during the quarantine, there was an increase in prices for agricultural products from large retail chains and purchasing firms.

Due to a further significant decrease in income due to job loss, freezing of wages, inflationary processes, a decrease in the number of subjects of production and sale of agricultural products and other factors associated with the introduction of quarantine measures, there is a gradual change in the structure of the industry and significant shifts in the demand for food. goods. The negative trends in innovative activity in agribusiness are influenced by the low level of financial support for small producers. The unavailability of technical means, significant intermediation between the manufacturer and the consumer, and unaffordable loans for the purchase of means of production also have an effect. The consumption of the products of local farmers has a positive effect on the local economy. Producers often invest their income in local communities to improve infrastructure and create jobs. At the same time, domestic and foreign experience should be used, taking into account its specificity, which is determined by significant dynamics and the influence of both traditional and new factors. Based on the analysis of the current state of development of agribusiness in Ukraine, it is revealed that its sustainable development in the future can be based on a national strategy with active government support.

Referenses

1. Coronavirus, quarantine and drought: will Ukraine have bread this year? [Electronic resource]. [Access mode]: <https://www.bbc.com/Ukrainian/features-52441162>
2. Concern in gurgent measures to support small farmsand farms. [Electronic resource]. [Access mode]: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/fermerski-gospogarstva/pdf>.
3. Grain is more important thanoil: whatawa its agriculture after quarantine. [Electronic resource]. [Access mode]: <https://hromadske.ua/posts/zerno-vazlivish-zanaftu-sho-chekaye-silske-gospodarstvo-pislya-karantinu>
4. European Green Course. [Electronic resource].[Access mode]: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua>
5. Deficits uggested: the market of agricultural machinery in quarantine hass ignificantly decreased [Electronic resource]. [Access mode]: <https://business.ua/business/10131-defitsit-naviyalo>

НОВІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ АВСТРІЇ

Патійчук Віктор Олексійович,

канд. геогр. наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Тарасюк Ніна Адамівна,

канд. геогр. наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Нетробчук Ірина Марківна,

канд. геогр. наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Ціпошук Софія Анатоліївна,

студентка географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

Туризм є дуже важливою складовою економіки Австрії. Його частка в сукупному ВВП країни є найбільшою серед країн Європи. В останні роки вона складає понад 10 % [1]. Міжнародний туризм є вагомим джерелом надходження іноземної валюти в цю державу, адже вона має негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу. За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, Австрія входить в останні роки за індексом конкурентноздатності сектору подорожей та туризму у десятку передових країн планети. Вони відзначають, що головні причини в падінні розвитку туристичного бізнесу на планеті полягають у макроекономічній ситуації, яка характеризується постійним зростанням податків і різноманітних зборів, а також високими затратами на виробництво туристичного продукту в світі [2]. Австрія є країною високих цін на турпродукт та його якість, що розраховано на платоспроможну й стабільну категорію клієнтів і нарощування іноземних туристичних прибуттів переважно із заможних держав світу.

На 70-й Генеральній Асамблеї ООН у 2017 р. було проголошено «Міжнародний рік сталого розвитку для туризму», що передбачало розглядати міжнародний туризм як основу для розвитку всіх сталих змін в економіці держав світу. Цей проєкт був розроблений в контексті міжнародної програми «Порядок денний для сталого розвитку до 2030 р.», яка складається з сімнадцяти пунктів, що повинні посприяти економічній та безпековій стабільності в регіонах світу [3]. В цьому контексті туризм розглядався як один із сегментів реалізації політики сталого розвитку та вироблення механізмів нарощування економічної стабільності в різних регіонах планети. В контексті цієї програми – Австрія розробила стратегію розвитку власної системи туристичного обслуговування, яка повинна відповідати сучасним викликам та жорсткій конкуренції на ринку

міжнародних туристичних послуг. Остання передбачала подальшу екологізацію галузі та підняття туристичного обслуговування на вищий якісний рівень, який сприяв би сегментації турпродукту за інтересами та вподобаннями відпочивальників й позбавлення туризму сезонних явищ [4]. Досвід роботи у такому напрямку в неї вже був, починаючи з 90-х років минулого століття, коли вона відмовилася від монотуристичної спеціалізації своїх турцентрів на користь гірськолижного, мисливського та спортивного туризму, які мали чітку сезонну вираженість. Оскільки лікувально-бальнеологічний і культурно-пізнавальний туризм не мають такої сезонної залежності, ніж попередні, тому керівництво країни вирішило взяти курс на комплексне поєднання багатьох напрямків рекреаційно-туристичного обслуговування, які можуть мати не такий різкодинамічний річний характер та не залежати від сезонної. Крім того, у центрах, де склалися історичні форми туристичної спеціалізації було запропоновано розвивати діловий, виставковий, фестивальний, етнографічний та гастрономічний туризм, які не пов'язані з сезонними явищами. Особливий курс було взято на бізнес-туризм та подієвий, що могли компенсувати фінансові надходження у класичне туристичне міжсезоння. Муніципальні органи організовували спеціальні туристичні заходи та рекламні акції на підтримку розвитку таких галузей туризму та їх популяризацію. Це дало плідні результати, але викликало проблему масового напливу туристів, що викликало певні екологічні та соціально-обслуговуючі труднощі. Тому на початку нового тисячоліття Австрія взяла курс на «комплексну екологізацію туризму», яка передбачала стримування потоків туристів в окремі сезони та місця відпочинку, сегментацію закладів туристичного обслуговування за соціальними категоріями населення та вподобаннями відпочивальників, орієнтацію на сімейний та категоріально-віковий туризм тощо [5]. Такі заходи вимагали значних реформ та фінансування, а також розвитку спеціальної інфраструктури та вироблення нових механізмів управління туризмом та ведення скрупульозної туристичної статистики й моніторингу за розвитком цієї галузі, що дало плідні результати зараз. Окрім того, ця країна взяла курс на підвищення туристичного обслуговування та міжнародну сертифікацію туристичних об'єктів, що дало їй можливість вести конкурентну боротьбу на світовому та європейському ринку туристичних послуг [6]. Тобто, починаючи з 2017 р., в Австрії була розроблена нова стратегія якісного туризму, де традиційні види туристичних послуг та об'єкти, що їх надають, а також розроблені туристичні маршрути, які стали відомими австрійськими брендами, постійно доповнюються новими видами щодо туристичного обслуговування й супроводжуються пошуком перспективних форм туризму, які можуть бути дотичними до основного, а інколи – й перетягувати на себе головні їх функції в обслуговуванні та залученні нових туристичних потоків.

Сучасною специфікою ознакою функціонування туризму в Австрії є те, що вона майже позбавлена залежності від сезонності. За даними Центрального статистичного офісу Австрії, основна маса туристичних потоків у цю європейську державу спостерігається в літній період – 50 %, взимку – 30 % і 20 % – припадає на осінньо-весняний період [1]. Така закономірність склалася в

останні десятиріччя завдяки зваженій державній політиці в цій сфері, а також національним рекреаційно-туристичним ресурсам – гірськолижним, лісоозерним, запасам мінеральних вод, культурно-мистецьким та архітектурним цінностям, місцевим етнічним традиціям, народній кулінарії, розважально-видовищним закладам тощо. А завдяки наявності великої кількості культурно-історичних пам'яток (10 із них включено в Перелік культурної спадщини ЮНЕСКО), видатних музикантів і композиторів, неповторності гірських ландшафтів і замкових комплексів – Австрію називають культурно-музичною столицею Європи [2].

У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку економіки в цій країні найбільш розвинутими є такі галузі туризму як гірськолижний, спортивний, лікувальний, відпочинковий, культурно-пізнавальний, діловий, музичний та фестивальний, гастрономічний, пригодницький та ін. Австрія має досить зручне транспортно-географічне положення. Через її територію проходять численні транзитні європейські шляхи у різних напрямках. За офіційною статистикою, майже 90 % іноземних туристів прибуває в цю країну автомобільним транспортом [4].

Як свідчать офіційні дані, динаміка туристичних прибуттів у 2008-2020 рр. в Австрії постійно зростала, за винятком фінансово-економічної кризи 2008-2011 рр. та ковідної кризи 2020 р. (табл. 1). За статистикою 2019 р., цю європейську державу відвідали понад 31 млн іноземних туристів [1]. Така закономірність прослідковується й в отриманні прибутків від іноземного туризму, які були найвищими в останній передковідний період – 2015-2019 рр. Фахівці відзначають, що основними іноземними клієнтами у туристичному бізнесі Австрії є європейці, причому більшість із них становлять німці (майже 50 % всіх туристів) [4]. Головними чинниками переважання німецьких туристів в Австрії є мовна спільність обох країн, культурна та історична спорідненість, географічна близькість тощо. Завдяки своєму розташуванню і сприятливому сусідству, а також транспортній зручності цю країну відвідують також італійські, голландські, швейцарські, бельгійські, французькі та британські туристи. В останні десятиріччя значно збільшилося число американських, угорських, чеських, російських, китайських, турецьких, польських та іспанських туристів [6].

За числом іноземних туристичних ночівель у 2019 р. Австрія (понад 150 млн, що становить 73 % всіх туристичних ночівель) випередила Італію, Францію та Німеччину. За офіційною австрійською статистикою, за числом загальних туристичних ночівель у 2019 р. в десятку лідерів уходять такі туристичні центри цієї країни як: м. Відень та його околиці (10,6 % від загального числа ночівель); територія «Спортивний світ» Зальцбургського краю (3,26 %); територія «Туризм Ецталя» в Тіролі (2,83 %); курорт «Шладмінг-Дахштайн» у Штирії (2,38 %); Національний парк «Високий Тауерн», що на території Зальцбургського краю, Каринтії та Тіролю (2,32 %); м. Інсбрук та його турбази та курорти в Тіролі (2,3 %); термальні курорти Східної Штирії (2,15 %); курорти Зальцкаммергуту, що у Верхній Австрії, Зальцбургському краї та Штирії (2,02 %); м. Зальцбург (2,1 %); курорт «Майрхофен», що в Тіролі (1,95 %) [4].

Таблиця 1

Динаміка основних статистичних показників розвитку туризму в Австрії
у 2008-2020 рр.*

№ з п.	Роки	Кількість прибулих іноземних туристів, тис.	Кількість туристів, які виїжджали за кордон, тис.	Доходи від туризму, млн дол. США	Затрати на туризм, млн дол. США	Частка доходів у ВВП від туризму, %
1	2008	21 935	9 677	15 128	7 517	5,7
2	2009	21 355	10 121	15 781	7 001	5,2
3	2010	22 004	9 882	16237	7 408	5,6
4	2011	23 012	9 874	17 704	7 743	5,8
5	2012	24 151	10 960	18 251	9 761	6,2
6	2013	24 813	10 671	18 532	10 812	6,5
7	2014	25 291	10 994	19 471	11 077	7,3
8	2015	26 728	10 628	20 422	11 337	7,4
9	2016	28 121	11 534	20 965	11 634	8,5
10	2017	29 460	11 491	22 424	12 878	9,1
11	2018	30 816	11 043	25 411	14 256	10,2
12	2019	31 884	11 902	25 288	13 841	10,5
13	2020	255413	7 652	17953	12757	8,2

* Складено за: [1].

Найвідвідуваними і найвідомішими туристичними центрами Австрії є: Відень, Зальцбург, Інсбрук, Грац, Баден, Лінц, Вельс та ін. (табл. 2).

Таблиця 2

Топ-10 сучасних найбільш відвідуваних туристичних центрів Австрії на 2019 р.*

№ з п.	Назва турцентру, (федеральна земля)	К-сть відвід. у рік, тис. осіб	Міжнародна турспеціалізація	Головні туристичні об'єкти	Тур. значення
1	Відень (Відень)	15000	Культурно-пізнавальний; діловий; виставковий; спортивний; релігійний	Палаці Шенбрун, Хофбург, Бельведер; Віденська опера; собор святого Стефана; Віденський парк (ліс); виставковий центр	Міжнародне, всепланетарне
2	Зальцбург (Зальцбург)	1783	Культурно-мистецький; фестивальний; релігійний; виставковий; гірськолижний і спортивний	Музей Моцарта; кріпосна фортеця Гогензальцбург; палаці Мірабель і Хельбрунн; гірські масиви Альп; парк «Спортивний світ»	Міжнародне, всепланетарне
3	Інсбрук (Тироль)	1627	Культурно-пізнавальний; подієвий; діловий; спортивний; фестивальний	Палац Хофбург; гірська залізниця; музей кришталю «Сваровські»; спортивний комплекс «Туризм Етцтал»; конгрес-центр «Ігльс»	Міжнародне, всепланетарне
4	Грац (Штирія)	1580	Культурний; музичний; спортивний; релігійний; подієвий; фестивальний	Замок Шлоссберг; бенедиктинський монастир св. Ламбрехта, абатство Райн; спортцентр «Шладмінг-Дахштайн»	Міжнародне, всепланетарне

5	Баден (<i>Нижня Австрія</i>)	1565	Культурно-пізнавальний; лікувальний; відпочинковий; мисливський і рибальський; паломницький	Замок Габсбургів; місцеві ліси та озера; пансіонати та лікувальні центри Бадена; монастир Святого Хреста	Міжнародне, всепланетарне
6	Лінц (<i>Верхня Австрія</i>)	1530	Культурно-пізнавальний; діловий	«Музей майбутнього»; «Дизайн-центр»	Міжнародне, європейське
7	Національний парк «Високий Тауерн» (<i>Зальцбург, Каринтія, Тироль</i>)	1102	Екотуризм; мисливський і рибальський; спортивний; відпочинковий	Східні Альпи; гірські лісові масиви, озера, річки	Міжнародне, європейське
8	Природний Європейський геопарк «Айзенвурцен» (<i>Штирія, Нижня та Верхня Австрія</i>)	927	Культурно-пізнавальний; лікувальний; відпочинковий; мисливський і рибальський; паломницький	Гірські незачіпані геоландшафти; гірські лісові масиви, озера, річки; термальні води	Міжнародне, всепланетарне
9	Озера Каринтії (<i>Каринтія</i>)	871	Екотуризм; мисливський і рибальський; спортивний; відпочинковий	Озера Вьортер Зее, Осиахер-Зее, Мілнтатер Зее, Вайсензее, їх флора та фауна, приозерна територія	Міжнародне, європейське
10	Вельс (<i>Верхня Австрія</i>)	657	Культурно-пізнавальний; діловий; виставковий; видовищний	Виставкові центри «Вельса» та «Аграрій»; історична частина міста	Міжнародне, європейське

* Складено за: [4].

Адміністративною і туристичною столицею Австрії є м. Відень, який розташований у мальовничому місці середньої течії Дунаю, посеред відомої європейської природно-паркової пам'ятки «Віденський ліс». Він щорічно приймає майже 15 млн туристів [1]. Символ Відня є «Штефансдом» – восьмисотрічний собор святого Стефана, покровителя столиці Австрії, під мурами якого знаходяться стародавні підземелля, де похоронені представники австрійських королів – династії Габсбургів. Експерти вважають Відень однією з найкращих культурно-туристичних столиць Європи та світу, адже на його території знаходиться багато культурно-історичних пам'яток і видатних місць [4]. Зокрема, в австрійській столиці розташована торгово-історична вулиця «Грабен» та прилеглі міські забудови, на яких розміщуються найвизначніші пам'ятки цієї країни (готель «Захер», церкви святого Петра («Петерскірхе»), Архистратига Михаїла («Міхалеркірхе»), «Марі ам Гештаде», «Францисканеркірхе» та ін., колонна «Пейтзойле», неоготична Ратуша (1872-1883 р.), одна з найкрасивіших площ світу «Іозефплатц», із розташованою на ній палацовою капелою та «Бургтеатром» (1874-1888 р.), будинок парламенту (1883 р.), перед яким височить статуя Афіни-Паллад, і всесвітньовідома Віденська опера (1861-1869 р.). Відень є також європейською столицею музеїв (понад 80),

найбільшим серед яких є музейний комплекс «Музеумсквартъє» (загальною площею понад 60 тис. кв. м.), що був перебудований із військових казарм ХІХ ст. Слід також відмітити такі музейно-виставкові об'єкти Відня як музей історії мистецтв на площі Марії-Терези, де зібрана багата колекція європейського живопису ХVІ-ХVІІ ст., колекція середньовічного та прикладного мистецтва тощо; картинну галерею Академії образотворчих мистецтв Австрії на вул. Шиллерплатц, де зібрані головні твори фламандського живопису; Австрійський етнографічний музей; музеї історії Відня на Карлплатц, військової історії, образотворчих мистецтв (великі зібрання Дюрера і Тиціана), сучасного мистецтва в палаці Ліхтенштейн (ХVІІ ст.), Віденський музей годинників, технічний музей промисловості і ремесел, музей олова (частка зібрань Р. М. Феттера), колекцію стародавніх музичних інструментів «Музикверейн», славнозвісний музей графіки «Галерея Альбертина», де зібрано понад 1,5 млн картин, музей-квартиру Зигмунда Фрейда, єврейський музей у Ейзенштадті тощо.

Відень є відомим міжнародним виставковим та фестивально-туристичним центром, а також на його території розвиваються найрізноманітніші галузі сучасного туристичного обслуговування населення. В цьому місті розташований центр європейської архітектури, мистецька зала Відня, павільйон сучасного мистецтва, дитячий розважально-виставковий центр «Зум», багато художніх і музичних експозицій, безліч бізнес-центрів та оглядових зал готових промислових і сільськогосподарських товарів, де проходять щорічні виставки-продажі місцевої та європейської продукції. Експерти вважають це місто музично-туристичною столицею Європи, де проходять всесвітньовідомі музичні фестивалі [1]. Гордістю Відня є численні парки, сквери, спортивні комплекси та стадіони, серед яких найбільш відомими є парк «Віденський Ліс», т. зв. народний парк «Пратер» (ХVІІІ ст.), парк «Аугартен», де регулярно проводяться десятки музичних вистав, феєрій та симфонічних концертів тощо. Лісовий масив «Віденський Ліс» знаходиться на околиці столиці, у передгір'ях Східних Альп, де розташовані численні туристично-відпочинкові об'єкти, свого роду туристичні містечка із власними курортами, готелями, спортивними спорудами, розважальними закладами та багатьма термальними джерелами. Ця територія здавна користувалася попитом в іноземних відпочивальників, оскільки розміщувалася в живописному районі долини Дунаю з її численними виноградниками та садами, курортними зонами Бадена й Бад-Фослау.

Другою за числом відвідувачів туристичною дестинацією Австрії є м. Зальцбург (1,78 млн відвідувачів), що розташований у долині р. Фальцах [4]. Його теж вважають мистецько-театральною та музичною столицею Австрії, адже тут проходить щорічний музичний фестиваль «Тиждень Моцарта» та багато інших мистецьких заходів. Саме в цьому місті народився В. Моцарт і тут знаходиться його квартира-музей. В ньому жили й працювали всесвітньовідомі австрійські брати-композитори Йоганн та Йозеф Гайдні. Останній тут помер і був похоронений на місцевому цвинтарі. В Зальцбурзі довго жив і творив свої відомі музичні твори видатний австрійський диригент Герберт фон Кароян. В місті функціонує його меморіальний музей. Це місто є також столицею

релігійного туризму Австрії, адже на його території та в околицях розміщуються такі відомі сакральні об'єкти як кафедральний католицький собор (1611–1628 рр.), резиденція віденського архієпископа, абатство Ноннберг, середньовічні монастирі бенедиктинців, капуцинів, францисканців та ін. католицькі святині [6]. Зальцбург багатий на старовинно-замкову архітектуру, яка представлена фортецею Гоензальцбург (1077-1519 рр.), замками Мірабель, Гельбрунн, Монат, Клесгайм та ін. Тут розміщуються численні меморіальні будинки та музеї, серед яких найбільш відомими є музеї «Народного мистецтва» та міський, музей герцогині Кароліни-Августи, будинок природи та геологічний музей.

Інсбрук, окрім того, що він є організаційним центром землі Тіроль і найбільшим серед міст Східних Альп, двічі був столицею зимових міжнародних Олімпійських ігор у 1964 р. та 1976 рр. Він також є міжнародним гірськолижним туристичним центром, а також європейською альпійською спортивною столицею [7]. Тому гірськолижний курорт «Зеефельд» (20 км від Інсбрука), де відбувалися зимові олімпійські дійства, здобув свою всесвітню туристичну популярність. Саме в його околицях відбуваються щорічні міжнародні європейські змагання й турніри із зимових видів спорту. Спеціалізується Інсбрук також на культурно-пізнавальному, діловому та релігійному туризмі. На його території знаходиться палац Хофбург (XIV-XVIII ст.), міська вежа (1358-1560 рр.), найбільший у Європі зброярський арсенал (XVI ст.), тріумфальна арка (1765 р.), колона св. Анни (1706 р.), імператорський палац (1766-1770 рр.). В Інсбруку наявно багато історико-релігійних об'єктів, які притягують до себе численних паломників та міжнародних туристів, наприклад, церква Хофкірхе (1553-1653 рр.), де похований його засновник імператор Максиміліан I, а також відомі серед католицького світу церкви Гофкірхе (1553-1563 рр.), Якобскірхе (XVIII ст.) та єзуїтська костел (1627-1640 рр.) тощо. Поблизу міста розташований спортивний комплекс «Туризм Етцтала» та виставковий конгрес-центр «Іглс», де відбуваються численні спортивно-масові та бізнесово-видовищні заходи. В місті також функціонує музей кришталю «Сваровські», історичний, етнографічний, краєзнавчий та художній музеї. Неповдалік міста проходить відома історична гірська залізниця над прірвами, яка стала візитною карткою Тіролю. Курорт «Кітцбюель» розташований у 93 км на схід від Інсбрука, де проводилися перші змагання із гірськолижних видів спорту, є улюбленим місцем спортивних зустрічей та тренувань відомих гірськолижників світу (в т.ч. Т. Зайлер, трикратного олімпійського чемпіона).

За офіційними даними, місто Грац у 2019 р. прийняло майже 1,6 млн відвідувачів [1]. Цей туристичний центр виділяється у загальному туристичному бізнесі Австрії своїм культурним, спортивним, релігійним і діловим напрямками спеціалізації. Найбільш відвідуваними туристичними дестинаціями цього міста є: середньовічний замок «Шлоссберг» (XI ст.) із музеєм; мавзолей імператора Фердинанда III (XVII ст.); будівля торгового дому «Ландгауз» (1557-1565 рр.); єпископський палац (XIII-XVIII ст.), готичний собор (1438–1462 рр.), церква «Штігенкірхе», францисканський монастир із церквою, монастирі міноратів, бенедиктинський монастир св. Ламбрехта, абатство Райн; палаци «Герберштейн», «Заурау», королівський палац «Аттемс» (1702-1716 рр.); музеї

народного мистецтва, міста, «Йоаннеум»; спортцентр «Шладмінг-Дахштайн» та ін.

Туристичне місто Баден славиться своїми курортами із цілющими гарячими сірковими джерелами, які були відомий ще з часів Давнього Риму (тут провів останні роки свого життя римський імператор Марк Аврелій). Воно щорічно приймає близько 1,5 млн відвідувачів, які задовольняють свої потреби не тільки у лікуванні та відпочинку, але й забезпечують потреби в культурному напрямку та активному дозвіллі, включаючи мисливство та рибальство. На території цього міжнародного туристичного центру розміщується багато лікувально-оздоровчих об'єктів, курортів, пансіонатів та спортивних закладів. Відпочивальники мають змогу відвідувати відомі історичні місця Бадена, наприклад, замок Габсбургів, монастир Святого Хреста, давні винні погребі й таверни, а також виставкові центри тощо.

Місто Лінц є організаційним центром землі Верхня Австрія, і третім – за величиною містом держави, а також одним із найбільших портів на Дунаї. Згідно наявної статистики, щорічно цей туристичний центр відвідує майже 1,5 млн рекреантів [4]. Він має свої відомі туристичні об'єкти, які представлені міською ратушею XVI ст., собором «Альтер Дім» (XVII ст.), замком «Вайнберг» (XV ст.), колонною Святої Трійці (1723 р.), парком «Народний сад Кефермаркт», музеями Верхньої Австрії, міста Лінц, новим музеєм, єпархіальним музеєм, Новою галереєю та «Дизайн-центром» тощо.

Великою популярністю серед іноземних туристів користується також Національний парк «Високий Тауерн», що простягається зразу у трьох федеральних землях (Зальцбург, Каринтія, Тіроль), який щорічно відвідує до 1 млн різноманітних рекреантів [1]. Їх приваблює ця система альпійських хребтів із численними льодовиками, водоспадами та міжгірними долинами, що вкриті альпійськими лісами з типово високогірною флорою та фауною, чистим гірським повітрям і невеликими сільськогосподарськими поселеннями та курортними містечками. Цей міжнародний туристичний центр спеціалізується на екотуризмі, спортивному та гірськолижному відпочинку, мисливстві, рибальстві та гастрономічному туризмі.

Природний Європейський геопарк «Айзенвурцен», який розміщується в Штирії, Нижній та Верхній Австрії приймає щорічно близько 900 тис. відвідувачів. Цей туристичний центр спеціалізується на культурно-пізнавальному, лікувальному, відпочинковому, мисливському та рибальському туризмі, а також релігійному та етнографічному й гастрономічному туризмі. Для цього в нього є достатні рекреаційно-туристичні ресурси – живописні гірські незачіпані геоландшафти, красиві альпійські ліси, численні озера, річки та лікувальні термальні води.

Завдяки своєму географічному розташуванню та цікавій історії місто Вельс є фактично другою виставковою столицею Австрії після Відня, куди щорічно з'їжджаються понад 600 тис. відвідувачів на міжнародні ярмарки у виставкових центрах «Вельса» та «Аграрій» [4].

Австрія має розвинену мережу міжнародних курортних центрів, серед яких слід виділити курорти озер Каринтії: Вертер-Зее (курорти «Фельден» – там часто

перебували відомі композитори Й. Брамс, Г. Малер та ін.; «Марія-Верт», «Пьортчах» – відомий старовинний вокзал та унікальна картинна галерея, «Крумпендорф»); Клопайнер-Зее (курорт «Сант-Канціан»), Мілльштеттер-Зее, Оссіахер-Зее, Фаакер-Зее; озера Зальцкаммергута – Вольфганг-Зее (курорти «Штробль», «Санкт-Вольфганг», «Санкт-Гільген»), Монд-Зее, Траун-Зее, Аттер-Зее та Хальштаттер-Зее; Зальцбургерленд – Целлер-Зее (курорт «Цель-ам-Зее»).

Гірськолижний та бальнеологічний курорт «Бад-Гаштайн» у м. Гаштайн був започаткований ще у XIV ст., проте великої популярності він набув лише у XIX ст., коли композитор Ф. Шуберт написав тут «Велику Гаштейнську симфонію». Курорт славиться своїми 18-ма термальними джерелами (до 50°C), які широко використовуються у лікувальних процедурах (для ванн, купання, питного лікування, інгаляцій тощо). Окрім того, із лікувальною метою використовуються тут і місцеві штольні шахт, що залишилися після гірських розробок, де видобувалася кам'яна сіль. Курорт «Санкт-Гільген» відомий тим, що він розміщується на березі озера Вольфганг. На його території є старовинна церква XVI ст. в стилі бароко, а також будинок, де народилася мати В. Моцарта. Курорти «Цель-ам-Зее» та «Капрун» спеціалізуються на спортивному відпочинку. Перший із них був відомим ще в XVII ст. В ньому любила відпочивати австрійська імператриця Єлизабет. Він має 130 км сертифікованих гірськолижних трас і дає можливість займатися тридцятьма видами спорту [7]. В 1901 р. на австрійському курорті «Сант-Антон» був заснований перший в історії альпійський лижний клуб. Це – один із найдорожчих європейських курортів і найвідоміших гірськолижних курортів Австрії. На курорті «Заальбах-Хінтерглемм» регулярно проходять найбільші європейські змагання з гірськолижного сорту та чемпіонати й кубки світу. Він відомий своєю багатоманітністю гірських трас різної складності та інфраструктурної оснащеності. Найбільш відомою є гірськолижна траса в спорткомплексі «Бадгаштайн», яка має протяжність 200 км і проходить у мальовничій гірській місцевості, де часто знімаються рекламні та художні фільми. Курорт «Бад Ішль» розташований за 50 км на схід від м. Зальцбурга. Він був заснований ще XVI ст. на місцевих термальних джерелах, які мають бальнеологічні властивості щодо лікування мінеральною водою та грязями захворювань дихальних шляхів, шкіри, рухового апарату, внутрішніх органів, жіночих, дитячих і серцево-судинних захворювань тощо. З 1848 р. по 1914 р. цей курорт був літньою резиденцією імператора Австрії – кайзера Франца Йозефа I. Курорт «Бад Халл» є всесвітньо відомим оздоровчо-профілактичним закладом, який спеціалізується на лікуванні йододєфіциту, оскільки його джерела містять йодомісткі солі. До інших відомих курортних міст Австрії належать Лех – один із найкращих курортів світу завдяки мікроклімату, що забезпечує чудовий стан сніжного покриву протягом всього сезону. Він відповідає міжнародним стандартам обслуговування та має комфортабельні готелі й сучасну гірськолижну інфраструктуру (понад 260 км лижних трас, парк для сноубордистів, санну трасу, ковзанярські катки, кінну базу тощо).

Таким чином, стратегія розвитку туризму в Австрії будується на різноплановій комплексності, креативності, пошуку нових рішень та поєднанні

багатьох компонентів туристичного обслуговування. Сучасний стан розвитку індустрії туризму в цій країні поєднує успішні моделі туристичного бізнесу в умовах жорсткої міжнародної туристичної конкуренції відповідно до нових безпекових викликів, включаючи загрози санітарно-епідеміологічного характеру. В 60-80-ті роки ХХ ст., у період т.зв. економічного буму Австрія пройшла період масового туризму, а в 90-х минулого сторіччя вона взяла курс на екологізацію туристичного обслуговування, що ж стосується сучасності – вона працює в системі якісного міжнародного туристичного обслуговування. Це дало можливість цій державі в останні роки на світовому туристичному ринку бути лідером за кількістю іноземних відвідувачів і доходів від туризму на душу населення.

Список літератури

1. Центральний статистичний офіс Австрії. URL: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/index/html(дата звернення 25.10.2021).
2. Вебсайт Всесвітнього економічного форуму. URL: <http://www.weforum.org> (дата звернення 26.10.2021).
3. Цілі сталого розвитку. URL: globalcompact.org/ua (дата звернення 27.10.2021).
4. Офіс із туризму Австрії. URL: <http://www.austria-tourism.at> (дата звернення 28.10.2021).
5. Патійчук В. О., Бойчук М. А. Особливості сучасної соціальної політики Австрії. *Науковий вісник Східноєвропейського національного ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини»*. 2014. № 14 (291). С. 132–137.
6. Патійчук В. О., Тарасюк Ф. А. Країнознавча оцінка проблем і перспектив розвитку туризму Австрії. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Географічні науки»*. 2011. № 9. С. 162-170.
7. Патійчук В. О., Прокопчук В. М. Особливості розвитку гірськолижного туризму в Альпійському туристично-рекреаційному регіоні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Географічні науки»*. 2017. № 9 (358). С. 120–126.

НЕБЕЗПЕКА ЗБІЛЬШЕННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Рибалова Ольга Володимирівна,

канд. техн. наук, доц., доц.
Національний університет
цивільного захисту України

Золотарьова Соф'я Олександрівна,

студентка
Національний університет
цивільного захисту України

Проблема змін клімату і збільшення температури повітря є глобальною за своїм значенням для усіх країн світу. Зміна клімату є викликом для сталого розвитку міжнародної економіки та суспільства. Вплив зміни клімату на захворювання населення розглядається як одна з найактуальніших тем наукових досліджень [1].

У статті [2] показано вплив парникових газів на навколишнє середовище з потенційно шкідливим впливом на екосистеми, біорізноманіття та комфортність умов існування людини. В роботі емпірично досліджено динамічні причинно-наслідкові зв'язки між парниковими газами, смертністю і вартістю здоров'я та добробуту населення від впливу екологічних ризиків, використовуючи дані часових рядів за період 1999–2016 років.

У всьому світі вплив кліматичних змін на здоров'я людей широко обговорюється. Автори роботи [3] стверджують, що біофізичні основні причини кліматичних змін не пропорційно розподілені між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Розвинені країни вносять більше парникових викидів забруднюючих речовин, але, за оцінками фахівців, вплив зміни клімату на здоров'я населення в країнах, що розвиваються, вищий порівняно з розвиненими країнами.

В останні десятиліття зміна клімату стало причиною зростання середньої температури тропосфери та Світового океану з наслідками на частоту та інтенсивність багатьох екстремальних погодних явищ. Можна очікувати, що вплив зміни клімату на стихійні лиха спричинить зростання гуманітарної кризи. Крім того, це, безумовно, вплине на загальний стан здоров'я населення в довгостроковій перспективі. Існують передбачувані ризики для здоров'я внаслідок підвищення температури повітря. Ці ризики включають географічний перерозподіл інфекційних (особливо зоонозних) захворювань, зростання серцево-судинних та респіраторних захворювань, а також низку інших небезпек для здоров'я. Деякі з цих ризиків були детально описані для більшості розвинених країн, а також для деяких країн, що розвиваються. Необхідно

запропонувати організаційні інновації, а також стратегії впровадження з метою зменшення негативного впливу зміни клімату на населення [4].

Прогнози ризиків для здоров'я від зміни клімату оточені невизначеністю знань. В роботі [5] визначено перелік можливого впливу зміни клімату на здоров'я, досліджено тип і рівень невизначеності кожного впливу та наслідків для політики адаптації. Результати показали, що напрямок змін можна вказати для найбільш очікуваних наслідків для здоров'я. Фактори, що обмежують кількісну оцінку впливу на здоров'я, включають: відсутність даних, багатопричинний зв'язок, невідомі наслідки з огляду на якісну систему охорони здоров'я, складні причинно-наслідкові зв'язки, що призводять до різноспрямованих впливів, можливі зміни сучасних відносин реагування та труднощі в прогнозуванні місцевого впливу на клімат. Дослідження [5] показало, що аналіз та характеристика невизначеності за допомогою типології може бути дуже корисним підходом для вибору та визначення пріоритетності переважної адаптаційної політики для зменшення майбутніх ризиків для здоров'я, пов'язаних з кліматом.

За останні десятиліття спостерігаються зміни клімату в Україні, і прогнозується, що зміни можуть бути серйознішими в майбутньому.

За даними українського Гідрометцентру, відмічається, що за останні 30 років спостерігається стрімке підвищення середньо річної температури повітря по всій території України на 1,2°C (рис. 1).

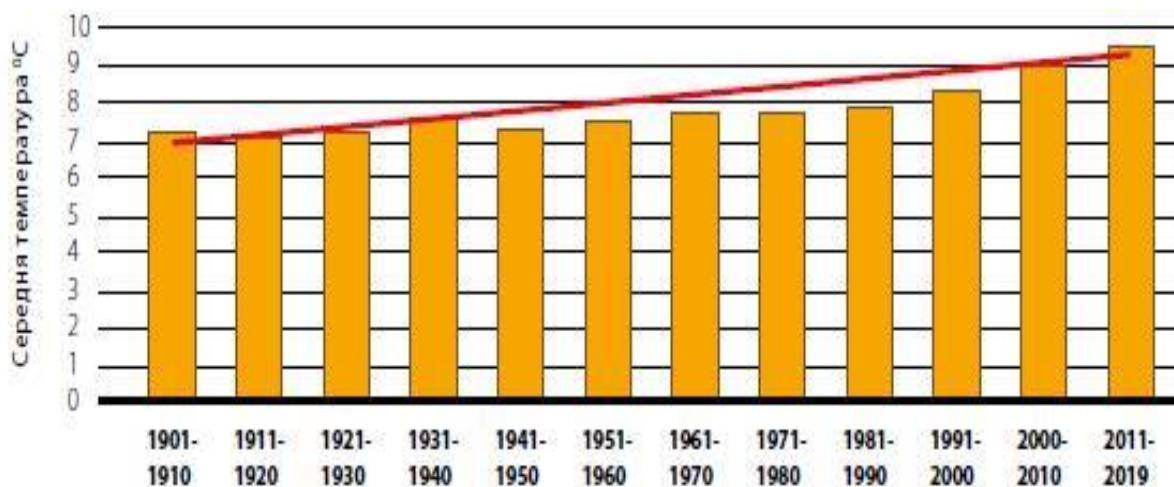

Рисунок 1. Середня річна температура в Україні

Зміна клімату на території України підвищує ризики для стану здоров'я населення, екосистем, особливо для водних та лісових ресурсів, сталого функціонування енергетичної інфраструктури та агропромислового комплексу, що може завдати і вже завдає колосальних збитків.

Харківська область знаходиться на сході України, в межах степової і лісостепової зон. Зміни клімату в цьому регіоні мають значний вплив на водні ресурси, забруднення атмосферного повітря, збільшення надзвичайних ситуацій, в тому числі збільшення кількості пожеж і становить серйозну загрозу для здоров'я населення.

Аналіз середньорічної температури в Харківській області за даними Держкомгідромету з 1991 по 2019 роки показала, що за цей проміжок часу середньорічна температура в Харківській області збільшилась з 6,7°C (мінімальна) у 1997 році до 10,1°C (максимальна) у 2019 році (рис. 2).

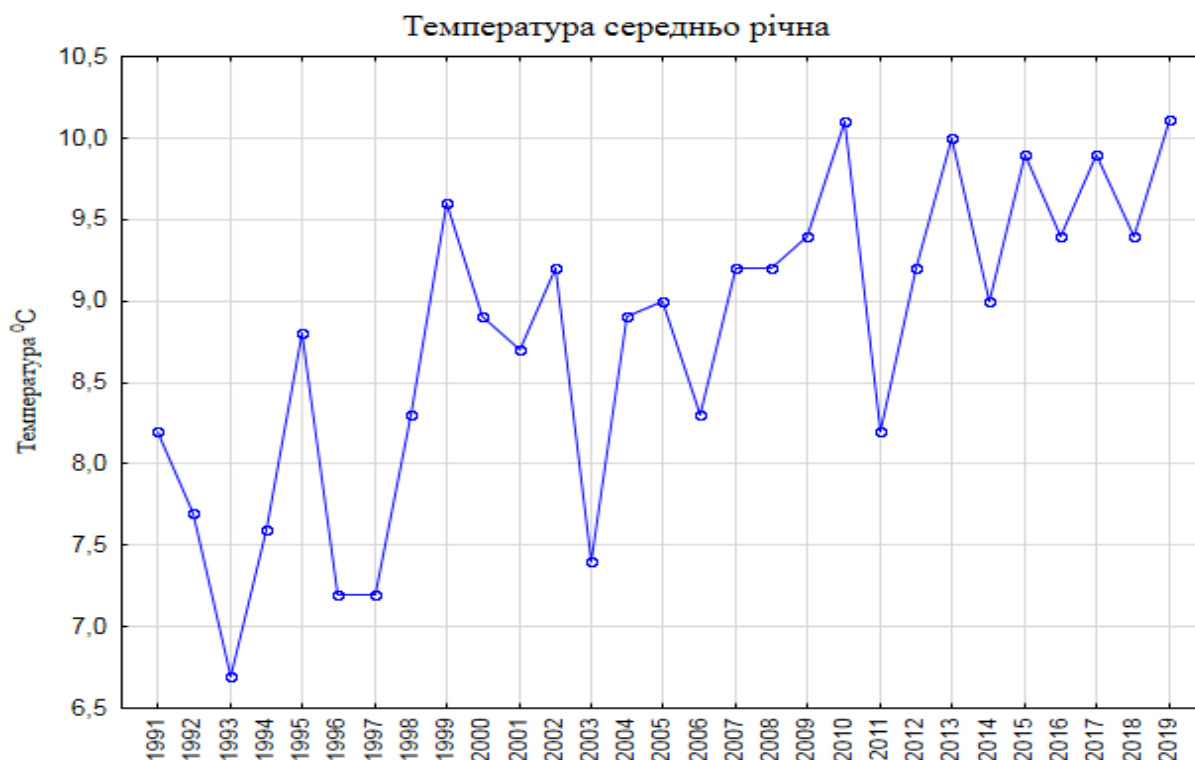

Рисунок 2. Динаміка зміни середньорічної температури в Харківській області за період з 1991 року по 2019 рік

Дослідження впливу підвищення температури повітря в Харківській області за період з 1995 року по 2017 рік на здоров'я населення показали, що найбільше впливають на онкологічні хвороби (коефіцієнти кореляції - 0,63) і уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення (коефіцієнти кореляції - 0,74).

		Regression Summary for Dependent Variable: уроджені аномалії (вади розви					
		R= ,73966058 R ² = ,54709777 Adjusted R ² = ,52553099					
		F(1,21)=25,368 p<,00005 Std.Error of estimate: ,48077					
N=23		b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(21)	p-value
Intercept				-1,82186	0,992647	-1,83535	0,080657
температура середньорічна		0,739661	0,146856	0,56733	0,112641	5,03663	0,000055

Рисунок 3. Вплив підвищення температури повітря в Харківській області за період з 1995 року по 2017 рік на вади розвитку, деформації та хромосомні порушення у населення

Summary Statistics; DV: новоутворення (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,629907619
Multiple R?	0,396783609
Adjusted R?	0,368059019
F(1,21)	13,8133776
p	0,00127663906
Std.Err. of Estimate	5,35847694

Рисунок 4. Вплив підвищення температури повітря в Харківській області за період з 1995 року по 2017 рік на онкологічні хвороби

Ці дослідження свідчать про велику небезпеку розвитку серйозних хвороб внаслідок збільшення температури повітря в Харківській області і необхідність впровадження превентивних заходів з адаптації до змін клімату.

Автори роботи [6] вважають, що існує нагальна потреба оцінити вразливість здоров'я населення і навколишнього природного середовища до зміни клімату. Дані свідчать, що зміна клімату впливає і в майбутньому матиме більший несприятливий вплив на екосистеми. Деградація екосистем, зокрема занепад систем життєзабезпечення, безсумнівно, вплине на здоров'я та добробут людей. Тому важливо розробити основу для оцінки вразливості екологічного здоров'я до зміни клімату та визначити відповідні стратегії адаптації для мінімізації впливу зміни клімату.

Таким чином, глобальне потепління вже чинить серйозний негативний вплив, і всім країнам, в тому числі Україні є необхідність створення реальних цілей зі скорочення викидів парникових газів. Неможливість контролювати підвищення температури в діапазоні 1,5-2°C може, призвести до значного підвищення рівня моря та пов'язаних з цим негативних наслідків. Якщо країни не приймуть термінових заходів щодо зменшення викидів парникових газів, прогнозований підйом рівня моря може досягти майже 1 м до кінця цього століття [7].

При розробці планів та проектів розвитку територіальних областей, районів та об'єднаних територіальних громад, при просторовому плануванні необхідно враховувати нові загрози та ризики, пов'язані із зміною клімату. Для цього необхідно суттєво підвищити обізнаність про потенційні ризики експертів державного управління, які приймають рішення щодо територіального планування та розвитку, особливо у південному регіоні України [8].

Зростання зеленої та блакитної структури міст має вирішальне значення для сталого розвитку та адаптації до зміни клімату. Ймовірно, що цей процес матиме прямий вплив на якість життя громадян та здоров'я населення. Однак, треба мати на увазі, що поряд з численними перевагами, зелена та синя інфраструктура також має потенціал для створення несподіваних, небажаних побічних ефектів для здоров'я. У роботі [9] розглянуто декілька потенційних шкідливих наслідків для здоров'я населення, які можуть виникнути внаслідок збільшення біорізноманіття міст, міських водойм та проектів укриття дерев. Зусилля щодо збільшення біорізноманіття міського середовища можуть сприяти впровадженню та виживанню переносників чи організмів - господарів інфекційних патогенів із наслідком поширення різноманітних хвороб. Водні та

водно - болотні угіддя відіграють вирішальну роль у процесі адаптації та пом'якшення клімату міст. Однак вони також забезпечують середовище існування комарів та токсичного цвітіння водоростей. Збільшення зелених насаджень у містах також може негативно вплинути на громадян з алергією на пилок. Таким чином, при розробці адаптивних заходів до змін клімату необхідно мати на увазі потенційну небезпеку міської зеленої та синьої інфраструктури і впроваджувати у містобудування з урахуванням ризику для здоров'я населення.

Список літератури

1. Li F., Zhou H., Huang D-S., Guan P. (2020). Global Research Output and Theme Trends on Climate Change and Infectious Diseases: A Restrospective Bibliometric and Co-Word Biclustering Investigation of Papers Indexed in PubMed (1999–2018). *International journal of environmental research and public health*, 17, p. 5228. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17145228>
2. Pripoaie R. (2019). The Impact of Global Climate Change and Global Warming on Public Health and Welfare Cost From Exposure to Environmental Risks. *Risk in contemporary economy*, 1, pp. 64–92
3. Taha T. E. (2016). Climate change and potential impact on disease: What are the public health agenda? *Saudi journal of medicine and medical sciences*, 4, pp. 71–73. DOI: <https://doi.org/10.4103/1658-631X.178285>
4. Ghazali D. A., Guericolas M., Thys F., Sarasin F., González P. A., Casalino E. (2018). Climate Change Impacts on Disaster and Emergency Medicine Focusing on Mitigation Disruptive Effects: an International Perspective. *International journal of environmental research and public health*, 15, p. 1379. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph15071379>
5. Wardekker J., de Jong Arie., van Bree Leendert., Turkenburg W. C., van der Sluijs J. P. (2012). Health risks of climate change: An assessment of uncertainties and its implications for adaptation policies. *Environmental health*, 11, p. 67. DOI: <https://doi.org/10.1186/1476-069X-11-67>
6. Verrall K., McRae D., Fitzgerald G., Mather P., Tong S., Walker D. (2010). Assessing the Vulnerability of Eco-Environmental Health to Climate Change. *International journal of environmental research and public health*, 7, pp. 546–564. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph7020546>
7. Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату /Голубцов О. Г., Біатов А. П., Селіверстов О. Ю., Садогурська С. С.; за заг. ред. Акерманн А. В., Садогурської С. С., Ставчук І. І. / Центр екологічних ініціатив «Екодія».- К.: Print Quick, 2018. 32 с
8. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації / О. О. Коломієць та ін. ; ред. С. П. Іванюти. НІСД, 2020. 110 с
9. Lõhmus, Mare., Balbus, John. (2015). Making green infrastructure healthier infrastructure. *Infection ecology & epidemiology*, 5, pp. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.3402/iee.v5.30082>

**PLACING OF THE GROUNDS, FEATURES DETENTION
AND REALIZATION OF THE CONSTITUTIONAL
RIGHTS OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS
IN THE TEMPORARY STAY OF FOREIGNERS AND
STATELESS PERSONS WHO ILLEGALLY STAY IN
UKRAINE**

Bezdolny Maxim

Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Administrative Law and Administrative Procedure, Kherson Faculty, Odessa State University of Internal Affairs

According to Article 26 of the Constitution of Ukraine, foreigners and stateless persons enjoy the same rights and freedoms, as well as bear the same obligations as citizens of Ukraine. According to this provision, the main condition for its implementation is the stay of foreigners and stateless persons in Ukraine on legal grounds [1].

The peculiarity of entry into Ukraine of foreigners and stateless persons and the period of their stay in Ukraine is provided by Article 9 of the Law of Ukraine "On Legal Status of Foreigners and Stateless Persons" according to which foreigners and stateless persons enter Ukraine in the presence of this Law. or an international agreement of Ukraine of the passport document and the visa received in accordance with the established procedure, unless otherwise provided by the legislation or international agreements of Ukraine [2].

In accordance with paragraph 1 of the Standard Regulations on the point of temporary stay of foreigners and stateless persons who are illegally staying in Ukraine (hereinafter - PTSF), approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 17, 2003 №1110 and the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine, the Security Service of Ukraine dated 23.04.2012 № 353/271/150 "On approval of the Instruction on forced return and forced expulsion of foreigners and stateless persons from Ukraine" to these state institutions the court decided on forced expulsion from Ukraine; in respect of which the court has made a decision on detention in order to identify and ensure forced expulsion from Ukraine, including those adopted in accordance with international readmission agreements of Ukraine; detained by the State Migration Service of Ukraine (hereinafter - SMS), its territorial bodies and units for the period and in the manner prescribed by law; detained by a court decision until the consideration of the application for recognition as a refugee or a person in need of additional protection in Ukraine, or a stateless person [3,4].

The main tasks of the PTSF are: to ensure the temporary detention of foreigners and stateless persons placed in accordance with the law; creating appropriate conditions for the maintenance of foreigners and stateless persons, providing them with individual beds, bed linen, three meals a day, material and medical care, etc. ; assisting territorial bodies of the State Migration Service and state border protection bodies in carrying out the tasks assigned to them related to the forced expulsion of foreigners and stateless persons outside Ukraine; assistance to foreigners and stateless persons in establishing contacts with relatives, compatriots, international and public organizations [3].

At the same time, the implementation of the tasks of the PTSF is closely related to the specifics of the conditions of stay of foreigners and stateless persons who are illegally staying in Ukraine. In our opinion, they can be divided into features: general, those for which the terms are defined and specific.

In our opinion, the general features include the fact that men are placed separately from women in the temporary stay. Persons who are in them can move freely (within the point of temporary stay, determined by its administration); wear their own clothes, send letters, receive parcels, send religious rites; meet with human rights defenders, lawyers, representatives of diplomatic missions or consular posts of the country of origin or country of previous permanent residence, international and human rights organizations.

The peculiarities of determining the terms include, for example, the fact that the term of detention of detained foreigners and stateless persons in temporary detention facilities is six months from the date of actual detention. However, foreigners and stateless persons who have no legal grounds to stay on the territory of Ukraine, detained in the prescribed manner and subject to forced deportation outside Ukraine, including those accepted in accordance with international readmission agreements, are placed in temporary stays of foreigners and stateless persons who are illegally staying in Ukraine, for the period necessary for their identification and ensuring forced expulsion (readmission) outside Ukraine, but not more than for eighteen months.

The following conditions of detention can be attributed to specific conditions of stay. First, pregnant women, parents with children, and families are housed in separate living quarters. Secondly, children of foreigners and stateless persons are placed in a temporary stay together with their parents, and in the absence of their parents - by close relatives. Third, foreigners and stateless persons detained in a temporary residence are subject to certain restrictions on property ownership and movement. Thus, they are prohibited from acquiring, storing and using any cold steel, barbed and cutting objects, alcohol, drugs and psychotropic substances or other intoxicating substances, as well as other types of property that cannot be owned by citizens in accordance with the law, arbitrarily leave its territory [3].

Analyzing the above, it is possible to conclude that the specifics of the conditions of stay in PTSF to some extent, both limits the Constitutional human rights, which are provided by Section II of the Basic Ukrainian Law, and creates conditions for their implementation. Yes, foreigners and stateless persons placed in temporary detention facilities are restricted in their right to free movement, but this is justified by the legality of their stay on the territory of Ukraine. The possibility of freedom of movement under

the condition of legality of stay of foreigners in Ukraine is stipulated by Article 33 of the Constitution of Ukraine which stipulates that everyone who is legally on the territory of Ukraine is guaranteed freedom of movement, free choice of residence, right to leave Ukraine, except restrictions. which are established by law. At the same time, in the conditions to be created in the PTSF, persons of this category are fully given the opportunity to exercise their constitutional rights, such as the right to respect for their dignity (Article 28), the right to freedom of thought and religion (Article 35). , the right to own, use and dispose of one's property, the results of one's intellectual and creative activity (Article 41), the right to professional legal assistance (Article 59), etc. [1].

List of references

1. The Constitution of Ukraine. Date of renovation: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (application date 18.10.2021);
2. Law of Ukraine "On the legal status of foreigners and stateless persons". Date of renovation: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (application date 18.10.2021);
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 17, 2003 № 1110 “On Approval of the Standard Regulations on Temporary Stay of Foreigners and Stateless Persons Illegally Staying in Ukraine”. Date of renovation: 06.01.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (application date 18.10.2021);
4. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine, the Security Service of Ukraine dated 23.04.2012 № 353/271/150 "On approval of the Instruction on forced return and forced expulsion of foreigners and stateless persons from Ukraine". Date of renovation: 12.06.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12#Text> (application date 18.10.2021);

TEMPORAL CRITERIA OF OPERATIVE PROTECTION OF THE VIOLATED RIGHT.

Guyvan Petro

Professor of Poltava Institute of Business,
k. yu. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine.

The appeal of the entitled person to the competent authorities of the state with a request to protect the violated or disputed right is one of the most effective means of protection for the holders of subjective civil rights. The possibility of law enforcement is part of the content of the subjective substantive right to sue [1, p. 38-39]. At the same time, the judicial method of protection of the violated civil right is not the only option for exercising the right to protection. Moreover, the state can not always promptly and in a form acceptable to society to provide coercive protection of rights. That is why the statutory obligation of the state to exercise the protection of subjective rights of the individual does not preclude the use of other more mobile protection mechanisms. In the literature, the opinion was expressed that the appeal of the managed person to the state competent authority occurs only when the measures of self-defense did not give positive results [2, p. 10; 3, c. 191]. It is hardly possible to agree with this point of view, as self-defense of the law and other extrajudicial means of its protection are quite autonomous. The thesis that it is possible to apply these protective measures only when the violation or danger to subjective civil law could not be eliminated by other protective means is all the more unacceptable. After all, Art. 20 of the CCU clearly indicates that the exercise of the right to protection is carried out by a person at his discretion [4, p. 13]. This rule should be understood as meaning that the subject has the right not only to decide whether to protect or refuse it, but also to choose the appropriate form and method.

Thus, after violating a person's subjective civil law, he has the right to choose a judicial or non-judicial (non-jurisdictional) form of protection, the method of protection. For the first time in our civilization, the definitions and theoretical principles of operational and legal relations were developed by O.A. Krasavchikov [5, p. 50-57], however, the emphasis was on their organizational nature. Subsequently, the question of the operational impact on the violator was studied by such scientists as O.S. Joffe, O.O. Dobrovolsky, P.F. Yeliseikin, E.Ya. Motovilovker, O.V. Dzera, M.A. Egorova, V.V. Luts and others. In separate publications the questions about the bases, the order, validity and limits of application of such measures were analyzed [6, p. 33-34]. However, in our opinion, the problem is only outlined and needs to be improved. In particular, there is no serious analysis of issues regarding the terms of application and validity of operational means, the legal definition of the mechanism of their commission and the impact of compliance with this mechanism on the validity and effectiveness of the measures themselves and so on. For example, some researchers claim that any protection claim, including not addressed to the court, is limited in time by the statute of limitations [7, p. 72]. Both theoretical thought and civil law did not follow this path. However, the regulations do not contain an unambiguous answer to

the question of whether the protective material rights of a person of a non-judicial nature are limited in time, which leaves the possibility of their different interpretation.

To date, there is no systematic analysis of the validity and procedure for the application of operational influence on the violator in the literature. Meanwhile, the urgency of the problem is obvious, because in modern market relations the approach to their legal regulation has changed, the reaction to the violation of property rights or interests becomes more severe. Civil and commercial law has introduced certain mechanisms of non-judicial influence on the improper debtor, however, by and large, they remain ineffective, given the lack of legal regulators for their application. Law enforcement practice is also heterogeneous. On the agenda have long been relevant issues of the legal nature of non-judicial methods of protection, their commonality and difference from liability, especially the procedure and timing. This article is devoted to clarifying these and other issues.

In the civil literature, the right to protection is generally understood in a broad sense as any claim of the right holder addressed to a judicial authority or otherwise. This, in our opinion, is directly related to the implementation of measures of operational influence on the violator, when the authorized person is given the right to ensure the fulfillment of the obligation, even against the will of the debtor. For example, if the landlord fails to carry out a major overhaul, the landlord has the right to do it himself, deducting the cost from the rent. It is obvious that the claims of the managed entity, which constitute the content of the security obligation, should be incorrectly reduced only to those that have a claim. According to the current legislation, the right holder may protect his right, including by taking personal active actions aimed at stopping the violation.

The law establishes such types of such active behavior as self-defense and the application of operational sanctions. For example, according to Art. 611 of the Civil Code of Ukraine in case of violation of substantive law, the person has the opportunity to perform certain actions against the violator, aimed at the occurrence of negative consequences for the latter: unilateral refusal or unilateral change of obligation (eg, refusal of the landlord object of contract 856 of the CCU, refusal to accept the delivered low-quality products (parts 5, 7 of Article 268 of the Civil Code, etc.). unilateral measures of influence in the law or the contract, only in this case the entitled person can apply them after violation of his subjective right.

The issues of application of operative measures of influence on the violator are defined more fully and in detail in the Commercial Code of Ukraine. In particular, in Art. 236 of the Civil Code provides for the application of the following types of operational and economic sanctions:

1) unilateral refusal to fulfill its obligation by the entitled party, with its release from liability for it - in case of violation of the obligation by the other party; refusal to pay for an obligation that has been improperly performed or prematurely performed by the debtor without the consent of the other party; postponement of shipment of products or performance of works due to delay in issuing a letter of credit by the payer, termination of bank loans, etc.;

2) refusal of the entitled party of the obligation to accept further performance of the obligation violated by the other party, or return unilaterally performed by the

creditor under the obligation (write-off from the debtor's account without acceptance of funds paid for substandard products, etc.);

3) establishment unilaterally for the future of additional guarantees of proper fulfillment of obligations by the party that violated the obligations: change of the order of payment for products (works, services), transfer of the payer to prepayment for products (works, services) or payment after checking them quality, etc. ;

4) refusal to establish for the future economic relations with the party that violates the obligations.

The fact that there are operational measures to influence the violator of subjective rights is also recognized in the scientific civilist literature today. By definition, these are measures of a law enforcement nature, which are applied by the participants of the legal relationship without recourse to the authorized bodies of the state [9, p. 133]. Their peculiarity lies in the one-person actions of the managed subject of civil law out of court. Thus, the permitted initiative in the protection of the violated subjective right is a unilateral action that does not require the consent of the debtor or another body. This can be considered as a measure of coercion, which is not based on an individualized act of a competent jurisdiction, and the general regulatory sanction of the state [7, p. 72].

Is such a relationship protective, or is it possible that these unilateral powers are part of a regulatory obligation and form part of the creditor's respective powers? This question can be answered by analyzing the moment of the right to take operational action. As follows from Art. 237 of the Civil Code of Ukraine, the authority to apply operational sanctions arises from the creditor after violation of his substantive law. That is, simultaneously with the emergence of his right to sue. Therefore, it is necessary to take into account the protective nature of such actions. As we can see, the operative response of a person to the violation of his subjective right determined by the contract or the law is the content of another protective obligation, according to which the creditor has the right to take individual measures and the debtor has the obligation to take further negative consequences. It is clear that these relations are not subject to the statute of limitations, as it is not a matter of protection of rights with the help of a judicial body. Actions are carried out by the most authorized person. Since operational influence and claim are autonomous protection and legal powers of the entitled person, the existence of which is not interrelated, it is wrong to assume that the right holder can appeal to the infringer with a claim or claim only after the time for operational influence [10, p. 27]. That is why sometimes the application of prompt measures to influence the infringer is more effective for the creditor: to withdraw from the contract or disconnect the debtor from the source of energy, he can, despite the statute of limitations.

In most cases, the law does not regulate the procedure for performing certain operational actions. But the law often establishes a mechanism for applying such measures after a breach of an obligation. In this case, one of the essential conditions for their application may be the period preceding it. As a rule, this period is the minimum necessary for the actions preceding the application of measures, or for the violation to become "mature" and this allowed to promptly influence the violator. Thus, withdrawal from the contract as a measure of operational influence can be applied after

a reasonable period of time after the fixation of a civil offense (the seller did not transfer the thing; the buyer did not accept it; the bailor did not demand; the landlord did not transfer; the contractor did not start work, etc.). Agree, it would be completely unjustified, say, such a reaction of the buyer when he withdraws from the contract due to a few minutes delay in transferring the goods to him. One of the main principles of civil law is its regulation, effectiveness [12, p. 146]. In this case, it is about the adequacy of sanctions in the nature of the offense.

What is the period of time between the violation of the law and the application of an operational measure in the form of waiver of obligations (contracts) can be used in cases where the law does not set such a period. Indicative in this regard is Part 3 of Art. 538 CCU. According to it, in the event that one of the parties fails to fulfill its obligation (or if there are grounds to believe that it will not be fulfilled), the other party may refuse to perform the counter-obligation. In other words, the delay in the performance of one of the obligations by one of the parties in the obligation gives the other person the right not only to suspend the counter-performance, but also to refuse to perform it at all. Literally, this means that a delay in the performance of a monetary obligation for one minute gives the debtor of the counter-obligation in kind the right to refuse to perform it. In our opinion, such a statement of the question is inexpedient, and the commented regulations deserve skeptical assessment, as they provide a fairly broad interpretation of the concept of "default" and "obvious grounds", which sometimes shifts the burden of regulating relations from positive legal regulation. to a wide judicial discretion.

Such a serious means of operational influence as a one-person waiver of an obligation (waiver of a contract) can be applied only after a long-term failure of another person to fulfill his counter-obligation. Therefore, there must be a period of time between the violation and the operational sanction. What is this term? If it is not established by law or at the contractual level, it must be determined based on the customs of business and have a specific meaning for each legal relationship. But it is important that this period was materially justified and consistent with the objectives of protecting the interests of all parties to the relationship. As you know, the waiver of the contract, like any other measure of operational influence, can be appealed in court [13, p. 195]. We believe that a separate ground for such an appeal may be non-compliance with the deadlines (including in accordance with the criteria of business - reasonable) for the application of these measures.

The possibility of applying a particular measure of operational influence is often determined by the specific conditions under which the law allows such application. Sometimes this condition is a certain duration of the violation. During the established term, improper performance by the obligated person of his duty does not entail operative sanctions, but after its termination the violation "matures", and operative influence becomes permissible. For example, a landlord has the right to withdraw from the contract only if the tenant has not paid for the use of the property for three months in a row. Sometimes the law, allowing a unilateral change or withdrawal from the contract, still obliges the creditor to take certain actions before applying such a measure. This may be, for example, a written warning to the consumer to stop providing utilities after a certain time after receiving such a warning. It should be noted that the refusal to accept improper performance as a measure of operational influence.

A person may not accept performance if it is not of good quality, performed ahead of schedule or with a missed deadline and has lost interest in it.

The question of the duration of the non-judicial right of a person to apply operative influence on the violator of his subjective right is quite important. At the same time, it would be wrong to refer to the terms of operational response those periods that the legislator qualifies as grounds for the application of such response measures [14, p. 71]. For example, a three-month non-payment by the lessee for the use of the thing is a legal precondition for the lessor to have a security right to terminate the contract. These three months are not part of the term of operational protection, the latter begins only in the presence of a legal structure consisting of a set of legal facts: the expiration of the three-month period and non-payment during this time.

Legislation generally does not set deadlines for operational protection measures. However, this does not mean that the relevant substantive law is indefinite. In this case, we should proceed from the principle of good faith in the exercise of subjective rights, including in terms of time. Therefore, the periods of operational protection should be reasonable in the sense given to this definition by the civil legislation of Ukraine. The duration of the commented protection power depends on many factors: the duration of the offense, the agreement of the parties, and, ultimately, the will of the creditor, which, of course, must be manifested in accordance with this principle of reasonableness and good faith.

The measures of operative influence of the reverse action, the term of which may depend on the will of the entitled person, include the transfer of the debtor to the advance payment for the goods. Such a measure is typical when there is a long-term legal relationship between the contractors, which is characterized by the commission of repeated counter-actions: the supply of industrial products, energy supply, and so on. In this case, as indicated, the right of the creditor to a monetary obligation to unilaterally transfer the debtor to prepayment should be provided by law or contract. A characteristic feature of this case is that the creditor is usually not obliged to terminate this operational sanction after the debtor eliminates the violation, so the duration of the operational measure may be determined by the duration of the violation and depend on the will of the creditor. In the latter case, this period may be more or less than the time of the violation.

Literature:

1. Motovilovker E.Ya. The right to claim in the mechanism of protection of subjective civil rights // Mechanisms for the protection of subjective civil rights. Collection of scientific papers. Edited by V.V. Butnev, Yaroslavl: YarSU, 1990. P. 36-46.
2. Eliseikin P.F. On the concept and place of protective relations in the mechanism of legal regulation // Legal guarantees of the application of law and the regime of socialist legality. Yaroslavl, 1975. Issue. 1. P. 5-10.
3. Soviet civil law / Ed. V.T.Smirnov, Yu.K. Tolstoy, A.K. Yurchenko. Leningrad: Изд-во Ленинградского ун-та., 1982. Part 1. 415 p.
4. Antonyuk O.I. The right of participants in civil lawlessness to a samozahist. Dis. ... candidate .. jurid. sciences. Kharkiv, 2004. 212 p.

- 5 Krasavchikov O.A. Civil organizational and legal relations. Советское государство и право. 1966. No. 10. P. 50-57.
6. Krashenninikov E.A. Sanctions, coercion and responsibility in civil law // Legal responsibility: general problems and industry-specific features. Far Eastern State University. Abstracts of the interuniversity conference of young scientists - lawyers. Vladivostok: Far East Publishing House. University, 1990. P. 32-35.
7. Cherepakhin B.B. Statute of limitations in the new Soviet civil legislation. Actual questions of Soviet civil law / Under. ed .. S.N. Bratus, O.S. Ioffe, Ya.A. Kunika. Moscow: Юрид. лит., 1964. Issue. 36. P.71-93.
8. Oleinikov A.V. Some issues of protection of property rights in Ukraine. Problems of jurisprudence and law enforcement. Collection of scientific articles. Donetsk Institute of Internal Affairs at DNU. №2. 2001. P.365-369.
9. Griбанov V.P. Implementation and protection of civil rights. Moscow: Statut, 2000 . 411 p.
10. Luts V.V. Terms of protection of civil rights. Abstracts of lectures on a special course. - Lviv: LSU. 1993. - 60 p.
11. Zhitsinsky Yu.S. Sanctions are the norms of Soviet civil law. Abstract of thesis. diss. .... Cand. jurid. sciences. Kiev. 1966 . 23 p.
12. Spasibo-Fateeva I. "Transcendental court mimikriya", about the principle of law, analogy of law and law in court practice. Вісник академії правових наук України. 2003. № 4 (35). P. 137-148.
13. Scientific and practical commentary on the Civil Code of the RSFSR, under the editorship of E.A. Fleishits, O.S. Ioffe. Moscow: Jurid. lit., 1966 . 823 p.
- 14 Vakhoneva T. Purpose of civil law terms. Підприємництво, господарство і право. 2004. №4. P. 68-72.
15. Volkov S.A. Constitutional means of protection and protection of human and civil rights and freedoms: Diss. ... cand. jurid. sciences - Rostov-on-Don, 1999 . 212 p.

INTERNATIONAL COOPERATION OF CUSTOMS AUTHORITIES OF UKRAINE IN THE FIELD OF PORT CONTROL

Korobchenko Anastasia,
employee of the Kyiv customs and
student of Ivana Franko National
University of Lviv

Supervisor:
Anna Shevchenko,
tutor of Irpin Vocational College
of Economics and Law

Key words: international cooperation; port control; Department of International Interaction; integration; Container Control Program; United Nations Office on Drugs and Crime; ContainerComm; World Customs Organization; State Customs Service of Ukraine; Memorandum of Understanding between the State Fiscal Service of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine and the United Nations Office on Drugs and Crime; international organizations.

Nowadays, the theme of international cooperation is an interesting, actual theme and necessary for scientific research. The conditionality of urgency is that in the domestic science of international law there are no comprehensive systematic studies of international cooperation of customs authorities of Ukraine in the field of port control, the general level of development, which fully depends on effectiveness of foreign policy and foreign economic activity in Ukraine and international countries [2, p. 4-6]. Thankfully these researches, scientists have opportunity to analyze positive and negative aspects of international cooperation of customs authorities of Ukraine in the field of port control, and single out problems of this cooperation and find the solutions of these problems. Therefore, theme of this science work isn't sufficiently studied and needs as much as possible attention from scientists to analyze theoretical and practical sides of this cooperation.

The State Customs Service of Ukraine includes the Department of International Interaction, which generally coordinates and ensures the implementation of international cooperation in customs matters. The Department organizes interaction and exchange of information with foreign customs administrations in accordance with the national legislation of Ukraine and international agreements; implements measures for European and Euro-Atlantic integration in custom matters, in particular in the field of port control; gives proposals for international agreements in the field of customs legislation; organizes execution of obligations which were taken as a result of signing international agreements [3].

But Department of International Interaction ensures the implementation of international cooperation in customs matters in general, it does not fully specify international cooperation of customs authorities of Ukraine in the field of port control.

Therefore, during 2018-2020, as part of the implementation of the Container Control Program, 2 port control units were established at the checkpoints across the state border of Ukraine "Odessa Sea Commercial Port" and Boryspil Airport. Ukraine is the 49th participant of Container Control Program of United Nations Office on Drugs and Crime (next - UNODC) and World Customs Organization, which allowed our country to join the world community in the fighting against transnational crime [4, p. 3].

Founder of this Program is UNODC. The UNODC is a global leader in the fighting against illicit drugs and international crime, in addition to being responsible for implementing the United Nations lead program on terrorism. UNODC works to educate people throughout the world about the dangers of drug abuse and to strengthen international action against illicit drug production and trafficking and drug-related crime. UNODC also works to improve crime prevention and assist with criminal justice reform in order to strengthen the rule of law, promote stable and viable criminal justice systems and combat the growing threats of transnational organized crime and corruption. UNODC has 20 field offices covering over 150 countries. By working directly with Governments and non-governmental organizations, UNODC field staff develop and implement drug control and crime prevention programs tailored to countries' particular needs [6, p. 1].

Memorandum of Understanding between the State Fiscal Service of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine and the United Nations Office on Drugs and Crime was signed on the 16th of January 2018 year for realization of Container Control Program [1]. The Memorandum is tripartite agreement. The international cooperation of customs authorities of Ukraine in the field of port control is carried out on the basis of this Memorandum.

The aim of Container Control Program is reducing attempts to use containers for illegal activities, including drug trafficking, smuggling of goods, tax evasion and possible terrorist acts. Thus, during the customs control of goods and commercial vehicles at the customs post "Boryspil Airport" of the Kyiv Customs of the State Fiscal Service of Ukraine at the end of 2019 were found: 3.4 kg of cocaine, 6.9 kg of precursors, 3252 capsules with psychotropic substance sibutramine, 64 sets of active protection of armored vehicles "Curtain", which are related to military goods. During the same period, the port control group at the "Odessa Sea Commercial Port" of the Odessa Customs of the State Fiscal Service of Ukraine found: 269 kg of cocaine, 1,200 kg of precursors, 760,000 of lighters with patented images of trademarks "Cricket" and "BIC" [4].

The international cooperation of customs authorities of Ukraine in the field of port control is ensured in the following forms [1, p. 253]:

- correspondence;
- working meetings;
- meeting of the Steering Committee of the participants of the Container Control Program;
- meetings during which the Parties discuss the issue of making certain changes to the Memorandum or changing the objectives of the Memorandum.

The Port Control Unit analyzes preliminary information which is based on national and international databases (ContainerComm - exchange of information on offenses between program participants, WCO IPM and PICS - exchange of data on counterfeit products and data on the turnover of precursors) - which is an indicator of international cooperation [5]. ContainerComm is an internet based, secure, multifunctional communication system developed by WCO (World Customs Organization) Secretariat under the framework of the CCP for the purpose of facilitating the encrypted exchange of sensitive information, particularly the movement of suspected high risk containers, between the Port Control Units (PCUs), other authorized Users in participating countries and, in the near future, the eleven Regional Intelligence Liaison Offices (RILOs) of the World Customs Organization. The Interface Public-Members (IPM) platform, the World Customs Organization's unique tool in the fighting against counterfeiting, became operational in 2011 and has already seen many improvements since its conception [7]. The IPM includes a selection of new functionalities such as the new "Alerts & News" sections, allowing the WCO to keep all IPM members up-to-date on what is happening in the fighting against counterfeiting. Moreover, the "Alerts" can now be used for important communications by the rights holders and Customs administrators. With this redesign, information from other platforms and sources linked to IPM can also be displayed. IPM consists of over 20 Security Solution Providers (SSP), this feature known as IPM Connected, is vital in the fight against counterfeiting as it provides immediate and reliable product authentication.

The selection of risky movements of goods in containers, generalization and analysis of existing information is carried out after a preliminary analysis with the help of the databases. The decision on additional forms of customs control is made on the basis of the received information. This can be either an additional document check, or a scanning, weighing, customs inspection, using of dog commands etc.

International delegations and experts are received annually in order to tax the proper interaction with international organizations and to ensure the proper implementation of the Container Control Program. Customs officers who are members of port control groups take an active part in international meetings, which contributes to the establishment of close relations between customs authorities of Ukraine and UNODC.

Every year between the port control groups and international organizations trainings are held on the implementation of preventive measures to reduce attempts to illegally move goods across the customs border of Ukraine [4;5]. Therefore, customs officers of port control groups in the process of international cooperation have possibilities to develop, improve their skills in customs and criminal law.

To summarize that customs authorities of Ukraine work closely with the countries around the world in the field of port control, which is intended to detect and prevent illegal movement of goods in the implementation of Container Control Program. The international cooperation is embodied in life by meetings, conferences, correspondence through databases, including ContainerComm, WCO IPM and PICS. The creation and operation of 2 port control units indicates the gradual development of international cooperation. Therefore, we hope that in the near future there will be as many such units as possible on the territory of Ukraine.

References:

1. About Understanding between the State Fiscal Service of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine and the United Nations Office on Drugs and Crime: Memorandum from 16.01.2018. Official Newspaper of Ukraine. 2018. № 33. P. 249 [in Ukrainian]
2. Perepolkin C.M International legal aspects of customs cooperation between european states: monography. – Dnipro: Academy of Customs Service of Ukraine, 2008. – 180 p. [in Ukrainian]
3. International cooperation. Department of International Cooperation: website of the State Customs Service of Ukraine. URL: <https://customs.gov.ua/mizhnarodna-spivprazia> [in Ukrainian]
4. Results of the current monitoring Establishment of port control units within the framework of the Container Control Program: website of the State Customs Service of Ukraine. URL: <https://customs.gov.ua/web/content/1024?unique=70154e182d61aca529c2cbc3ac85f607d758fcf&download=true> [in Ukrainian]
5. The second unit of port control has started work at the Boryspil Airport checkpoint: Government portal. State Fiscal Service of Ukraine. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/drugij-pidrozdil-portovogo-kontrolyu-rozpochav-robotu-v-punkti-propusku-borispil-aeroport> [in Ukrainian]
6. The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): website of United Nations Office at Vienna. 2021. URL: <https://www.unov.org/unov/en/unodc.html>
7. WCO launches the new IPM platform: web-site of World Customs Organization. 2015. URL: <http://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2015/october/wco-launches-the-new-ipm-platform.aspx> (date of application: 15.10.2021)

LEGAL FIELD OF THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE PROTECTION OF ANIMALS FROM THE RED BOOK

Kuzmenko Iuliia,

PhD, assistant professor, professor Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Verbytska Oksana,

Lecturer, Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Today, the problem of protecting the destruction of rare animals is very global. This issue is also regulated by the legislation of Ukraine. However, the modern legal space in the field of protection of the fauna of Ukraine is imperfect, and according to statistics – every year hunters kill more and more animals that are listed in the Red Book of Ukraine.

According to Art. 3 of the Law of Ukraine "On the Red Book of Ukraine": it is an official state document that contains a list of rare and endangered species of fauna and flora within the territory of Ukraine, its continental shelf and exclusive (marine) economic zone , as well as generalized information about the current state of these species of fauna and flora and measures for their conservation and reproduction" [1]. This is the legal basis for the development and implementation of programs (action plans) aimed at the protection and reproduction of rare and endangered species of fauna and flora included in it. The main task of this law "is to regulate public relations in the field of protection, use and reproduction of rare and endangered species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine, in order to prevent the extinction of such species from nature, to ensure their conservation gene pool" [1].

- Among other sources of law should be mentioned the law of Ukraine "On wildlife". According to Art. 2 "the objectives of the legislation of Ukraine on the protection, use and reproduction of wildlife are:

- regulation of relations in the field of protection, use and reproduction of wildlife;

- preservation and improvement of wildlife habitat;

- providing conditions for the preservation of all species and population diversity of animals" [2].

Due to the relatively high population density, rare species of animals have been exterminated in Ukraine since the 17th century, including kulans, saigas, tours, tarpans, steppe eagles, bustards, deer, swans, bats, corsacs, falcons, some fish and crayfish, and etc.

To a large extent, thanks to the creation of reserves, it was possible to relocate some species of animals to the territory of Ukraine. However, the creation of protected areas and special legislation is not able to solve this problem. Hunters who do not have a

hunting permit or even a permit to own a weapon are a big problem nowadays, as this category of people is characterized by legal nihilism.

Therefore, as a means of counteracting and preventing offenses in this area, the state has taken the following steps:

1) The Code of Ukraine on Administrative Offenses increases the amount of fines for persons who hunt bison, wild horse, black grouse, lynx.

2) Article 20 of the Law of Ukraine "On the Red Book of Ukraine" prescribes which persons in which cases are responsible "for violations of legislation in the field of protection, use and reproduction of rare and endangered species of fauna and flora listed in Red Book of Ukraine:

- deterioration, destruction of the habitat (growth) of species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine;

- illegal, including in violation of the requirements of issued permits, the use of objects of the Red Book of Ukraine or their destruction;

- violation of the conditions of keeping species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine in botanical gardens, dendrological and zoological parks, other artificially created conditions, which led to their death, injury (damage);

- non-compliance with the legal requirements of officials of public authorities that manage, regulate and control in the field of protection, use and reproduction of rare and endangered species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine;

- committing other actions that caused harm to animals and plants, the species of which are listed in the Red Book of Ukraine" [1].

Damage caused by illegal extraction, destruction or damage of species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine, deterioration of their habitat (growth), is reimbursed in accordance with the law.

The amount of compensation for illegal extraction, destruction or damage of species of fauna and flora listed in the Red Book of Ukraine, as well as for destruction or deterioration of their habitat (growth) and the method of its calculation are set by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

3) In accordance with Article 37 of the Law of Ukraine "On Fauna" protection of wildlife is provided by such means [2]:

- establishment of rules and scientifically substantiated norms of protection, rational use and reproduction of objects of the animal world;

- establishing prohibitions and restrictions on the use of wildlife;

- protection against unauthorized use and other violations of the procedure for the use of wildlife objects established by law;

- protection of habitats, breeding conditions and migration routes of animals;

- prevention of death of animals during the implementation of production processes;

- formation of an ecological network, creation of state reserves, reserves and determination of other natural territories and objects subject to special protection;

- establishment of a special regime for the protection of animal species listed in the Red Book of Ukraine and in the lists of animal species subject to special protection;

- development and implementation of programs (action plans) for the conservation and reproduction of endangered species of wild animals;

- breeding in captivity of rare and endangered species of animals, the creation of centers and "banks" for the storage of genetic material;
- establishment of scientifically substantiated standards and limits of use of objects of the animal world and requirements concerning means of their extraction;
- regulation of extraction of animals from the natural environment for zoological collections;
- providing assistance to animals in case of disease, the threat of their death during a natural disaster and due to environmental emergencies;
- organization of scientific research aimed at substantiating measures for the protection of wildlife;
- education of citizens in the spirit of humane treatment of animals;
- promoting the importance of wildlife protection;
- control in the field of protection, use and reproduction of wildlife;
- carrying out of ecological safety measures;
- prevention of penetration into the natural environment of Ukraine of alien species of wild animals and implementation of measures to prevent negative consequences in case of their accidental penetration;
- creation of a system of state accounting, cadastre and monitoring of wildlife;
- taking into account the issues of wildlife protection during the establishment of environmental standards and economic activity;
- regulation of export of wildlife objects from the customs border of Ukraine;
- stimulation of activities aimed at the protection, rational use and reproduction of wildlife;
- carrying out other measures in accordance with the legislation and establishing other requirements for the protection of wildlife.

4) In accordance with Part 1 of Art. 248 of the Criminal code of Ukraine for destruction of the animals which are in the Red book, there comes a criminal liability. The offender may be fined, community service, imprisonment or restriction of liberty for a specified period.

The above material makes it possible to conclude that the legal mechanism for implementing state policy in the field of animal protection from the Red Book has been developed. Legal liability for these offenses has been established. However, this issue must be resolved in the field of deepening public opinion in society on the prevention and non-acceptance of such offenses by a person and their condemnation by every citizen. It is also advisable to introduce tougher sanctions for the destruction of rare animals.

Bibliography

1. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 № 3055-III. Дата оновлення: 12.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text> (дата звернення: 13.10.2021).
2. Про тваринний світ: Закон України від 13.02.2001 № 2894-III. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 19.10.2021).

РИТОРИКА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Багатко А.С.

студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права
Національний університет водного господарства та природокористування

Якимчук М.Ю.

к.пед.н., доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національний університет водного господарства та природокористування

Невпинний сучасний темп та спосіб життя людей вимагають постійного саморозвитку, самовдосконалення своїх професійних компетентностей. Зауважимо, що ринок праці сьогодення перенасичений фахівцями гуманітарного спрямування, тому молодому спеціалісту потрібні не лише теоретико-практичні знання, але й уміння комунікувати, етично реагувати на непередбачувані, неординарні ситуації, вміло підбирати невербальні засоби під час спілкування тощо.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що юристу у своїй професійній діяльності необхідно не лише володіти законодавчим матеріалом та умінням складати процесуальні документи, а й бути організованим, відповідальним, переконливим, стресостійким; логічно і критично мислити, аналізувати та володіти мистецтвом риторики.

Беззаперечним є той факт, що грамотно побудована промова (виступ) юриста стає одним із складників його успішної професійної діяльності.

Мета статті – проаналізувати значення і місце риторики в професійній діяльності юриста.

У своїх наукових працях місце риторики та способи її застосування в юридичній діяльності досліджували такі науковці, як В.Бедь, В.Васильєв, Л.Дрогомирецька, Р.Кацавець, О.Олійник, В.Ухач, З.Кудрявцева, Т.Конівіцька, І. Плотницька, М.Якимчук та інші.

Не зважаючи на значну кількість науковців, питання щодо значення риторики в професійній діяльності юристів вивчене недостатньо. На нашу думку, в сучасному світі юристу важливо вміти:

- влучно, чітко та в міру емоційно виголошувати промову;
- спілкуватися з колегами і клієнтами;
- правильно використовувати невербальні засоби спілкування під час судових засідань;
- вести боротьбу за справедливість, гуманність, законність та правопорядок;
- застосовувати риторичні прийоми під час спілкування з клієнтом тощо.

Зазначимо, що саме цього навчає риторика, яка є одним із вагомих складників у становленні висококваліфікованого, конкурентоспроможного юриста.

На думку Р.Кацавець, в юридичній сфері ораторське мистецтво підкоряється здійсненню функцій права через миттєве розкриття всього досвіду, характеру, намірів оратора-юриста [1, с.139].

Ми поділяємо погляди О.Олійник, яка відзначає, що в сучасних умовах інтенсивного розвитку комунікаційних технологій, коли спостерігається тенденція до регламентації суспільних відносин в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зростає значення юридичної риторики як галузі науки разом з її складовими, такими як:

- інститут судової практики;
- юридичної термінології;
- понятійно-термінологічних апаратів закону та міжнародно-правового акта;
- мови юридичного дискурсу;
- мови правових переговорів;
- мови судового прецеденту, юридичної техніки [2, с.23].

Цікавим для нашого дослідження є констатація В.Ухача, що риторика як наука і мистецтво ефективною усною переконуючою комунікацією, безумовно, становить фундамент професіоналізму лідерів суспільства різних сфер діяльності, зокрема адвоката, прокурора, судді [3, с.10-11].

Аналіз наукових студій переконав, що відсутній єдиний підхід до визначення місця риторики у діяльності юриста, тому узагальнивши погляди науковців-юристів, ми уточнимо дефініцію поняття *«риторика у професійній діяльності юриста»*, яку ми будемо розуміти як *одну з дієвих засобів переконуючої комунікації, яка формує загальну культуру фахівця в галузі права*.

Отже, знання риторики дозволяє юристу володіти красномовством, розширюючи світогляд, формуючи методологічну культуру мислення і практичної його дії, розвиваючи почуття впевненості в собі, психологічну стійкість, властивості комунікативності, вміння зрозуміти співрозмовника, знайти з ним спільну мову, розкрити сутність описуваних процесів і явищ, точно їх інтерпретувати, доступно, ясно, чітко, емоційно донести слухачам. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на вивчення риторичних прийомів у процесі вивчення спеціальних юридичних дисциплін.

Список літератури:

1. Кацавець Р.С. Ораторське мистецтво як складник професійних якостей юриста. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. №14. С.137-141.
2. Олійник О.Б. Становлення юридичної риторики як теоретико-прикладної спеціально-юридичної науки. *Часопис Київського університету права*. 2010. №3. С.22-25.
3. Ухач В.З. Судова риторика: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2011. 114 с.

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ДОЛЖНОСТНЫМИ ПОЛНОМОЧИЯМИ

Бодыкова Акзер Галымкызы

студент 2 курса кафедры юриспруденция
Кызылординский университет имени Коркыт Ата

Злоупотребление властью « должностных преступлений » или «должностных злоупотреблений властью» - это совершение противоправного действия, совершенного в официальном качестве, которое влияет на выполнение служебных обязанностей. Нелегальное выполнение служебных обязательств нередко является почтительной предпосылкой смещения избранного должностного лица согласно законодательству либо отзывами голосования . Государственные служащие, злоупотребляющие властью, нередко пользуются шансом применять коррупцию.[1]

В законе "О противодействии коррупции" разъясняется что должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан.[2]

В законе "О государственной службе Республики Казахстан": должностное лицо - постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах; [3]

В кодексе «Об административных правонарушениях» написано должностными лицами в настоящем Кодексе признаются лица, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан.[4]

В Уголовном кодексе Республики Казахстан показывается - Злоупотребление должностными полномочиями Использование лицом,

¹ <https://www.policeconduct.gov.uk/research-and-learning/key-areas-work/corruption-and-abuse-power>

² Закон РК «О противодействии коррупции» глава 1 статья 1 пункт 2.

³ Закон РК "О государственной службе Республики Казахстан" глава 1 статья 1 пункт 8

⁴ Кодекс РК «Об административных правонарушениях» статья 30.

уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом своих служебных полномочий вопреки интересам службы в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям, если это повлекло причинение существенного вреда правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства⁵

Виды должностных лиц. Закон чрезвычайно верно выделяет две группы людей, которые подпадают под понятие должностного лица. Различается и законодательный статус муниципальных служащих, который в свою очередь делится на::

- административный
- политический.

Административные государственные служащие:

Административный государственный служащий – это государственный служащий, не входящий в состав политических государственных служащих, осуществляющий должностные полномочия на постоянной профессиональной основе в государственном органе (подпункт 5) статьи 1 Закона "О государственной службе"). Реестр должностей административных государственных служащих с разделением по категориям утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 28.12.2007 года № 501 "О мерах по оптимизации должностей государственных служащих" (с последующими изменениями и дополнениями).

Политические государственные служащие:

Политический государственный служащий – государственный служащий, назначение (избрание), освобождение и деятельность которого носят политико-определяющий характер и который несет ответственность за реализацию политических целей и задач (подпункт 9) статьи 1 Закона "О государственной службе"). Реестр должностей политических государственных служащих утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 29.12.1999 года №317 «Об утверждении реестра должностей политических государственных служащих и правил наложения дисциплинарных взысканий на политических государственных служащих» (с последующими изменениями и дополнениями).

Основным объектом злоупотребления должностными полномочиями является нормальная деятельность конкретного звена публичного аппарата управления в лице государственных органов, органов местного самоуправления, государственных и муниципальных учреждений или же аппарата управления в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях РК. Дополнительные объекты для данного преступления могут быть в виде

⁵ Уголовный кодекс РК статья 361.

конституционных прав и свобод человека и гражданина, имущественных и иных экономических интересов граждан, организаций или государства и др.[6]

Объективная сторона злоупотребления должностными полномочиями включает три обязательных признака: а) использование лицом своих служебных полномочий вопреки интересам службы; б) наступление в результате этого общественно опасного последствия в виде существенного нарушения прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства; в) наличие причинной связи между использованием лицом своих служебных полномочий и указанными вредными последствиями.

Большое значение для квалификации имеет субъект злоупотребления должностными полномочиями, который един для большинства должностных преступлений. Субъектом преступления, предусмотрено в Кодексе УК РК статья 250 Злоупотребление полномочиями может быть только должностное лицо, специальный, т.е. должностное лицо, выполняющее функции представителя власти либо осуществляющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции.

Обязательным признаком субъективной стороны должностного злоупотребления является мотив, определенный в законе как корыстная или иная личная заинтересованность. Злоупотреблением должностными полномочиями из корыстной заинтересованности следует считать такие неправомерные действия должностного лица, которые совершены с целью получить имущественную выгоду без незаконного безвозмездного обращения чужого имущества в свою собственность или собственность других лиц. Иная личная заинтересованность может выражаться в стремлении извлечь выгоду неимущественного характера, обусловленном такими побуждениями, как карьеризм, протекционизм, месть, зависть, семейственность, желание приукрасить действительность, скрыть свою некомпетентность, уйти от ответственности за допущенные ошибки и недостатки, получить взаимную услугу, заручиться поддержкой в решении какого-либо вопроса и т. п. При предъявлении обвинения должен быть конкретно указан соответствующий мотив личного характера, которым руководствовалось должностное лицо, совершая злоупотребление. Ссылка на то, что должностное лицо в своем решении руководствовалось узковедомственными или ложно понимаемыми государственными или общественными интересами, не может считаться достаточной для обвинения в должностном злоупотреблении.[7]

---

6 Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части (извлечения) М.Ч. Когамов.

7 Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) Исидор Борчашвили.

Таким образом, мы можем определить должностные преступления как использование государственными, муниципальными или иными публичными служащими (в том числе депутатами и судьями) своего статуса для незаконного получения имущества, прав на него, услуг или льгот (в том числе неимущественного характера). Методы совершения должностных преступлений почти во всем зависят от их вида, сферы служебной работе, в какой совершаются эти действия, характера должностного положения правонарушителя и его полномочий, а также сложившейся обстановки и личностных качеств правонарушителя. Большинство из них совершается путем различного рода действий, нарушающих должностные положения, инструкции, приказы и правила, объективно противоречащих установленным принципам и методам работы соответствующего аппарата и его отдельных звеньев. Часть из них совершается путем служебного бездействия, заключающегося в нарушении соответствующих должностных требований и принципов.

Список литературы:

1. <https://www.policeconduct.gov.uk/research-and-learning/key-areas-work/corruption-and-abuse-power>
2. Закон РК «О противодействии коррупции» глава 1 статья 1 пункт 2.
3. Закон РК "О государственной службе Республики Казахстан" глава 1 статья 1 пункт 8
4. Кодекс РК «Об административных правонарушениях» статья 30.
5. Уголовный кодекс РК статья 361.
6. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части (извлечения) М.Ч. Когамов.
7. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) Исидор Борчашвили.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА НАСИЛЬСТВА (ТА ЗАКЛИКІВ ДО НЬОГО) ЯК ФОРМУЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч.1, Ч.2 СТ. 109 КК УКРАЇНИ

Бондаренко Степан Юрійович

лаборант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»
студент III курсу Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Проблема насильства цікавить різних вчених – філософів, соціологів, психологів, юристів. Одне з центральних місць вона займає і в кримінології. З позицій теоретичних завдань кримінології вчених повинна цікавити природа і причини насильства взагалі, незалежно від того, є воно кримінально-протиправним чи ні, а так само для того, щоб зрозуміти аналогічні проблеми злочинного насильства. Кримінологічно значущим є саме кримінально-протиправна насильницька поведінка, тобто те, що саме визнається кримінально-протиправним у конкретній державі в певний період.

Вельми цікавою, але в той же час суперечливою видається еволюція наукових поглядів на насильство. З точки зору класичної антропології насильство часто трактується як певна соціальна функція. Саме цей, скажімо так, функціональний підхід дозволяє розглядати такі соціальні явища як війни, міжнаціональні конфлікти в якості сполучною групи функцій, взаємопов'язаних між собою. З точки зору, психоаналізу Зигмунда Фрейда, соціології Еміля Дюркгейма, антропології Марселя Мосса насильство інтерпретується як свого роду об'єктивна даність соціального існування людини, яку суспільство має вміти контролювати і приборкувати. Таким чином, для визначення ролі людини в насильницькому поводженні висувалися різні точки зору. Одні автори пов'язували рішення даної задачі із зіставленням таких понять як агресія, агресивність, насильство, жорстокість і, нарешті, вбивство. При цьому досить часто поняття насильство змішувалося, а часто і ототожнювалося з поняттям агресії. Агресія - це переважно предмет вивчення та аналізу психологів і етологів (етологія - дисципліна зоології, що вивчає поведінку тварин), для яких насильницька поведінка – це прояв і доказ існування особливого внутрішнього стану, яке називається агресією. Зокрема, військові дії трактуються ними як демонстрація агресивних проявів з боку людини. Агресія - це скоріше нанесення фізичного або будь-якого іншого страждання з метою підпорядкування або домінування, але агресія може спостерігатися і без прояви фізичного насильства як такого. У свою чергу, насильство може мати агресивні мотивації, але може і не мати їх. У насильстві часто можна помітити використання великої фізичної сили або її високої інтенсивності, і хоча часто насильство викликане саме

агресивною мотивацією, воно може використовуватися індивідами в обопільній насильницькій взаємодії, яке розглядається сторонами як відповідь (наприклад, помста).

Виділяючи кілька основних традиційних підходів до проблеми агресивності і агресії, не можна не відзначити підхід, який розроблявся Ч. Ломброзо, Е. Феррі та їх послідовниками, за твердженням яких «агресивність спочатку (генетично) властива окремим категоріям людей і проявляється в їх поведінці з більшим ступенем ймовірності» [1, 424-431]. У свою чергу, створена З. Фрейдом теорія потягу до смерті «як протилежність потягу до Еросу, життя передбачає, що інстинкт смерті спрямований проти всього живого організму і тому є інстинктом або саморуйнування, або руйнування іншого індивіда (у разі направлення зовні)» [2, с. 125]. Таким чином, здавна багато мислителів (Гоббс, Гумплович, Ніцше) стверджували, що тенденція до насильства випливає з особливостей людини, її психології. Зокрема, австрійський етолог і філософ Конрад Лоренц стверджував, що насильство (агресивність) має інстинктивний характер, будучи захисною реакцією організму на навколишнє середовище [3, с. 422-423]. Більш глибоко проблему розкривав у своїх працях «Анатомія агресивності» Еріх Фромм, визнаючи наявність внутрішньої агресивності людини, виявлення якої залежить від соціальних умов, що реалізують внутрішню суперечливість людини [4, с. 107-109]. Згідно з його твердженнями, соціальне насильство в історичному процесі пов'язано з переважанням соціальних умов, що сприяють агресивності. При цьому форми агресивності піддавалися класифікації від доброякісних (природна агресивність як захист життєвих інтересів індивідів) до злоякісних (заради отримання задоволення). На нашу думку, в цьому ракурсі для людини властиві дві орієнтації: 1) біофілія (властивість особистості, що орієнтована на любов до живого і на творення (так званий «біофільний характер»)); 2) некрофілія (любов до всього мертвого, в численній літературі виражена як парафілія, що є статевим потягом до трупів, що є тільки окремим випадком).

Особливо яскраво друга орієнтація проявляється в деідеологізації сучасного суспільства, в прагненні до раціоналізації, що обертається пристрастю руйнування.

Інші автори говорять про те, що насильство, яке супроводжує всю історію людства, не має однозначних оцінок його витоків, причин і функцій, так як завжди необхідний аналіз конкретної історичної ситуації з урахуванням особливостей кожної культури. Виходячи з даної позиції, можна висунути і припустити, принаймні, дві ціннісні тенденції в розвитку насильства: перша виходить із прагнення придушення протилежної сторони, нав'язування їй своєї волі через систему влади. Друга ґрунтується на принципі рівноправності сторін, стратегії діалогу і компромісу.

У взаємодії цих тенденцій і виявляється еволюція форм насильства в історії, причому можна виділити два напрямки: 1) рух від явних форм насильства до прихованих; 2) прагнення до обмеження насильства в контексті утвердження невід'ємних прав людини.

Питання полягає в тому, яке з цих двох напрямків є домінуючим, чільним в рамках соціального прогресу. Еволюція суспільства свідчить про постійне

зростання значущості насильства в соціальних відносинах. У традиційних суспільствах насильство найчастіше виступало в формах безпосередньої реакції на «чужого» аж до його знищення. Індустріальне суспільство продовжило цю тенденцію, але тут переважаючими стають форми непрямих (латентного, тобто прихованого) насильства. З точки зору багатьох вчених індустріальне суспільство розцінюється як суспільство агресії, де її інстинктом виступає інтелект як основа раціоналістичного підходу до світу. Якщо розум встановлює істинність будь-яких ідей, то все інше - проблема технології діяльності, завдання якої формація та реалізація істини саме за допомогою силового тиску на об'єкт. Найбільш явно ця логіка відбилася в марксистському трактуванні насильства, де насильство розглядалося як об'єктивний фактор соціального прогресу, що на мові класових відносин означає, що насильство має тільки соціальні причини і характерно тільки для експлуаторських суспільств. Відповідно була обґрунтована ідея необхідності і добротності революційного (прогресивного) насильства як способу утвердження суспільства без насильства. Практична реалізація цих ідей в ХХ столітті (Більшовизм) показала їх обмеженість і неприйнятність логіки насильства, яке будучи розв'язаним, в кінцевому підсумку, виливається в нігілізм, мораль смерті, вбивства і терор. Крім вищесказаного, слід зазначити два добре розроблених підходи до розуміння насильства. Це соціобіологічний і екологічний підходи.

Відповідно до першого насильство пов'язане безпосередньо з генетичною природою людини. Наприклад, на основі етологічних підходів до вивчення агресії серед тваринного світу деякі автори прийшли до висновку, що людина також володіє свого роду спадщиною внутрішньо властивою йому агресії. Саме ця риса людини пов'язана з розвитком зброї і організацією війн, хоча в людині немає біологічно неконтрольованих механізмів агресії як серед інших живих істот. Лоренц пише: «Коли людина досягла стадії володіння зброєю, одягом і соціальною організацією, і тим самим пододала такі небезпеки як голод, замерзання, напад диких тварин, і коли ці небезпеки перестали бути основними факторами в процесі природного відбору, тоді селекція на основі вродженої ворожості повинна була зійти нанівець. Фактором, який відтепер став впливати на процес природного відбору, стали війни між ворожими сусідніми племенами» [5, с. 32-33]. Цей підхід був підданий критиці, але, тим не менш, продовжує існувати досі.

Відповідно до другого підходу стан людських колективів тісно пов'язується з природними ресурсами і їх доступністю. Так, відомий американський антрополог Рой Раппопорт на прикладі вивчення Нової Гвінеї обґрунтував положення, згідно з яким демографічний тиск призводить до конфлікту через перерозподіл населення і доступності ресурсів на використуваній для життєзабезпечення території [6, с. 104-105].

Таким чином наявні суперечливість наукових поглядів, але не менша суперечливість в оцінці насильства присутній і в релігійних навчаннях. Так, християнство відображає проблему насильства і висловлює позитивну спрямованість категорій «мир», «згода». Але досить часто простежуються слова «вбити», «вбивати», в яких відображаються прагнення інших осіб до насильства,

знищення інших. Нерідко використовуються заклики до відплати, ненависті. У свою чергу, іслам також суперечливо ставиться до проблеми насильства в залежності від плюралізму, який обумовлений всемогутньою волею Аллаха. Категорія «зло», що втілене в іновірство, ділить світ на оселю ісламу і оселю війни (світ іновірних). Не виключається військове насильство і між одновірцями. Найбільш миролюбною релігією виступає буддизм, який ґрунтується на загальній любові людей, ідіосинкразії насильства і війн.

Розібравшись із загальною специфікою природи насильства, перейдемо до розбору та аналізу природи насильства нашого запропонованого злочину. Як відомо, що будь-яке кримінальне правопорушення має своє зовнішнє вираження (простіше кажучи, йде формування об'єктивної сторони кримінального правопорушення), що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками (для кримінальних правопорушень із так званим матеріальним складом), причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення діяння. Науці не відомо жодного кримінального правопорушення без властивого йому способу його вчинення, який являє собою форму прояву кримінально-протиправного діяння та, відповідно, тісно пов'язаний з наслідком [7, с.182]. У теорії кримінального права під способом вчинення кримінального правопорушення розуміється форма прояву злочинної дії або бездіяльності (чи це метод, чи прийом, чи сукупність засобів, що використовуються для вчинення діяння [8, с. 105].

Насильство є способом вчинення значної кількості кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України: від злочинів проти життя та здоров'я (умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (ст.ст. 121, 122, 123, 124, 125 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), побої та мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), погроза вбивством (ст. 129 КК України)) до злочинів, передбачених іншими розділами Кримінального кодексу. Спосіб, властивий будь-якій вольовій поведінці людини, тому прикметний кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності. Він присутній завжди, незалежно від того, чи зазначено його в законі, чи ні [9, с.6–7]. Кримінальний закон містить пряму вказівку на насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення (коли саме певний спосіб вчинення надає діянню характер так званого суспільно небезпечного чи дозволяє відмежовувати його від інших діянь), або розуміння такого способу вчинення кримінального правопорушення впливає зі змісту самої кримінально-правової норми (трапляється при можливості вчинення кримінального правопорушення різними способами тощо).

Не буде зайвим зауважити, що насильницький спосіб вчинення є умовою диференціації кримінальної відповідальності у тому числі в межах одного і того ж складу злочину, яким, наприклад, є ч.1 ст. 109 КК України. Як слушно зауважує І.М. Даньшин, «предметне, однакове поняття насильницької злочинності необхідно і для упорядкування поточного статистичного обліку, що у даний час далеко не досконалий, тому що він, як правило ведеться по главах

Кримінального кодексу, по лінії різних підрозділів Міністерства внутрішніх справ і інших відомств і містить найчастіше поверхневу оперативну інформацію» [10, с. 63]. З урахуванням зазначеного виникає питання, що слід розуміти під насильством, як кримінально-правовою категорією, і які ознаки йому притаманні як способу вчинення злочину. Насильство є крайньою формою, найбільш гострим і небезпечним проявом агресії [11, с.7; 12, с.24–26]. Аналіз різноманітних існуючих підходів до поняття насильства дозволяє визначити найбільш істотні його ознаки: 1) насильство здійснюється проти або поза волею потерпілого; 2) насильство пов'язане з фізичним та/або психічним впливом на потерпілого; 3) застосування насильства може заподіяти шкоду потерпілому; 4) насильство може бути як засобом досягнення мети, так і метою. Виходячи з принципу законності, насильницьке діяння, як форма злочинної поведінки, повинне відповідати ознакам злочину, передбаченим у ч.1 ст.11 КК України, тобто бути суспільно небезпечним, винним, вчиненим суб'єктом кримінального правопорушення (під час аналізу ст. 109 КК України, а також ст. 22 КК України – приходимо до висновку, що суб'єкт є загальний) і передбаченим КК України. Що стосується суспільної небезпеки насильства, нам здається цілком обґрунтованим підхід А.Є. Жалінського, згідно якого, оцінювати небезпеку насильства необхідно як мінімум за двома напрямками: за його змістом, виділяючи конкретні форми, інтенсивність, механізми, та за його наслідками, виявляючи мету, для досягнення якої насильство використовується як спосіб [13, с.112]. Відносно такої ознаки насильства, як способу вчинення злочину, передбаченого ст. 109 КК України, як винність, то, на наш погляд, мова повинна йтися виключно про умисну форму вини. У зв'язку з цим, ми принципово не можемо погодитися з позицією Н.В. Довган-Бочкової, яка питання форми вини при вчиненні насильницьких злочинів зводить до «термінологічної суперечки» що «не має істотного значення для визначення суті насильства» у силу того, що в поняття насильства як способу вчинення злочину не слід закладати певну конкретну форму вини, оскільки це безпідставно суттєво звужує його зміст [14, с.130]. На думку вказаного автора, встановлення форми вини насильницького способу вчинення кримінального правопорушення не має принципового значення, оскільки форма вини, з якою вчиняється злочин обумовлюється законодавцем в диспозиції окремо або впливає з її змісту. Якщо ж є певні сумніви стосовно форми вини, з яким вчиняється злочин, то цей недолік слід виправляти шляхом законодавчого уточнення диспозиції, а не доктринальним тлумаченням поняття «насильства», зокрема, як способу вчинення злочину.

На нашу думку, злочинне діяння це, перш за все, це усвідомлений, вольовий акт поведінки людини, спрямований зовні, що формується під впливом певних мотивів емоцій, переконань та спрямований на досягнення конкретної мети. Спосіб вчинення злочину, передбачений ст. 109 КК України має як зовнішні (об'єктивні) ознаки, що характеризують фізичний операційний процес здійснення злочинного діяння, а саме яким чином, в яких умовах, шляхом використання яких сил та засобів вчинено це діяння, так і внутрішніми (тобто суб'єктивними) ознаками, що являють собою усвідомлений, вольовий акт по застосуванню прийому та сукупності прийомів виконання злочинної дії.

Як відомо, що саме усвідомлювана спрямованість насильства проти іншої людини всупереч або поза її волі та його специфічна функціональність (спосіб досягнення певної цілі через заподіяння смерті, фізичної та/або психічної травми, обмеження свобод волевиявлення або дій іншої людини або спосіб отримання задоволення через фізичні та/або психічні страждання жертви) обумовлює можливість вчинення насильницьких злочинів лише умисно. Саме наявність умислу на настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків або свідоме припущення їх настання є обставиною за якою відмежовують насильницькі злочини від необережного заподіяння шкоди. Крім того, спосіб вчинення кримінального правопорушення – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особистості, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності. Для кожного злочину існує свій системний «набір», комплекс дій і операцій [15, с.105]. Особи, які вчиняють насильницькі злочини, вбачають позитивне значення обраного ними способу вчинення злочину в тому, це найефективніший чи, навіть, єдино можливий спосіб відстояти свої інтереси у конфліктній ситуації або задовольнити свої потреби (наприклад, «Травнева криза» (13-29 травня 1958) — спроба військового перевороту французького генерала Рауля Салана під час Алжирської війни, Переворот 1762 року — палацовий переворот у Росії 9 липня 1762, під час якого було скинуто імператора Петра III і на престол зійшла його дружина Катерина II. (за тиждень за загадкових обставин скинутий імператор помер), або вважають безглуздим і негідним використання правомірних способів розв'язання гострих проблемних ситуацій у міжособистісних відносинах (наприклад, усунення від влади Хрущова (14 жовтня 1964) — внутрішній переворот в Політбюро ЦК КПРС, внаслідок якого було звільнено з усіх керівних постів Микиту Хрущова. Місце першого секретаря ЦК КПРС і фактичного керівника СРСР зайняв Леонід Брежнєв) [16, с. 104; 17; 18, с. 220-225].

Таким чином, насильницький спосіб вчинення злочину характеризує не лише об'єктивну сторону злочинного діяння, але й вказує на специфічну спрямованість особистості злочинця, який обирає саме такий спосіб реалізації злочинного наміру, що враховується при визначенні суспільної небезпечності кожного окремого злочинного діяння та, відповідно, призначенні покарання. Зазначене враховане законодавцем при конструюванні норм (зокрема визначенні санкцій), що передбачають відповідальність за вчинення насильницьких злочинів. Як вже зазначалося, насильницьке діяння, як форма злочинної поведінки, повинне бути передбаченим КК України, тобто протиправним. Саме передбачення того чи іншого насильницького діяння КК України дає можливість відмежовувати кримінальне насильство від легітимного насильства (виховного примусу, законного покарання, заподіяння шкоди за обставин, що виключають злочинність діяння тощо) та інших незлочинних деліквентних форм насильства.

До речі, Україна багата на відомі випадки щодо спроб насильницького повалення конституційного ладу. Прикладом є справа Рубана-Савченко — кримінальне провадження стосовно громадянина України Володимира Рубана та

народного депутата України Надії Савченко, звинувачених у змові щодо планування насильницького повалення конституційного ладу в Україні, посягання на життя державних та громадських діячів за попередньою змовою осіб, незаконному поводженні зі зброєю, сприяння терористичній організації «ДНР» та підготовці до теракту [19]. У судовій практиці є випадок, що мав місце нещодавно (2018 рік) [20]. Так, громадянин України, діючи умисно, будучи активним учасником «антимайданівських» спільнот, де активно розповсюджуються матеріали, що дестабілізують соціально-політичну обстановку в регіоні, розпалюють ворожнечу до «української нації», закликають до повалення державної влади в Україні, використовуючи наявну у його розпорядженні особисту сторінку в соціальній мережі «Facebook» систематично розміщує інформацію сепаратистського та антидержавного характеру. Автор висловлювання спонукає до активних незаконних дій, наголошуючи, що «фронт должен проходить не возле Горловки и Донецка, а в Киеве на Хрещатике и Конче Заспе. Президента України, Прем'єр-Міністра, міністра внутрішніх справ називає «фашистской нечистью», негативно зображуючи керівництво України. Слова «садитесь в машины и трактора берите ружья и вилы, устанавливайте народную власть, утопим в Днепре бандитскую свору Порошенко, Гройсмана, Парубия» є безпосереднім закликом на дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. За рахунок нанизування дієслівних форм «садитесь – берите – устанавливайте-утопим» відбувається актуалізація, підсилення цього заклику. У результаті проведеного дослідження зроблено такий висновок: текстовий матеріал, підготовлений громадянином України у відкритому доступі в мережі «Інтернет», на сторінці в соціальній мережі «Facebook» містить заклики спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади. Такі дії органом досудового розслідування правильно були кваліфіковані за ч. 2 ст. 109 КК України, а саме, як публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу та до захоплення державної влади.

У 2014 році мав місце такий випадок, коли громадянин України скоїв розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади [21]. 13 травня 2014 року цей громадянин розмістив у соціальній мережі «Вконтакте» повідомлення та графічне зображення, які були доступні для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку та автоматично надходили як сповіщення всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Вконтакте». Згідно висновку експерта № 194/1 від 18.08.2014 року вказане повідомлення містить непрямий публічний заклик до Президента Росії забрати «всех нас к себе» в Росію, такий варіант розвитку подій подається як єдино можливий, що суперечить положенням ст.ст. 1, 2, 5, 65 Конституції України, тобто до насильницької зміни конституційного ладу та до захоплення державної влади. В подальшому ця особа у соціальній мережі "Вконтакте" розмістила повідомлення та графічне зображення, які були доступні для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку та автоматично надходили як сповіщення

всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет "Вконтакте". Згідно висновку експерта № 194/1 від 18.08.2014 року вказане повідомлення містить прямі публічні заклики вступати в збройні сили "ДНР" і захистити рідну землю, що суперечить положенням ст.ст. 2, 5, 17, 65 Конституції України, тобто до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади. Крім того, цей громадянин являється засновником групи користувачів соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет "Вконтакте".

Так, 16.05.2014 року цей громадянин, розмістив на сторінці групи у соціальній мережі "Вконтакте" відеозапис, який був доступний для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі. Згідно висновку комплексної експертизи № 157/1, 91/4 від 26.06.2014 року даний відеозапис містить публічні заклики до кожного, хто ознайомився з ним, вступати до лав Збройних сил Донбасу, що суперечить положенням ст.ст. 2, 5, 17, 65 Конституції України, тобто до насильницької зміни конституційного ладу та до захоплення державної влади.

Продовжуючи свої злочинні дії, спрямовані на публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади, 17.05.2014 року ця ж саме особа, використовуючи особисту ПЕОМ, розмістив на сторінці у соціальній мережі "Вконтакте" повідомлення. Згідно висновку експерта № 194/1 від 18.08.2014 року дане повідомлення містить прямі публічні заклики вступати, ставати членом військового формування Донбасу та помститися за спалену Одесу, за події 2 травня, за вбитих жителів "Славянська, Краматорська, Мариуполя", що суперечить положенням ст.ст. 1, 2, 5, 17, 65 Конституції України [21], тобто до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади.

В той же час, згідно висновку експерта № 194/1 від 18.08.2014 року зазначені вище повідомлення із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та захоплення державної влади, спеціально розміщені відкрито в мережі Інтернет на загальний огляд для інформування широкого загалу користувачів Глобальної інформаційної комп'ютерної мережі Інтернет і є публічними.

Таким чином, цей громадянин, усвідомлюючи, що до його аккаунту та групи у соціально-орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Вконтакте» має доступ необмежене будь-якими заборонами коло осіб, діючи умисно з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та захоплення державної влади, розмістивши на вказаних сторінках повідомлення і відеозаписи із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади, що суперечать положенням Конституції України, умисно розповсюдив такі матеріали.

Таким чином, агресія найбезпосереднішим чином проявляється в насильстві і виступає однією з детермінант насильницького злочину. Для поняття насильства взагалі, незалежно від того, є воно злочинним чи ні, не має значення, здійснюється діяння всупереч, крім або проти волі другої сторони, але цей показник в обов'язковому порядку враховується при кримінально-правовій

оцінці насильства. Злочинним є лише те насильство, яке скоєно проти або поза волею потерпілого. Так, Р.Д. Шарапов, досліджуючи кримінально каране насильство, справедливо вказує, що «в тих випадках, коли шкода заподіюється іншій людині за його дійсним і добровільним бажанням, скоєне насильством не є» [22, с. 225]. У тих же випадках, коли вплив здійснюється в відношенні, наприклад, психічно хворих людей, малолітніх або осіб, які перебувають у стані алкогольного чи іншого сп'яніння, тобто тих, у кого свідомість змінена або повністю відсутня, а значить, з кримінально-правової точки зору вони як потерпілі знаходяться в безпорадному стані, мова йде про злочинне насильство, здійснюваному поза волею потерпілого.

Література:

1. Политическая преступность и революция по отношению к праву, уголовной антропологии и государственной науке. Political criminality and revolution with respect to law, criminal anthropology and state science: В 2 ч. / Ч. Ломброзо, Р. Ляски. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003 (Акад. тип. Наука РАН). 472 с.
2. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия. Психология бессознательного. Перевод с нем. А. М. Боковой. М., 2006.
3. Motivation of Human and Animal Behavior: An Ethological View : [англ.] / Konrad Lorenz, Paul Leyhausen. New York, 1973. 423 p.
4. Анатомия человеческой деструктивности. Пер. Э.М. Телятниковой. М., 1994. С. 110.
5. Lawrence J. Violence// Social Theory & Practice. 1976. № 9. P. 34
6. Раппопорт Рой. Антропология насилия. М., 1980. С. 118.
7. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1963. 275 с.
8. Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции / [И. С. Горелик, П. С. Дагель, О. Л. Дубовик и др.; отв. ред. В. Н. Кудрявцев]. М.: Наука, 1980. 296 с.
9. Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук Х., 1987. 27 с.
10. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку : монография Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. Харьков : Право, 1998. 144 с.
11. Волкова Е. В. Скажи «нет» агрессии// Психологическая газета. 2003. № 5
12. Newton G. What is violence// The Wation. 1988. № 4. P. 82
13. Жалинский А. Э. Инструментальная характеристика состава преступления // В кн.: Уголовное право и современность. Сборник статей / Отв. ред.: А. Э. Жалинский; под общ. ред.: А. Э. Жалинский, З. М. Погосова, А. А. Энгельгардт. Т. 1. Вып. 4. М. : Юрист, 2012. С. 53-61.
14. Окремі проблеми визначення змісту погрози як способу вчинення злочинів за чинним КК України / Н. В. Довгань-Бочкова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2014. Вип. 1. - С. 263-272. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_1_29

15. Ariel Dorfman, Pilar Aguilera (ed.) and Ricardo Fredes (ed.), Chile: The Other September 11: An Anthology of Reflections on the 1973 Coup, Ocean Press, 2006, 120 pp.
16. Труворов А. Н. Коронация императрицы Екатерины Второй // Русская старина. 1893. Т. 80, № 12. С. 487-496.
17. Шаповал Ю. І. Хрущов Микита Сергійович // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2011. С. 764.
18. Савченко призвала к военному перевороту. URL: [https://petrimazera.com/Петро та Мазепа. 2018-03-15. \(Дата звернення: 07.07 2021 року\).](https://petrimazera.com/Петро та Мазепа. 2018-03-15. (Дата звернення: 07.07 2021 року).)
19. Судова справа: Первомайський міськрайонний суд Харківської області Справа № 632/1866/18 провадження № 1-кп/632/166/18 26 грудня 2018 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78872856> (дата звернення: 04.06.2021).
20. Судове рішення: Справа № 404/7374/14-к Номер провадження 1-кп/404/478/14 від 10 вересня 2014 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40403578> (дата звернення: 05.07.2021)
21. Конституція України (чинна з 1996 р. зі змінами) // Офіційний портал Верховної Ради України.
22. Шарапов, Роман Дмитриевич. Преступное насилие. Москва: Юрлитинформ, 2009. 490 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СПОСОБУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дудніков Анатолій Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

На початку розслідування кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності дуже важливо і в той же час важко визначити спосіб їх вчинення.

Однією з обставин, які обумовлюють високу латентність та складність розслідування кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності, є використання суб'єктами даних злочинів складних замаскованих способів, які у багатьох випадках не знаходять прямого відображення у документах бухгалтерського обліку. Також на практиці розповсюджені випадки, коли при вчиненні багатоепізодних злочинів використовуються різноманітні способи, їх комбінації при наявності багатьох епізодів, пов'язаних з посадовими, господарськими та іншими видами кримінальних правопорушень.

При розслідуванні злочинів к сфері економічної діяльності спосіб є не тільки об'єктом встановлення, але й засобом виявлення різних обставин кримінального правопорушення, що відносяться до інших елементів криміналістичної характеристики. Вищевказані обставини дають змогу віднести спосіб злочину у сфері економічної діяльності до ключових елементів їх криміналістичної характеристики. Особливо це стосується кримінальних правопорушень проти власності, які вчиняються шляхом зловживання службовим становищем, коли наслідки злочину очевидні і в значній мірі очевидна причетність певних осіб до кримінального правопорушення, що було вчинено. Але при цьому недостатньо зрозуміло яким способом дане діяння було вчинено, який його механізм.

Злочинці обирають спосіб злочину у сфері економічної діяльності не самовільно, а з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів [1, с. 774]. Стосовно цього виду кримінального правопорушення до об'єктивних факторів відносяться: вид діяльності і виробництва; підпорядкованість підприємства: система обліку, звітності контролю та охорони; джерела майна (враховане, невраховане, державне, колективне, приватне); часові періоди злочину (сезонність, час доби, виробничий цикл); характер виробничо-господарських операцій; споживча вартість майна, наявність зв'язків між злочинцем і об'єктом посягання.

Велике значення для вибору способу злочину у сфері економічної діяльності має обстановка на підприємстві. Використовуючи «слабкі» місця та недоліки у виробничо-господарській діяльності, зберіганні, обліку і контролі, організації охорони, злочинець обирає, як йому здається, найбільш ефективний спосіб злочину. При цьому враховується розподіл обов'язків, який існує у даній

установі між службовими та матеріально-відповідальними особами, чиї дії необхідні для настання злочинного результату.

Зміст способу злочину визначається також тим, що представляє собою предмет його посягання. Властивості предмета посягання (чи то гроші, чи товарно-матеріальні цінності) обумовлюють вчинення тих чи інших дій або операцій, використання певного обладнання, засобів. Місце знаходження предмета злочинного посягання суттєво впливає на місце та час дій, які входять до способу кримінального правопорушення. В результаті способи злочинів у сфері економічної діяльності, які посягають на грошові кошти, конкретизуються, набувають відмінностей, особливостей, які відрізняють їх від способів цього виду злочинів, що посягають на товарно-матеріальні цінності.

До об'єктивних факторів, які детермінують спосіб злочину у сфері економічної діяльності, слід віднести: ціль та мотив вчинення кримінального правопорушення, склад злочинної групи, риси характеру співучасників, їх професійна підготовка, досвід роботи, навички, звички, ділові зв'язки, коло знайомих, інтересів. Особливо важливу роль відіграють наявності злочинних зв'язків і склад співучасників, а також їх професійна підготовка. Як правило, чим різноманітніше склад злочинної групи (в тому числі, за своїм службовим становищем), тим більш складні способи злочинів застосовуються.

Наявність співучасників є суттєвим фактором, що обумовлює спосіб кримінального правопорушення у сфері економічної діяльності. Наприклад, при вчиненні розтрат, привласнень майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, можливість застосування того чи іншого способу залежить від того, чи входять до складу злочинної групи один з керівників підприємства, співробітник бухгалтерії, майстер або інші особи.

Формування злочинної групи об'єктивно обумовлює вибір достатньо складних та кваліфікованих способів злочинів з розподілом функцій між співучасниками, удосконаленням злочинних дій. Порівняно з кримінальними правопорушеннями, що вчиняються одноособово, це підвищує інтенсивність та ефективність способів злочинів у сфері економічної діяльності, вони представляють більшу небезпеку для суспільства і мають більш тяжкі наслідки.

Злочинна група складається з осіб, які діють спільно і кожен з учасників робить свій внесок у злочин відповідно до розподілу функцій. Оскільки особи, що входять до груп, які вчиняють злочин у сфері економічної діяльності, пов'язані між собою службовими та іншими відносинами, неодноразовим вчиненням різних кримінальних правопорушень та підготовкою до них, то для цих груп слід виділити таку їх своєрідну характеристику як стійкість, що значно підвищує суспільну небезпеку цих видів злочинів.

Особи злочинців, які вчиняють злочини у сфері економічної діяльності, характеризуються складною системою ознак, до якої можна віднести групи соціально-демографічних, фізичних, психологічних та моральних ознак [2, с. 58]. Серед них слід виділити такі як рівень та характер освіти, службове становище, професійні навички, колишні судимості, жага до наживи, безпринциповість, аморальність поведінки та деякі інші особисті характеристики, що відрізняють їх від злочинців, які вчиняють інші кримінальні правопорушення. Як правило, ці

особи більш освічені, самовпевнені, вирізняються психологічною стійкістю, високою самооцінкою, винахідливістю. Серед них, порівняно з іншими видами злочинів, більша кількість жінок.

Дії, які виконують злочинці і які входять до способу злочину у сфері економічної діяльності, мають певну послідовність і об'єктивно пов'язані між собою. Наприклад, вчинення дій з метою використання (у тому числі і в технологічному процесі на виробництві) резервів матеріальних цінностей, які були створені, вимагає застосування прийомів по вилученню неврахованих лишків та приховуванню цих фактів. Ще однією особливістю цих діянь є те, що злочинці зазвичай намагаються надати злочинним діянням вигляд нормальних законних операцій з метою утруднити їх виявлення при проведенні різного роду перевірок.

Спосіб злочину у сфері економічної діяльності є важливими джерелом утворення слідів та доказової інформації, використання яких і надає можливість виявляти і розкривати кримінальні правопорушення, встановлювати винних. І це природньо, оскільки спосіб злочину дуже часто залишає матеріально-фіксовані сліди, сукупність яких дозволяє по кожній справі з'ясувати, які фактичні обставини слід встановити і в яких межах. Тому дії причетних осіб на різних етапах діяльності, включаючи приготування та приховування, незалежно від їх кримінально-правової оцінки і значення, слід ретельно з'ясовувати, встановлювати та аналізувати. Це актуально і у зв'язку з тим, що спосіб злочину встановлюється раніше, аніж надається його юридична оцінка.

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що способи злочинів у сфері економічної діяльності багаточисленні, різноманітні і надзвичайно складні. При розслідуванні таких проваджень слідчі дуже часто стикаються з необхідністю доказати багатоеlementну систему ретельно продуманих, підготовлених і тонко замаскованих дій злочинців. Це завдання ускладнюється тим, що суб'єкти цього виду кримінальних правопорушень для своїх цілей використовують звичайні для господарської діяльності підприємств операції. Багато з цих господарських операцій специфічні для різних галузей економіки і тому потребують окремого вивчення та доказування. Однак у способах злочинів у сфері економічної діяльності є і загальні дані, обумовлені наявністю спільних для багатьох галузей операцій і які відносяться до структури способу кримінального правопорушення.

Знання слідчими вищевказаних особливостей способів злочинів у сфері економічної діяльності дозволяє використовувати ефективні тактичні прийоми та методичні рекомендації по розслідуванню і попередженню цих видів кримінальних правопорушень, висувати та перевіряти версії про механізм злочину, його зв'язки з іншими злочинами, причетних осіб та з'ясовувати інші важливі обставини по кримінальним провадженням.

Список літератури

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
2. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.

ПІДХОДИ ДО ІСНУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ ЯК ВИДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КРИМІНОЛОГІЧНО- ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРАЦЬ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА Й АЙЗЕКА ЕРЛІХА)

Новосад Роман Віталійович,

студент за ОР «Магістр» ННП,
Університет державної фіскальної служби України

Юридичні засоби, що забезпечують стабільне функціонування публічно-юридичної відповідальності з метою ефективного задоволення публічного інтересу, у юридичній літературі визначаються як механізм реалізації юридичної відповідальності. На думку ученого М. Терещука, доведено, що жодна галузь сучасного публічного права не може нормально функціонувати без наявності власного інституту юридичної відповідальності [8; с. 467].

Аксіологічні особливості поняття юридичної відповідальності надають змогу уявити роль та значення юридичної відповідальності як соціального правового інституту. Дослідник І. Аземша до ціннісних аспектів юридичної відповідальності відносить, зокрема, те, що юридична відповідальність має каральну цінність, оскільки надає змогу засобами покарання виправити та не допустити в подальшому скоєння правопорушень тими особами, які їх скоювали у минулому та гносеологічну цінність, що заснована на системі поглядів, ідей та положень про негативність наслідків за порушення певних правил [6; с. 45].

Проблема кримінальної відповідальності є однією з найбільш дискусійних серед представників науки кримінального права. Не втрачає вона своєї актуальності й серед теоретиків права, оскільки займає одне з провідних місць у системі юридичної відповідальності публічного права [8; с. 468]. А. Пінаєв стверджує, що кримінальна відповідальність – це обов'язок особи, яка вчинила злочин, відповідати перед державою та перетерпіти певні позбавлення особистого чи майнового характеру [7; с. 59].

Питання щодо доцільності існування смертної кари як виду реалізації кримінальної відповідальності викликає значні дискусії серед наукової спільноти. Аналіз застосування смертної кари як виду покарання у деяких країнах світу дозволяє зробити висновок, що питання щодо доцільності існування смертної кари у тій чи іншій країні на міжнародному рівні вирішується за принципом *sum guide* (з лат. – кожному своє).

Лише після створення міжнародних організацій, зокрема ООН та Ради Європи, почала здобувати визнання формальна вимога щодо скасування смертної кари. Досі немає жодних універсальних міжнародно-правових норм щодо заборони смертної кари. У 2007 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла проект резолюції про встановлення мораторію на смертну кару в усьому світі.

Цей документ підтримали 99 країн – членів ООН, 52 виступили проти, 33 утрималися [9].

Основні особливості дискусій щодо доцільності/недоцільності існування смертної кари можна простежити на прикладі відомого трактату італійського юриста та публіциста XVIII ст. Чезаре Беккарія «Про злочин і покарання» [2]. та статті американського професора Айзека Ерліха «Стримувальний ефект смертної кари: питання життя і смерті» [1].

Чезаре Беккарія виступає послідовним противником застосування смертної кари. Він зазначає, що ніхто не має права позбавляти життя, оскільки воно є найвищим благом, його насильницьке припинення – поза компетенцією суспільного договору, а саму смертну кару учений іменує війною нації з громадянином, яка вважала за необхідне або корисне знищити його життя [4; с. 227].

Відстоюючи ідеї гуманізації покарань, Ч. Беккарія поклав початок руху аболіціоністів смертної кари як виду покарання. Уже згодом його ідеї знайшли відображення у законодавчих системах багатьох країн Європи, у тому числі, в Україні.

Чезаре Беккарія зазначає, що найголовнішим засобом, який стримує злочини, є не жорстокість покарань, а їх неминучість, адже усвідомлення неминучості покарання справляє більше враження, ніж страх перед жорстоким покаранням. Саме тому учений наголошує, що для результативності покарання достатньо аби зло покарання перевищувало вигоду, яку злочинець отримує від злочину. Беккарія вважає доцільним замінити смертну кару довічним ув'язненням, адже воно не лише в очах злочинця, а й в очах оточення набагато страшніше, ніж миттєва езекуція, оскільки на людські почуття стійкіше діють не сильні швидкоплинні потрясіння, а хоча й слабші, проте довготривалі [3; с. 222].

Беккарія заперечує необхідність смертної кари за винятком двох випадків. Перший полягає у тому, що громадянин, не дивлячись на позбавлення волі, продовжує залишатися впливовим і могутнім, загрожуючи безпеці держави, сам факт його існування несе загрозу для правлячого режиму. Другий є необхідним, якщо смертна кара – єдиний засіб утримати інших від вчинення злочину [2; с. 167].

Цікаві аргументи щодо економічної доцільності застосування смертної кари навів у 1975 році американський професор-економіст Айзек Ерліх. Він припустив, що вбивця оцінює втрати і вигоди від вчинення злочину [1]. Втрати вимірювалися на основі ймовірності арешту, засудження і страти в разі засудження. Вигода визначалася на основі даних за рівнями матеріального добробуту, безробіття, вікової диференціації та расової складової.

Ерліх вважав, що наявність смертної кари як покарання може послужити стримуючим фактором для певного класу людей і запобіжить вчинення злочинів з їх боку. Таким чином, учений став родоначальником «теорії залякування».

На основі проведеного дослідження Айзек Ерліх прийшов до висновку, що смертна кара є стримуючим фактором, так як у штатах США, де було страчено більше людей за вчинені вбивства, кількість таких злочинів зменшується.

Результатом дослідження став висновок, що кожна страта запобігає вісьмом злочинам [11; с. 163].

Трактат Ч. Беккарія, як і стаття А. Ерліха суттєво вплинули на історичний розвиток кримінального законодавства. У 1893 р. П. Левенсон у біографічному нарисі про Ч. Беккарія писав про його книгу: «...не було грамотної людини в Італії, яка б не читала його трактат “Dei delicti”. Навіть люди, які цікавляться наукою найменше, як, наприклад, кардинали і прелати, зачитувалися його твором. Не витонченістю слова, не художньо обробленими переходами завоював він загальні симпатії, а щирістю переконання, силою натхнення слова, гарячим бажанням добра ближньому» [5; с. 49] [4; с. 238].

Після виходу статті Айзека Ерліха у США стався безпрецедентний випадок – кілька штатів зупинили процес скасування смертної кари як виду покарання зважаючи на її економічну доцільність та беззаперечний вплив на стримування проявів злочинної поведінки.

Отже, підсумовуючи аргументи щодо необхідності існування смертної кари як виду реалізації публічно-юридичної відповідальності, слід зазначити, що, маючи обґрунтування з економічної та кримінологічної точки зору, вона, все ж, не може бути застосована державою свавільно, за будь-які види злочинів, особливо за злочини, що мають політичний характер. Питання застосування смертної кари повинне узгоджуватися не лише у законодавстві, а й шляхом співпраці й координації відносин держави зі суспільством та міжнародними суб'єктами правовідносин.

Список літератури:

1. Erlich. The Deterrent Effect of Capital Punishment // Amer. Econ. Rev. – 1975 (червень).;
2. Ч. Беккарія. «Про злочини та покарання». Переклад Ю.М. Юмашева. – М. 1995. – 304 с.;
3. Ющик О. Основні концепції покарання Чезаре Беккарія // Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) — Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – С. 220-224;
4. Панов М. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування) // Право України – 2014. – № 9. – С. 226-244;
5. Левенсон П. Я. Беккарія и Бентам. Их жизнь и общественная деятельность: Биографические очерки. — СПб., 1893. — 102 с.;
6. Аземша І. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 44-47. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_12;
7. Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права Украины. Харьков, 2002. 195 с.;
8. Терещук М. Особливості розуміння та реалізації юридичної відповідальності в кримінальному праві // Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. Publishing House “ACCENT”. Sofia, Bulgaria. 2020. Pp. 467-470;

9. Гороховська О. Смертна кара як вид покарання в країнах Європи: законодавче оформлення та практика застосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2284/73/>
10. Александров Ю. Смертна кара: вічна проблема? // Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 84–89;
11. Черненко Е. Противоречия исследований эффективности смертной казни // Научно-практические исследования, 1.1 (24), 2020. С. 162-165.

ДО ПРИРОДИ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Новіков Микола

доцент кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін, доцент
Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх справ

Загальновідомо, що мислення є процесом інтелектуальної та вольової поведінки людини, пов'язаної з опануванням нею об'єктивної дійсності суспільного та державного життя, спрямованих на задоволення особистих потреб та інтересів, в тому числі потреб та інтересів громадянського суспільства у державі щодо формування загальної та правової культури індивіда, а також оточуючих його людей. Отже, відповідно, юридичне мислення особи є таким інтелектуальне-вольовим, стійким, суворим та логічним усвідомленням власної поведінки та поведінки інших осіб, в контексті існуюче-регулюючої правової системи державних норм, спрямованих на збереження загальнолюдських цінностей щодо реального задоволення прав, свобод та інтересів юридично досвідченої людини, суспільства громадян та самої держави, що тісно між собою взаємозв'язані, як елементарні складові частинки світової системи загальнолюдських цінностей, визначених міжнародним правом та національним законодавством України, що, на наш погляд, є позитивним аспектом розвитку людства.

Природно, зазначеною проблемою деонтологічного і правового мислення поліцейських займалися багато науковців – правників: О. Аверіна, О. Бандурка, А. Бернюкова, В. Галуцько, В. Коробка, А. Жалінський, О. Жильцов, Ю. Оборотов, О. Овчинников, В. Рибаків, В. Селіванов, І. Сендецька, О. Скакун, О. Соловей, О. Тягло та багато інших, кому небайдужа Батьківщина - Україна. Означенні науковці, певним чином, у сфері юридичної філософської думки утворювали, відточували, збагачували поліцейське правове мислення, яке спрямоване на удосконалення теоретично-прикладних засад правової свідомості, правової культури, професійної готовності поліцейського, як представника державної влади, правоохоронця, кращої людини - вихованця закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, виконати свій поліцейський обов'язок, Присягу, захищати Конституцію України та її громадян, утворюючи в державі безпеку та правопорядок.

Втім, Сендецька І. висловлює свою думку щодо сучасного правового мислення, яке панує в державних установах на засадах справедливості, сенс якої змінюється за певними історичними тенденціями [1]. Ця авторка позитивно характеризує «правове мислення – як процес опосередкованого й узагальненого відбиття правових явищ у їх істотних властивостях, зв'язках і відносинах» [1]. Вона стверджує, що пізнання світу можливе виключно через мислення. Нами

досліджуване пізнання сприймається, як усвідомлення об'єктивної дійсності щодо взаємозв'язку оточуючих навколо нас явищ, запроваджених в реальність буття та сприйняття цієї реальності у правовій поведінці людини через застосування державних стандартних правил юридичного життя.

Аналізуючи погляди згаданої авторки на ознаки правового мислення, спробуємо навести в нашій інтерпретації наступні характерні ознаки юридичного мислення за аналогією та логікою для поліцейського:

1) наявність розумового пізнання правових явищ поліцейським, як людиною біосоціальною, що має життєвий та професійний досвід спілкування, а також грамотного вирішення юридичних проблем. Бо вона здобула: а) загальну і юридичну освіту; б) фахові морально-етичні, психологічні та культурні властивості та знання; в) набула корисні зв'язки: – на внутрішньому контурі по вертикалі з керівництвом та підлеглими; – по горизонталі з іншими індивідами – колегами; – на зовнішньому контурі – з населенням;

2) наявність правових явищ, що у свідомому відображенні поліцейського можуть виступати в узагальненій та спеціальній (здобутих за фахом) формах сприйняття;

3) формування та відображення найсуттєвіших поліцейських властивостей, в контексті пізнаних правових явищ, без яких реалізація поліцейського права не можлива;

4) опанування евристичною інтелектуальною діяльністю поліцейського щодо пошуків: а) слідів на місці кримінального правопорушення; б) осіб, які вчинили ті чи інші небезпечні діяння; в) чи іншої особи, що вимагає і поліцейської уваги, і його теоретичних та практичних знань, умінь і навичок в сфері юриспруденції, в тому числі ОРД, криміналістиці, тактико-спеціальній та іншій підготовці;

5) здатності і спроможності поліцейського орієнтуватись у проблемних ситуаціях: а) тобто своєчасно відступити для збереження сил і засобів (коротко – без втрат); б) спрацювати на випередження супротивника; в) домінувати у силі та засобах;

б) використовувати гнучкі, юридично вірні підходи до вирішення скрутних ситуацій юридичних справ, з належним забезпеченням досудових проваджень: а) свідками, потерпілими, підозрюваними; б) збереженням матеріальних цінностей; в) створення умов захисту суб'єктам досудового провадження;

7) збагаченням вагомою мотивацією поліцейського до психофізичної, інтелектуальне-вольової та професійної активності на роботі, службі, вдома;

8) виявлення нагальних організаційно - правових потреб, інтересів і прагнень поліцейського в досягненні поставленої мети, обумовленої юридично обґрунтованими завданнями за фаховою справою;

9) формування свідомо-вольової правомірної поведінки щодо керування групами населення (цивільної оборони), а також поліцейськими підрозділами (при захопленні злочинця);

10) фахова протидія правопорушникам в кримінальній, адміністративній, цивільно-правовій та дисциплінарній сферах життя людей.

Таким чином, завдяки правовому мисленню у правосвідомості поліцейського віддзеркалюються найсуттєвіші властивості правових явищ, які він успішно використовує в процесі власного життя та фахової діяльності, що в корені відрізняє його від інших осіб, які не пов'язані з наданням поліцейських послуг, затриманням кримінальних правопорушників, роботою з «підобліковим» елементом: хуліганями, дебоширами, алкоголіками, проститутками, крадіями, грабіжниками та розбійниками, а також іншими категоріями осіб, які утворюють криміногенне середовище.

Таким чином, професійне правове мислення поліцейського є природним процесом: 1) науково обґрунтованим; 2) методологічно вірним; 3) з системою знань, вмінь та навичок щодо застосування змісту провідних галузей права власним інтелектуальним аналізом щодо об'єктивної дійсності, поєднуючи фактичні данні з явищами юридичними.

Спираючись на наведені міркування Максимова С., можемо виділити особливості правового мислення[2] поліцейського (в нашій інтерпретації): 1) порівняння фактів з правилами та виявлення спільних рис й відмінностей; 2) їх оцінювання за ознаками, елементами, видами, класифікацією, висновками, за умовиводами; 3) формулювання керівних, в тому числі й процесуальних, рішень по конкретній справі в конкретному провадженні, за принципами верховенства права, законності, справедливості, гуманізму, науковості, фаховості, оперативності.

Поліцейське мислення у межах юриспруденції це фахове прогнозування у сфері «належного та бажаного»[1]. На наш погляд, поліцейський зобов'язаний зрозуміти текст законодавства, уявити сенс та зміст тлумачення юридичних норм за правилами систематизації та кодифікації, визначитися з їхньою ефективністю у співвідношенні норм матеріального права на засадах застосування норм процесуального права. Науковці вважають, що доцільно моделювати правові ситуації, «легендувати» оперативно-розшукові події, розслідувати та розкривати злочини і кримінальні проступки, притягувати винних до кримінальної відповідальності, забезпечувати відшкодування шкоди в інтересах потерпілої сторони [2]. Таким чином, поліцейський це кращий представник людини і громадянина в Україні, який за своїми фаховими, морально-етичними, особистими даними є особою творчою, енергійною, чесною, порядною та справедливою, бо від нього залежать долі інших людей.

Література:

1. Сендецька І.В. Правове мислення та його особливості. URL:
2. file:///C:/Users/8C/Downloads/Nzlubp_2014_12_24%20(1).pdf
3. Максимов С. Природно-правове мислення. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4. С. 155–164.

ПРОФІЛАКТИКА СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ КОРУПЦІЙНИЙ ПРОЯВ СПІВРОБІТНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Писаренко Дар'я Олександрівна

студентка II-го курсу ЗДУМ-20-7м
спеціальності 281 “Публічне управління та адміністрування” Державного
університету “ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

Впродовж останніх п'яти років спостерігається тенденція до зростання кількості правопорушень серед співробітників органів внутрішніх справ мають місце факти корупції, перевищення і зловживання службовим становищем, залишається високим рівень пияцтва серед особового складу, втрати службових документів, дорожньо-транспортних подій, грубості і брутальності в спілкуванні з громадянами. Успішне виконання складних і відповідальних завдань органів внутрішніх справ залежить від рівня дотримання особовим складом під час виконання службових обов'язків вимог законності і службової дисципліни, які забезпечують належну організованість і готовність співробітників поліції до негайних і рішучих дій із захисту законних прав і інтересів громадян, охорони правопорядку, громадської безпеки, боротьби із злочинністю [3].

В більшості європейських країнах світу робота поліцейського визнана небезпечною професією, що потребує високого правового і соціального захисту. Ця проблема особливо актуальна для нашої країни. Підтвердженням цього є систематичні факти психологічного і фізичного тиску організованої злочинності на співробітників поліції, що виявляється у спробах погроз, компрометації, підкупу, помсти, переслідування і навіть фізичного знищення. Крім того загальне суспільне незадоволення, яке зумовлене низьким станом його абсолютної більшості, що призвело до різкого поділу суспільства на дуже багатих і бідних, до яких належить переважна частина співробітників поліції, не тільки призводить до пасивності останніх, але й спонукає до службових злочинів із корисливою метою [4].

Профілактика службових злочинів та корупційних проявів в органах внутрішніх справ здійснюється на основі всього комплексу загальносуспільних та спеціальних (відомчих) заходів. Першочергова роль на загальносоціальному рівні відведена наступальним державним заходам, що спрямовані на локалізацію чи нейтралізацію сфери та сили дії основних, насамперед, економічних криміногенних чинників, оскільки «успішно боротися зі злочинністю можна лише тоді, коли існують стійкі економічні та соціально-політичні відносини» [2].

Матеріальне забезпечення завжди хвилює і буде хвилювати громадян, оскільки від цього напряду залежить рівень їхнього існування. Логічним є твердження про те, що фінансове забезпечення є одним із основних чинників, від яких безпосередньо залежить сумлінність виконання співробітниками поліції своїх службових обов'язків.

Під час створення системи гідної винагороди співробітникам поліції необхідно враховувати і вітчизняний, зокрема історичний, і зарубіжний досвід, аби створити в майбутньому ідеальну систему, яка служила б державі, громаді та суспільству.

Важливою, а можливо і основною складовою профілактики злочинів у сфері службової діяльності співробітників поліції, є заходи з протидії неправомірному отриманню прибутків та інших життєвих благ. Із метою припинення масових службових зловживань необхідно забезпечити жорсткий контроль за всіма джерелами доходів і витратами співробітників поліції, насамперед їх керівництва. Зазначені заходи фінансового контролю повинні стосуватися і близьких родичів згаданих об'єктів контролю [4].

Незважаючи на труднощі, які існують у фінансовому забезпеченні органів внутрішніх справ, потрібно за будь-яких умов створити належний соціальний і правовий захист співробітників. Комплекс пільг для них і членів їх сімей має не тільки компенсувати складні умови праці, а й ті право обмеження, що закріплені в законі, довести до рівня загального балансу прав і обов'язків, які мають інші категорії працівників [3, с. 17–19].

Іншою складовою профілактики злочинів у сфері службової діяльності співробітників поліції є створення відповідної правової бази правоохоронної діяльності поліції. Насамперед, це чітке законодавче і відомче закріплення обов'язків, прав та конкретних службових повноважень кожного працівника поліції за посадою і напрямом службової діяльності, а також процедур їх реалізації та правового захисту.

Створення чіткого механізму останнього дозволить швидко і якісно співробітникам поліції виконувати свою роботу, не задумуючись про резонанс, настрої громадськості, політичну приналежність чи статус окремих осіб тощо. Співробітники поліції повинні безапеляційно бути впевненими у державних гарантіях забезпечення охорони їхнього життя, здоров'я, честі, гідності, майна та членів їх сімей. Лише в цьому випадку можна говорити про сумлінність правоохоронця і вимагати від нього службові показники.

Закон України «Про державну службу» щодо служби в органах внутрішніх справ поширює свою дію лише на ті питання, які не врегульовані іншими нормативно-правовими актами [1]. Формально виходить, що служба в органах внутрішніх справ начебто і не є державною. Наслідком такої неузгодженості законодавства є погіршення правового і соціального захисту співробітників поліції порівняно з іншими державними службовцями.

Профілактика службових злочинів та корупційних проявів в органах внутрішніх справ може здійснюватися проведенням таких масштабних заходів на державному рівні:

- чітка обґрунтована оптимізація чисельності особового складу органів внутрішніх справ;
- удосконалення системи добору й підготовки кадрів на службу в органи внутрішніх справ, процедури їх атестування;

– збільшення посадового окладу співробітника органів внутрішніх справ до рівня заробітної плати державного службовця чи висококваліфікованого працівника;

– надання житла у першочерговому порядку, надання кредитів на індивідуальне житлове будівництво з 50% погашенням позики за рахунок місцевих бюджетів, продаж державного житлового фонду у вигляді житла працівникам поліції зі знижкою до 50% від його вартості;

– збереження пільг за працівниками поліції, звільненими зі служби за віком, хворобою або вислугою років, повне і швидке відшкодування шкоди у разі загибелі або каліцтва працівника поліції;

– регулярне залучення представників громадськості та засобів масової інформації до нагляду за діяльністю органів внутрішніх справ;

– розробка науково обґрунтованих критеріїв оцінки роботи співробітників поліції із врахуванням відповідного вітчизняного і зарубіжного досвіду[4].

З вищезазначеного визначимо, що пріоритетними у профілактиці службових злочинів та корупції серед співробітників органів внутрішніх справ мають бути заходи з покращення системи матеріального і морального заохочення, створення найбільш сприятливих умов для служби, кар'єрного росту і відпочинку, реального забезпечення соціального і правового захисту співробітників. Особливу увагу варто приділити підвищенню рівня культури і професіоналізму особового складу поліції. Виховна робота передусім повинна бути спрямована на формування в персоналу високих моральних і ділових якостей, правової культури, відповідального ставлення до виконання своїх службових обов'язків.

Список літератури

1. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
2. Карпец И. И. Экономика и преступность / И. И. Карпец // Законность.
3. Малишенко Є. Л. ПРОФІЛАКТИКА СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ І КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ Львівського державного університету внутрішніх справ НАУКОВИЙ ВІСНИК . – 2014. – №1. – С. 3–4.– 1992. – № 3. – С. 7–18.
4. Лапка О. Соціально-правовий захист працівників міліції України /О. Лапка // Право України. – 2000. – № 4. – С. 17–20.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРИ ЕЛЕКТРОННОМУ АУДИТІ

Репеха Наталія Іванівна,
аспірант Університету ДФС України

Останнім часом ми все частіше стаємо свідками як суспільні відносини наповнюються елементами інформатизаційних особливостей, які пов'язані із вимогами часу, розвитком Інтернет, телекомунікаційних систем та технологічним розвитком. Всі ці особливості зумовлюють необхідність не тільки слідувати моді застосування гаджетів в різних ситуаціях, а й дають можливість удосконалювати всі процеси, в тому числі і управлінські та контрольні, що забезпечують підвищення ефективності прийняття рішення, уникнення проблем щодо емоційної оцінки учасника відносин, мінімізують безпосередній контакт, тим самим мінімізують корупційні ризики.

Інтенсивне впровадження засобів інформатизації, телекомунікації та зв'язку в людське життя, іманентна та повсюдна глобалізація суттєво узалежнили суспільство, окремі сфери його життєдіяльності від процесів виробництва, розповсюдження та використання інформації. Унаслідок цього інформація стала об'єктом різноманітних суспільних правовідносин [2].

Контрольно-перевірочна робота, аудит, в його різних проявах та видах, також передбачають можливість використання високотехнологічних особливостей інформатизації зазначеної діяльності, що набагато підвищує ефект від проведення таких перевірок, забезпечує більш швидку обробку великих масивів документів та інформації, необхідної для належної аналітичної роботи, мінімізує ризики допущення арифметичних помилок.

В той же час, застосування елементів електронного аудиту, як специфічної діяльності, передбачає і створення додаткових ризиків, з якими пов'язана така діяльність. Одним із ризиків, які виникають під час проведення аудиту, є необхідність дотримання основ законодавства щодо захисту персональних даних[3].

Електронний аудит передбачає можливість доступу аудитора до інформації, яка є персональними даними не тільки суб'єкта аудиту, а й інших осіб, які виступають контрагентами зазначеного суб'єкта або ця інформація якимсь чином стала власністю (або отримана в користування) суб'єкта аудита.

Суб'єкт аудиту самостійно формує бухгалтерський файл, який фактично і є предметом аудиту. Проте, під час проведення електронного аудиту аудитор вправі затребувати додаткову інформацію, яка може стосуватись контрагентів, їх персональних даних, з метою перепереверки інформації, проведення зустрічних перевірок, підтвердження даних, внесених до бухгалтерського файлу.

Під час зазначених відносин виникає ситуація, коли суб'єкт аудиту попередньо погодив із власниками персональних даних щодо їх обробки, узагальнення тощо. В той же час, ніхто з власників своїх персональних даних не

передає право щодо подальшої передачі зазначених персональних даних третім особам, навіть якщо це контролюючі органи.

Право на захист персональних даних є конституційною нормою, яка зокрема визначає, що в Україні закріплено заборону щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини[1].

Якщо говорити про збирання, зберігання персональних даних то це відповідальність суб'єкта аудиту, як такого який сформував та зберігав інформацію щодо персональних даних осіб, які не є учасниками аудиту. В той же час, ми бачимо заборону щодо використання та поширення інформації про особу. Це є невід'ємною частиною процесу аудиту та передбачено спеціальні види контрольно-перевірочної роботи, такі наприклад, як проведення зустрічних перевірок.

Тому для правового урегулювання даного питання пропонуємо ввести в норму права положення згідно якого, під час проведення контрольно-перевірочних заходів, аудиту, інших видів перевірок, під час яких уповноваженій особі надається доступ до інформації, яка містить ознаки персональних даних, то така уповноважена особа повинна взяти на себе зобов'язання щодо недопущення будь-яких дій із персональними даними, які можуть слугувати причиною економічних втрат для володільця таких персональних даних чи призвести до настання іншої шкоди. Необхідно передбачити, що дана норма не може застосовуватись у випадках, якщо буде встановлено факт правопорушення. В таких випадках уповноважена особа зобов'язана відповідним чином довести факт правопорушення, навіть із застосуванням персональних даних особи.

Список літератури

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: моногр. К. : ВД «АртЕк», 2018. 422с.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 34. Ст. 481

КРАУДФАНДИНГ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та
приватного права, д.ю.н., професор
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Левицька Анастасія Андріївна

студентка III курсу
Факультет права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Досить часто у нас виникають ідеї для різних заходів та проектів, громадські ініціативи зараз набирають обертів. До цього долучаються люди різного віку, адже при навчальних закладах та університетах діє самоврядування, яке дає змогу реалізувати свої ідеї.

Сама реалізація проекту складається з декількох етапів, таких, як прописування плану роботи, пошук локацій, залучення аудиторії та ряд інших. Одним з найскладніших етапів, мабуть, є саме фінансування. Навіть невеликі заходи потребують залучення коштів. Тут на допомогу приходять краудфандинг.

Краудфандинг – це спосіб залучити кошти для росту і розвитку проекту, ініціативи, підприємства або програми за рахунок внесків від великої кількості сторонніх осіб, які можуть бути не пов'язані ані з самим проектом, ані з професійним бізнес-інвестуванням. Для засновника це безризикові кошти, оскільки залучаються вони на добровільній основі від небайдужих до можливого проекту людей. Принцип роботи тут простий – ви поширюєте інформацію про проект, розробляєте кошторис і подаєте на відповідні сайти на конкурси. І люди, яким відгукнеться ваша ідея, надсилають вам певну суму коштів. Ну і звісно ж у відповідь ви можете як знак вдячності надіслати їм невеличкий сувенір з вашою символікою (наприклад, стікери, блокнот чи футболку). Таким чином усі залишаються задоволені, адже ви отримаєте фінансування вашого проекту, а інші – відчуття, що невеликим вчинком зробили світ кращим. Така можливість є в некомерційних підприємств та громадських організацій та спілок.

На жаль, українське законодавство не регламентує роботи краудфандингу, хоча він активно працює та розвивається в нашій державі. Є створені спеціальні краудфандингові платформи, де коже охочий може подати свій проект. Юридичне оформлення платформи для запуску збору коштів шляхом краудфандингу складається з таких частин:

- Оформлення правил платформи, що є публічною пропозицією;
- Укладення договору між крауд-платформою та автором проекту (договір про наміри на початку збору коштів та укладення договору про надання гранту

після збору суми, а у випадку збору як ФОП – укладення договору про спільну діяльність);

- Укладення договору між крауд-платформою та користувачем;
- Додатково може укладатися договір здійснення приймання платежів;
- Укладення угоди про конфіденційність. [4]

Для зручного ведення спільної діяльності на основі договорів, автори проектів, в залежності від типу краудфінансування, реєструють юридичну особу і виступають як її представники або як фізичні особи-підприємці.

Одним із «підводних каменів» краудфінансування є оподаткування коштів, отриманих шляхом такої форми інвестування. Для компанії, яка залучає фінансування, неочікуваним «сюрпризом» може стати ПДВ, оскільки податок доведеться платити фактично з залучених коштів, а це в середньому 17%-27%. Унаслідок цього в компанії можуть виникнути проблеми з виконанням своїх обов'язків перед інвесторами, оскільки далеко не завжди є додаткові власні кошти для покриття таких витрат. [5]

На сайтах краудфінансування часто можна знайти ідеї соціального підприємництва (підприємницька діяльність, націлена на пом'якшення або вирішення соціальних проблем), які потребують підтримки.

Характеристики і ознаки такої діяльності:

- соціальні дії — цільова спрямованість на вирішення/пом'якшення існуючих соціальних проблем, стійкі позитивні вимірні соціальні результати;
- інноваційний підхід — втілення у життя нових унікальних підходів, що дозволяють збільшити/якісно покращити соціальну дію;
- самоокупність і фінансова стійкість — здатність соціального підприємства вирішувати соціальні проблеми до тих пір, поки це необхідно, та за рахунок доходів, що отримуються від власної діяльності;
- масштабність та можливість тиражувати ідею — збільшення масштабу діяльності соціального підприємства (на національному і міжнародному рівні) і поширення досвіду (моделі) з метою збільшення соціальної дії;
- підхід — здатність соціального підприємця бачити недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, що будуть мати довгостроковий позитивний вплив на суспільство в цілому.

На жаль, українське законодавство не регламентує поняття «Соціальне підприємство». У 2013 році було розроблено законопроект «Про соціальні підприємства», який визначає поняття, організаційні форми, правові засади діяльності соціальних підприємств в Україні та заходи їх державної підтримки. Проте він не отримав підтримки Верховної Ради і не був прийнятий.

Василь Назарук у своїй статті зазначає: «Усі давно говорять про надзвичайну користь соціального підприємництва для держави, оскільки соціальні підприємства а) платять податки державі; б) працевлаштовують людей з особливими потребами; в) витрачають прибутки на вирішення соціальних проблем у громадах. Тобто, будемо відвертими, СП часто підмінюють функції держави, яка «підключається» про своїх громадян.» [2]

Оскільки соціальне підприємництво піклується не тільки про власну вигоду, а й про вигоду для суспільства, було б чудово, щоб держава надавала теж якусь певну підтримку у вигляді зменшення податків, надання допомоги та ін..

Загалом краудфандинг часто використовується для розвитку соціального підприємництва. Краудфандингові проекти в соціальному підприємстві – це спосіб залучення широкого кола членів суспільства до практики розв’язання соціальних проблем, особливо в умовах недостатності фінансових можливостей держави. На базі краудфандингу підприємці можуть реалізувати соціальні проекти у надзвичайно широкому спектрі дії і охоплення, а, наприклад, соціальне підприємництво, соціальні стартапи отримують унікальні можливості залучення представників суспільної аудиторії на засадах безпосередньої фінансової участі, відповідальності тощо. [3]

Механізм краудфандингу забезпечує відкритість проектів, формування високого рівня довіри «вкладників» і відповідальність автора проекту, наприклад, соціального підприємця перед ними власне результатом. Автор проекту отримує цільові фінансові ресурси і обов’язково вирішуватиме проблему, на яку спрямований проект, що важливо в соціальному підприємстві зокрема. Суспільство, окремі індивіди, мають бути ментально готові до сприйняття самої ідеї краудфандингу, а це потребує високого рівня довіри, тобто відповідної якості соціального капіталу.

Отже, краудфандинг є дієвим механізмом для пошуку фінансування, потрібного на реалізацію ініціатив соціального підприємництва, адже люди не тільки виділяють кошти на такі ідеї, а й самі виявляють інтерес, зацікавлюються та стежать за розвитком проекту. Відповідно підприємство таким чином може знайти своїх перших потенційних клієнтів. На жаль, в Україні така практика не є поширеною. Можливо, причиною є відсутність законодавчої регламентації такої діяльності.

Список використаної літератури:

1. Законопроект «Про соціальні підприємства» № 2508 від 11.03.2013 URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46025&pf35401=252962>
2. Василь Назарук «5 парадоксів соціального підприємництва в Україні» URL: <https://gurt.org.ua/blogs/%d0%92%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%20%d0%9d%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d1%80%d1%83%d0%ba/1288/bull/>
3. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», No18 (2019), 43-48 ISSN 2521-6392 Дюк А. А. «Краудфандинг як механізм розвитку соціального підприємництва» URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6612/1/diuk.pdf>
4. Ірина Чирко, Анна Лисак від 05.12.2019 «Краудфандинг. Правове забезпечення краудфандингу в Україні.» URL: <https://www.businesslaw.org.ua/crowdfunding-legal-support/>
5. «Чи потрібно сплачувати ПДВ, якщо ви розпочали краудфандингову кампанію в ЄС?» від 8 квітня 2016 року URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/deloitte-press/VAT-crowdfunding-campaign-launched-in-the-EU.html>

ВИКОНАННЯ ПІЛОТНОГО РІШЕННЯ ЄСПЛ В СПРАВІ «ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ІВАНОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»: ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., професор Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка

Вікулін Владислав Олександрович

студент VI курсу Факультет права та міжнародних відносин Київський університет імені Бориса Грінченка

Одним із найважливіших прав людини і громадянина України є право що полягає у праві на справедливий суд, яке закріплене в Європейській конвенції з прав людини. В той же час Україна посідає третє місце за чисельністю подань громадян до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Кожна із шести скарг, що подається до ЄСПЛ – українська. ЄСПЛ висвітлив статистику щодо діяльності у період за перші три квартали 2020 року. Скарг, що надходили від українців, які стосувались порушення їх прав та свобод зі сторони держави «навантажують» суддів ЄСПЛ на 16,2 %.

З огляду на вищевикладене, процес дослідження виконання нашою державою «пілотного рішення» ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» постає актуальним і на сьогоднішній день, практично та теоретично назрілим.

Варто визначитись з терміном, так що ж означає «пілотне рішення ЄСПЛ» (далі - пілотне рішення) – це рішення що приймається ЄСПЛ на основі декількох скарг громадян, що містять не тільки лише резолютивну частину яка підлягає виконанню, а й рекомендації для держави – порушниці Конвенції задля недопущення подальшого порушення прав громадян. Поряд з тим, звертаю увагу, що ЄСПЛ вживає дану процедуру ухвалення пілотного рішення, при розгляді масових спорів, які мають місце виникнення як наслідок декількох структурних повторюваних або проблем самої системи в державі, що приводять до системного збільшення чисельності скарг до суду. ЄСПЛ в деяких ситуаціях застосовував процедуру «пілотного рішення» до проблем які виникають на фоні не виконання рішень ЄСПЛ та національних суддів.

Таким чином ЄСПЛ застосовував вищевказану процедуру в рішенні «Бурмич та інші проти України» [13] також така процедура була застосована і через не виконанням нашою державою рішень суддів у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» [15]. Важко переоцінити вартість для нашої держави та інших держав країн-учасниць такої процедури.

У справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» містяться не тільки з'ясування та наголошенні ЄСПЛ проблем структури та системи що криються у не виконанні в Україні рішень ЄСПЛ та рішень національних суддів, що має місце вже більше десятиріччя, ЄСПЛ були надані рекомендації та роз'яснення нашій державі щодо усунення першоджерельних проблематик та застосування заходів що передбачають загальний характер, що стали б ефективними на довгострокову перспективу та принесли користь нашій державі в майбутньому.

Таке рішення стало певним викликом для держави щодо питання забезпечення принципу «доступу до суду» та принципу «верховенства права».

Тобто, це рішення підняло питання про спроможність держави до виконання своїх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Дане рішення також сприяло виникненні більш глибоких питань щодо відповідності цінностей та завдань, які ставить перед собою Україна поряд з Конвенційними цінностями, імплементація традицій конституції держав-членів Європейського Союзу щодо відповідності до законодавства Української держави та встановлення панування в нашій державі принципу верховенства права. При аналізі юридичної літератури було встановлено, що зарубіжні та вітчизняні вчені приділяють увагу у власних роботах питанню виконання державами-учасницями Конвенції, рішень ЄСПЛ.

В пілотному рішенні у вищезгаданій справі ЄСПЛ визначив, що дана «пілотна справа» «Юрій Миколайович Іванов проти України» [15] складалася із двох проблем, що повторювалися, а саме:

- 1) протягом тривалого часу невиконання рішення суду;
- 2) відсутність на національному рівні дієвого засобу юридичного захисту.

Через це у відповідності статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [7] заходи що передбачають загальний характер мають вживатися задля забезпечення дотримання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, через порушення яких постановлено таке рішення. Забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежали в основі виявленого ЄСПЛ порушення, а також усунення підстав для надходження до ЄСПЛ заяв проти нашої держави, що спричинені проблематикою, що раніше була предметом розгляду спірних відносин в ЄСПЛ.

Заходами що передбачають загальний характер є заходами, які спрямовуються задля проведення усунення зазначеної в відповідному рішенні системної проблематики та через її першопричини, а саме:

- а) внесення змін до практики застосування та до чинних нормативно правових актів;
- б) внесення змін до практики адміністративно процесуального судочинства;
- в) проведення компетентної, повної та всебічної експертизи законопроектів;
- г) проведення навчань задля професійної підготовки щодо Конвенції та практики адвокатів, суддів, працівників правоохоронних органів, прокурорів, та деяких інших категорій працівників, професійна діяльність яких є зв'язаною з триманням людей в умовах позбавлення свободи, а також правозастосуванням;

д) а також деякі інші заходи, що визначаються – при умові проведення нагляду від Комітету міністрів Ради Європи – державою у відповідності відповідно до рішення ЄСПЛ задля того щоб забезпечити усунення недоліків що передбачають повторюваність та системний характер.

Таким чином, по-перше, тільки усунення проблеми системи, а також її причини виникнення є прямоспрямованими заходами що передбачають системний характер. По-друге, вжиття заходів повно носити комплексний характер, а не бути поодиноким. Таким чином на виконання такого рішення ЄСПЛ у цій справі наша держава мала вжити таких заходів що передбачали загальний характер:

1) заходи що передбачали виникнення засобів юридичного захисту на національному рівні;

2) розробка альтернативного механізму виконання рішень судів.

Саме тому, після прийняття «пілотного рішення» Комітет Міністрів Ради Європи в своїй більшості наголошував на питаннях:

1) створення на національному рівні засобів юридичного захисту;

2) проведення оцінки ефективності таких засобів.

До загального заходу пов'язаного із встановленням на національному рівні правничого захисту виявилось те, що Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» в 2012 році. Цим законом було встановлено гарантії держави які були надані щодо виконання судових рішень, виконавчих документів та визначених Законом України «Про виконавче провадження» та особливості їх виконання.

Вищевказаним законом було запроваджено нову спеціальну процедуру щодо виконання рішень суддів, які були ухвалені проти держави, після того, як останній набрав чинності. Саме тому, вищевказаний закон розповсюджувався тільки на нові рішення, ухвалені після того як цим законом було набрано чинності – на «нові рішення». Дія вищевказаного закону не розповсюджувалась на рішення, що були ухвалені до набрання ним чинності, -«старі рішення».

Таким чином, запроваджена Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який набрав чинності 1 січня 2013 р., стала новою спеціальною процедурою виконання рішень, ухвалених проти держави.

Органи державної влади в Україні в листі від 9 липня 2015 року, надали наступну аргументацію Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» є «одним із способів гарантування виконання рішень національних судів», це дозволяє дійти до висновку про те, що нашою державою залишається не виконаним пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» так як держава зобов'язана створювати ефективні засоби правничого захисту на національному рівні, а не такі що самими ж органами державної влади визнаються «частково ефективні» або ж «один із засобів, який є частково ефективним».

Окрім того, держава була змушена визнати, що «кошти, передбачені для цієї мети, є недостатніми для негайного погашення всієї заборгованості».

На основі вищевикладеного можна підсумувати, що ЄСПЛ через повторювальність звернень зі сторони громадян Української держави зі скаргами

з однаковим предметом спору з метою недопущення перевантаження суддів свого суддівського корпусу прийняв рішення застосувати опцію «пілотного рішення» яке дозволило об'єднати велику кількість скарг із спорідненим предметом спору в одне провадження та надати відповідні рекомендації по вирішенню питань, що призвели до звернення до ЄСПЛ.

Проаналізувавши різні скарги судом було встановлено що Україною систематично порушується принцип Конвенції під назвою «право на володіння майном» це виражається у системній проблемі тривалого невиконання або невиконання рішень як національних так і рішень ЄСПЛ

ЄСПЛ було надано рекомендації задля недопущення повторювальності у порушенні прав громадян на вільне володіння майном. Так, виходячи з таких рекомендацій українськими парламентарями було розроблено та прийнято спеціальний закон, який мав гарантувати зі сторони держави повне та своєчасне виконання рішень як національних так і рішень ЄСПЛ. Проте спершу такий закон взагалі не охоплював рішень, що були прийняті до того як останній набрав чинності і тільки зі сплином часу такий недолік був виправлений. Також українським законодавцем було невірно розраховано нарахування відсоткової ставки, яка не покривала навіть інфляцію в країні.

Таким чином станом на сьогодні за Україною залишається не виконаним «пілотне рішення» ЄСПЛ «Юрій Миколайович Іванов проти України». Зі сплином часу сам ЄСПЛ визнав, що Україні не вдалось виконати це рішення, а тому прийняв рішення в подальшому розглядати скарги щодо невиконання рішень судів в індивідуальному порядку.

Така ситуація є невтішною для нашої держави, оскільки при подальшому невиконанні рішень ЄСПЛ Україна може бути позбавлена права голосу в цьому судді, що в свою чергу призведе до різкого падіння авторитету держави та може стати непереборним явищем.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст [Текст] / за ред. О. Л. Жуковської. – К. : ВПОЛ, 2004. – 960 с.
2. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2014 році від 14.01.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/9329>
3. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції від 13.05.2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_527
4. Конституція України від 28.06.1996 року: офіц. текст // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс] Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (щодо забезпечення виконання судових рішень) №2237 від 07.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=2&num=2237&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=

7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс] Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

8. Чи планує держава виплачувати свою заборгованість по рішеннях судів в 2015 році <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1421760753>

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.11.2020).

10. Практика ЄСПЛ: Український аспект. URL: http://ecpl.com.ua/?fbclid=IwAR3-7AKw5l_5cuJehJE5dliK90QN0Zkv-nn7Y6_pVp-10Zny9TW6m6eSk7w (дата звернення: 24.11.2020).

11. Коломієць Н. Деякі проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України. Юридичний журнал. 2009. № 7. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3252>. (дата звернення: 18.11.2019).

12. Супрун Д. Основні аспекти входження України в юрисдикційний механізм Європейської конвенції з прав людини. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Жуковської. К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. С. 849– 855.

13. Рішення у справі «Бурмич та інші проти України» URL: <https://rm.coe.int/attachment-1-judgment-burmych-gc-46852-13-ukr-translation-/168078eb76>(дата звернення: 18.11.2019).

14. Про виконавче провадження: Закон України: від 02.06.2016 №1404-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 11.03.2020).

15. «Юрій Миколайович Іванов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини у справі від 15.10.2009 (заява № 40450/04). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479 (дата звернення 11.03.2020).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ІЗ НАСИЛЬСТВОМ В СІМ'Ї

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та
приватного права, д.ю.н., професор
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Калита Юліан Андрійович

студент V курсу
Факультет права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Рада Європи, яка наразі налічує 47 держав, постійно прагне розробляти спільні демократичні та правові принципи на засадах Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших документів із захисту прав людини, у тому числі прав жінок. Останнім часом Рада Європи все активніше виступає на захист жінок від гендерно зумовленого насильства: у 2002 році була ухвалена Рекомендація (2002)5 щодо захисту жінок від насильства, а 11 травня 2011 р. запропонована для підписання в Стамбулі всеохоплююча Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція), унікальність якої полягає у тому, що «вона визнає насильство щодо жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації» [1].

7 листопада 2011 року Стамбульську конвенцію підписано також і від імені України, що дало поштовх до початку роботи з її імплементації в національне законодавство [2].

Необхідність підписання та ратифікації Україною Стамбульської конвенції зумовлена багатьма причинами різного характеру. Це і зобов'язання України перед Радою Європи, і необхідність наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу в контексті набуття Україною повноправного членства в ЄС, і потреба зміни культурного сприйняття проблеми населенням.

Донедавна у багатьох суспільствах жінки були просто власністю чоловіків, найчастіше їхнього батька, чоловіка чи брата. Згідно з багатьма правовими системами, згвалтування належало до порушень права власності – жертвою вважалась не жінка, яку згвалтували, а особа чоловічої статі, якій вона належала, при цьому засобом правового захисту було передання власності – від гвалтівника вимагалось сплатити батькові чи братові цієї жінки викуп за наречену, після чого вона ставала навіки його власністю. Згвалтування жінки, яка не належала жодному чоловіку, взагалі не вважалось злочином, як крадіжкою не вважалось

підняття знайденої монетки на залюдненій вулиці. Також не скоював зґвалтування і чоловік, який гвалтував власну дружину. По суті, ідея, що чоловік міг зґвалтувати свою дружину, була оксюмороном, таким самим, як сказати, що чоловік вкрав власний гаманець. У деяких суспільствах таке ставлення до жінки існує і досі. Навіть у 2006 році у світі нараховувалось 53 країни, де чоловік не міг бути покараним за зґвалтування своєї дружини. Очевидно, що в більшості цих країн він не карався і за її побиття, і за інші види насильства щодо неї. Навіть у Німеччині лише у 1997 році закон передбачив правову категорію подружнього зґвалтування [3].

Саме через несприйняття народними депутатами України незнайомого їм слова «гендер» у 2016 році Верховною Радою була провалена ратифікація Стамбульської конвенції, а гендерна (соціальна) ознака в національному законодавстві замінена біологічною ознакою статевої приналежності.

Законодавство України тривалий час не містило всеохоплюючого визначення насильства щодо жінок і гендерно зумовленого насильства (водночас останнє має багато проявів: домашнє насильство, зґвалтування, фізичні напади, переслідування, сексуальні домагання тощо), не передбачало ефективного цивільно-правового захисту потерпілих, гендерної складової у проведенні превентивних заходів. Стамбульська конвенція ж впроваджує комплексний підхід до боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством, посилює захист від дискримінації за гендерною ознакою, чим суттєво доповнює існуючі інструменти. Задля наближення до цих стандартів, як важлива складова єдиного комплексного процесу, 7 грудня 2017 року був прийнятий Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким також внесені значні зміни до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року (зокрема в частині системної регламентації запобігання насильства за ознакою статі).

Все ж головні причини необхідності ратифікації Україною Стамбульської конвенції та імплементації її положень в національне законодавство – фактичні: домашнє насильство і насильство стосовно жінок є явищами, вельми поширеними в сучасній Україні. Достатньо сказати, що лише протягом 2016–2017 років, згідно з даними судової статистики⁵, більше 82 тис. осіб піддано адміністративним стягненням за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) за насильство в сім'ї, невиконання захисного припису чи непроходження корекційної програми особою, яка вчинила таке насильство. Крім того, щороку щонайменше 200 осіб засуджуються за статеві і суміжні з ними злочини, а тисячі осіб – за заподіяння тілесних ушкоджень, побой і мордування стосовно членів сім'ї.

Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення, говорять про те, що щорічно 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї; 600 представниць слабкої статі гинуть в Україні від домашнього насильства, але

лише 10% з понад мільйона жінок, які піддаються насильству, вирішують заявити про це. Кожен день поліція фіксує 348 фактів домашнього насильства, і в 70-80% випадків його жертвами стають жінки. Насильство в сім'ї має яскраво виражений гендерний характер, адже більше 70% жертв – це саме жінки, а 90% кривдників – чоловіки; 85% випадків насильства в сім'ї трапляються між інтимними партнерами або членами сім'ї, які мають емоційний зв'язок, що, до речі, ускладнює збір даних та реєстрацію злочинів⁷.

Водночас у деяких верствах українського суспільства, у тому числі, на жаль, і в юридичних колах, існує загальноприйнята, помилкова і небезпечна позиція, згідно з якою сімейні стосунки – це сімейна справа і навіть насильство в сім'ї не є злочином.

За даними Українського інституту соціальних досліджень, лише 27% жінок вважають образи проявом насильства і тільки 32% подібним чином оцінюють приниження. Жертви схильні виправдовувати своїх мучителів з багатьох причин: через фінансову залежність, відсутність власного житла, незрозуміння того, як уникнути агресії, і невіру в те, що хтось може допомогти. Така невіра небезпідставна. Адже майже 40% працівників системи кримінальної юстиції – поліцейських, прокурорів, суддів – вважають домашнє насильство приватною справою, а близько 60% впевнені, що жертви самі винні в тому, що з ними сталося⁸. За даними Фонду ООН у галузі народонаселення, «Ла Страда Україна», Женевського центру демократичного контролю за збройними силами (DCAF), 10-12% представників правоохоронних органів вважають домашнє насильство іноді прийнятним; 77-84% представників правоохоронних органів переконані, що пріоритетом у справах про домашнє насильство є примирення, але не покарання. Очевидно, така позиція є однією з причин того, що лише 6% насильників притягують до відповідальності за ті зґвалтування, про які правоохоронцям стало відомо із заяв потерпілих.

Насильство в сім'ї тягне за собою й інші, приховані наслідки. Так, 65% серед тих, хто займається проституцією, відчували сексуальне насильство ще в дитинстві; діти – жертви насильницьких дій в 10 разів частіше намагаються вчинити самогубство, а 50% з них тікають з дому або жебракують¹⁰. Жінки, піддані домашньому насильству в Україні, витрачають щороку загалом до \$190 млн. (збитки від втрати майна, витрати на переїзд і оренду житла, збитки від втрати роботи і заробітку, юридичні консультації і консультації психологів, ліки та медичні послуги)¹¹. Близько \$12 млн. на рік витрачають заклади охорони здоров'я і правоохоронні органи на подолання результатів домашнього насильства¹².

Отже, не повинно бути так, щоб основоположні права людини порушувались у сімейних чи близьких до них відносинах, а суспільству і державі до цього було байдуже.

Не може бути аргументом проти криміналізації домашнього насильства і те, що відповідальність за нього передбачена КУпАП, бо цей Кодекс підлягає

реформуванню і складі будь-яких по суті кримінальних, а не адміністративних (управлінських), правопорушень, одним з яких, безперечно, є насильство, з нього мають бути рано чи пізно вилучені.

Експерти Фонду народонаселення ООН підрахували, що ціна насильства над жінками в Україні – витрати, які несе держава і самі сім'ї (адміністративні витрати, втрата майна і працездатності), – сягає \$208 млн. на рік. Проте, міжнародні дослідження доводять, що \$1, вкладений у профілактику, економить \$15–20 подальших витрат, викликаних агресією домашніх насильників.

Ратифікація Україною Стамбульської конвенції, слід сподіватися, – справа недалекого майбутнього. Але перший крок до її ратифікації вже зроблено: 6 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон №2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (далі – Закон №2227-VIII від 06.12.2017).

Про серйозну увагу, яку цьому Закону було приділено українським парламентом, непрямо свідчить той факт, що проект¹⁴ відповідного Закону (реєстр. номер 4952 від 12.07.2016 р.), ініційованого п. Іриною Луценко, було зареєстровано за підписами вельми великої групи – 44 народних депутатів України, які представляють різні фракції і групи, а про певні виклики щодо його імплементації (впровадження) – що період від його опублікування (11 січня 2018 року) до набрання ним чинності (11 січня 2019 року, за винятком окремих положень, які набрали чинності 12 січня 2018 року) безпрецедентно тривалий, адже юридична спільнота має належним чином підготуватись до їх належного застосування.

На жаль, імплементацію положень Стамбульської конвенції в національне законодавство України не можна вважати повною і досконалою. Зокрема, положення Закону №2227-VIII від 06.12.2017 не забезпечують встановлення кримінальної відповідальності за будь-яке примушування та будь-які погрози, наслідком яких є тяжке порушення психіки особи, за переслідування (сталкінг), за схилення жінки (чи дівчини) до каліцтва геніталій і за підбурювання дівчини до того, щоб вона зазнала зазначеного каліцтва, як того вимагають статті 33, 34 і 38 Стамбульської конвенції; застосування обмежувальних заходів можна було б передбачити і стосовно осіб, засуджених до позбавлення волі, – вони могли б застосовуватися після відбуття покарання чи після звільнення від його відбування. Є низка й інших побажань. Але удосконалення законодавства, сподіваємось, буде тривати надалі.

У цьому коментарі для зручності користування ним наведено повні тексти тих статей, до яких були внесені зміни згідно із Законом України №2227-VIII від 06.12.2017, а також список міжнародних документів та національних

нормативно-правових актів, які мають стосунок до застосування відповідної статті КК України.

Список використаної літератури:

1. Рада Європи, Стратегія гендерної рівності на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>;

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII, прийнятий 07.12.2017 р., набрав чинності 07 січня 2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>;

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII, прийнятий 06.12.2017 р.; набрання чинності відбудеться 11.01.2019 р. (за винятком змін до ст. 67 ККУ, які набули чинності 12.01.2018 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>;

HOW DO CO-OPS WORK? PRINCIPLES OF COOPERATIVES

Bezus Roman,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Dnipro State University of Agriculture and Economics

Kryuchko Lesia,

PhD in Economics, Associate Professor,
Dnipro State University of Agriculture and Economics

Traditionally, what makes cooperatives so different from any other business enterprise is the principles they are founded on. These principles define and guide the co-ops, ensuring, among other things, democratic self-ownership, tolerance (lack of discrimination), open membership, independence from the government, and equal economic responsibilities distributed among the members.

According to the US Department of Agriculture, four general traditional principles distinguish cooperatives from any other type of business:

- Service at cost;
- Financial obligation and benefits proportional to use;
- Limited return on equity capital;
- Democratic control

They emerged from the so-called Rochdale principles, which, despite being a little outdated today, ensured the economic sustainability and the appeal of the first cooperative businesses in the past. They were:

- Open membership
- One man, one vote
- Cash trading
- Membership education
- Political and religious neutrality
- No unusual risk assumption
- Limited interest on stock
- Goods sold at regular retail prices
- Limitation on the number of shares owned
- Net margins distributed according to patronage

These slightly outdated principles still form the foundation for the sustainability of cooperatives around the world. Let's, however, get a closer look on the four principles recognized by the Agriculture Department of the United States today [1].

The cooperative business model is based on the three principles as defined by the United States Department of Agriculture: user-owned, user-controlled, and user-

benefits to all its members. Agricultural producer cooperatives are formed by a group of producers in order to bring a given product (or products) to a larger market. Members of the cooperative are then able to share in the social and economic success of this marketing strategy as well as more evenly distribute any risks experienced throughout the duration of the season. In addition, member producers are able to “pool the funds and manpower necessary to process or harvest their goods.” As members of the cooperative, producers are better able to negotiate and agree on a price for their product, giving them more leverage with buyers. This gives producers the opportunity to receive a premium for their product(s) and set higher standards for buyers [2].

Analyzing the state of agricultural cooperation in Ukraine in comparison with foreign countries, the country remains a number of unresolved issues regarding its normal functioning, namely: the activation of international economic cooperation of Ukraine involving the development of a strategy for the effective functioning of agricultural cooperation, which is the basis for ensuring the various areas of rural development employment of rural population. In addition, agricultural cooperation stimulates the development of agrarian market infrastructure, plays an exceptional role in strengthening the economic potential, competitiveness and social status of agricultural producers, improving economic conditions and creating incentives for the growth of commodity products. However, so far its development is at a low level, the main reasons being the underestimation in the process of economic reforms of cooperative forms of economic activity, general unfavorable conditions for agricultural production, psychological unwillingness of peasants to cooperate and insufficient knowledge of the rural population about the benefits of cooperation, weak state support for small businesses in agribusiness and agricultural cooperatives. Methods. The countries of the West in every way stimulate the development of cooperation: by appropriate laws, privileges, subsidies [3].

Ukraine needs to take the example from these countries in order to develop the cooperative movement, which will stimulate rural development. Results. Ukraine is trying to build on the experience of different countries in the field of agricultural cooperation, backing up on the best of the countries studied. Practical implications. Studies have shown that world experience convinces that cooperation has contributed to the development of many countries in the world. In Europe, for example, cooperatives are an important part of economic life and industry. Value/originality. Analyzing the activities of agricultural cooperatives operating in the world, we point out that the main advantage of combining agricultural producers in cooperatives is a grower group (union or cooperative) is considered as the only powerful organization that is able to buy large volumes of products and services and realize large volumes of production.

References

1. <https://eos.com/blog/agricultural-cooperatives>
2. <https://static1.squarespace.com/static/51624bdce4b058e82d8a2faf/t/5561e942e4b0c669ccef4b1/1432480066689/ServinCooperatives.pdf>
3. <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/775>

PERSONNEL MANAGEMENT AND ITS INFLUENCE ON ENTERPRISE MANAGEMENT ACTIVITY

Gordienko Andrey,

graduate of the Faculty of Management and Law,
Vinnytsia National Agrarian University

Supervisor:

Pronko Lyudmyla,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Administrative
Management and Alternative Energy Source,
Vinnytsia National Agrarian University

Personnel management is a multifaceted and extremely complex process that has specific features and patterns. Their knowledge is extremely necessary for managers and specialists of modern production, employees of personnel services and social development to constantly improve the quality and efficiency of work. efficiency of both the enterprise and employees. However, the author does not consider the issue of taking into account the level of information availability, the impact of external and internal factors in the implementation of personnel management in the enterprise [1].

In his study Shapoval O. (2016, p. 551) also considers the essence of personnel management. He argues that personnel management is one of the functions of the management process in the enterprise, which is realized through the influence of the subject (management) on the object (employees, staff, teams) management [2].

Another author Naborka R. (2013, pp. 130-133) came to the conclusion that personnel management and efficiency of personnel use are interrelated concepts [3].

A group of such scientists as Pozhuyev O., Terennik O. (2013, pp. 84-86) analyzed the economic efficiency of personnel management, which considered the process of achieving the goal, fulfilling the tasks of the organization under the condition of rational distribution, use of labor resources and by implementing measures to meet the needs of the enterprise, workforce [4].

Oliynyk O. (2016, pp. 37-39) considered the definition of personnel management and use of personnel. Personnel management determines the development of employees, aimed at researching their needs and assessing the work potential, achieving the goals of the enterprise in accordance with the established development strategy, technical, economic, material nature [5].

The essence of the concept of personnel management was also considered at three levels: management theory; management; self-government (Kryvoruchko and Vodolazhskaya, 2016, pp. 7-9). The researchers noted that personnel management is carried out by using methods of influencing workers, research of administrative, economic, legal, organizational, group factors and the main goal is to achieve the goals of the enterprise [6].

Savina G. and Skibina T. (2016) identified a group of factors influencing the

efficiency of enterprise management, such as: macro-level factors (economic status, social development, scientific and technical level, environment, current laws and regulations); micro-level factors (suppliers and consumers); factors of internal influence (innovative development, level of profitability, production process, current development strategy, personnel management system) [7].

Samborska O.Yu. in his study (2019) argues that personnel management is the management of human capital, which is formed or developed as a result of investment and accumulated by a person a certain stock of health, knowledge, skills, abilities, motivations, which is purposefully used in a particular field social production, increases productivity and thus affects the growth of income of its owner [10].

Exploring the topic of personnel management, such scientists as Mazur VA, Germanyuk NV note that personnel policy serves as a guide in the implementation of the strategy of human resource management of the enterprise, it is a set of long-term mechanisms for managing employment in the organization. In the complex of personnel policy and personnel management strategy provide the company with human resources in terms of its development and growth of economic results [11].

In our opinion, in the process of managing the efficiency of personnel use of enterprises analysis and study of the scheme of influence of market environment factors on personnel efficiency management in industrial enterprises is appropriate to assess their impact on labor efficiency, personnel management, study of possible performance under the influence of these factors, changes in the future, determining the list of factors to which to adapt or neutralize their effects, which will have a positive impact not only on the rational use of staff, their productivity, but also on profitability and financial performance of the enterprise.

This approach to the formation of the process of managing the efficiency of personnel use of enterprises provides the fullest consideration of factors of influence, their isolation, study of the specifics of industrial enterprises and is characterized by integrity, simplicity, unity, and will improve efficiency.

References

1. Sivashenko, T., 2012. Improving the personnel management system of the enterprise. Economic analysis: a collection of scientific papers, Vol. 11, part 3, p. 48-50.
2. Shapoval, O., 2016. The place of evaluation in the personnel management system of the enterprise. Global and national economic problems, [online] Vol. 10, p. 550-553.
3. Naborka R., 2013. Management aspects of effective use of enterprise personnel. Modeling of the regional economy, № 2 (22), p. 129-134.
4. Pozhuyev O. and Terennik O., 2013. Formation of a system of effective personnel management at the enterprise. Economic Bulletin of the Zaporizhia State Academy of Engineering, [online] Vol. 4, p. 83-87.
5. Oliynyk O., 2016. Formation, development and efficiency of personnel of the enterprise. Scientific review: journal, [online] № 5 (26).
6. Krivoruchko O. and Vodolazhskaya T. 2016. Personnel management of the enterprise: a textbook. Kharkiv: KhNADU, 200 p.
7. Savina G. and Skibina T., 2016. Factors of external and internal influence on the level of management efficiency of the utility complex. Efficient economy, [online] №

12.

8. Kaletnik GM, Mazur AG, Kubay OG Development of organizational and functional management structures in regional economic systems [G.M. Kaletnik, A.G. Mazur, O.G. Cuba]. Monograph

9. Aleskerova Yu.V. Staffing of the financial mechanism of intellectual capital management of the enterprise. Black Sea. n.-d. Inst. of Economics and innovation. Odessa, 2016. №10. P.185-190.

10. Samborska O.Yu. Human capital as a factor of economic growth. Economics of agro-industrial complex. 2019. № 6 P.64-72.

11. Mazur V., Germanyuk N., Dmitruk R. Features of personnel policy of agricultural enterprises in modern conditions. Economy. Finances. Management: current issues of science and practice. 2018. №1. P. 7-20

FORMATION OF PROJECTS AND PROGRAMS OF DEVELOPMENT OF LOCAL ROADS SERVICE

Gorobchuk Vitaliy,

graduate of the Faculty of Management and Law,
Vinnytsia National Agrarian University

Supervisor:

Pronko Lyudmyla,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative
Management and Alternative Energy Source,
Vinnytsia National Agrarian University

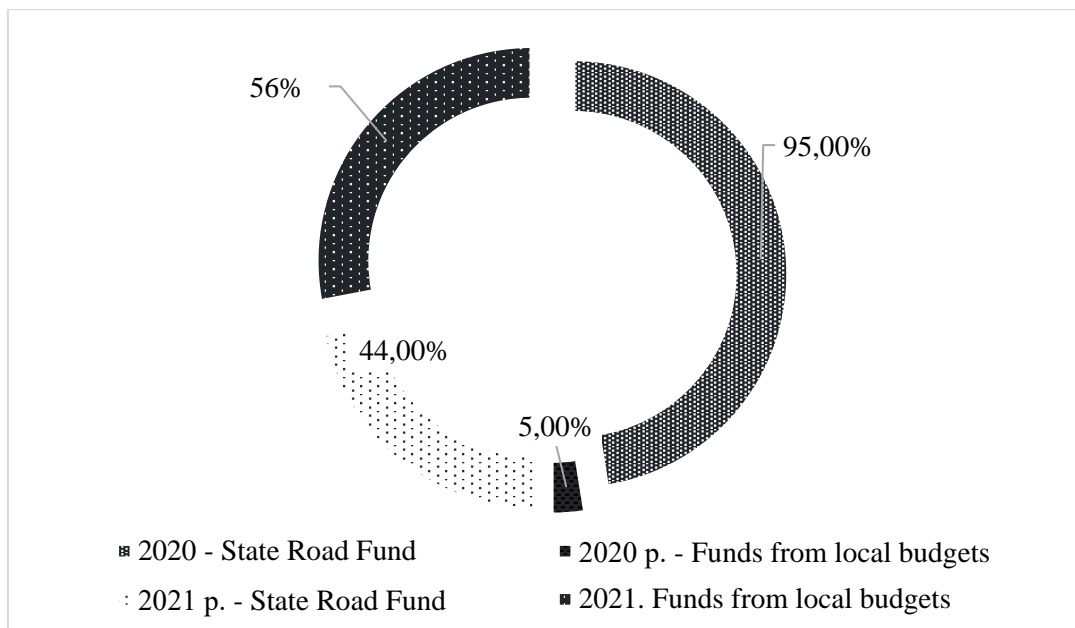
Projects, programs and development strategies are recognized as the most important elements in achieving the strategic goals of the organization both in the business environment and in the public sector. Thus, the concepts of development strategy, project management have become key conditions in the current activities of public administration to implement public policy, provide services, develop national programs or use material and financial resources [1].

Thus, the project approach is an innovative tool that has become recognized in the business environment and is actively implemented in the activities of public administration. For a more in-depth study of the features of the project approach, we will define the term "project" and outline its features in the field of public administration/

Within the framework of the Large Construction program initiated by the President of Ukraine Volodymyr Zelensky, a record level of funding has been allocated to the road sector in 2019-2021 during the years of Ukraine's independence, but the lack of funds in the State Road Fund for repair and maintenance of local roads does not allow a network of highways, in particular those that are in an emergency condition and run near or through the territory of the village (settlement).

Previously, the state did not have the right to repair roads that pass through settlements, and local authorities did not have the funds to do so, but adopted a number of legislative acts that provided opportunities and legal grounds for local governments in Vinnytsia region on co-financing with 50/50 participation. with SE "Service of local highways in Vinnytsia region", independently make decisions on financing of construction, reconstruction, repair and maintenance of public roads of local importance in the communities of the region, network development, traffic safety measures and improvement of lanes. In 2020, our State Enterprise "Road Service in Vinnytsia region" performed maintenance work on the elimination of potholes and potholes on 358 roads of the region with a total length of 3240 km.

The work was performed at the expense of the State Road Fund - 370.0 million UAH and additionally attracted funds from local budgets - UAH 19.2 million. In particular, last year the Company concluded 67 agreements with local governments (Figure 1).

Figure 1. The structure of sources of funding for the work performed by the State Enterprise "Service of local roads in Vinnytsia region".

In 2021, UAH 162.5 million is provided for the maintenance of local roads. at the expense of the State Road Fund, which is only 44% of the funding for this type of work in 2020.

According to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 12, 2020 № 73 on "Some issues of crediting part of the excise tax on fuel produced in Ukraine and imported into the customs territory of Ukraine to the general fund of local government budgets in 2020", 13 , 44% of revenues from the excise tax on fuel are credited to the community budget, and these are the funds that communities can and should attract to the rehabilitation of roads.

In 2021, a record number of communities are involved in funding local road repairs. To date, UAH 23.1 million has been raised. (22 agreements were concluded), in comparison with 2020 only UAH 19.2 million was attracted.

Communities involved in financing the repair of local roads felt the benefits, because in early April, at the request of the Company, the Contracting Organization of SE "Vinnytsia Regional Road" OJSC SJSC "Roads of Ukraine" began to carry out a set of maintenance and current repairs primarily on public roads of local significance of those territorial communities that have concluded an Agreement on the allocation of funds for the provision of expenses for the provision of services for maintenance and current minor repairs of public roads of local importance in Vinnytsia region.

At the initiative of the Vinnytsia Regional State Administration, the Department of Roads has developed a Regional Program for the development of roads in the Vinnytsia region for 2019-2023.

The participants in the implementation of the Program are: } - SE "Service of local roads in Vinnytsia region", management

- Ukrtransbezpeky in Vinnytsia region, executive authorities and local

governments of the region.

In the implementation of the Program involved: regional budget, district budgets, city budgets of cities of regional significance, budgets of cities, villages, settlements, united territorial communities of the region.

Reference:

1. Oliynyk R.. Project management: features of key concepts and application in the public sector. Law and public administration. 2019. № 2 (35), vol. 2. pp. 147-151.

2. Official site: SE "Service of local roads in Vinnytsia region". URL: <https://smad.vin.gov.ua/>

3. Strategy of balanced regional development of Vinnytsia region for the period up to 2027. URL: <http://www.vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/622-stratehiia-zbalansovanoho-rehionalnoho-rozvytku-vinnytskoi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

4. Pronko L. Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralizations Ukraine / L. Pronko, T. Kolesnik, O. Samborska // Baltic Journal of Economic Studies. – Volume 4, Number 2. – Riga: Publishing House "Bultija Publishing, 2018, P. 184-191.

5. Pronko L. Decentralization in Ukraine: advantages and disadvantages of uniting territorial communities. The scientific heritage. (Budapest, Hungary). № 49 (2020) P.6. P. 21-31.

6. Pronko L. Tools for small business development in rural areas of Vinnytsia region. All-Ukrainian research and production journal. Economics, Finance, Management: current issues of science and practice. 2018. № 5. P.54-64.

TRANSPARENCY AND OPENNESS IN LOCAL GOVERNMENT ACTIVITIES

Kravchuk Andriy,

graduate of the Faculty of Management and Law,
Vinnytsia National Agrarian University

Supervisor:

Pronko Lyudmyla,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Administrative
Management and Alternative Energy Source,
Vinnytsia National Agrarian University

Analyzing the work of scientists, there is an awareness of the importance of the principles of openness and transparency, on which the effective activities of local governments should be based to ensure the further implementation of public values of real democracy.

The analysis of the current legislation of Ukraine gives grounds to state that the terms “openness” and “transparency” are used primarily to denote the basic principles of activity of state authorities and local self-government. Today in Ukraine there is no law that would fully regulate openness and transparency in the activities of public authorities, but there is no question of the absence of any legal norms.

Thus, the laws of Ukraine "On local self-government in Ukraine" (Article 4) and "On local state administrations" (Article 3) among the basic principles of activity indicate only the principle of publicity [1]. Thus, transparency and openness in the activities of local self-government bodies is a strategic priority and principles of state policy to promote the development of civil society in Ukraine, but formally not legally principles of local self-government, as "publicity" and "transparency and openness" are not identical. do not coincide with each other.

Art. 3 Strategies of state policy to promote the development of civil society in Ukraine among the principles of state policy to promote the development of civil society in Ukraine includes the principle of openness and transparency of executive bodies and local governments in the exercise of their powers [3].

According to the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020", among the long-term expected results of its implementation is the predominant provision of openness, transparency and accountability of the executive authorities, local governments [4].

A rather interesting view of the essence of openness and transparency is given in G. Mitchener and K. Bersh "Conceptualization of the quality of transparency": publicity, which means openness and maximum publicity, has significantly increased the popularity of the concept of transparency and is its rough equivalent. Available information is the main building block of democracies; transparency dissipates opacity - the first refuge of corruption, inefficiency and incompetence. In their opinion,

transparency is a vague concept, which must be treated with a certain degree of accuracy [5].

According to the Principles of the European Administrative Space, the principle of openness and transparency is seen as openness as opposed to secrecy; transparency as opposed to discreteness; exclusivity of confidentiality and secrecy of public authorities; entry into force only after its official publication; subordination of public administrations to external control; obligatory substantiation and giving grounds for the decision to the person whose rights or legitimate interests are affected by its adoption [6].

Therefore, according to the cited document, the principles of openness and transparency are not separated at all.

However, this position is debatable, because, in our opinion, openness should not be equated with transparency. For example, it is not enough to be as informed as possible about the activities of local governments, it is also necessary to have a real opportunity to control and influence these activities. Transparency and openness must be mutually agreed, as effective and stable governance cannot be ensured when a high degree of transparency allows citizens to see all the problems in the activities of public authorities, and a lack of openness does not allow to effectively address their elimination [8;9].

Thus, according to the results of generalization of different interpretations, the most appropriate, in our opinion, is the option of distinguishing the content of the principles of openness and transparency in the activities of local governments.

Thus, transparency is a sign of clarity, persuasiveness of local government actions and proper awareness of citizens about the conditionality and content of this activity, without which it is impossible to consciously and effectively influence the public on this activity.

Transparency is fundamental property of local government, which ensures the development of democracy, civil society through access to information about the intentions, actions, decision-making procedures of local governments. The conditions, principles and rules for the use of transparency as an instrument of democracy must be clearly regulated by law.

Referents:

1. On local self-government in Ukraine [Electronic resource]: Law of Ukraine № 280/97-BP of 21.05.1997 (with changes and additions). - Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2006. - 80 p.

2. On local state administrations [Electronic resource]: Law of Ukraine № 586-XIV of April 9, 1999 (as amended). - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14/page3>.

3. Strategy of state policy to promote the development of civil society in Ukraine (as amended) [Electronic resource]: Decree of the President of Ukraine № 212/2012 of 24.03.2012 - Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

4. On the Strategy of Sustainable Development “Ukraine - 2020” [Electronic resource]: Decree of the President of Ukraine № 5/2015 of 12.01.2015. Access mode: <http://www.president.gov.ua/documents/52015-18245>.

5. Michener G. Conceptualizing the Quality of Transparency / G. Michener, K. Bersch // Public Administration Research and Theory [Electronic resource]. 2011. July. Access mode: <http://transparentar.org/wp-content/uploads/2011/09/Michener-BerschTransparency.pdf>.

6. Public administration: European standards, experience and administrative law [Text], ed. V. Averyanov. K.: Justinian, 2007. S. 277.

7. Pronko L. Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralizations Ukraine / L. Pronko, T. Kolesnik, O. Samborska // Baltic Journal of Economic Studies. – Volume 4, Number 2. – Riga: Publishing House “Bultija Publishing, 2018, P. 184-191.

8. Pronko L. Decentralization in Ukraine: advantages and disadvantages of uniting territorial communities. The scientific heritage. (Budapest, Hungary). № 49 (2020) P.6. P. 21-31.

9. Kaletnik G. Strategic and institutional principles of effective use of the potential of the agricultural sector of the economy. All-Ukrainian scientific and production journal "Economics. Finances. Management: current issues of science and practice. 2015. Vip. 1. P. 3-15.

ІМІДЖ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СПРИЙНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Миханів Владислав Володимирович,
магістрант, Київський національний
лінгвістичний університет

Тарасюк Михайло Вікторович,
д.ек.н., професор, Київський національний
лінгвістичний університет

Побудова конкурентної переваги в економіці є складним і трудомістким процесом, який вимагає не тільки наявних ресурсів але й чітко визначеної стратегії. В епоху змін, що відбуваються в середовищі організацій все більш важливу роль у формуванні їх конкурентоспроможності відіграють нематеріальні ресурси, одним з яких є імідж. Сучасному бізнесу необхідно зосередитись на тому, щоб здобути визнання та завоювати довіру клієнтів, а унікальний імідж – це те, що визначає унікальність організації і є елементом, який виокремлює організацію серед конкурентів. Створення іміджу є однією із стратегій отримання переваги над конкурентами. Однак створити позитивний імідж непросто, оскільки його головною особливістю є мінливість, на його формування впливають багато суб'єктивних і незалежних від організації елементів.

Не існує однозначного визначення поняття імідж. Однак, науковцями спільно визнається його роль як основного чинника стратегічного виживання на ринку.

Незважаючи на свою нематеріальну природу, імідж є важливим ресурсом сучасної організації. Він значно впливає на авторитет організації серед зацікавлених сторін та конвертується у фінансовий успіх.

Імідж трактується як атрибут результату, який є враженням свідомих людей або несвідомою комунікаційною діяльністю організації. Це цілісна картина про організацію, створену з усвідомленням навколишнього середовища.

Імідж розглядається як складна система емоційно-функціональних елементів. У свідомості людей він є синтезом їх попереднього досвіду, почуттів та переконань, які створені на тлі порівнянь організації з конкурентами. Імідж формується думками про організацію як внутрішнім зацікавленим середовищем, тобто співробітниками, так і зовнішнім середовищем, тобто підрядниками, партнерами, установами, пов'язаними з організацією на підставі асоціацій, що виникають у відповідь на стимули, які надходять до реципієнтів від організації.

Оскільки організація задовольняє потреби різних груп зацікавлених сторін, її імідж є багатовимірним. Зацікавлені сторони оцінюють організацію крізь призму власного досвіду, цінностей і переваг. Для акціонерів і інвесторів визначальними є фінансові показники діяльності організації, для працівників важливі гарантії роботи, безпека на роботі та можливості професійного розвитку. У свою чергу,

клієнти, в основному, звертають увагу на якість продуктів і послуг, їх доступність та ціни.

Імідж, безсумнівно, складна і в певному сенсі абстрактна категорія, і, враховуючи характер факторів, що впливають на його формування з точки зору різних споживачів, важливо підкреслити також його неоднорідність. Він може формуватися свідомо або випадково. Формування іміджу організації не може базуватися виключно на образі: її логотип, графіка або стиль оформлення інтер'єру. Обов'язковими є спосіб спілкування та побудова стосунків, оскільки фактичний імідж формується лише під час прямої взаємодії з продуктом, послугою або персоналом організації. Тому свідоме формування іміджу є скоординованою кампанією включаючи офіційну систему комунікацій, рекламну діяльність і зв'язки з громадськістю.

Позитивний імідж організації є результатом спланованих і послідовних зусиль. За деяких обставин може виникати необхідність дій, спрямованих на зміну іміджу. Менеджмент іміджу необхідний, коли:

- частка ринку зменшується;
- знижується лояльність клієнтів;
- поточний імідж є застарілим або внутрішньо суперечливим;
- відбуваються зміни в структурі організації;
- підприємство реструктурує та впроваджує нову продукцію і нові послуги, виходить на нові ринки;
- очікування клієнтів змінюються.

Управління іміджем лежить в основі концепції комплексної ідентифікації організації, що реалізується візуальними, комунікаційними та організаційними заходами, спрямованими на прояв індивідуальності, визнання та відмінності організації. Це свідомий, систематичний процес та довгострокова ідентифікаційна діяльність, що дозволяє виділити організацію поміж конкурентів, визначити її позиції, презентувати індивідуальний характер та інтегрувати працівників навколо спільного стратегічного бачення та цілей.

На малюнку 1 показано окремі етапи процесу формування іміджу.

Малюнок 1. Процес формування іміджу організації

Розробка та впровадження програм управління іміджем є дороготривалим і довготривалим процесом. Буває, що імідж, який створювався протягом багатьох років може зруйнуватись з незалежних від організації причин. Також, сама організація через неналежні дії може призвести до його втрати. Серед суттєвих

слід зазначити наступні загрози втрати іміджу:

- порушення правил управління;
- неетична поведінка, в тому числі недобросовісна конкуренція і порушення безпеки споживачів і персоналу,
- недотримання правових норм (також у сфері трудового права);
- шкода довкіллю;
- непопулярна соціальна політика.

Правильно розроблений та підтримуваний імідж сприяє: проведенню експансивної політики продажів, а отже отриманню високого прибутку; швидкому впровадженню на ринок нових продуктів; фінансовій стабільності та зниженню ризиків, пов'язаних з кризовими ситуаціями; працевлаштуванню цінних та кваліфікованих працівників; формуванню довіри споживачів та ділових партнерів до організації; досягненню міцних позицій на ринку та конкурентних переваг.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТА УПРАВЛІННІ

Мосієнко Оксана Вікторівна

к.е.н.,

Голова циклової комісії Економічних
дисциплін ВСП «Житомирський торговельно-
економічний фаховий коледж КНТЕУ»

Хробуст Ірина Вікторівна

завідувач економіко-правового
відділення ВСП «Житомирський торговельно-
економічний фаховий коледж КНТЕУ»

Постановка проблеми: інтенсифікація життя, соціальні, політичні та економічні зміни, які є характерними для сьогодення України, висувають до працівників сфери управління нові, більш складні вимоги, що, безумовно, впливає на їх психологічний стан, обумовлює виникнення емоційного напруження та розвиток значної кількості професійних стресів. Особливо яскраво вплив стресів проявляється у менеджменті, через перенасиченість такими стресогенами, як: відповідальність за розвиток та діяльність господарюючого суб'єкта, активна міжособистісна взаємодія, підвищена емоційна напруженість. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є синдром «професійного вигорання». Актуальність уваги науки до вивчення синдрому «професійного вигорання» викликана певним соціальним замовленням суспільства. Необхідність підвищення продуктивності праці, налагодження стосунків в трудових колективах, створення в них сприятливого соціально-психологічного клімату, розв'язання конфліктних ситуацій вимагає залучення саме наукових, систематизованих та емпірично перевірених знань. В умовах загостреної конкуренції, спаду економічних показників це стає значною допомогою в справі налагодження ефективних трудових відносин.

Аналіз літератури свідчить, що проблема синдрому «професійного вигорання» знайшла своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених присвячених змісту та структурі цього синдрому: Авілова А.В., Бураканова Г.М., Вудока М., Дрю Ж.М., Друкера П.Ф., Зеєра Є.Ф., Лефевра В., Р. Марри, Маркова В.Н., Ходаківського Є.І., Урбановича О.О.

Мета дослідження присвячена висвітленню питань, які пов'язані з соціально-психологічними особливостями колективу як об'єкту управління, визначенню змісту, соціально-психологічних детермінант синдрому «професійного вигорання» у менеджерів та його профілактиці.

Основний матеріал: теорію сучасного менеджменту неможливо розглядати поза психологією організаційних відносин, оскільки менеджмент – не тільки сукупність систематичних знань та вмій, а й важливий елемент організаційної

структури соціотехнічної системи (підприємства) та соціальної підсистеми (колективу підприємства). Колектив – це група людей, яка характеризується організованістю і психологічною згуртованістю при досягненні спільних цілей діяльності, зумовлених суспільно корисними мотивами [12]. Трудовий колектив повинен давати людині можливість для самореалізації, самовизначення, самоствердження, бути засобом емоційного захисту, задовольняти вищі потреби (прагнення, самоактуалізацію).

Управління трудовим колективом є процесом впливу на кожного його члена окремо і в цілому всієї групи під дією якого відбувається пристосування індивіда чи групи до нормального проживання у соціальному середовищі. Цей процес називається – соціалізацією колективу [10]. Організаційна культура є наслідком соціалізації її членів. Вона виступає показником стану справ в колективі, його соціально-психологічного клімату, психологічної сумісності, спрацьованості та згуртованості. На емоційний стан менеджерів впливають як організаційний клімат у колективі, так і, ставлення адміністрації. Якщо остання забезпечує працівникам можливість професійного зростання, усіяко підтримує, чітко розподіляє обов'язки, то в колективі переважатиме емоційно-позитивна атмосфера.

Професійна діяльність менеджера відбувається в системі «людина-людина», для якої характерна постійна емоційна напруженість та ускладненість стосунків, викликана психологічною індивідуальністю кожної людини. Суттєвим стресогенним фактором в управлінні є психологічні й фізичні перевантаження менеджерів, які спричиняють виникнення так званого синдрому «професійного вигорання» - виснаження моральних і фізичних сил, що неминуче позначається на ефективності професійної діяльності та психологічному самопочутті. Термін «професійне вигорання» з'явився у науковій літературі відносно недавно. Його ввів американський психіатр Х.Дж. Фрейденбергер у 1974 році для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з клієнтами [4]. «Професійне вигорання» є наслідком некерованого стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням в професійній діяльності.

Детермінанти виникнення синдрому «професійного вигорання» у менеджерів поділено на три групи: соціально-економічні детермінанти - економічна нестабільність; складні політичні процеси; інтенсифікація професійної діяльності; соціально-психологічні детермінанти - бажання працювати в обраній організації чи сфері діяльності; ставлення співробітника до взаємостосунків у колективі; фактори ефективності праці; мотиви праці; конфліктність колективу; задоволеність життєдіяльністю колективу тощо; індивідуально-психологічні детермінанти - особистісні: рівень тривожності, агресивності, фрустрованості, ригідності, рівень суб'єктивного контролю тощо; соціально-демографічні та професійні: вік, стать, стаж професійної діяльності, сімейний статус.

В.В. Бойко визначив такі основні причини «синдрому професійного згорання»: напруженість і конфлікти у професійному оточенні, недостатня підтримка з боку колег; недостатні умови для самовираження, експериментування та інновацій; одноманітність діяльності й невміння творчо

підійти до виконуваної роботи; вкладання в роботу значних особистісних ресурсів за недостатнього визнання і відсутності позитивного оцінювання з боку керівництва; зверхність у ставленні до колег та співробітників; робота без перспективи, неможливість побудувати професійну кар'єру; невирішені особистісні конфлікти [3].

За Г.Сельє «Синдром професійного вигорання» є стресовою реакцією, яка виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності, і є третьою стадією стресового процесу – емоційним виснаженням, для якої характерний стійкий і не контрольований рівень збудження [11].

Розроблена В.В. Бойком «Методика діагностики рівня емоційного вигорання» характеризує стресовий процес за такими складовими стадіями: напруження, резистенція та виснаження [3]. Напруження характеризується такими симптомами, як: незадоволеність собою, невроз, тривога й депресія. Стадія резистенції супроводжується неадекватним вибірковим емоційним реагуванням, емоційно-моральною дезорієнтацією, редуцією професійних обов'язків. Стадія виснаження детермінується "емоційним дефіцитом" - мінімізацією емоційного внеску у роботу, автоматизмом та спустошенням людини при виконанні професійних обов'язків; "емоційним відчуженням"- створенням бар'єру у професійних комунікаціях; "особистісним відчуженням (деперсоналізацією)"- порушення професійних стосунків; "психосоматичними та психовегетативними порушеннями"- погіршенням фізичного самопочуття, розладом сну, головними болями, проблемами з артеріальним тиском, шлунковими розладами, загостренням хронічних хвороб. Зважаючи на визначення третьої стадії стресового процесу «професійне вигорання» можна вважати коли вимоги (внутрішні та зовнішні) постійно переважають над ресурсами (внутрішніми й зовнішніми), у людини порушується стан рівноваги.

«Вигорання» - це не просто результат стресу, а наслідок некерованого стресу. Професор психології Каліфорнійського університету К. Маслач деталізувала це поняття, окресливши його як синдром фізичного та емоційного виснаження, що складається з розвитку негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи та втрати розуміння співчуття щодо клієнтів [11]. Підхід до визначення «професійного вигорання» запропонований американськими дослідниками К. Маслач і С. Джексон розкриває синдром «професійного вигорання» як трьохкомпонентну систему, котра складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редуції власних особистісних прагнень [11]. Серед симптомів, що виникають першими, вирізняють загальне почуття втоми, вороже ставлення до роботи, загальне невизначене почуття занепокоєння, сприймання роботи як такої, що постійно ускладнюється та стає менш результативною. Менеджер може легко впасти в гнів, дратуватися і почувати себе розбитим, зосереджувати увагу на деталях і бути налаштованим надзвичайно негативно до усіх подій. Гнів, що він відчуває, може призвести до розвитку підозрливості. Цей стан може посилюватися почуттям «незалученості», особливо якщо раніше менеджер брав участь у всіх подіях на підприємстві. Серйозними проявами «професійного вигорання» є поведінкові зміни і ригідність. Якщо людина зазвичай балакуча й нестримана, вона може стати тихою і відчуженою. Жертва

«професійного вигорання» може стати ригідною у мисленні. Ригідний менеджер закритий до змін, оскільки це вимагає енергії та ризику, котрі є великою загрозою для вже виснаженої особистості.

Одним із суттєвих чинників, що запобігають посиленню синдрому «вигорання», є прийняття менеджером особистої відповідальності за те, що відбувається у колективі підприємства. Якщо керівник у всьому, що відбувається, звинувачує своє оточення, то почуття безсилля і безнадійності тільки зростає. Профілактика «професійного вигорання» передбачає застосування так званого «тайм-менеджменту» - розподілу часового навантаження у роботі з урахуванням складності завдань та психологічної готовності до їх виконання [1]. Одним з методів профілактики «професійного вигорання» є створення системи власної та управлінської ефективності. Зокрема, В.Н. Марков виділяє такі аспекти системи власної та управлінської ефективності, яка є основою психічного здоров'я: позитивне ставлення до себе; оптимальний професійний розвиток, самоактуалізація особистості; психічна інтеграція; особиста автономія; реалістичне сприйняття оточення; уміння адекватно впливати на оточення [9]. Менеджеру потрібно кілька разів упродовж дня формувати в себе стан психологічної готовності до роботи та спілкування, приводячи в гармонію всі компоненти системи власної та управлінської ефективності. Запобігає появі синдрому «професійного вигорання» робота психологічної служби підприємства за соціально-психологічною програмою профілактики та подолання синдрому "професійного вигорання" у менеджерів, яка реалізується через дворівневу технологію роботи з синдромом, а саме: а) групову технологію (на рівні підприємства) – міні-лекції, дискусії, діагностика колективу, проведення тренінгів, рольових ігор, створення кімнат відпочинку; б) індивідуальну технологію (на рівні особистості) – бесіди, тестування, рекомендації щодо роботи з синдромом.

Висновок: синдром «професійного вигорання» - один із проявів стресу, з яким стикається менеджер у власній професійній діяльності. Синдром професійного вигорання включає три основні компоненти: напруження – незадоволення собою, неврози та депресії; резистенція - негативне ставлення не лише до підлеглих, але і до роботи в цілому, що являє собою загальнопрофесійну кризу управлінця; та виснаження - мінімізацією емоційного внеску у роботу, спустошення людини при виконанні професійних обов'язків, емоційне відчуження у професійних комунікаціях, погіршенням фізичного самопочуття. Основними причинами виникнення синдрому «професійного вигорання» є: соціально-економічні детермінанти – економічна, соціальна та політична нестабільність; соціально-психологічні детермінанти – психологічний клімат взаємостосунків у колективі, мотиви праці, конфліктність колективу; індивідуально-психологічні детермінанти - рівень тривожності, агресивності, ригідності, рівень суб'єктивного контролю, вік, стать, стаж професійної діяльності, сімейний статус. Суттєвими чинниками, що запобігають посиленню «синдрому професійного згорання» є: застосування «тайм-менеджменту», створення системи власної та управлінської ефективності, робота психологічної служби підприємства за соціально-психологічною програмою профілактики та

подолання синдрому "професійного вигорання" у менеджерів. В умовах загостреної конкуренції та спаду економічних показників, вивчення проблеми «професійного вигорання» у менеджменті набуває особливого значення, оскільки профілактика та запобігання появі синдрому «професійного вигорання» стає значною допомогою в справі налагодження ефективних трудових відносин, підвищенні продуктивності праці, створенні сприятливого для роботи психологічного клімату у колективі.

Список літератури:

1. *Авілов А.В.* Новий погляд на діяльність керівника / А.В. Авілов Міжнародний журнал «Проблеми теорії і практики управління». – 1998.– №3.– С. 75-80
2. *Бураканова Г. М.* Технології діагностування оцінки професіоналізму діяльності менеджера Монографія. / Г.М. Бураканова– М. : Супутник. – 2001. – 130с.
3. *Бойко В.В.* Енергія емоцій.-2-е изд.доп. перераб./ В.В.Бойко – СПб: Питер.- 2004.-474с.
4. *Вудок М.* Розкріпачений менеджер Кол.моног./ М. Вудок, Д. Френсіс - М: «Справа».- 2001.- 180с.
5. *Дрю Ж.М.* Ламаючи стереотипи / Ж.М.Дрю – СПб.: Пітер. – 2002. – 272с.
6. *Друкер П.Ф.* Завдання менеджменту в ХХІ столітті / П.Ф.Друкер – М.: ВЦ РАН. – 2001.– 170с.
7. *Зеєр Є.Ф.* Психологія професій / Є.Ф. Зеєр – М.: Ділова книга. – 2003. – 336с.
8. *Лефевр В.А.* Формула Человека: Контуры фундаментальной психологии. Монография / В.А. Лефевр – М: Прогресс. - 1991. – 108 с.
9. *Марков В. Н.* Личностно-профессиональный потенциал управленца и его оценка / В.Н. Марков - Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. - М. : Изд-во РАГС.- 2001. - С. 264-266
10. *Марра Р.* Управління персоналом в умовах соціальної ринкової економіки Кол. моног./ Р. Марра, Г.Шмідт. – М.: МГУ.– 1997р.– 385с.
11. *Орел В.Е.* Феномен выгорания в зарубежной психологии: эмпирические исследования и перспективы/ В.Е. Орел Психологический журнал.-2001.-Т22.- №1.-С.90-101
12. *Ходаківський Є.І.* Психологія управління Навч. посіб./ Є.І. Ходаківський, Ю.В.Богоявленська, Т.П. Грабар – К: Центр учбової літератури. – 2008.– 608с.
13. *Урбанович О.О.* Психологія управління Навч.посіб/ О.О. Урбанович - Мінськ: Вид-во «Харвест».- 2001. – 264с.

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМАНДИ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Сисман Дар'я Іванівна

магістр 2 року навчання,
гуманітарно –педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

Командою можна назвати групу людей, які мають необхідну кваліфікацію в певній сфері і гранично вірних загальній місії і цілям діяльності свого підприємства, для досягнення яких вони разом взаємодіють, регулюючи і погоджуючи свою діяльність [1,с.18].

У створенні окремої команди розкривається процес формування ефективного колективу. Створення команди дає можливість сформувати сильну зв'язну одиницю, що має загальну спрямованість і мету. Необхідно включити координування членів команди, щоб збільшити її ефективність. При побудові команди потрібно розкрити сильні і слабкі сторони окремих особистостей групи [6,с.67].

Побудова команди є кращим вибором для компанії, тому що давно доведено, що група робітників працює краще і більше, ніж одна людина. Кілька людей мають виразно більше енергії, ніж одна людина.

Виробнича ефективність команди в основному залежить від відносин і настрою працівників всередині неї. Співпраця при формуванні команди має максимальне значення. Члени групи мають різні знання і навички, які координуються всередині групи для досягнення спільної мети, вони створюють стратегію для вирішення різних робочих завдань.

Є кілька можливих способів формування ефективною команди. Щоб ефективно створити компетентний колектив, потрібно чітко уявляти собі цілі і завдання, поставлені перед співробітниками. Кожному працівникові необхідно знати, якими є його завдання всередині групи. Будь-який працівник має одну або більше певну здатність, яку можна ефективно використовувати, що дозволяє досягти максимальних результатів для команди. Однією з найбільш позитивних сторін формування команди є те, що співробітники несуть велику відповідальність за свою діяльність.

Останнім часом дослідженням формування команди стали приділяти набагато більше сил і не тільки корпоративні організації, а також різні інститути освіти, групи щодо самовдосконалення, соціальні підприємства та інші. Командоутворення виявляється, як правило, не тільки захоплюючим процесом, але і є фактором об'єднання окремих особистостей в групі. Це дає можливість людям рости в соціальній сфері, люди різних вікових груп знаходять спільну мову. Ці навички і знання допоможуть їм у подальшому повсякденному житті.

У нинішній час в умовах постійного розвитку і змагань робота в команді є самим правильним вибором. Завдяки роботі в команді можна багато чому навчитися. У сформованій команді є можливість висловитися всім учасникам,

з'являється велика ймовірність контакту з іншими учасниками групи, ділитися знаннями і досвідом не тільки в робочій сфері, але і в інших галузях [14,с.38].

Формування команди – це неупереджена відповідь на індивідуальні провали. Якщо людина не відбулася в робочій сфері як окрема особистість, то робота в команді, швидше за все, дасть можливість відкрити в собі нові горизонти і досягти необхідних цілей. І найголовніше, що ефективна сформована команда допомагає стати впевненіше в собі, учасники згуртованої команди підтримують один одного, мотивують один одного, за допомогою конкуренції або натхнення спонукають долати нові висоти.

Отже, ефективна команда – це така група людей, співробітників, чия кількість відповідає необхідному числу для виконання поставлених завдань, в складі якої є люди з різними рисами характеру, способом життя і мислення, чії норми і правила відповідають позиції організації та формуванню позитивного морального духу, де правильно дотримані цільові і соціальні ролі і де немає окремого домінантного статусу членів групи .

Список літератури

1. Горбунова В. В. Психологія командотворення : Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
2. Власова О. І. Соціальна психологія організацій та управління : підручник / О. І. Власова, Ю. В. Никоненко. К. : ЦУЛ, 2017. 398 с.
3. Горностай П. П. Психологія малих груп : структура, динаміка, ідентичність // Педагогічна і психологічна наука в Україні. Т. 2. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. К. : Педагог. Думка, 2012. С. 115-125.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАСТЕРОВ

Ташмухамедова Карима Саматовна,

Доцент,

Ташкентский архитектурно-строительный институт, Узбекистан

Турсунзода Жасмина Имомназар кизи

Студентка III-курса,

Ташкентский архитектурно-строительный институт, Узбекистан

На сегодняшний день кластер как механизм отраслевого и регионального развития также привлекает значительный интерес учёных и руководителей регионов. Исходя из экономической сущности кластера как интегрированной структуры он представляет собой устойчивое объединение партнеров в виде кооперационных связей хозяйствующих субъектов, которое может превышать простое сложение отдельных компонентов потенциалов.

Под кластером понимается сеть независимых, как правило, географически взаимосвязанных производственных и сервисных фирм, включая их поставщиков, создателей технологий и ноу-хау (университеты, научно-исследовательские институты, инжиниринговые компании), связующих рыночных институтов (брокеры, консультанты) взаимодействующих друг с другом в рамках единой цепочки создания стоимости и потребителей⁸.

Рассматривая эффективность внедрения кластеров как интеграционной структуры в АПК республики, первично, необходимо определить сущностные характеристики этой организационной структуры. Кластерная форма организации различных предприятий на основе сети устойчивых связей между всеми его участниками приводит к созданию особой формы совокупного инновационного продукта, который концентрирует разнообразные научные и технологические изобретения, трансформируя их в инновации, коммерциализация которых обеспечивает достижение конкурентных преимуществ.

Методологические аспекты формирования системы маркетинга, что позволит выделить комплексную систему сбалансированных и взаимообусловленных компонентов в виде условий, ресурсов и возможностей относительно осуществления субъектами малого предпринимательства маркетинговой деятельности. Во многих странах мира созданы институты развития малого предпринимательства, в частности в США (STTR-Small Business Technology transfer, SBIR Small Business Innovation Research Program), Канаде (IRAP-Industrial Research Assistance Program), Израиле (Yozma),

---

⁸ Tursunov I., Bobomuradov K., Ruziev K. Definition of priorities for enterprise development in the modernization of economy. The Second International Conference on Economic Sciences. 2014, p 138.

Великобритании (SBIC-Small Business Investment Companies Program) и других странах. Ими разработаны программы маркетинговых исследований в малом бизнесе, ориентированные на возможность их быстрой адаптации к изменяющейся рыночной среде⁹.

Особенности менеджмента малого бизнеса определяются функциями, возложенными на малые предприятия, их местом в экономике страны, деловой средой, в которой они развиваются, наконец, государственной политикой. В современных условиях усиление внимания к развитию малого бизнеса обусловлено обеспечением устойчивых темпов роста национальной экономики.

В современных условиях осуществление предпринимательской деятельности сопряжено с большим количеством разнообразных рисков. Предпринимательский риск — это, с одной стороны, возможная, вероятностная потеря ресурсов в процессе осуществления предпринимательской деятельности и не достижение ранее намеченных конечных результатов, а с другой — предпринимательский риск может проявляться и в получении большего по объему дохода, чем намечалось до осуществления определенных операций. Избежать риска в предпринимательской деятельности практически невозможно, но, зная источник возникновения рисков, предприниматель способен снизить их уровень, уменьшив действие неблагоприятных факторов.

Система риск-менеджмента направлена на достижение необходимого баланса между получением прибыли и сокращением убытков предпринимательской деятельности и призвана стать составной частью системы менеджмента организации.

Только при выполнении этого условия применение системы риск-менеджмента является эффективным. Любая стратегия управления рисками по своей сути — это умение в неопределенной экономической ситуации правильно оценивать степень риска, выбирать приемы ее снижения и правильно их использовать. Грамотно выстроенная система управления рисками малого предприятия дает возможность стабилизировать важнейшие стратегические и тактические показатели деятельности. Перечисленные особенности риск-менеджмента являются его базовыми факторами.

В современных условиях лишь ограниченное число малых предприятий разрабатывает свою рисковую стратегию управления рисками с обязательным наличием концептуальной составляющей при воздействии негативных внешних и внутренних факторов. Большинство же малых предприятий ориентирует свою стратегию на достижение поставленных целей в краткосрочном периоде. Как результат, снижаются доходность, финансовая устойчивость, конкурентоспособность.

Эффективное выполнение данных задач предполагает совершенствование маркетинговой деятельности малого предпринимательства в условиях развития конкурентных рынков. В республике создана целостная система мер по созданию инфраструктур и институтов, направленных на стимулирование субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства, по организации современных

---

⁹Acs Z. Public policies to support new technology-based firms.//Science and public policy.Guildford, 2018.Vol.26.P252.

гибких производств, ориентированных на выпуск конкурентоспособной продукции, востребованной на внешних рынках¹⁰.

Сегодня для совершенствования государственной поддержки малого бизнеса, стимулирования инновационной деятельности субъектов предпринимательства ведутся научные исследования в таких приоритетных направлениях, как оценка воздействия экономических механизмов на развитие инновационного предпринимательства, повышения прозрачности и привлекательности предпринимательской среды, развитие системы поддержки малого бизнеса на основе маркетингового подхода.

Эффективное выполнение данных задач предполагает совершенствование маркетинговой деятельности малого предпринимательства и управления экономическими отношениями субъектов малого предпринимательства на основе вышеизложенных предложений позволит обеспечить социально-эффективное предпринимательство, ведущее к появлению новых управленческих механизмов, росту производительности труда, созданию рабочих мест, макроэкономическому росту и, в конечном итоге, увеличению конкурентоспособной продукции.

Список литературы.

1. Tursunov I., Bobomuradov K., Ruziev K. Definition of priorities for enterprise development in the modernization of economy. The Second International Conference on Economic Sciences. 2014, p 138.
2. Acs Z. Public policies to support new technology-based firms.//Science and public policy. Guildford, 2018.Vol.26.P252.
3. Tursunov I., Shamsuddinov N. Part of innovative infrastructure for enterprise development in the modernization of national economy. Web of Scholar. 2016. Volume 9, p. 13.

---

¹⁰ Tursunov I., Shamsuddinov N. [Part of innovative infrastructure for enterprise development in the modernization of national economy](#). Web of Scholar. 2016. Volume 9, p. 13.

РОЛЬ ПЕРВИЧНОЙ МЕДИКО-САНИТАРНОЙ ПОМОЩИ В ПРОФИЛАКТИКЕ И ЛЕЧЕНИИ COVID-19

Garkalov Konstantin

Associate Professor of the Department of Family Medicine №3
NJSC “Astana Medical University”, Nur-Sultan

Urazova Saltanat

Professor, manager of the Department of Family Medicine №3
NJSC “Astana Medical University”, Nur-Sultan

Mukhametrakhimov Talant

Master of medicine, assistant of the Department of Family Medicine №3
NJSC “Astana Medical University”, Nur-Sultan

Alieva Sayagul

Assistant of the Department of Family Medicine №3
NJSC “Astana Medical University”, Nur-Sultan

Прошло уже более 40 лет, как в Алматы на Глобальной конференции ВОЗ и ЮНИСЕФ, было провозглашено право человека на здоровье, включающее доступ к качественным услугам здравоохранения.

Первичная медико-санитарная помощь – это первый уровень контакта человека, семьи, сообщества с национальной системой здравоохранения. Основа ПМСП была заложена в Алма-Атинской декларации 1978 года, подписав которую, страны мира подтвердили право человека на здоровье как главный приоритет здравоохранения [1]. Астанинская декларация 2018 года еще раз обозначила ключевую роль первичной медико-санитарной помощи в достижении здоровья для всех - как и в 1978 году, в обеспечении права на здоровье роль первичной медико-санитарной помощи была признана ключевой.

Практически до середины XX века инфекционные заболевания были основной причиной смерти. Лишь изобретение антибактериальных препаратов, широкомасштабная вакцинация, а также введение санитарно-эпидемиологических мероприятий бремя инфекционных заболеваний на здравоохранение большинства стран земного шара значительно снизилось и постепенно неинфекционные заболевания стали главной причиной смерти населения, особенно сердечно-сосудистые и онкологические. Исходя из вызовов последних десятилетий первичная медико-санитарная помощь трансформировалась, направляя все больше и больше усилий и ресурсов на профилактику и лечение неинфекционных заболеваний.

Эпидемия COVID-19 поставила перед всеми людьми и системой здравоохранения новые вызовы. В силу целого ряда факторов: высокая заразность, которая, в отличие от предыдущих коронавирусных инфекций, наступает значительно раньше клинических проявлений, длительного латентного периода, а также наличия бессимптомных носителей вируса, распространение вируса SARS-CoV-2 не удалось локализовать и оно приобрело характер пандемии, то есть охватило практически все страны мира, нанося большой урон здоровью населения, и многократно увеличив нагрузку на системы здравоохранения стран.

COVID-19 – новое острое респираторное заболевание, вызываемое коронавирусом. Это заболевание впервые проявило себя в ноябре 2019 года, когда среди продавцов и посетителей рынка в Ухани (Китай) стали появляться случаи атипичной пневмонии. После серии микробиологических и вирусологических исследований в январе 2020 года стало понятно, что заболевание вызывается новым коронавирусом, который ранее среди людей не встречался. Считается, что природным резервуаром коронавирусной инфекции (КВИ) являются летучие мыши из рода подковоносы, но промежуточный хозяин не известен.

Возникнув в провинции Хубэй в Китае, эпидемия, спровоцированная новым штаммом вируса семейства Coronaviridae (SARS-CoV-2) быстро распространяется на всех континентах [2]. Такому распространению COVID-19 среди населения разных стран мира способствовало активное перемещение людей, из-за чего 11 марта 2020 года ВОЗ объявила о статусе пандемии [3]. С начала XXI века это уже третья вспышка заболевания, вызванного КВИ. Первая вспышка отмечалась с ноября 2002 года по июль 2003 года и получила название тяжелого острого респираторного синдрома (ТОРС) [4]. Вторая вспышка началась в апреле 2012 года среди населения стран Ближнего Востока, из-за чего заболевание было названо ближневосточным респираторным синдромом (БВРС). В отличие от ТОРС, эпизодические случаи БВРС отмечаются и в наши дни [5]. Все эти коронавирусные инфекции имеют большое генетическое сходство, из-за чего заболевания отличаются похожим патогенезом и клиническими проявлениями. Большинство людей имеют легкую и умеренную симптоматику, а утомляемость, потливость, повышение температуры тела и сухой кашель являются основными признаками заболевания. Факторами риска тяжелого течения служат [6]: возраст старше 60 лет (риск возрастает с возрастом); сопутствующие болезни системы кровообращения (артериальная гипертония, ИБС, ХСН); цереброваскулярные заболевания; хронические заболевания дыхательной системы (ХОБЛ, БА, фиброзные изменения в легких); эндокринопатии (сахарный диабет, метаболический синдром, ожирение); иммунодефицитные состояния (онкологические, гематологические заболевания, ВИЧ-инфекция) и другие тяжелые хронические болезни.

Вспышка коронавирусной инфекции COVID-19 в Республике Казахстан в июне-июле 2020 года (Диаграмма 1) привела к одновременному заражению большого количества населения, что привело к массовому одномоментному обращению больных за медицинской помощью и чрезмерной нагрузки на все её

уровни: скорая медицинская помощь, ПМСП и стационарный уровень. Несмотря на разработанные рекомендации клинического протокола диагностики и лечению коронавирусной инфекции, алгоритмы для работы ПМСП, большой поток пациентов с КВИ, инфицирование самих медицинских работников и их вынужденная изоляция, отсутствие предыдущего опыта организации работы медицинских организаций ПМСП в условиях пандемии привело к срыву нормальной деятельности организаций амбулаторного уровня.

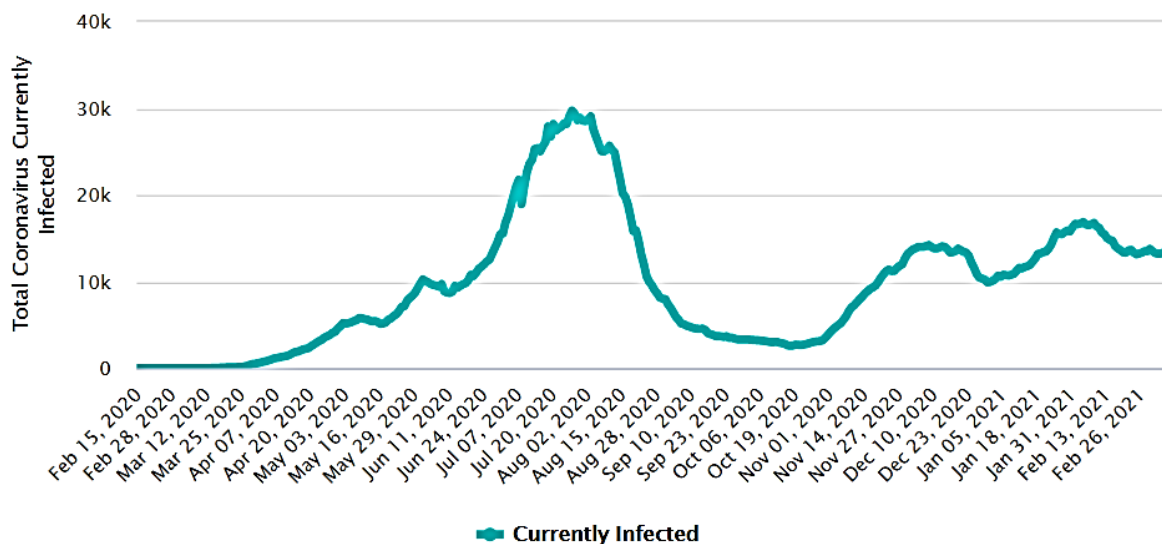

Диаграмма 1. Число выявленных инфицированных людей в день. <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/kazakhstan/>

Поскольку исследования показывают, что около 80% случаев являются легкими, а большинство умеренных случаев обращаются за услугами ПМСП в качестве отправной точки для получения медицинской помощи, политики здравоохранения определяют место первичной медико-санитарной помощи (ПМСП) в борьбе с этой пандемией [7].

Подготовка надежной системы центров первичной медико-санитарной помощи для обеспечения качественного реагирования на чрезвычайные ситуации в государстве - нетривиальная задача. Казахстан имеет разветвленную сеть ПМСП, но которая сталкивается с проблемами кадрового обеспечения, управления, структурирования услуг и финансирования. Несмотря на эти ограничения, система ПМСП рассматривается как важная опора перед лицом чрезвычайных ситуаций, в том числе таких как эпидемия Covid-19. Подчеркивание того, что является самой сутью ПМСП, такой как знание зоны обслуживания, доступность, связь между пользователем услуг и медицинской бригадой, комплексная помощь, мониторинг уязвимых семей и последующие меры в случае подозреваемых и легких случаев, является фундаментальным. стратегия как для сдерживания эпидемии, так и для предотвращения тяжелых заболеваний людей с Covid-19. ПМСП также должна нести ответственность за решение проблем, возникающих в результате длительного социального дистанцирования и подрыва социальной и экономической жизни, таких как

психические расстройства, насилие в семье, алкоголизм и ухудшение или развитие хронических состояний, последствия которых трудно предвидеть и требовать постоянный комплексный уход. Все это дополняет набор проблем, с которыми люди уже живут и которые возникают в повседневной деятельности по охране здоровья [8].

От работы ПМСП зависит общая эффективность ответных мероприятий системы здравоохранения.

Во-первых, организации ПМСП активно выявляют больных COVID-19 среди пациентов с респираторными симптомами.

Во-вторых, они оказывают медицинскую помощь больным с легким и средним течением заболевания.

В-третьих, они предпринимают все меры инфекционного контроля, чтобы не допустить заражения как своих сотрудников, так и пациентов.

В-четвертых, во взаимодействии с санитарно-эпидемиологической службой ПМСП может следить за изоляцией больных и контактных лиц.

В-пятых, организации ПМСП активно вовлечены в информирование населения с целью профилактики заражения, своевременного выявления и формирования правильного поведения с целью поиска лечения при возникновении симптомов.

И, самое главное, организации ПМСП должны по-прежнему обеспечить предоставление необходимых услуг по профилактике и лечению всех заболеваний даже в сложных эпидемиологических условиях.

В 8-10 версиях клинического протокола по диагностике и лечению коронавирусной инфекции COVID-19, одобренных ОКК МЗ РК в мае-июне, были определены компетенции ПМСП – наблюдение и ведение больных с бессимптомными формами и легкой степенью тяжести, в том числе был приложен целый ряд алгоритмов. Для организации помощи этим пациентам был издан Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 16 июля 2020 года № 444 «Об организации наблюдения за больными с подозрением и с заболеванием COVID-19». Однако, резкий рост заболеваемости коронавирусной инфекции, произошедший после снижения требований условий карантина, привели к изменениям как очередной версии клинического протокола, так и в новом Приказе Вице-министра здравоохранения Республики Казахстан от 13 августа 2020 года № 505 «Об организации медицинской помощи за больными с подозрением и с заболеванием COVID-19», в который перешли многие алгоритмы, разработанные в рамках клинического протокола.

В частности, на уровне ПМСП были приняты следующие меры:

1) оказание медицинских услуг на амбулаторном уровне в дистанционном формате;

2) создание мобильных бригад при ПМСП, которые будут оказывать комплекс медицинских услуг (обслуживание вызовов с выездом на дом, консультация пациентов (аудио-видео), проведение забор образцов биологических материалов, назначение рецептов, доставка лекарственных средств на дом и так далее);

3) в зависимости от эпидемиологической ситуации в регионе приостановление проведения профилактических медицинских осмотров и скринингов;

4) оказание медико-профилактической помощи беременным, роженицам и родильницам согласно приказа уполномоченного органа в области здравоохранения с соблюдением санитарно-эпидемиологических требований;

5) оказание медико-профилактической помощи детям согласно приказа уполномоченного органа в области здравоохранения, в том числе охват вакцинацией с соблюдением санитарно-эпидемиологических требований;

6) оказание медицинской помощи в доврачебных кабинетах (фильтр) при обращении пациентов по предварительной записи и (или) по поводу острого заболевания в организацию здравоохранения, оказывающую ПМСП;

7) обеспечение пульсоксиметрами медицинских работников из расчета два пульсоксиметра на один участок организации ПМСП;

8) оформление листов и справок о временной нетрудоспособности для пациентов с COVID-19 согласно приказа Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 31 марта 2015 года № 183 «Об утверждении Правил проведения экспертизы временной нетрудоспособности, выдачи листа и справки о временной нетрудоспособности» на шесть дней без посещения пациентов организации ПМСП, с последующим онлайн продлением при необходимости;

9) усиление работы Call-центров при ПМСП по информированию и маршрутизации пациентов, оказанию психологической помощи населению путем привлечения психологов;

10) проведение своевременной оценки факторов риска и условий для амбулаторного наблюдения пациентов с коронавирусной инфекцией COVID-19;

11) амбулаторное ведение пациентов с бессимптомной формой коронавирусной инфекции COVID-19;

12) ведение пациентов с легкой формой коронавирусной инфекции COVID-19, в том числе пациентов из группы риска (имеющие хронические заболевания) и пневмонией (вероятный случай коронавирусной инфекции COVID-19) на амбулаторном уровне;

13) заполнение чек-листа амбулаторного наблюдения за больными с бессимптомной и легкой формой коронавирусной инфекции COVID-19 с последующим вводом данных в медицинские информационные системы здравоохранения (далее - МИС);

14) динамическое наблюдение за больными с хроническими заболеваниями, в том числе лиц 60 лет и старше в соответствие с алгоритмом согласно приложению 7 к настоящему приказу, в том числе проведение вакцинопрофилактики в период неблагоприятной эпидемиологической обстановки по коронавирусной инфекции COVID-19;

15) проведение своевременной оценки состояния больных с коронавирусной инфекцией COVID-19 для госпитализации в круглосуточный стационар.

Одним из важных решений по обслуживанию населения в период пандемии было использование дистанционных форм и мобильных бригад. Легкость, с

которой вирус заражает людей, его высокий потенциал распространения в закрытых помещениях, таких как больницы и службы экстренной помощи, а также необходимость избегать массового использования медицинских услуг на начальных этапах эпидемии сделали телемедицину фундаментальной стратегией оказания медицинских услуг, позволяющей пользователям этих услуг своевременно получать достоверную информацию о том, как действовать на индивидуальном уровне. [9] Онлайн-услуги по уходу могут быть важными инструментами для людей с высоким уровнем тревожности и / или симптомами, указывающими на COVID-19 легкой или средней степени тяжести [10]. Адекватное внедрение этих технологий увеличивает способность системы здравоохранения удовлетворять спрос, облегчает доступ людей к надежным рекомендациям, способствует снижению чрезмерной нагрузки на ПМСП и другие уровни здравоохранения, а также способствует организации потока людей. Более того, с учетом того, что во время эпидемии многие медицинские работники были вынуждены находиться в условиях самоизоляции, организация дистанционных консультаций даёт им возможность работать удаленно. Дальнейшее развитие Единой информационной системы здравоохранения в Казахстане должно активнее использовать и развивать возможности телемедицины на уровне ПМСП не только в период борьбы с Covid-19. Преимущества средств онлайн-консультаций указывают на важность их более широкого внедрения на амбулаторном уровне. Эта мера, если она будет должным образом реализована на этом уровне помощи, может привести к положительным результатам с точки зрения доступа, разрешающей способности, полноты и объема помощи, удобства для пользователей услуг и улучшения мониторинга людей с хроническими заболеваниями, в том числе в рамках ПУЗ.

Как показала пандемия универсальной системы общественного здравоохранения нет. Все системы подверглись огромной нагрузке и дали сбой. Однако этот опыт показал, что основанная на надежной, решающей, всеобъемлющей, доступной, социально и культурно ориентированной первичной медико-санитарной помощи система здравоохранения являются одной из более эффективных. Исследование Jones DS [11] подчеркивает, что такие времена, то есть борьба с эпидемией такого масштаба, выявляют реальности, которые ранее были не очень очевидны. Не исключено, что такие глобальные проблемы, с которыми мы сейчас сталкиваемся, будут учащаться. По этой причине ПМСП необходимо срочно взять на себя роль организатора системы общественного здравоохранения. От этого зависит не только успех преодоления Covid-19, но и будущее здоровье населения нашей страны.

Литература:

1. <https://inbusiness.kz/ru/news/rukovoditel-evropejskogo-centra-voz-po-pervichnoj-mediko-sanitarnoj-pomoshi-melitta-yakab-ob-urokah-pervoj-volny-covid-19-i-rol-i-pmsp>

2. 1. World Health Organization. Coronavirus disease (COVID-2019): situation report 72. Geneva: World Health Organization; 2020 [cited 2020 Apr 15]. Available from: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200401-sitrep-72-covid-19.pdf?sfvrsn=3dd8971b_2
3. Guo YR, Cao QD, Hong ZS, Tan YY, Chen SD, Jin HJ, Tan KS, Wang DY, Yan Y (2020) The origin, transmission and clinical therapies on coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak – an update on the status. *Mil Med Res*, 7(1):11.
4. Anderson RM, Fraser C, Ghani AC, Donnelly CA, Riley S, Ferguson NM, Leung GM, Lam TH, Hedley AJ (2004) Epidemiology, transmission dynamics and control of SARS: the 2002-2003 epidemic. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*, 359(1447):1091-105.
5. Al-Omari A, Rabaan AA, Salih S, Al-Tawfiq JA, Memish ZA (2019) MERS coronavirus outbreak: Implications for emerging viral infections. *Diagn Microbiol Infect Dis*, 93(3):265-285.
6. «Коронавирусная инфекция COVID-19 у взрослых», клинический протокол диагностики и лечения, одобрен ОКК МЗ РК от «03» декабря 2020 года, Протокол №124
7. Dunlop C, Howe A, Li D, Allen LN. The coronavirus outbreak: the central role of primary care in emergency preparedness and response. *BJGP Open* [Internet]. 2020 Jan [cited 2020 Apr 15]:pii:bjgpopen20X101041. Available from: <https://doi.org/10.3399/bjgpopen20X101041>
8. Sarti T., Lazarini W., Fontenelle L. Almeida A. What is the role of Primary Health Care in the COVID-19 pandemic? *Epidemiol. Serv. Saúde* vol.29 no.2 Brasília 2020 Epub Apr 27, 2020
9. 14. Dorsey ER, Topol EJ. Telemedicine 2020 and the next decade. *Lancet*, 2020 Mar [cited 2020 Apr 5];395(10227):859. Available from: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30424-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30424-4)
10. Greenhalgh T, Wherton J, Shaw S, Morrison C. Video consultations for covid-19. *BMJ* [Internet]. 2020 Mar [cited 2020 Apr 15];368:m998. Available from: <https://doi.org/10.1136/bmj.m998>
11. Jones DS. History in a crisis - lessons for Covid-19. *N Engl J Med*. 2020 Mar [cited 2020 Apr 15]. Available from: <https://doi.org/10.1056/NEJMp2004361>

ATYPICAL FORMS OF CHICKENPOX AND POSSIBLE COMPLICATIONS IN CHILDHOOD (LITERATURE REVIEW)

Horbatiuk I.

PhD, Assistant of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of
Bukovinian State Medical University

Karpuk L.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Haletska O.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Melnyk S.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Gorska A.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Chickenpox is a highly contagious acute viral disease that mainly affects children, one of the most common infections in the world. In terms of morbidity, it is second only to SARS. In Ukraine, from 103,000 to 200,000 cases are registered annually (2019: 113,328, including 100,196 in children under 17) [1-2].

Features of the typical form. The disease begins acutely with a rise in body temperature. 1-5 days before the appearance of the rash - prodromal phenomena in the form of low-grade fever, lethargy, loss of appetite. The rash has a gradation: spot - papule - vesicle - crust. There may be itching. Localization of elements - the skin of the scalp, torso, face, limbs, rarely - mucous membranes (rash elements macerate rapidly with the formation of surface erosions, which heal within 1-2 days) [3-4].

There are the following atypical forms of chickenpox in childhood [5-7]: rudimentary form develops in children with hereditary passive immunity or after administration during the incubation period of immunoglobulins, plasma, blood. They develop a sparse papular rash with small small blisters on a normal body temperature. Pustular form - the formation of pustules. The disease is accompanied by a high level of intoxication. Scars often remain after peeling. Bullous form - next to the typical vesicles appear large, up to 2-3 cm in diameter, bubbles with a flabby cover and turbid contents, can burst with the formation of large erosive surfaces. After epithelialization of the latter, brownish pigmentation often remains. Hemorrhagic form - develops in

immunocompromised children. In them on day 2-3 of the disease the contents of the blisters become hemorrhagic, the crusts are black. Possible hemorrhage into the skin, mucous membranes, internal organs, brain, nosebleeds. Gangrenous form develops in immunocompromised children with poor care. Along with the typical rash, there are blisters with hemorrhagic content and a significant inflammatory reaction around them. A bloody ("black") scab then forms, after which deep, round ulcers with a dirty necrotic bottom and eroded edges appear. The generalized form sometimes occurs in infants or older children with immunodeficiency or who have been receiving glucocorticosteroids for a long time. At the same time specific defeat of internals is observed.

The most common complications of chickenpox are: cerebellar ataxia, encephalitis, viral pneumonia, hemorrhagic conditions, septicemia, toxic shock syndrome, necrotizing fasciitis, osteomyelitis, bacterial pneumonia [8].

Treatment of chickenpox is to stay in bed throughout the period of the rash, to prevent secondary infection. It is shown to treat the oral cavity with disinfectants. The etiotropic treatment is acyclovir. According to the indications, symptomatic drugs are used: analgesics, antipyretics, detoxification. In case of severe forms of the disease and the development of purulent complications, antibiotics are prescribed. After recovery, it is recommended to spend a period of convalescence (10-14 days) at home. Chickenpox partially reduces immunity, which can lead to the development of bacterial diseases.

Vaccination is the main method of preventing chickenpox in children and adults, primarily the following groups are vaccinated: healthy children who have reached 12 months of age and have not had chickenpox; children entering a preschool and school who have not previously had chickenpox; health and education workers who are at high risk of infection and have not had chickenpox [9].

Conclusions. Chickenpox is a highly contagious disease that affects children and adults. In children, chickenpox is much easier to tolerate than in adults. May run with an atypical course. In severe cases, it can affect the internal organs. It is especially dangerous for adults with chronic diseases, as well as women who fell ill before childbirth. Vaccination is the main method of prevention.

References

1. Vaccines for Postexposure Prophylaxis Against Varicella (Chicken Pox) – Cochrane for Clinicians – American Family Physician
2. Chickenpox Clinical Presentation: History, Physical Examination
3. Chickenpox | For Healthcare Professionals | Varicella | CDC
4. Viral Immunol. 1991 Fall;4(3):151-66 - PubMed
5. Kramarov S.O. Vrodzheni vitriana vispa u ditei: osoblyvosti suchasnoho perebihu, vypadky z praktyky. Dytiachyi likar. 2017. № 5–6. S. 5-9
6. Kramarov S.O. Urazhennia nervovoi systemy vnaslidok vitrianoi vispy. Mat-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. i plenumu HO «Vseukrainska asotsiatsiia infektsionistiv» «Diahnostyka, likuvannia i profilaktyka infektsiinykh khvorob u period medychnoi reformy». 3–4 zhovtnia, 2019 r., m. Kropyvnytskyi. S. 85-87.
7. Nezghoda I.I., Levytska L.I. Vitriana vispa u ditei (ohliad literatury). Infektsiini khvoroby. 2017. № 1(87). S. 60-70. DOI: 10.11603/1681-2727.2017.1.7786.

8. Dulović O., Gvozdinović E., Nikolić J., Spurnić A. R., Katanić N., Kovarević-Pavićević D. Varicella complications: is it time to consider a routine varicella vaccination? *Vojnosanit Pregl.* 2010. 67(7). 523-529.

9. Nakazu MOZ Ukrainy vid 16.09.2011 № 595, rozdil III «Rekomendovani shcheplennia»

CLINICAL FEATURES OF COVID-19 IN CHILDREN (LITERATURE REVIEW)

Horbatiuk I.

PhD, Assistant of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of
Bukovinian State Medical University

Buzhak M.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Martsiv T.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Makovijchuk O.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Mykytiuk A.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Ukraine has been in a state of COVID-19 pandemic for about two years now. All this time in our country with periodic weakening and strengthening adaptive quarantine proceeds. And if at the beginning of the pandemic the new coronavirus was little studied, so the experience of its treatment was lacking around the world, now the situation has changed somewhat [1].

According to the American Academy of Pediatrics, in the United States about 9% of all cases of coronavirus infection are children. In Ukraine, these indicators correspond to world data. The frequency of hospitalization of children is much lower than that of adults. However, if the child is already hospitalized, the need for transfer to intensive care occurs as often as in adult patients.

The features of COVID-19 in children is that they get sick less often, but is it really so? According to a study conducted by South Korean scientists, out of 91 infected children, 22% had no symptoms at all, another 20% of the disease was initially asymptomatic, then symptoms appeared, others had pronounced symptoms. That is, one of the features of covid in children is its long asymptomatic course. It should be added that children with comorbidities (bronchial asthma, etc.) are at risk of severe co-infection [2].

The symptoms of COVID-19 in children are similar to the symptoms of the disease in adults [3-6]. There is fever, cough that turns into a wet, loss of smell and taste, skin changes such as hypopigmentation in the arms and legs, sore throat, gastrointestinal symptoms such as nausea, vomiting, diarrhea. There is also chills, possible muscle pain, fatigue, headache, nasal congestion. Fever, constant porridge and loss of taste and smell are the three main symptoms in which the Ministry of Health recommends testing for COVID-19 and all contacts stay at home until a negative test result. However, according to the covid symptoms study, these symptoms in children are very rare. Instead, children are more likely to have fever, fatigue, headaches, and stomach upsets. Like any other disease - COVID-19 causes children a lot of complications that occur during the recovery process, or during the acute period of the disease, and the frequency and severity of which depends primarily on the clinical course, pattern of symptoms and degree damage to organs and systems. The mild course of the disease can rarely lead to death and complications in the future, which can not be said for more severe conditions. The course of moderate severity is characterized by the presence of signs inherent in pneumonia, but without a decrease in oxygen saturation, shortness of breath or other signs of respiratory failure. In some cases, there are only pathological changes on CT in 60% of cases. Therefore, death occurs in 20% of cases, only with a complicated course of pneumonia and the spread of the process to other vital organs. In severe cases, there is a drop in oxygen saturation below 91%, respiratory disorders up to apnea with cyanosis, unrestrained diarrhea, intoxication syndrome with chills and fever, with the subsequent development of respiratory distress syndrome and respiratory failure with possible further complications in the form of infectious-toxic shock (or other type of shock in 35%), acute renal failure, heart failure in 20% of cases. Therefore, death can occur in 45% of cases with the previously mentioned complicated conditions. All these complications also depend on the existing chronic diseases of the child (respiratory system, diabetes, CCC, birth defects, etc.) and of course on the course of COVID-19 [7-10].

Summing up, it can be said that children may not be so affected by COVID-19 due to the spread of other coronaviruses in the pediatric population that cause respiratory infections, so it is likely that the child's immune system may provide some protection against SARS-CoV-2. Studies have shown that children have higher levels of cytokines associated with the innate immune response. This may indicate that stronger innate immunity protects against the development of acute respiratory distress syndrome, but at the same time children younger than 2 years have a higher risk of severe COVID-19 compared to the older age group. This is due to the immaturity of their immune system and can lead to serious complications and even death, so by prescribing the right and timely therapy, we can partially prevent such consequences.

References

1. «Aktualni pytannia diahnostryky, profilaktyky ta likuvannia COVID-19 u ditei» M.Ie. Mamenko, S.O. Haponova, O.A. Rykov, M.A. Heorhiiants, V.A. Korsunov, A.V. Varzar - «Pediatriia» № 5 (56) 2020 r.
2. "A systematic review and meta-analysis of children with coronavirus disease 2019" Xiaojan Cui Zhihu Zhao Wei Gup - "J Med Virol". 2021 Feb; 93(2):1057-1069.
3. "Human and novel coronavirus infections in children" Nipunie Rajapakse Devika Dixit "Paediatr int Child Health". 2021 Feb;41(1):36-55
4. "Coronavirus infections in children including COVID-19: An Overview of the epidemiology, clinical features, diagnosis. Treatment and prevention options in Children" Petra Zimmerman, Nigel Curtis - "Pediatr Infect Dis J." 2020 May; 39(5):355-368
5. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy " Pro zatverdzhennia protokolu " Nadannia medychnoi dopomohy dlia likuvannia koronavirusnoi khvoroby (COVID-19)" № 762 vid 2.04.2020 r. - tabl. №2
6. European Medicines Agency (EMA) COVID-19: chloroquine and hydroxychloroquine only to be used in clinical trials or emergency use programmes, 01.04.2020:57
7. U.S. Food and Drug Administration (FDA). Fact sheet for health care providers emergency use authorization (EUA) of remdesivir (GS-5734™) 2020:89-95
8. Polish Association of Epidemiologists and Infectiologists. Management of SARS-CoV-2 infection: recommendations of the Polish Association of Epidemiologists and Infectiologists. Annex no. 2 as of October 13, 2020:15-19
9. Belgian Pediatric Covid-19 Task Force. Recommandations pour le traitement des enfants atteints de COVID-19. (Adaptation du protocole original de la KULeuven). Prise en charge à l'hôpital des enfants atteints de COVID-19, 31.03.2020:12-15
10. HSE Rapid Evidence Review. Clinical evidence for the use of intravenous immunoglobulin in the treatment of COVID19. Version 2, 14.05.2020:78

CLINICAL FEATURES OF MEASLES IN CHILDREN OF THE FIRST HALF OF LIFE

Ivanova Loryna

PhD, Professor of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of Bukovinian State Medical University

Kozoriz Valentyna

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Lemak Tetyana

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Children under the age of one are considered to be protected against measles if their mothers have been vaccinated against measles or have had the disease before pregnancy[1-2]. In this case, infants under one year of age receive antibodies against measles from their mothers. It is believed that up to 3 months a child can not get measles if the children mother had measles before pregnancy[3-4].

The aim of the work was to analyze the features of measles in children in the first 6 months of life.

In compliance with the requirements of bioethics, a retrospective analysis of maps of inpatients with measles, in particular, 21 children of the first half of life (I clinical group) and 100 children over 1 year (II clinical group) who were hospitalized in the infectious boxed department of drip infections Pediatrics Hospital. According to the main characteristics of the group were compared.

It was found that one third of group I children were hospitalized on the first day of the disease, two thirds of infants were hospitalized before the appearance of a rash in the catarrhal period. At the same time, most older children are hospitalized after the 4th day of the disease with exanthema. The absence of specific enanthema in 75% of children in the first half of life in the catarrhal period and its persistence in a quarter of cases of older children in the rash period is noteworthy. The clinical course of the disease in children of the first half of life is characterized by the absence of conjunctivitis (40%), catarrh (24%) and nonspecific enanthema (86%) compared with older children. The duration of the main clinical symptoms of measles (fever, conjunctivitis, respiratory catarrh and rash) in both clinical groups was almost identical. Among the complications of measles in children of both groups at the present stage is dominated by respiratory - obstructive bronchitis and pneumonia with minimal otitis, a little more often in children of the first half of the year there were phenomena of exsiccosis, respiratory and neurological disorders.

In children of the first half of life, the peculiarities of the course of catarrhal and rash periods of measles in the form of an incomplete clinical symptom complex of the disease were observed.

References

1. Ohji G, Satoh H, Satoh H, Mizutani K, Iwata K, Tanaka-Taya K. Congenital measles caused by transplacental infection. *Pediatr Infect Dis J*. 2009 Feb;28(2):166-7. doi: 10.1097/INF.0b013e31818a5d83.
2. Vasylieva NA, Tomashivska TV, Buzko EF, Dyvonuak OM, Marquez J, Acosta L, Fernandez M. Measles in a Neonatal Unit during Epidemic Period in 2011. *Advances in Infectious Diseases*. 2012;2(4):119-121. doi: 10.4236/aid.2012.24020.
3. Public Health England. Guidelines for Post-Exposure Prophylaxis for Measles, August, 2017. London: Public Health England; 2017. 23p.
4. Sawaishi Y, Abe T, Yano T, Ishikawa K, Takada G. SSPE following neonatal measles infection. *Pediatr Neurol*. 1999 Jan;20(1):63-5.

AWARENESS OF THE CONSEQUENCES OF COVID-19 IS AN INCENTIVE FOR IN-DEPTH STUDY OF HISTOLOGY AT THE MEDICAL UNIVERSITY

Khlamanova Lydia,

PhD, Associate Professor of Histology
and Embryology Department,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Chaikovsky Yuri,

Doctor of Medical Sciences,
Corresponding Member of the National Academy of Medical Sciences,
Professor of Histology and Embryology,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Background. Coronavirus disease - 2019 has caused a great threat to public health. Although COVID -19 mainly affects respiratory and immune systems, but other systems like cardiovascular, urinary, gastrointestinal tract, reproductive system, nervous system, and integumentary system are not spared especially in elderly cases, and those with comorbidity. The predominant findings in fatal COVID-19 cases were DAD, coagulopathy, and hemodynamic compromise. Involvement of non-pulmonary organs was limited to parenchymal inflammation (myocarditis, hepatitis, and encephalitis), which was mostly mild. Direct viral cytopathic injury of extrapulmonary organs in general was not regarded as the cause of organ failure. The review would help clinicians and researchers to understand the tissue pathology, which can help better of the management and avoiding future risks (<http://dx.doi.org/10.1136/jclinpath-2020-206995>). Implementation of pedagogical and innovations on solving modern problems of the quality of higher education in the context of the pandemic in patients with COVID-19 is becoming especially important.

Objective is to outline the most effective methods in optimizing the teaching in histology to students at a medical university for better understanding of Covid-19 histogenesis.

Results In our scientific pedagogical research for many years (2015-2021) we have been using the Flexner report and John Dewey “project method”. An analysis of the literature on trends in medical education points to the problem of reducing the time devoted to teaching fundamental disciplines in new programs of higher medical education. This contradicts the basic model of medical education in the USA, known as the Flexner report (Cooke M, Irby DM, Sullivan W, Ludmerer KM. American medical education 100 years after the Flexner report. N Engl J Med. 2006 Sep 28;355(13):1339-443). To increase the effectiveness of teaching basic disciplines, including human physiology and morphology identify existing problems in different categories of students using questionnaires for teachers and students at the beginning and end of the course for training in the form of simultaneous study of microscopic anatomy (histology) and pathology, jointly developed by histologists and pathologists

in workshops using a virtual collection of histological and histopathological images. Scientific pedagogical research uses the experience of the American educator and philosopher John Dewey, who proposed a learning paradigm with simple memorization of information in the process of acquiring knowledge in accordance with their cognitive activity and interests. It is associated with name “project method” which is the basic in various degrees of education in many countries. Many studies, including ours, are devoted to the role of interactive teaching methods, since the educational process takes place in conditions of constant active interaction of students and teachers. This is coeducation, where the student and teacher complement each other. The teacher is the organizer of the training. Organization of training includes modeling of real situations, the use of game elements and discussions, joint problem solving based on an analysis of circumstances and the corresponding situation. During group training, students learn to think constructively, make informed decisions, develop the ability to persuade and discuss.

We have to note, that the main task of basic biomedical discipline - histology is not to study pathological changes in organs, but first of all to understand the functional characteristics of normal structures, that allow the student to diagnose their possible changes. At the present stage, it is important to justify the role of the traditional educational method for the diagnosis of histological preparations in the formation of practical skills and the development of students' clinical thinking primary courses and it is imperative to introduce innovative methods to optimize vocational training.

The practical classes of students were conducted in classrooms at the Department of Histology and Embryology of the O.O. Bogomolets Medical University, and during quarantine we have organized on-line Zoom conferences, studying the units of histology: cytology, general histology and special histology. Knowledge of all learning units we carried out in horizontal direction for students of 1 and 2 courses. At each stage, on the basis of the research method, we gradually introduced into the educational process data of scientific fundamental research through interactive communication, multimedia interpretation by students of previous fundamental knowledge and their acquired skills to compare and distinguish their ??? skills, to rely on existing conceptual frameworks of knowledge, to interpret histological structures under normal conditions and under conditions of pathological changes. During the pandemic, we developed a methodology for diagnostic analysis of histological slides in the form of a multimedia presentation through the organization of ZOOM - conferences (1 and 2). At first, the discussion of the studied object (It should be noted that either the tissue or organ) is carried out from general to partial, with an emphasis on the integrity and connection of structure and function. During the conversation, the teacher directs the activities of students to consolidate the theory and practical skills. It should be emphasized that the obligatory element of discussion is ultrastructural, histochemical, functional characteristics of histological structures. In this process, discussions and setting up problematic issues (situations) are envisaged. To this stage of practical training according to the methodology, it is envisaged to prepare in the following sequence: 1) the student performs his homework – gives answers to the questions posed by the teacher; 2) the initial independent study by the student of histological slides in the atlas; 3) the student forms a picture in his album and determines the structures. At the first

stage (ZOOM-1), each student participates in the process of discussing multimedia presentations, and the teacher provides the necessary explanations for the formation of the ability to apply knowledge in the diagnosis of histological structures of the norm and interpret possible manifestations of pathological changes using information about COVID-19. If the organ is studied, then 1) it is necessary to determine its place in the functional system of the body, and provide a general characteristic (origin, determine the general plan of its structure, show parts or cells, identify diagnostic signs; 2) detailed histological analysis of structures and their functional properties is provided; 3) each histological specimen is studied in two stages. At the first stage, the student learns to "read" the micropreparation and form its "visual image" normally and acquires the ability to diagnose possible changes in the normal structure. At the second (ZOOM-2), the teacher and monitors have the acquisition and consolidation of practical skills in diagnostic analysis of histological specimen. 1) The teacher shows students for pattern recognition, electrograms and multimedia presentations of those micrographs that were presented to students for the formation of drawings. 2) Each student presents his drawings in albums and gives their characteristics. 3) The teacher and students analyze the activity of each student. 4) Conclusions are made by the teacher and determines the assessment (the number of points, taking into account the student's activity at all stages of the class and the results of the control test on Likar – NMU platform.

Conclusion. Our study of periodic literary sources and our accumulated pedagogical experience allows us to emphasize that in the foreground in modern approaches to studying in higher medical school there should be a practical component of the acquired knowledge on the basis of innovative methods of teaching. Здесь не хватает чего-то, например, We confirmed that basic medical and biological disciplines, as well as a high level of interest and involvement of students in independent work and motivation of students to further their continuous development is very important. We have identified a problem that students need the help of a teacher to comprehend the excessive amount of information available to them. Motivational learning is by nature a developmental learning: firstly, it is the development of skills in finding information, analyzing and processing it; secondly, the development of skills of students' independent work; thirdly, the development of professional competencies. First of all, students should learn in the process of activity and individually find meaning about their awareness of the importance of the role of fundamental knowledge for the future profession of a doctor.

LACTOFERIN AS A MARKER OF ANTIMICROBIAL ORAL PROTECTION IN ORTHODONTIC TREATMENT WITH NON-REMOVABLE APPARATUS

Kovah Iлона,

D. of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Children's Dentistry,
Dnipro State Medical University

Khotimska Yuliia,

Ph.D, Associate Professor of the Department of Pediatric Dentistry,
Dnipro State Medical University

Aleksieienko Nataliia,

Ph.D, Associate Professor of the Department of Pediatric Dentistry,
Dnipro State Medical University,
Dnipro, Ukraine

Khotimska Anastasiia,

dentist-therapist,
PE "Center of Dentistry" Estet "

Krutikova Olena,

dentist-therapist,
PE "Dental clinic of doctor Khotimskiy",
Dnipro, Ukraine

Introductions. The human oral fluid contains a large number of different compounds that protect the tissues of the oral cavity from microorganisms and their products of life [1,2]. Adequate saliva ensures the maintenance of oral homeostasis, effective removal of endogenous and exogenous microorganisms and their metabolites, as well as the constant presence in the oral cavity of various protective factors [3,4]. Lactoferrin is a multifunctional protein from the transferrin family, which is found in many secretions of the body, including saliva [5]. Lactoferrin belongs to the innate immune system and is indirectly involved in the processes of cellular immunity. The main biological functions of this protein are the binding and transport of iron ions, but in addition lactoferrin has antibacterial, antiviral, antiparasitic action and has various catalytic activities [6,7]. The most studied is the mechanism of antibacterial activity of lactoferrin, which is due to the ability of lactoferrin to bind iron and thus deprive the bacterial microflora necessary for its growth and viability of the trace element, as well as the specific interaction of lactoferrin with the external bacterial membrane [8]. Despite the large number of publications in the field of disease diagnosis, the patterns of lactoferrin secretion remain insufficiently studied depending on the nature of the disease of the oral cavity [9, 10, 11].

Therefore, given the above, the aim of our work was to study the content of lactoferrin in oral fluid in patients during orthodontic treatment with fixed equipment.

Keywords: lactoferrin, chronic catarrhal gingivitis, orthodontic treatment, oral fluid.

Materials and methods. We conducted a study of 34 young people aged 16 to 25 years, of which 21 girls (61.8%) and 13 boys (38.2%) who underwent orthodontic treatment using fixed structures. All patients were diagnosed with chronic catarrhal gingivitis, which arose on the background of dental anomalies or during orthodontic treatment. All surveyed young people were pupils or students of educational institutions and sought advice and treatment at a dental clinic.

Biochemical studies were performed in the oral fluid of patients. The analysis of oral fluid studies was performed at the beginning of orthodontic treatment and 3 and 6 months after the installation of fixed orthodontic equipment. To study the factors of local immunity of the oral cavity, oral fluid was collected in the morning on an empty stomach, which was obtained without stimulation, by spitting into sterile tubes. Then the oral fluid was centrifuged for 15 minutes at 8000 rpm, and the supernatant of the oral fluid was poured into plastic tubes and stored at -30 ° C. Quantitative determination of lactoferrin in oral fluid was performed by the method of solid-phase enzyme-linked immunosorbent assay using a set of reagents "Lactoferrin-strip". Measurement range - 0.06-10 ng / ml. Analytical sensitivity - 0.03 ng / ml.

Statistical data processing was performed using conventional non-parametric methods using MS Excel and licensed statistical program Biostat. Differences between groups with a probability of error less than 5% ($p < 0.05$) were considered significant.

Results and discussion. In the oral fluid of patients with dental-maxillary anomalies and fixed structures of orthodontic appliances in the oral cavity at the beginning of orthodontic treatment were established digital values of lactoferrin (48.31 ± 2.43 ng / ml), which is 5 times higher than in healthy young people (9.82 ± 0.52), which can probably be associated, in our opinion, with inflammation in periodontal tissues, which occurs against the background of dental anomalies and other orthodontic pathology.

Analysis of digital data showed that the values of lactoferrin in patients who underwent orthodontic treatment with fixed equipment are increasing (table 1).

Table 1

Indicators of lactoferrin concentration in oral fluid in healthy individuals and patients during orthodontic treatment, ng / ml (M $\pm$ m)

Indicator	Healthys	At the beginning of treatment	After 3 months treatment	After 6 months treatment
Lactoferrin	9,82 $\pm$ 0,52	48,31 $\pm$ 2,43	58,86 $\pm$ 3,03*	69,47 $\pm$ 3,83*

Note: * - significant differences ($p < 0.05$) compared with healthy ones

Thus, 3 months after the start of orthodontic treatment, the value of lactoferrin concentration significantly increased and was 58.86 ± 3.03 ng / ml, which is 1.2 times higher than at the beginning of treatment and 6 times compared with healthy individuals of the same age. After 6 months of orthodontic treatment, the quantitative value of lactoferrin in the oral fluid increased even more and amounted to 69.47 ± 3.83 ng / ml, respectively, which is 1.4 times more than the initial data at the beginning of treatment and 7 times more than in start treatment.

Our research has shown that the use of fixed orthodontic appliances causes injury to periodontal tissues and this can lead to chronic catarrhal gingivitis. In addition, an important role in the occurrence of inflammatory processes in periodontal tissues also belongs to various dental and maxillary abnormalities in the oral cavity.

In our opinion, a significant increase in the level of lactoferrin in the oral fluid in the presence of etiological risk factors are the marker by which we can predict the development of inflammation in periodontal tissues and the occurrence of chronic catarrhal gingivitis.

Conclusions. 1. Thus, the level of lactoferrin in the oral fluid can be a reliable prognostic sign of the development of inflammatory and destructive complications in periodontal tissues on the background of orthodontic treatment using non-removable equipment.

2. We found that the studied indicator was the highest 6 months after the start of orthodontic treatment, which indicates the dependence of the intensity of inflammation in periodontal tissues on the duration of treatment. In our opinion, the assessment of the probability of development of these complications with the correction of preventive and curative measures should be carried out depending on the value of the prognostic index.

3. The study of the dynamics of lactoferrin during orthodontic treatment will reveal critical periods of reduced antimicrobial protection of the oral cavity, which is important for the prevention of chronic catarrhal gingivitis.

References:

1. Borysenko, A. V., Antonenko, M. Yu., Lynovytska, L. V., et al. (2017). Stomatolohichni zakhvoriuvannia: terapevtychna stomatolohiia [Stomatological diseases: therapeutic stomatology]. Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian].
2. Jenkins, W.M. Epidemiology of periodontal disease in children and adolescents / W.M. Jenkins, P.N. Papapanou // Periodontol.—2000.—Vol. 26.—P. 16—32.
3. Albandar, J.M. Global risk factors and risk indicators for periodontal diseases / J.M. Albandar // Periodontol-2000.—2002.—Vol. 29.—P. 177—206.
4. Neely A.L. The natural history of periodontol disease in man. Risk factors for progression of attachment loss in individuals receiving no oral health care / A.L. Neely, T.R. Holford, H. Loe // J. periodontol—2011 — Vol. 72, № 28.—P. 1006—1015.
5. Базарный В.В., Береснева Н.С., Ломова О.Л., Санникова Н.Е. Клинико-диагностическое значение определения лактоферрина в ротовой жидкости. Клиническая лабораторная диагностика. – 2011. – №10. – С. 36.
6. Базарный В.В., Журавлев В.П., Мандра Ю. В, Николаева А.А., Ваневская Е.А., Полушина Л.Г. Лактоферрин в ротовой жидкости пациентов с

герпесвирусной инфекцией / Вестник Уральской медицинской академической науки. – 2014. -N 1. – С. 48-49.

7. Шодиева Ш.Ш., Алимов А.С., Хаджиметов А.А. Характер изменений белка острой фазы – лактоферрина в слюне при пародонтите различной степени тяжести / Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – №8-4. – С. 694-696.

8. Ломова А.С., Мороз П.В., Проходная В.А. // Особенности антимикробного иммунитета ротовой полости у беременных женщин с первичным и рецидивирующим кариесом/ Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2.

9. Nazir, M. A. (2017). Prevalence of periodontal disease, its association with systemic diseases and prevention. *International Journal of Health Sciences*, 11(2), 72–80.

10. Righolt, A. J., Jevdjevic. M., Marcenes, W., & Listl, S. (2018). Global-, Regional-, and Country-Level Economic Impacts of Dental Diseases in 2015. *Journal of Dental Research*, 97(5), 501–507. doi: 10.1177/0022034517750572.

11. Tonetti, M. S., Jepsen, S., Jin, L., & Otomo-Corgel, J. (2017). Impact of the global burden of periodontal diseases on health, nutrition and wellbeing of mankind: A call for global action. *Journal of Clinical Periodontology*, 44(5), 456–462. doi: 10.1111/jcpe.12732.

IMPACT OF COVID-19 ON PATIENS WITH DIABETES

Syrotnykov Daniil

student of Kharkiv National Medical University

Today, it is generally accepted in the world that diabetes mellitus is a risk factor for the development of coronavirus infection. According to clinical studies, in many patients against the background of a respiratory infection with SARS-CoV-2, on the contrary, when symptoms of COVID-19 appear, people begin to show symptoms of type 1 diabetes.

Diabetes mellitus is a chronic, severe disease associated with metabolic disorders, which is characterized by a deficiency of its own insulin along with an increase in the collection of glucose in the blood. The main symptoms will include: persistent weakness,

- Abnormal thirst and dry mouth
- Urinary frequency
- Lack of energy and extreme fatigue
- Constant hunger
- Sudden weight loss
- Blurred vision

COVID-19 can be attributed to a viral infection of which at the moment is almost not studied, and uncontrollable consequences can be entailed. Looking at the condition of patients admitted to the main hospitals of our city, the infection affects both the old and the young. Based on this, we can say that any person, even without chronic diseases, can be at risk, since the immune system has not yet adapted to the so-called "epidemic 2020".

• For people with any type of diabetes, coronavirus infection is primarily dangerous:

- Very long rehabilitation, even if the patient has been ill in a mild form.
- Complications that can cause cardiovascular problems the vascular system, also with the central nervous system and metabolic disorders of other substances.

Weakened immunity also plays an important role, since a patient with a chronic disease is at a high risk of contracting one or another viral disease.

At the moment, it is known that in order for the SARS CoV-2 virus to invade the human body, and specifically into the target cells, it must contact its receptors. For COVID-19, these receptors are ACE2 (angiotensin-converting enzyme type 2)

The expression of this enzyme is quite high on the mucous membranes of the oral cavity and nasopharynx, as well as in the tissues of the lungs, so this can be considered a gateway "for the causative agent of COVID-19, which further leads to an inflammatory process in the lungs, damage to the olfactory nerve, the development of atypical pneumonia, acute respiratory Also, according to statics, very often in a patient with a damaged PLR test for SARS CoV-2, lesions of the large intestine, myocardial cells, less often the proximal renal tubules, and liver are found.

As the viral spike binds to its ACE2 receptor on the target cell membrane, the transmembrane serine protease begins the process of "cutting" ACE2, which activates the virus and thereby invades the cell where replication will take place.

After the coronavirus infection enters the human body, recognition by immunocomponent cells occurs, as well as the process of induction of the so-called "cytokine storm", where a large amount of pro-inflammatory cytokines are released, such as:

- TNF
- IL-1
- IL-6
- IL-17

and chemokines:

- IP-10
- MIP1a

Speaking simpler, then in patients with diabetes mellitus, the release of cytokines will be of a much intensely reactive genesis, in contrast to people with normal carbohydrate metabolism. The only explanation for this process was presented by scientists from China, which was the reason, the implementation of the immune response and the activity of inflammatory processes, directly depends on the provision of these processes and reactions with energy, and therefore glucose. Glucose is one of the main sources of energy in the human body, but in case of irregular control of glycemia, patients are susceptible to the influence of a "cytokine storm" and due to a negative effect on the body.

Based on observations made by Chinese colleagues who summarized the experience of treating atypical pneumonia in patients with diabetes caused by the first generation coronavirus - SARS COV - in 2002, they showed that the risk of mortality was 3 times higher in patients with diabetes with fasting plasma glucose (FPG) more than 8 mmol / L compared with patients with GPI less than 6 mmol / L. The epidemic of the new coronavirus SARS COV-2 demonstrates the same patterns. The mortality rate of people with glycemia of 10 mmol / L (180 mg / dL) is 3 times higher than that of people with glycemia of 6.4 mmol / L (116 mg / dL): 28.8% and 6%, respectively).

In diabetic pathology, the new viral strain will pose a serious threat for the following reasons:

- high risk of blood poisoning
- complex protracted course of pneumonia
- also high probability of respiratory failure
- likelihood of developing damage central nervous system

In case of infection with COVID-19, it is important to control blood sugar levels, to correct the glycemic index in a timely manner. Otherwise, a favorable environment is created for the reproduction of pathogenic microflora, pneumonia is difficult to treat, literally exhausting an already weakened organism.

Most importantly, patients with diabetes during a pandemic, especially with self-isolation, must follow some rules, due to the fact that 10% of deaths from COVID-19

are people with primary and secondary diseases of the cardiovascular system, and 6-8% are patients with diabetes mellitus type 1 and 2. It is necessary to:

- In patients with type 1 diabetes mellitus, provide a supply of insulin for replacement therapy;
  - regularly monitor blood sugar levels;
  - treat hands and the meter with antiseptic before performing a blood test;
  - follow a diet;
  - follow a plentiful drinking regime;
  - control the intake of immunomodulatory drugs to stimulate systemic immunity;
  - observe a self-isolation regime, without the need to leave the house, regularly ventilate the room ;
- take vitamins, all medications prescribed by a doctor;
- call a doctor when the first alarming symptoms appear.

Conclusion: Today, there are many urgent problems associated with the COVID-19 pandemic in the world, and there is not enough oxygen, a lack of artificial lung ventilation devices, and there are not enough staff to work in supporting clinics to receive patients everywhere. For patients with chronic diseases, such as arterial hypertension, arthritis, diabetes mellitus, hypertension, and other infectious diseases, it is worth paying great attention, because of the increased risk of death. Diabetes mellitus, at this stage of the development of medicine, cannot be completely treated, but can only go into the latent period of its course, while patients suffer greatly, primarily due to excess weight, which is observed in 80% of patients with diabetes, also thirst, frequent urination and many other symptom. I consider it necessary, in the future, to intensively study the pathogenesis and etiology of diabetes mellitus, prevent complications caused by diabetes, and actively develop new drugs for a mild course, or complete recovery.

References:

1. Wiviott SD, Raz I, Bonaca MP, et al Dapagliflozin and Cardiovascular Outcomes in Type 2 Diabetes. *N Engl J Med.* 2019;380(4):347–357.
2. Hartmann-Boyce J, Morris E, Goyder C, et al. Managing diabetes during the COVID-19 pandemic. [cited 8 April 2020]
3. Singh AK, Gupta R, Ghosh A, Misra A. Diabetes in COVID-19: Prevalence, pathophysiology, prognosis and practical considerations. *Diabetes Metab Syndr.* 2020;14(4):303-310.
4. Xu H, Zhong L, Deng J, et al. High expression of ACE2 receptor of 2019-nCoV on the epithelial cells of oral mucosa. *Int J Oral Sci.* 2020;12(1):8.
5. Lin L, Lu L, Cao W, Li T. Hypothesis for potential pathogenesis of SARS-CoV-2 infection - a review of immune changes in patients with viral pneumonia. *Emerg Microbes Infect.* 2020;

ДОСВІД ВЕДЕННЯ ПАЦІЄНТКИ З СУПЕРБАГАТОПЛІДНОЮ ВАГІТНІСТЮ В УМОВАХ ПЕРИНАТАЛЬНОГО ЦЕНТРУ

Vasylenko Tetiana

Candidate of Medical Sciences Assistant of the Department of Obstetrics and Gynecology Dnipro State Medical University

Sydorenko Iryna

employee of the Department of Surgical Disciplines Donetsk National Medical University Ministry of Health of Ukraine

Baftalovska Sofiia

intern of the Department of Obstetrics and Gynecology Dnipro State Medical University

Vasilenko Artemii

3rd year student Dnipro State Medical University

Дитина - найбільша радість батьків, яку вони отримують, долаючи тижні очікування до народження. А четверо народжених від однієї вагітності дітей - безмежне щастя, яке неможливо оцінити словами.

Багатоплідна вагітність зустрічається в 0.7-1.5% випадків. По статистиці ВООЗ – це 0,4 - 1,6% від усіх пологів і має тенденцію до збільшення в усьому світі. Двійня народжується в одному випадку на 80 пологів, трійня — в 1:6400, четверо близнят — в 1:512.000 пологів, зрощені (сіамські) близнята — в 1 випадку на 10 млн пологів. Близько 3/4 двійнят мають однакову стать, причому переважають хлопчики (хлопчиків — 45%, дівчаток — 30% випадків).

Частота спонтанних багатоплідних вагітностей залежить від етнічної належності матері, генотипа (наслідується частіше по материнській лінії), кількість пологів в анамнезі(частіше у жінок, які часто народжували), ваги тіла жінки та її зросту. Сім'ї, де уже є випадки багатоплідних пологів, мають вірогідність народження близнюків в 4-7 раз вище, ніж в популяції.

В еру використання допоміжних репродуктивних технологій, пов'язаних зі стимуляцією овуляції, спостерігається збільшення частоти багатоплідних вагітностей до 3%.

Перебіг багатоплідної вагітності супроводжується збільшенням частоти ускладнень, які впливають на виношування вагітності, що призводить до материнських та перинатальних втрат, які в 2-4 та в 3-7 разів, відповідно, - вище ніж при одноплідній вагітності. Враховуючи вище перераховане – багатоплідну вагітність та пологи, можна віднести до проміжних станів між нормою та патологією.

Випадок, що стався в одному з перинатальних центрів України доводить, що спонтанне настання супербагатоплідної вагітності має місце в еру сучасних репродуктивних технологій.

Пацієнтка, В., 20 років, надійшла до перинатального центру, для повторної госпіталізації з метою продовження лікування в умовах стаціонару з діагнозом: вагітність I, 27 тижнів 6 діб, МХБА четверня. Загроза передчасних пологів. ІЦН (носії акушерського песарію). Анемія середнього ступеню важкості. ВВР одного з плодів.

З анамнезу: вагітність перша-не планована, бажана, без втручань ДРТ. Взята на диспансерний облік в 8 тижнів вагітності. Менструальний цикл без ускладнень. В анамнезі – часті ГРВІ, в 10 років вітряна віспа, гінекологічний та соматичний анамнез не обтяжений. В сім'ї, по материнській лінії, наявні двійні.

В терміні 12 тижнів вагітності, пацієнтка була госпіталізована до гінекологічного стаціонару з приводу загрози переривання вагітності (кровотеча), де й була виявлена багатоплідна вагітність, проведене повне обстеження та лікування, направлене на збереження та пролонгування вагітності, тривалість лікування 3 тижні.

При динамічній спостереженні під час ІІ УЗД скринінгу 18-19тижнів - розвиток плодів відповідає гестаційному віку. Виявлено ВВР четвертого плода - обструктивне ураження правої легені - бронхогенна кіста. Вагітна пройшла консультацію та отримала консультативно - експертний висновок Міжобласного центру медичної генетики і пренатальної діагностики імені П.М.Веропотвеляна – І Вагітність -18 тижнів. Монохоріальна діамніотична четверня. Обструктивне ураження правої легені. Дано рекомендації: пролонгувати вагітність та після розродження виконати рентгенографію легень новонародженого, консультація торокального хірурга.

В 20 тижні вігітності, під час цервікометрії, виявлено вкорочення шийки матки менше 25 мм та узгоджено накладання акушерського песарію .

В 27 тижні вагітності зі скаргами на незначні тягучі болі внизу живота, жінка потрапляє до стаціонару. Де їй було проведено комплексне обстеження та лікування:

- цервікометрію в динаміці з показниками: 33,8 мм - зів зімкнут; 34,5 мм - зів зімкнут; 34,6 мм - зів зімкнут.
- БПП + доплер судин пуповини та СМА
- ЗАК, ЗАС, коагулограму, біохімію крові в динаміці.
- Рекомендовано використання бандажу для вагітних, харчування із збільшеним вмістом білків і вітамінів.

Проведено лікування:

- Профілактика РДС - Бетаспан 12 мг кожні 24 години (всього 24 мг).
- Прогіном-ОВА - 200 мг по 3 рази/добу.
- Пробіс – феміна - 1 капс по 1 раз/день.
- Ніфедипін - 10 мг по 2 раз/день.
- Сорбіфер - 1 табл по 2 рази/день.
- Магnezіальна нейропротекція.

- Тівортін.
- Кардіомагніл - 75 мг.

Незважаючи на зберігаючу терапію, 03.03.2020 у терміні 32 тижні вагітності стався передчасний вилив навколоплідних вод I плоду. Зібрано консилиум лікарів і було вирішено провести пологорозрішення шляхом ургентного кесарева розтину. 03.03.2020 року о 00:37 народилась I дівчинка - 1860 гр./43 см, 7/8 б. по Апгар; о 00:37 народилась II дівчинка - 1720 гр./42 см., 7/8 б. по Апгар.; о 00:38 народилась III дівчинка - 1770 гр./43 см., 7/7 б. по Апгар; о 00:38 народилась IV дівчинка - 1750 гр./42 см., 7/8 б. по Апгар. Діти передані у відділення інтенсивної терапії. Під час кесаревого розтину було введено карбетоцин, крововтрата - 750 мл, що склало до 1% від маси тіла. Пацієнтка провела 3 доби в палаті інтенсивної терапії, під наглядом анестезіологів і акушер-гінекологів. 06.03.2020 року переведена в післяпологове відділення. 31.03.2020 року виписана разом з дітьми в задовільному стані під нагляд сімейного лікаря.

Висновок

Проведено огляд і аналіз випадку спонтанної супербагатоплідної вагітності. Використання УЗД в ранніх термінах сприяє ранньому виявленню БВ. Патогенетично обґрунтовано використання гормональних препаратів та допоміжних технологій, які покращують перебіг багатоплідної вагітності, знижують ризик виникнення акушерських ускладнень. За допомогою проведеної зберігаючої терапії вдалося максимально пролонгувати вагітність до 32 тижнів вагітності, тим самим зменшити несприятливі наслідки для здоров'я дітей.

Список літератури

1. Новий клінічний протокол медичної допомоги «Передчасні пологи» - Затверджено рішенням Загальних Зборів Членів Громадської організації Київського Міського відділення асоціації акушерів - гінекологів України. Протокол № 21/12 від 21 грудня 2017 року.
2. Акушерство: Национальное руководство. 2 - е издание, перераб. и доп. // Под редакцией Савольева Г.М., Сухих Г.Т., Серов В.Н. – М. :ГЕОТАР - Медиа, 2019. - 1080 с. – (Серия «Национальные руководства»).
3. <https://www.euro.who.int/en/home>

ВІТАМІН В₁₂ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ВЕГЕТАРІАНЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ, ДЕФІЦИТ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА

Ісламова Раяна Сайд-Магомедівна
студентка 2 курсу стоматологічного факультету

Андросов Євген Дмитрович
кандидат медичних наук, доцент
Харківський національний медичний університет

У клітинах людського організму міститься вітамін В₁₂ (кобаламін, антианемічний), який належить до «кориноїдів»: групи сполук, у складі яких міститься макроцикл корину. Він є життєво необхідним для нормальної роботи ферментів, а саме метилмалоніл-КоА-мутази та метіонінсинтетази.

З хімічної точки зору, вітамін має складну структурну формулу, у порівнянні з іншими вітамінами, основою якої є коринове кільце. У центрі останнього розташовується хімічний елемент кобальт, який є місцем приєднання алкільних груп у процесі їх переміщення. Перпендикулярно по відношенню до металу розташовується нуклеотидний ліганд, який, крім 5,6-диметилбензимидазолу, містить рибозу й залишок фосфату в третього атома вуглецю. Іон металу утворює з атомами азоту чотири ковалентні зв'язки. Цікавим фактом слугує те, що ковалентний зв'язок «вуглець – кобальт» у структурі ціанокобаламіну – єдиний в природі приклад зв'язку «метал – вуглець». Ще один ковалентний зв'язок з'єднує кобальт з диметилбензимидазольним нуклеотидом. Останній, шостий, ковалентний зв'язок кобальту залишається вільним: саме по цьому зв'язку й приєднуються ціаногрупа, гідроксильна група, метильний або 5'дезоксиаденозильний залишок з утворенням чотирьох форм вітаміну В₁₂: двох неактивних – ціанокобаламіну й гідроксокобаламіну, і двох активних (коферментних) форм – метилкобаламіну та аденозилкобаламіну (кобаміду). [1,2]

Джерелом вітаміну слугують продукти харчування тваринного походження, але є виключення: існують бактерії, що здатні синтезувати ціанокобаламін, і деякі водорості [*Porphyra* sp. (≈ 77 мкг/100 г), *Chlorella* sp. (≈ 200 мкг/100 г) тощо], які містять значну його кількість. [3,4]

Шлунково-кишкове всмоктування дієтичного вітаміну В₁₂ є складним процесом у людини. На відміну від інших водорозчинних вітамінів, процес всмоктування ціанокобаламіну вважається комплексним. [5] Вітамін, що виділяється з продуктів харчування, спочатку зв'язується з гаптокорином (слиновим В₁₂-зв'язуючим білком) у шлунку. Після протеолізу комплексу гаптокорину-В₁₂ панкреатичними протеазами в дванадцятипалій кишці, вивільнений ціанокобаламін зв'язується з внутрішнім фактором (ВФ; шлунковим В₁₂-зв'язуючим білком) у проксимальній клубовій кишці. Комплекс ВФ-В₁₂ може проникати в клітини слизової оболонки дистальної клубової кишки

за допомогою рецепторно-опосередкованого ендоцитозу. [6] Однак незрозуміло, чому люди потребують такої складної системи для шлунково-кишкового поглинання ціанокобаламіну з продуктів харчування.

Строгі вегетаріанці мають більший ризик дефіциту вітаміну В₁₂, ніж невегетаріанці. [7] Вони повинні вживати продукти або дієтичні добавки, які збагачені вітаміном, щоб запобігти дефіциту останнього. Крім того, у країнах, що розвиваються, дефіцит вітаміну В₁₂ у дітей зростає через низьке споживання продуктів тваринного походження. [8] Подібні результати були зареєстровані серед населення з низьким рівнем доходу в розвинених країнах. [9]

Вітамін В₁₂-залежні біохімічні реакції

Кожне біохімічне перетворення в організмі, що відбувається на молекулярному рівні за участю вітаміну В₁₂, має своє «фізіологічне» відображення у вигляді ефекту на рівні органів і тканин. Активні форми вітаміну В₁₂ є кофакторами двох ферментів: метилмалоніл-КоА-мутази мітохондрій та метіонінсинтетази. [10]

Метилмалоніл-КоА-мутаза – фермент, який використовує в якості кофактора аденозилкобаламін, каталізує перестановку атомів у вуглецевому кістяку. Ця реакція є важливою ланкою в ланцюзі реакцій біологічного окиснення білків і жирів (бере участь у деградації амінокислот, жирних кислот і холестерину в циклі Кребса). [11,12] У вигляді аденозилкобаламіну вітамін бере участь у перетворенні метилмалонової кислоти в бурштинову, без якої неможливе утворення мієлінової оболонки в нервових волокнах. Аденозилкобаламін забезпечує також синтез ліпопротеїнів у мієліновій тканині. Якщо вітаміну В₁₂ недостатньо, то бурштинова кислота не утворюється в необхідній кількості, внаслідок чого нервові волокна залишаються демієлінізованими. [10,12-14]

Метіонінсинтетаза відповідає за реакцію трансметилування, яка відбувається за участю метилкобаламіну. Ця реакція забезпечує синтез тимідину (для ДНК), каталізує перетворення гомоцистеїну в амінокислоту метіонін. [11,12] Метіонін необхідний для перетворення фолієвої кислоти в тетрагідрофолієву. Остання прискорює процес ділення клітин і, отже, забезпечує нормальний процес регенерації органів і тканин, підтримуючи їх у повноцінно функціональному стані.

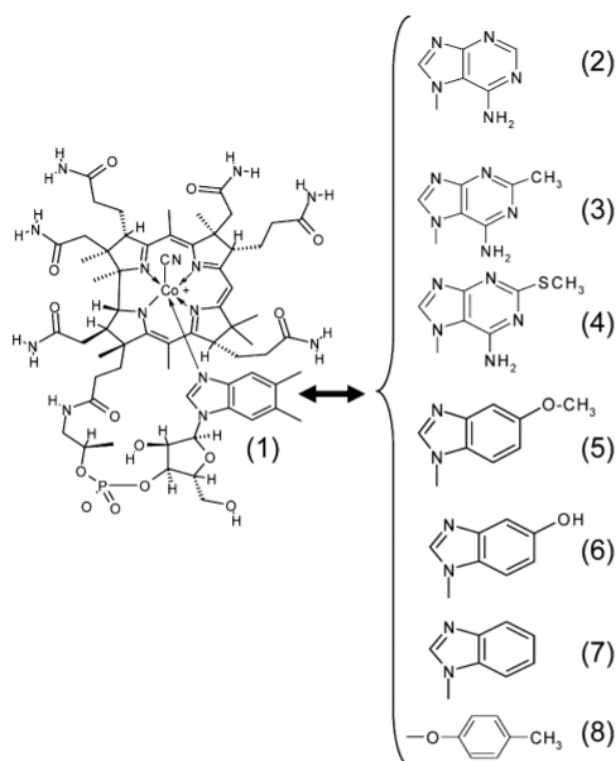
Особливість кориноїдних сполук у структурі вітаміну В₁₂

Особливість кориноїдних сполук полягає в тому, що при їх зміні ціанокобаламін втрачає свою структуру та переходить у неактивну форму, а саме: у псевдовітамін В₁₂, фактор А (2-метиладенілкобамід), фактор S (2-метилмеркаптоаденілкобамід), фактор Шm (5-метоксибензимідазоліл-кобамід), фактор Ш (5-гідроксибензимідазолілкобамід) тощо. Усі ці форми є неактивними в організмі людини.

Деякі види ціанобактерій, а саме спірулін, афанізоменон і носток, виробляються харчовою та фармацевтичною промисловістю за щорічними світовими нормами 500-3000 тонн. Таблетки, що містять *Spirulina sp.* продаються як дієтичні добавки, оскільки вони, як відомо, містять велику кількість вітаміну В₁₂.

Характеристика двох кориноїдних сполук із таблеток спіруліни ідентифікувала основні (83%) й другорядні (17%) сполуки як псевдо-В₁₂ (аденінілкобамід) і В₁₂ відповідно (Мал. 1). Повідомлялося, що псевдо-В₁₂ є флагеліформом, а *Nostochopsis* sp. містить значну кількість псевдо-В₁₂. Ці результати вказують на те, що істивні ціанобактерії часто містять велику кількість псевдо-В₁₂, який, як відомо, біологічно неактивний в організмі людини. [15,16] Тому ціанобактерії непридатні для використання їх у вигляді джерела вітаміну В₁₂ для груп ризику, таких як вегетаріанці та люди літнього віку.

Мікроорганізми, що синтезують вітамін В₁₂, також можуть синтезувати інші кориноїди, включаючи сполуки, які є неактивними в людини. Існує теорія про те, що молюски містять велику кількість вітаміну. Для підтвердження думки про те, чи є молюски потенційним джерелом ціанокобаламіну, був проведений дослід. Для нього використовували найпоширеніші молюски, а саме устриці та мідії. Були виділені та охарактеризовані кориноїдні сполуки й встановлено, що вони мають будову вітаміну В₁₂. [17] Однак деякі істивні молюски (абалони, арки, велки тощо) містять значну кількість псевдо-В₁₂, фактора А, фактора S та/або фактора Шm, тому ці молюски не є достатнім джерелом ціанокобаламіну. Отже, не кожен молюск є джерелом вітаміну В₁₂, потрібен подальший детальний аналіз сполук кориноїдів у різних продуктах тваринного походження.

Малюнок 1. Структурна формула вітаміну В₁₂ і часткова структура сполук, пов'язаних з В₁₂, які показують частини, що відрізняються від вітаміну В₁₂: (1) вітамін В₁₂ або ціанокобаламін; (2) псевдовітамін В₁₂ або фактор IV; (3) фактор А (2-метиладенілкобамід); (4) фактор S (2-метилмеркаптоаденілкобамід); (5) фактор Шm (5-метоксибензімідазолілкобамід); (6) фактор Ш (5-гідроксибензімідазолілкобамід); (7) ВІА (бензімідазолілкобамід); (8) рСС (п-крезолілкобамід).

Зміна вмісту вітаміну В₁₂ у залежності від приготування

Японці отримують приблизно 84% щоденного споживання вітаміну В₁₂ з риби та молюсків. Риба є джерелом мінералів, вітамінів, високоцінних білків і ненасичених ліпідів, що містять ейкозапентаєнову й докозагексаєнову кислоту. Багато досліджень показують, що регулярне споживання риби запобігає атеросклерозу, тромбозу та серцевим захворюванням. [18]

Однак вміст вітаміну В₁₂ у м'ясі оселедця зменшується приблизно на 62% через його відварювання, смаження, приготування на грилі й на пару або в мікрохвильовій печі. Для запобігання розпаду ціанокобаламіну можна використовувати вакуумне упакування. Повідомлялося, що утримання ... В₁₂ у м'ясі та рибі при їх вакуумній упаковці становить 100% у телятині, баранині й свинині, 87% в яловичині, 92% у лососі та 72% у трісці. [19]

Мікрохвильові печі широко використовуються для приготування їжі й обробки харчових продуктів і демонструють рівне або краще утримання різних вітамінів (В₁, В₂, В₆, С та фолієвої кислоти) у порівнянні зі звичайним смаженням. Мікрохвильове нагрівання гідроксокобаламіну, що є переважним у продуктах харчування, призводить до утворення кількох продуктів розпаду. Ці сполуки можуть бути результатом усунення основної частини, зміни в цукровій частині нижнього ліганду та/або структурних змін. Таким чином, зниження вмісту вітаміну В₁₂ у різних варених продуктах, мабуть, пояснюється руйнуванням вітаміну через нагрівання.

Розпад та/або перетворення ціанокобаламіну шляхом хімічної обробки та впливу світла

Молоко є найважливішим джерелом вітамінів В₂ і В₁₂ у раціоні людини. Фотодеградація вітаміну В₂ та зміна кольору під час зберігання молока на світлі були широко вивчені науковцями. Під впливом світла цей вітамін виробляє вільні радикали (супероксидний аніонний радикал і синглетний кисень), які прискорюють окиснення триптофану та інших амінокислот. Окиснення амінокислот бере участь у зміні кольору молока. Для того, щоб оцінити втрати вітаміну В₁₂ у молоці під час деградації вітаміну В₂, спричиненої світлом, різні зразки молока піддавали дії флуоресцентного світла протягом 24 год при 4°C. [20] Концентрація вітаміну В₁₂ знижувалася на 1-27%, залежно від типу досліджуваного молока. Ці результати показують, що тривале зберігання на світлі може викликати деградацію вітамінів як В₂, так і В₁₂ у різних видах молока. Світлове опромінення вітаміну В₁₂ у насиченому киснем розчині вказує на те, що макроцикл корину цього вітаміну руйнується під дією синглетного кисню. Ці спостереження свідчать про те, що вітамін В₁₂ у молоці розкладається вільними радикалами, які утворюються під час деградації вітаміну В₂, спричиненої світлом. [21] Помітна втрата вітаміну В₁₂ також відбувається в полівітамінних/мінеральних добавках через деградацію шляхом додавання значної кількості вітаміну С у присутності міді. Аскорбінова кислота або іон металу самі по собі не руйнують ціанокобаламін.

Їжа для підтримання рівня вмісту вітаміну В₁₂

Ознаки дефіциту вітаміну ціанокобаламіну можуть проявитися через роки після його формування. Не існує жодного патогномонічного симптому, що

свідчить про дефіцит вітаміну В₁₂. Найбільш дефіциту останнього піддаються літні люди й строгі вегетаріанці. Ризик розвитку дефіциту вітаміну В₁₂ у літніх підвищено через зниження кислотності шлункового соку та зниження функції клітин, які продукують внутрішній фактор Кастла. Порушення всмоктування спричинює розвиток дефіциту вітаміну В₁₂ у 87% пацієнтів похилого віку, причому в 53-60% з них внаслідок синдрому мальабсорбції харчового ціанокобаламіну. [22]

Причиною неадекватного вивільнення вітаміну В₁₂ з їжі може служити прийом лікарських засобів, наприклад інгібіторів протонної помпи, механізм дії яких заснований на блокаді протонної помпи (H⁺/K⁺-АТФази), що призводить до зниження секреції шлункового соку. У результаті розвивається ятрогенна гіпохлоргідрія – стан, клінічна картина якого ідентична такій при атрофічному гастриті. Показано, що антисекреторна терапія протягом двох і більше років достовірно дозозалежно асоціюється з підвищенням ризику В₁₂-дефіцитного стану. Аналогічний зв'язок встановлено щодо H₂-блокаторів.

Строгі вегетаріанці мають більший ризик розвитку дефіциту вітаміну В₁₂ через низьке споживання продуктів тваринного походження. Таким чином, необхідно ідентифікувати продукти рослинного походження, що містять високий рівень В₁₂, щоб запобігти розвитку у вегетаріанців дефіциту ціанокобаламіну.

Їстівні водорості. Люди по всьому світу споживають різні види їстівних водоростей. *Enteromorpha sp.* і *Porphyra sp.* є найбільш широко вживаними їстівними водоростями й містять значну кількість вітаміну В₁₂ (≈ 133 мкг/100 г сухої маси). Однак інші їстівні водорості, окрім цих двох видів, не містять цей вітамін або мають лише незначну його кількість.

Їстівні гриби. Лісові гриби набувають дієтичного значення через їх поживні та лікувальні властивості. Багато видів дикорослих грибів широко споживаються людьми. Наступні види диких їстівних грибів поширені серед вегетаріанців у європейських країнах: *Boletus sp.*, *Macrolepiota procera*, *Pleurotus ostreatus* і *Morchella conica*. Гриби *Craterellus cornucopioides* і *Cantharellus cibarius* містять значний вміст ціанокобаламіну (1,09-2,65 мкг/100 г сухої маси). Вживання 100 г сушеної *Craterellus cornucopioides* (≈ 1 кг свіжих грибів із вмістом вологи 90%) може забезпечити добову норму для дорослих (2,4 мкг/день), хоча вживання такої великої кількості грибів малоймовірно. Тим не менш, помірне споживання грибів може сприяти профілактиці дефіциту вітаміну В₁₂ у вегетаріанців.

Овочі, збагачені вітаміном. У багатьох дослідженнях вимірювали вміст вітаміну В₁₂ у різних овочах. Лише невелика кількість його (<0,1 мкг/100 г вологої маси їстівної порції) виявляються в брокколі, спаржі, японській вертелці, паростках квасолі. Останні результати вказують на те, що більшість органічних добрив, особливо тих, що виготовлені з посліду тварин, містять значну кількість неактивних сполук кориноїдів. [23] Гідропонне вирощування – це нова технологія, яка дозволяє краще контролювати запаси води й поживних речовин, покращує продуктивність рослин і зменшує використання пестицидів. Нещодавно був проведений дослід з листям салату, вирощеного за допомогою гідропоніки. [24] Більшість вітаміну В₁₂, присутнього в листках (86%), було

виявлено у вільних його фракціях, що свідчить про те, що листя салату є відмінним джерелом вільного ціанокобаламіну. Ці результати свідчать про те, що збагачені вітаміном В₁₂ овочі можуть бути особливо корисними для вегетаріанців.

Профілактика дефіциту вітаміну В₁₂

Значна частина людей з низьким рівнем вітаміну В₁₂ у сироватці крові, та ті, в яких відсутня анемія, мають мальабсорбцію цього вітаміну, пов'язану з їжею. Мальабсорбція вітаміну В₁₂ виникає при певних порушеннях функцій шлунка, особливо при атрофічному гастриті з низькою секрецією хлоридної кислоти, яка поширена серед осіб похилого віку.

Для усунення дефіциту вітаміну В₁₂ ціанокобаламін можна вводити внутрішньом'язово або внутрішньовенно: для лікування по 1 мг щодня протягом 1-2 тижнів, підтримуюча доза – 1-2 мг від 1 разу на тиждень до 1 разу на місяць; для профілактики – 1 мг 1 раз на місяць. У теперішній час все більшої популярності набуває використання високодозових ентеральних препаратів ціанокобаламіну. Оскільки при потраплянні в організм великих доз вітаміну В₁₂ істотне значення набуває дозозалежне всмоктування шляхом пасивної дифузії, яке не залежить від внутрішнього чинника Кастла, ентеральна форма ціанокобаламіну без усяких сумнівів є для пацієнта більш привабливою.

Порівняння клінічної ефективності перорального прийому ціанокобаламіну та його внутрішньом'язового введення проведено в численних дослідженнях. У результаті зроблено висновок, що прийом вітаміну В₁₂ per os не поступається за ефективністю внутрішньом'язовому введенню, у тому числі при наявності патології травного тракту та синдрому мальабсорбції в літньому віці. Доведено можливість досягнення й тривалого підтримання ремісії при прийомі вітаміну В₁₂ усередину у високих добових дозах: величина абсорбції ціанокобаламіну, здійснюваної пасивної дифузійною, незалежною від внутрішнього чинника Кастла, цілком достатня для усунення дефіциту вітаміну В₁₂.

Висновок. Таким чином, дефіцит вітаміну В₁₂ – досить поширене явище в людській популяції, особливо в групах ризику, а саме серед вегетаріанців і людей похилого віку. Класичне розуміння клінічної проблеми недостатності вітаміну В₁₂ лише в контексті анемії є спрощеним і не відповідає дійсності. Актуальність клінічного значення дефіциту вітаміну В₁₂ слід ширше обговорювати серед лікарів, тим більше, що усунення даної вітамінної недостатності з появою пероральних форм ціанокобаламіну – цілком вирішуване фармакотерапевтичне завдання.

Список літератури:

1. Hodgkin D.C., Kamper J., Mackay M. et al. Structure of vitamin B₁₂ // Nature. 1956; 178: 64–66.
2. Горбачев В.В., Горбачева В.Н. Витамины, микро- и макроэлементы. Минск: Книж. дом, 2002. 544 с.
3. Scheider, Z.; Stroiński, A. Biosynthesis of vitamin B₁₂. In Comprehensive B₁₂; Schneider, Z., Stroiński, A., Eds.; de Gruyter: Berlin, Germany, 1987; pp 93–110.

4. Croft, M. T.; Lawrence, A. D.; Raux-Deery, E.; Warren, M. J.; Smith, A. G. Algae acquire vitamin B12 through a symbiotic relationship with bacteria // *Nature*. 2005; 438: 90–93.
5. Holmes, B. A.; Kaffa, N.; Campbell, K.; Sanders, T. A. B. The contribution of breakfast cereals to the nutritional intake of the materially deprived UK population. *Eur. J. Clin. Nutr.* 2012; 66: 10–17.
6. Russell-Jones, G. J.; Aplers, D. H. Vitamin B12 transporters. *Pharm. Biotechnol.* 1999, 12, 493–520.
7. БЫШЕВСКИЙ А.Ш., Волосатов А.А., Карпова И.А. и др. Витамин В12 и гемостаз // *Фундамент. исслед.* 2013; 2(1): 221–226.
8. Markle H.V. Cobalamin // *Crit. Rev. Clin. Lab. Sci.* 1996; 33 (4): 247–356.
9. Savage D.G., Lindenbaum J. Neurological complications of acquired cobalamin deficiency: clinical aspects // *Bailliere's. Clin. Haematol.* 1995; 8 (3): 657–678.
10. Lindenbaum J., Healton E.B., Savage D.G. et al. Neuropsychiatric disorders caused by cobalamin deficiency in the absence of anemia or macrocytosis // *N. Engl. J. Med.* 1988; 318: 1720–1728.
11. Healton E.B., Savage D.G., Brust J.C. Neurologic aspects of cobalamin deficiency // *Medicine (Baltimore)*. 1991; 70 (4): 229–245.
12. Tanioka, Y.; Yabuta, Y.; Miyamoto, E.; Inui, H.; Watanabe, F. Analysis of vitamin B12 in food by silica gel 60 TLC and bioautography with vitamin B12-dependent *Escherichia coli* 215. *J. Liq. Chromatogr. Relat. Technol.* 2008, 31, 1977–1985.
13. Iso, H.; Kobayashi, M.; Ishihara, J.; Sasaki, S.; Okada, K.; Kita, Y.; Kokubo, Y.; Tsugane, S. Intake of fish and n3 fatty acids and risk of coronary heart disease among Japanese: the Japan Public Health CenterBased (JPHC) Study Cohort I. *Circulation* 2006, 113, 195–202.
14. Simopoulos, A. P. Omega-3 fatty acids in inflammation and autoimmune diseases. *J. Am. Col. Nutr.* 2002, 21, 495–505.
15. Krautler, B.; Stepanek, R. Photooxygenolysis of vitamin B¹². *Angew. Chem., Int. Ed. Engl.* 1985, 24, 62–64.
16. Clarke R. et al. Screening for vitamin B12 and folate deficiency in older persons // *Am. J. Clin. Nutr.* 2003; 77: 1241–1247.
17. Andres E., Affenberger S., Vinzio S. et al. Food-cobalamin malabsorption in elderly patients: clinical manifestations and treatment // *Am. J. Med.* 2005; 118: 1154–1159.
18. Bito, T.; Ohishi, N.; Takenaka, S.; Yabuta, Y.; Miyamoto, E.; Nishihara, E.; Watanabe, F. Characterization of vitamin B12 compounds in biofertilizers containing purple photosynthetic bacteria. *Trends Chromatogr.* 2012, 7, 23–28.
19. Norberg B. Turn of tide for oral vitamin B12 treatment // *J. Intern. Med.* 1999; 246: 237–238.
20. Nyholm E., Turpin P., Swain D. et al. C. Oral vitamin B12 can change our practice // *Postgrad. Med. J.* 2003; 79: 218–219.
21. Shipton MJ, Thachil J. Vitamin B12 deficiency – a 21st century perspective. *Clin Med (Lond)* (2015) 15(2):145–50.

22. Гавалко Ю. Дефіцит вітаміну В12 у людей літнього та старечого віку // Проблемы старения и долголетия, 2015, 78: 31–33.
23. O’Leary F., Samman S. Vitamin B12 in health and disease // Nutrients. – 2010. – 2, No 3. – P. 299–316.
24. Hughes C. F., Ward M., Hoey L. et al. Vitamin B12 and ageing: current issues and interaction with folate // Ann. Clin. Biochem. – 2013. – 50, No 4. – P. 315–329.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗБУДНИКІВ ПОЗАГОСПІТАЛЬНОЇ ПНЕВМОНІЇ З ГНІЙНО- ДЕСТРУКТИВНИМИ УСКЛАДНЕННЯМИ У ДІТЕЙ

Галаган Андрій Анатолійович,
асистент кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Дігтяр Валерій Андрійович,
д.м.н., професор,
завідувач кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Степанський Дмитро Олександрович,
д.м.н., професор,
завідувач кафедри мікробіології, вірусології, імунології та епідеміології
Дніпровський державний медичний університет

Лук'яненко Дмитро Миколайович,
к.м.н., доцент кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Гостра гнійна деструктивна пневмонія є великою медико-соціальною проблемою. Епідеміологія позалікарняних пневмоній на сучасному етапі характеризується тенденцією до зростання захворюваності та летальності в усьому світі. За даними ВООЗ щорічно в світі діагностується понад 150 млн випадків захворювання на позалікарняну пневмонію серед дитячого населення. В той же час, пневмонія є однією з провідних причин смерті серед дітей віком до п'яти років у всьому світі.

Ускладнена позалікарняна пневмонія є важким захворюванням, що характеризується розвитком місцевих та системних ускладнень. Ускладнену позалікарняну пневмонію слід запідозрити у будь-якої дитини з запаленням легень, яка не реагує на емпіричне лікування антибіотиками протягом 48–72 годин.

Найбільш частим збудником запалення легень в дитячому віці є *Streptococcus pneumoniae*, проте етіологія гнійної деструкції часто полягає в полімікробних асоціаціях. Лікування ускладненої пневмонії передбачає тривалу парентеральну антибіотикотерапію, тож, адекватна емпірична терапія, заснована, в тому числі, на даних про локальний мікробіологічний профіль, є ключем до сприятливого клінічного прогнозу.

За статистикою Міністерства охорони здоров'я України на гострі позалікарняні пневмонії щорічно хворіє біля 80 000 дітей [1]. Пневмонія є однією з провідних причин смерті серед дітей віком до п'яти років у всьому світі [2]. Це,

безумовно, пов'язано з розвитком місцевих та системних ускладнень, зокрема – плеврит, емпієма та абсцеси легень, некротична пневмонія тощо. Ускладнена позагоспітальна пневмонія характеризується важким та затяжним перебігом, тривалою госпіталізацією, проте, на щастя, більшість пацієнтів мають сприятливий прогноз. Системні ускладнення включають сепсис та септичний шок з розвитком поліорганної недостатності, а також гострий респіраторний дистрес-синдром [2, 3]. Безумовно, фактори патогенності, якими наділений збудник, відіграють важливу роль в патогенезі запалення в легеневій тканині, проте успіх емпіричної антибактеріальною терапії, визначає клінічний прогноз [1, 2, 3].

Дане дослідження було виконане з метою визначення локального етіологічного профілю гнійно-деструктивних ускладнень позагоспітальної пневмонії у дітей, визначити мікробіологічні особливості та профіль чутливості до протимікробних засобів виділених ізолятів.

Дослідження проведене на базі КНП ДОР «Обласна дитяча клінічна лікарня» та наукової лабораторії кафедри мікробіології, вірусології, імунології та епідеміології Дніпровського державного медичного університету. В дослідження були включені діти віком від 0 до 17 років 11 місяців 29 днів, які мали позалікарняну пневмонію, в тому числі з гнійно-деструктивними ускладненнями. Батьки або законні представники працівники підписали Інформовану згоду на медичне втручання.

Визначення мікробіологічного профілю гнійно-деструктивних ускладнень позагоспітальної пневмонії у дітей. У відділеннях гнійної хірургії та пульмонології Дніпропетровської обласної дитячої лікарні протягом 5 років проліковано 475 дітей у віці від 1 року до 17 років з пневмонією без та з гнійно-деструктивними змінами легень і плеври. Для комплексного аналізу та дослідження рандомізовано відібрано групу хворих – 50 дітей: з діагнозом пневмонія – 30 дітей, з гострою гнійною деструктивною пневмонією ускладненою піофібрінотораксом – 20 дітей. Наведеній когорти пацієнтів проводилася бактеріологічне дослідження в режимі реального часу. Для дослідження відбирали мокротиння або плевральний ексудат, отриманий шляхом торакоцентезу. Мокротиння збирали в стерильні контейнери при надходженні до відділення. Забір плевального ексудату шляхом торакоцентезу проводився на під час хірургічного втручання стерильним шприцом в кількості 10-15 мл. Отриманий біологічний матеріал в найкоротші строки засівали на стандартний комплект поживних середовищ. Для селективного виділення стафілококів використовували сольовий агар з емульсією яєчного жовтка (Hi-Media, Індія). Для виділення представників сімейства *Enterobacteriaceae* та ряду інших грам-негативних мікроорганізмів використали агар МакКонкі (Hi-Media, Індія). Колумбійський агар з 5% овечої крові (bioMerieux, Франція) використали для культивування вибагливих мікроорганізмів та визначення гемолітичної активності. Культивуацію грибів проводили на агарі Сабуро з хлорамфеніколом (Hi-Media, Індія). Засіяні чашки Петрі інкубували в термостаті протягом 24-72 год. при 37°C. Кількість мікроорганізмів оцінювали в КУО/мл. Отримані культури мікроорганізмів фарбували за методом Грама [4].

Ідентифікацію отриманих культур проводили за допомогою комерційних-тест наборів виробництва Erba Lachema (Чехія): STAPHY-, STREPTO-, NEFERM-, ENTERO, CANDIDA – тестами. Ідентифікація роду *Haemophilus* проводилась за ознаками характерного росту в присутності ростових факторів [4].

Чутливість виділених бактеріальних ізолятів до антибактеріальних препаратів визначали на агарі Мюллера-Хінтона (Sanimed-M, Україна) диско-дифузійним або методом серійних розведень згідно з EUCAST 2016 – 2021, в даній роботі результаті наведені згідно з версією версія 11.0. Чутливість виділених грибів до антимікотиків визначали в бульйоні Мюллера-Хінтона (Sanimed-M, Україна) методом серійних розведень згідно з EUCAST 2018, версія 9.0 [5, 6]. Отримані дані заносили в таблицю результатів.

Статистична обробка даних – Microsoft Office Excel, 2010. Характер розподілу даних визначали за критерієм Шапіро-Уїлка, гіпотеза про нормальність відхилена при $p > 0,05$. Для вираження частоти явища на 100 визначень при розподілі даних відмінному від нормального використана медіана та її 95% довірчий інтервал – Me (95% ДІ); доля від цілого – екстенсивний показник, %. Оцінка достовірності відмінностей для кількісних величин – U-критерій Манна-Уїтні, для частоти бінарної ознаки – хі-квадрат Пірсона. Результати дослідів вважали достовірними при $p \leq 0,05$ [7].

Від 50 учасників дослідження отримали 42 зразки біологічного матеріалу: 20 – плеврального ексудату і 22 – мокротиння. Позитивними на мікробіоту були 85,71% зразки, отримані від 36 пацієнтів. Зазначимо, що монокультуру отримали в більшості випадків, 78,79% (n=26). Тож пневмонію змішаного мікробіологічного профілю мали в 21,21% (n=10). Усі культури були отримані в кількості 10^4 – 10^6 КУО/мл, тому мають розглядатися, як етіологічно значущі, особливо при аналізі перитонеального ексудату, адже в такому випадку мова йде про дослідження в нормі умовно стерильного локусу тіла людини.

З отриманих зразків виділили 52 мікробних ізоляти. Серед етіологічних факторів ускладненої пневмонії найбільшу долю становило сімейство *Streptococcus*, а саме *S. pneumoniae* (n = 14; 26,92%). Наступні за частотою культури були ідентифіковані, як *Staphylococcus aureus* та *Haemophilus influenzae*, - разом становили 28,85% (n = 9; n = 6). Неферментуючі грам-негативні мікроорганізми становили 19,23% (n = 10), ідентифіковані, як *Pseudomonas aeruginosa*, *Acinetobacter baumannii* та *Acinetobacter lwoffii*. Доля представників сімейства *Enterobacteriaceae* становила 13,46% (n = 7), ізоляти були ідентифіковані, як *Escherichia coli*, *Klebsiella pneumoniae*, *Klebsiella aerogenes* та *Enterobacter gergoviae* та *Citrobacter freundii*. Доля грибів серед ідентифікованих ізолятів складала 11,54% (n = 6) – *Aspergillus fumigatus*, *Aspergillus flavus*, *Candida albicans*, *Candida glabrata*. Варто зазначити, що гриби майже не були ізольовані в монокультурі, а, зазвичай, в асоціаціях: *P. aeruginosa* + *Aspergillus fumigatus*, *Staphylococcus aureus* + *Candida spp.*, *Klebsiella pneumoniae* + *Candida spp.* Гриби виділяли в кількості 10^3 – 10^4 КУО/мл, що виключає транзиторну контамінацію.

Зі зразків, отриманих від дітей без гнійної деструкції легень, переважно виділяли *S. pneumoniae* та представників сімейства *Enterobacteriaceae*, в той час,

як етіологія деструктивного процесу з розвитком піофібринотораксу, за даними дослідження плеврального ексудату, була пов'язана з ізоляцією *S. aureus*, неферментуючих грам-негативних мікроорганізмів та грибів ($p = 0,007$). Частота виявлення грибів (*Aspergillus spp.*, *Candida spp.*) при піофібринотораксі була достовірно вищою, ніж при пневмонії без деструктивного процесу в легенях ($\chi^2 = 20,92$; $df = 1$; $p = 0,007$). Сила зв'язку середня, $\phi = 0,338$.

Всі отримані ізоляти показували типові морфологічні, культуральні та біохімічні властивості. Для *P. aeruginosa* характерним був мукоїдний фенотип, що, безумовно, є проявом вірулентних властивостей даного бактеріального патогена.

Вважається, що більшість пневмоній в дитячому віці викликані саме вірусними агентами, проте бактеріальну етіологію вдається підтвердити в 40 – 60 % випадків. Але, навіть у випадку отримання позитивної культури, є вірогідність того, що мікроорганізм є коменсалом ротової порожнини, а не причиною пневмонії [8]. За даними літератури, *S. pneumoniae* та *H. influenzae* є провідними етіологічними чинниками бактеріальної пневмонії. Проте *S. aureus* та *K. pneumoniae* пов'язані з важким перебігом захворювання та розвитком гнійно-деструктивних ускладнень. Важливу роль в етіології позагоспітальної пневмонії у дітей відіграють, в тому числі, *Moraxella catarrhalis* та *Mycoplasma pneumoniae*. Дані останніх мета-аналізів свідчать про зміну профілю патогенів з все більшим визнанням того, що пневмонія викликана послідовною або одночасною взаємодією більш ніж одного мікроорганізму. Зокрема, важкий перебіг захворювання часто викликається множинними збудниками [3, 8, 9].

Найчастіше пневмонія з мікотичною етіологією пов'язана з *Histoplasma capsulatum*, *Blastomyces dermatitidis*, *Coccidioides immitis* та *Cryptococcus neoformans*. З огляду на коменсалізм грибів роду *Candida* та убіквітарність *Aspergillus*, їх роль в розвитку пневмонії в дитячому віці залишається нез'ясованою. В деяких випадках виділення *Candida spp.* в зразках з дихальних шляхів може бути предиктором більш важкого перебігу захворювання. В одному з досліджень серед дітей на штучній вентиляції легень, виділення дріжджових грибів було пов'язано з неефективністю вентиляції. Залишається з'ясувати, чи інфекції/ колонізація *Candida* відіграє якусь роль в етіології витоку повітря у цих пацієнтів. У дослідженні серед пацієнтів з муковісцидозом колонізація дихальних шляхів грибами роду *Candida* була пов'язана зі зниженням ОФВ1 на 10% у будь-якому віці порівняно з контролем. Цього не спостерігалось ні при зараженні *S. aureus*, ні при інфекції *H. influenzae* [10, 11, 12].

Визначення чутливості клінічних ізолятів до протимікробних засобів проведено в 100% випадків. Зазначимо, що для більшості антибіотиків зона затримки росту при визначенні резистентності є добре визначеною, проте границя чутливості на рівні 50 мм унеможливорює повідомлення про мікроорганізм, як про чутливий до конкретного протимікробного засобу. Поняття «чутливий при збільшеній експозиції» має на увазі високу ймовірність терапевтичного успіху в разі збільшення впливу протимікробного засобу або шляхом коригування режиму дозування, або його концентрації в місці зараження [5].

Результати вивчення хіміотерапевтичної чутливості *S. pneumoniae* наведені в табл. 1. Всі ізоляти показали хорошу хіміотерапевтичну чутливість. Найкращі результати ізоляти показали до глікопептидів, оксазолідіонів, лефамуліну, ріфампіцину. Серед Ізоляти усіх ізолятів *S. pneumoniae* чутливими до усіх пеніцилінів були 85,71% (n = 12). В тому випадку, якщо діаметр зони затримки росту складав $8 \geq d \leq 20$ мм, то ізоляти повідомлялися, як резистентні до бензилпеніциліну, але чутливі до ампіциліну, амоксициліну та піперациліну (з та без інгібіторів β – лактамаз), а також цефепіму, цефотаксіму, цефтароліну, цефтобіпролу та цефтріаксону [5]. Методом серійних розведень встановлено, що усі ізоляти були також чутливими до цефуроксіму в/в, іміпенему та меропенему.

Таблиця 1.

Результати вивчення хіміотерапевтичної чутливості ізолятів *Streptococcus pneumoniae*, отриманих від дітей, хворих на позагоспітальну пневмонію (дискодифузійний метод; n = 14)

Диск з антибіотиком	Питома вага чутливих ізолятів, %	Діаметр зони затримки росту – Me (25%; 75%), мм*
Фенотип резистентності до бета-лактамів		
Оксацилін 1 мкг	85,71	24 (23; 28)
Фенотип резистентності до фторхінолонів		
Норфлуксацин 10 мкг	78,57	21 (15; 23)
Моксіфлоксацин 5 мкг**	100,00	26 (2)
Левовфлоксацин 5 мкг**	100,00	29 (4)
Фенотип резистентності до глікопептидів		
Тейкопланін 30 мкг	100,00	20 (17; 23)
Ванкоміцин 5 мкг	100,00	18 (17; 24)
Фенотип резистентності до макролідів		
Еритроміцин 15 мкг	85,71	17 (16; 22)
Кліндаміцин 2 мкг**	100,00	20 (1)
Фенотип резистентності до тетрациклінів		
Тетрациклін 30 мкг	85,71	26 (20; 28)
Фенотип резистентності до оксазолідіонів		
Лінезолід 10 мкг	100,00	26 (23; 29)
Інші протимікробні агенти		
Хлорамфенікол 30 мкг	92,86	22 (19; 24)
Лефамулін 5 мкг	100,00	15 (13; 18)
Ріфампіцин 5 мкг	100,00	24 (23; 27)
Триметоприм – сульфаметоксазол 1,25-23,75 мкг	85,71	13 (8; 18)

Примітки:

* $p < 0,05$; ** визначення чутливості до інших препаратів ряду проводиться лише у випадку негативного скринінгу

Результати хіміотерапевтичної чутливості *S. aureus* виявилися менш обнадійливими. Два з дев'яти ізолятів (22,22%) показували резистентність до бензилпеніциліну 1 ОД та цефоксітину 30 мкг, що свідчило про резистентність до метициліну. Такий факт, безумовно, є прогностично несприятливим та призвів до невдачі емпіричної терапії. Метицилін – резистентні культури *S. aureus* отримали від дітей з гнійно-деструктивним процесом.

Серед сімейства *Enterobacteriaceae* продуцентами β – лактамаз розширеного спектру (БЛРС) були 3 з 7 ізолятів – 42,86% (фенотипічно – за даними резистентності до цефоксітину та характерному росту на хромогенному агарі для виявлення БЛРС). Не було виділено ізолятів з доведеною продукцією карбапенемаз (фенотипічно – за даними чутливості до меропенему та відсутності характерного росту на хромогенному агарі). Найкращу чутливість ізоляти сімейства *Enterobacteriaceae* показали до аміноглікозидів, фторхінолонів, карбапенемів та азтреонаму.

Неферментуючі грам-негативні мікроорганізми показували варіабельну чутливість. Культури *Acinetobacter spp.* були резистентними до триметоприм-сульфаметоксазолу, проте чутливими до аміноглікозидів, фторхінолонів та карбапенемів. Ізоляти *P. aeruginosa* також показали хорошу чутливість до аміноглікозидів, карбапенемів, а також, азтреонаму, проте були резистентними до ципрофлоксацину.

Гриби роду *Candida* та *A. fumigatus* чутливість амфотерицину В, *A. flavus* – до ітраконазолу.

Висновки:

1. Основним етіологічним фактором позагоспітальної пневмонії у дітей є *S. pneumoniae*. Мікроорганізми *S. aureus* та *H. influenzae* також відіграють важливу роль, проте можуть бути пов'язані з невдачею емпіричного лікування з огляду на можливу резистентність до препаратів β – лактамного ряду.

2. Розвиток гнійно-деструктивного процесу в легенях був пов'язаний з полімікробністю, основні патогени – *S. aureus* та грам-негативні мікроорганізми з групи неферментаторів глюкози. Продукція БЛРС також є фактором, що суттєво обмежує можливості емпіричної терапії.

3. Роль грибів в патології легень залишається відкритою, і, скоріш за все, відображає колонізацію слизових оболонок. Проте, в нашому дослідженні, гриби були в зразках від пацієнтів з ускладненою пневмонією з частотою достовірно вищою, ніж від пацієнтів з середньо-важким перебігом захворювання.

Література

1. Maydanyk VH, Yemchyn's'ka YeO. Klinichni nastanovy z diahnostyky ta likuvannya pozalikarnyanoyi pnevmoniyi u ditey z pozytsiyi dokazovoyi medytsyny. – К., 2014.- 43 s.

2. le Roux DM, Zar HJ. Community-acquired pneumonia in children - a changing spectrum of disease [published correction appears in *Pediatr Radiol.* 2017; 47(13):1855]. *Pediatr Radiol.* 2017;47(11):1392-1398. doi:10.1007/s00247-017-3827-

3. de Benedictis FM, Kerem E, Chang AB, Colin AA, Zar HJ, Bush A. Complicated pneumonia in children. *Lancet*. 2020; 396(10253): 786-798. doi: 10.1016/S0140-6736(20)31550-6.
4. Sarah J. Pitt. *Clinical Microbiology for Diagnostic Laboratory Scientists*. John Wiley & Sons Ltd, 2018. 275 p.
5. The European Committee on Antimicrobial Susceptibility Testing. Breakpoint tables for interpretation of MICs and zone diameters. Version 11.0, 2021. URL: <http://www.eucast.org>
6. The European Committee on Antimicrobial Susceptibility Testing. Fungal agents. Breakpoint tables for interpretation of MIC. Version 9.0, 2018. URL: <http://www.eucast.org>
7. Yadav SK, Singh S, Gupta R. *Biomedical Statistics. A Beginner's Guide*. 1st ed. Springer, Singapore, 2019. P. 342.
8. Yun KW, Wallihan R, Juergensen A, Mejias A, Ramilo O. Community-Acquired Pneumonia in Children: Myths and Facts. *Am J Perinatol*. 2019; 36(S 02): S54-S57. doi: 10.1055/s-0039-1691801.
9. Eslamy HK, Newman B. Pneumonia in normal and immunocompromised children: an overview and update. *Radiol Clin North Am*. 2011; 49(5): 895-920. doi: 10.1016/j.rcl.2011.06.007.
10. Pasqualotto AC. Candida and the paediatric lung. *Paediatr Respir Rev*. 2009; 10(4): 186-91. doi: 10.1016/j.prrv.2009.09.001.
11. Maxson S, Jacobs RF. Community-acquired fungal pneumonia in children. *Semin Respir Infect*. 2006; 11(3): 196-203.
12. Tan M, Wang J, Hu P, Wang B, Xu W, Chen J. Severe pneumonia due to infection with *Candida krusei* in a case of suspected Middle East respiratory syndrome: A case report and literature review. *Exp Ther Med*. 2016; 12(6): 4085-4088. doi: 10.3892/etm.2016.3892.

РОЛЬ ВИЯВЛЕННЯ ГРУП РИЗИКУ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЯКІСНИХ УТВОРЕНЬ ЯЄЧНИКІВ

Донська Юлія Віталіївна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Лоскутова Тетяна Олександрівна

д.мед.н., професор
професор кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Садуллаєв Асад

аспірант кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Петулько Альбіна Петрівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Сімонова Наталя Володимирівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Пухлини і пухлиноподібні утворення яєчників є одними з частих варіантів захворювань жіночих статевих органів [1]. Серед усіх пухлин жіночих статевих органів пухлини яєчників посідають друге місце [1,2]. Доброякісні форми виявляються в 75-80% усіх справжніх пухлин яєчників, з них 34% - це пухлиноподібні процеси [3]. Особливе місце займають ендометріюїдні кісти яєчників через досить високу частоту виявлення їх у молодих пацієнток (17–44%) [4]. Своєчасне виявлення та видалення пухлин яєчників надзвичайно важливо, як з точки зору профілактики можливого гонадотоксичного впливу, який негативно позначається на стані оваріального резерву, так і задля профілактики раку яєчників [5, 6].

Метою дослідження було виявлення факторів ризику розвитку доброякісних утворень яєчників, які слід враховувати при скринінговому обстеженні пацієнток.

Був проведений аналіз історій хвороб 255 жінок віком від 25 до 39 років з доброякісними утвореннями яєчників. Всі пацієнтки були розподілені на три групи. Першу групу склали 93 спостережуваних з пухлиноподібними

утвореннями яєчників. Кісти жовтого тіла визначалися у 42 (45%), фолікулярні і параоваріальні утворення – у 27 (29%), 24 (26%) відповідно. У другу групу включені 162 пацієнтки з морфологічно підтвердженими доброякісними епітеліальними пухлинами яєчників. Найбільш численна частка в цій групі була представлена цистаденомами (72,7%) та ендометріомами (17,2%). Контрольну групу склали 90 жінок, у яких були відсутні утворення яєчників, як на момент огляду, так і в анамнезі. Критеріями виключення були злоякісні новоутворення яєчників.

Серед пацієнтів основних груп не було історії онкопатології, різні методи контрацепції використовували з однаковою частотою.

У хворих з епітеліальними пухлинами яєчників перша вагітність нерідко спостерігалася після 30 років - у 32 пацієнток, що може сприяти підвищенню їх розвитку. Безпліддя значно частіше спостерігалось у жінок II групи (21%), порівняно з I групою - 4%. Серед перенесених гінекологічних захворювань у хворих з ретенційними кістами запальні захворювання додатків матки зустрічалися у 6% пацієнток I групи, і у 14% пацієнток з епітеліальними пухлинами яєчників. У жінок з ендометріоїдними кістами, які відносились до II групи, у 46 % пацієнток спостерігався обтяжений сімейний анамнез з ендометріозу. Також з основних факторів ризику, що асоціюються з рецидивом ендометріоїдних кіст, зазначено більш молодий вік пацієнток (32% жінок II групи віком від 27 до 35 років).

У структурі екстрагенітальної патології хворих доброякісними епітеліальними пухлинами переважали захворювання серцево-судинної системи - у 110 жінок (67,9%), в порівнянні з I групою, де цей відсоток становить 19,4 %; шлунково-кишкового тракту - у 102 пацієнток (62,9%), в порівнянні з I групою - 23,3%. Надлишкова вага - у 91 хворої (56,2%), тоді як у пацієнток I групи надлишкова вага відмічалась у 34 пацієнток (21%). В II групі цукровий діабет 2 типу був значно частіше – у 12%, у I групі - 2%. Дослідження показало, що пацієнти обох груп не мали суттєвих відмінностей у наявності захворювань молочної залози і щитоподібної залози.

Висновки. Задля профілактики розвитку об'ємних утворень яєчників слід приділяти велику увагу ретельній оцінці факторів ризику. Таким чином, використовуючи наведену кількість спостережень для виявлення факторів ризику у формуванні доброякісних утворень яєчників, виявлено, що жінки з надмірною вагою, цукровим діабетом 2 типу, захворюваннями серцево-судинної системи, вторинним безпліддям та захворюваннями шлунково-кишкового тракту в анамнезі мають вищий ризик розвитку доброякісних епітеліальних пухлин яєчників.

Список літератури:

1. Бойко В.І., Калашник Н.В., Бойко А.В. Сучасні аспекти розвитку кіст та доброякісних пухлин яєчників у жінок репродуктивного віку: Навч. посіб. Суми, 2019. 267 с.

2. Бойко АВ. Прогнозування розвитку кіст та доброякісних пухлин яєчників у жінок репродуктивного віку. Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П. Л. Шупика. Київ, 2019;35:62-7.

3. McDonald S, Doran CP, DeSimone et al. CA-125. Test interpretation. Predicting risk of malignancy in adnexal masses. *Obstet Gynecol.* 2017;115: 687-694.

4. Cranney R., Condous G., Reid S. An update on the diagnosis, surgical management, and fertility outcomes for women with endometrioma // *Acta Obstet. Gynecol. Scand.* 2017. Vol. 96, N 6. P. 633–643. DOI: <https://doi.org/10.1111/aogs.13114>

5. Llarena N., Flyckt R., Falcone T. Fertility preservation in women with endometriosis reproductive health // *Clin. Med. Insights Reprod. Health.* 2019. Vol. 13. P. 1–8.

6. Levine D, Brown DL, Andreotti RF, et al. Management of asymptomatic ovarian and other adnexal cysts imaged at US: Society of Radiologists in Ultrasound consensus conference statement. *Ultrasound Q.* 2017;26:121-31.

КЛИНИЧЕСКИЕ И СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВРЕЖДЕНИЙ ЧЕЛЮСТНО-ЛИЦЕВОЙ ОБЛАСТИ И ШЕИ, СОПРОВОЖДАЮЩИЕСЯ ИНФЕКЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

Егорова Ольга Александровна,

к.м.н., челюстно-лицевой хирург,
Санкт-Петербург, СПб ГБУЗ «Городская больница №15»

Попов Вячеслав Леонидович,

д.м.н., профессор,
Санкт-Петербург, ФГБОУ ВО ПСПб ГМУ им. И.П. Павлова

Белешников Игорь Леонидович,

к.м.н., ассистент,
Санкт-Петербург, ФГБОУ ВО ПСПб ГМУ им. И.П. Павлова

Силин Алексей Викторович,

д.м.н., профессор,
Санкт-Петербург, ФГБОУ ВО СЗГМУ им. И.И. Мечникова

Семенов Михаил Георгиевич,

д.м.н., профессор,
Санкт-Петербург, ФГБОУ ВО СЗГМУ им. И.И. Мечникова

Одним из наиболее частых и закономерных осложнений травмы челюстно-лицевой области и шеи являются инфекционные осложнения.

В тех случаях, когда возникают инфекционные осложнения, именно они определяют клиническую картину и окончательный исход повреждений [2,6,7,11].

Неадекватные лечебно-диагностические и организационные методы усугубляют тяжесть травматического процесса и, следовательно, усложняют судебно-медицинскую оценку травмы. В нашей клинической и экспертной практике мы неоднократно сталкивались со случаями, когда мнения клиницистов о тяжести травмы и ее последствиях входили в противоречие с судебно-медицинской оценкой вреда здоровью.

Цель нашего исследования: разработка критериев определения степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека, у пострадавших с повреждениями челюстно-лицевой области и шеи.

Произведен анализ 801 медицинской карты стационарного больного с повреждениями челюстно-лицевой области и шеи, различающимися по тяжести и распространенности воспалительного процесса: 618 мужчин, 183 женщины; 12 больных умерли от гнойных осложнений травмы челюстно-лицевой области.

Инфекционные осложнения травмы чаще встречались в возрастной группе 30 – 39 лет, что составило 30,8% от общего числа наблюдений.

Анализ клинического материала показал, что инфекционные осложнения вариировали в широких пределах: от локальных нагноительных процессов, развивающихся непосредственно в области повреждения и, заканчивая распространением инфекционного процесса в клетчаточные пространства за пределы челюстно-лицевой области и шеи, в частности – в средостение с последующей генерализацией инфекции и смерти от сепсиса.

Выделены три основные группы больных в зависимости от степени и глубины поражения окологлазничных клетчаточных пространств и шеи:

а) локальные воспалительные процессы, характеризующиеся наличием ограниченного очага воспаления в области повреждения – I степень распространенности;

б) воспалительный процесс, распространяющийся на 1 – 3 смежных клетчаточных пространства без вовлечения в процесс глубоких клетчаточных пространств шеи – II степень распространенности;

в) распространенные воспалительные процессы с поражением более 4 клетчаточных пространств с вовлечением в процесс глубоких клетчаточных пространств шеи – III степень распространенности.

Характеристика повреждений челюстно-лицевой области, осложнившихся воспалительным процессом в зависимости от распространенности острого воспалительного процесса представлена в таблице 1.

Таблица 1.

Распределение пострадавших с повреждениями челюстно-лицевой области и шеи в зависимости от возраста и степени распространенности острого воспалительного процесса

Возраст (лет)	Локальный процесс (I)	1 – 3 пространства (II)	Распространенный процесс (III)	Всего
До 20	14	0	3	17
20 – 29	135	51	8	194
30 – 39	184	64	13	261
40 – 49	128	33	9	170
50 – 59	66	11	3	80
Старше 60	72	6	1	79
Всего	599	165	37	801

Как следует из таблицы 1, в большинстве случаев (599 больных) наблюдался локальный воспалительный процесс, локализующийся в зоне повреждения и характеризующийся абсцессом мягких тканей.

В зависимости от локализации повреждений мы выделили три группы больных: пострадавшие с повреждениями мягких тканей, с переломами нижней челюсти и с травмой средней зоны лица.

В таблице 2 представлено распределение пострадавших в зависимости от локализации повреждений.

Таблица 2.

Распределение пострадавших в зависимости от локализации повреждений

Возраст (лет)	Повреждения мягких тканей	Переломы нижней челюсти	Переломы средней зоны лица	Всего
До 20	12	5	0	17
20 – 29	77	106	11	194
30 – 39	109	144	8	261
40 – 49	76	90	4	170
50 – 59	43	36	1	80
Старше 60	73	5	1	79
Всего	390	386	25	801

Из таблицы следует, что наиболее часто встречались повреждения мягких тканей и переломах нижней челюсти. Более чем в 10 раз меньше было переломов средней зоны лица.

Инфекционные осложнения варьировались в широких пределах от локальных нагноительных процессов и, заканчивая распространением инфекционного процесса в клетчаточные пространства за пределы челюстно-лицевой области и шеи, в частности – в средостение с последующей генерализацией инфекции и смерти от сепсиса.

Во всех этих случаях производилась хирургическая операция, однако она не всегда была адекватной и своевременной, что затрудняло судебно-медицинскую оценку тяжести вреда, причиненного здоровью человека в результате травмы.

В связи с выше изложенным, обращают внимание два примера из клинической и экспертной практики.

Мужчина, 37 лет, доставлен в хирургический стационар в первые часы после удара ножом в область шеи. При поступлении: линейная рана длиной 2 – 2,5 см в передней области шеи в проекции перстневидного хряща, подкожная эмфизема. При ревизии раны обнаружено повреждение трахеи. Хирургическим путем края раны трахеи были разведены и в её просвет установлена трахеостомическая канюля. Обеспечено динамическое наблюдение реаниматолога.

В течение четырех суток состояние больного стабильное. Однако, отмечалось психомоторное возбуждение и агрессия. Назначены следующее

лечение: антибактериальная терапия, перевязки раны шеи, санация трахестомической трубки.

На пятые сутки после ранения состояние больного резко ухудшилось: произошла остановка дыхания и сердечной деятельности. Реанимационные мероприятия оказались неэффективны. Констатирована биологическая смерть.

Судебно-медицинское исследование трупа показало наличие колото-резаной раны передней области шеи с повреждениями трахеи, пищевода и позвоночника, проникающей в просвет трахеи, пищевода и в позвоночный канал, медиастинит, трахеит, эзофагит и лептоменингит.

Таким образом, смерть пациента последовала в результате колото-резаного ранения передней области шеи с повреждением трахеи, пищевода, позвоночника, осложнившегося гнойным трахеитом, эзофагитом, медиастинитом, лептоменингитом, интоксикацией и полиорганной недостаточностью.

По признаку опасности для жизни данное повреждение расценивается как тяжкий вред, причиненный здоровью человека.

На всех этапах оказания медицинской помощи были допущены недостатки: не выполнен полностью комплекс диагностических мероприятий, включающих рентгенологическое исследование шеи, эндоскопические исследования (бронхоскопия, эзофагоскопия). Не проведена ревизия задней стенки трахеи, пищевода, что впоследствии было выявлено на аутопсии.

Недооценка степени тяжести общего состояния пострадавшего с ранением трахеи привела к неправильной тактике его лечения в послеоперационном периоде. Недостатки медицинской помощи, несомненно, привели к развитию инфекционных осложнений и наступлению смерти пострадавшего. Средняя летальность при повреждениях и осложнениях, подобным, имевшимся у данного пациента, составляет 30 – 40% [3,4,8]. Поэтому своевременная адекватная медицинская помощь пациенту могла бы повысить шансы благоприятного исхода травмы [5, 10].

Летальный исход находится в прямой причинной связи с полученным им колото-резаным ранением шеи. В данном случае недостатки медицинской помощи являются условием развития осложнений и состоят в непрямой, опосредованной причинно-следственной связи с летальным исходом.

Согласно данным литературы, ранения шеи, сопровождающиеся повреждением трахеи и пищевода, осложняются шоком и нарушением сознания и последующими гнойными осложнениями [8]. Пострадавшие с такими ранениями должны находиться под постоянным наблюдением дежурного врача-реаниматолога. При проведении первичной хирургической обработке раневой канал должен быть исследован на всем своем протяжении, иссечены нежизнеспособные размозженные участки краев раны трахеи для полноценного заживления повреждения трахеи, осуществлено дренирование послеоперационной раны [1,9].

При повреждении пищевода следует обеспечить зондовое питание: оно обязательно, так как противном случае происходит инфицирование паравертебральной клетчатки и заднего средостения с последующим развитием

медиастинита. Таким образом, многочисленный комплекс недостатков оказания медицинской помощи явился условием развития осложнений и способствовал наступлению летального исхода.

Колото-резаное ранение передней области шеи с повреждением трахеи, пищевода и позвоночника является опасным для жизни в момент его причинения. При трактовке причины смерти есть основания считать наличие прямой причинной связи между ранением и смертью.

Вместе с тем, в приведенном примере, были допущены дефекты диагностики: не диагностированы повреждения пищевода и позвоночника и не исследован раневой канал.

Несомненно, все эти диагностические дефекты привели к ошибочной тактике лечения и отрицательно повлияли на состояние здоровья больного, ускорив наступление его смерти.

Вместе с тем, придать им самостоятельное значение в наступлении смертельного исхода нет достаточных оснований, поскольку тяжесть состояния больного определялась опасностью для жизни первичной травмы и ее закономерно возникшими инфекционными осложнениями.

Представляет интерес следующий пример из клинической практики: мужчина, 35 лет поступил в отделение челюстно-лицевой хирургии в тяжелом состоянии на 7-е сутки после бытовой травмы – удар кулаком в левую щечную область. При поступлении температура тела больного была 38 – 39⁰С, пульс – 90 ударов в минуту, слабого наполнения, кожные покровы бледные, покрытые холодным липким потом; жалобы на общую слабость, резкие боли в области тела и угла нижней челюсти слева, ограничение открывания рта, болезненное глотание, поперхивание. В клиническом анализе крови определялся выраженный лейкоцитоз, сдвиг формулы влево, появление незрелых форм лейкоцитов, ускоренное СОЭ.

Оказалось, что на 5-сутки после травмы пострадавший обращался к хирургу-стоматологу в связи с болями в области 37, 38 зубов. Стоматолог произвел экстракцию 37, 38 зубов. Несмотря на проведенные мероприятия, улучшения состояния не наступило, и в течение 2-х суток появился и начал усиливаться отек в левой подчелюстной области, который распространился на подбородочную область и правую подчелюстную область. Пострадавший госпитализирован в хирургическое отделение многопрофильной больницы, где ему диагностировали перелом левой половины нижней челюсти, осложненный флегмоной окологлазничной локализации. Затем больной переведен в специализированное отделение гнойной челюстно-лицевой хирургии, где были выявлены отек и инфильтрация в подчелюстных областях с обеих сторон, распространявшиеся на передне-боковые поверхности шеи более выраженные слева, ограничение открывания рта до 2 см, а также, инфильтрат и гиперемия слизистой оболочки передней левой небной дужки, подвижность отломков нижней челюсти в области левого угла.

Рентгенологическое исследование показало наличие оскольчатого нарушения целостности костной ткани нижней челюсти в зоне отсутствующих 34 и 38 зубов. Линия перелома нижней челюсти проходила в косом направлении от

альвеолярного отростка нижней челюсти в области отсутствующего 38 зуба вправо к лунке 34 по краю нижней челюсти. Наблюдалось увеличение тени заглоточного пространства шеи и средостения.

Был установлен следующий диагноз: оскольчатый перелом нижней челюсти слева в области 38 зуба; острый травматический остеомиелит нижней челюсти слева; флегмона дна полости рта, подчелюстных пространств с двух сторон, крылочелюстного, окологлоточного пространства слева, передне-боковых пространств шеи; передне-задний медиастинит. Определены показания для проведения хирургической операции под общим обезболиванием – вскрытия флегмоны глубоких клетчаточных пространств шеи. Имобилизация челюстей с применением шин невозможна ввиду множественного разрушения коронок зубов.

Фиброоптическая интубация происходила с большими техническими трудностями вследствие выраженного отека тканей дна полости рта и глотки. В ходе операции получено до 20 миллилитров зловонного гноя из дна полости рта, подчелюстных окологлоточных пространств. Произведена хирургическая санация полости рта: удалены разрушенные 18, 16, 25, 26, 28, 48, 47 и 46 зубы. В связи с гипоксемией больной был оставлен на длительной искусственной вентиляции легких в палате интенсивной терапии. Несмотря на проводимое лечение, состояние пострадавшего оставалось тяжелым без тенденции к улучшению, самостоятельное дыхание не восстанавливалось. На третьи сутки пребывания в стационаре и на 9-е после травмы констатирована атоническая кома вследствие гипоксической энцефалопатии. При компьютерно-томографическом исследовании наблюдались диффузные изменения ткани головного мозга.

На 10-е сутки пребывания в стационаре и на 17-е сутки после травмы, несмотря на комплекс реанимационных мероприятий, наступила смерть больного от прогрессирующей сердечно-сосудистой недостаточности на фоне интоксикации.

Посмертный диагноз: оскольчатый перелом нижней челюсти в области 38 зуба; острый травматический остеомиелит левой половины нижней челюсти; флегмона дна полости рта, подчелюстных пространств с двух сторон, крылочелюстного, окологлоточного пространства слева, передне-боковых пространств шеи; постгипоксический синдром. Зафиксированы осложнения: правосторонний пневмоторакс.

Непосредственная причина смерти; отек головного мозга, прогрессирующая полиорганная недостаточность а результате интоксикации.

В ходе судебно-медицинского исследования трупа пострадавшего обнаружены множественные кровоизлияния в толще Варолиева моста и передней трети продолговатого мозга, отек в области IV желудочка головного мозга; гнойный фаринготрахеит с отеком голосовых складок, двусторонняя сливная бронхопневмония.

Судебно-медицинский эксперт квалифицировал полученную травму челюсти как средней степени тяжести вред, причиненный здоровью человека, однако, наличие множественных несанированных очагов хронической инфекции

в полости рта и отсроченность специализированного лечения обусловили развитие тяжелых гнойных осложнений перелома, которые определили неблагоприятное течение травмы нижней челюсти, реализовавшееся в смертельном исходе повреждения.

Таким образом, при квалификации степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека необходимо учитывать развитие гнойно-септического осложнения, утяжеляющего течение травматической болезни.

Наличие в действующих «Медицинских критериях» пунктов 6.2.7 (об угрожающем для жизни гнойно-септическом состоянии) и 25 (об оценке дефектов оказания медицинской помощи как причинении вреда здоровью) позволяет четко оценить степень тяжести вреда, причиненного здоровью человека в случаях осложнения травмы челюстно-лицевой области и шеи гнойными воспалительными процессами.

Привлечение специалиста челюстно-лицевого хирурга к работе экспертной комиссии позволит дать более углубленный анализ клинической картины и исход повреждения в таких случаях является обязательным.

Разработка алгоритма оценки степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека при повреждениях челюстно-лицевой области и шеи, осложнившихся инфекционными процессами, является насущно необходимой, так как позволит ликвидировать разрыв между практическими потребностями и возможностями судебно-медицинской экспертизы.

Список литературы:

1. Вермель И.Г., Ковалев М.И., Хоркунов А.С. К оценке степени тяжести травм с инфекционными осложнениями. // Судебно-медицинская экспертиза. – 1994. – Т.37, №3. – С.10 – 13.
2. Говорун М.И., Горохов А. Повреждения ЛОР-органов и шеи в мирное и военное время: руководство для врачей. – СПб.: СпецЛит, 2010. – 126 с.
3. Егорова О.А. Особенности диагностики медиастинита, осложняющего механические повреждения органов шеи // Институт стоматологии. – 2009. – Т. 42, № 1. – С. 60 – 61.
4. Зенгер В.Т., Наседкин А.Н., Паршин В.Д. Хирургия повреждений гортани и трахеи. – М.: «Медкнига», 2007. – 364 с.
5. Мак-Интайр Р.Б., Стигманн Г.В., Айсман Б. / Под ред. В.Д. Федорова, В.А. Кубышкина. Алгоритмы диагностики и лечения в хирургии: руководство. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 744 с.
6. Комментарий к нормативным правовым документам, регистрирующим порядок определения степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека. СПб.: Юридический Центр. Пресс, 2008. – 213 с.
7. Попов В.Л., Скрижинский С.Ф., Егорова О.А. Особенности оценки повреждений шеи и зубочелюстной системы, осложнившихся инфекционными процессами // Судебно-медицинская экспертиза. – 2010. – Т.53, №4. – С.15 – 18.
8. Слесаренко С С., Агапов В.В., Прелатов В.А. Медиастинит. – М.: МЕДПРАКТИКА-М, 2005. – 200с.
9. Трунин Е.М., Михайлов А.П. Лечение ранений и повреждений шеи. – СПб.: ЭЛБИ-СПб., 2004. – 160 с.

10. Gatterer M.S., Toon R.S., Ellestad C, McFee A.S., Rogers W., Macj J.W., Trinkle K.J., Grover F.L. Management of blunt and penetration external esophageal trauma. // J.Trauma. – 1985. – Vol. 25, №8. – P.784 – 792.

11. Lukosiunas A., Kubilius R., Sabalis G., Keizeris T., Sakavicius D. An analysis of etiological factors for traumatic mandibular osteomyelitis // Medicina (Kaunas). – 2011. – Vol.47, №7. – P. 380 – 385.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОНСЕРВАТИВНОГО ЛІКУВАННЯ МІОМИ МАТКИ

Жураківський Віктор Миколайович

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Пахаренко Людмила Володимирівна

Д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Ласитчук Оксана Миколаївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Моцюк Юлія Богданівна

К.мед.н., асистент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Заяць Ірена Теодорівна

Заступник головного лікаря з експертизи тимчасової непрацездатності
КНП «Обласна клінічна лікарня Івано-Франківської обласної ради»

Гіперпластичні процеси матки (ГППМ) утримують лідерство в структурі гінекологічної захворюваності [1, 10]. Вони є однією із головних причин втрати репродуктивної функції та зниження працездатності жінок віком 35-45 років. За даними літератури, гіперплазія ендометрію зустрічається у 50%, а фіброміома матки біля 20% усіх гінекологічно хворих жінок фертильного віку [5].

До цього часу досить різноманітні дані щодо етіології та патогенезу гіперпластичних процесів матки. Останніми роками значна роль відводиться процесам апоптозу [12], молекулярно-генетичним порушенням [2], епідермальному і тканинному факторам росту [6], ангіопоетину [14], цитокінам [15]. Однак провідна роль все таки належить нейроендокринним та імунним чинникам [1, 2, 3, 6].

Тому, вибираючи засіб терапії слід враховувати, що до патологічного процесу втягнені не окремі органи і тканини, а цілий організм, лікування якого вимагає комплексного впливу відповідно до основних етіопатогенетичних механізмів виникнення та розвитку гіперпластичних процесів матки.

Лікування гіперпластичних процесів ендометрію в цілому передбачає дотримання трьох основних принципів: 1) зупинка кровотечі; 2) відновлення менструальної функції в репродуктивному періоді; 3) профілактика рецидивів захворювання [7, 9, 10].

На сьогодні можна виділити 4 підходи лікування міоми матки [7, 8, 10, 11, 13]:

1) радикальний – гістеректомія. Однак, цей метод не підходить для жінок, які хочуть зберегти свою репродуктивну функцію. Даний метод рекомендований тільки при наявності гігантських міом і неможливості використання інших методів лікування;

2) консервативно-пластичний – міомектомія – метою якого є відновлення репродуктивної функції пацієнток. Часто цей метод комбінується з емболізацією маткових артерій або призначенням аГнРГ, який використовують в передопераційному періоді;

3) стадійно-регресійний – емболізація, лапароскопічна оклюзія маткових артерій – ці методи дозволяють нівелювати симптоми захворювання, зменшити за розмірами міоматозні вузли, в деяких випадках викликати їх експульсію із матки. Дані методи можуть бути використані у жінок, які в подальшому хочуть зберегти репродуктивну функцію. Використання високочастотного, сфокусованого ультразвуку, на жаль, має багато обмежень для більш широкого його використання (по відношенню до локалізації, кількості і розмірів вузлів);

4) тимчасово-регресійний – агоністи і антагоністи гонадотропін-релізінг-гормону (ГнРГ), блокатори рецепторів прогестерону та інші - роль даних методів лікування істотна у пацієнток з наявністю маленьких міоматозних вузлів в складі двохетапної схеми, участі хворих применопаузного віку, а також як профілактику рецидивів після консервативної міомектомії.

Таким чином, на сьогодні ГППМ є однією з найактуальніших проблем гінекології, яка досить широко обговорюється у вітчизняній і закордонній науковій літературі. Багатогранність етіопатогенетичного аспекту цього захворювання вимагає суто індивідуального підходу лікування у пацієнтів. Крім того, консервативна терапія ГППМ має бути спрямована на збереження репродуктивної функції жінки. Вона не повинна бути альтернативою хірургічним засобам лікування, а при необхідності стати реабілітаційною після оперативного втручання.

Список літератури:

1. Веропотвелян ПМ, Дубоссарська БО, Веропотвелян МП. Гіперпластичні процеси ендометрія в жінок репродуктивного віку та корекція з урахуванням рецепторного фону ендометрія. Педіатрія, акушерство та гінекологія. 2008;4:143-144.

2. Войташевский КВ, Ордянец ИМ, Гаранина ОС. Роль гена GR IIIα в развитии гиперпластических процессов эндометрия у женщин в постменопаузе. Материалы VI рос. Форума «Мать и дитя». – М., 2004: 317-318.

3. Гаспарян НД, Карева ЕН, Горенкова ОС. Современные представления о патогенезе гиперпластических процессов в эндометрии. Российский вестник акушера-гинеколога. 2008; 1:18-23.

4. Коньков ДГ, Процепко ОО. Современные аспекты и перспективы консервативной терапии фибромиомы матки. *Здоровье женщины*. 2008; 36 (4):41-48.
5. Лучков АІ. Комплексні діагностично-лікувальні заходи при лікуванні жінок із фіброміомою матки. *Вісник наукових досліджень*. 2004; 2:124-125.
6. Пашков ВМ, Лебедев ВА, Коваленко МВ. Современные представления об этиологии и патогенезе гиперпластических процессов эндометрия. *Российский вестник акушера-гинеколога*. 2006; 2:51-59.
7. Татарчук ТФ, Косей НВ. Дифференцированные подходы к органосохраняющей терапии лейомиомы матки в различные возрастные периоды. *Репродуктивное здоровье женщины*. 2008; 13 (4):24-28.
8. Boosz AS, Reimer P, Matzko M, Römer T, Müller A. The conservative and interventional treatment of fibroids. *Dtsch Arztebl Int*. 2014 Dec 22;111(51-52):877-83.
9. Ciebiera M, Ali M, Prince L, Jackson-Bey T, Atabiekov I, Zgliczyński S, Al-Hendy A. The Evolving Role of Natural Compounds in the Medical Treatment of Uterine Fibroids. *J Clin Med*. 2020 May 14;9(5):1479.
10. Gambadauro P, Gudmundsson J, Torrejón R. Intrauterine Adhesions following Conservative Treatment of Uterine Fibroids. *Obstet Gynecol Int*. 2012;2012:853269.
11. Hoellen F, Griesinger G, Bohlmann MK. Therapeutic drugs in the treatment of symptomatic uterine fibroids. *Expert Opin Pharmacother*. 2013 Oct;14(15):2079-85.
12. 28 Hu K, Zhong G., He F. Expression of estrogen receptors ERalpha and ERbeta in endometrial hyperplasia and adenocarcinoma. *Int. J. Gynecol. Cancer*. 2005. 15 (3):537-541.
13. Marciniak A, Szydłowska I, Brodowska A, Wiśniewska B, Nawrocka-Rutkowska J, Starczewski A. Nowe metody leczenia mięśniaków macicy [New methods of uterine fibroids treatment]. *Pol Merkur Lekarski*. 2016 Dec 22;41(246):303-305.
14. 32 Ribatti D, Finato N, Crivellato E. et al. Neovascularization and mast cells with tryptase activity increase simultaneously V with pathologic progression in human endometrial cancer. *Am. J. Obstet. Gynecol*. 2005; 193(6):1961-1965.
15. 33 Sukhikh GT, Zhdanov AV, Davydova MP et al. Disorders in cytokine gene expression in endometrial hyperplasia and effect of hormone therapy. *Bull. Exp. Biol. Med*. 2005:21-26.

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСТРОЇ ПЕРОРАЛЬНОЇ ТОКСИЧНОСТІ ЛІКАРСЬКОЇ СУБСТАНЦІЇ ПРОТОЙЛ НА ЩУРАХ WISTAR HAN SPF

Зульфiгаров Артур Олегович,

к.х.н., викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Жмінько Петро Григорович,

д.б.н., завідувач відділом «Інститут експериментальної токсикології і медико-біологічних досліджень» ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Калашніков Андрій Андрійович,

доктор медичних наук, професор, провідний науковий співробітник ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Худайкулова Ольга Олексіївна,

старший науковий співробітник ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Курділь Наталія Віталіївна,

кандидат медичних наук, заступник директора ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Вступ. Лікарський препарат Протефлазид® належить до противірусних препаратів прямої дії, завдяки імунотропнопній дії, апоптозмодулюючій активності, антиоксидантним властивостям. Препарат отримують за технологією спиртового екстрагування 96% етанолом рослинної сировини (двох дикорослих трав – Щучки дернистої і Війника наземного).

Протефлазид® являє собою багатокомпонентну суміш природних сполук – хлорофілів, амінокислот, флавоноїдних глікозидів, карбонових кислот та інших домішкових сполук. Однак, основною діючою речовиною є флавоноїдні глікозиди, які обумовлюють фармакодинамічні властивості препарату[1].

Попередні дослідження технологічно перероблених відходів рослинної сировини, що утворюються в результаті виробництва засобу Протефлазид®, підтвердили наявність у складі відходів рослинної сировини комплексу пектинових речовин, залишків флавоноїдів та інших біологічно-активних

речовин, що можуть бути основою для виготовлення лікарських субстанцій з різноманітними корисними властивостями, в тому числі - адаптогенними; а також придатними для виготовлення сировини косметичної для виробництва засобів косметичних профілактичних [2-3]. Враховуючи вищезазначене, об'єктом дослідження була визначена лікарська субстанція Протойл (Оилкап), виробник ВАТ «НВК «Екофарм» (Україна).

Мета. Визначення параметрів гострої пероральної токсичності лікарської субстанції Протойл (Оилкап) виробник ВАТ «НВК «Екофарм» (Україна).

Матеріали і методи дослідження: дослідження здійснені на підставі угоди між ВАТ «НВК «Екофарм» (Україна) і Державним підприємством «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України» (далі - Науковий центр) та в рамках науково-дослідної роботи «Наукове обґрунтування безпечності для здоров'я людини пестицидів та агрохімікатів, нових технологій, речовин, матеріалів, виробів, об'єктів довкілля, харчових продуктів та продовольчої сировини; розробка відповідних медичних критеріїв і показників (санітарних та епідеміологічних); санітарно-хімічна, токсиколого-гігієнічна оцінка, регламентація, нормування» (держ. реєстрація № 0112U001133), фрагменту під назвою: «Токсикологічний супровід створення інноваційних дієтичних добавок – адаптогенів, здатних підвищувати захисні можливості організму, при шкідливому впливі середовища життєдіяльності».

Протойл (Оилкап) - екстракт густий із рідкого екстракту Протефлазід® (екстракт із суміші трав (1:1) Щучки дернистої (лат. *Herba Deschampsia caespitosa L.*) та Війника наземного (лат. *Herba Calamagrostis epigeios L.*), екстрагент - етанол 96 %, з вмістом суми флавоноїдів, що входять до складу засобу Протефлазід® у вигляді ліпідних комплексів не менше 3,5 мг/г.

Гостра пероральна токсичність лікарської субстанції Протойл вивчена на щурах Wistar Han SPF обох статей масою 180-240 г, що вирощені у віварії Наукового центру. Тварин утримували в стаціонарних умовах віварію на штучному світловому дні (12-годинний день/12-годинна ніч) та стандартному харчовому раціоні віварію, що складався із сухого корму та питної води в необхідній кількості.

Дослідження здійснені у відповідності з протоколом OECD 425 (OECD Guideline for Testing of Chemicals «Acute Oral Toxicity: Up-and-Down Procedure») [4], з наказом МОЗ України від 16.02.2009 №95 «Лікарські засоби. Належна лабораторна практика» [5].

Статистична обробка даних для різних груп порівняння здійснена за допомогою t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок; відмінності вважали статистично значущими при $p \leq 0,05$. Аналізували отримані дані за допомогою стандартних статистичних інструментів Microsoft Excel 2007.

Експерименти з тваринами було здійснено відповідно до Конвенції Ради Європи щодо захисту хребетних тварин, яких використовують у наукових цілях та схвалено місцевим Комітетом з біоетики.

Результати дослідження. Лікарську субстанцію Протойл у нативному вигляді вводили тваринам внутрішньошлунково в лімітуючій дозі для оцінки гострої токсичності лікарських препаратів – 10,0 мл/кг.

У відповідності до OECD 425 введення здійснювалося послідовно, спочатку одній тварині кожної статі, а через 24 години, в зв'язку із відсутністю загибелі тварин, субстанцію у тій же дозі вводили додатково 5 самцям і 5-ти самицям.

Після введення дослідної субстанції клінічні прояви інтоксикації реєстрували протягом 14 днів. В динаміці вивчали масу тіла тварин на 0, 7-му і 14-ту добу. По закінченню 14-ти добового спостереження, при некропсії макроскопічно досліджені наступні органи: мозок, легені, серце, печінка, селезінка, нирки, наднирники, шлунок, товстий та тонкий кишечник, матка, яєчники, сіменники, тимус, підшлункова і щитовидна залози на предмет наявності патологічних змін.

При пероральному впливі лікарської субстанції Протойл на організм щурів самців та самиць в дозі 10,0 мл/кг в перший час після введення у всіх тварин відмічалось зниження активності, в наступні терміни дослідження клінічних симптомів інтоксикації не спостерігалось. Загибелі тварин не було зареєстровано.

Після експозиції лікарської субстанції Протойл в дозі 10,0 мг/кг зниження маси тіла самців і самиць нижче похідних показників не спостерігалось. Приріст маси тіла тварин за період спостереження був в межах норми для тварин даного розплоду.

Макроскопічних змін внутрішніх органів: мозок, легені, серце, печінка, селезінка, нирки, наднирники, шлунок, товстий та тонкий кишечник, матка, яєчники, сіменники, тимус, підшлункова і щитовидна залози у тварин через 14 днів після введення дослідної субстанції не встановлено.

ДЛ₅₀ субстанції Протойл для щурів самців і самиць більше 10,0 мл/кг, що дозволяє віднести речовину до V класу токсичності – практично нетоксична речовина.

Висновки. Результати досліджень з оцінки параметрів гострої пероральної токсичності лікарської субстанції Протойл (Оилкап) підтверджують перспективність даної субстанції для розробки нових лікарських субстанцій і сировини для виробництва косметичної продукції.

Ключові слова: Протойл (Оилкап), гостра пероральна токсичність.

Список літератури:

1. Протефлазид®. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://proteflazid.com.ua/preparation/mehanizm-diyi-proteflazid-krapli/>
2. Бобильова О.О., Калашніков А.А., Худайкулова О.О., Жмінько П.Г., Васецька О.П., Вовк К.В.,Роїк О.М., Чекменьова О.В., Павленко І.П., Перегуда О.Л. Нові технології створення засобів, здатних підвищувати рівень адаптаційних можливостей організму людини в умовах пост Чорнобильської катастрофи та поширення коронавірусної інфекції 2019-nCoV. Український журнал військової медицини. Том 2. 1.2021 (додаток). Матеріали Науково-практичної конференції з міжнародною участю «Досвід військових формувань у

ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС через призму сучасних радіаційних і хімічних загроз», м. Київ, 15-16 квітня 2021 р. С. 37-38.

3. Зульфигаров А., Атаманюк В., Жмілько П., Худайкулова О., Перегуда О. Оцінка токсичних ефектів лікарської субстанції Отвір (густий екстракт) при пероральному підгострому (30 діб) впливі на організм щурів. IV Міжнародна науково-практична конференція «Science, theory and practice», 12-15 жовтня 2021р., Токіо, Японія. С. 218-221. DOI - 10.46299/ISG.2021.IV.IV.

4. OECD 425.OECD Guideline for Testing of Chemicals «Acute Oral Toxicity: Up-and-Down Procedure»). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.oecd.org/publications/test-no-425-acute-oral-toxicity-up-and-down-procedure-9789264071049-en.htm>.

5. Наказ МОЗ України від 16.02.2009 №95 Про затвердження документів з питань забезпечення якості лікарських засобів (п. 1.4. Настанова «Лікарські засоби. Належна лабораторна практика»). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095282-09#Text>.

ВИЗНАЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО СТАТУСУ ШКОЛЯРІВ ТА МОЛОДІ ВЕЛИКОГО ПРОМИСЛОВОГО МІСТА ДЛЯ РОЗРОБКИ КОМПЛЕКСНИХ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ПРОГРАМ

Крячкова Лілія Вікторівна

д.мед.н., професор
кафедра соціальної медицини, громадського здоров'я
та управління охороною здоров'я
Дніпровського державного медичного університету

Коробко Михайло Юрійович

викладач
кафедра соціальної медицини, громадського здоров'я
та управління охороною здоров'я
Дніпровського державного медичного університету

Необхідність зміцнення громадського здоров'я загалом та стоматологічного зокрема, мешканців великого промислового міста України вимагає проведення досліджень які б показували масштаби необхідних профілактичних втручань. Найбільш ефективними стоматологічні профілактичні заходи є серед організованого дитячого населення і молоді [1, 3].

З метою визначення напрямів профілактичних стоматологічних заходів серед школярів на рівні сектору громадського здоров'я нами було проведено дослідження думки школярів та студентів міста Дніпра щодо їхнього стоматологічного статусу. Використовувалась стандартизована анкета оцінки стоматологічного статусу ВООЗ [2].

Було опитано 100 школярів різних класів та 47 студентів початкових курсів ВНЗ. Було опитано 90 (61,2%) дівчат та 57 (38,8%) хлопців. З них міських мешканців 53 (36,1%), сільських мешканців 72 (49%), мешканців передмістя 22 (15%).

Вища освіта у батьків опитаних була 62 (42,8%), середня 49 (33,8%). Диплом ВНЗ мали 82 (56,6%) матерів опитаних. Середню освіту мали 45 (31%)

Оцінюючи самостійно свій стан зубів знайшли його добрим та задовільним по 55 осіб (по 37,4%), дуже хорошим 20 (13,6%), дуже погано – лише 8 осіб (5,4%), як відмінний стан охарактеризували свій стан зубів 6 (4,1%).

Оцінюючи самостійно свій стан ясен знайшли його добрим 62 (42,2%), задовільним 36 осіб (24,5%), дуже добрий 22 (15%), погано – лише 3 особи (2%), відмінним станом охарактеризували свій стан ясен 18 (12,2%).

Протягом року відчували дискомфорт з приводу зубів або ротової порожнини - рідко 60 (40,8%), ніколи 46 (31,3%), іноді 34 (23,1%) часто - 5 (3,4%).

Відвідували стоматолога протягом року 1 раз 42 (28,6%), не відвідували стоматолога протягом року 35 (23,8%), 2 рази 25 (17%), 3 рази 16 (10,95%), не

відвідували чи не запам'ятали відвідування по 5 (по 3,4%), 5 разів та більше 12 (8,2%).

Найчастіше відвідували доктора 56 (38,1%) з приводу консультацій чи огляду, щодо лікування (продовження лікування)-44 (29.9%), щодо гострого болю 18 (12,2%).

Виконують рекомендації щодо дворазового (або більше) чищення зубів 62 (42,2%), один раз на день чистять зуби 68 (46,3%), не чистять зовсім зуби 3 (2%).

Всі опитані чистять зуби щіткою з пастою (паста з фтором 54 (36,7%)). Для чищення зубів також використовують зубочистки (пластикові або дерев'яні) 93, зубними нитками -46, жувальні палички (мисвак) -22.

Загалом оцінили свій стоматологічний статус як хороший 61(41,8%), посередньо 39 (26,7%), задовільно 26 (17,8%), добре 16 (11%), погано оцінили свій статус 4 (2,7%) %).

У той же час відповідаючи на питання про якість життя оцінили його як хороше-82 (55,8%), і як не хороше і не погане 36 (24,5%), дуже добре оцінили якість свого життя 27 (18,4%)).

Загалом оцінюючи думку опитаних щодо свого стоматологічного статусу, можна дійти висновку, що вона впливає на загальну самооцінку якості життя (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена $r_s=0,47$, $p=0,001$). Це вказує на необхідність удосконалення профілактичних стоматологічних заходів серед школярів та молоді. Загалом, кінцеві результати проведеного дослідження будуть використані для розробки комплексних профілактичних програм зміцнення стоматологічного здоров'я школярів та молоді великого промислового міста, що призведе до поліпшенні громадського здоров'я в цілому.

References:

1. Broomhead T., Baker S.R. Systems science and oral health: Implications for Dental Public Health? *Community Dent Health*. 2019 Feb 25. №36(1). P. 55-62. doi: 10.1922/CDH_4470Broomhead08.
2. Oral health surveys: basic methods. 5th ed. World Health Organization. Geneva: WHO, 2013. 125 p.
3. Singhal A., McKernan S.C, Sohn W. Dental Public Health Practice, Infrastructure, and Workforce in the United States. *Dent Clin North Am*. 2018. №62(2). P. 155-175. doi: 10.1016/j.cden.2017.11.001.

ОСОБЛИВОСТІ ГОСТРИХ ОТРУЄНЬ ДЕРИВАТАМИ ФЕНТАНІЛУ, НОВИМИ СИНТЕТИЧНИМИ ОПІОЇДАМИ І НАРКОТИКАМИ, ЩО МІСТЯТЬ НЕФЕНТАНІЛОВІ СПОЛУКИ

Курділь Наталія Віталіївна,

кандидат медичних наук, заступник директора ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України»,
м. Київ, Україна

Волосовець Антон Олександрович,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медицини невідкладних станів Національного університету охорони здоров'я імені П.Л. Шупика, м.
Київ, Україна

Шейман Борис Семенович,

доктор медичних наук, професор, провідний науковий співробітник ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ, Україна

Іващенко Олег Васильович,

кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини невідкладних станів Національного університету охорони здоров'я імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Андрющенко Владислава Валеріївна,

лікар-анестезіолог відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації НКП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», м. Київ, Україна

Вступ. В останні роки в багатьох країнах світу стрімко поширюються наркотики, що відносять до класу нових синтетичних опіоїдів. Через високу біоактивність і низьку дозу, що необхідна для досягнення бажаних ефектів, ризику передозування цими сполуками та настання смертельного отруєння у споживача вкрай великі.

Мета дослідження. Визначення характеристик хімічних речовин, зокрема дериватів фентанілу та інших нефентанілових сполук, що входять до складу сучасних дизайнерських наркотиків.

Матеріали та методи. Вивчено дані звітів Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності (англ., European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA) та наукових публікацій каталогу

PUBMED з теми дослідження з глибиною пошуку у 10 років; здійснено ретроспективний аналіз даних токсикологічної лабораторії НКП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», зокрема даних про морфологічну структуру ксенобіотиків, що спричинили гострі отруєння (передозування) в період 1990-2020 рр. Статистичний аналіз результатів досліджень проведено за допомогою стандартного пакету Windows 10/7 (Excel): оцінка достовірності різниці показників у групах дослідження проводилася за допомогою t - критерію Стьюдента з рівнем значущості $p < 0,05$.

Дослідження є фрагментом науково-дослідної роботи «Наукове обґрунтування безпечності для здоров'я людини пестицидів та агрохімікатів, нових технологій, речовин, матеріалів, виробів, об'єктів довкілля, харчових продуктів та продовольчої сировини; розробка відповідних медичних критеріїв і показників (санітарних та епідеміологічних); санітарно-хімічна, токсиколого-гігієнічна оцінка, регламентація, нормування» (державний реєстраційний номер - 0112U001133), на тему: «Встановити причинно-наслідкові зв'язки при формуванні сучасних побутових токсикозів та обґрунтувати модифікацію технологій штучної детоксикації організму при соціально значущих отруєннях хімічними речовинами та їх мікстами».

Роботу виконано відповідно до Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» (1964 р.) та схвалено комітетом з етики ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України».

Результати. За даними, викладеними у документі «Європейський звіт про наркотики за 2020 рік – тенденції та розвиток» (англ., European Drug Report – 2020. Trends and Developments), іншими даними Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності (EMCDDA, 2020), в окремих країнах ЄС, починаючи з 2014 року, відмічено різке збільшення (з 0 до 1200 випадків у рік) числа звернень за медичною допомогою внаслідок вживання дериватів фентанілу, нефентанілових сполук та інших нових синтетичних опіоїдів [1].

Вцілому, тенденція на збільшення частки опіоїдів в структурі гострих отруєнь спостерігалася ще з початку 2000-х років. За даними госпітального аналізу (2000 – 2020 рр.), з'ясовано, що лише за останні 10 років у м. Києві кількість позитивних тестів на вміст метадону збільшилася майже у 150 разів ($p < 0,001$); на морфін і трамадол – в 100 разів ($p < 0,001$); на героїн – в 6 разів ($p < 0,001$); натомість, кількість позитивних тестів на вміст натурального опію та його метаболітів («ширка») - зменшилася в 7 разів ($p < 0,001$). Вцілому, доля продуктів природного опію («ширка»), як причини передозувань, знизилася з 57 % у 2000 р. до 2 % у 2020 р.

На зміну тривалого періоду застосування героїну, прийшов період вживання комбінованих, «дизайнерських» наркотиків, до вмісту яких потрапляють речовини з протилежними нейротропними ефектами (наприклад, стимулятори і депресанти), які все частіше приймаються перорально разом з алкоголем. Однак, окремої уваги сьогодні потребує фентаніл і його деривати.

Фентаніл (Phentanylum) - рецептурний препарат, який в 50-100 разів потужніший, ніж морфін; це білий кристалічний порошок, що легко розчиняється у спирті та пагано – у воді; хімічна назва: 1-(b-фенілетил)-4[(N-пропіоніл)-феніламіно]-піперидин; брутто-формула C₂₂H₂₈N₂O. Нелегальні форми фентанілу сьогодні синтезується в умовах нелегальних лабораторій і продаються через Інтернет, як і інші нові психоактивні речовини [2-4].

До 2015 року фентаніл був основним синтетичним опіоїдом, з яким стикалися правоохоронні органи, але нещодавно з'явилися як аналоги фентанілу, так і так звані «нефентанілові сполуки».

Сучасні дизайнерські наркотики, що створені на основі опіоїдних речовин, включають не тільки природні, напівсинтетичні та синтетичні похідні алкалоїдів опію, але також містять синтетичні сурогати та інші речовини подібної до опіоїдів дії, ефекти яких в значній мірі (але не всі) блокуються антагоністом μ-опіоїдних рецепторів – налоксоном. Розглянемо найдіть досліджені речовини з цієї групи.

Ацетилфентаніл (N-феніл-N-[1-(2-фенілетил)-піперидинил]ацетамід) – має вузький терапевтичний індекс із співвідношенням напівлетальної дози до напівнефективної дози (LD₅₀/ED₅₀) у 23 рази та у 3 рази менше, ніж фентанілу та морфіну відповідно.

Бутирилфентаніл (N-феніл-N-[1-(2-фенілетил)-4-піперидинил]бутанамід) – виявляє 1/8 ефективності фентанілу і, приблизно, в 7 разів потужніший, ніж морфін.

Фуранілфентаніл (N-феніл-N-[1-(2-фенілетил)-піперидинил]-2-фурамід) – виявляє ефективність в дозі 0,02 мг/кг після в/в введення мишам.

АН-7921 (3,4-дихлор-N-[1(диметиламіно)циклогексил]метил}бензамід) – виявляє ефективність в 1,7 рази потужнішу, ніж морфін, провокуючи депресію дихання у мишей.

U-47700 (3,4-дихлор-N-[(1R, 2R)-2-(диметиламіно)циклогексил]-N-метилбензамід), або «U4» - в експериментах на мишах речовина проявляє 1/10 потужності фентанілу, але в 7,5 разів потужніша, ніж морфін, окрім знеболення речовина викликає ейфорію.

MT-45 (1-циклогексил-4-(1,2-дифенілетил)-піперазин) - в 3,5 рази потужніший, ніж морфін, однак, має повільний початок дії, викликає ототоксичні ефекти (тривалу глухоту) та глибокий рівень непритомності; разом з тим, має низьку міотичну активність, що може призвести до неправильної діагностики та лікування.

Карфентаніл (4-[[1-оксопропіл]-феніламіно]-1-[2-фенілетил]-4-піперидинкарбонової кислоти метиловий ефір) - аналог фентанілу, ветеринарний анестетик, що застосовується для знеболення у великих тварин, який у 10 тис. разів потужніший, ніж морфін, і в 100 разів сильніший, ніж фентанілу.

W-18 (4-хлор-N-[[2Z]-1-[2-{4-нітрофеніл}етил]піперидин-2-ілден]бензол-1-сульфонамід), або валерилфентаніл, в 10 тис. разів потужніший, ніж морфін. В даний час відсутні дані про характер фармакологічних та токсичних ефектів у людей та тварин, однак, вважається, що ця речовина має менш потужну дію, ніж бутирилфентаніл.

Токсичні ефекти для людини у багатьох нових синтетичних опіоїдів досі не встановлені, а деякі речовини ще не віднесені до жодного регуляторного списку, що значно обмежує їх пошук і запровадження відповідних адміністративних або каральних заходів для їх виробників і розповсюджувачів.

Клінічна картина інтоксикації наркотиками, що містять деривати фентанілу та нові синтетичні опіоїди, має більшість характерних ознак для отруєння опіоїдами:

- характеризується зниженим рівнем свідомості, починаючи від загальмованості до коми, що нагадує неврологічні ефекти, які виникають за дії класичних опіоїдним агоністів (опію, морфіну, героїну та ін.);
- всі синтетичні опіоїди здатні викликати опіоїдний токсидром, для якого характерні наступні прояви: втрата свідомості, міоз, брадикардія, брадипное, ціаноз, гіпотермія; також клінічними ознаками можуть бути: гіпотонія, набряк легенів, відсутність перистальтики, нудота, блювота, свербіж шкіри; смерть настає (переважно) внаслідок апное.

Оскільки багато представників нових синтетичних опіоїдів мають хімічну структуру, близьку до фентанілу, а не до морфіну, очікується, що фармакологічні і токсичні властивості цих речовин також будуть більш схожими на фентаніл. Таким чином, можна було б передбачити низьку пероральну біодоступність, високу ефективність та коротку тривалість дії, особливо для аналогів фентанілу, однак, різні шляхи надходження нових синтетичних опіоїдів в організм людини, демонструють досить різні клінічні ознаки.

Підходи до надання невідкладної медичної допомоги у випадках передозування дериватами фентанілу та новими синтетичними опіоїдами відповідають класичному підходу поетапного лікування за правилом «ABCDE»:

- А - захист дихальних шляхів з ранньою інтубацією трахеї, бажано здійснювати з використанням недеполяризуючих міорелаксантів з огляду на високий ризик рабдоміолізу;
- В – підтримка дихання, передбачає в більшості випадків інвазивну штучну вентиляцію, нерідко у високочастотному режимі, що дозволяє швидко усунути респіраторний ацидоз;
- С – підтримка циркуляції починається з оцінки артеріального тиску (АТ), частоти серцевих скорочень (ЧСС), аналізу електрокардіограми (ЕКГ), з особливою увагою на параметри інтервалу QRS, зокрема на розширення та продовження інтервалу – QT, що потребує негайних заходів;
- D – неврологічна оцінка та стабілізація. В цьому контексті антидот – налоксона гідрохлорид (налуксон) повинен застосовуватися емпірично у пацієнтів з комою. При судомах препаратом вибору є діазепам;
- E – передбачає швидке усунення отруйної речовини, найчастіше санацією шлунково-кишкового тракту, в специфічних випадках – методом гемодіалізу і ультрафільтрації, карбогемоперфузії, імуносорбції та ін.

Основними напрямками лікування токсидрому є підтримка функції дихання шляхом допоміжної або штучної вентиляції легень; корекція гіпотонії за допомогою інфузії кристалоїдів та інотропних засобів (дофамін, епінефрин, адреналін та ін.); зменшення токсичного ефекту за допомогою опіоїдного

антагоніста – налоксона гідрохлориду. Більша частина осіб з отруєнням (передозуванням) синтетичними опіоїдами потребують інтубації трахеї на догоспітальному етапі, що спричиняє додаткове навантаження в роботі бригад екстреної медичної допомоги.

Висновки. Поширення дизайнерських наркотиків, що виготовляються за участі дериватів фентанілу та близьких до них за своїми токсичними властивостями нових синтетичних опіоїдів і нефентанілових сполук, – це нова вкрай небезпечна тенденція. Присутність цих високотоксичних речовин супроводжується різким збільшенням передозувань та випадків смерті на вулиці і в стаціонарах. Медична допомога на догоспітальному етапі ускладнюється невисокою ефективністю антидоту (налоксону) та необхідності проведення інвазивної штучної вентиляції легень.

Ключові слова: гострі отруєння, синтетичні опіоїди, фентаніл.

Список літератури:

1. European Drug Report 2020: Trends and Developments. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2020), Publications Office of the European Union, Luxembourg. Electronic resource. URL: https://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2020_en. doi:10.2810/420678.
2. The World Drug Report 2021. UNODS. Electronic resource. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html>.
3. Looking back on 25 years of annual reporting on the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2020. Electronic resource. URL: https://www.emcdda.europa.eu/publications/brochures/25-years-annual-reporting_en. doi:10.2810/199193.
4. International Narcotic Control Board. Narcotic Drugs: Estimated World Requirements for 2020 – Statistics for 2018 (E/INCB/2019/2). Electronic resource. URL: https://www.incb.org/documents/Narcotic-Drugs/Technical-Publications/2019/Narcotic_Drugs_Technical_Publication_2019_web.pdf.
- 5.

ЗМІНИ В СИСТЕМІ ГЕМОСТАЗА У ВАГІТНИХ ЗІ ЗВИЧНИМ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ ТА СПАДКОВИМИ ТРОМБОФІЛІЯМИ

Лоскутова Тетяна Олександрівна

д.мед.н., професор
професор кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Петулько Альбина Петровна

к.мед. н., асистент кафедри акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Донская Юлия Витальевна

к.мед. н., асистент кафедри акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Симонова Наталья Владимировна

к.мед. н., асистент кафедри акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Несприятливі динамічні зміни демографічних показників роблять проблему збереження репродуктивного здоров'я населення одним з найважливіших та пріоритетних напрямків сучасної медицини. Близько 15 % вагітностей переривається спонтанно [1,2], тоді як повторний викидень значно поглиблює пережитий стрес для родини [3,4]. Ризик переривання вагітності зростає кожною наступного разу, досягаючи 40 % після третього викидня [5]. При цьому одним із резервів профілактики перинатальних втрат та підвищення народжуваності в нашій країні слід розглядати зменшення кількості мимовільних викиднів в ранні терміни гестації.

Відомо, що звичне невиношування вагітності (ЗНВ) має мультифакторний генез, який включає в себе генетичні, імунні, інфекційні, анатомічні, ендокринні та тромбофілічні компоненти [6,7]. Жоден із чинників не в змозі повністю пояснити виникнення репродуктивних втрат, а в 40 % випадків НВ залишаються без встановленої причини, після виключення всіх можливих чинників [2,7]. В свою чергу, тромбофілію відносять до етіологічних факторів звичного невиношування вагітності [1,2], а також таких акушерських ускладнень, як прееклампсія, затримка внутрішньоутробного росту плода, відшарування плаценти. Нетромбогенні механізми мутацій та поліморфізмів генів тромбофілії порушують нормальні процеси імплантації, що створює умови для розвитку акушерських ускладнень. Одночасно розповсюдженість даної патології (вид патологічних поліморфізмів, їх комбінації) у жінок з повторними викиднями остаточно не визначена дотепер.

Метою дослідження було встановити зміни в системі гемостазу у вагітних зі звичним невиношуванням вагітності та спадковими тромбофіліями.

Було обстежено 143 вагітні, серед яких 109 – з невиношуванням вагітності та генетичними дефектами гемостазу (основна (О) група) та 34 умовно здорові вагітні з необтяжливим анамнезом та перебігом вагітності без наявності факторів ризику невиношування (контрольна (К) група). При постановці діагнозу звичного невиношування плода керувались наказом № 624 МОЗ України та керівництвом ESHRE, 2017 «Recurrent Pregnancy Loss» та визначали, що звичне невиношування вагітності (звичний викидень) – наслідок двох або більше вагітностей поспіль, що закінчились викиднем. Критеріями виключення із дослідження були наявність антифосфоліпідного синдрому, істміко-цервікальної недостатності, анатомічних вад розвитку, субмукозної лейоміоми тіла матки (тип 0-II за FIGO).

Вивчення агрегації тромбоцитів та активності фактора Віллебранда проводили на агрегометрі AP 2110 «Солар» (Білорусь). У якості стимуляторів агрегації застосовували розчин адреналіну - 1×10^3 М та ристоцетин («Технологія-Стандарт», Росія). Показники системи гемостазу визначали на автоматичному коагулометрі «Amelung Coagulometr КС 4А» (Trinity Biotech, Ірландія). Стан фібринолітичної системи (природний лізис згортку і ретракція фібринового згортку) вивчали за методом Котовщикової М. А. та Кузніка Б. І. Визначення Д-дімеру в плазмі крові проводили шляхом імуно-турбодиметричного аналізу за допомогою латекс-тесту «Tina-quant a D-Dimer» («Roche Diagnostics», США) на системі «Roche/Hitachi Cobas c 6000».

Усім жінкам проводили дослідження структури та частоти генетичних форм тромбофілії, визначення рівнів антифосфоліпідних антитіл та гомоцистеїну. Для генетичного тестування проводили виділення та очистку ДНК з лейкоцитів цілісної крові за допомогою реагенту «ДНК-експрес-кров» (НВФ «Літех», Росія) з подальшою ампліфікацією послідовностей ДНК методом алейспецифічної полімеразної ланцюгової реакції в автоматичному режимі на термоциклері «MyCycler» («Bio-rad», США). Для визначення спадкових форм ТФ проводили дослідження генетичних поліморфізмів факторів згортання крові та фібринолізу (1691 G→A FVL, 20210 G→A протромбіну, 675 5G/4G PAI-1, 455 G→A фібриногену β), ендотеліальної дисфункції (192 Q→R PON-1, 677 C→T MTHFR). Для цього використовували комплект реагентів «SNP-експрес» (НВФ «Літех», Росія). Детекцію продуктів ампліфікації проводили методом горизонтального електрофорезу в 3 % агарозному гелі в камері для горизонтального електрофорезу ЕС 360 («Біокон», Росія). Електрофореграми сканували на ультрафіолетовому транслюмінаторі («Vilber Lourmat», Франція).

Оцінка результатів тестування генів-регуляторів системи гемостазу та «ендотеліальної дисфункції» виявив високу частоту патологічних поліморфізмів у пацієток зі звичним невиношуванням.

Аналізуючи частоту генотипів гена протромбіну (20210 G→A), виявлено, що гетерозиготний варіант 20210 GA, притаманний лише групі зі ЗНВ ($p < 0,001$, ВШ=26,47; 95 % ДІ 1,6-445,7), а гомозиготний варіант 20210 GG має проєктивні властивості ($p < 0,001$, ВШ=0,03; 95 % ДІ 0,002-0,58). Подібні зміни стосуються і

поліморфізму гена фактора V Leiden. Носії гетерозиготного варіанту 1691 GA фактора V Leiden в 3,8 рази частіше спостерігалися в О групі ($p < 0,05$, ВШ=5,3; 95 % ДІ 1,5-18,5), а генотипу 1691 GG в 1,4 рази частіше реєструвались в К групі ($p < 0,05$, ВШ=0,18; 95 % ДІ 0,05-0,63). Між мутацією гена протромбіну та ЗНВ кореляційний зв'язок становив $r=0,361$, між мутацією фактора V Leiden - $r=0,287$ ($p < 0,05$).

Порівнюючи частоти генотипів PAI-1 5G/4G, визначено, що генотип 5G/5G має захисні властивості щодо розвитку ЗНВ та зустрічається в 3,4 рази частіше у вагітних К групи ($p < 0,001$, ВШ= 0,16, 95 % ДІ 0,07-0,36), ніж в О групі. Носії патологічної гомозиготи гена PAI-1 4G/4G реєструвались в 5,4 рази частіше в О групі ($p < 0,05$, ВШ=7,5; 95 % ДІ 1,7-33,39). Кореляційний зв'язок між PAI-1 5G/4G та ЗНВ складає $r=0,438$ ($p < 0,05$). Щодо поліморфізму гена фібриногену β -455 G→A, то носії генотипу -455 AA в 8,55 рази частіше реєструвались в О групі ($p < 0,001$, ВШ= 9,7, 95 % ДІ 1,3-74,16).

Порівняння частот генотипів MTHFR 677 C→T в дослідних групах виявило зниження частоти нормального генотипу CC в О групі. Його частота знижена в 2,1 рази порівняно з К групою ($p < 0,001$, ВШ=0,18, 95 % ДІ 0,07-0,43). Кількість гетерозигот 677 CT MTHFR в О групі перевищувала значення К групи в 1,9 рази ($p < 0,05$, ВШ=2,6; 95 % ДІ 1,0-6,2). Носії патологічної гомозиготи 677 TT реєструвались лише в О групі ($p < 0,05$, ВШ=21,7; 95 % ДІ 1,3-368,6). Кореляційний зв'язок між поліморфізмами гена фібриногену β -455 G→A, MTHFR 677 C→T та ЗНВ становив $r=0,399$ та $r=0,409$ відповідно ($p < 0,05$). Що стосується поліморфізму гена параоксонази-1, то вірогідних змін між групами не визначено.

Вивчення тромбоцитарної ланки гемостазу у вагітних жінок обох груп дослідження показало відсутність достовірних відмінностей в кількості тромбоцитів ($(202,6 \pm 5,13) \cdot 10^9/\text{л}$ проти $(218,0 \pm 6,8) \cdot 10^9/\text{л}$, $p=0,443$), але з плином вагітності відзначалась тенденція до зниження рівня тромбоцитів в основній групі порівняно з першим триместром ($p=0,059$ в III триместрі).

Аналіз агрегатограм (основна група 23, контрольна 28 досліджень) показав, що вони були по-різному розподілені за типом у групах дослідження. Так в О групі двофазний тип агрегатограми зустрічався в 43,5% випадків (К=71,4%, $p < 0,05$), необоротний тип у 26% (К=28,6%). У 17,5% вагітних з невиношуванням вагітності спостерігався зворотній тип, а в 13% відзначалась гіпоагрегація тромбоцитів. Останні два типи в К групі не зустрічались. Якісний аналіз двофазних агрегатограм показав двократне збільшення ступеню агрегації в О групі, при рівних показниках часу та швидкості агрегації з К групою. Дані зміни свідчать про гіперагрегацію тромбоцитів в групі з невиношуванням вагітності. Аналіз незворотних агрегатограм показав, що додавання адреналіну викликає високу необоротну агрегацію, збіг первинної та вторинної хвиль агрегації за рахунок прискорення реакції вивільнення, а також більшу стійкість тромбоцитарних агрегатів. Хоча незворотній тип агрегатограм зустрічався в двох групах, однак в О групі спостерігалось підвищення ступеню й швидкості агрегації при відсутності відмінностей під час агрегації. Подібні зміни свідчать про гіперактивність тромбоцитів, прискорену реакцію звільнення, підвищену

секреторну функцію тромбоцитів. Гіперактивність тромбоцитів характерна для станів, що перебігають на тлі хронічного ДВЗ-синдрому, про що свідчить підвищення вмісту РФМК в основній групі порівняно з контролем, $14,8 \pm 1$ і $8,1 \pm 1$ мкг/мл відповідно ($p < 0,05$). Про активність внутрішньосудинного згортання крові в даній підгрупі свідчить рівень РФМК, який складає $15,3 \pm 1$ мкг/мл. Цей факт підтверджується зворотнім кореляційним зв'язком між ступенем агрегації тромбоцитів та кількістю тромбоцитів $r = -0,359$ ($p < 0,001$).

Вивчення показників коагуляційної ланки гемостазу в першому триместрі дозволив зареєструвати наступні відмінності в О групі порівняно з групою К. Відзначене достовірне зниження середнього значення міжнародного нормалізованого співвідношення на 7 % ($0,93 \pm 0,01$ проти $1,026 \pm 0,008$, $p = 0,002$), протромбінового індексу — на 5,9% ($91,01 \pm 1,16$ % проти $97,0 \pm 1,1$ %, $p = 0,021$), АЧТЧ на 16,8 % ($25,7 \pm 0,33$ сек проти $31,2 \pm 0,5$ сек, $p < 0,001$), та підвищення середнього рівня Д-дімеру на 22 % ($0,90$ [$0,60-1,175$] проти $0,50$ [$0,40-0,50$] мкг ФЕО/мл, $p < 0,001$). Рівні фібриногену, фібринолітичної активності не мали достовірних відмінностей у вагітних основної та контрольної груп в першому триместрі (при всіх порівняннях $p > 0,05$).

Аналіз активності фактора Віллебранда, який відображає стан ендотеліальної стінки та підвищується при її пошкодженні, показав підвищення цього показника у вагітних О групи $173,4 \pm 7,19$ ($K = 147,7 \pm 5,03$, $p < 0,05$) в 1,17 рази. Між активністю фактора Віллебранда і ступенем агрегації тромбоцитів встановлено прямий зв'язок сильної сили $r = 0,850$ ($p < 0,001$), а з кількістю тромбоцитів зворотній зв'язок середньої сили $r = -0,440$ ($p < 0,001$).

Висновки:

1. У розвитку невиношування вагітності вагому роль мають патологічні поліморфізми генів системи гемостазу та ендотеліальної дисфункції, а саме такі патологічні генотипи, як 1691 GA фактора V Leiden – підвищує ризик в 5,3 рази (95% ДІ 1,5-18,5), 20210 GA протромбіну - в 26,47 рази (1,6-445,7), 675 4G/4G PAI-1 – в 7,5 рази (1,7-33,79), -455AA фібриногену β – в 9,7 рази (1,3-74,16), 677 CT MTHFR – в 2,6 рази (1,0-6,2), 677TT MTHFR – в 21,7 рази (1,3-368,6).

2. Стан системи гемостазу у вагітних з невиношуванням вагітності, обумовленим спадковими тромбофіліями, характеризується активацією судинно-тромбоцитарної та коагуляційної ланок системи гемостазу, за наявності непорушеного фібринолізу. Отримані дані, що демонструють підвищену активність фактора Віллебранда у вагітних з невиношуванням вагітності в 1,17 рази, свідчать про ушкодження ендотеліальної стінки та є додатковим стимулом до активації тромбоцитарної ланки системи гемостазу ($r = 0,850$ зі ступенем агрегації тромбоцитів, $p < 0,05$).

Список літератури:

1. Toth B, Würfel W, Bohlmann M et al. Recurrent miscarriage: diagnostic and therapeutic procedures. Guideline of the DGGG, OEGGG and SGGG (S2k-Level, AWMF Registry Number 015/050). Geburtshilfe Frauenheilkd 2018; 78: 364–381

2. Guideline on the management of recurrent pregnancy loss (ESHRE), <https://www.eshre.eu/Guidelines-and-Legal/Guidelines/Recurrent-pregnancy-loss> Development Group Version 2.0 November, 2017
3. Supportive care for women with recurrent miscarriage: a survey to quantify women's preferences/ Musters AM, Koot YE, van den Boogaard NM, Kaaijk E, Macklon NS, van der Veen F, Nieuwkerk PT, Goddijn M. // Hum Reprod 2013; Vol.28, P.398–405.
4. Homer HA. Modern management of recurrent miscarriage. Aust N Z J Obstet Gynaecol. 2019 Feb;59(1):36-44. doi: 10.1111/ajo.12920. Epub 2018 Nov 4. PMID: 30393965
5. Role of maternal age and pregnancy history in risk of miscarriage: prospective register based study. Magnus MC, Wilcox AJ, Morken NH, Weinberg CR, Håberg SE BMJ. 2019 Mar 20; 364():1869
6. Li, Y. H., & Marren, A. (2018). Recurrent pregnancy loss. Australian Journal of General Practice, 47(7), 432–436
7. Recurrent pregnancy loss: diagnostic workup after two or three pregnancy losses? A systematic review of the literature and meta-analysis/ Myrthe M van Dijk, Astrid M Kolte, Jacqueline Limpens [et al.] // Hum Reprod Update, 2020 - Vol. 26, P. 356–367, <https://doi.org/10.1093/humupd/dmz048>

ПЕРИНАТАЛЬНІ УСКЛАДНЕННЯ ТА ІМУНОБІОЛОГІЧНА РЕАКТИВНІСТЬ НОВОНАРОДЖЕНИХ У ЖІНОК З ІНФЕКЦІЄЮ НИРОК ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ.

Нейко Ольга Василівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Кравчук Інна Валеріївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Курташ Наталія Ярославівна,

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Куса Олена Михайлівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Серед екстрагенітальних захворювань у вагітних, які потребують надання спеціалізованої допомоги, одне з чільних місць поряд із серцево-судинними захворюваннями займають захворювання нирок [1]. Частота інфекційно-запальних процесів нирок в акушерській практиці складає, за даними різних авторів, 6-10% і, зокрема, виникають у молодих вагітних у терміні 20-28 тижнів гестації [2]. Інфекція нирок призводить до серйозних ускладнень перебігу вагітності, пологів, післяпологового періоду та становить важливу проблему в практичній медицині. Актуальність вивчення етіологічних факторів, патогенетичних механізмів розвитку даної патології пояснюється частотою та тяжкістю наслідуваних акушерських і перинатальних ускладнень. Відомо, що рецидиви хронічних запальних захворювань нирок, зокрема хронічного пієлонефриту, які виникають у третини вагітних, інколи по декілька разів впродовж вагітності, зумовлюють несприятливий вплив на стан плода, перебіг гестаційного процесу та стан новонародженого [3].

При даній формі патології нирок спостерігається високий ризик розвитку акушерських та перинатальних ускладнень. Частота передчасного переривання вагітності коливається від 11 – до 30%, затримка росту та дистрес плода складає близько 15%. У новонароджених від матерів з перенесеною інфекцією нирок під

час вагітності спостерігається порушення адаптації і відмічається підвищена захворюваність в постнатальному періоді, що обумовлює ріст перинатальної смертності в 25-60 випадках на 1000 пологів і збільшення ризику відставання в розумовому розвитку [4].

Для більш глибокого розуміння процесу міжклітинної кооперації в процесі формування запального процесу за умови пошкодження нирок впродовж останніх років активно вивчається вплив цитокінів на перебіг вагітності та стан фетоплацентарного комплексу. Проведені дослідження дають змогу стверджувати, що прозапальні цитокіни (ІЛ-1 β , ІЛ-6, ІЛ-8, ФНП-а тощо) мають здатність спричиняти невиношування вагітності через численні механізми впливу на вагітну матку (посилення утворення простагландину E2, збільшення числа оксітоцинових рецепторів на міометрії). Водночас, у жінок із передчасними пологами та спонтанними абортами відмічається дефіцит протизапальних цитокінів, зокрема, ІЛ-10.

Інфекція нирок під час вагітності чинить несприятливий вплив не тільки на організм матері, але і має вагомий вплив на імунобіологічну реактивність новонароджених. З метою встановлення певних патогенетичних механізмів впливу інфекції нирок у вагітних на виникнення імунологічного дисбалансу у їх новонароджених проводили визначення рівнів прозапальних (ІЛ-6 та ІЛ-8) та протизапальних (ІЛ-10) цитокінів в сироватці пуповинної крові методом ІФА, їх спонтанній продукції моноцитами/макрофагами в умовах *in vitro*.

В ході дослідження виявлено, що рівень ІЛ-1 β та ІЛ-8 у новонароджених від жінок з перенесеною інфекцією нирок під час вагітності перевищує аналогічні показники в новонароджених від практично здорових жінок і складає відповідно ІЛ-1 β 58,99 $\pm$ 2,76 пг/мл та 48,64 $\pm$ 7,63 пг/мл, а ІЛ-8 – відповідно 16,84 $\pm$ 2,18 пг/мл та 8,73 $\pm$ 1,38 пг/мл. Водночас, супутня інфекція нирок під час вагітності спричиняє дефіцит протизапального цитокіну – ІЛ-10 у новонароджених: 17,89 $\pm$ 2,85 пг/мл – у новонароджених від практично здорових вагітних проти 10,89 $\pm$ 0,44 пг/мл – у новонароджених від вагітних із запальною хворобою нирок.

Таким чином, за умови наявності запальної хвороби нирок у вагітних у їх новонароджених відмічається виражений дисбаланс цитокінів в бік збільшення концентрації прозапальних ІЛ-1 β , ІЛ-8 та зменшення титрів протизапального ІЛ-10, що призводить до порушення адаптації таких дітей в постнатальному періоді. Тому, дослідження системи імунітету, зокрема визначення рівнів прозапальних та протизапальних цитокінів у новонароджених від жінок, які перенесли запальну хворобу нирок впродовж гестаційного періоду може слугувати критеріями діагностики для визначення тактики в постнатальному періоді.

Список літератури:

1. Koonsman J.P., Parnet P., Dantzer R. Cytokine-induced sickness behaviour: mechanisms and implications / J.P. Koonsman, P. Parnet, R. Dantzer // Trends Neurosci.- 2002.- V.25.- P. 154–159.
2. Thurman A.R., Steed L.L., Hulsey T., Soper D.E. Bacteriuria in pregnant women with sickle cell trait / A.R. Thurman, L.L. Steed, T. Hulsey., D.E. Soper // American Journal of Obstetrics and Gynecology. – 2006.-V.194(5). -P. 1366-1370.

3. Geerlings S.E., Urinary tract infections in patients with diabetes mellitus: epidemiology, pathogenesis and treatment / Geerlings S.E.// International Journal of Antimicrobial Agents. – 2008. – V. 31. – P. 54-57.

4. Committee Opinion No.717. Sulfonamides, Nitrofurantoin, and Risk of birth Defects/ Committee Opinion No.717 // Obstetrics and Gynecology. – 2017. – V.130(3). – P. 150-152.

ИНФЕКЦИИ МОЧЕВЫХ ПУТЕЙ У БЕРЕМЕННЫХ

Петулько Альбина Петровна

к.мед. н., ассистент кафедры акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Лоскутова Татьяна Александровна

д. мед.н., профессор кафедры акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Донская Юлия Витальевна

к.мед. н., ассистент кафедры акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Симонова Наталья Владимировна

к.мед. н., ассистент кафедры акушерства Днепропетровского государственного
медицинского университета

Актуальность. Инфекции мочевых путей (ИМП) часто выявляются во время беременности и являются одной из главных причин перинатальной и материнской заболеваемости и смертности.

Анатомо-физиологические особенности состояния мочевыделительной системы во время беременности способствуют развитию инфекционного процесса. вследствие стаза мочи, что является результатом расширения мочеточников, ослабления их перистальтики под воздействием гормонов и сдавления их беременной маткой.

Чаще всего встречается бессимптомная бактериурия(ББ) (примерно в 15% беременностей) , иногда развивается цистит или пиелонефрит. Не всем инфекциям мочевыводящих путей предшествует бессимптомная бактериурия. При наличии ИМП у беременных повышается риск преждевременных родов и излития околоплодных вод, хориоамнионита, рождаются недоношенные или функционально незрелые дети, возрастает уровень перинатальной смертности(1,2).

У здоровых небеременных женщин ББ спонтанно регрессирует в 73-85% случаев, риск развития острых ИМП на фоне ББ составляет всего 3-4% [8], однако при сходной частоте ББ у беременных и небеременных (от 2 до 10%) риск развития острых ИМП при беременности существенно повышается. Так, у женщин с нелеченной до беременности ББ в 20-50% развивается острый цистит и в 30-40% случаев - острый пиелонефрит(3,4)

Цель исследования – оценить распространенность ИМП у беременных, выявить наиболее часто встречающиеся виды возбудителей и изучить их чувствительность к антибактериальным препаратам.

Материалы и методы исследования. Исследование проводилось в отделении патологии беременных . Были обследованы 30 беременных в сроке 25-40 недель беременности.

Лабораторные исследования включали анализ мочи для посевов, по Нечипоренко (помогает выявить возбудителя), общий анализ мочи (позволяет выявить в моче эритроциты, лейкоциты, белок; сама моча может быть мутной с примесью крови или гноя), общий анализ крови (позволяет выявить картину воспалительного процесса, возможно повышение скорости оседания эритроцитов (СОЭ), лейкоцитоз). Среди инструментальных методов использовались ультразвуковое исследование (УЗИ) мочевого пузыря, уретроскопия и цистоскопия

У 14 (46,7%) беременных была выявлена бессимптомная бактериурия. У 10 (33,3%) выявлен гестационный пиелонефрит. У 6 (20 %) диагностирован хронический пиелонефрит в стадии обострения.

Результаты исследования и их обсуждение С целью лечения беременных с острым циститом, бессимптомной бактериурией, острым пиелонефритом целесообразно применение антибактериальных уросептиков. В частности, фосфомицина трометамол оказывает бактерицидное действие, связанное с блокированием фермента бактерий, участвующего в синтезе клеточной стенки, а также антиадгезивное действие (разрушает фимбрии кишечной палочки, препятствуя закреплению ее на стенке уротелия и способствуя вымыванию из мочевых путей). После однократного приема препарата терапевтическая концентрация наблюдается в течение 48 ч.

Также применялись левофлоксацин, офлоксацин, цефтриаксон

Наиболее часто была выявлена *Escherichia coli* – у 58,7% образцов мочи. Реже обнаруживались *Staphylococcus aureus* (в 24,3%), *Proteus mirabilis* (9,2%), *Staphylococcus saprophyticus* (3,2%), *Enterobacter spp.* (3,4%) и др. (1,2%). Выявленные микроорганизмы оказались наиболее чувствительны к левофлоксацину (86,5%), офлоксацину (65,4%), ципрофлоксацину (62,4%), цефтриаксону (66,7%).

Выводы

Наиболее частым возбудителем ИМП у беременных остается *Escherichia coli*, затем бактерии рода *Staphylococcus*. Цефалоспорины и фторхинолоны , фосфомицин сохраняют высокую активность в отношении микроорганизмов, вызывающих ИМП у беременных.

Список литературы

1. Колесник М. Инфекции мочевыводящих путей у беременность: лечение и профилактика/Український медичний часопис.-Издательство МОРИОН»,2019
2. Гордовская Н.Б., Коротчаева Ю.В. Инфекция мочевыводящих путей у беременных –фокус на бессимптомную бактериурию. Нефрология. 2018;22(2):81-87.
3. Пустотина О.А. Бессимптомная бактериурия у беременных: о чем говорит доказательная медицина. Медицинский Совет 2016; 4:123-129

4. Abdel-Aziz Elzayat M, Banett-Vanes A, Dabour MFE, Cheng F. Prevalence of undiagnosed asymptomatic bacteriuria and associated risk factors during pregnancy: a cross-sectional study at two tertiary centres in Cairo, Egypt. *BMJ Open* 2017; 7:e013198

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ РАЗЛОЖЕНИЯ КОСТНЫХ ОСТАНКОВ

Попов Вячеслав Леонидович,

д.м.н., профессор,
заведующий кафедрой судебной медицины и правооказания
ФГБОУ ВО «Первый Санкт-Петербургский государственный
медицинский университет им. акад. И.П. Павлова»

Лаврукова Ольга Сергеевна,

к.м.н., доцент,
доцент кафедры анатомии, топографической анатомии
и оперативной хирургии, патологической анатомии,
судебной медицины МИ ФГБОУ ВО
«Петрозаводский государственный университет»

Сидорова Наталья Анатольевна,

к.б.н., доцент,
доцент кафедры зоологии и экологии
ИБЭАТ ФГБОУ ВО
«Петрозаводский государственный университет»

Приходько Андрей Николаевич,

начальник
ГБУЗ МО «Бюро судебно-медицинской экспертизы»

Изучение динамики постмортальных изменений мертвого тела является одной из актуальных проблем судебно-медицинской танатологии [1,2,3]. Установление закономерностей, происходящих в посмертном периоде, напрямую связано с определением продолжительности этого периода и, соответственно давности наступления смерти (ДНС). Дополнительные трудности возникают в тех случаях, когда объект исследования находится в состоянии гнилостных изменений или скелетирования. В таких случаях единственным источником, по которому можно идентифицировать эксгумированные останки или судить о сроках давности наступления смерти, остаются кости.

Процессы, происходящие посмертно, традиционно сводят в две группы: собственно трупные явления и последствия воздействия факторов окружающей среды, в том числе микроорганизмов, насекомых, позвоночных-падальщиков и т. п. В настоящее время выделение дифференциально-диагностических критериев ДНС осуществляются преимущественно по двум направлениям – морфологическому и биофизическому [4-7]. В позднем посмертном периоде большинство таких методов теряют свою чувствительность или не обладают специфичностью. Поэтому остается актуальной потребность в разработке

дополнительных способов, возможных к использованию при скелетировании трупа и расширяющих доказательную базу конкретного случая.

В связи с накоплением новых знаний в области экспертизы останков людей, очевидно, что для этих целей могут быть востребованы приемы и методы других наук, таких как тафономия, почвоведение, зоология, ботаника и микробиология. Так, при комплексном использовании методов стратиграфии, остеoarхеологии, палинологии и энтомологии возрастает вероятность определения не только происхождения костных останков, но и давности конкретного исторического захоронения. Однако в судебной медицине сложилась практика ограниченного использования нетрадиционных способов определения ДНС. Публикации, посвященные установлению сроков наступления смерти с использованием энтомологических исследований, крайне немногочисленны, а с применением микробиологических разработок – и вовсе единичны.

Однако именно исследования последовательных изменений микробиома в процессе разложения мертвых тканей (некробиома) считаются одним из наиболее перспективных направлений для разработки дополнительного инструмента определения ДНС при путрификации трупа [8,9]. Применительно к микробиологическим исследованиям скелетированных останков необходимо понимать, что костная ткань представляет собой специфический разлагающийся субстрат, состоящий из ограниченного запаса питательных веществ, в основном в виде соединений кальция и фосфора. Тем не менее, в некоторых исследованиях приводится факт микробно-опосредованного воздействия на костную ткань трупа [10]. В 2015 году на базе кафедры антропологии Университета Теннесси с помощью культурально-независимого секвенирования бактерий, выделенных с поверхности костных останков человека, идентифицированы доминантные группы микроорганизмов [11]. Также установлено, что с увеличением срока разложения в образцах костей снижается количество *Firmicutes* и *Bacteroidetes*, а численность α -, γ -, протеобактерий и актинобактерий увеличивается. В образцах костей с периодом разложения более 2 лет выделены ацидобактерии, принадлежащие к семействам *Solibacteraceae* и *Koribacteraceae*, и виды семейств *Pseudomonadaceae*, *Clostridiaceae* и *Tissierellaceae*.

С другой стороны, некробиомы целостного трупа, костных его останков и ложа обширны и вариабельны в различных экосистемах, в процессе разложения мертвого вещества происходит быстрая смена прокариотических и эукариотических видов, взаимодействия которых специфичны на уровне сообщества и зависят от состава продуктов их метаболизма, что затрудняет применение конкретных видов для определения ДНС. Поэтому необходимо выделение и других значимых микробиологических характеристик постмортального периода (ПМП), которые могут выступать в качестве критериев его реконструкции при производстве судебно-медицинской экспертизы.

Важно учитывать и тот факт, что проведение подобного рода исследовательских работ на трупах человека сопряжено с целым рядом организационных трудностей, связанных с техническими и этическими причинами. Поэтому представляется целесообразным использование метода

моделирования (модельного эксперимента). Это позволит использовать схожие биологические объекты с возможностью их группировки по одному или нескольким признакам и создать сходные условия эксперимента, значительно сокращающие количество переменных, влияющих на результаты исследования.

References:

1. Попов В.Л., Ковалев А.В., Ядмуров О.Д., Толмачев И.А. Судебная медицина: учебник для медицинских вузов. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2016.
2. Соколова З. Ю., Кильдюшов Е. М. Динамика посмертного изменения внутриглазного давления как возможный способ определения давности наступления смерти. Судебно-медицинская экспертиза. 2007;3(50):6–8.
3. Ермакова Ю. В., Кильдюшов М. С., Кильдюшов Е. М., Резников И. И. Обоснование математической модели процесса постмортального восстановления спинного зонда для диагностики давности наступления смерти. Судебно-медицинская экспертиза. 2012;2(55):22–24.
4. Ковалева М.С., Халиков А.А., Вавилов А.Ю. Определение давности образования кровоподтеков методом импедансометрии. Проблемы экспертизы в медицине. 2006;23:3:15-19.
5. Никифоров Я.А. Методика измерения электрического сопротивления биологических тканей при определении давности наступления смерти. Проблемы экспертизы в медицине. 2003;3:3:43–44.
6. Никифоров Я.А. Особенности динамики электрического сопротивления тканей организма в позднем посмертном периоде. Проблемы экспертизы в медицине. 2003;3:3:44–45.
7. Никифоров Я.А., Прошутин В.Л. Определение давности наступления смерти в позднем посмертном периоде по оценке динамики электрического сопротивления сухожилия. Проблемы экспертизы в медицине. 2003;3:4:45.
8. Шевченко И. Н., Голубович Л. Л., Куртев А. В. Динамика разложения трупа. Судово-медицинская экспертиза. 2012;5:26–29.
9. Metcalf J. L., Xu Zh. Z., Weiss S., Lax S., Treuren W. V., Hyde E. R., Song S. J., Amir A., Larsen P., Sangwan N., Haarmann D., Humphrey G. C., Ackermann G., Thompson L. R., Lauber Ch., Bibat A., Nicholas C., Gebert M. J., Petrosino J. F., Reed S. C., Gilbert J. A., Lynne A. M., Bucheli S. R., Carter D. O., Knight R. Microbial community assembly and metabolic function during mammalian corpse decomposition. Science. 2016;351(6269):158–162.
10. Turner-Walker G. The Chemical and Microbial Degradation of Bones and Teeth. Advances in Human Paleopathology (eds. R. Pinhasi and S. Mays). John Wiley & Sons : West Sussex, 2008;3–29.
11. Damann F.E., Williams D., Layton A. Potential Use of Bacterial Community Succession in Decaying Human Bone for Estimating Postmortem Intervals. Journal of Forensic Science. 2015;60:844–850.

ПАТОЛОГІЯ СИСТЕМИ ГЕМОСТАЗУ ПРИ COVID-19

Почапський Владислав Євгенович,
Харківський національний медичний університет

Вступ. Коронавірусна інфекція (COVID-19) - гостре інфекційне захворювання, що викликається вірусом SARS-CoV-2, - характеризується активацією системи гемостазу (СГ), що в найбільш важких випадках може призводити до розвитку коагулопатії. На даний час не з'ясовано, чи є COVID-19 безпосередньою причиною цих порушень або вони виникають у міру прогресування інфекційного процесу [1]. При COVID-19 залишається невідомою і частота безсимптомних і клінічно виражених тромбоемболічних ускладнень (ТЕУ), що багато в чому пов'язано з труднощами їх діагностики. Разом з тим, за деякими даними частота венозних і артеріальних тромбозів у важких хворих COVID-19 досить висока.

Метою даної роботи є аналіз світової літератури стосовно змін показників системи гемостазу у хворих COVID-19 та аналіз їх практичних значень.

Результати. Так, у 184 хворих на пневмонію при COVID-19, що знаходилися в блоках інтенсивної терапії 3 стаціонарів в Данії, 13% з яких померли, симптомних тромбоз глибоких вен (ТГВ), тромбоемболія легеневої артерії (ТЕЛА), ішемічний інсульт, інфаркт міокарда або артеріальна тромбоемболія відзначені в 31% випадків [2]. При цьому переважали об'єктивно підтверджені венозні ТЕУ (27%, у більшості - ТЕЛА), в той час як частота артеріальних тромбозів становила лише 3,7%.

За даними ретроспективного дослідження в Китаї у хворих з важкою пневмонією при COVID-19, що знаходилися в блоці інтенсивної терапії, частота тромбозу вен нижніх кінцівок становила 25% [3].

При аналізі 107 хворих на пневмонію при COVID-19, послідовно надійшли в блок інтенсивної терапії м.Лілль (Франція), частота виявлення ТЕЛА склала 20,6% і виявилася набагато вище, ніж у хворих зі схожою тяжкістю за аналогічний період 2019 р (6,1%) [4].

Серед змін показників, що характеризують стан СГ та пов'язаних з тяжкістю захворювання і його прогнозом, при COVID-19 вказують на підвищення в крові рівня D-димеру, збільшення протромбінового часу, а також тромбінового і активованого часткового тромбoplastинового часу (АЧТЧ). Спочатку може відзначатися підвищення концентрації фібриногену; потім, у міру прогресування порушень, рівні фібриногену і антитромбіну в крові знижуються. Тромбоцитопенія також пов'язана з тяжкістю і прогнозом захворювання, але досить рідко буває вираженою [5,6]. Один з факторів, що сприяють активації системи згортання крові, - зростання концентрації прозапальних цитокінів, що укладається в концепцію взаємозв'язку між запаленням і тромбозом (так званий "іммунотромбоз"). Опубліковані дані про 3 хворих COVID-19 в критичному стані з множинними церебральними інфарктами, у яких відзначалися високі рівні в крові антифосфоліпідних антитіл (Антикардіоліпін IgA в поєднанні з анти-

β 2-глікопротеїн 1 імуноглобулінами А і G), що, як вважають, швидше за все, є наслідком вираженого запалення, і може відзначатися при будь-якої важкої інфекції [7]. Є гіпотеза про провідну роль імунотромбозу з ураженням мікросудин легень в прогресуванні дихальної недостатності при COVID-19 [8].

Зміна показників, що характеризують СГ, і їх прогностичне значення було оцінено в ретроспективному дослідженні на 183 хворих з підтвердженим COVID-19, послідовно надійшли в університетський госпіталь Tongji, Ухань (Китай). З них померли 11,5% . При госпіталізації у згодом померлих відзначалися більш високі значення D-димеру, ніж у тих, що вижили, продуктів деградації фібрину та протромбінового часу [9]

При ретроспективному вивченні електронних історій хвороби 499 хворих з важкими проявами COVID-19, послідовно надійшли в той же університетський госпіталь, підвищений рівень D-димеру поряд з віком, збільшенням протромбінового часу і більш низькою концентрацією тромбоцитів в крові був незалежним предиктором смерті в найближчі 28 діб [10].

Аналогічний результат отриманий в ретроспективному дослідженні хворих COVID-19, госпіталізованих в респіраторний госпіталь м Ухань (n = 191), 54 з яких померли в стаціонарі [11].

Рівень D-димеру при надходженні до стаціонару, що перевищував 1 мкг / мл, був незалежним предиктором смерті поряд з віком і сумою балів за шкалою SOFA (Sequential Organ Failure Assessment). При цьому у померлих хворих він поступово наростав, іноді до дуже високого рівня, в той час як у тих, що вижили змінювався мало і рідко перевищував верхню межу норми. За даними ретроспективного аналізу електронних карт з 260 офісів амбулаторної служби і 4 лікарень невідкладної допомоги в Нью-Йорку незалежним чинником ризику обважнення захворювання до критичного у 4103 пацієнтів з підтвердженим COVID-19 поряд з насиченням крові киснем 88% і менше, рівнем феритину понад 2500 нг / мл і с-реактивного білку понад 200 мг / л був рівень D-димер більше за 2500 нг / мл [12].

В цілому вважають, що з вивчених показників, що характеризують стан СГ, в якості маркера тяжкості і несприятливого прогнозу при COVID-19 найбільш привабливий D-димер - його визначення широко доступно і стандартизовано, а відмінності між групами живих і померлих добре виражені [5].

Міжнародне товариство тромбозу і гемостазу рекомендують при госпіталізації визначити в крові рівень D-димеру, протромбіновий час, концентрацію фібриногену і виконати розгорнутий загальний аналіз крові, що включає рівень тромбоцитів, з подальшим регулярним контролем цих показників, щоб не пропустити ускладнення захворювання і розвиток вираженої коагулопатії [5].

При цьому вираженим пропонується вважати рівень D-димера в крові, що перевищує верхню межу норми в 3-4 рази, і відносити таких хворих до кандидатів на госпіталізацію навіть при відсутності інших важких проявів COVID-19. Крім того, підкреслюється, що протромбіновий час не можна замінити міжнародним нормалізованим відношенням, яке вловлює порівняно невеликі зміни, що виникають при COVID-19, а також те, що при клінічному

трактуванні цих показників треба враховувати всі інші можливі причини їх змін (наприклад, прогресування захворювання печінки, використання антикоагулянтів).

Відомо, що збільшення концентрації D-димера в крові свідчить про активацію процесу тромбоутворення і фібринолізу, але далеко не завжди вказує на наявність тромбу. Так, в ретроспективному дослідженні в Китаї у 81 хворого з важкою пневмонією при COVID-19, що знаходилися в блоці інтенсивної терапії, рівень D-димеру 1500 нг / мл володів чутливістю 85,0%, специфічністю 88,5% і цінністю негативного результату 94,7% по відношенню до виявлення тромбозу вен нижніх кінцівок (для рівня D-димеру 3000 нг / мл ці показники склали 76,9%, 94,2% і 92,5%, відповідно) [3].

Для оцінки характеру порушень СГ у хворих COVID-19 запропоновано використовувати дві шкали, широко застосовуються при сепсисі [12]. Очевидно, що перша з них - шкала коагулопатії, викликаной сепсисом, - характеризує активацію процесів згортання крові і вказує на ту стадію процесу, коли ще немає вираженої коагулопатії споживання. Є свідчення можливості використання цієї шкали для відбору хворих з COVID-19, які отримують найбільшу користь від застосування антикоагулянтів. Так, при ретроспективному вивченні електронних історій хвороби 499 хворих з важкими проявами COVID-19, послідовно надійшли в університетський госпіталь Tongji, Ухань (Китай), виявилось, що у хворих, які отримували в основному профілактичні дози гепарину як мінімум 7 днів, 28-денна летальність нижче у випадках, коли сума балів за шкалою коагулопатії, викликаной сепсисом, становила 4 або відзначалося виражене підвищення рівня D-димеру в крові (6 разів від верхньої межі норми) [10].

Наявність явного десимінованого внутрішньосудинного згортання крові (ДВС) вказує на розвиток коагулопатії споживання, коли може знадобитися заповнення компонентів системи згортання крові. Виникнення ДВС пов'язано з поганим прогнозом. Так, в дослідженні 183 хворих з підтвердженим COVID-19 за час госпіталізації ДВС відзначено у 71,4% померлих і всього у 0,6% виписаних із стаціонару [9].

Висновки. Активація системи тромбоутворення та тромбоемболічні ускладнення- важливий елемент патогенезу COVID-19, та потребує більш детального вивчення. Їх виразність - прямо пропорційна ступені тяжкості захворювання. Врахування цих особливостей буде впливати на підхід щодо лікування, що може суттєво знизити кількість летальних випадків під час гострого перебігу хвороби.

Список літератури

1. Bikdeli B, Madhavan MV, Jimenez D, et al. COVID-19 and Thrombotic or Thromboembolic Disease: Implications for Prevention, Antithrombotic Therapy, and Follow-up. JACC. 2020. doi:10.1016/j.jacc.2020.04.031.
2. Kloka FA, Kruijpb MJHA, van der Meerc NJM, et al. Incidence of thrombotic complications in critically ill ICU patients with COVID-19. Thromb Res. 2020. doi:10.1016/j.thromres.2020.04.013.

3. Cui S, Chen S, Li X, Liu S, Wang F. Prevalence of venous thromboembolism in patients with severe novel coronavirus pneumonia. *J Thromb Haemost.* 2020. doi:10.1111/JTH.14830.
4. Poissy J, Goutay J, Caplan M, et al. Pulmonary Embolism in COVID-19 Patients: Awareness of an Increased Prevalence. *Circulation.* 2020. doi:10.1161/CIRCULATIONAHA.120.047430.
5. Thachil J, Tang N, Gando S, et al. ISTH interim guidance on recognition and management of coagulopathy in COVID-19. *J Thromb Haemost.* 2020. doi:10.1111/jth.14810.
6. Lippi G, Plebani M, Henry BM. Thrombocytopenia is associated with severe coronavirus disease 2019 (COVID-19) infections: A metaanalysis. *Clin Chim Acta.* 2020. doi:10.1016/j.cca.2020.03.022.
7. Zhang Y, Xiao M, Zhang S. Coagulopathy and Antiphospholipid Antibodies in Patients with Covid-19. *N Engl J Med.* 2020. doi:10.1056/NEJMc2007575.
8. Ciceri F, Beretta L, Scandroglio AM, et al. Microvascular COVID-19 lung vessels obstructive thromboinflammatory syndrome (MicroCLOTS): an atypical acute respiratory distress syndrome working hypothesis. *Crit Care Resusc.* 2020. [Epub ahead of print].
9. Tang N, Li D, Wang X, Sun Z. Abnormal coagulation parameters are associated with poor prognosis in patients with novel coronavirus pneumonia. *J Thromb Haemost.* 2020;18:844-7. doi:10.1111/jth.14768.
10. Tang N, Bai H, Chen X, et al. Anticoagulant treatment is associated with decreased mortality in severe coronavirus disease 2019 patients with coagulopathy. *J Thromb Haemost.* 2020. doi:10.1111/JTH.14817.
11. Zhou F, Yu T, Du R, et al. Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. *Lancet.* 2020;395:1054-62. doi:10.1016/S0140-6736(20)30566-3.
12. Petrilli CM, Jones SA, Yang J, et al. Factors associated with hospitalization and critical illness among 4,103 patients with Covid-19 disease in New York City. doi:10.1101/2020.04.08.20057794. <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.08.20057794v1>.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сергета Ігор Володимирович

д.мед.н., професор
завідувач кафедри загальної гігієни та екології
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Макаров Сергій Юрійович

к.мед.н., лікар загальної практики
м. Вінниця, Україна

Макарова Ольга Ігорівна

к.мед.н., лікар-педіатр
м. Вінниця, Україна

Запровадження і широке використання комплексних за своїм змістом та адекватних до вимог сьогодення здоров'язберігаючих технологій у контексті формування превентивного освітнього середовища в сучасних умовах є цілком неможливим без створення ефективного підґрунтя для реалізації зазначених процесів, зокрема визначення своєрідних «мішеней» або головних «точок прикладання» їх впливу, що має здійснюватися на підставі застосування сучасних технологій інформаційно-статистичного аналізу [1–10].

Таке становище обумовлює надзвичайно широке запровадження до сфери імовірнісного передбачення підходів, що передбачають використання статистичних моделей, застосування яких надає можливість встановити особливості взаємозв'язку характеристик внутрішнього і зовнішнього середовища, які сприяють розвитку певних патологічних процесів, в тому числі і донозологічних зрушень та нозологічних форм, а також розробити на цій основі підходи до створення діагностично-експертних систем, запровадити оптимальні заходи щодо корекції виявлених відхилень у стані здоров'я тощо [5, 11, 12].

Метою наукової роботи було встановлення особливостей перебігу процесів психофізіологічної адаптації студентів та їх провідних характеристик за даними кластерного аналізу в контексті формування превентивного освітнього середовища у закладах вищої медичної освіти.

Дослідження проводились на базі Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. Визначення рівня розвитку показників психофізіологічних функцій організму студентів (проста і диференційована зорово-моторна реакції, проста аудіо-моторна реакція, сила, рухливість і врівноваженість нервових процесів тощо) проводилось із використанням

ліцензованого комп'ютерного комплексу «Effecton Studio». Вивчення особливостей особистості студентів передбачало використання психодіагностичних методик, спрямованих на оцінку властивостей темпераменту, ситуативної і особистісної тривожності, характерологічних рис, показників рівня суб'єктивного контролю, особливостей астенічного і депресивного станів, характеру, агресивності, емоційного вигорання, механізмів психологічного захисту тощо. Здійснення статистичної обробки отриманих даних та проведення процедур кластерного аналізу передбачало застосування ліцензійного стандартного пакету прикладних програм багатовимірною статистичного аналізу «Statistica 6.1» (ліцензійний № BXXR901E245722FA).

Отримані дані засвідчують той факт, що під час застосування процедур кластерного аналізу в ході визначення структури фізіологічно-значущих корелят перебігу психофізіологічної адаптації їх кластерну структуру складають такі угруповання: кластер, пов'язаний із характеристиками швидкості простої і диференційованої зорово-моторної реакції, простої аудіо-моторної реакції та динамічної працездатності в умовах монотонії, кластер, пов'язаний з показниками рухливості нервових процесів, кластер, пов'язаний із провідними характеристиками особливостей виконання теплінг-тесту впродовж періоду спостережень, а також кластер, пов'язаний як з узагальненими, так і з окремими (кількість передчасних реакцій, реакцій із запізненням та точних реакцій) критеріями оцінки врівноваженості нервових процесів.

Під час аналізу психічно-значущих корелят перебігу психофізіологічної адаптації, слід підкреслити, що їх кластерну структуру складають такі угруповання: кластер, пов'язаний із характеристиками емоційного вигорання, і насамперед, характеристиками його основних фаз, а саме: фази напруження, фази резистентності та фази виснаження, кластер, пов'язаний із показниками таких психічних станів, як астенічний і депресивний стан, кластер, пов'язаний із характеристиками провідних властивостей темпераменту і, передусім, показниками нейротизму, кластер, пов'язаний з показниками механізмів психологічного захисту, кластер, пов'язаний із характеристиками рівня суб'єктивного контролю особистості, передусім, показниками загальної інтернальності, рівня суб'єктивного контролю у галузі навчальних відносин та відношення до здоров'я і хвороби, кластер, пов'язаний з показниками властивостей тривожності (ситуативна і особистісна тривожність) та характеру, кластер, пов'язаний із характеристиками агресивних проявів, передусім, показниками роздратованості, негативізму і непрямой агресії.

Таким чином, визначені в ході проведених досліджень особливості перебігу психофізіологічної адаптації студентів, що перебувають в умовах закладу вищої медичної освіти, за даними кластерного аналізу, незаперечно, мають вагомое прогностичне значення та вимагають урахування під час формування превентивного середовища.

Список літератури

1. Сергета, І. В., Григорчук, Л. І., Молчанова, О. П. Шляхи оптимізації професійної адаптації студентів до умов навчання у медичному вищому

навчальному закладі та їх прогностична значущість // Довкілля та здоров'я. – 2002. – № 4 (23). – С. 57-61.

2. Сергета, І. В., Браткова, О. Ю., Мостова, О. П., Панчук, О. Ю., Дударенко, О. Б. Наукові принципи психогігієнічної діагностики стану здоров'я дітей, підлітків та молоді // Довкілля та здоров'я. – 2012. – № 4 (64). – С. 21-25.

3. Сергета, І. В., Панчук, О. Ю., Стоян, Н. В., Дреженкова, І. Л., Макаров, С. Ю. Університетська гігієна у контексті імплементації “Закону про вищу освіту”: фізіолого-гігієнічні основи, реалії та шляхи розвитку // Довкілля та здоров'я. – 2016. – № 4 (80). – С. 46-52.

4. Мороз В. М., Макаров С. Ю., Серебреннікова О. А., Сергета І. В. Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 184 с.

5. Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., Стоян Н. В. Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 208 с.

6. Научно-методические основы изучения адаптации детей и подростков к условиям жизнедеятельности / Под ред. В. Р. Кучмы, Л. М. Сухаревой. – М.: Изд-во НЦЗД РАМН, 2006. – 238 с.

7. Полька Н. С., Сергета І. В. Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень) // Журнал НАМН України. – 2012. – т. 18, № 2. – С. 223-236.

8. Сергета І. В., Бардов В. Г., Дреженкова І. Л., Панчук О. Ю. Гігієнічні нормативи рухової активності студентів закладів вищої медичної освіти та шляхи її оптимізації. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 184 с.

9. Сергета І. В., Панчук О. Ю., Яворовський О. П. Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 348 с.

10. Тимошук О. В., Полька Н. С., Сергета І. В. Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 272 с.

11. Антомонов М. Ю. Математическая обработка и анализ медико-биологических данных. К.: МИЦ «Мединформ», 2018. – 589 с.

12. Реброва О. Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ Statistica. – М.: «МедиаСфера», 2006. – 312 с.

КЛІНІЧНІ ОСБЛИВОСТІ РОЗВИТКА НЕОПЛАЗІЙ ШИЙКИ МАТКИ

Сімонова Наталя Володимірівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Стрельцова Тетяна Романівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Актуальність Виникнення і розвиток онкологічних процесів на шийці матки - досить складний процес. Рак шийки матки (РШМ) є найбільш часто зустрічається на онкологічне захворювання жіночих статевих органів. Основною концепцією етіопатогенезу РМШ визнана вірусна теорія, провідна роль віддається папіломавірусної інфекції. Дисбіоз піхви відносять до одного з можливих факторів ризику патології шийки матки. За даними літератури, з цервікальної інтраепітеліальної неоплазією асоційований постійно присутній дисбіоз піхви. Значний практичний інтерес представляє вплив різних генітальних інфекцій на патологію шийки матки.

Мета. Виявити особливості клінічного розвитку неопластичних процесів шийки матки у жінок з діагностованою ПВІ - інфекцією на тлі бактеріального вагінозу і визначити оптимальну тактику ведення пацієнток
Матеріали та методи. Для вивчення ролі дисбіозу піхви в розвиток неопластичних процесів обстежили 97 пацієнток у віці від 25 до 32 років з аномальними висновками цитології шийки матки. Обстежувані жінки були розділені на 2 групи. Першу групу склали 52 пацієнтки з цитологічним висновком ASC-US. До другої групи увійшли 45 пацієнток з LSIL. Проводили ПЛР-діагностику з визначенням складу та кількісного співвідношення мікрофлори статевих органів. Визначали наявність високоонкологічних типів ВПЛ. Пацієнткам з позитивним висновком ВПЛ-тесту була виконана розширена кольпоскопія з оцінкою ступеня тяжкості аномальної кольпоскопічної картини.

Результати. У обстежуваних жінок 1-ї групи дисбіоз діагностований в 77,78% випадків, ВПЛ - в 48,7%, трихомоніаз - у 10,9%. У 2-й групі дисбіоз діагностований в 67,8% випадків, ВПЛ - в 89,0%, трихомоніаз - у 2,5%. У 2-й групі аномальна кольпоскопічна картина спостерігалася в 2 рази частіше. При гістологічному дослідженні біопсій шийки матки 1-ї групи (n = 26) в 50,0% випадків виявлено CIN I, в 6,1% - CIN II. У 2-й групі (n = 31) в 67,8% випадків виявлено CIN I, в 13,83% - CIN II. Через 6 місяців після проведеного лікування пацієнткам обох груп було виконано контрольне цитологічне і мікробіологічне дослідження. Рецидив дисбіозу виявлений в 1-й групі в 6,3% і в 15,0% у 2-й групі.

Позитивний результат ВПЛ-тесту був у 18,63% пацієток 1-ї групи і у 24,5% в другій. У 1-й групі висновок LSIL отримано у 2-х пацієток, у 2-й групі - у 8.

Таблиця 1

Критерій	Тип цитологічного висновку			
	ASC-US (n=52)		LSIL (n=45)	
	Абс.	%	Абс.	%
<i>Результат повторного цитологічного дослідження</i>				
NILM	46	88,46	33	73,3
ASC-US	4	7,69	4	8,88
LSIL	2	3,84	8	17,6
HSIL	0	0,0	0	0
<i>Результат повторного молекулярно-біологічного дослідження</i>				
ВПЧ-тестування	36	18,63	11	24,5
дисбіоз	12	6,63	7	15,0

Висновки. Наявність папіломовірусною інфекції в епітеліальних клітин шийки матки - обов'язковий, але недостатній фактор для розвитку неоплазії. Розвиток малігнізації можливо тільки при наявності кофакторів одним з котоз є порушення біоценозу піхви [7, 8]. Хронічний дисбіоз призводить до зміни рН вмісту піхви, яке, в свою чергу, залежить від концентрації *Lactobacillus spp.*, Впливає на процес плоскоклітинної метаплазії. Таким чином, наявність щонайменше однієї, а можливо і декількох інфекцій в поєднанні з ВПЛ прискорює розвиток CIN і є фактором ризику виникнення інвазивного цервікального раку. При отриманих цитологічних висновках ASC-US і LSILc зазначенням на порушення мікроценозу піхви, найбільш раціонально буде дотримуватися тактики консервативного лікування з протизапальною терапією і контролем у вигляді ко-тестування (цитологічне дослідження + ВПЛ-тест), що буде знижувати ризик розвитку інвазивного цервікального раку.

Список літератури:

1. A large, population-based study of age-related associations between vaginal pH and human papillomavirus infection / M. A. Clarke, A. C. Rodriguez, J. C. Gage [et al.] // BMC. Infect. Dis. – 2012. – Vol. 12. – P. 33.
2. Advancing adolescent sexual and reproductive health by promoting healthy relationships / A. T. Tharp, M. Carter, A. M. Fasula [et al.] // J. Womens Health. – 2013. – Vol. 22, N 11. – P. 911–914.
3. Dmoch-Gajzlerska E. Women's knowledge regarding the effects of cigarette smoking and human papillomavirus infection on the development of cervical cancer / E. Dmoch-Gajzlerska, B. Kozakiewicz, M. Chądzyńska // Clin. Oncol. (R. Coll. Radiol.). – 2014. – Vol. 26, N 6. – P. 358.
4. Human Papilloma Virus infection in sexually active adolescent girls / L. Michala, E. Argyri, E. Tsimplaki [et al.] // Gynecol. Oncol. – 2012. – Vol. 126, N 2. – P. 207–210.

ВПЛИВ МІКСТИНФІКУВАННЯ УРОГЕНІТАЛЬНОГО ТРАКТУ ЖІНОК НА РОЗВИТОК ПАПІЛОМАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ

Сімонова Наталя Володимирівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Лоскутова Тетяна Олександрівна

д.мед.н., професор
професор кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Петулько Альбіна Петрівна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

Донська Юлія Віталіївна

канд.мед.н.,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Дніпровський державний медичний університет

На сьогоднішній день патологія шийки матки посідає чільне місце серед усіх захворювань жіночих статевих органів. Відомо, що ПВІ нерідко асоційована із збудниками інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ) та умовно-патогенними мікроорганізмами. Так, за даними досліджень Wand H. [1], (2013 р.), у пацієнтів найбільш клінічно значущі асоціації спостерігалися між вірусом папіломи людини і *Chlamydia trachomatis*, *Mycoplasma hominis*, *Ureaplasma urealyticum* і *Gardnerella vaginalis*.

Актуальним залишається питання визначення адекватної тактики [3,5], ведення цих пацієнток. У сучасній науковій літературі пропонується безліч способів лікування клінічних проявів ПВІ (кріодеструкція, електродеструкція, лазерна вапоризація, радіохірургічне видалення), але жодна з методик не є пріоритетною при виборі тактики лікування.

Мета дослідження: вплив асоціантів змішаного інфікування на перебіг папіломовірусної інфекції.

Матеріали та методи дослідження: розглянуто результати обстеження 183 (100%) пацієнток репродуктивного віку з діагностованою ПВІ ВКР. Всім жінкам проводилося комплексне обстеження, до якого входили: кольпоскопія, цистоскопія, Цитологічне дослідження шийки матки, патоморфологічне дослідження біоптатів із уражених ділянок екзоцервіксу. Діагностика супутньої

урогенітальної інфекції здійснювалася методом ПЛР, бактеріоскопічним та бактеріологічним методами. Для ідентифікації наявності ДНК ВПЛ у біоптатах використовувався метод ПЛР з генотипуванням вірусної панелі високого (16, 18, 45, 56), проміжного (31, 33, 35, 52, 58), низького (6, 11, 40, 42, 43, 44) онкогенного ризику.

Результати та їх обговорення: Пацієнтки були поділені на дві групи: I група – латентні та субклінічні форми ПВІ – 67,5 %; II група – клінічно виражені форми, цервікальні та інтраепітеліальні неоплазії -22,5%.

Клінічними проявами були генітальні папіломи виявлені у 57,3 +2,8%, з них як моносимптом ПВІ - у 29,5 +3,1%. Ураження слизової оболонки шийки матки з атиповою зоною трансформації, діагностувалося у 41,7+4,2%, з них у поєднанні з генітальними кондиломами – у 32,4+3,0%, і як моносимптом – у 15,3+3 7%. При аналізі результатів кольпоскопічного дослідження показано, що у групі з ВПЛ «високого» та «середнього» онкогенного ризику патологічна кольпоскопічна картина, що характеризується атиповою зоною трансформації, спостерігалася частіше, ніж інші аналізовані групи ($p<0,05$). Кольпоскопічна картина представлена: ацето-білим епітелієм, пунктуацією, мозаїкою, інвертованими та гострими кондиломами.

Під час обстеження було виявлено такий розподіл типів ВПЛ 16,18, 45, - 34,7%; 31,33,58 – 21,4%; 6,40,42 - - 18,6%. Поєднання різних типів ВПЛ – 34,7%.

При обстеженні біоценозу піхви найбільш клінічно значущі асоціації, що виражалися у високій частоті поєднань виявлених збудників, спостерігалися між вірусом папіломи людини і *Chlamydia trachomatis*-16%, *Mycoplasma hominis*-24%, *Ureaplasma urealyticum*-31%, герпес – 7%, цитомегаловірус – 3%.

Бактеріологічне дослідження показало значне поширення гарднарелли – 36%, кандиди – 23%, кишкова паличка – 27%, клебсієла – 12%, ентерококи – 17%, золотистий стафілокок – 8%. Виявлення кількох збудників – 67%.

Проведене дослідження показує досить високу частоту виявлення мікст- форм інфікування на тлі ПВІ. Найчастіше діагностується урео-мікоплазмоз, що дозволяє припустити симбіоз між вірусами і урео-мікоплазмами.

Висновки : 1. Наявність мікстинфекції уrogenітального тракту у жінок слід розглядати як ймовірність наявності ПВІ.

2. При клінічно виражених формах ПВІ достовірно найчастіше виявляється ВПЛ «високого онкогенного ризику» (34,7%) порівняно з ВПЛ «низького онкогенного ризику» (18,6%) ($p<0,05$).

3. ПВІ асоціюється з іншими уrogenітальними інфекціями у 84% спостережень, при цьому найбільш висока частота поєднань спостерігається між ВПЛ та *Ureaplasma urealyticum* ($p<0,05$), рідше *Mycoplasma hominis* *Chlamydia trachomatis*.

Список літератури:

1. Ali H., Donovan B., Wand H. et al. Genital warts in young Australians five years into national human papillomavirus vaccination programme: National surveillance data. *BMJ*. 2013, 346: F2942.
2. Bosch F.X., Broker T.R., Forman D. et al. Comprehensive control of human papillomavirus infections and related diseases. *Vaccine*. 2013, 31 (6): G1-G31.

3. Crowe E., Pandeya N., Brotherton J.M. et al. Effectiveness of quadrivalent human papilloma- virus vaccine for the prevention of cervical abnormalities: case–control study nested within a population based screening programme in Australia. *BMJ*. 2014, 348: g1458.
4. Ndiaye C., Mena M., Alemany L. et al. HPV DNA, E6/E7 mRNA, and p16INK4a detection in head and neck cancers: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Oncol*. 2014, 15 (12): 1319-1331.
5. Patel H., Wagner M., Singhal P. et al. Systematic review of the incidence and prevalence of genital warts. *BMC Infect. Dis*. 2013, 13: 39.

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я - ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Широков Олександр Васильович

кандидат медичних наук, асистент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Тітов Герман Іванович

доктор медичних наук, доцент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Сіразетдінова Гюльсун Гайнетдінова

асистент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Теплова Ірина Віталіївна

асистент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Башта Ірина Григорівна

асистент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Необхідно констатувати, що інвалідність є важливою державною медико-соціальною проблемою та є однією з складових, що характеризує стан здоров'я населення України [1].

Так, станом на 01 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність [2], серед яких відповідну частку займають особи з інвалідністю внаслідок розладів психіки та поведінки, тому вкрай актуальною є системна робота щодо її зниження.

Мета роботи провести аналіз показників інвалідності населення працездатного віку в Україні в наслідок розладів психіки, її динаміки за період 2017-2020 рр., визначення заходів профілактичного впливу.

Об'єкт дослідження: населення працездатного віку України.

Предмет дослідження: первинна інвалідність серед населення працездатного віку в наслідок розладів психіки та поведінки, напрями профілактичного впливу задля її зниження.

Дослідження проводилось із використанням класичних соціально-гігієнічних методів: монографічного, статистичного, аналітичного, документального обліку та системного аналізу. Матеріалами дослідження були положення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року та статистична звітність МСЕК за 2017-2020 роки.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Під час проведення наукового дослідження було здійснено аналіз статистичних даних [3-6] щодо динаміки показників кількості первинно визнаних осіб з інвалідністю внаслідок розладів психіки та поведінки на 10 тис. населення працездатного віку в Україні та динаміки показників первинної інвалідності внаслідок розладів психіки та поведінки в структурі нозологічних форм захворювань за період 2017-2020 рр. (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка показників кількості первинно визнаних особами з інвалідністю внаслідок розладів психіки та поведінки на 10 тис. населення працездатного віку в Україні

Роки	2017	2018	2019	2020
Показники	2,7	2,7	2,6	2,3

У 2017 році, величина показника первинної інвалідності становила 2,7 випадків на 10 тис. населення працездатного віку, що складало 5,4% від загальної кількості вперше визнаних інвалідами серед населення працездатного віку України, а у 2020 році, величина показників, що вивчались становила 2,3 та 5,4% відповідно.

Таблиця 2

Динаміка показників первинної Інвалідності населення працездатного віку України внаслідок розладів психіки та поведінки в структурі нозологічних форм захворювань за період 2017-2020 рр. (%)

Роки	2017	2018	2019	2020
Показники	5,4	5,3	5,3	5,4

Встановлена динаміка зменшення показників кількості первинно визнаних особами з інвалідністю внаслідок розладів психіки та поведінки на 10 тис. населення працездатного віку в Україні на 14,8%.

Необхідно зазначити, що 2017 рік був взятий нами за основу статистичного дослідження у зв'язку із схваленням та початком реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р. [7]).

Зниження показників інвалідності населення працездатного віку відбулось завдяки системній реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні, що формує ефективну систему охорони психічного здоров'я населення, яка функціонує в системі єдиного медичного простору та на законних підставах гарантує покращення якості надання медичної допомоги з дотриманням прав і свобод громадян України й сприяє:

- реальному підсиленню впливу громадського сектору на систему охорони психічного здоров'я населення;
- опрацюванню освітніх норм у галузі охорони здоров'я відповідно до міжнародного досвіду та міжнародних стандартів;
- забезпеченню доступності допомоги щодо психічного здоров'я на рівні первинної ланки медичної допомоги з позиції територіальних громад;
- оптимізації служби судової психіатрії;
- забезпеченню відповідних соціальних державних гарантій щодо проживання та працевлаштування осіб з розладами психіки та поведінки;
- доступності до освіти дітей з розладами психіки та поведінки;
- зменшенню рівня смертності внаслідок самогубств і нещасних випадків;
- встановленню багатовекторного та ефективного контролю за дотриманням прав та свобод людини й поліпшенню якості життя в системі охорони психічного здоров'я населення України.

Висновки:

1. Результати дослідження динаміки показників первинної інвалідності населення працездатного віку внаслідок розладів психіки та поведінки у період 2017-2020 років дозволяє констатувати існуючу тенденцію до їх зниження.

2. Визначено, що основним чинником, що зумовив зниження рівня первинної інвалідності населення працездатного віку внаслідок розладів психіки та поведінки була реалізація положень Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р.).

3. Проведене дослідження визначає потребу у подальших поглиблених наукових дослідженнях, направлених на вивчення динаміки показників інвалідності внаслідок розладів психіки та поведінки, як одного із критеріїв ефективності реалізації положень Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні.

Список літератури

1. Іпатов А.В. Інвалідність як інтегрований показник стану здоров'я населення України: монографія / Іпатов А.В., Сергієні О.В., Войтчак Т.Г. – Дніпропетровськ: «Пороги», 2002. – 341.

2. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/trudovi-prava-ta-garantiyi-osib-z-invalidnistyu.html>
3. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій за 2017 рік: аналітико-інформаційний довідник / За ред. С.І. Черняка – Дніпро: Акцент ПП, 2018. – 178 с.
4. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій за 2018 рік: аналітико-інформаційний довідник / За ред. Р.Я. Перепелічної – Дніпро: Акцент ПП, 2019. – 180 с.
5. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій за 2019 рік: аналітико-інформаційний довідник / За ред. Р.Я. Перепелічної – Дніпро: Акцент ПП, 2020. – 184 с.
6. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій за 2020 рік: аналітико-інформаційний довідник / За ред. Р.Я. Перепелічної – Дніпро: Акцент ПП, 2021. – 188 с.
7. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>

ART THERAPY IN ART LESSONS

Grekker Natalia

art teacher,

Kherson educational complex

«Preschool is a secondary school

of I-III degrees» №33 of Kherson city council

Art is a world of fantasy, dreams and real reflections of reality. Everything, what we cannot convey in words is expressed through music, colors, dance. "Immersing yourself in the field of art, we get positive emotions, the action of which inhibits negative attitudes and helps to balance the emotional state" [3, p.46]. Art therapy is just such a bridge of the soul between personality and art.

As you know, the language of fine arts is the language of children and adolescents. Children think in images, colors, sounds, feelings. This is what we, teachers, should rely on during the educational process. After all, we, first of all, must help students feel that in the classroom with peers they will be safe and comfortable. Therefore, in the educational space are important approaches by which you can increase the child's self-esteem, show interest in his feelings, life, give him the opportunity to express himself. All this encourages the search for new psychological and pedagogical means of interaction with the child in the educational process.

One such effective tool is art therapy, which helps students to find balance, express their own thoughts and understand themselves. It doesn't aim to make a person an artist or a musician. It is aimed at revealing the inner strength of man. Teaches to relax and get rid of negative emotions and thoughts; during group work develops social skills in a person; gives you the opportunity to strengthen your memory, develop attention, thinking.

However, when talking about art therapy in the educational space, we often mean the lessons of fine arts, because this method is the most common and belongs to the classical art therapy, which includes visual arts, such as: graphics, painting, photography, drawing, modeling. But modern art therapy has several types: bibliotherapy, mascotherapy, music therapy, video therapy, sand therapy. We can say that all these types of art therapy should be used in art lessons.

Given the above, the purpose of the article is to reveal the specifics of the application of various techniques of art therapy in the educational space, namely in art classes.

The concept of "art therapy" was introduced in 1938th by A. Hill. He was one of the first to emphasize that art itself is designed to have a positive effect on the human psyche. The pioneers of art therapy started from the idea of the "father of psychoanalysis" Z. Freud that our inner "I" is visualized every time we spontaneously draw, sculpt. They took into account the statement of KG Jung on individual and collective symbols (archetypes). Based on this, the central figure in modern art therapy

is not the patient, but a person who seeks self-development and expanding the range of their capabilities.

From the middle of the twentieth century the interest in creativity therapy was intensified. It has become increasingly used as a form of therapy mainly in psychiatric and even conventional hospitals. The main goal of the specialists who conducted art-therapeutic work was to give patients the opportunity to freely engage in various types of fine arts, in the process of which they could be distracted from the negative emotions provoked by the disease.

The exception was the psychodynamic approaches presented by the followers of Freud and Jung, who used the material of the artistic activity of their clients to analyze the reflection in it of various meanings of the unconscious. Reorganization of the Western psychiatric service in the 50-60s of the twentieth century. led to the fact that art therapists began to work in closer contact with psychotherapists, social workers, educators and other professionals.

Recently, art therapy, synthesizing the achievements of psychotherapeutic approaches, is beginning to stand out as an independent method with its own methodology. Despite the close connection with medical practice, art therapy in many cases acquires mainly psycho-prophylactic, socializing and developmental orientation. Having assimilated the achievements of psychological science and practice, theoretical developments and techniques of psychotherapy, experience and strategies of fine arts, pedagogical methods, it continues to actively develop today, mastering new areas of practical application and enriching ideas by combining with other disciplines. Methods of art therapy are widely used in the educational space, because its main purpose is the harmony of personality development through the formation of the ability of self-expression and self-knowledge, and it is best done in art lessons.

Children think in images, colors, sounds, feelings and, as K. Ushinsky noted: "An educator is an artist; school - a workshop, where a piece of marble resembles a deity "[1, p.25], urging teachers to rely on these features of children's thinking.

Let's focus on the most commonly used in art lessons methods of art therapy.

Music therapy is used as a technique and as an aid to "rescue" from "school stress". It can also be emotional activation during the lesson; musical catharsis; emotional relaxation; development of communication skills; increase of artistic and aesthetic needs; formation of attitudes to positive relationships with yourself, the team.

In the process of getting acquainted with the musical composition, children can be asked to characterize the listened work through movement, colors and shapes, words, imaginary images, fantastic descriptions. Practice shows that students are happy to express their attitude to a piece of music. For example, a teacher can ask them to glue an image from a sheet of paper, create a "cardiogram" of a musical composition, create a rhythmic accompaniment.

For example, when studying the theme "Music of Impressionist Composers", students are asked to simulate a melody with voice and musical instruments (sometimes this process continues in the next lesson - children improvise not only on musical instruments but also with different materials). Ravel's improvisation "Game of Water", Leontovych's "Shchedrivka" with glass turns out perfectly.

A kind of musical catharsis can be obtained while getting acquainted with the folk dances of Africa and India. Students not only get acquainted with the sound of folk instruments of countries, but also compare and study the movements of folk dance. The main thing that is required of the teacher is to take into account the emotional mood, psychological feeling of the class and interaction.

Applying music therapy in art lessons, it is necessary, first of all, to prepare students for the perception of a musical work, to create an attitude to "musical experiences". It is desirable to use three or four pieces of music in one lesson; choose music for relaxation (sounds of nature, special music).

Interesting, from the point of view of music therapy, is the theme "Musical Culture of America". Students not only prepare messages about famous bands, singers, but also incarnate, perform a famous song. In this way, students find like-minded people, create an atmosphere of mutual respect, establishing contacts, and most importantly - self-affirmation, self-expression and positive emotions. It is important for the teacher to assess not only the level of performance, but also the emotions, the atmosphere that students create.

You can enhance the effect of music therapy with aromatherapy. When we study the Chinese tea ceremony, students are invited not only to be participants in this action, but also to choose the musical accompaniment and aromas that, according to students, "smells" music. When we talk about Latin American dances - the aroma of coffee, tea, spices is associated with a particular dance.

It is very important to remember the main thing: the musical work should be liked by students, perceived by them, only in this case music therapy "will work, will bring positive results" [4, p. 7].

One of the main methods of art therapy is isotherapy (means of art). Drawing, color, images help to express yourself safely. This is the effect of healing with art therapy. By the way, you can draw anything. But keep in mind that it is better for an overly emotional child to use pencils and felt-tip pens, because watercolor that spreads can cause anxiety. Pencils are easier to control, so a person brings this feeling to life. And if she/he feels the frame, it is better to paint with watercolor - it will help her feel free. Older children can use both paints and pencils if desired.

Main types of tasks:

1. Subject-thematic - drawing on a given topic, the image of man and his relationship with the material world and the people around him. Examples of tasks: "I am a citizen of the polis" ("Sculpture, architecture of Ukraine"), "Man of his time" ("Fine Arts of Italy").

2. Figurative-symbolic - images of abstract concepts (good, evil, happiness), emotional states and feelings (joy, anger, surprise) - "Romanticism in the fine arts."

3. Aimed at the development of figurative perception, imagination, symbolic function - children are offered, based on unformed stimuli (dots, lines, spots), to reproduce a holistic image - the study of the theme "Impressionism".

4. Experimenting with paints, paper, plasticine, chalk. Stimulate the need for artistic activity, interest in it, reduce emotional tension, increase self-confidence. For example, to create a work on one of the topics: "Flower of Art" - a lesson "Art of the European cultural region"; painting the landscape with watercolor paints in the

technique of "laprima"; create a "scroll" based on Chinese painting: artists create scrolls, the poet writes a poem, the calligrapher signs and paints the seal.

5. Tasks for joint activities - can include all of the above tasks, which are offered for collective performance: to develop a layout of advertising, a portrait-collage in the style of surrealism.

Adolescents respond with interest to the exercise "What color is the music?". This exercise helps students understand what emotional state they have when listening to a piece of music, what emotion the music itself carries and what emotion it evokes in each person. Drawing to music has a significant effect on the release of one's emotions. These are mainly abstract drawings, where the main feature is the selected color, shape, stroke. During such exercises, all participants gradually awaken interest in artistic activity, and then - and interest in creative self-expression (as a result of their activities). This is facilitated by the process of discussion of works, where each participant can not only present their work, but also to express their views on the images of other students' works, why they chose this or that color. Students pay special attention to the importance of colors that are used during the creative process, which helps to understand yourself, your emotions, feelings, experiences. Partial interpretation of individual student works can be carried out according to the projective methods of M. Lusher, M. Dukarevich, I. Sechenov.

Particularly successful and interesting, in our opinion, are the art tasks in the study of the following topics: "Music and dance in Indian cinema" (reception of "embroidery" of emotions and feelings); "Music of classicism" (reception "puzzle of impressions"); "Vienna - the center of musical culture in Europe" (reception "color music"); "Musical culture of America", (reception "sculpting from paper", "cardiogram of music").

Drama therapy involves acting on the plots of paintings, small scenes. It allows not only to enrich and strengthen the emotional resources and communication capabilities of the child, but also to arouse creative interest. For example, to create a fragment of a director's script for a sketch on the theme of "School Life" while studying the theme of "Cinema" or to play the situation with a pantomime, to show a picture of an artist.

Masochotherapy is closely related to drama therapy. The synthesis of these two methods allows to form more coherent images. For example, while studying the theme of "Japanese theater" - No Theater - students make masks (not necessarily from papier-mâché), depicting a certain emotion; Kabuki Theater - students really like to do makeup on the face, choosing (but what is important: to explain why this or that emotion) a certain character, in addition, you can play a small scene. At the same time, students understand that when they "wear" a mask of fear, anger, they symbolically transfer emotion to the mask, and at the same time learn to control their condition. Jung himself, studying the masks and their meaning, pointed out that they touch the deep nature of man.

Interesting for students is the method of phototherapy, which can be used when studying the topic "Photo Art". Students are asked to take photos of various objects, portrait photos, emotions. It is important to remember that each photo image is "the individual's own macro- and microcosm, a story about the individual's history of formation" [2, p. 194].

At the end of the topic, you can develop collages on a variety of topics offered by the students themselves. Photo collages are obtained not only by a beautiful composition, but, first of all, by reflection of desires, emotions, communication with the world, people.

It can be noted that different methods of art therapy are closely related and can complement each other in the process of working with children, which allows you to maximize the creative potential of the child and find effective ways of creative self-expression.

Thus, the use of art therapy in working with children is a positive element in art lessons, which contributes to psychological comfort in the school community, increases students' interest in artistic activities, which positively affects the development of imagination, creative thinking, desire to express themselves, actively work in class and facilitates their socialization.

Literature:

1. L.D. Lebedeva Pedagogical aspects of art therapy. Didactics. 2000. № 1. S. 17-20.
2. V.V. Nazarevich , I.O. Boreychuk Photography as a means of resourcing the psycho-emotional state of the individual. Psychology: reality and perspectives (collection of scientific works). 2017. Vip. 8. pp. 192-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_45.
3. Pedagogical skills. Textbook, ed. I.A. Zyazyun. 2nd type. Kyiv: Higher School, 2004. P.422
4. K.O. Shchedrolooseva -Music therapy and its medical and pedagogical possibilities. URL: [http:// www.kspu.edu](http://www.kspu.edu) ›

ACADEMIC COMPLEX AS THE MEANS OF CONTINUOUS EDUCATION IMPLEMENTATION

Moroz Olena

PhD, Associate Professor
Kherson State Maritime Academy

The rapid development of the information society demands the professional training of highly qualified personnel who at the same time would be capable of continuous learning and skills development in compliance with the latest requirements of this or that professional sphere. The provision of the necessary conditions for the continuous professional education system functioning becomes an acute need of today and as such forms the crucial elements in the system of the national policy in the area of education [1, 305].

The most efficient way of achieving this aim is the creation of the new level of all educational elements which will enable students to transfer the educational levels with bigger comfort and convenience. The thorough analysis of the high education development tendencies testifies there is an active search for the innovative organizational forms of education which would become systematically important elements within the framework of continuous professional education [2, 76]. As the result of this search there is the development of academic complexes of different types. «Academic complexes» are characterized by the integration of different types of educational establishments providing a kind of “climbing up” the levels step by step. The crucial features here are the cooperation between all the levels and strict subordination which provide for a unified complex educational system creation. Therefore the deep integration of all structural components enables the synergy in both goal setting and the ways of their accomplishment [30, 62]. In other words, we may state that academic complexes are the unities of educational establishments of different levels (e.g., lyceum – University, College – higher educational institution, etc.) pursuing the same aims and tasks. The main objective of such unities is the most rational organization of the academic process by means of repetitive information minimization while teaching and logical sequence of material presentation on different levels of professional training [14, 36]. Having integrated all elements of the professional education – elementary, secondary, high and fundamental scientific – such complexes provide for the gradual professional development of future specialists by means of integrating individual components of their professional training according to different curricula into a unified system.

The idea of academic complexes creation appeared in the XIX century. The main structural unit in education management organization in Ukraine at that time were educational districts which might be called the prototypes of the modern academic complexes [2, 77]. The centers of such districts were in Kyiv, Kharkiv, Odessa, Lviv and Chernivtsi Universities. The first creation of academic complex as the voluntary unity of educational establishments of different types of property forms happened in the 70-ies of the XX century.

Theoretical and methodological grounds of complexes creation, such as the determination of interrelation forms of schools and social environment, the substantiation of means to vary the scope of school activity, the revealing of possibilities for secondary education and additional training integral unity etc., were established by scientific research results by V. Sukhomlynskyi, S. Shatskyi and other scientists [10, 540]. The matter of continuous professional education, the aspects of contemporary University education models, including University complexes, were studied and developed by Ukrainian (M. Bratko, N. Denysova, O. Meshchaninov, N. Terentieva, L. Khoruzha) and Russian (M. Bokariev, I. Borysov, K. Zimina, N. Pishchulin) researchers.

We claim the process of professionally-oriented foreign language training of future seafarers to be a complicated multileveled procedure and thus believe it can be the most efficiently be carried out under the condition of the leveled training system implementation within the academic complex. That is why the integration of maritime educational establishments of different types can be considered as the main means of the continuous professional education implementation which will provide for the educational quality improvement on all levels.

The implementation of the up-to-date continuous professional education framework is possible only under the condition of academic complex organization within which the role of professional educational establishment of any type is guaranteed and each of them is viewed as equal-righted and important structural element of the whole system. The integrity of the system as a single unity is provided by the close correlation and interrelation of individual elements with one another [9, 151]. The meaningful and goal-oriented collaboration of maritime English teachers at all stages of education is thoroughly planned and coordinated by the Coordination Councils the members of which are the heads and teachers of all English language departments (Professional Maritime Lyceum, Maritime Specialized College and Maritime Academy). The Academy Rector is the complex head who controls and coordinates suggestions and planned activities of all the structural elements of the academic complex Kherson State Maritime Academy (KSMA).

In our case the Professional Maritime Lyceum KSMA doesn't provide opportunities for secondary education acquisition. Students may enter the Lyceum on the basis of the received secondary education and during the course of professional training they will acquire one of the job specializations at the education and qualification level «qualified worker» to start working on merchant fleet vessels.

The academic and training process in the Lyceum is organized in such way so that to provide for its maximum integration into a unified system of continuous professional training of future seafarers, for the succession when the students continue education in other structural elements of the complex KSMA and as the result for the most optimum adaptation level of students in higher educational establishment.

During the studying in the Professional maritime Lyceum together with the acquiring some professional knowledge and skills, getting aware of the major requirements to competency level, the important element of the educational process in the Lyceum is claimed to be in our research the professionally-oriented foreign language training which is considered to be a crucial component of the seafarer's

professional competency. At this stage of the professional training future seafarers learn how to perform their professional duties in multilingual crew at the support level of responsibility [48, 124-126], so they need to know and use correctly the professional terminology, the names of the appropriate devices and equipment, to understand and correctly interpret the orders, be able to report the actions completed, etc. This means, that the development of the Maritime English syllabi for the Professional maritime Lyceum students must be done in compliance with the national standards of the professional and technical education as well as the requirements of the International Maritime Organization as stipulated by the STCW Code. At the same time it is crucial that they are coordinated with the Maritime English syllabi of Maritime College and Maritime Academy.

The major advantages of the elementary professionally-oriented foreign language training in the Lyceum are the involvement of teaching staff of each structural element of the complex into the process of unified academic strategy development and the introduction of the same requirements to Maritime English teaching providing the straight connection and interrelation with other structural elements [4, 622] which can enhance greatly the quality of professional training.

The next important structural element of the academic complex KSMA is the Specialized Maritime College. Being a part of KSMA the College carries out the professional training of future seafarers in three related specialties and education and qualification programmes: navigation, engineering and electrical engineering. The peculiar feature of the Specialized Maritime College is the variety of the forms and educational programmes of specialists' training: on the basis of the complete secondary education, on the basis of incomplete secondary education, on the basis of the elementary professional training (the one received in the Professional Maritime Lyceum). If students enter the Specialized Maritime College on the basis of incomplete secondary education they undergo the professional training for the qualification level of Junior Specialist in the combination with the general secondary education. Starting from 2020 students may enter the educational course for the education and qualification level of Junior Bachelor. The Specialized Maritime College graduates have an opportunity to continue education according to the specialization chosen at the following levels of education under the shortened programmes in Maritime Academy. The main objective of the academic process in college is the appropriate professional training, the formation of professional competencies which will provide for the competitiveness of the graduates at the employment market. Upon graduation from the Specialized Maritime College the graduate must be ready for the further education in academy as well as for the individual life-long learning.

KSMA as the center of maritime education within the academic complex provides for the professional training of future specialist of full range of seagoing maritime specialties. Academy suggests the wide variety of forms and programmes for mastering future profession, the combination of formal and informal education, the provision of optional academic services, etc. The applicants who enter the Academy on the basis of the complete secondary education can choose between the full-time and part-time mode of study under the classical programme for the obtaining the education and qualification level of Bachelor. The Maritime College graduates who have already

gained the elementary professional training and acquired the education and qualification level of Junior Specialist have an opportunity to continue the education and increase their professional level during the education in Academy under the shortened programme (full-time or part-time mode of study) to obtain the education and qualification level of Bachelor.

As the educational establishment of the IV level of accreditation the Academy enables its graduates and the graduates of other maritime educational institutions to continue the education at the Master degree course (full-time or part-time mode of study) to obtain the education and qualification level of Master. Besides, to implement the major principles of continuous education KSMA provides also the advanced maritime training in Maritime Specialized training center where officers and senior officer can improve their professional skills and undergo advanced training when necessary. The academic process in the Training center is carried out in accordance with the curricula and syllabi developed by the English language departments, approved by the Academic council of the Academy and coordinated with the Maritime Inspection of Ukraine. They are aimed at improving the technical skills and professional competencies in compliance with the Resolutions 7, 8, 9, 10 of the STCW Convention 78 as amended in 2010.

The peculiar feature of the Maritime Academy which makes it different from other structural components of the academic is that it provides opportunities for obtaining and advancement of the professional qualification as well as for the scientific research and the possibility to obtain scientific degrees of PhD and Doctor of Science. The department of postgraduate and doctoral studies of KSMA coordinates the scientific and research activity of all the structural elements of the academic complex and also coordinates the activity of the Specialized academic council.

Generally speaking, the activity of the unified academic complex «Professional Maritime Lyceum – Specialized Maritime College – Kherson State Maritime Academy» is grounded on the principles of variability, unity, integrity, succession. The academic complex suggests various but closely interrelated forms, curricula, syllabi and specialties of education which comply with variable interests, possibilities and needs of students. They also enable the personal fulfillment, self-improvement and provide for the necessary conditions to exploit the potential of each student.

By means of the academic complex the system of the leveled professional training has been implemented which includes both fundamental training in full-time educational establishments and optional training at the various courses for those who already work and require specific conditions, forms and objectives to be achieved. Nevertheless, the academic activity of all these elements is thoroughly coordinated and is based on the principle of collaboration. The succession of the academic content at each stage of the leveled professional training and/or in different types of the educational establishments is achieved by the introduction of certain correlations in objectives, methods, means, organizational forms of teaching-learning process. This enables the modeling of each next stage with the regard to what has been studied before and accounting for the experience received by students in the Lyceum first, then in College and finally in Academy providing, in such a way, the adaptation of students to the conditions of the education at each next stage [4, 671].

Coherence and succession of syllabi, the development of the unified curricula provide for the content integration of the academic activity within the academic complex while the organizational integration allows for the certain level of the administrative independence of each structural element of the complex but at the same time remaining clear and thorough system of subordination and reporting thus enabling the adequate management of the academic complex as a unified establishment. In other words, it is not possible to create a unified system by simply adding individual elements (sub-systems) together because it is crucial to consider the emergent peculiarities of the whole system it is requires to get as a result. Only under such a condition it is possible to achieve the new desirable features and peculiarities of the continuous professional training system [2, 103].

So, we claim that the integration of the educational establishments of different types into a unified academic complex allows for the creation of the integral continuous professional training system and thus can be considered to be a significant step towards the system development and improvement. The role of professional lyceums and specialized colleges as the elements of continuous professional training system enables the realization of the integrated curricula of elementary, secondary and high levels of professional education, provides for the interrelation and correlation of all stages of professional training of future specialists and, thus, guarantees the efficient professional training of highly qualified and competitive personnel for the world-wide employment market.

References:

1. Sysoieva S. (Ed.) (2001) Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii profesiinii osviti [Pedagogical technologies in continuous professional training]. Kyiv : VIPOL, 502 p. [in Ukrainian]
2. Bratko, M. V. (2017) Upravlinnia profesiinoiu pidhotovkoiu fakhivtsiv v osvitnomu seredovyschi universytetskoho koledzhu: teoriia i praktyka [The management of professional training of future specialists in the educational environment of University college: theory and practice]. Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 423 p. [in Ukrainian]
3. Pecheranskyi, I. (2015) Vstup do filosofii neperervnoi osvity [the introduction to the philosophy of continuous education]. Kamianets-Podilskyi : Medobory-2006, 263p. [in Ukrainian]
4. Astakhova, V. I (Ed.) (2011) Nepreryvnoe obrazovanie kak princip funkcionirovaniia sovremennykh obrazovatel'nykh sistem (pervyj opyt stanovleniia i razvitija v Ukraine) [Continuous education as the principle of modern educational systems functioning (the first experience of establishment and development)]. Har'kov : Izd-vo NUA, 216p. [in Russian]
5. Kremen, V. H. (Ed.) (2008) Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040p. [in Ukrainian]
6. Kaidalova, L. (2010) Teoretychni ta metodychni zasady neperervnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv medychnoho profilu [Theoretical and methodical grounds of the continuous professional training of future doctors]. (Doctor of Science Dissertation). Kharkiv, 497p. [in Ukrainian]

7. International Standards on Training, Certification and Watchkeeping 1978 (consolidated edition) (2010). Sankt-Peterburh: ZAO «TsNYMF» [in Russian]

8. Kremen, V. H. (Ed.) (2003) Neperervna profesiina osvita: filosofiia, pedahohichni paradyhmy, prohnoz [Continuous professional education: philosophy, pedagogical paradigms, anticipations]. Kyiv : Naukova dumka, 854p. [in Ukrainian]

“THE SPECIFICS OF THE MODERN LESSON OF LITERATURE IN AN INCLUSIVE CLASSROOM THROUGH THE PRISM OF THE FORMATION OF LINGUISTIC AND LITERARY COMPETENCE”

Shchetyna Tetyana

teacher-methodologist of the Ukrainian language and literature,
Director of the Kherson Educational complex "Preschool educational institution -
secondary school of I-III degrees " №33
of comprehensive of the Kherson city council.

Kolosovska Natalia

teacher-methodologist of the Ukrainian language and literature,
Deputy Director for Educational Work,
of the Kherson Educational complex “Preschool educational institution -
Secondary School
of I-III degrees” №33 of the Kherson city council.

The article contains information about the importance of working in inclusive classrooms. It reveals the need for the formation of key competencies in children with peculiarities of life, including language and literature. The basics of formation of linguistic and literary competence of students in lessons of Ukrainian language and literature in the conditions of inclusive education are outlined.

The modern general secondary education institution must have a comprehensive system of education and upbringing, which would provide optimal conditions for socialization and full development of students. Accordingly, such institutions should provide appropriate conditions for children in the process of learning all subjects, creating an educational environment aimed at obtaining equal access to quality education.

An important direction in the teacher's work is a work in inclusive classrooms, because a child with special educational needs at the present stage of society is seen as a person who has the same rights as other members of the community, but due to individual development he needs special educational services.

Applicants with special needs study in all institutions, including free of charge in state and municipal, so teachers of different specialties must take into account the specifics of working in inclusive classrooms.

An important role in the education of such children is given to the formation of various competencies necessary for their socialization, including language and literature. Its development is associated with the education of citizens who are free to communicate with each other, asserting the status of the Ukrainian language as a native and state language. Therefore, the role of subject teachers, in particular teachers of Ukrainian language and literature, in the development of special children is important,

because they contribute to positive changes in the personal-motivational, cognitive, emotional-volitional spheres.

A child's speech is an important component of its development and adaptation in society, so teachers should focus on communication, which includes knowledge about the process of interpersonal and other types of interaction in general, the ability to build and direct constructive dialogue with different people, and collective experience communication.

Problems of attracting people with special needs to study in educational institutions were revealed by domestic scientists S. Bogdanov, G. Gavryushenko, T. Ilyashenko, N. Zaerkova, A. Kolupaeva, N. Naida, N. Sofiy, N. Stadnenko, I. Yarmoschuk and others.

G. Andreeva, O. Bozhovych, Y. Zhukov, O. Leontiev, L. Petrovska, D. Raven, I. Rodygina, O. Sidorenko, and others devoted their research to the study of linguistic and literary competence in various aspects. Pedagogical and methodological issues of its formation were developed by modern scientists: V. Bader, O. Bilyaev, T. Ladyzhynska, M. Pentilyuk, L. Matsko, G. Shelekhova, V. Melnychayko, A. Kurinna, N. Golub, M. Vasylyk., O. Parshikov.

The purpose of the article is to consider the basics of the formation of linguistic and literary competence of students in lessons of Ukrainian language and literature in the conditions of inclusive education.

In general, secondary education, inclusive education should reflect one of the main democratic ideas - all children are valuable and active members of society. Inclusion means revealing each student through an educational program that is challenging enough to match their abilities. It considers the needs, as well as special conditions and support provided by medical, social, and psychological and pedagogical support. But most important - the child learns to live in a healthy environment, which forms a focus on a full life, to realize their own ability, improve the quality of their own lives [2].

When working in inclusive classrooms, teachers of Ukrainian language and literature should emphasize the development of students' strengths and talents first, rather than their physical or mental problems. And interaction with other children contributes to the cognitive, physical, linguistic, social, and emotional development of children with special educational needs. At the same time, children with a typical level of development demonstrate appropriate patterns of behavior to children with special educational needs and motivate them to purposefully use new knowledge and skills [1].

The formation of linguistic and literary competence of the child is more connected with the lessons of Ukrainian language and literature, which, like other subjects, have a practical orientation. Accordingly, the subject teacher should rely on the fact that the child with special needs has access to activities (subject, play, communication, work, etc.), which serves as a source of knowledge about the world around him, through which this world is known and transformed from another. And different activities provide the opportunity to use and consolidate skills, make them the property of each child, his own experience, form his ability to adapt to the social environment [3]. At the same time, the types of assistance that should be provided to each child are individual in nature, have a different focus and should last throughout his life.

For high-quality preparation of children for the formation of linguistic and literary competence during the study of Ukrainian language and literature, the teacher should provide the following organizational and methodological conditions: the organization of the child's workplace; introduction of distance and individual forms of education; use of special educational modified programs, textbooks, manuals and didactic materials, special technical means of teaching collective and individual use, provision of assistant services and adapted teaching methods.

Also, teachers working with children in inclusive classrooms should be aware of the four levels of general speech underdevelopment of children with special educational needs and, in accordance with their characteristics, use methodological techniques to overcome speech disorders. At the same time, they should be well acquainted with the methods of working with children with mental disabilities. This is important given that the teacher should organize the study of language and literature in such a way as to take into account the specifics of working with such children. Accordingly, vocabulary teachers should choose forms and methods of work that would promote the individual assimilation of information depending on the personal needs of such students. In particular, during the development of children's communication skills, the teacher should choose methods aimed at developing thinking, memory, imagination, visual, auditory, tactile perception; involuntary, arbitrary attention, to switch attention. Exercises for the development of visual-spatial cognition and purposeful step-by-step actions, reproduction of a number will be expedient; on the formation of components of the speech system (phonetic-phonemic processes, especially the processes of sound (phonemic) analysis and synthesis, vocabulary, grammar, and coherent speech).

In the process of working on the formation of linguistic and literary competence, the teacher of an inclusive class should pay attention to the child's focus on certain activities and wait for the full completion of work on the task or exercise. After all, a rapid switch from unfinished work can disorient the child, and in the future, he will lose interest in learning. It depends on the type of temperament, the pace at which the child can work productively, and the external stimuli of the teacher and the teacher's assistant.

According to scholars, general cultural literary competence - the perception of literature as an integral part of national culture, awareness of its specifics as the art of speech, knowledge and understanding of the content and issues of domestic and foreign works of art, mandatory for study; ideas about the most important stages of development of the literary process, about the main factors of life and work of outstanding writers [4]. In view of this, vocabulary teachers must convey to children the necessary knowledge, develop skills and abilities within the formation of this competence.

L. Fursova suggests the use of contextual materials for the formation of literary competence. She points to their great role, as students are often separated in time, often in space from the events of the work being studied. That is why contextual materials are one of the drivers of students' literary development. Under contextual materials, the researcher understands additional information that allows us to understand literature

and the literary process not as a separate branch of life, but as a component of art, history, science, and others. [4].

The work will also be effective if the teacher actively uses a variety of visual materials. Exercises where there are various objects, toys, real substances, computer technology, because it contributes to the successful learning of children and develops mental and verbal activity.

In working with children in inclusive classes on the formation of linguistic and literary competence will be appropriate to learn texts, poems using finger exercises, which stimulates the development of speech, spatial thinking, attention, imagination, fosters speed of reaction and emotional expression. Exercise modeling of plasticine geometric shapes, letters, numbers. Recognition of glued letters with closed eyes and, if possible, their characteristics. Such methodological approaches encourage children with special educational needs to study, arouse their desire to attend an educational institution, and promote socialization.

Therefore, a properly organized educational process, competently selected by the teacher-vocabulary forms, methods, tools contribute to the formation of language and children's competence of students in inclusive classrooms.

The above material makes it possible to conclude that linguistic and literary competence is important in shaping the child's personality. It is appropriate to develop it in the conditions of inclusive education, as the specifics of modern language and literature lessons contribute not only to the acquisition of ready-made knowledge, but also to the development of interpersonal communication through the art of speech.

Literature:

1. Inclusive education from A to Z: a guide for teachers and parents / N.V. Zaerkova and others. Kyiv: ASK, 2016. 68 p.

2. K.L. Lyashenko Inclusive education in the new Ukrainian school. The system of providing education to children with special needs in a modern educational institution: a collection of materials All-Ukrainian. scientific-practical conference (Lysychansk, December 12, 2017). Lysychansk: SE "Lysychansk Pedagogical College of LNU named after Taras Shevchenko", Lysychansk: FOP Chernov OG, 2017. P. 95-97.

3. T.V.Tatyanchikova The problem of socialization of students with special needs
URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20525/1/189-Tatyanchykova-302-303.pdf> (access date 04.03 .2021).

4.L. Fursova . From literary competence to life competence // Ukrainian language and literature at school. - 2005. - №1. - P.12-20.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ: СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ

Баранцова Ірина,

Доктор філософії, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Рутковський Максим

аспірант
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Рутковська Альона

аспірант
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

В основі сучасних парадигм освіти лежать науково-теоретичні поняття, що відображають основні риси дійсності. До них відносяться особистісно-орієнтоване навчання, індивідуалізація і диференціація навчальної діяльності, формування мотивації навчання, саморозвиток учнів та ін. Дані концептуальні ідеї освіти успішно реалізуються в сучасному інформаційно освітньому середовищі, що забезпечує організацію навчального процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій як очно, так і дистанційно. Сучасні парадигми навчання іноземним мовам відображають основні риси сучасної системи освіти.

Розглянемо дистанційне навчання як одне з актуальних напрямків модернізації освіти, а також особливості дистанційного навчання іноземним мовам.

Роль іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації помітно зростає в сучасних умовах соціально-економічного і політичного розвитку України. Комп'ютерні технології, інтернет ресурси, цифрові пристрої, технології Веб 2.0, дистанційне навчання все інтенсивніше застосовуються в системі освіти. Однак безсистемність, нерегламентованість використання сучасних інформаційних технологій в навчальному процесі виявляє проблему педагогічного характеру: відсутність у педагогів чіткого розуміння, які дидактичні, психолого-педагогічні завдання можна вирішувати за допомогою нових технологій.

Процес впровадження дистанційного навчання в систему освіти в різних країнах має свої особливості. Це залежить від державної політики країни: або дистанційне навчання визнається однією з форм отримання освіти поряд з іншими формами навчання, або дистанційні освітні технології використовуються в системі освіти як засіб навчання.

Уточнимо поняття дистанційне навчання, електронні навчальні курси та дистанційні освітні технології.

Е.С. Полат розглядає дистанційне навчання і як форму, і як одну зі складових всієї системи освіти. «Дистанційне навчання - це форма навчання, при якій взаємодія вчителя і учнів і учнів між собою здійснюється на відстані і відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання), що реалізуються специфічними засобами інтернет-технологій або іншими засобами, які передбачають інтерактивність» [5].

Однак в новому законі «Про освіту» про дистанційне навчання як про одну з форм навчання в системі освіти нічого не сказано. Називаються лише три форми навчання: очна, очно-заочна та заочна. А в якості форм отримання освіти виділяються дві:

- 1) в організаціях, що здійснюють освітню діяльність;
- 2) поза організацій, що здійснюють освітню діяльність (у формі сімейної освіти і самоосвіти).

Чи слід самоосвіту розглядати як дистанційне навчання, так як без ресурсів Інтернету і дистанційних курсів сьогодні навряд чи можлива самоосвіта? І все ж в даному випадку такий вид навчання розглядається тільки як форма отримання освіти, а не як самостійна форма навчання в загальній системі освіти.

Під дистанційними освітніми технологіями розуміються освітні технології, реалізовані в основному із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних опосередкованих (на відстані) взаємодій учнів і педагогічних працівників [4].

Під електронним навчанням розуміється освітня діяльність із застосуванням ресурсів, які містяться в базах даних і використовуються при реалізації освітніх програм за допомогою інформаційних технологій, технічних засобів, а також інформаційно-телекомунікаційних мереж, що забезпечують передачу по лініях зв'язку зазначеної інформації, взаємодію учнів і педагогічних працівників.

Наша позиція заснована на теоретичних розробках дистанційного навчання Е.С. Полат. Співробітниками лабораторії дистанційного навчання були розроблені моделі ДО, педагогічні технології ДО, методика створення курсу ДО, критерії оцінки курсу ДО. Дистанційне навчання ми розглядаємо як форму навчання в системі освіти. Розроблено 4 основні моделі дистанційного навчання:

- 1 Інтеграція очного і дистанційного навчання.
- 2 Мережеве навчання:
  - автономний курс дистанційного навчання;
  - інформаційно-освітнє середовище (віртуальна школа, кафедра, університет).
- 3 Мережеве навчання і кейс-технології.
- 4 Відеоконференції, інтерактивне телебачення [5].

Вибір моделі залежить від цілей навчання і від умов, при яких можливо здійснювати навчання за дистанційною формою. Залежно від використовуваної моделі навчання змінюється діяльність педагога. Специфіка кожної моделі дистанційного навчального процесу обумовлює відбір і структурування змісту навчання, методів, організаційних форм і засобів навчання.

В наш час всі позначені моделі дистанційного навчання присутні у практиці освіти як за кордоном, так і в нашій країні. Звернемося до навчання іноземним мовам в сучасному інформаційно-освітньому середовищі. Воно має свої особливості, які обумовлені специфікою предмета «Іноземна мова».

Специфіка предмета «Іноземна мова» перш за все пов'язана з тим, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності - навчання різним видам мовної діяльності: говорінню, аудіюванню, читанню та письму [2].

Академік Щерба Л.В. вказує на те, що навчання іноземної мови є навчання діяльності. Специфіка предмета полягає в оволодінні промовою, спілкуванням, в формуванні мовної діяльності [4]. У другій половині ХХ століття в роботі «Загальна методика навчання іноземних мов у середній школі» вперше була виділена особлива група предметів, в завдання яких входить формування умінь, пов'язаних зі спілкуванням. До таких предметів відносяться мови: рідна і іноземна [2].

Ще однією особливістю предмета «Іноземна мова» можна вважати безпредметність, що розуміється як можливість спілкуватися на будь-які теми, що відповідають віку та інтересам учнів. Даний термін був запропонований І. О. Зимньою [5], в подальшому він був уточнений І. Л. Бім з позицій відбору тематики спілкування іноземною мовою.

Мова є носієм інформації (відомості про історію, культуру країни, що вивчається, відомості з інших областей знань і ін.). Мета навчання іноземної мови - це формування комунікативних умінь (комунікативної компетентності), а не вивчення деякого кола ідей, понять. Виняток становлять лінгвістичні поняття і знання про систему мови, необхідні для функціонування мови як засобу спілкування. Таким чином, іноземна мова виступає і як мета, і як засіб навчання.

Перспективи розвитку дистанційного навчання іноземним мовам:

- Робота з інформацією в перспективі дозволить використовувати засоби автоматичної підготовки текстів, одержуваних безпосередньо з Інтернету, до застосування їх в навчальному процесі.

- Обсяг навчальних дій буде рости за рахунок застосування автоматизованих систем інтелектуального діалогу, що працюють як з текстом, так і з мультимедіа.

- Щільність спілкування в перспективі може ще більше підвищитися внаслідок застосування технологій доповненої реальності (комп'ютерного пристрою у вигляді окулярів, що відтворюють зовнішній світ разом з інформацією про його об'єкти, ця технологія розвиває сучасну технологію QR кодів на новий рівень).

Отже, дистанційне навчання є мотивуючим фактором у вивченні іноземних мов, сприяє досягненню особистісних, метапредметних, предметних результатів навчання і, в кінцевому рахунку, досягненню мети навчання іноземним мовам: формуванню іншомовної комунікативної компетентності.

Дистанційне навчання сприяє реалізації сучасних освітніх парадигм таких, як індивідуалізація і диференціація навчальної діяльності, самоосвіта і саморозвиток учнів.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні іноземних мов виявляє педагогічну проблему. Перед педагогічною наукою встає задача методичного освоєння існуючих сучасних засобів навчання, дослідження нових технічних засобів, перспективних в навчанні іноземної мови.

Список літератури:

1. Владимирова Л.П. Проблемы интеграции формального и неформального образования в условиях единой информационно-образовательной среды. Научно-практический журнал «Открытое образование». № 5 (100). 2013. 215 с.

2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. М.: Логос, 2004. 384 с.

3. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность / Под ред. А.А. Миролюбова. Обнинск: Титул, 2010. 464 с.

4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина и др.; под ред. Е.С. Полат. 4-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2009. 272 с.

5. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие для студ. высш.пед.учеб.заведений. М. Издательский центр «Академия», 2004. 416 с.

6. Тим О'Рейли. Что такое Веб 2 // Компьютерра Online 2005 <http://www.computerra.ru/Authors/233481/>

7. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе. Общие вопросы методики: Учеб. Пособие для студ. филол. фак. 3-е изд., испр. и доп. СПб.: филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. 160 с.

МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ РУХОВИМ ДІЯМ

Бобошко Володимир Васильович

Доцент кафедри спортивних ігор,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Онищук Валерія Анатоліївна

здобувач ОС «магістр»,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Фізичне виховання в загальноосвітній школі сьогодні має бути спрямоване на оздоровлення. Таким чином важливим стає чітке розуміння категорії «здоров'я індивіда», критеріїв його оцінки та шляхів покращення засобами фізичної культури.

У Преамбулі Статуту ВООЗ «здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби чи фізичних дефектів». Уведене ще у 1948 р. це визначення дотепер не змінено, не дивлячись на жорстку критику науковців сьогодні в зв'язку з його неконкретністю, неможливістю вирішувати практичні завдання, надмірними вимогами, ідеалістичністю.

Здоров'я є дуже складним явищем, характерні й найбільш значущі сторони якого проблематично узагальнити коротко й однозначно [5]. Валеологія значною мірою конкретизувала категорію здоров'я, позбавивши його критеріїв, які не мали безпосереднього відношення до сутності поняття – щастя, любов, врода. Але разом з тим, сьогодні існує більше 100 понять здоров'я, в яких відображені різні критерії його оцінювання: комфортність [, оптимальне функціонування організму, рівновага між індивідом і довкіллям, повнокровне існування людини. Так, наприклад, В.П. Петленко [6] у невеликій публікації навів 127 таких критеріїв.

Таким чином, на сьогодні відсутня єдина точка зору на визначення та розуміння категорії здоров'я, але можна узагальнити підходи до формулювання, основними з яких є суб'єктивні та об'єктивні показники.

Критеріями суб'єктивних показників є: відсутність скарг, відчуття повноти фізичних і душевних сил, в іншому – стан структури і функціонування систем організму, хоча кожен з них не позбавлений недоліків [3].

Суб'єктивні показники недостатньо надійні в оцінці здоров'я, оскільки інколи деякі патології (хвороби), навіть на пізніх стадіях розвитку можуть

відбуватися за відсутності суб'єктивних відчуттів. З іншого боку, внаслідок несприятливого функціонування певних органів, суб'єктивні відчуття не в повній мірі відображають порушення в функціонуванні організму. Наприклад, соматичне здоров'я може бути на високому рівні, а суб'єктивні відчуття, при цьому мати специфічні ознаки психоемоційних розладів. Але не зважаючи на зазначене, суб'єктивні відчуття в більшості випадків є первинним джерелом розпізнавання хвороби на ранніх стадіях, що забезпечить своєчасне лікування. Таким чином, ігнорувати ці відчуття людині не можна.

Погане самопочуття негативно позначається на всіх видах діяльності людини. У зв'язку з цим важливим є об'єктивний підхід при можливому застосуванні суб'єктивних характеристик під час оцінки стану здоров'я людини [1].

У підході, що передбачає використання об'єктивних показників здоров'я, останнє розглядається як нормальний фізіологічний стан, оптимальне пристосування до вимог зовнішнього середовища, а хвороба – як функціональна (органічна) недостатність, порушене пристосування. Така сутність досліджуваної категорії передбачає співставлення якісних і кількісних показників здоров'я, тобто вимірювання структур, функцій окремих органів і систем організму, що можуть характеризувати норму чи ступінь патологічного порушення стану здоров'я.

На думку професора Б.А. Никитюка [4] конкретизувати питання, що розглядається, можна на засадах валеологічної антропології, яка вивчає соматопсихічну цілісність людини та її ієрархічні рівні, виокремлюючи критерії соматопсихічного здоров'я на кожному з них і розглядаючи мінливість показників у зв'язку з існуючими чинниками благополуччя та ризику. У зв'язку з цим деталізується єдність трьох станів життєдіяльності організму – нормального, передпатологічного (до виникнення хвороби) і патологічного (хвороба). Проміжний стан відзначається тим, що людина є практично здоровою, тобто в неї спостерігаються певні патологічні зміни, які не впливають на самопочуття і працездатність, оскільки такі зміни в організмі до певної межі не проявляються у суб'єктивних відчуттях і навіть не позначаються на функціях певного органу чи системи. Якісні й кількісні характеристики здоров'я та хвороби в цьому випадку мають досить великий діапазон, у межах якого розбіжності зумовлені багатьма чинниками.

У зв'язку із зазначеним пропонуються відповідні тлумачення поняття «здоров'я». Найкоротше з них – необмежене в своєму прояві життя, розгорнутіше – стан повного фізичного, психічного, духовно-морального благополуччя й рівноваги [4]. На думку А.Г. Щедриной [7], здоров'я – цілісний багатомірний стан (включаючи його позитивні й негативні сторони), що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального і екологічного середовища та який дозволяє людині у різній мірі здійснювати його біологічні, соціальні функції.

Інші дослідники зазначають, що здоров'я характеризується рівнем психічних, фізіологічних, біологічних здібностей, оптимальної працездатності, соціальної активності за умов максимальної тривалості активного життя чи [5]

відзначається станом динамічної рівноваги організму з довкіллям і соціальним середовищем, коли всі закладені в людині здібності проявляються найбільш повно і всі життєво важливі підсистеми її організму функціонують з максимально можливою інтенсивністю.

Наведені визначення швидше характеризують не здоров'я, а життя людини, що виходить за межі першого [4]. У зв'язку з цим доцільно розглядати здоров'я у фізичному, психогігієнічному, соціальному, медичному аспектах. Так, у першому випадку воно відображає динамічний стан, що відзначається резервом функцій органів і систем організму та є основою виконання індивідом своїх біологічних і соціальних функцій. З позицій психогігієни – здоров'я є здатністю людини до цілісної, інтеграційної поведінки, що спрямована на задоволення власних потреб (у тому числі до пошуку і саморозвитку) з конструктивними урахуваннями закономірних вимог соціального середовища, які не супроводжуються внутрішніми конфліктами. У соціальному аспекті здоров'я розглядається як стан його відповідності вимогам соціального середовища, а саме відсутність психопатичних форм поведінки, зведення до мінімуму непродуктивних конфліктів з іншими людьми, забезпечення соціально прийнятих форм реагування у конфліктних ситуаціях [2]. При цьому важливим для стану здоров'я є ефект впливу зовнішніх чинників – екології, хімізації, умов життя, стану та можливість отримати якісне медичне обслуговування.

Зазначене та врахування основної відмінності живого від неживого (здатність до самоорганізації) засвідчує біологічну сутність здоров'я, оскільки ніщо соціальне в людині не реалізується без участі біологічного. У цьому випадку здоров'я можна охарактеризувати різними сторонами процесу самоорганізації біосистеми, а саме реакціями гомеостазу, адаптації, реактивності, резистентності, репарації, регенерації, а також процесом онтогенезу. У зв'язку з цим, категорію «здоров'я» пропонується розглядати як динамічний стан людини, що визначається резервами механізмів самоорганізації її біосистеми (стійкість до впливу патологічних чинників і здатність до компенсації патологічного процесу), характеризується енергетичним, пластичним, інформаційним (регуляторним) забезпеченням процесів самоорганізації та є основою прояву біологічних (виживання – збереження індивіда, репродукція – продовження роду) і соціальних функцій. Іншими словами, здоров'я людини розглядається не з позицій наявності чи відсутності хвороби, а з позиції його «міри», тобто спроможності організму протидіяти несприятливим умовам довкілля і виникненню захворювання.

Інша точка зору на категорію здоров'я витікає зі суто наукової концепції, пов'язаної з позиціями інтегративної антропології про цілісність людини щодо самої себе та довкілля. Так усе, що перешкоджає її проявам або розрізняє цілісність є несумісним з поняттям здоров'я, тобто здоров'я – це збалансоване в своїх проявах життя, як гармонія відношень поміж складовими природи людини, біологічним і соціальним, тілесним і психічним [4].

Дотичну точку зору висловлюють А. Разумов, В. Пономаренко, В. Пискунов, які розглядають феномен здоров'я з позицій механізмів адаптації організму до умов існування. Адаптація асоціюється в них з властивістю живого, що

виявляється в активній формі зв'язку (як цілісна система реакцій) з умовами життя, які змінюються, в напрямі їх конгруенції й виживання. Підтвердженням цього є дані щодо неоднозначності змін цілісного організму під час професійно-екологічних, нозологічних та інших обтяжень, а здоров'я в зв'язку з цим розглядається як стан оптимуму міри адаптації організму як біопсихосоціальної істоти (системи) до умов життя в даний момент.

Список літератури

1. Апанасенко Г. Л. Медицинская валеология / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. — Ростов н/Д.: Феникс, 2000. — 248 с.
2. Виноградов П. А. Физическая культура и здоровый образ жизни. / Виноградов П. А. — М.: Мысль, 1990. — 288 с. (Проблемы и перспективы использования средств массовой информации в их пропаганде).
3. Купер К. Аэробика для хорошегосамочувствия : [пер. с англ.] / Купер К. — 2-е изд, дополн и перераб. — М. : Физкультура и Спорт, 1989. — 224 с. — (Наука — здоровью).
4. Никитюк Б. А. Интеграция знаний в науках о человеке (интегративная анатомическая антропология) / Никитюк Б. А. — М. :СпортАкадемПресс, 2000. — 440 с.
5. Панкратьева Н. В. Здоровье – социальная ценность: Вопросы и ответы / Панкратьева Н. В. — М.: Мысль, 1989. — 236 с.
6. Петленко В. П. Здоровая Россия: Программа валеологического возрождения / Петленко В. П.: Материалы IV Нац. конгресса по проф. мед. и валеологии. — СПб.: Зеленый мир, 1997. — С. 5–8.
7. Щедрина А. Г. Здоровье и массовая физическая культура: методологические аспекты / Щедрина А. Г. — Теория и практика физической культуры, 1989. — № 4. — С. 6.

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕОМЕТРИЧНІ ФІГУРИ ТА ФОРМУ ПРЕДМЕТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Бондаренко Світлана Василівна

магістрант спеціальності «Дошкільна освіта»
Київського університету імені Бориса Грінченка

Волинець Юлія Олександрівна

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук

Однією з найактуальніших та найважливіших проблем у навчанні дітей є формування основних математичних уявлень, умінь та навичок та забезпечення всебічного розвитку дітей. Формування математичних уявлень у дітей, знання геометричних форм, форм предметів і тіл є одним із завдань математичного розвитку дітей дошкільного віку. Формування уявлень про геометрію дітей дошкільного віку є основою розвитку пізнавальних здібностей і відіграє важливу роль у розвитку особистості. Діти вивчають назви геометричних фігур, встановлюють кількісні та просторові зв'язки, порівнюють об'єкти за розміром і поступово займаються моделюванням.

Навчання дітей математики в сучасному житті стає все більш актуальним. У першу чергу це обумовлено бурхливим розвитком математичної науки і проникненням її в різні галузі знань. У зв'язку з цим систематично реконструюється зміст викладання математики в закладі дошкільної освіти. Формування початкових математичних знань і умінь у дошкільнят має здійснюватися таким чином, щоб навчання давало не тільки безпосередній практичний результат, а й широкий розвиваючий ефект.

У процесі ознайомлення дошкільників з геометричними виразами існує два напрямки. Це робота з формування уявлень про форму геометричних фігур на основі органів чуття та використання їх як еталону при визначенні форми об'єктів у світі. Співпраця всіх аналізаторів сприяє більш точному сприйняттю дітьми форми предмета. Щоб краще зрозуміти предмет, діти торкаються його, обертаються і намагаються побачити його з різних ракурсів [7, с. 57]. Тому основну роль у розпізнаванні форми об'єкта відіграють дослідження, які виконуються одночасно усіма аналізаторами, а потім слова. Діти дошкільного віку часто мають низький рівень огляду та обстеження форми предмета або грубе відчуття, тому вони не вміють розрізняти подібні форми (прямокутник-квадрат-ромб). Тому формування уявлень про геометричні та об'єктні форми є важливим елементом виховних завдань у дошкільному віці.

Методика формування елементарних математичних понять у дошкільників пройшла довгий шлях розвитку. У сучасному інформаційному суспільстві математика необхідна для освоєння практично всіх областей наукових і

практичних знань і умінь. Без суворої математичної логіки важко уявити роботу менеджера, логіста, юриста, психолога та ін. Математична освіта дозволяє людині орієнтуватися в повсякденному житті і сприяє вихованню всебічно розвиненої особистості [1, с. 3].

Освоєння основних форм та їх словесне позначення полегшують дитині орієнтацію у навколишньому світі. Зустрівшись, наприклад, з предметом тієї чи іншої форми, дитина може в стані зв'язати її з вивченими і основними формами, виділити подібність і відмінність: «Це схоже на кубик». Отримані вміння та знання сприяють для дітей правильному аналізу різних форм предметів і відтворення їх в малюнках, спорудах. Ці головні форми виділяються в якості еталонів, зразків, які представляють для дітей можливість розібратися у всьому різноманітті форм і предметів.

Перші уявлення про геометричні фігури дошкільнята отримують в ігровій діяльності. Педагог намагається при дітях давати вірну назву геометричних фігур, але не робить акцент на їх запам'ятовуванні.

У процесі систематичного навчання математики діти освоюють спеціальну термінологію:

- геометричних фігур (коло, квадрат, трикутник, ромб та інші);
- назви чисел;
- елементи фігур (сторона, вершина, підставка) та інше [9, с. 10]

Незважаючи на те, що проблеми розвитку математичних уявлень про геометричні фігури дітей дошкільного віку в останні десятиліття активно вивчаються у вітчизняній педагогіці, на сьогодні не існує загального та систематичного розуміння про математико-геометричні уявлення дітей дошкільного віку. Формування основних математичних уявлень - це навмисний та організований процес передачі та засвоєння знань, умінь та методів розумової діяльності [4, с. 24].

Розуміння форми предметів з'являються у дітей досить рано. Дослідження показують, що немовля дотиком визначає пляшечку і груди матері. Візуально діти починають розрізняти форми предметів з 5 місяців. У цьому випадку показниками розуміння форм є рухи рук, рух тіла в бік досліджуваного предмету та його хапання при формуванні рухів рід час харчування.

Згідно теорії поетапного формування розумових дій і понять місце, призначення і характер мовлення дітей змінюється одночасно з освоєнням дії. Якщо на першому етапі вони виконують завдання з частковим промовлянням способу виконання, і на другому теж, на третьому – міркують. Розумова дія здійснюється в плані внутрішньої мови, мови про себе [6, с. 13].

Внутрішня мова дошкільнят за даними психолога тісно пов'язана із зовнішньою предметною діяльністю. У цьому своєрідність їх розумових дій, яка в значній мірі спирається на наочні образи, включені безпосередньо в практичну діяльність. 3-4-х річні діти не можуть виконувати завдання, яке вирішується чисто мовленнєвими засобами, тобто в плані внутрішньої мови. Їм доступні завдання, що виконуються практично засобами з незначною участю внутрішнього мовлення [6, с. 11].

Особливе місце серед джерел з організації математичного розвитку займає усна народна творчість. Різноманітні лічилки, прислів'я, приказки, загадки, потішки завжди мали гарний вплив на навчання дітей лічби, допомагали сформуванню у дитини поняття про число, форму, розмір, час і простір. Науковців здавна цікавило, у якому віці дитина зможе розуміти і засвоювати перші кількісні відношення між реальними предметами і явищами, які психічні процеси супроводжують засвоєння знань. Відповіді на ці питання можна знайти у психолого-педагогічних працях вітчизняних науковців [8, с. 33].

Дослідження психолога Т. Дуткевич показують, що геометрична фігура сприймається дошкільнятами своєрідно. Якщо дорослий сприймає відро або стакан як предмети, що мають циліндричну форму, то в його сприйнятті включається знання геометричних форм. У дошкільника відбувається зворотне явище [4, с. 54].

В 5–6 року діти роблять предметними геометричні фігури, так як вони в їхньому досвіді представлені нероздільно з предметами, які не абстраговані. Геометрична фігура сприймається дітьми як картинка, як деякий предмет: квадрат – це хусточка, кишенька; трикутник – дах, коло – колесо, м'ячик, два кола поруч – окуляри, кілька кіл поруч – бусики і т.п.

У 6 років опредмечування геометричної фігури виникає тільки при зіткненні дитини з незнайомою фігурою: циліндр – це відро, стаканчик.

В 6 – 5 років дитина починає порівнювати геометричну фігуру з предметом: про квадрат говорить, що це хустинка. В результаті організованого навчання діти починають виділяти в навколишні предмети знайому геометричну фігуру, порівнювати предмет з фігурою (стаканчик як циліндр, дах як трикутник), вчать давати правильну назву геометричній фігурі і формі предмету, в їхній мові з'являються слова *квадрат, коло, квадратний, круглий* і т.п.

Відомо, що в основі пізнання завжди лежить сенсорне обстеження, опосередковане мисленням і мовленням. У дослідженнях Т. Дуткевич а з дітьми 2 – 5 років індикатором зорового розрізнення форми предметів були предметні дії дитини. Мета досліджень – визначити результативність зорового розрізнення форми в різному віці. Перед дітьми ставилося завдання протягнути геометричну фігуру через отвір (по типу рамок і вкладишів М. Монтесорі), вибравши необхідне за формою. Спочатку це завдання вирішувалося шляхом проб і помилок, і діти 2-х років не піднімалися вище цього рівня. Діти 5-х років після ряду спроб стали кілька разів переводити погляд з фігури на отвір, як би прикладаючи візуально одне до іншого, що давало безпомилкове практичне рішення [4, с. 42].

Учена Т. Степанова проводила експерименти на вироблення вміння розрізняти фігури. Нею використовувалися гараж з автомобільчиком і табло, на якому висвітлювалися геометричні фігури, реактивні ключі із зображеннями фігур, і, якщо дитина правильно вибирала з двох ключів необхідний, виїжджав автомобільчик. Дії дітей 5–6 років натискали ключі навмання, для них була важлива гра, не виявлялося використання дослідницьких дій; деякі кидали побіжний погляд на фігуру; частина дітей обводили пальцем контур,

перераховували кути. Тобто характер зроблених помилок знаходився в прямій залежності від способу ознайомлення дітей з фігурами [84, с. 55].

За дослідженнями С. Якіменка, діти 2-6 років краще пізнавали предмети за формою, коли пропонувалося спочатку обмацати предмет, а потім знайти такий самий. Нижчі результати спостерігалися тоді, коли предмет сприймався візуально [9, с. 58].

З чотирьох способів обстеження геометричних фігур (розглядання, обмацування, розглядання і обмацування, маніпулювання) в 5 років найбільш високі результати спостерігалися після четвертого варіанту, після 5 років – першого варіанту; мабуть, інформація, додана дотиком, у дітей є основою для змішування близьких за формою фігур. Тобто для того, щоб дитина виділила істотні ознаки геометричних фігур, необхідно їх зорове і рухове обстеження. Рухи рук організують рухи очей і цього дітей необхідно навчити.

Дослідження О. Гаврилова розкривають особливості рухів рук при обстеженні предметів за формою. Дітям зав'язували очі і пропонували ознайомитися з предметом шляхом дотику. У 5-6 років – рухи виконавчі (катають, стукають, возять); 6-5 років – рухи установчі (затискають в руці); 5-8 років – рухи дослідницькі (простежування контуру, перевірка на пружність). Вивчення рухів очей здійснювалося через кінореєстрацію [2, с. 5].

У 5-6 років – рухи нечисленні, всередині фігури, іноді (одноразово) по осевій лінії, багато помилкових відповідей, змішання різних фігур.

У 6-5 років – рухи очей переважно всередині фігури, кількість рухів збільшується в два рази; судячи з траєкторії, орієнтовані на розмір і площа; великі, розмашисті, виявляються групи близько розташованих фіксацій, що відносяться до найбільш характерних ознак фігури; дають більш високі результати.

У 5-8 років – з'являються рухи, однак вони охоплюють найбільш характерну частину контуру, інші частини виявляються необстеженими; рухи всередині контуру, кількість та сама, високі результати; як і в попередній період, спостерігається змішання близьких фігур.

У 8-9 років – рухи по контуру, перетин поля фігури, причому рухи зосереджуються на найбільш інформативних ознаках, спостерігаються відмінні результати не тільки при розпізнаванні, але і при відтворенні.

У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем, підвищення ефективності освітнього процесу, одним з аспектів, що викликають найбільший інтерес, є виявлення, обґрунтування та перевірка педагогічних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності. Узагальнення результатів численних науково-педагогічних досліджень показує, що в теорії і практиці педагогіки можна зустріти такі різновиди педагогічних умов як:

- 1) організаційно-педагогічні (В. Беліков, Є. Козирєва, С. Павлов, А. Сверчков та ін.);
- 2) психолого-педагогічні (Н. Журавська, А. Круглий, А. Лисенко, А. Малихін та ін.);
- 3) дидактичні умови (М. Рутковська та ін.) і т.д.

Узагальнивши матеріали ряду досліджень [2; 3; 6], було виявлено, що педагогічні умови розглядаються вченими як умови, які покликані забезпечити певні педагогічні заходи впливу на розвиток особистості суб'єктів або об'єктів педагогічного процесу (педагогів або вихованців), яке тягне за собою в свою чергу підвищення ефективності освітнього процесу.

Аналіз досліджень, які зачіпають вирішення питань реалізації педагогічних умов, показав, що вони мають наступні характерні ознаки:

1) педагогічні умови розглядаються вченими як сукупність можливостей освітньої та матеріально-просторового середовища, використання яких сприяє підвищенню ефективності цілісного педагогічного процесу;

2) сукупність заходів впливу, які характеризуються як педагогічні умови, спрямовані, в першу чергу, на розвиток особистості суб'єктів педагогічної системи (педагогів або вихованців), що забезпечує успішне вирішення завдань цілісного педагогічного процесу;

3) основною функцією педагогічних умов є організація таких заходів педагогічної взаємодії, які забезпечують перетворення конкретних характеристик розвитку, виховання і навчання особистості, тобто впливають на особистісний аспект педагогічної системи;

4) сукупність педагогічних умов підбирається з урахуванням структури особистісної характеристики суб'єкта педагогічного процесу.

Виходячи з вищевикладеного, визначимо педагогічні умови формування уявлень про геометричні фігури у дошкільнят, які включають:

1) поетапне засвоєння знань:

1 етап – сприйняття форми на сенсорному рівні;

2 етап – засвоєння властивостей геометричних фігур;

3 етап – встановлення зв'язків і відносин між властивостями геометричних фігур (узагальнення).

2) вибір методів навчання [7, с. 61].

Провідне місце при вивченні геометричних фігур та їх властивостей повинні займати практичні методи, а, перш за все, продуктивна діяльність. Систематично повинні проводитися в безпосередньо освітньої діяльності та режимних моментах такі види робіт, як виготовлення геометричних фігур з пластиліну, паличок, паперу, їх вирізання, моделювання та ін. При цьому важливо вчити дітей розрізняти істотні і несуттєві ознаки фігур [9, с. 56].

Велику увагу при цьому слід приділити використанню прийому зіставлення і протиставлення геометричних фігур.

В ході виконання таких завдань відбувається формування уявлень про геометричні фігури. Це можуть бути завдання на:

– побудову геометричних фігур;

– розбиття фігури на частини і складання її з інших фігур;

– формування вміння читати геометричні креслення та ін.

3) продумана система організованої освітньої діяльності, яка включає використання дидактичних ігор, розвиваючих ігор та математичних розваг.

Тому педагогічні умови формування уявлень про геометрію дошкільників включають поступове набуття знань, вибір методів навчання та продуману

систему організованої навчальної діяльності. Свідома діяльність вихователя у формуванні уявлення про геометричні фігури створює сприятливі умови як для успішного оволодіння як усім курсом математики, так і для розвитку психічних процесів та самостійності.

Порядок у формуванні уявлень стосовно геометричних фігур:

1. Демонстрація геометричних фігур та їх називання.
2. Розгляд геометричних фігур за допомогою конкретних практичних дій.
3. Демонстрація ще кількох фігур однакової геометрії, але різних кольорів та розмірів.
4. Порівняння з об'єктами з подібною геометрією та формою. Знайдіть його в оточуючих предметах, схожих на цю фігуру.
5. Порівняння фігур між собою на основі геометрії.
6. Порівняння знайомих фігур, визначення спільних якостей та відмінностей (овали та кола, квадрати та прямокутники тощо).
7. Інтеграція властивостей геометричної фігури шляхом вимірювання, моделювання, креслення, навчання, побудови тощо [6, с. 10].

Фіксацію уявлень дошкільнят про знайомих геометричні фігури рекомендується проводити в різних видах діяльності. Певний порядок розгляду і порівняння моделей потрібний для розвитку здатності дошкільників послідовно визначати форму геометричних фігур, порівнювати їх однорідні характеристики, виділяти суттєві характеристики (наявність деталей, їх кількість, співвідношення розмірів) і відволікатися від незначних (колір, розмір, матеріал та ін.). Звідси висновок про необхідність навчання дошкільнят правильним методам обстеження форми геометричних фігур; розвивати здатність виявляти їх найпростіші властивості, а також вчити дошкільнят групувати геометричні фігури за ознаками, підкреслюючи незмінність форм; навчитися вибирати слова і малюнки серед фігур різного кольору і розміру; вчити знаходити в оточуючих предметах схожість з відомими геометричними формами; навчитися змінювати форми [1, с. 3].

Таким чином, в результаті систематично організованих педагогом дидактичних ігор, діти набували здатність підходити до кожної нестандартної задачі творчо, з позиції пошуку нового шляху вирішення. Характер пошукових дій при цьому поступово змінювався: від помилкових – до цілеспрямованих вірним діям. Від вирішення завдань за допомогою вихователя (на основі часткових підказок, використання навідних запитань, підтвердження часткового вирішення) діти переходили до повністю самостійного швидкого вирішення завдань в грі.

Список літератури

1. Баглаєва Н. І. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2014. № 7. С. 3–4.
2. Гаврилов О.В., Ляшенко О.М. Спеціальна методика математики :Підручник. Кам'янець-Подільський :ТОВ „Друк Сервіс”, 2014. 42. с.
3. Дмитренко Л. Математичний зореліт. Заняття для старших дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2009. № 5. С. 10-15

4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Плетеницька Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2012. 156 с.
6. Павленко Л. Г. Роль дидактичних ігор у розвитку логіко-математичних здібностей дошкільників // Таврійський вісник освіти. 2013. №2 (42). С.10-15
7. Степанова Т. М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 208 с
8. Щербакова Є.І. Методика навчання математиці дитячого садка: Навч. посібник. М.: Видавничий центр «Академія», 2014. 144 с.
9. Якименко С. І. Абетка. Логіка. Математика: метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. 176 с.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Борщенко Валерія Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри біології і охорони здоров'я
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Козарчук Володимир Сергійович

студент 4 року навчання, першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту та реабілітації
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Організаційна культура вчителя фізичної культури передбачає наявність готовності особистості покращувати соціальну атмосферу, де здійснюється процес навчання, виховання, розвитку школяра.

Особливого значення ця проблема набуває сьогодні для вчителів фізичної культури, які формують у школярів установку на організаційну культуру – найважливіший чинник успіху у навчальній та професійній роботі. На жаль, педагогічні умови, що сприяють формуванню у майбутніх учителів фізичної культури організаційної культури, не отримують належної уваги.

Мета нашої роботи полягає у висвітленні методики реалізації педагогічних умов формування організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури у навчально-виховному процесі вищого педагогічного навчального закладу та одержаних результатів у ході експериментальної роботи зі студентами.

У ході теоретичного дослідження було визначено, що формування організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури відбуватиметься ефективно, якщо у навчально-виховний процес вищої педагогічної школи запровадити відповідні педагогічні умови:

- усвідомлення студентами основних засад наукової організації праці вчителя;
- оволодіння студентами засобами організації міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу;
- розвиток у майбутніх учителів фізичної культури умінь саморегуляції поведінки.

На констатуючому етапі експерименту визначення рівнів сформованості організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури було обрано єдина діагностика, де виходячи з вивчення ступеня прояви ознак запропонованих критеріїв: знанієвий (усвідомлення значимості педагогічної діяльності, наявність педагогічних цінностей, наявність знань і умінь з організації своєї діяльності та діяльності школярів), діяльнісний (сформованість організаційно-

комунікативних та рефлексивних умінь, конфліктів), емоційно-вольовий (емоційна спрямованість, сформованість морально-вольових якостей, толерантність), вони були віднесені до відповідного рівня.

З урахуванням отриманих результатів, про сформованість рівнів організаційної культури, було розроблено методику, яка передбачала впровадження певних педагогічних умов у процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Цілеспрямована робота щодо формування організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури здійснювалася зі студентами експериментальної групи протягом двох років (2-3 курси) під час викладання спецкурсу «Основи формування організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури», а також викладання таких дисциплін, як «Педагогіка», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності тренера» та у позааудиторній діяльності студентів.

Експериментальна робота передбачала впровадження певних та теоретично обґрунтованих педагогічних умов, які мали сприяти оновленню змісту, а також активізації методів та форм організації навчальної та позааудиторної діяльності студентів експериментальних груп.

Для досягнення поставленої мети в ході експериментальної роботи вирішувалися такі завдання: 1) засвоєння теоретичних знань на лекційних заняттях, що ґрунтувалися на застосуванні проблемного методу та полілогу, та їх поглиблення на семінарських заняттях за допомогою семінарів, диспутів, дискусій, а також під час самостійної роботи студентів; 2) відпрацювання на практичних заняттях та у позааудиторній роботі практичних умінь у рольових та ділових іграх, вирішення педагогічних завдань, вирішення педагогічних ситуацій, тренінгів, проведення виховних заходів, фрагментів уроків тощо; 3) закріплення та вдосконалення отриманих знань та сформованих умінь під час проходження педагогічної практики в школі.

На першому (ознайомчому) етапі експериментальної роботи впровадження педагогічних умов здійснювалося переважно у процесі спецкурсу «Основи формування організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури», метою якого було формування організаційної культури майбутніх учителів середньої ланки освіти. Завдання спецкурсу полягали в ознайомленні студентів з професійною культурою вчителя загалом та організаційної зокрема, у придбанні практичних умінь та навичок щодо планування, організації роботи як колективу учнів, так і кожного учня окремо, встановлення міжособистісної взаємодії з учнями, їхніми батьками, адміністрацією навчального закладу, колегами, правильного планування та використання свого часу, організації спільної діяльності школярів під час проведення уроків та у позанавчальний час, розв'язання різних педагогічних, у тому числі і конфліктних ситуацій, швидко та правильно приймати відповідні рішення у виникаючих ситуаціях тощо.

Після завершення спецкурсу студенти повинні опанувати певні вміння та навички, а саме: навчитися організовувати колектив школярів, вміти науково організувати свою працю та працю учнів, планувати навчальну та позанавчальну діяльність дітей середнього шкільного віку, знаходити індивідуальний підхід до

кожного з учнів, вміти спілкуватися та співпрацювати з педагогічним колективом, адміністрацією навчального закладу, дітьми та їх батьками тощо [1].

Було проведено захист проектів «Моя школа майбутнього». Майбутні вчителі на підставі отриманих знань з організаційної культури повинні були розробити та захистити свій проект, що відображав їхнє уявлення про те, якою б вони хотіли бачити свою школу. Студенти були поділені на команди. Завданням цього конкурсу було: придумати та уявити назву та емблему школи. Форма презентації обиралася командою особисто [2]. Також вони мали розповісти про влаштування, закони та традиції, цінності, що панують у «їхній» школі, культурі та вимогах до поведінки вчителів та учнів, художнє оформлення школи тощо.

Другий (основний) етап передбачав оволодіння студентами практичними вміннями та навичками з організаційної культури майбутніми вчителями фізичної культури. Зважаючи на те, що часу на викладання спецкурсу відведено недостатньо, до проведення експериментальної роботи було залучено викладачів з педагогіки, психології, культурології.

Значне місце у формуванні організаційної культури майбутніх учителів фізичної культури займає педагогічна практика. Враховуючи це, на останньому (практико-орієнтованому) етапі завданням студентів було застосування здобутих знань, умінь та навичок організаційної культури безпосередньо у стінах школи, оскільки вони мали можливість безпосередньо контактувати з вчителями початкової та середньої ланки освіти, переймаючи у них досвід професійної діяльності, спілкування з батьками школярів, що сприяло формуванню їхньої організаційної культури.

Порівняльні дані кінцевого етапу експерименту показали значні зміни, що відбулися в експериментальній групі порівняно з контрольною.

Аналізуючи отримані дані, дійшли висновку, що поетапне впровадження у комплексі певних педагогічних умов (усвідомлення студентами основних принципів наукової організації праці вчителя; оволодіння студентами засобами організації міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу, розвиток у майбутніх учителів фізичної культури умінь саморегуляції поведінки) сприяло формуванню у майбутніх учителів організаційної культури, а також забезпечувало розвиток відповідних організаційних умінь у майбутній професійній діяльності.

Перспективу подальших досліджень бачимо у створенні та впровадженні інтегрованих курсів щодо формування організаційної культури майбутніх учителів інших спеціальностей, вивчення зарубіжного досвіду та впровадження його прогресивних ідей у практику формування організаційної культури майбутніх учителів.

Список літератури

1. Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : дис. докт. пед. наук: 13.00.04 / Пальшкова Ірина Олександрівна. – Одеса, 2009. – 474 с.

2. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: [монографія] / Н. В. Кудикіна. – Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. – 272 с.

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ, ЯК МОНІТОРИНГ ДОСЯГНЕНЬ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Верьовкіна Жанна Леонідівна,

Кандидат педагогічних наук,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Курбет Оксана Анатоліївна,

Аспірант,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Закон України «Про освіту» індивідуальну програму розвитку (ІПР) для осіб з особливими потребами (ООП) трактує як документ забезпечуючий індивідуалізацію освітнього процесу осіб з ООП необхідними психолого-педагогічними, соціокультурними, корекційними послугами для їх розвитку, які розробляється групою педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти з обов'язковим залученням батьків учня задля визначення конкретних стратегій і підходів до інклюзивного навчання. Важливим етапом планування ІПР учня з ООП є побудова цілей, завдань та стратегії, поставленої перед командою психолого-педагогічного супроводу [3].

Важливим етапом роботи з ООП є моніторинг реалізації завдань, цілей, стратегій, які поставлені в ІПР командою психолого-педагогічного супроводу. Педагогічні працівники (асистент учителя, дефектолог, психолог, соціолог, медичний працівник) закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), які задіяні в роботі з учнями ОПП, повинні налагоджувати взаємодію з батьками, опікунами, фахівцями психолого-педагогічного супроводу для надання допомоги учням ОПП.

Складовою планування ІПР є моніторинг динаміки розвитку учнів з ООП. внаслідок якого роблять висновок про ефективність застосованого методичного супроводу. Діяльність учня оцінюється не лише з позицій набутих знань, а задля прогресивного розвитку. Тому асистент учителя повинен вміти диференційно та компетентнісно планувати ІПР розвитку учнів з ООП відштовхуючись від всіх побажань учасників інклюзивного освітнього середовища для їх психологічного та соціального забезпечення, враховуючи численність проблем психологічної науки, пов'язаних із властивостями особистості ООП, її психічними станами, потенційними фізичними та розумовими можливостями, що обумовлюють успішність їх соціалізації та адаптації.

Команда педагогічних працівників ЗЗСО продумує таку стратегію роботи з усією групою, при якій учнів з ОПП оцінюють як результат, так і якість продукту учіння, ступінь прикладених зусиль, активність участі у групі, розвиток індивідуальних характеристик особистості.

Невід'ємною складовою процесу моніторингу є оцінка динаміки розвитку ООП, збирання відомостей про її успіхи (залікові роботи, контрольні листки, результати тестів тощо). Усі члени команди освітнього середовища інклюзії, залучені до розроблення ІПР, здійснюють моніторинг досягнень учня, внаслідок чого роблять висновок про ефективність стратегій, які застосовувалися.

З метою оптимізації планування освітнього процесу учня з ОПП використовується метод педагогічного моделювання ІПР (система, що передбачає збір різних технологій, методів, форм та засобів, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку здобувача освіти з активним залученням ОПП до життя колективу і т.д.).

Під час реалізації педагогічного моделювання та задля моніторингу динаміки розвитку учнів з ОПП важливо встановити показники відповідних рівнів досягнення індивідуальних очікуваних результатів визначених у ІПР [1]. Данні показники допоможуть здійснюється детальний аналіз та корекція запланованих завдань.

Отже ІПР учня з ООП включає:

- освітній маршрут, що визначає індивідуальні цілі, завдання процесу і розвитку учня з ООП;
- алгоритмом дій для команди педагогічних працівників, які організують освітній процес з урахуванням потреб і можливостей учня з ООП;
- гнучке планування роботи учня з ООП, яке потребує постійної корекції завдань.

Метод педагогічного моделювання ІПР включає:

- проєктування та поєднання необхідних структурних складових програми;
- формулювання завдань індивідуального освітнього процесу (спільно з опікунами, батьками);
- розподіл завдань в рамках реалізації програми;
- визначення змісту індивідуального навчання та корекції його компонентів;
- планування форм, засобів та технологій реалізації структурних складових програми [2].

Отже реалізація ІПР спрямована на:

- організацію діяльності команди педагогічних працівників ЗЗСО відповідно до плану;
- індивідуалізацію планування та проведення занять відповідно до потреб та можливостей учнів з ООП;
- кваліфікований методичний супровід інклюзивного навчання;
- введення різноманітних форм взаємодії на заняттях з використанням підтримуючих стратегій;
- організацію моніторингу навчальних досягнень і соціальної адаптації учнів з ОПП;
- організацію корекційної роботи.

Література:

1. Любарець В., Васильєва Г., Верьовкіна Ж. Диференційований підхід в інклюзивній освіті. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2017. Вип. 13. С. 150–156.
2. Любарець В. В., Верьовкіна Ж. Л., Журнал спостережень та планування роботи асистента вчителя закладів освіти з інклюзивною формою навчання. Київ: Міленіум, 2020. 90 с.
3. Liubarets V., Vasylieva H. Educational workers methodological competence formation in the conditions of inclusive learning. Paradigm of knowledge. Frankfurt, 2021. February 1(45). P. 154–175.

ОНОВЛЕНИЙ ВАРІАНТ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З МОВНОЇ ОСВІТИ (2018 Р.) ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ДОКУМЕНТ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Годунко Людмила Володимирівна

Кандидат педагогічних наук

ВСП «Сарненський педагогічний фаховий коледж РДГУ»

У ХХІ столітті спостерігаємо значний інтерес до процесу використання Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти в іншомовну освіту європейських країн у руслі сучасних тенденцій, що зумовило нагальне реформування освітньої системи. Європейські країни керуються найголовнішим офіційним документом Ради Європи «Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (2001 р.) [1] у процесі навчання школярів іноземної мови. Цей документ постійно знаходиться у розвитку, і як наслідок – у лютому 2018 року було опубліковано оновлений варіант «Довідник з новими дескрипторами. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти» [3], який є ще одним важливим кроком у процесі модернізації навчання іноземних мов. Авторами цього Довідника є провідні фахівці з іншомовної освіти Б. Норт, Т. Гудієр та Е. Пікардо.

Довідник з розширеними ілюстративними дескрипторами Загальноєвропейських Рекомендацій, що включає сфери – посередництво, багатомовна / плюрикультурна компетенції та мова жестів, сприятимуть якісній інклюзивній освіті для всіх та багатомовності і плюрикультурності. Нова публікація не впливає на конструкцію вихідного документа, а є розширенням вихідної описової системи Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (ЗЄР), не змінюючи статусу документа 2001 року.

Весь процес оновлення та розширення ілюстративних дескрипторів володіння іноземною мовою проходив у п'ять етапів:

- 1) заповнення прогалін в оригінальних ілюстративних дескрипторних шкалах доступними в подальшому матеріалами;
- 2) розробка дескрипторних шкал у розділах, які відсутні у вихідному документі ЗЄР, зокрема для посередництва / медіації;
- 3) розробка нової шкали для фонологічного контролю;
- 4) розробка дескрипторів для мови жестів;
- 5) порівняння дескрипторів для молодших школярів [3, с. 11–12].

Серед освітніх установ з 57 країн світу та Ради Європи, які у період з лютого по листопад 2015 року брали участь у процесі перевірки дескрипторів для посередництва, онлайн-взаємодії, реакції на літературу та формування багатомовної / мультикультурної компетенції та / або допомагали в початкових пілотних проектах, були також виші України, а саме – Київський національний

університет імені Тараса Шевченка, Одеський національний медичний університет, Сумський державний університет.

Рада Європи часто отримувала прохання продовжувати удосконалювати аспекти ЗЄР, зокрема ілюстративні дескриптори володіння другою / іноземною мовою. Були подані запити доповнити оригінальні ілюстративні шкали дескрипторами для посередництва, реакції на літературу та онлайн-взаємодію, створення версій для молодших учнів та мови жестів, а також для більш детального висвітлення дескрипторів для рівня А1 та рівня С. Відділ освітньої політики Ради Європи, активно використовуючи ЗЄР для створення розширеної версії ілюстративних дескрипторів, доповнив оригінали тексту ЗЄР. З цією метою до Ради Європи було запропоновано перевірені та відкалібровані дескриптори від ряду інститутів у галузі мовної освіти.

Важлива концепція посередництва (медіації), запроваджена в ЗЄР, набувала все більшого значення завдяки лінгвістичній та культурній різноманітності суспільства, відсутності перевірених і відкаліброваних дескрипторів. Тому розробка дескрипторів для посередництва була найдовшою та найбільш складною частиною проекту, в якому кожна дескрипторна шкала представлена з обґрунтуванням. Довідник висвітлює основні поняття ЗЄР як інструмент підвищення якості викладання та навчання другої / іноземної мови, а також багатомовної та міжкультурної освіти.

Довідник є важливим результатом проекту Відділу політики в галузі освіти з питань європейської інтеграції Ради Європи. Основна увага в цьому проекті полягала в оновленні ілюстративних дескрипторів ЗЄР:

- висвітлення певних інноваційних областей ЗЄР, для яких не було надано дескрипторних шкал в наборі дескрипторів 2001 року, але які стали більш актуальними упродовж останніх двадцяти років, особливо у посередництві (медіації) та багатомовній / мультикультурній компетенції;

- подальша розробка визначення рівня «+» та нового рівня «Pre-A1»;

- реагування на вимогу більш детального опису аудіювання та читання в існуючих масштабах та дескрипторів для таких комунікативних заходів, як взаємодія в Інтернеті, використання телекомунікацій, вираження реакції на творчий текст та літературу;

- збагачення опису рівня А1, а також рівнів С, особливо С2;

- введення нових ілюстративних дескрипторних шкал поряд з уже відомими;

- представлення схематичних таблиць, які групують шкали однієї і тієї ж категорії (комунікативна мовна діяльність або аспекти компетенції);

- запровадження короткого обґрунтування для кожної шкали з поясненням класифікації [3, с. 23].

Важливо зазначити, що крім роз'яснення аспектів ЗЄР, що містяться в Довіднику, та розширених ілюстративних дескрипторів, які він надає, користувачі можуть ознайомитися з двома основними політичними документами, що стосуються багатомовної, міжкультурної та інклюзивної освіти, а саме:

- Посібник із розробки та впровадження навчальних програм для багатомовної та міжкультурної освіти (Guide for the Development and Implementation of Curricula for Plurilingual and Intercultural Education, 2016) [5];

- Компетенції для демократичної культури: жити разом у рівних умовах у культурно різноманітних демократичних суспільствах (Competences for Democratic Culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies, 2016) [4].

Список використаних джерел

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Рада з питань співпраці в галузі культури. Комітет з освіти. Відділ сучасних мов / за наук. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.

2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment / ed. M. Milanovic. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 276 p.

3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors. Strasbourg: Council of Europe, 2018. 235 p.

4. Competences for Democratic Culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe, 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806ccc07>.

5. Guide for the Development and Implementation of Curricula for Plurilingual and Intercultural Education. Council of Europe, 2016. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae621>.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»

Горденко Світлана Іванівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна

Основною характеристикою світу є рух, зміна, розвиток, а головним змістом життя й фундаментальним засобом існування людини є її розвиток, який повно й інтенсивно спостерігається у студентському віці. Розвиток здобувача як соціально-особистісний феномен здійснюється перш за все у навчанні, тому основне суспільне й індивідуальне життя молодого людини сконцентроване у сфері освіти. Освітній заклад, виконуючи соціальне замовлення суспільства, як стверджував Дж. Дьюї, «може створити в проекті такий тип суспільства, який нам хотілося б мати». Індивідуальні можливості особистості є одним із базових психологічних ресурсів, що лежить в основі самодостатньої, ініціативної і продуктивної життєдіяльності. Світ, в якому живе людина, стає складним і суперечливим. Щоб виробити розумну стратегію власного життя в цьому світі, необхідно мати досить високий інтелектуальний і творчий потенціал, високий професіоналізм, тому одним з найважливіших завдань вищої школи є особистісний і професійний розвиток здобувачів.

Необхідність всебічного розвитку молодого покоління викликана суспільною потребою у нових типах мислення і нових способах перетворення дійсності. Авторитарна вища школа, яка донедавна була панівною, передбачала виконання соціального замовлення на людину певного типу. На жаль, ще й сьогодні традиційна вища школа продовжує бути орієнтованою на соціум, цілеспрямовано формувати особистість, потрібну для держави, спеціаліста-професіонала, який відповідає соціальному замовленню, має необхідну політичну орієнтацію, є лояльним. Це не означає, що в цій моделі абсолютно ігноруються індивідуальні запити і потреби здобувачів, однак вони заохочуються і задовольняються лише у тому випадку, коли відповідають інтересам держави.

Безперечно, сучасний етап входження країни до ринкової економіки, розбудови незалежної Української держави, демократизації суспільства, гуманізації вищої школи, вимагає переосмислення самої парадигми вищої освіти, відмови від адаптивної моделі засвоєння знань на користь моделі освіти, зорієнтованої на особистість. Центром всіх навчально-виховних дій має стати конкретний здобувач і, відповідно, всі способи та форми організації мають підпорядковуватися меті його всебічного особистісного і професійного розвитку. Головна увага має концентруватися на особистості здобувача, адже від того, який смисл має для нього професія, як він ставиться до інших людей, до себе,

залежить успішність професіоналізації. У сучасних непростих соціокультурних умовах вища школа має взяти на себе захист головного права кожного здобувача – права на такі умови навчального середовища, які б забезпечували йому повноцінний особистісний і професійний розвиток у максимально можливому діапазоні індивідуальних психологічних ресурсів.

Враховуючи вищесказане, слід розробити систему, яка б інтегрувала особистісно-творчі й суспільні освітні цілі. Проблема полягає у виробленні педагогічних основ, умов і технологій, за яких можливе поєднання індивідуальної творчої самореалізації здобувачів з одночасним засвоєнням ними освітніх стандартів з обраної спеціальності.

Педагогічна практика вимагає створення відносно простого і в той же час максимально універсального інструментарію здійснення особистісного і професійного розвитку здобувачів. Даний інструментарій має розкрити структуру цього розвитку та його динаміку в інноваційних технологіях навчання, у моделюванні самого освітнього середовища. У даному контексті слід переглянути основні компоненти освіти: зміст, форми, методи, технології навчання, методичне забезпечення (у тому числі підручники), функції викладача.

Суперечливість проблеми вибору інноваційних технологій навчання викликана тим, що сьогодні людство вже остаточно вичерпало потенціал свого розвитку в межах техногенної культури і дедалі більше усвідомлює, що суто технологічного розв'язання проблем не існує. Необхідна інша парадигма існування, яка ґрунтується на нових знаннях і загальних принципах мислення в умовах переходу до нової стадії розвитку людства – постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Вища школа має створити умови для розвитку особистості, яка володіє вищевказаними якостями. Це завдання вирішить не стільки зміст освіти, скільки інноваційні технології навчання. Вже у даний час виникла необхідність не лише в очному навчанні, а й у дистанційному, на основі сучасних інформаційних технологій.

Дистанційне навчання – це спосіб отримання освіти із використанням комп'ютерних та сучасних інформаційних технологій, що надає здобувачам змогу навчатися на відстані, без відриву від роботи та виїзду за кордон. Серед інших назв дистанційного навчання використовуються і такі, як «відкрита освіта», «електронна освіта», «віртуальне навчання» тощо. Такий спосіб отримання знань передбачає комфортну та зручну для кожного здобувача обстановку та можливість навчатися без відриву від роботи. На відміну від заочного навчання, з яким часто порівнюють дистанційну форму, остання передбачає не лише постійну самоосвіту та роботу з засвоєння знань, а і постійний контакт як із викладачами, так і з іншими здобувачами, в той час як заочна форма освіти передбачає спілкування з викладачем лише декілька разів на рік [6].

Н. В. Морзе визначає інформаційну технологію як сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються людьми для реалізації конкретного складного процесу шляхом поділу його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур і операцій, які виконуються більш або менш

однозначно і мають на меті досягнення високої ефективності в пошуку, накопиченні, опрацюванні, зберіганні, поданні, передаванні даних за допомогою засобів обчислювальної техніки та зв'язку, а також засобів їх раціонального поєднання з процесами опрацювання даних без використання машин [4]. Інформатизація процесу освіти та новітні інформаційно-комунікаційні технології(ІКТ) за умови повного їх використання та введення до освітнього процесу, докорінно змінюють перебіг життя суспільства. У процесі дистанційного навчання використовуються дистанційні курси – інформаційні продукти, які є достатніми для навчання за окремими навчальними дисциплінами». Це передбачає створення та підтримку «життєдіяльності» загального освітнього простору, який міг би охопити максимальне коло бажаючих отримати освіту та об'єднати не лише здобувачів та викладачів різних країн, стимулюючи корисний процес обміну досвідом, та сприяв би циркуляції знань. Але важливий нюанс полягає в тому, що на відміну від зарубіжних країн, де дистанційна освіта стоїть поряд із класичною формою здобуття освіти, в нашій державі вона є не альтернативною, а лише однією з допоміжних форм. Хоча перелік її переваг, доведений дослідженнями, досить великий. Серед них можна виділити:

1. Актуальність, що передбачає використання найсучасніших засобів для здобуття інформації, ІКТ та можливостей Інтернету.

2. Порівняно більші обсяги інформації, яку можна отримати в умовах дистанційного навчання у коротші строки.

3. Зручність, за якої кожен здобувач має можливість обрати власний ритм та режим отримання знань у комфортній для нього обстановці, що сприятливо вплине на сам процес навчання.

4. Індивідуалізація, що дає змогу кожному здобувачу узгодити навчання зі своїми потребами.

5. Доступність, що передбачає економію часу та коштів за рахунок використання навчальних приміщень та представлення вільного доступу до навчальних матеріалів.

6. Гнучкість, яка надає можливість викладати матеріал відповідно до рівня підготовки та базових знань здобувачів, створюючи додаткові сайти з необхідною інформацією та сайти, на яких здобувачі можуть обмінюватися інформацією, відповідаючи на запитання один одного та навчатися, навчаючи інших.

7. Відсутність географічних бар'єрів, за якої відпадає необхідність дорогого переїзду та проживання в інших країнах, а натомість надається можливість спілкування з викладачами та здобувачами по всьому світу без обмежень [6].

Оскільки одним із стратегічних напрямів реформування системи вищої освіти в Україні є активне запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій навчання, важливо визначити кореляцію комп'ютеризації освіти і розвитку креативних здібностей здобувача, зокрема застосування інтерактивних методів навчання при вивченні курсу «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», як засобу залучення здобувачів до навчання в умовах

«навчаючись – учись», розвиваючи самостійність, активність, творчість та практичність мислення.

Існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Цей термін відносно новий, його увів 1975 року німецький дослідник Ганс Фрінц. Тлумачення слова, представлене в іншомовних словниках, свідчить, що поняття «інтерактивність» прийшло до нас з англійської мови «inter» – взаємо-, act – діяти, отже, можна пояснити як взаємодію здобувачів, перебування їх у режимі бесіди, діалогу, спільної дії.

За визначенням педагогічного енциклопедичного словника за редакцією Б. Бім-Бада інтерактивне навчання – це навчання, яке побудоване на взаємодії того, хто навчається, з навчальним середовищем, яке є сферою досвіду, що засвоюється [5, с.107].

С. Кашлев визначає інтерактивні методи навчання як педагогічну взаємодію з високим рівнем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну діяльностями, зміною та різноманітністю їх видів, форм і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї діяльності та взаємодії, що відбулася [2, с.19].

К. Баханов визначає його як навчання, спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів за допомогою організації спілкування між собою, здобувачів з викладачем, між групами, що спрямоване на розв'язання спільної навчальної проблеми [1].

Отже, інтерактивне навчання – форма пізнавальної діяльності, спрямована на підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом взаємодії суб'єктів навчання.

На думку О. Коротаєвої, особливість інтерактиву полягає в тому, що в ході навчання практично всі здобувачі виявляються залученими у процес пізнання, вони мають можливість аналізувати те, що вони вже знають, розуміють [3 с. 169]. Під час інтерактивного навчання здобувач стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це забезпечує внутрішню мотивацію навчання, що сприяє його ефективності.

Ефективною інтерактивною технологією в освіті є *педагогічний коучинг* (від англ. coaching-наставляти, надихати, тренувати для спеціальних цілей, підготовляти до вирішення певних завдань) як система андрагогічних принципів і прийомів, які сприяють розвитку потенціалу особистості та групи спільно працюючих людей.

Коучинг як сучасна технологія складається з певних методів і технік та дозволяє конкретно сформулювати бажаний результат, розробити нові підходи й чітко окреслити можливості досягнення запланованого результату, розкривши потенціал і здібності слухача. Коуч (людина, яка використовує коучингові техніки) не виступає у ролі консультанта, не дає порад або рекомендацій, вона допомагає об'єктивно побачити ситуацію, проаналізувати її та знайти способи вирішення поставлених завдань, використовуючи можливості та здібності іншої людини.

Основний інструмент коучингу – запитання, за допомогою яких можна допомогти слухачам самостійно проаналізувати існуючу ситуацію та спрямувати

її на пошук власних оптимальних дій і рішень. Коучингові запитання схожі на сократівські. Давньогрецький філософ Сократ будував своє вчення на запитаннях, які послідовно ставив своїм учням у такий спосіб, щоб ті, відповідаючи на них, самостійно дійшли до важливих і логічних висновків.

Викладач – коуч – це, насамперед, підтримка. Якщо ми хочемо, щоб у когонебудь щось виходило, ми плекаємо цю людину, підтримуємо, допомагаємо зрозуміти складну й нову для неї інформацію. Якщо організація навчального процесу здійснюється за допомогою коучингових технік, то у слухачів формується чіткий алгоритм дій при виникненні тих чи інших надзвичайних ситуацій, створюються комфортні умови для усвідомлення конкретних дій. Дуже важливо у процесі такого спілкування не оцінювати, людину й не нав'язувати їй власний погляд.

Розрізняють декілька видів коучингу: індивідуальний, груповий, командний, кар'єрний, корпоративний, бізнес-коучинг, коучинг конфліктів тощо.

Незважаючи на різновиди, коучинг дозволяє оцінити ситуацію, що склалася, знайти різні способи вирішення проблеми, проаналізувати їх і обрати найоптимальніший, скласти план дій, навчитися контролювати свої дії та активно співпрацювати з іншими.

Коучингові запитання – це запитання, що стимулюють розумову діяльність, розвивають відповідальність, творчі здібності та рівень самостійності. І взагалі, технологія коучингу є результативним, тонким і перспективним інструментом як у процесі функціонального навчання, так і в індивідуальному професійному розвитку педпрацівка.

Коучинг дає можливість проводити цілеспрямовані бесіди, які допомагають визначити цілі та розробити план руху вперед, а також надихають на підвищення рівня майстерності. Як результат, професійна навчальна діяльність може стати більш персоналізованою, спільною та цілеспрямованою.

Таким чином, як освітня технологія, коучинг належить до інтерактивних технологій сучасної освіти. Функціональне навчання повинно бути спрямованим на тих, хто навчається, де роль викладача більш схожа на ту, що відіграє тренер або консультант, та полягає у тому, щоб направляти здобувачів, розкриваючи і використовуючи при цьому їхній власний внутрішній потенціал [2].

Наступний різновид інтерактивного навчання набуває метод *«кейс-стаді»*, який сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем.

Мета методу кейс-стаді – створити для здобувачів таку ситуацію, за якої їм необхідно буде приймати рішення. Акцент робиться на самостійному навчанні на основі колективних обговорень. Здобувачі мають визначити істотні й другорядні факти, вибрати основні проблеми і виробити стратегії та рекомендації щодо подальших дій. При цьому роль педагога зводиться до спостереження і управління дискусією присутніх.

В ході проведення семінарських занять з курсу «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» при підготовці до обговорення кейсів здобувачі мають вивчити факти, зробити висновки з даних фактів, оцінити альтернативи дій в тій чи іншій ситуації і зробити вибір на користь того чи іншого плану дій. Здобувачі

мають усвідомлювати, що користь від кейсів вони можуть отримати лише в тому випадку, якщо будуть брати безпосередню участь у дискусії. Адже абстрактні знання, відірвані від реальної ситуації дають мало користі. Розбираючи кейс, здобувачі фактично отримують на руки готове рішення, яке можна застосувати в аналогічних обставинах. Збільшення в «багажі» проаналізованих кейсів щодо алгоритмів дій при виникненні надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру збільшує ймовірність використання готової схеми рішень до ситуації, що склалася, формує навички вирішення більш серйозних проблем.

Кейс повинен задовольняти наступні вимоги:

- відповідати чітко поставленій меті створення;
- мати відповідний рівень складності;
- бути актуальним;
- ілюструвати типові ситуації;
- розвивати аналітичне мислення;
- провокувати дискусію;
- мати кілька рішень.

Розглядають кейси (ситуаційні вправи) *польові* – засновані на реальному фактичному матеріалі та *кабінетні* – вигадані.

Кейси повинні бути правдивими, реалістичними, однак, в той же час, не обтяженими деталями, бути за тематикою зв'язаними з матеріалом, що вивчається. Ситуаційні вправи пропонують розгляд подій, з якими, як правило, стикаються керівники та фахівці в конкретних умовах.

Обов'язкові складові кейсу:

- назва кейсу; опис основної ідеї кейсу (огляд кейсу);
- мета кейсу (чого навчає); місце кейса в навчальному плані;
- формулювання проблеми та план вивчення матеріалів кейса;
- поетапне завдання для виконання;
- питання для обговорення;
- вимоги до оформлення результатів роботи з кейсом;
- опис ситуації;
- довідкові матеріали;
- посилання на додаткові інформаційні ресурси (для самостійного вивчення).

Визначення та кваліфікація проблеми займає винятково важливе місце в процесі конструювання моделі ситуації. Разом з тим текст кейсу не повинен підказувати жодного рішення щодо поставленої проблеми.

Для ефективного використання кейс-методу необхідно створювати спеціальні умови:

- забезпечення достатньо високої складності пізнавальних проблем, які потрібно вирішувати здобувачам;
- створення викладачем логічного ряду запитань щодо пізнавальної проблеми, які спонукають до пошуку істини;
- створення в аудиторії атмосфери психологічного комфорту, яка має сприяти вільному висловлюванню слухачами думки, не боячись помилки;
- відведення спеціального часу на осмислення способів вирішення проблеми.

Існують наступні типи кейсів: кейс-випадок, кейс-вправа і кейс-ситуація.

Кейс-випадок – це короткий кейс, який розповідає про окремий випадок. Його можна використовувати під час лекції, для того, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення.

Кейс-вправа – надає здобувачу можливість застосувати на практиці здобуті навички. Найчастіше використовується там, де необхідно провести кількісний аналіз.

Кейс-ситуація – класичний кейс, що вимагає від слухача аналізу ситуації. В ньому найчастіше ставиться запитання: «Чому ситуація набула такого розвитку і як становище можна виправити?».

Здобувач, який готується до обговорення кейсу в аудиторії, має вивчити факти, зробити висновки з даних фактів, оцінити альтернативи дій в даній ситуації і зробити вибір на користь того чи іншого плану дій. Більш того, здобувач має бути готовим представити свої думки під час обговорення в аудиторії, відстояти свої погляди і, в разі необхідності, переглянути початкове рішення. Здобувач має усвідомлювати, що користь від кейсу він може отримати лише в тому випадку, якщо він буде брати активну участь у дискусії.

Звичайно, кейс-метод не принесе користі, якщо його відірвати від решти навчального процесу. Він має застосовуватися нарівні з іншими методами викладання. Питання, яке закономірно постає перед викладачем, коли рішення про використання кейс-методу на заняттях вже прийнято, це питання про те, чи існує об'єктивний критичний мінімум (або максимум) кейсів, який забезпечить цілісність курсу та досягнення поставлених навчальних цілей. Важко дати універсальну пораду в цьому питанні, адже все залежить не тільки та не стільки від нашого бажання, але й від інтелектуального та освітнього рівня аудиторії, з якою працює викладач, від її готовності працювати по-новому.

Під час розв'язання кейса здобувачі не тільки використовують отримані знання, але й виявляють свої особисті якості, зокрема уміння працювати в групі, а також демонструють рівень бачення ситуації.

Таким чином, застосування кейс-методу в ході проведення функціонального навчання з питань безпеки життєдіяльності та основи охорони праці з одного боку стимулює індивідуальну активність слухачів, забезпечує високу ефективність навчання, формує певні особистісні якості і компетенції, а з другого дає можливість самим педпрацівникам самовдосконалюватись, по-іншому мислити й діяти.

Цілком ймовірно, що найближчими роками ситуативна методика стане домінуючою, оскільки кейс-метод відповідає потребам часу і несе в собі великі можливості [2].

Таким чином, застосування інтерактивного навчання під час вивчення курсу «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» дозволяє створити умови, за яких кожен здобувач вищої освіти вчиться креативно мислити, ухвалювати продумані рішення, переносити теоретичні знання у професійну діяльність, що є особливо важливим для формування спеціаліста, який відповідально ставиться до безпеки своєї праці.

Список літератури

1. Баханов К. О. Інтерактивне навчання // Історія в школах України. 1998. №2.С. 31–36.
2. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения. Минск: Белорусский верасень, 2005. 196 с.
3. Коротаяева Е. В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. Москва, 2003. 176 с.
4. Морзе Н. В. Інформаційні технології в навчанні : навч. посіб. Київ: Видавнича група ВНУ, 2004. 240 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / [Сост. Бим-Бад Б. М.]. Москва, 2002. 528 с.
6. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje> (дата звернення: 22.10.2021)

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ СПОРТСМЕНІВ З ТРАВМОЮ ГОМІЛКОВОСТОПНОГО СУГЛОБА ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КАБАТ

Долинський Борис Тимофійович

д.п.н., проф.
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Буховець Божена Олегівна

к.н.ф.с., викладач
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Дишель Галина Олександрівна

старший викладач

Найденська Ганна Павлівна

Студент

Мальцева Анастасія Анатоліївна

студент

Актуальність теми дослідження. В наслідок ушкодження опорно-рухового апарату (ОРА) виникають анатомічні та функціональні порушення всіх систем організму. Такі пошкодження призводять до дисфункції ОРА у вигляді обмеження самообслуговування та рухових можливостей.

Пошкодження гомілковостопного суглоба є дуже частим ушкодженням, в порівнянні з іншими травмами кінцівок. У більшості випадків травма гомілковостопного суглоба відбувається через невірну техніку стрибків, маніпулювання предметами, не дотримання техніки безпеки тощо. При недотриманні техніки виконання рухів або техніки безпеки можливо виникнення різних ушкоджень, а саме вивихів і переломів.

Як один з методів корекції порушень ОРА людини, а саме травми гомілковостопного суглоба є лікувальна гімнастика (ЛФК). Засоби ЛГ, а саме фізичні вправи, що направлені на покращення загального стану травмованих.

Існує велика кількість авторських методик ЛГ, однак існує проблема вибору ефективного, що сприяє відновленню ОРА спортсменів після травм, особливо гомілковостопного суглоба. Серед сучасних методик відновлення ОРА у спортсменів науковці виділяють метод Кабот (PNF або нервово-м'язового полегшення).

Останнім часом ця проблема набула особливої актуальності. Професійний підхід до методики проведення занять ЛГ дозволяє успішно пройти курс фізкультурно-спортивної реабілітації після травм опорно-рухового апарату.

Мета дослідження - визначити ефективність застосування ЛГ методикою Кабот для відновлені функцій ОРА при травмі гомілковостопного суглоба.

Для вирішення цих завдань наукового дослідження були використані наступні методи дослідження: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури, аналіз медичної документації, педагогічні (тестування, спостереження, експеримент), математична обробка даних.

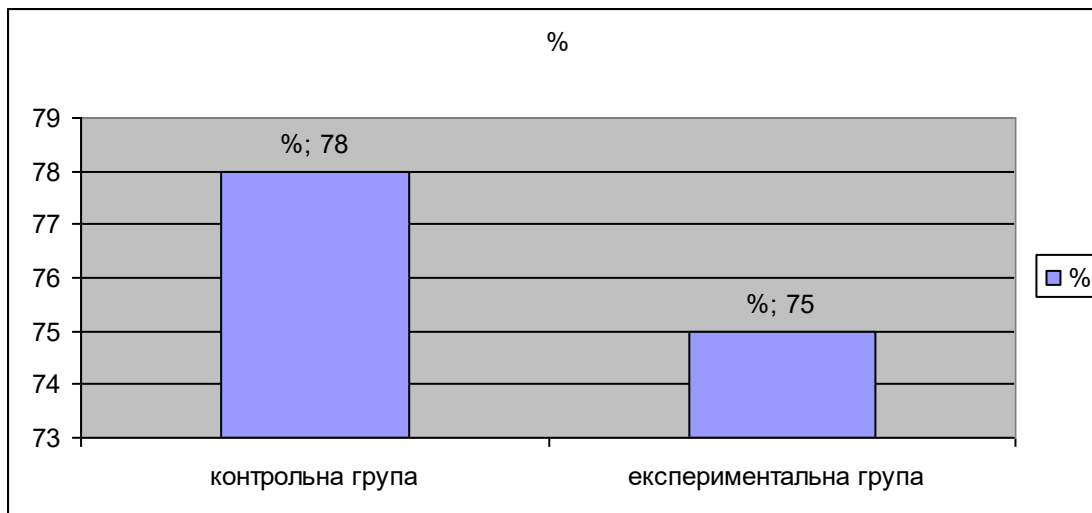
З метою визначення ефективності застосування ЛГ при лікуванні травмах гомілковостопного суглоба нами було проведено експериментальне дослідження

Для дослідження стану травмованих на гомілковостопний суглоб до і після проведення занять з ЛГ. Представники експериментальної групи займались за запропонованої методикою ЛГ методом Кабат, а от в контрольній групі застосовували стандартний комплекс ЛГ.

Методи екфективності дослідження були стандартні тести визначення рухливості в гомілковостопному суглобі та тест визначення еластичності стопи.

В ході дослідження були отримані позитивні результати за всіма показниками, як у представників контрольної так і експериментальної груп, однак у в контрольній у більшій мірі.

Аналіз результатів дослідження чоловіків і жінок в контрольній та експериментальній групі до проведення дослідження представленоу рис. 1.

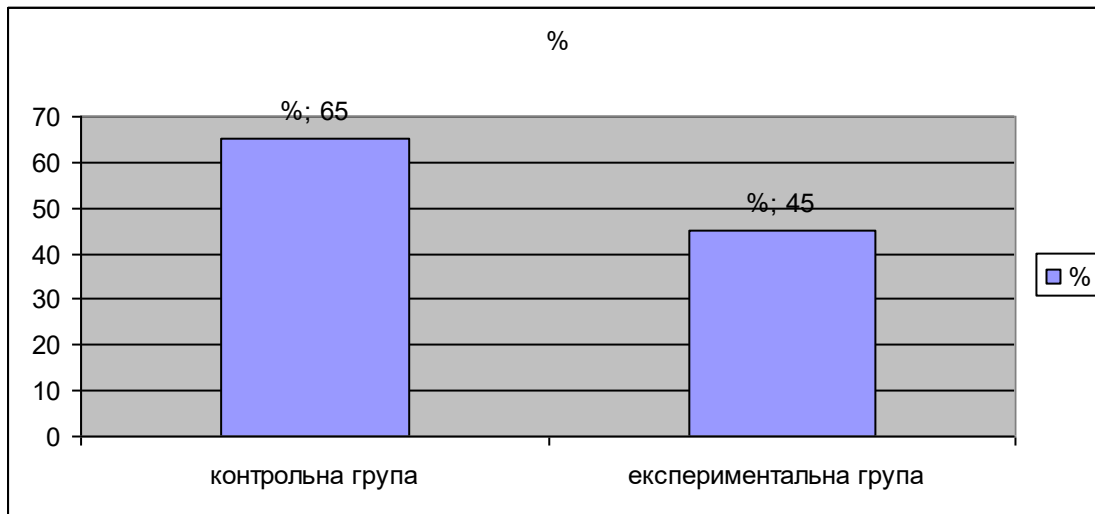

Рис. 1. Показники тесту вальгусного і варусного навантаження на початку дослідження.

За даними дослідження у 78% преставників контрольної групи відмічається варусна та вальгусна деформація стопи. Как дисфункція за результатами тестування констатована у 75% представників експериментальної групи.

Наприкінці дослідження у представнків контрольної групи в ході тестування вальгусного і варусного навантаження в представників контрольної групи

показник дисфункції був констатован у 65% досліджуваних контрольної групи та 45% представників експериментальної (рис. 2). Така позитивна динаміка за результатами тестування доводить ефективність запропонованої методики.

Рис. 2. Показники тесту вальгусного і варусного навантаження на напrikінці дослідження.

При дослідженні еластичності стопи були отримані такі результати: в контрольній групі у 66% травмованих була порушена еластичності стопи; в експериментальній групі у 60% травмованих була порушена еластичності стопи.

Гомілковостопний суглоб є складним анатомічним утворенням, що має кісткову основу і зв'язковий апарат з судинами, сухожиллями і нервами. Судини проходять навколо гомілковостопного суглоба.

Пошкодження гомілковостопного суглоба вважається найбільш частими серед всіх видів травм кінцівок серед спортсменів різної кваліфікації. До основних видів пошкодження гомілковостопного суглоба відносяться: перелом гомілки, перелом виростків гомілки, розриви зв'язок, вивих гомілки, переломи щиколоток, вивих стопи.

При відновленні організму після травм опорно-рухового апарату застосовується ЛГ. Відмітна особливість ЛФК в порівнянні з іншими методами відновлення полягає в тому, що вона використовує основний засіб фізичного виховання, а саме вправи.

Фізичні вправи є потужним стимулятором покращення життєвих функцій організму людини. У ЛФК розрізняють наступні форми занять: ранкову гімнастику, лікувальну гімнастику, теренкур, дозовану ходьбу, плавання, біг на лижах та ін.

До групових її видів можливо віднести: елементи спортивних ігор, ближній туризм, певні елементи спорту.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень присвячених ефективності застосуванню ЛГ при травмах ОРА у спортсменів. З роками все більше постає питання, щодо вибору найефективніших методів та методик корекції прояву моторних порушень в ході травмування.

Сучасні науковці виділяють застосування методу Кабат в комплексі ЛГ при травмі гомілковостопного суглоба.

З метою визначення ефективності застосування ЛГ при відновленні ОРА спортсменів різної статі та виду спорту була запропонована методика застосування ЛГ методом Кабат.

В ході проведення дослідження були визначені її значні переваги від стандартної методики ЛГ при аналогічних травмах. Ці дані підтверджені в ході тестування за запропонованими тестами на початку та наприкінці дослідження.

Література

1. *Гужаловский, А.А.* Основы теории и методики физической культуры: учеб. для техникумов физ. культ. [Текст] / А.А. Гужаловский. – М.: Физкультура и спорт, 2006. – 352 с.
2. *Дубровский, В.И.* Лечебная физическая культура: учеб. для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / В.И. Дубровский – 2-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 608 с.
3. *Древинг, Е.Ф.* Лечебная физкультура в травматологии [Текст] / Е.Ф. Древинг. – М.: 2000. – 134 с.
4. *Евсеев, Ю.И.* Физическая культура: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений [Текст] / Ю.И. Евсеев. – 3-е изд. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 382 с.
5. *Епифанов, В.А.* Восстановительное лечение больных с заболеваниями и повреждениями опорно-двигательного аппарата [Текст] / В.А. Епифанов. – М.: Медицина, 2004. – 188 с.
6. *Епифанов, В.А.* и др. Лечебная физическая культура: Справочник [Текст] / Под ред. В.А. Епифанова. – Изд. 2-е, перераб., доп. – М., 2001. – 232 с.
7. *Епифанов, В.А.* ЛФК: Учебное пособие для вузов [Текст] / В.А. Епифанов. – М.: Гэотар-мед, 2002. – 345 с.
8. *Иваницкий, М.Ф.* Анатомия человека [Текст] / М.Ф. Иваницкий. – М.: ФиС, 1998. – 463 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дорохова Дар'я Олександрівна

магістрант спеціальності «Дошкільна освіта»
Київського університету імені Бориса Грінченка

Волинець Юлія Олександрівна,

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук

Дошкільна освіта є першою ланкою в становленні та розвитку дитини, як особистості. Саме тому, дошкільна освіта є фундаментом освітньої системи країни і має велике соціально-економічне значення, яке обумовлюється необхідністю комплексної реалізації програми розвитку дітей дошкільного віку.

На сучасному етапі у дошкільній педагогіці відбувається низка оновлюючих процесів: оновлення, збагачення змісту освіти; запровадження новітніх підходів до організації роботи з дітьми дошкільного віку; запровадження інновацій різного рівня.

Нагальні вимоги до сучасних освітніх установ були сформульовані в Законі України «Про освіту» та конкретизовані в національній доктрині освіти, де виділено одне з головних завдань – стимулювання та розвиток інноваційних процесів. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Відтак, характерною ознакою сучасної педагогіки постає інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому [3].

Визначимо поняття «інновація», «інноваційні технології навчання». Інновація з англійського слова «Innovation», що означає «нововведення», «новина», «новаторство» [2]; також «інновації» – це і, як ідеї, і процеси, і засоби, і результати, взяті в єдності якісного вдосконалення педагогічної системи [6]. Інноваційні технології навчання мають за мету прищепити дошкільним педагогам дослідницькі уміння та сформувати активну, ініціативну, відповідальну та творчу особистість. У діяльності дошкільних педагогів особливо важливу роль має їх ініціатива і винахідливість, творчий підхід і прагнення до розробки й впровадження змін, цікавих ідей спрямованих на освітній процес та їх практична реалізація, а також умов, які створює для своїх працівників керівник ЗДО для здійснення інноваційної діяльності [1].

Актуальність інновації полягає в тому що, передбачуване нововведення має максимально відповідати потребам закладу дошкільної освіти, політиці держави у справі виховання і навчання дошкільників.

Важлива роль в процесі впровадження інноваційних технологій навчання в державних закладах дошкільної освіти належить директорові. Він має визначити

перспективу розвитку свого закладу з урахуванням соціального замовлення суспільства та за допомогою цього чітко сформулювати ціль інноваційної діяльності.

В процесі впровадження інноваційних технологій навчання директор повинен: уміти відрізнити цілі, які реально виконуються, від хибних і недосяжних; бути готовим запропонувати своїм підлеглим чітку, засновану на цікавих ідеях програму або план дій; твердо знати, що має на меті програма, чітко сформулювати, до яких результатів приведе її реалізація; уміти донести свої ідеї до колег таким чином, щоб вони не тільки зрозуміли, але й прийняли їх, захотіли здійснити; мати в колективі групу однодумців; мислити категоріями успіху [5].

Перед тим як починати впроваджувати ту чи іншу інноваційну технологію в галузі дошкільної освіти, необхідно провести діагностичні дослідження, щодо ставлення колективу закладу дошкільної освіти до впровадження конкретної технології, необхідність її впровадження та спрогнозувати результати впровадження. І тільки після цього потрібно затверджувати рішення щодо впровадження.

Перетворення, що відбуваються в українській системі освіти, націлюють дошкільних педагогів на необхідність перевірки існуючих форм, способів і методів освітнього процесу. Роль дошкільного педагога в процесі введення інновації в реальність закладу дошкільної освіти є досить значною. Ця роль вимагає багатосторонніх навичок (здатність діагностувати поточну ситуацію, обґрунтовувати зміни в галузі знань, нововведень). Творчість педагога в постійно мінливих умовах сучасної освіти є неодмінним атрибутом розвитку. Творчий педагог пропонує свої рішення, які стануть відповіддю на конкретні потреби вихованця, будуть підтримкою для його всебічного розвитку, сприятимуть зростанню привабливості закладу дошкільної освіти, а також особистості педагога. Результатом інноваційних процесів в державному закладі дошкільної освіти є використання нововведень, як теоретичних, так і практичних. Введення інновацій має на увазі, як правило, перехід на нову комплексну програму, або поява пріоритетного напрямку (ЗДО з фізкультурно-оздоровчим напрямком і художньо-естетичним тощо) [1].

Психологічний супровід впровадження інновацій, включає в себе три етапи: діагностичний, який включає в себе вивчення професійних якостей педагогів, вивчення індивідуальних особливостей розвитку потенційних можливостей дітей, вивчення особистісних якостей вихователів; *консультативно-просвітницький*, який включає в себе підвищення професійних якостей педагогів, формування мотиву до самоосвіти педагогів, сприяння в усвідомленні необхідності зміни регламентації навчально-виховного процесу; *корекційно-розвивальний*, тренінги особистісного зростання для педагогів, тренінги ефективної взаємодії батьків з дітьми, використання здоров'язбережувальних арт-технологій у корекційно-розвивальній роботі з дітьми.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, досвід роботи сучасних закладів дошкільної освіти близького і далекого зарубіжжя, впровадження інноваційних технологій навчання відбувається за такими етапами: 1 –

аналітичний; 2 – підготовчий; 3 – діагностичний; 4 – практичний; 5 – узагальнюючий. Розкриємо їх більш детально:

1 – аналітичний. Під час цього етапу аналізується психолого-педагогічна література та практика реалізації і впровадження інновацій. Складається цільова комплексна програма діяльності конкретного дошкільного закладу (групи), створюється банк даних з педагогічних технологій, опрацьовуються і апробуються діагностичні методики, спрямовані на визначення потенційних можливостей дітей. На даному етапі слід провести діагностику підготовленості всього педагогічного колективу закладу (групи) до роботи в нових умовах, провести соціологічні дослідження тестуванням, анкетуванням педагогічних працівників з метою з'ясувати їхній професійний рівень та організувати науково-методичну роботу з ними.

2 – підготовчий. Створюються умови для організації продуктивної праці педагогічного колективу закладу (групи) для успішного розв'язання проблеми, виділяються основні аспекти роботи:

- розробка моделі розвитку інноваційних педагогічних технологій;
- написання, обґрунтування експерименту;
- розробка концепції діяльності. Обов'язковою умовою роботи закладу на даному етапі повинно бути створення творчих динамічних груп з розробки і впровадження інноваційних програм.

3 – діагностичний. Вивчається готовність закладу (групи) до реалізації експерименту. Проводиться повторна психолого-педагогічна діагностика:

- розвиток пізнавальних можливостей і здібностей дітей;
- розвиток творчого та професійного потенціалу вихователів;
- професійна компетентність і готовність керівників до впровадження інноваційних технологій.

Виявляються можливості даного закладу (групи) для переходу до нової моделі, а також проводяться корекційні дії згідно з результатами діагностичного етапу. Вихователі продовжують вивчати інноваційні методи.

4 – практичний. В практику роботу дошкільного закладу (групи) впроваджується інноваційна педагогічна технологія. Проведення констатуючих зрізів, контроль та корекція досліджуваних процесів. На даному етапі слід створювати розвивальне педагогічне середовище.

5 – узагальнюючий. Узагальнюються результати впровадження нових технологій. Це той етап, коли вихователі самі розпочинають впроваджувати нові, оригінальні форми та методи, аналізують досягнуте та його оцінюють об'єктивно [4].

Отже, узагальнюючи вище зазначене, можна зробити висновок, що процес впровадження інноваційних технологій навчання в державних закладах дошкільної освіти є невід'ємною складовою модернізації освіти. Спільна робота всього закладу, колективу однодумців, які прагнуть до саморозвитку є запорукою успіху.

Список літератури:

1. Волинець Ю.О. «Інноваційні технології навчання в державних закладах дошкільної освіти: теоретичний аспект» / Ю.О. Волинець, Д.О. Дорохова / Молодий вчений : науковий журнал. – 2021. – № 4 (92), квітень. – С. 194-197. doi: 10.32839/2304-5809/2021-4-92-40.
2. Гільбух Ю. З., Дробноход М. І. Інноваційний експеримент у школі. На допомогу початкуючому дослідникові. – К., 199. С.3.
3. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць /за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 492 с.
4. Машкіна Л.А. Підготовка студентів до впровадження педагогічних інновацій в дошкільних закладах: Монографія / Л.А. Машкіна – Хмельницький: ТОВ НВП «Еврика», 2004. – 204 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За заг. ред. О.М. Пехоти. – Київ: АСК, 2001. – 256 с.
6. Підласий І. П., Підласий А. І. Педагогічні інновації // Рідна школа. 1998. №12. С.3.

СТВОРЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У СЕРВІСІ WORDWALL

Золотухіна Анастасія Вікторівна

Вчитель початкових класів

Комунальний заклад "Навчально-виховний комплекс "Криворізька спеціалізована школа І-ІІІ ступенів із поглибленим вивченням іноземних мов - дошкільний навчальний заклад" Криворізької міської ради Дніпропетровської області

Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дітей потреби в знаннях, активному інтересі до того, що може стати їх новим джерелом удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Кінець ХХ століття – це початок популяризації в освіті дидактичних ігор. Вони стали одним з рушійних методів в освіті, виходячи за межі вже відомих традиційних методів навчання, разом з тим, вбираючи в себе їх елементи. Відмінність від звичайної гри полягає в тому, що в дидактичній грі основна діяльність – навчальна, яка тісно пов'язана з ігровою. З того часу пройшло пів століття, і стає зрозумілим, що дидактична гра, в первісному її баченні, з кожним роком втрачає свою актуальність для учнів. Якщо здобувачів освіти початкової ланки ще можна зацікавити звичайною дидактичною грою, то учні старших класів втрачають інтерес за лічені хвилини. Нові технології змушують людський мозок еволюціонувати в небаченому досі темпі. Діти, які ніколи не жили у світі без інтернету, вже «заточені» під віртуальну реальність. До школи зараз приходять абсолютно нові за типом мислення учні. Якщо орієнтуватися на теорію поколінь, нині за партами сидить покоління Z — «цифрові» діти, яких дуже складно вразити чимось новим. І завдання сучасного вчителя полягає у тому, щоб зробити все можливе для зацікавлення нинішніх учнів. Що ж робити вчителям, щоб зацікавити школярів у вивченні свого предмету? Відповідь досить очевидна – інтернет-мережа, яка відкриває для нас безліч можливостей.

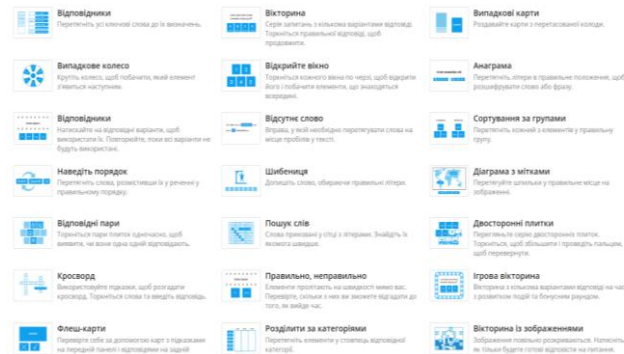
Сьогодні існує великий вибір різноманітних інтернет-навчальних ресурсів для створення дидактичних ігор. Вони різноманітні, з несхожою тематикою, інтерфейсом, наповнюваністю, безкоштовні або ж платні. Одним із таких сервісів є WordWall, який однозначно сподобається вчителям, що хочуть модернізувати свій урок.

WordWall представляє собою багатофункціональний інструмент для створення інтерактивних дидактичних ігор. На даному сервісі можна створювати як інтерактивні вправи, так і їх файли у форматі PDF, адаптовані до друку, що значно спрощує роботу вчителя. Але зупинимося саме на інтерактивному функціоналі сервісу, зазначивши, що даною платформою можна користуватися на будь-якому пристрої: комп'ютері, планшеті, телефоні або інтерактивній дошці.

Однією з можливостей на платформі є використання готових вправ. Якщо вчитель не має можливості створити власну гру, то йому доступні розробки

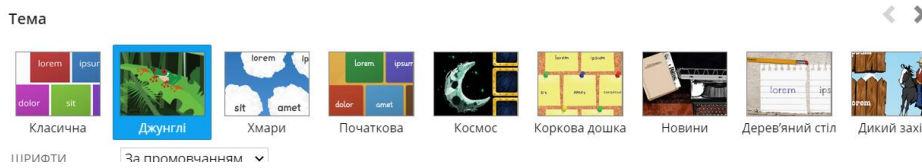

інших авторів, які, зрештою, є загальнодоступними. Для створення власної гри досить натиснути кнопку «Створи вправу». Усі завдання створюються за шаблонами і найважчим кроком є не створення самого завдання, а правильний вибір шаблону. Адже, даний сервіс має їх достатню кількість: «вікторина», «випадкове колесо», «погоня в лабіринті» тощо (див. рис.1).

Рис. 1. Шаблони сервісу WordWall

Важливим є те, що наповнюючи свою гру, у процесі можна змінити шаблон, без втрати введених даних. Це дає змогу вчителю диференційовано підходити до подачі матеріалу в певному класі чи для окремих здобувачів освіти. Інтерактивні вправи можна подати різними способами (див. рис.2). Кожна тема змінює зовнішній вигляд за рахунок графіки, шрифтів і звукового супроводу. Також у ході створення гри є можливість встановити таймер або змінити її хід.

Рис. 2. Темі оформлення сервісу WordWall

Використання даного сервісу в освітньому процесі має такі переваги:

- інтерактивна співпраця з учнями під час уроку. Використовуючи власний гаджет, учні можуть виконати завдання онлайн на уроці, що є великим кроком у розвитку сучасної школи. Також, дані вправи можна подавати як домашнє завдання;
- всі розробки можна зробити публічними і ділитися з колегами;
- всі створені завдання Wordwall можна розмістити на іншому веб-сайті, використовуючи фрагмент HTML-коду, що дає змогу додавати навчальні завдання на сайті вчителя. Це відмінний спосіб наповнити віртуальне освітнє середовище вашої школи.

Інтернет сервіси для створення дидактичних ігор – це нова можливість для вчителів, це крок у смарт-світ та майбутнє. Функціональність використання інтерактивних дидактичних ігор, від звичайних навчальних ігор не має значних відмінностей. Їх так само можна застосовувати на різних етапах уроку: актуалізації опорних знань, для узагальнення та систематизації знань, для підведення підсумків уроку, рефлексії та контролю знань. Робота здійснюється як у індивідуальній формі, так і груповій чи колективній. Змінюється лише подача, яка є значно зрозумілішою для нового покоління.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що сервіс Wordwall є сучасним інструментом для зацікавлення учнів і урізноманітнення власного уроку. Це

легке, зрозуміле, сучасне знаряддя, яке допоможе вчителю йти назустріч сьогоднішнім «цифровим школярам».

Список літератури

1. Електронні освітні ігрові ресурси в освітньому процесі початкової школи: науково-методичний посібник./ Ларіонова Н. - Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 96 с.

2. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / Волошенюк О. В, Ганик О. В., Голощапова В. В, Дегтярєва Г.А, Іванова І. Б., Кожанова А. Ю., Пиза Г. Ю., Шкребець О. О, Янкович О. І. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. – Київ : ЦВП, АУП, 2018 — 234 с.

3. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник / Котик Т.М.- Тернопіль: Астон, 2020 - 192 с.

4. Нова українська школа: розвиток критичного мислення в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник / Пометун О.І. - К: Видавничий дім "Освіта", 2020. - 192 с.

5. «Як вчителям порозумітися з «цифровим» поколінням дітей» URL: <https://osvitoria.media/opinions/yak-vchytelyam-porozumitysya-z-tsyfrovym-pokolinnyam-ditej-porady-psyhologa/>

6. URL: <https://wordwall.net/uk>

КОНТРОЛЬ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Кобиленко Наталя Костянтинівна

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольський державний університет

Надолінська Катерина Дмитрівна

студентка 4 курсу
ОПП «Середня освіта. Мова та література (новогрецька)»
Маріупольський державний університет

Контроль у навчанні іноземних мов – це дуже важлива складова у вивченні будь-якої іноземної мови. Він є заключною ланкою кожного етапу навчання і відображає досягнення мети навчання.

Поняття "контроль" в дидактиці означає нагляд, спостереження, перевірка успішності учнів. Контроль – ширше поняття, ніж перевірка. Завдання перевірки – виявити знання, вміння та навички учнів і порівняти їх із вимогами, визначеними навчальними програмами. Виставлення певних оцінок учням – її завершальний акт. Засобами ж контролю, окрім перевірки, стає спостереження за учнями під час занять, перевірка зошитів, інших продуктів навчальної діяльності школярів [1, с. 355].

Функції контролю:

1. контролююча – передбачає визначення рівня навчальних досягнень як окремого учня, так і цілого класу або його групи; виявлення готовності до засвоєння нового навчального матеріалу, що безпосередньо впливає на планування вивчення нової теми;
2. діагностично-коригуюча – виявлення успіхів і недоліків у знаннях, навичках, уміннях, рівнях засвоєння досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу; з'ясування причин невдачі; визначення шляхів для підвищення якості успішності, попередження та подолання неуспішності;
3. виховна – формування відчуттів завершеності та порядку, вмінь добросовісно виконувати поставлені навчальні завдання, здійснювати самоконтроль власної діяльності;
4. стимулюючо-мотиваційна – визначає таку організацію оцінювання навчальної діяльності учнів, за якої вони досягають ситуацій успіху, що, з одного боку, породжує віру в свої сили та можливості, а з іншого - стає стимулом для подальшої активної діяльності;
5. розвивальна – обґрунтування оцінки вчителем, вироблення вмінь само оцінювання та взаємооцінювання, поєднання їх в умовах конкурентного суспільства сприяють раціональному визначенню особистісного рейтингу, самовизначенню особистості, глибшому самопізнанню, що підсилює розвивальний потенціал школяра;

- б. навчальна – глибоке виявлення знань та умінь учнів у процесі їх навчальної і практичної діяльності, виконання письмових, практичних чи графічних завдань робить контроль важливою і необхідною складовою процесу навчання [1, с. 355].

Контроль допомагає викладачам визначати рівень знань учнів, виявляти помилки і важкі моменти, дізнаватися про дієвість своїх методів навчання.

Контроль знань так само ділиться на груповий і індивідуальний. Позитивна сторона індивідуального контролю в тому, що викладач може чітко відслідковувати, регулювати і направляти знання окремого учня, краще побачити проблемні моменти у вивченні іноземної мови і зрозуміти якими методами краще користуватися. Недолік індивідуального контролю в тому, що вчитель не завжди може встигнути попрацювати окремо з кожним учнем. Груповий контроль зазвичай відбувається з усіма учнями відразу, він може бути у вигляді бесіди або письмової роботи. Позитивна сторона такого контролю в тому, що діти поведуться більш активно і відкрито, але негативна сторона так само присутня, так як вчитель не може достатньо глибоко перевірити знання учнів і часто груповий контроль знань більш поверхневий, ніж індивідуальний.

Розрізняють попередній, поточний, проміжний і підсумковий види контролю.

Мета попереднього контролю полягає в тому, щоб встановити вихідний рівень володіння мовою і властиві учням індивідуально-психологічні якості, які сприяють успішності навчання (пам'ять, увага, інтереси, загальний розвиток, схильності). Такий контроль забезпечує диференційований підхід до навчання і дозволяє, по-перше, намітити стратегії навчання мови і, по-друге, сформувати навчальні групи з урахуванням рівня підготовки і психологічного розвитку учнів. З цією метою використовуються тести, в тому числі і психодіагностичні [2].

Поточний контроль дозволяє судити про успішність оволодіння мовою, процес становлення і розвитку мовних навичок і умінь. Цей контроль повинен бути регулярним і спрямованим на перевірку засвоєння учнями певної частини навчального матеріалу.

Проміжний контроль проводиться після закінчення вивчення теми. Він дозволяє судити про ефективність оволодіння розділом програмного матеріалу.

Підсумковий контроль спрямований на встановлення рівня володіння мовою, досягнутого в результаті засвоєння значного за обсягом матеріалу. Особливість такого контролю полягає в його спрямованості на визначення насамперед рівня комунікативної компетенції. Для цього використовуються спеціальні тести, що дозволяють з достатнім ступенем об'єктивності оцінити результати навченості кожного учня [2].

Ефективним засобом організації контролю у навчанні іноземної мови є тестування. Існують стандартизовані та нестандартизовані тести. До стандартизованих відносять ті, які пройшли випробування на багатьох людях і мають інструкції щодо використання. Нестандартизовані тести робить учитель для своїх учнів, вони складаються на матеріалі окремої теми і спрямовані на перевірку засвоєних знань.

Отже, контроль у вивченні іноземної мови існує для того, що б забезпечити вчителів можливість отримати інформацію про результати роботи групи учнів у цілому і кожного учня окремо, а також про результати своєї роботи (дізнатися, наскільки ефективні прийоми навчання, визначити невдачі в роботі, а також 2) допомогти учням підвищити свою мотивацію.

Список літератури

1. Пальчевський С. С. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Каравела, 2007. 576 с.
2. Щукін А.Н .. Навчання іноземним мовам: Теорія і практика: Навчальний посібник для викладачів і студентів. 2006. URL: <https://uchebnikfree.com/inostrannyim-yazyikam-obuchenie/vidyi-kontrolya-53327.html> (дата звернення 25.10.2021)

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ)

Кобиленко Наталя Константинівна

Старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

Школенко Діана Валеріївна

Студентка IV курсу

ОПП «Середня освіта. Мова і література (новогрецька)»

Маріупольський державний університет

Викладання новогрецької чи будь-якої іншої іноземної мови – це складний багатогранний процес, який потребує від вчителя концентрації, володіння знаннями своєї дисципліни на професійному рівні та, перш за все, звертаючи увагу на те, що ми живимо у 21 столітті, навчання мовам треба робити більш мобільнішим та сучасним. Новітні технології є не тільки великим кроком вперед у розвитку технологічної сфери життя усього людства, а й стають незамінними помічниками для вчителів та педагогів у процесі навчання різноманітним іноземним мовам. Більш того, за допомогою цих технологічних «витворів» сучасним школярам та молоді цікавіше дізнаватися нове, засвоювати знання, робити вправи та утримувати інтерес до тієї чи іншої іноземних мов.

Технологічний прогрес повністю змінив наш світ, нас та наше особисте сприйняття цього світу. Сьогодні сприйняття навколишнього середовища, у своїй більшості, йде через гаджети. [1] Якщо раніше вчитися можна було тільки за допомогою клаптика аркуша, ручки та книги, то зараз цей процес полегшився завдяки модернізації світу.

Під час викладання іноземної мови повинні бути присутні елементи аудіо- та відеоматеріалів, більш інтерактивні види завдань, вправ, різні дидактичні ігри. Ніхто не відміняв читання тексту чи виконання простих вправ в зошитах та письмові відповіді на запитання, але сьогодні треба робити акцент більш на потребах дитини, школяра чи студента, ніж на утримання традиційної системи викладання іноземних мов у школах та університетах. А потреби сучасного «споживача знань» вже розгорнуті на 180 градусів та вимагають негайних дій у реконструкції нашої усталеної освітньої системи. Зважаючи на те, що діти та підлітки схильні проводити свій час в гаджетах, приділяють значну частину свого життя спілкуванню в ілюзорному вимірі екранів, буде доречним перетворити вивчення букв та звуків іншої мови, наприклад, на прикладні програми, а читання тексту та відповіді на запитання – на інтерактивну бесіду учнів з віртуальними героями, яких вони можуть створити самостійно у своїх телефонах чи на комп'ютері, при цьому не втрачаючи живої розмови зі своїми однолітками. Все це можна робити всім разом з одного мобільного пристрою.

«Технології дають можливість робити великі речі. Ви повинні бути оптимістично налаштовані щодо того, що технологія може зробити в руках

людини», - Сатя Надела, головний виконавчий директор корпорації Microsoft.
[1]

Отже, все залежить від того, як ми застосовуємо той чи інший засіб інноваційних технологій. Ці технології, насамперед, містять в собі такі технічні пристрої, як комп'ютер, мобільний телефон чи смартфон, планшет, переносні пристрої, проектор та інші. Та як можна втілити у життя усі педагогічні задуми, перетворити навчальні нудні завдання у результативні інтерактивні вправи за допомогою цих сучасних кіберносіїв?

По-перше, завдяки Інтернету ми можемо знайти безліч інформації на потрібну нам тематику, але треба вміти відрізнити «байки», які нам пропонують на деяких сайтах, від правдивої інформації. Також, усім нам звичні мовні контрольні (перекладіть на іноземну мову/з іноземної мови), тести та вправи (оберіть синонім/антонім/омонім до даного слова; дайте відповідь на запитання після тексту; напишіть дієслова у третій особі множини; напишіть іменники у родовому відмінку однини тощо), вікторини та самостійні здатні статі дуже цікавими, більш продуктивними та викликати в учнів неабияку жагу до навчання, якщо приправити їх дрібкою новітніх технологій та дати поринути учневі у яскравий світ цікавих знань!

По-друге, гадаю, зрозуміло, наскільки важливо аудіо- та відео-сприйняття мови, тим паче іноземної. Вчителі можуть використовувати перевірені особисто сайти, додатки на смартфон, ігри, фільми, пісні, серіали, мультики для викладання іноземної мови. Наприклад, існує багато додатків для вивчення англійської та новогрецької мов, які містять у собі завдання різноманітного типу: мовні кросворди, вгадайте переклад слів з іноземної мови на рідну або знайдіть опис цього слова серед деякої кількості інших описів. За фільмами, серіалами та піснями вивчати мову легше, бо вже є змодельовані ситуації, де підібраний конкретний лексичний ряд слів. Для цього виду аудіо- та відео-джерел можна складати тести, питання, вікторини, нетипові завдання, анімаційні картинки та відео. «Mondly» та «Vocabulary Trainer» - це прикладні програми для вивчення новогрецької мови. Мені особисто дуже подобаються пісні як засіб навчання іноземній мові. Наприклад, пісня «Το πουλάκι τσίρου» дуже допомагає у вивченні назв тварин новогрецькою мовою та являється легкою у доступі.

Не слід забувати й про ігрові форми навчання, які будуть цікаві як для молодших школярів, так і для більш дорослих споживачів знань. Сьогодні існує навчальна платформа «Kahoot!», за допомогою якої можна проводити інтерактивні заняття та перевірку накопичених знань. Цей технологічний вимір можна використовувати для створення завдань у вигляді тестування, де є два варіанти відповіді; обирати відповіді «вірно-невірно»; проходити швидкі вікторини на час (quiz).

По-третє, не зайвим буде акцентувати увагу на важливості мультимедійних засобах передачі навчальної інформації з іноземних мов. Ми впевнені, що зараз більшість шкіл та вищих навчальних закладів володіють проекторами, які слугують помічниками у систематизуванні та програмуванні мовного матеріалу, граматичного, лексичного, фонетичного тощо. На прикладі новогрецької мови, можна обрати одну з лексичних тем для обговорення на уроці

з учнями, скажімо «Τα φαγητά» («Їжа») (варіантів безліч «Τα ρούχα» - «Одяг», «Το σπίτι μου» - «Мій дім», «Το σχολείο» - «Школа», «Στο κατάστημα» - «У магазині», «Τα προσόντα μου» - «Мої здібності», «Η φύση» - «Природа», «Η εργασία» - «Робота», «Ο ελεύθερος χρόνος και η ψυχαγωγία» - «Вільний час та розваги» та інші), далі обираємо відповідну лексику, картинки, граматичний матеріал та відповідні вправи до тексту. Все це компануємо у яскраву презентацію за допомогою програми «Power Point». Важливо відмітити, що картинки та відео є невід'ємною частиною процесу навчання новогрецькій та іншим іноземним мовам, тому що більшість школярів, студентів та людей в цілому запам'ятовують інформацію за допомогою образів, візуалізація – обов'язковий засіб для більш результативного засвоєння мовного матеріалу.

Повна модернізація світу зробила інноваційний подарунок для вчителів та учнів, який може переформити процес викладання та навчання мов інших країн у неперевершену гру фантазії, який робить вивчення звуків та букв привабливим для молодців та молодниць. Знамениті QR-коди, які заповнили увесь світ, а насамперед книжки та навчальні посібники для дошкільнят та молодших школярів, стали незамінними вихователями на ряду із вчителем. А ви вже спробували просканувати код та отримати грайливу картинку дівчинки у вашому смартфоні? Якщо ні, негайно пориньте у цей світ інновацій, бо ця зміна вразила нас найбільше. Тільки уявіть собі, що дитина може за допомогою телефону оживити картинку. Це дуже допомагає наглядно демонструвати зміст іноземних дієслів. Більш того, таким чином можна слухати правильну вимову слів, навіть прослухати текст, або пісню, або скоромовку. Не кажучи вже про деякі звуки, які викликають труднощі у читанні. Дитина прослухає правильну вимову та запам'ятає її, тому що це нова, яскрава, хвилююча дія.

Застосування інноваційних інтерактивних технологій навчання передбачає, звісно, комунікативний метод викладання іноземної мови. Це є суттєвим - не втрачати контакту з учнями та студентами під час процесу навчання з провадженням технологічних інновацій.

На основі інтернет-технологій виділяють синхронну і асинхронну комунікації, засобами яких являються інтернет-ресурси, які дають змогу навчатися в реальному часі (аудіо- та відео-чат – додаток Zoom чи Google Meet), а також інтернет-ресурси, які забезпечують обмін інформацією в будь-який час (електронна пошта, сайти, блоги та ін.). [2, с.81]

В сучасному світі комунікація є базисом для реалізації своїх бажань і цілей, для розвитку дітей як особистостей з масштабним світоглядом та здатністю критично мислити. Комунікативний метод у навчанні іноземної мови є важливим для формування у студентів комунікативної компетенції, базу якої становлять комунікативні вміння, які може надати тільки вчитель, бо він є реальним співрозмовником з багатим досвідом роботи.

Комунікація як засіб навчання іноземним мовам спрямована на розвиток і вдосконалення особистості, розкриття її творчого потенціалу у повній мірі, створює фундамент для покращення умов навчання різним мовам у закладах надання освіти. [3, с. 152-153].

Різновидом комунікативного методу є когнітивно-комунікативний метод викладання. Згідно із цим методом навчання мови, вивчення лінгвістичних явищ спирається на розуміння їх виникнення, розвитку та використанні їх у мові. Вправи подібного типу повинні захоплювати увагу учнів та студентів, пробуджувати в них бажання й надалі вчити цю мову та дізнаватися глибше її коріння та еволюцію. [4, с. 58].

Підбиваючи підсумки, можемо зробити висновок, що інтеграція інноваційних технологій у процес викладання іноземних мов дала поштовх для розвитку системи освіти в усьому світі. Сьогодні діти та молодь хочуть навчатися посередництвом телефонів та комп'ютерів. Та навіщо забороняти, коли можна розгорнути ці зміни на користь вчителя? Зараз новітні технології дають змогу наповнити процес звичного навчання мов інтерактивом, цікавими нововведеннями, щоб побачити палаючі очі тих, хто навчається, їх відкритий незмінний інтерес та щире здивування тому, що навчання може бути таким, як колись мріяли багато людей - оригінальним, захоплюючим, ненав'язливим.

Список літератури:

1. <https://bizua.org/317/20-cytat-vidomyx-lyudej-pro-technologii>
2. Дигтяр О., Танцура Т. Использование мультимедийных средств (podcasts) в обучении студентов на занятиях английского языка в неязыковом вузе. Theory and Practice of Teaching Foreign Languages at a Non-Linguistic University: Traditions, Innovations, Prospects: Collection of papers / managing editor M.V. Melnichuk. Moscow : Financial University, 2014. С. 79–84.
3. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ. Молодь і ринок. 2012. № 5. С. 149–153.
4. Мельнікова Т. Сучасні методи викладання іноземних мов. Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 24–25 квітня 2014 р. Дніпропетровськ, 2014. С. 57–59.

ОСНОВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ (У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ)

Кобиленко Наталя Костянтинівна

Старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

Саранова Валерія Сергіївна

Студентка IV курсу

ОПП «Середня освіта. Мова та література(новогрецька)»

Маріупольський державний університет

Вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві стає невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців різного профілю і від якості їх мовної підготовки багато в чому залежить успішне вирішення питань професійного зростання і розширення контактів із зарубіжними партнерами.

Отже, школа покликана забезпечити певний рівень володіння іноземною мовою, який міг би дозволити продовжити її вивчення в період вузівської та післявузівської освіти, а також самостійно. Успіх навчання багато в чому залежить від методики роботи вчителя іноземної мови, від його вміння користуватися різними сучасними методами[2].

Методика навчання іноземних мов являє собою систему знань про закономірності процесу навчання нерідній мові і про шляхи впливу на цей процес з метою його оптимізації. Методика навчання іноземній мові (ІМ) відкриває і обґрунтовує закономірності вивчення іноземної мови.

Слово «метод» означає, перш за все, спосіб або манеру робити щось. Це слово міжнародне, запозичене у всі європейські мови через латинську «Методія» від грецького « η μέθοδος». Методика викладання іноземної мови тут розуміється як орган науково перевіреної теорії про викладання іноземних мов у школах та інших навчальних закладах[1].

Методика (методи) як наука - це наука про способи або манери викладання. Методи навчання іноземній мові - це наука методики викладання іноземних мов. Вона охоплює три (іноді чотири) основні проблеми:

- 1) Мета навчання іноземній мові або «Навіщо вчити іноземну мову».
- 2) Зміст навчання, тобто чому навчати, щоб досягти мети.
- 3) Методи і прийоми викладання, тобто як вчити іноземну мову, щоб досягти мети найбільш ефективним способом і відповідати сучасним вимогам.
- 4) Кого навчати[4].

Історично склалися дві функціонально різні методики:

- загальна;
- приватна[2].

Під загальними методами відображаються методи, які розглядають загальні проблеми викладання іноземної мови незалежно від мови навчання (англійська, німецька або грецька).

Під спеціальними методами ми розуміємо методи викладання будь-якої іноземної мови, тобто викладання певної іноземної мови.

Зв'язок методики викладання іноземної мови з іншими науками дуже міцний. Методика викладання іноземної мови тісно пов'язана з іншими науками, такими як педагогіка, психологія, фізіологія, лінгвістика і деякими іншими.

Педагогіка - це наука, пов'язана з викладанням і вихованням підростаючого покоління.

Оскільки методи вирішення проблем навчання і виховання найтісніше пов'язані з педагогікою, для вивчення іноземної мови необхідно знати педагогіку.

У викладанні іноземної мови, а також у викладанні математики, історії та інших предметів, що вивчаються в школі, загальні принципи дидактики, в свою чергу, впливають та збагачують дидактику. Наприклад, так званий «принцип наочності» вперше був введений у викладанні іноземних мов. Зараз він є одним з головних принципів дидактики і використовується для викладання всіх шкільних предметів без винятку.

Через спосіб зв'язку з психологією не можна розвивати мовні навички (аудіювання, говоріння, читання, письмо) наших учнів ефективно, якщо ми не знаємо і не враховуємо психологію звичок і навичок, способи їх формування, впливу раніше придбаних навичок щодо формування нових, і багато інших необхідних чинників, які психологія може надати нам.

Існує три підходи до навчання мови, і всі методи можна умовно розділити на:

А) Структурні (розглядають мову як систему структурно пов'язаних граматикою елементів):

- ✓ Граматико-перекладний метод (The Grammar Translation Method)
- ✓ Аудіолінгвістичний метод (Audio-lingual method)

Б) Функціональні (де мова - це засіб вираження або реалізації певної функції):

✓ Ситуаційне навчання (усний підхід) (Situational language teaching (Oral Approach)

- ✓ Керована практика (Directed practice)

В) Інтерактивні (де мова - це засіб створення і підтримки соціальних відносин):

- ✓ Прямий метод (The direct method)
- ✓ Метод послідовностей (The series method)
- ✓ Комунікативне навчання (Communicative language teaching)
- ✓ Занурення в мову (Language immersion)
- ✓ Метод мовчання (Silent Way)
- ✓ Природний підхід (Natural Approach)[3].

Експерименти, проведені видатними вченими, показують, що психологія допомагає методам визначення ролі рідної мови на різних етапах навчання:

- Визначати необхідну кількість матеріалу для ефективного засвоєння на кожному етапі навчання;
- Визначати послідовність і способи, які повинні вдосконалити різні звички і навички;
- Визначити методи, які більше підходять для подачі матеріалу і для забезпечення його утримання учнями.

Засади категоріями методики прийнято вважати:

Метод як систему цілеспрямованих дій вчителя, з одного боку, і навчальних дій учнів з іншого[1].

Прийом - елементарний методичний вчинок, спрямований на вирішення конкретних завдань на певному етапі уроку.

Метод реалізується в системі прийомів. Комуникативно-орієнтований метод навчання реалізується в наступних прийомах:

- ✓ Прийом рольового спілкування;
- ✓ Прийоми навчання мовної взаємодії;
- ✓ Прийоми систематизації мовних знань;
- ✓ Прийоми поглиблення і розширення змістовності;
- ✓ Підвищення інтенсивності самостійної роботи;
- ✓ Прийоми стандартизованого контролю[1].

Отже, експерти у сфері освіти одноголосно запевняють про те, що не існує абсолютно правильного і ефективного методу. Роблячи висновки, ми розуміємо, що необхідне комбінування різних підходів, принципів і елементів різних методів з урахуванням специфіки навчання та особливостей дитини, оскільки те, що працює в одних умовах, може мати абсолютно протилежний результат в інших умовах навчання.

Список літератури:

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985.
2. Вопросы методики преподавания иностранных языков в средней и высшей школе / ред. А. С. Шкляева. – Казань: Казанский гос. университет, 1961. – 263 с.
3. Методы обучения иностранному языку. URL: <http://langtoday.com/?p=46>
4. Хужаниязова, Г. Ю. Методы обучения иностранному как науки / Г. Ю. Хужаниязова, Д. Н. Жумабаев. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 29.3 (133.3). — С. 48-50. — URL: <https://moluch.ru/archive/133/37300/>

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ СПОРТИВНЫХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ COVID19

Красильников Арсентий Александрович

к.п.н., доцент кафедры физического воспитания и безопасности
жизнедеятельности

ГАОУ ВО Московский городской педагогический университет

Система высшего образования в Российской Федерации столкнулась с новыми сложностями, обусловленными распространением новой, корона вирусной инфекции (COVID-19).

Цель исследования. Для оптимизации образовательного процесса в дистанционной форме и преподавания спортивных дисциплин предпринята попытка изучения основных проблем и трудностей, возникающих в процессе образования, и определения путей выхода из сложившейся ситуации. **Методика и организация исследования.** Исследование проводилось в период с марта 2020 по октябрь 2020 г. на базе ФГБОУ ВО Российский Университет дружбы народов. В качестве основного метода исследования применялся социологический опрос в виде анкетирования, которое осуществлялось при помощи рассылки анкет через электронную почту. Вопросы в анкете посвящены исследованию проблем, которые существуют в процессе преподавания спортивных дисциплин в дистанционной форме. В опросе приняли участие педагоги с различным стажем и квалификацией, а также студенты, обучающиеся на кафедрах, связанных со спортивными играми.

Результаты исследования и выводы. Результаты социологического опроса показали, что для педагогов основными проблемами дистанционного преподавания специальных спортивных дисциплин в вузах в условиях пандемии являются: отсутствие полноценного использования спортивных объектов для проведения спортивных занятий; неумение у ряда возрастных педагогов осуществлять коммуникации со студентом посредством компьютерных технологий; слабая разработка компетенций по методике преподавания спортивных дисциплин (средств, методов, этапов обучения, форм организации, планирования годичного цикла и тренировочной нагрузки); отсутствие групповых занятий и возможностей для исправления ошибок при выполнении двигательных заданий.

Для студентов основными проблемами дистанционного освоения специальных спортивных дисциплин в вузах в условиях пандемии являются: эффективное овладение материалом, преподаваемого педагогом в дистанционной форме, особенно в группе опытных специалистов, которым достаточно сложно овладеть новыми компьютерными технологиями; отсутствие возможностей работать в группе (за исключением Zoom и Discord) и

демонстрировать лидерские способности, а также компетентность в коллективе в процессе овладения спортивными дисциплинами; отсутствие столь необходимой коммуникации с педагогом (особенно по дисциплине «Теория и методика избранного вида спорта») в процессе исправления ошибок при выполнении основных двигательных действий.

Ключевые слова: пандемия, дистанционное обучение, специальные спортивные дисциплины, формирование компетенций, программы дисциплин.

Введение. Современное мировое общество столкнулось с серьезным вызовом, обусловленным распространением новой корона вирусной инфекции (COVID-19). Российская Федерация не является исключением.

Сохранение здоровья студентов и преподавателей вынудило практически все высшие учебные заведения перейти на бесконтактное (дистанционное) образование, которое, несмотря на объективные трудности, связанные с организацией образовательного процесса, должно обеспечить эффективное формирование компетенций будущего специалиста [2, 4, 6].

Многие специальности требуют постоянного контакта педагога со студентом, во время которого происходит прямая и обратная связь в процессе преподавания специальных дисциплин. В результате усвоения программного материала студент получает необходимые умения и навыки, а педагог обеспечивает эффективное управление и корректировку образовательного процесса путем внесения изменений в перспективное и оперативное планирование [3].

Подготовка специалистов в области физической культуры и спорта является неотъемлемой частью образовательного процесса в высшей школе. Рассматривая программу подготовки специалистов в области физической культуры и спорта, необходимо отметить, что практически четверть (примерное количество по бакалавриату) всех преподаваемых дисциплин в университетах, академиях и институтах проходит в спортивных залах, стадионах, бассейнах и т.д. Следует отметить, что в процессе таких занятий преподаватель обучает студента методике проведения учебных, тренировочных, оздоровительных занятий, которые весьма затруднительно осуществлять в дистанционной форме при помощи средств видео-коммуникаций (Skype, Zoom, WhatsApp, Viber, Discord, MS Teams). В процессе таких занятий достаточно трудно передать основы методики преподаваний спортивной дисциплины ввиду отсутствия полного включения в образовательный процесс материально-технической базы вуза. Специалисты [1, 5] отмечают, что все, что выполняют в спортивном зале, манеже, бассейне, не всегда можно реализовать в условиях дома.

Однако современные реалии таковы, что специалистам вузов спортивного профиля приходится применять различные наработки, для того чтобы выйти из сложившейся ситуации и обеспечить полноценный образовательный процесс.

Цель исследования. В связи с этим для оптимизации образовательного процесса в дистанционной форме и преподавания спортивных дисциплин

предпринята попытка изучения основных проблем и трудностей, возникающих в процессе образования, и определения путей выхода из сложившейся ситуации.

Методика и организация исследования. Исследование проводилось в период с марта 2020 по октябрь 2020 г. на базе ГАОУ ВО «Московский городской педагогический университет». В качестве основного метода исследования применялся социологический опрос в виде анкетирования, которое осуществлялось при помощи рассылки анкет через электронную почту. Результаты анкетирования также были получены по электронной почте. Вопросы в анкете посвящены исследованию проблем, которые существуют в процессе преподавания спортивных дисциплин в дистанционной форме. В опросе приняли участие педагоги с различным стажем и квалификацией, а также студенты, обучающиеся на кафедрах, связанных со спортивными играми.

Результаты исследования и их обсуждение. Исследование показало, что в группе педагогов в возрасте 55–65 лет для более 85,0% специалистов приемлемой формой проведения специальных спортивных занятий является работа со студентом в спортивном зале. В группе 45–55 лет более 80,0% специалистов ответили так же, как и предыдущая группа. Однако начиная с 35–45 и 25–35 лет только 57,3 и 41,5% специалистов соответственно считают вербальную форму взаимодействия наиболее эффективной. Следует отметить, что существенное снижение в группе молодых специалистов, которые ориентируются только на непосредственный контакт со студентами, обусловлено более прогрессивным владением современными интерактивными технологиями коммуникации, осуществляемыми при помощи сети Интернет.

Студентам, также был задан вопрос: «Какая форма взаимодействия с педагогом наиболее приемлема для Вас в процессе формирования компетенций специальных спортивных дисциплин?». В результате проведенного исследования было установлено, что 65,9 % респондентов достаточно хорошо воспринимают материал в дистанционной форме, а 34,1 % считают традиционные занятия на спортивных объектах более приемлемыми, которые позволяют овладеть основами методики спортивно-педагогических дисциплин.

Вторым этапом исследования явилось определение трудностей у педагогов и студентов, которые возникают в процессе преподавания и овладения специальными спортивными дисциплинами в вузах спортивного профиля в условиях пандемии. Установлено, что для большей части преподавателей (78,2 %) основная трудность возникает в донесении до студентов методики преподавания конкретной дисциплины: средств, методов, этапов обучения, форм организации, планирования годичного цикла и тренировочной нагрузки. Многие специалисты (58,3 %) отметили, что в процессе дистанционной формы организации занятий по спортивным дисциплинам отсутствуют коммуникации и контроль выполнения специальных заданий. Подавляющая часть педагогов (92,5%) считают, что при помощи дистанционного преподавания специальных спортивных дисциплин практически невозможно исправлять ошибки при выполнении двигательного задания всей группы одновременно, возможна только индивидуальная работа, причем она не позволяет охватить весь

контингент обучающихся студентов на отведенные учебные часы, предоставленные учебным планом.

В процессе анкетирования было установлено, что только 44,3 % студентов достаточно сложно воспринимают материал специальных спортивных занятий в дистанционной форме, в основном трудности испытывают студенты, которые не могут полноценно заниматься на тех спортивных сооружениях, которые требуют сложного оборудования – гимнастические залы, бассейны и т. д. Лучше обстоит дело со студентами, которые занимаются игровыми видами спорта. Только 25,1% студентов, специализирующихся в игровых видах спорта, сложно овладеть методикой преподавания специальных дисциплин. Следует отметить, что для 66,0% студентов основной сложностью коммуникации с преподавателем является то, что возрастным педагогам не удается полноценно освоить интерактивные технологии в процессе преподавания учебного материала, чего не наблюдается в работе у молодых специалистов, которые более приспособлены к дистанционной форме.

Группа студентов (78,2%) считают, что процесс исправления ошибок при выполнении специальных заданий достаточно затруднен и может быть эффективно осуществлен только при непосредственной работе с педагогом. 80,6% студентов отметили индивидуальную работу с педагогом наиболее перспективной в циклических видах спорта, а 16,9 % в игровых видах – целесообразность таких занятий при формировании необходимых знаний, умений и навыков.

Выводы. Обобщая результаты социологического опроса, необходимо отметить, что для педагогов основными проблемами дистанционного преподавания специальных спортивных дисциплин в вузах физкультурного профиля в условиях пандемии является:

- отсутствие полноценного использования спортивных объектов для проведения спортивных занятий;
- неумение у ряда возрастных педагогов осуществлять коммуникации со студентом посредством компьютерных технологий;
- слабая разработка компетенций по методике преподавания спортивных дисциплин (средств, методов, этапов обучения, форм организации, планирования годичного цикла и тренировочной нагрузки);
- отсутствие групповых занятий и возможностей для исправления ошибок при выполнении двигательных заданий.

В свою очередь, для студентов основными проблемами дистанционного освоения специальных спортивных дисциплин в вузах физкультурного профиля в условиях пандемии являются:

- эффективное овладение материалом, преподаваемого педагогом в дистанционной форме, особенно в группе опытных специалистов, которым достаточно сложно овладеть новыми компьютерными технологиями;
- отсутствие возможностей работать в группе (за исключением Zoom, Discord, MS Teams) и демонстрировать лидерские способности, а также компетентность в коллективе в процессе овладения спортивными дисциплинами;

- отсутствие столь необходимой коммуникации с педагогом (особенно по дисциплине «Теория и методика избранного вида спорта») в процессе исправления ошибок при выполнении основных двигательных действий.

Обобщая проблему дистанционного преподавания специальных спортивных дисциплин в вузах физкультурного профиля в условиях пандемии, необходимо заключить, что данная работа требует продолжения серьезного научного обоснования в области спортивного образования.

Список использованных источников

1. Лубышев Е.А. Инновационные подходы в физическом воспитании студентов высшей школы // В сборнике: Вопросы профессионального развития. сборник материалов II международной научно-практической конференции. 2020. С. 52-58.

2. Лубышев Е.А. Современные образовательные траектории в физическом воспитании // В сборнике: Вопросы профессионального развития. сборник материалов II международной научно-практической конференции. 2020. С. 59-62.

3. Лубышев Е.А. Мотивация к занятиям физической культурой как фактор личностного развития // В сборнике: Инноватика в образовании. Сборник статей по материалам III научно-практической конференции. 2015. С. 130-140.

4. Лубышев Е.А. Роль подвижных игр в физическом воспитании детей дошкольников // В сборнике: Инноватика в образовании. Сборник статей по материалам II научно-практической конференции. Институт инновационной деятельности в образовании, РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ. 2014. С. 71-77.

5. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Естественные науки. 2016. № 3 (23). С. 8-15.

6. Лубышев Е.А., Красильников А. А. Ключевые преобразования образовательной среды в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 382-389.

7. Сергеева Ю.С. Карта здоровья как фактор индивидуализации физического воспитания студентов непрофильных вузов // В сборнике: актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. М., 2021. С. 50-54.

8. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Спортивный психолог: необходимость стандартизации профессии // Живая психология. 2015. Т. 2. № 1 (5). С. 19-24.

9. Закиров Ф.Х. Тенденции ценностно-ориентированного подхода в сфере здорового образа жизни // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 21-27.

10. Закиров Ф.Х. Современные направления развития отечественной отрасли физической культуры и спорта // В сборнике: Вопросы профессионального

развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 50-55.

11. Закиров Ф.Х. Организация обучения студентов по спортивным дисциплинам в условиях covid 19 // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 56-64.

12. Родионов В.А., Козлова С.Ю. К вопросу об ассоциациях спортивных психологов // Человеческий капитал. 2015. № 3 (75). С. 123-126.

13. Лубышев Е.А. Информационные технологии в оптимизации познавательного развития дошкольников // В сборнике: Инноватика в образовании. Сборник статей по материалам II научно-практической конференции. Институт инновационной деятельности в образовании, РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ. 2014. С. 63-70.

14. Лубышев Е.А. Формирование мотивации к занятиям двигательной активностью как один из факторов общего развития личности // В сборнике: Вопросы профессионального развития персонала. Сборник материалов XIV научно-практической конференции. Институт профессионального развития персонала. 2020. С. 55-61.

15. Лубышев Е.А. Психологические основы мотивации к занятиям двигательной у молодых взрослых // В сборнике: Вопросы профессионального развития персонала. Сборник материалов XIV научно-практической конференции. Институт профессионального развития персонала. 2020. С. 62-73.

16. Лубышев Е.А. Построение физкультурно-спортивной работы с детьми младшего школьного возраста на основе психолого-педагогической диагностики // В сборнике: Вопросы профессионального развития персонала. Сборник материалов XIV научно-практической конференции. Институт профессионального развития персонала. 2020. С. 74-96.

17. Красильников А.А., Закиров Ф.Х. Возможности применения информационно образовательных технологий и цифровых образовательных ресурсов в преподавании физической культуры // В сборнике: Современные проблемы физического воспитания и спорта, безопасности жизнедеятельности в системе образования. Сборник научных трудов III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной юбилею доктора педагогических наук, профессора Л.Д. Назаренко. Под редакцией Л.И. Костюниной. 2019. С. 492-496.

18. Чужин А.О., Лубышев Е.А. Векторность развития синдрома эмоционального выгорания у молодых учителей физической культуры // В сборнике: APPLIED AND FUNDAMENTAL SCIENTIFIC RESEARCH. Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference. Text Copyright © 2021 by the International Science Group(isg-konf.com). Illustrations © 2021 by the International Science Group. Cover design: International Science Group(isg-konf.com)© Cover art: International Science Group(isg-konf.com)©. 2021. С. 183-188.

19. Пастухов И.С., Лубышев Е.А. Факторы развития кризиса фитнес-индустрии и актуальные перспективы выхода из него // В сборнике: RESEARCH

AND DEVELOPMENT RESULTS. Abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 131-136.

20. Лубышев Е.А., Лубышева Г.С. Мультимедийные компьютерные технологии в организации психодиагностики спортсменов на соревновательном этапе подготовки // В книге: THEORETICAL AND SCIENTIFIC BASES OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THOUGHT. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy, 2021. С. 415-420.

21. Лубышев Е.А., Красильников А.А. Измененная образовательная среда в контексте внедрения цифровых технологий в образовании // В сборнике: Study of modern problems of civilization. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. 2020. С. 307-312.

22. Дарпинян Р.С., Лубышев Е.А. Международные интеграционные процессы в сфере физической культуры и спорта // В сборнике: III INTERNATIONAL SCIENCE CONFERENCE ON E-LEARNING AND EDUCATION. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 235-240.

23. Лубышев Е.А. Блочно-модульная технология обучения как фактор повышения его эффективности // В сборнике: Студенческий научный форум - 2020. сборник трудов научно-практической конференции со Всероссийским участием. АНО «Институт профессионального развития персонала», Научный журнал «Вопросы профессионального развития персонала». 2020. С. 113-126.

24. Лубышев Е.А. Подвижные и спортивные игры как фактор мотивированности школьников к участию физкультурно-массовых мероприятиях // В сборнике: Студенческий научный форум - 2020. сборник трудов научно-практической конференции со Всероссийским участием. АНО «Институт профессионального развития персонала», Научный журнал «Вопросы профессионального развития персонала». 2020. С. 108-112.

25. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Методы информационных технологий в психодиагностике спортсменов // сборнике: INTERACTION OF SOCIETY AND SCIENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 266-271.

26. Литвишко О.В., Алиев А.А., Титовский А.В., Лубышев Е.А. Эффективность финансово хозяйственной деятельности европейских футбольных лиг // Теория и практика физической культуры. 2020. № 12. С. 76-78.

27. Красильников А.А., Федорова Е.Ю. Информационно-компьютерные технологии как определяющий фактор трансформации образовательного пространства организации // В книге: Приоритетные направления развития спорта, туризма, образования и науки. сборник материалов международной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2021. С. 665-674.

28. Nikolenko V., Oganesyanyan M., Zakirov F., Kudryashova V., Rizaeva N., Valiullina P. Dissection Course in Anatomy as Stimulus to Independent Research and to a Real Step into Medicine // Journal of Morphological Sciences. 2019. Т. 36. № 2. С. 63-66.

29. Pushkina V.N., Gernet I.N., Olyashev N.V., Lubyshev E.A. Functionality of external respiration system of young people residing in different regions of Russia // Theory and Practice of Physical Culture. 2020. № 2. С. 4.

30. Zakirov F.Kh., Krasilnikov A.A. Age-related differences in decision-making process in the context of healthy aging // В сборнике: ВIO Web of Conferences. 2020. С. 01022.

ЗНАЧЕННЯ ПРИКЛАДНОГО АНАЛІЗУ ПОВЕДІНКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Кривохатько Надія Данилівна

II Магістерський рівень

Київський університет імені Бориса Грінченка

Розлади аутистичного спектра (далі – РАС) є досить поширеними та маніфестуються у ранньому віці. РАС проявляються у наявності труднощів взаємодії та комунікації, стереотипної поведінки та інтересів. Відтак, діти з розладами аутистичного спектра потребують підтримки в процесі соціалізації й спілкування з оточуючими (Т. Скрипник, Г. Супрун, І. Недозим, В. Тарасун, Г. Хворова та інші).

У дослідженнях (В. Тарасун, К. Лебединська, М. Семаго та ін.) зазначається, що у дітей з РАС порушені процеси спілкування та соціалізації, які є взаємопов'язаними. Проблематичними стають зустрічі та уміння вступати в діалог з людьми як у соціумі, так і в навчальній діяльності. Доведено (й відсутність взаємозв'язку між рівнем розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок.[1]. Це означає, що дитина може мати велику кількість слів у своєму словниковому запасі, при цьому не розуміти сенс сказаного та не використовувати лексику для спілкування.

Зауважимо, що розвиток мовленнєвих навичок у дитини з РАС без комунікативної складової втрачає сенс. Стає неважливим скільки слів і фраз може вимовити дитина, якщо вона не може передати ними сутність своїх потреб та бажань. Науковці зазначають, що порушений розвиток комунікативної функції мовлення і комунікативної поведінки проявляється також у відсутності взаємодії з дорослим: дитина не використовує мовлення як засіб спілкування; не звертається з питаннями, не дає відповідь на запитання оточуючих і близьких для неї людей [2;3,4,5]. Немовленнєві діти з РАС, не роблять спроби компенсувати це використанням жестів чи міміки. Дітям складно самостійно розпочати чи продовжити діалог, обрати тему розмови, зважати на зворотну реакцію співбесідника.

Отже, спілкування є важливою ланкою у становленні соціальної взаємодії, проте воно неможливе без адекватного розуміння співбесідника. Завдання соціалізації дітей з розладами спектру аутизму висувають необхідність оволодіння ними комунікативною функцією мовлення. Дослідники, Роджерс та Вісмара (Rogers, Vismara) наголошували про важливість впливу оточуючого середовища на формування базових мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра [5]. У своїх дослідженнях дослідники Кірней, Фокс, Купер та інші (Kearney, Cooper, Foxh) підтверджують думку, що підходом з достатньо обґрунтованою ефективністю є застосування моделей, що

базуються на прикладному аналізі поведінки (АВА – applied behavior analysis) [7].

Прикладний поведінковий аналіз (далі – АВА) на сьогодні дуже широко застосовується при роботі з дітьми з РАС. Він довів свою ефективність при навчанні таких дітей найрізноманітнішим навичкам: самообслуговування, академічним навичкам, спілкування тощо. АВА використовує методи, що ґрунтуються на науково встановлених принципах поведінки, і включає всі фактори, визначені Національною дослідницькою радою США як характеристики ефективних втручань у освітні та лікувальні програми для дітей з РАС. Ефективність АВА була підтверджена кількома сотнями експериментів з поодинокими випадками та зростаючим числом міжгрупових досліджень. Комплексні програми АВА складаються з кількох процедур втручання, таких як дискретне пробне навчання та навчання у природному середовищі, та засновані на основних принципах навчання та мотивації, таких як позитивне підкріплення, гасіння, контроль стимулів та узагальнення [8].

В Україні цей підхід лише розвивається і рідко використовується спеціалістами у навчальних закладах. Аналіз досліджень та наш практичний досвід упродовж кількох останніх років показують брак системного впровадження цього підходу й відсутність акумульованої підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю, що здатні усвідомлено й ефективно надавати послуги для навчання, виховання, розвитку дітей з розладами аутистичного спектра. Разом з тим, програми прикладного аналізу поведінки мають бути розроблені індивідуально для кожної дитини на основі спеціальних методик вивчення особливостей розвитку. Це є суттєвою вимогою щодо застосування й ефективності підходу.

Як наслідок, виокремлюється проблема теоретичного обґрунтування та практичного розроблення методики формування базових мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами прикладного аналізу.

Список літератури

1. Тарасун А. Аутологія [монографія] / Валентина Тарасун ; Ін-т корекц. педагогіки та психології НПУ ім. М. П. Драгоманова. - Київ : Леся, 2014. - 579 с.
2. Скрипник Т. В. Місце і роль соціально-психологічних ресурсів в освіті дітей з особливими освітніми потребами / Т. В. Скрипник // Психологічний часопис. - 2018. - № 5. - С. 142-156. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_5_12.
3. Скрипник Т.В., Беляк С.В. Роль візуальної підтримки в комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей з аутизмом. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. - 2017. - № 1. - С. 70-75
4. Супрун Г. В. Особливості вивчення міжособистісних стосунків у дошкільників з розладами аутистичного спектра. Особлива дитина: навчання і виховання. Науковий, навчальний, інформаційний журнал. - 2016. - № 2 (78). - С. 76-82.

5. Недозим І.В. Методики дослідження соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2018. – N 2(48). – С. 105-115.

6. Vismara LA, Rogers SJ. Behavioral treatments in autism spectrum disorder: what do we know? *Annu Rev Clin Psychol.* 2010;6:447-68. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.121208.131151. PMID: 20192785.

7. Albert J. Kearney. *Understanding Applied Behavior Analysis, Second Edition: An Introduction to ABA for Parents, Teachers, and other Professionals.* Jessica Kingsley Publishers, 2015.

8. Applied behavior analytic interventions for children with autism: a description and review of treatment research. Granpeesheh D, Tarbox J, Dixon DR. *Ann Clin Psychiatry.* 2009 Jul-Sep;21(3):162-73.

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Лопасєва Олена Миколаївна,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Бойко Олена Іванівна,

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Підлітковий вік є найскладнішим в житті кожної людини, а саме в цей час починається формування особистості, її цінностей і пріоритетів. А також відбувається статеве дозрівання, якому властиві зміни гормонального балансу. У цей період людина піддається своїм емоціям, у нього безпричинно змінюється настрій, він стає більш дратівливим і агресивним, гостро реагує на банальні речі. Підлітки стикаються з життєвими проблемами, але найчастіше в силу своєї недосвідченості в вирішенні складних ситуацій, вони переживають і губляться. У вразливих і особливо чутливих дітей в таких випадках можуть виникнути думки про суїцид[1, с. 31].

У сучасному світі все частіше із засобів масової інформації стають відомі факти суїцидів серед неповнолітніх. На превеликий жаль даний феномен активізувався в підлітковому середовищі та набирає обертів. І хоч би якою була причина появи даного феномена, основна проблема в тому, що це явище негативно позначається на стані суспільства в цілому.

Суїцидальна поведінка розглядається не тільки як суїцидальні дії, а й думки про смерть, наміри, почуття, висловлювання. Варто зазначити, що на дану особливість величезний вплив справляє вік, а самі емоційні та ексцентричні вчинки роблять підлітки. Підлітковий суїцид включає кілька функцій: уникнення болючої або нестерпної ситуації, нездатність впоратися зі своїми проблемами, заклик про допомогу. І найчастіше самогубство є саме посланням до оточуючих, і зазвичай обмежується спробами і має демонстративно-шантажний характер.

Самогубство в підлітковому віці в більшості випадків виникає в стані гніву, страху, переживань, через бажання покарати себе та оточуючих. Однією з причин суїцидів серед неповнолітніх є конфлікти з батьками, іноді із застосуванням насильства. Найчастіше це відбувається в неблагополучних сім'ях. Також сприяти самогубству можуть економічні труднощі в сім'ї: рання втрата батьків, втрата з ними взаєморозуміння, розлучення батьків. Підлітки часто сприймають це на свій рахунок, відчують провину, у них з'являється почуття розпачу, соціальної ізоляції. І не справляючись зі своїми проблемами вони йдуть на крайні заходи. Ще важливою причиною є відносини підлітка з однолітками. Для молодої людини важливо, щоб однолітки позитивно до нього ставилася, тому що в підлітковому віці компанія відіграє значну роль у становленні власної ідентичності, розвитку самооцінки. Негативне ставлення

групи однолітків (знехтуваний підліток, ізгой) може бути психологічним фактором, який може викликати у дитини бажання накласти на себе руки. Спроба суїциду є певним криком про допомогу, підліток, таким чином, намагається привернути увагу оточуючих до своєї проблеми.

У сучасного покоління підлітків почастишали випадки залучення в різні соціальні мережі суїцидальної спрямованості. Кіберсуїцид - це поняття ввійшло в обіг 2004 року. Воно позначає групове або індивідуальне позбавлення себе життя через використання Інтернету. Кіберсуїцид включає 4 різновиди:

- комунікативний (представляє віртуальне спілкування між групою людей, яких об'єднує загальна мета - колективне самогубство);
- інформаційний (самогубства, які відбуваються з використанням відомостей, отриманих через мережеві ресурси);
- адиктивний (агресивні дії, що виникають в результаті самотності, емоційної напруженості, депресії, заниженої самооцінки та інші);
- онлайн кіберсуїцид (дане самогубство вдосконалюється перед онлайн-аудиторією, або процес самогубства обговорюється в листуванні)[2, с. 519].

За всю історію України найбільше випадків суїцидальної поведінки у неповнолітніх сталося у 2015-2016 роках, коли молоді люди ставали учасниками «смертельних ігор» в такій соціальній мережі, як «ВКонтакте». Діти керуються правилами, в яких написані вказівки, що і як повинен зробити дитина, щоб дійти до вищого рівня; бере участь в відборі, готуючи себе до смерті. Перед тим, як діти роблять свій останній фатальний крок, їм на телефони приходять повідомлення або дзвінки з вказівками дій[3, с. 49].

Тому, проблема суїцидальної поведінки в підлітковому віці покладається на рідних, близьких, представників освітніх структур, а також на психологів величезну відповідальність за сучасних дітей.

Отже, для того, щоб уникнути такої підліткової поведінки необхідно захопити дитину активним образом життя, посприяти розширенню його кола спілкування, щоб відвернути від всіляких суїцидальних помислів. А також необхідно якомога більше уваги приділяти вихованню особистості дитини, який дорослішає в такий непростий час. Потрібно висловлювати підлітку свою любов, і показувати, що він потрібен.

Список літератури:

1. Блінова О.Є. Психологічні фактори суїцидальної поведінки у підлітковому віці. Актуальні проблеми суїцидології. Зб. наукових праць. Ч. 1. Київ, 2002. С. 31–32.
2. Дюркгайм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Пер. з фр. Кононович. Київ, 1998. 519 с
3. Коханенко Л. Проблема самогубства: погляди І. Сікорського та сучасні досліді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 4. С. 49–52.

ИННОВАЦИОННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ КОНФЛИКТНОСТИ В ЮНОШЕСКИХ КОМАНДАХ ПО ХОККЕЮ

Лубышев Евгений Александрович

Российский экономический университет им Г.В. Плеханова, г. Москва, Россия

Ключевые слова: психолого-педагогическая работа в команде, малый спортивный коллектив, молодые хоккеисты, психолого-педагогические компетенции тренера, хоккей, агрессивность, тимбилдинг, социометрия, взаимность, социовалентность, инновационные педагогические технологии, средства психологической подготовки спортсмена в хоккее, частные методики в хоккее, спортивные игры, уровень общей конфликтности в спортивных командах.

Аннотация. На основе анализа учебно-методической литературы прослеживаются определенные дефициты в средствах и методах снижения общей конфликтности среди игроков в юношеских командах по хоккею. Насущно эти запросы также диктует возрастающая популярность данного вида спорта в России, внесшая определяющие коррективы функционирование системы дополнительного образования в целом и в количество клубных команд по хоккею в частности. В ходе научного исследования, нами были изучены пути эффективного снижения конфликтности среди игроков юношеских команд по хоккею, средствами специально построенной индивидуальной и групповой психолого-педагогической работы с ними. Результаты научного исследования позволили достоверно утверждать, что грамотное применение широкого спектра психолого-педагогических воздействий, направленных на снижение общей конфликтности в команде, позволяет создать среду конструктивного сотрудничества в команде и существенно повысить эффективность тренировочного процесса.

Введение. Актуальность выбранной тематики исследования, прежде всего заключается в том, что на современном этапе развития хоккея участились конфликты среди спортивных игровых команд, характер их изменился в сторону эскалации и массовости. Конфликты неизбежно ведут к падению командного духа и настроения, что предсказуемо негативно на результатах хоккейной команды на площадке, ведь как мы знаем, они напрямую зависят от атмосферы в раздевалке команды, на тренировочном процессе и т.д.

На данный момент, единого понятия определению «конфликт в сфере физической культуры и спорта» – не существует и также не закреплено в научно - методической литературе. Но, также - конфликты в области спорта не являются редким явлением в нашей современности. Со времен античности, на

Олимпийских играх возникала проблема обеспечения безопасности. Древнегреческие полисы постоянно боролись и соперничали друг с другом, для того чтобы предоставить возможность безопасного участия в спортивных состязаниях. На время Олимпийских игр, во всей ойкумене провозглашался мир и все войны прекращались (14).

Причиной конфликтов может являться дефицитный ресурс, материальные или духовные ценности, к пользованию которой стремится конфликтующая сторона, любой материальный или социальный «предмет», который может служить предметом групповых, личных или общественных интересов (5). Главной причиной конфликтов в спорте является то, что занятия профессиональным спортом, сегодня, являются массовым и общественным феноменом. Так же, постоянно возрастает уровень профессионализма любой спортивной команды, возрастает коммерция, тем самым, чем больше спорт становится частью экономики, тем более *конфликтным* он становится. Сегодня спорт – это не просто спортивная деятельность, а составная часть бизнеса, в развитие которого вкладывают огромные денежные средства (4). Профессиональный спорт не может существовать без конфликтных ситуаций: конфликты могут возникать между спортсменами, спортивными организациями, тренерами, а также болельщиками.

Организация и методы исследования. В исследовании приняли участие молодые хоккеисты, спортивного клуба «Норникель» г. Заполярный. Для проведения исследования мы выбрали аудиторию спортсменов в возрасте 14-15 лет, так как именно этот возраст приходится на «переходный период» и он считается самым трудным, на фоне этого часто возникают конфликты.

На констатирующем этапе эксперимента проводился опрос команды о различных конфликтных ситуациях, которые происходили в команде и вне её. В ходе опроса было выявлено, что конфликтные ситуации в команде возникали неоднократно. Далее, были проведены анкетные опросы и социометрия, для изучения эффективности предложенной нами методики снижения конфликтности в команде молодых хоккеистов.

На формирующем этапе эксперимента нами была разработана инновационная методика психолого-педагогической работы, направленной на снижение конфликтности в хоккейной команде.

В ходе педагогического эксперимента нами была изучена **матрица социометрических положительных выборов**, исходя из которой можно увидеть, какие игроки в команде были выбраны, сколько раз их выбрали взаимно, а также то, что два игрока не имеют выборов, что можно сказать о том, что они являются потенциальными источниками конфликтов в команде.

Как правило, анализ социометрических данных показывает, степень **социовалентности** юношей, свидетельствующий о мере и характере включенности спортсмена в систему взаимоотношений в коллективе. По социовалентности можно судить о потребности данного спортсмена в общении и о его установке на удовлетворение этой потребности именно в данной группе, что в свою очередь позволит опосредованно судить о **референтности данного коллектива** для него. Если коллектив не

является достаточно референтным для занимающегося, то в свою очередь он может стать причиной споров и конфликтов в группе (12).

Помимо этого, в ходе эксперимента была определена **статусная структура группы** – социально-психологический показатель, который отражает положение юношей в системе взаимоотношений в коллективе. Социально-психологический статус определяется количеством выборов, которые были получены от сверстников, и свидетельствуют о степени признания в коллективе.

По данным многих исследователей стало известно, что чем больше в коллективе высокостатусных игроков, тем благополучней коллектив. В основе такого подхода лежит учет психологического потенциала статуса. **Высокий статус** является благоприятным фактором развития личности, поскольку он предоставляет ребенку признание сверстников, положительную оценку окружающих, формирующую, в свою очередь, высокую самооценку; интенсивность и разнообразие контактов, эмоционально обогащающих социальную жизнь спортсмена.

Низкий статус тормозит, делает противоречивым и неблагоприятным развитие личности.

Дефицит общения у принятого, изолированного и отвергаемого игрока обедняет его эмоциональную жизнь. Он лишен возможности приобретать личный опыт разнообразного общения, наращивать социальную компетентность. У лишенного достаточного признания в спортивной команде, складывается заниженная самооценка, особенно в условиях невыгодного для него сравнения с популярными игроками.

Наиболее деструктивным для спортсмена является **положение отверженного**. Как правило, отверженные – объекты групповой агрессии, которая часто вызывает конфликты. Отрицательные коммуникативные порывы создают для личности хроническую стрессовую ситуацию, лишают возможности само утвердиться. Постепенно формируется, становится привычным отчужденный или конфликтный стиль взаимоотношений со средой как единственно доступный для спортсмена (15).

Из анализа психологического потенциала статусов видно, что соотношение высоких и низких статусов является сильным диагностическим показателем **уровня социального самочувствия личности**, преобладающего в данном коллективе. Если доля высоких статусов превышает долю низких, а число изолированных и отвергаемых игроков минимально (1-2 человека), то статусная структура группы считается благополучной; если эти доли равны, а число изолированных и отвергаемых составляет 2-3 человека, то средне благополучным; если же преобладают низкие статусы, а число изолированных и отверженных более трех – то неблагоприятной (13).

Таким образом, данные о статусной структуре говорят о том, что большинство спортсменов в данной группе находятся в достаточно благоприятной социально-психологической ситуации развития.

Взаимность – важный социально-психологический показатель, по которому можно судить о наличии отношений взаимного расположения –

нерасположения. Уровень положительной взаимности коллективных отношений отражает психологическую совместимость занимающихся в группе, наличие развитых дружеских, приятельских отношений (12). Определяется этот показатель по удельному весу положительных взаимных выборов среди общего количества положительных выборов: $\text{взаимность} = \text{количество положительных выборов} \times 100 \%$

Таким образом, в группе занимающихся взаимность равна $90/138 \times 100 \% = 65 \%$. Данный показатель означает, что у данной группы спортсменов могут и уже складываются достаточно длительные и стойкие товарищеские отношения. У них проявляется достаточно высокая потребность в общении и обширные коммуникативные возможности.

Уровень конфликтности (агрессивности) в группе выводится из удельного веса отрицательных выборов по отношению к общему количеству сделанных занимающимися выборов (и положительных, и отрицательных).

Таким образом, можно утверждать, что в уровень агрессивности в группе составляет: $31/97 \times 100 \% = 32 \%$. Как показал проведенный эксперимент, процент агрессивности в экспериментальной группе не высок, поскольку практически отсутствуют сильнейшие источники агрессивного фона спортивного коллектива.

Для того, чтобы понять, почему занимающиеся не выбрали двух юношей ни разу, нами была проведена педагогическая беседа, в которой было выявлено что данные молодые хоккеисты являются очень конфликтными личностями. Они постоянно пытаются выяснять отношения, являются зачинщиками драк, не только в своей команде, но и часто в командах соперников.

Изучив причины возникновения конфликтов в спортивных коллективах, нами была разработана и научно апробирована инновационная технология снижения конфликтности в хоккейной команде.

Предупредить конфликт – значит перекрыть источники, причины и условия их возникновения благодаря мерам воспитательного характера. Под разрешением, в данном случае, понимается нормализация поведения и взаимоотношения между спортсменами на основе их сближения мотивационных устремлений. В последнее время очень часто многие тренеры для сближения своих команд используют различные программы по **тимбилдингу** – корпоративные праздники, которые основываются на командных играх или психологических (игровых) тренингах.

Среди тренеров встречаются разные позиции по отношению к конфликтам. В этом проблемном поле существуют две крайние позиции. Первая позиция – **недооценка возможностей отрицательных последствий** острых конфликтных ситуаций, их влияние на взаимоотношения, атмосферу в команде. Вторая позиция – **боязнь конфликтов**, тем самым любым способом пытаются смягчить противоречия, выполнить любое требование, чтобы избежать обострения противоречий. Данные позиции не всегда дают хороший результат.

Наиболее конструктивной стратегией по отношению к конфликтом является **умение обратить конфликт на пользу всей группы** (16).

Некоторые конфликты успешно выполняют воспитательные функции. К примеру, такая ситуация конфликт между нарушителем спортивного режима и другими членами команды. Тренер в данной ситуации использовал приём обострения конфликта. Если применить другой вид, то это может привести к возникновению противоречия между требованиями личности и общества – возникает опасность углубления этого противоречия.

Единственный метод, в данном случае – доведение конфликта до крайней степени обострения, когда уже нет возможности для эмоций. «Польза» данного конфликта заключается в его сигнальной функции: чем больше объективных оснований имеется, тем непосредственнее он указывает на неблагополучие (12).

Другое дело – конфликты с **отрицательной направленностью**. Данные конфликты необходимо своевременно предупреждать и пересекать. Чтобы избежать данных конфликтов, тренер должен вести себя тактично, внимательно относиться к членам команды, к их запросам; доверять и уважать спортсменов. Только при таких условиях поддерживается здоровый морально-психологический климат в команде, который сам по себе становится надежной защитой от влияния неблагоприятных факторов, которые являются источником отрицательных конфликтов (21).

Так же важно, чтобы тренер не только сам не был источником конфликта, но и умел правильно их преодолевать, если они возникают в команде. В ходе осуществления педагогического эксперимента, нами были изучены наиболее типичные исходы конфликта. Остановимся на них подробнее:

Уход от конфликта, разрешение противоречия со ссылкой на несвоевременность его в спорте и общий недостаток времени. Данный стратегия выхода из конфликта, по сути является лишь его откладыванием. Такая тактика даёт оппоненту продумать ход дальнейшего события либо «остыть» (19). Помимо этого, существуют следующие пути решения конфликтных ситуаций.

Сглаживание конфликта. Он срабатывает, когда одна из сторон соглашается с претензией. Однако, данный подход не решает конфликт, наоборот, может даже усугубить ситуацию. Сглаживание может подорвать доверие партнёра. Для сглаживания свойственно коммуникативное поведение.

Компромисс – открытое обсуждение позиций и мнений, которые направлены на поиск решения, удобного для обеих сторон. В данном случае выставляются аргументы в свою и чужую стороны, не используя при этом откладывание решений. Компромисс снимает напряженность и помогает найти оптимальное решение.

Конфронтация – малопродуктивный исход конфликта. Конфронтация опасна – возможность перейти на личные оскорбления. Положительный момент конфронтации – экстремальность ситуации позволяет партнерам по команде увидеть сильные и слабые стороны друг друга, понять интересы и запросы сторон.

Принуждение – самый неблагоприятный исход конфликта. Данная тактика – навязывание варианта, который устраивает инициатора (25).

Рассмотренные выше исходы конфликтов по-разному влияют на устойчивость спортивно-педагогического взаимодействия.

Исходя из всего, можно сделать вывод о том, что самыми благоприятными исходами решения конфликта являются «сглаживание» и «компромисс». «Принуждение» и «конфронтация» одинаково плохо влияют на эмоциональное состояние и на устойчивость отношений.

Если использовать вышеперечисленные меры, то можно не только избежать серьезных конфликтных ситуаций в спортивной команде, но и объединить её (например, тимбилдинг), что приведёт к сплоченности коллектива, а, следовательно, и к более высоким спортивным результатам.

В ходе проведения эксперимента и изучения всевозможных способов решения конфликтов нами была предложена инновационная методика снижения конфликтности в хоккейной команде, и предложено тренерам провести поход к местам боевых сражений «Петсамо-Киркенеской операции в г. Заполярный. Считается, что объединение коллектива, совместное времяпровождение, объединяет команду, делает их сплоченными, благодаря чему, конфликтных ситуаций, внутри команды, становится намного меньше.

Так же, некоторые спортивные команды, в обыденной жизни, проводят совместные тренировки, различные варианты времяпровождения и т.д., для того, чтобы между ними конфликтов во время игровых матчей возникало как можно меньше.

Результаты исследования и их обсуждение. Контрольный этап эксперимента был проведен в марте 2020 года. После применения предложенных способов разрешения конфликтов в хоккейной команде (использование тимбилдинга, игр на доверие, использование метода сглаживая конфликтных ситуаций, или ухода от них и т.д.), был проведен педагогический эксперимент с использованием модифицированного варианта социометрической методики Якоба Леви Морено.

В ходе данного этапа были отслежены практические результаты проведенного педагогического эксперимента. Рассмотрим его ключевые показатели:

Социовалентность: у каждого члена команды преобладают положительные выборы. Двойственные коммуникативные установки наблюдаются у трех игроков.

Взаимность: уровень взаимности в экспериментальной группе выросла и стала равна: $100/114 * 100 \% = 65,7 \%$.

Агрессивность в данной группе также достоверно понизилась и составила: $21/135 * 100 \% = 2,2 \%$.

Сравнительная характеристика результатов экспериментальной группы по показателям социовалентности на констатирующем и контрольном этапах также достоверно изменились.

На констатирующем этапе эксперимента мы фиксировали преобладание положительных выборов – 6 человек; отрицательных – 2 человека; двойственных – 5 человек.

На контрольном этапе эксперимента эти показатели составили соответственно: преобладание положительных выборов – 8 человек; отрицательных – 0 человек; двойственных 3 человека.

Таким образом, на контрольном этапе эксперимента число положительных выборов в экспериментальной группе существенно возросло за счет уменьшения числа

двойственных и отрицательных выборов.

В заключении можно сказать, что разработанная нами инновационная методика снижения конфликтности в команде получила научное обоснование и экспериментальное подтверждение своей эффективности при построении психолого-педагогической работы со спортсменами. Из проанализированных данных следует, что показатели по социально-психологическим характеристикам выросли и стали значительно лучше.

Выводы. Для эффективного построения психолого педагогической работы со спортсменами молодежных хоккейных команд в целях преодоления и разрешения конфликтов необходимо:

1. Привлекать к разрешению конфликтов наиболее авторитетных членов команды, которые не зависят от конфликтующих сторон;
2. Относится непредвзято в изучении конфликта, защищая одного из конфликтующих;
4. Необходимо изучить историю такого поведения лиц, которые попали в конфликтную ситуацию;
5. Нацелить конфликтующие стороны на конструктивный подход к поиску решения ситуации;
6. Верно использовать общественное мнение по существу конфликта;
7. Тщательно подготовиться к выступлению по факту конфликта;
8. Необходимо проявлять гибкость в психологическом состоянии;
9. Контролировать поведение лиц, которых вывели из конфликта (19).

Успешность решения конфликтов зависит от находчивости и психологической проницательности тренера, а также опоры на авторитетных членов команды и на саму команду в целом. Предотвратить возможные конфликты можно более эффективно если известны источники и предпосылки конфликтной ситуации. Ликвидация предпосылок возникновения конфликта обеспечивает создание позитивного взаимоотношения тренера со своими подопечным.

Литература

1. Титовский А.В. Отношение студентов к формам обучения до и во время пандемии // В сборнике: Актуальные проблемы, современные тенденции развития физической культуры и спорта с учетом реализации национальных проектов. Материалы III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Москва, 2021. С. 140-144.
2. Титовский А.В., Выприков Д.В., Горюнова О.Б. Социально-экономические факторы, повлиявшие на международный успех сборной СССР по хоккею с шайбой в 70-х гг. XX века // Теория и практика физической культуры. 2020. № 4. С. 72-74.

3. Литвишко О.В., Алиев А.А., Титовский А.В., Лубышев Е.А. Эффективность финансово-хозяйственной деятельности европейских футбольных лиг // Теория и практика физической культуры. 2020. № 12. С. 76-78.

4. Лубышев Е.А. Спортивные и подвижные игры в оптимизации скоростно-силовой подготовки юных волейболистов // Лубышев Е.А., Титовский А.В., Бодров И.М., Голубничий С.П. Теория и практика физической культуры. 2020. № 9. С. 21-23.

5. Выприков Д.В., Титовский А.В., Егоров А.Б., Заппаров Р.И. Влияние современных электронных устройств и приложений на мотивацию студентов к занятиям физической культурой // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2020. № 1 (179). С. 63-67.

6. Титовский А.В. Морфофункциональная адаптация эритроцитов разного возраста при общем обезвоживании организма // Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский экономический университет имени Г. В. Плеханова». Москва, 2017.

7. Титовский А.В., Кондратьев П.А. «Бильярд» как направление физической культуры в условиях снижения состояния здоровья // В сборнике: Гуманитарное образование в экономическом вузе. Материалы V Международной научно-практической заочной интернет-конференции. В 2 томах. 2017. С. 324-329.

8. Титовский А.В. Учебно-методический комплекс «Бильярд» в учебном процессе по физической культуре экономического университета // Теория и практика физической культуры. 2017. № 6. С. 30-33.

9. Титовский А.В., Антонова И.Н., Моторин И.Н., Нуцалов Н.М. Формирование образовательных компетенций студентов для дисциплины «Физическая культура» средствами бильярда // Теория и практика физической культуры. 2017. № 9. С. 33-35.

10. Титовский А.В. Технология «Бильярд» как направление физической культуры в условиях снижения состояния здоровья // Титовский А.В., Выприков Д.В., Моторин И.Н. Ярославский педагогический вестник. 2017. № 5. С. 155-159.

11. Титовский А.В., Гаджиев Д.М., Нуцалов Н.М., Аверьясов В.В. Формирование соревновательных компетенций у студентов в процессе организации бильярдных турниров // Теория и практика физической культуры. 2016. № 9. С. 39-41.

12. Титовский А.В., Кондраков Г.Б., Макаренко Т.И., Алаев М.В. Стимулирование трудовой активности профессорско-преподавательского состава // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. 2016. № 4 (88). С. 24-31.

13. Титовский А.В. Бильярд как инновационное направление учебного процесса по дисциплине «Физическая культура» // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. 2016. № 4. С. 90-96.

14. Алаев М.В., Титовский А.В., Лавриненко В.В. Кластеризация методических задач учебной дисциплины «Физическая культура» в высшем

образовании // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. 2015. № 3. С. 3-10.

15. Титовский А.В., Петров А.В., Хасанова А.А., Манкевич Д.А. Практикум по проведению занятий по дисциплине «Физическая культура в бильярдном зале» // Москва, 2014.

16. Федорова Е.Ю., Красильников А.А. Медико-социальные особенности пациентов со стенокардией и сахарным диабетом 2 типа // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 255-264.

17. Федорова Е.Ю., Пушкина В.Н. Мониторинг физической активности московских школьников с применением цифровых технологий // В сборнике: ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. Материалы международной научно-практической конференции ТГМУ им. Абуали ибни Сино (68-ая годовщина) "Достижения и проблемы фундаментальной науки и клинической медицины", посвященной "Годам развития села, туризма и народных ремёсел (2019-2021)". 2020. С. 634-637.

18. Красильников А.А. Формирование цифровой образовательной среды образовательной организации в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: TOPICAL ISSUES OF PRACTICE AND SCIENCE. Abstracts of XXVI International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 443-452.

19. Красильников А.А. Формирование здорового образа жизни старшеклассников с помощью цифровых мотивационно-педагогических ресурсов // В сборнике: PROBLEMS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference. Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com) Illustrations © 2021 by the International Science Group. 2021. С. 252-260.

20. Закиров Ф.Х. Тенденции ценностно-ориентированного подхода в сфере здорового образа жизни // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 21-27.

21. Закиров Ф.Х. Современные направления развития отечественной отрасли физической культуры и спорта // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 50-55.

22. Закиров Ф.Х. Организация обучения студентов по спортивным дисциплинам в условиях COVID 19 // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 56-64.

23. Красильников А.А., Федорова Е.Ю. Информационно-компьютерные технологии как определяющий фактор трансформации образовательного пространства организации // В книге: Приоритетные направления развития

спорта, туризма, образования и науки. сборник материалов международной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2021. С. 665-674.

24. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Методы информационных технологий в психодиагностике спортсменов // В сборнике: INTERACTION OF SOCIETY AND SCIENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 266-271.

25. Красильников А.А. Использование информационных технологий в обучении // В сборнике: Наука - образование - производство. Сборник материалов конференции. 2007. С. 16-20.

26. Красильников А.А. Восприимчивость учреждения среднего профессионального образования к новшествам на примере гжельского колледжа // В сборнике: Вопросы профессионального развития. сборник материалов II международной научно-практической конференции. 2020. С. 27-36.

27. Федорова, Е.Ю. Модельные характеристики показателей физического состояния и соревновательной деятельности высококвалифицированных велосипедистов / Е.Ю. Федорова, А.Ю. Казаков, М.Ф. Захарова // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2019. № 5 (171). С. 363-368.

28. Федорова, Е.Ю. Сенсомоторные реакции как показатель адаптации юных спортсменов / Е.Ю. Федорова // Рудиковские чтения. - М.: РГУФКСМиТ, 2019. - С. 269-271.

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ОСНОВНІ СКЛАДОВІ

Попова Катерина Олександрівна

Студентка-магістрантка

Рівненський державний гуманітарний університет

У процесі навчально-пізнавальної діяльності у суб'єктів освітнього процесу формуються не тільки специфічні вміння і навички пошуку інформації, її відбору, оцінки, зберігання та використання, а й особливі особистісні якості і властивості, індивідуальний стиль діяльності, система ціннісних орієнтацій, відносин до об'єктів пізнання, його результатів. Якщо стосовно навчально-пізнавальної діяльності в загальноосвітній школі використовується поняття «культура навчання», то стосовно вищої школи доцільно використовувати поняття «академічна культура».

Академічна культура – словосполучення, яке частіше використовують як метафору, ніж строгий термін. Іноді його розуміють в досить вузькому сенсі, як відмінну рису того чи іншого науково-освітнього закладу («Culture of the University of Oxford»), наприклад, в Британії і Фінляндії. Дослідники цих країн передбачають наявність безлічі «академічних культур» [1], кожна з яких відповідає тому або іншому освітньому інституту. Іноді поняття зводиться виключно до етосу науково-освітнього співтовариства, або професійної етики.

Jeffrey Sonnenfeld з Yale School of Management виділяє такі типи культури, як:

- «бейсбольна команда» (baseball team) – ключові успішні співробітники вважають себе «вільними гравцями», за яких борються роботодавці;
- «клуб» (the club) – співробітники відрізняються відданістю своїй організації і командною роботою;
- «фортеця» (the fortress) – співробітники не захищені правилами і працюють «як під час військових дій»;
- «академія» (the academy) – довгострокове співробітництво і професійна майстерність [2]. Таким чином, академічна культура розглядається ним як готова модель, сенс якої очевидний.

Академічна культура в антропології визначається як система вірувань, цінностей та культурних дій у межах академічного середовища. Академічна культура – це неявний зразок значень, який виражається у вигляді таких символів, як дії, слова, артефакти та інші значущі категорії, за допомогою яких вчені спілкуються та діляться своїм спільним досвідом, уявленнями та переконаннями [3]. Е. Шейн вважав, що переконання та припущення формують організаційне культурне ядро, яке впливає на сприйняття, думки та почуття людини [4].

Традиційно академічна культура трактується як сукупність норм і цінностей, мотивацій і переконань, що визначають освітню і наукову діяльність [5, с. 23; 6, с. 34; 7, с. 61].

І. Пак зазначає, що академічна культура поєднує науку, культуру і знання, механізми її виникнення визначаються як історично сформованою, так і сучасною соціокультурною ситуацією на певному етапі розвитку суспільства» [8, с. 23]. Таким чином, академічною культурою вважається культура вищої освіти, яка орієнтована не лише на викладання, навчання та методичне забезпечення цих процесів, а й на весь комплекс соціокультурних практик, пов'язаних з функціонуванням університетів.

Цікавою видається інтерпретація академічної культури О. Єрохіною, яка розуміє її як систему цінностей, норм, правил, зразків поведінки, методів діяльності, принципів спілкування, заснованих на педагогічно адаптованому досвіді науково-пізнавальної діяльності [9, с. 64]. Когнітивний рівень академічної культури передбачає наявність знань про шляхи пізнавальної діяльності в досліджуваній ситуації. У той же час академічна культура закріплює традиції та стандарти проведення наукових досліджень та фіксації їх результатів (виявлення проблеми, гіпотеза, дослідження, аналіз отриманих даних, підтвердження або спростування гіпотез). Операційний рівень академічної культури поєднує набір навичок, необхідних для взаємодії в процесі дослідження, вербалізації цього процесу та його результатів. Це здатність зрозуміти необхідність і важливість дослідження, творити текст під час дослідження, вибрати докази на основі наукового опису дослідження та результату, аналізувати вибрані аргументи, вербалізувати результати [10, с. 243].

Погоджуємося з дослідницею В.І. Астаховою, яка зазначає: «Академічна культура в традиціях європейського університетської освіти розуміється як сукупність норм і цінностей освітньої та наукової діяльності університету. Ми розглядаємо академічну культуру перш за все як культуру моральності і служіння людям. Це культура особливої поведінки та спілкування людей, професійно покликаних забезпечувати трансляцію культурних цінностей; це культура високої духовності і моралі, високої якості праці та відповідальності за його результати, культура толерантності та педагогічного оптимізму» [5, с. 23].

О. Семенов та М. Вовк поняття академічної культури пов'язують з культурою навчання в університеті, цінностями, традиціями, нормами, правилами наукового дослідження; культурою наукової мови, культурою високої духовності та моралі, культурою спілкування між дослідниками та студентами, культурою наукової та соціальної роботи, моральною відповідальністю за результати досліджень, культурою толерантності та педагогічного оптимізму, що формуються в культурному та освітньому простір університетів [11].

Отже, академічна культура – це оволодіння різними видами та методами навчальної діяльності, готовність перейти від теоретичної до практичної підготовки, вміння раціонально читати, підготовка до викладання, різні форми атестації, успіх у професійних змаганнях тощо, тобто цілий комплекс дій і їх результатів. Це тісно пов'язано з академічною культурою мислення та культурою розумової праці.

Т. Добко вважає, що академічна культура включає:

- набори практичних навичок, що забезпечують успіх педагогічної роботи;
- інтелектуальні здібності;

- особистісні характеристики та якості;
- готовність (досвід) до освітньої діяльності, досягнення високих результатів [12, с. 60].

Ці набори навичок, умінь, навичок та якостей орієнтовані на здобуття знань (перетворення інформації у знання), придбання узагальнених методів роботи, їх програм та алгоритмів. Ряд таких видів діяльності розвиває інтелектуальну, розумову діяльність, володіння мовними ресурсами, в яких набуваються знання. Методи навчальної діяльності можна розділити на:

- репродуктивний
- проблемно-творчий
- науково-пізнавальний.

В результаті оволодіння цими методами формується здатність до переходу від зовнішніх об'єктивних дій до внутрішніх розумових дій. Ще вищим рівнем узагальнення вмінь та навичок навчальної діяльності є: вміння структурувати знання, вміння вирішувати проблеми. Результатом набуття навичок навчальної діяльності є формування теоретичного мислення; когнітивні структури, досвід навчально-пізнавальної діяльності [13, с. 12].

Таким чином, академічна культура – багатогранний феномен. У сферу академічної культури можуть бути включені:

- академічна діяльність – навчальна і наукова – всі види і типи навчального процесу від читання лекцій до індивідуальної роботи зі студентами. Наукове керівництво (студентами та аспірантами), методична робота. Наукова діяльність: теоретичні дослідження, архівні пошуки, лабораторні дослідження і експерименти, опитування, польові дослідження, експедиції та ін.;

- академічні інститути (університет, наукове товариство, дослідний інститут, інститут інноваційних досліджень (advanced studies), бібліотеки та архіви, фонди, галузеві та відомчі центри, інститути і лабораторії, віртуальні науково-освітні портали, розсилки і конференції і т. д.);

- академічне письмо (написання публіцистичних, популярних, наукових, методичних, кваліфікаційних текстів). Це статті, есе, монографії, дипломи та дисертації, огляди, звіти, відгуки, науковий переклад, публікації текстів з коментарями, складання антологій і хрестоматій тощо. Сюди ж відноситься наукове редагування, рецензування, написання відгуків, створення підручників, навчальних посібників, комп'ютерний презентацій, сайтів, порталів, особистих сторінок та ін. Особливий вид науково-викладацької компетенції – виявлення плагіату;

- академічна інформатика: біо-бібліографічна компетентність, використання каталогів, баз даних, індексів наукового цитування, віртуальних джерел і бібліотек, електронного пошуку, в тому числі пошуку достовірних джерел в Інтернеті. Поінформованість про події в академічному світі – інтернет-розсилки;

- академічна комунікація: конференційна діяльність, академічна риторика, професійна етика автора, викладача, академічне право, науково-кваліфікаційні заходи (захисту дипломів, дисертацій, обговорення книг). Ритуали, традиції, табу, дрес-код. Вчений у віртуальному світі: мережевий етикет («нетикет»),

етика і практика електронної комунікації. Ідентифікація дослідника (Curriculum Vitae або резюме, список наукових праць, WWW-сторінка і т. д.);

- академічна мобільність: студентська, викладацька, наукова. Невитратні види академічної мобільності;

- академічний менеджмент – управління та організація академічними інститутами та проектами. Академічний фандрайзинг. Проектрайтинг;

- підвищення кваліфікації та академічного статусу (навчання у відповідних інститутах, на курсах і т. д., самостійна робота в міжнародних інститутах та центрах інноваційних досліджень (advanced studies), захист дисертацій, отримання вчених ступенів і звань) [14, с. 35]. Список, зрозуміло відкритий, як для доповнень, так і структурних змін.

Список літератури

1. Jyrki Loima Academic Cultures and Developing Management in Higher Education. URL: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html

2. Sonnenfeld J. Basic Overview of Organizational Culture. URL: <https://managementhelp.org/organizations/culture.htm>

3. Beeren B.R. How universities work / translated by Hamidreza Arasteh, Tehran, Higher education planning and research institute. New York, 2002. 264 p.

4. Shein E. H. Organizational Culture and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass., 1992. 199 p.

5. Астахова В.И. Академическая культура как фундамент формирования современного специалиста. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.»*. Харків, 2013. Т. 19. С. 21-39.

6. Ромакін В.В. Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 34-41.

7. Shen X. Academic Culture and Campus Culture of Universities. Canadian Center of Science and Education, 2012. № 2 (2). Pp. 61-65. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1081480.pdf>

8. Пак І.В. Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву : дис. ... канд. соціологічних наук : 22.00.04. Харків, 2019. 251 с.

9. Ерохіна Е.Л. Академическая культура учащегося-исследователя в условиях внедрения ФГОС. *Академический вестник Института педагогического образования и образования взрослых. Человек и образование*. 2014. № 2 (39) С. 64–67.

10. Фенцик О.М. Формування академічної культури студентів у процесі здійснення дослідницької діяльності. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 2020. Випуск Вип.28. С. 241-244.

11. Семенов О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 284 с.

12. Добко Т. Університет, академічна культура і забезпечення якості. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту*: навч. посіб. / за ред. Т. Добка, М. Головенко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. Львів: Манускрипт, 2014. С. 58–68.

13. Сидоренко І. Нова ініціатива ЮНЕСКО: етичні та моральні виміри для вищої освіти і науки. *Педагогіка і психологія*. К.: Педагогічна преса, 2005. № 2 (47). С. 9–14.

14. Артемьева Т.В. Академическая культура как теоретическая проблема и практическая задача. *Universum: Вестник Герценовского университета*. 1/2013. С. 34-36.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ЕТНІЧНИХ ТРАДИЦІЙ

Притула Олександр,

Канд. Пед. наук, доцент

Запорізький національний університет

Реалії сьогодення, світова проблема, під назвою COVID 19, сучасні соціально-економічні умови особливу актуальність набуває проблема формування рівня культури населення, зокрема молоді, поряд з загальними аспектами культури, так і культури здоров'я. Формування культури здоров'я молоді можливе, насамперед, тільки з впровадженням в молодіжне життя здорового способу життя. Безпосередньо, процес залучення молоді та впровадження в її життя здорового способу життя потребує високоосвічених, підготовлених кадрів, носіїв знань про здоровий спосіб життя. Вчений Мосейчук Ю.Ю. вважає, що вимога сучасності щодо підготовки конкурентоздатних фахівців у ВНЗ робить проблему формування високого рівня культури здоров'я особливо актуальною. У процесі професійної підготовки виникає необхідність підвищення рівня культури здоров'я майбутніх фахівців з метою з метою забезпечення умов для його збереження. Культура здоров'я виступає однією з фундаментальних та поліаспектних категорій усього людського буття, а тому має бути найважливішим пріоритетом освітнього процесу [1, с. 5]. Говорячи про поняття «культура» або «культура здоров'я», актуальним є поняття традиції, як складової частини культури. Традиція (від лат. *traditio* — переказ, звичай) — це елементи культури, що передаються від покоління до покоління і зберігаються протягом тривалого часу. Традиції тією чи іншою мірою і в тих чи інших формах присутні в будь-якому суспільстві і практично в усіх сферах культури. Традицію можуть утілювати певні суспільні інституції, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди і т. д. [2]. Отже, традиція – це поняття, яке пов'язане з історією, з історичними подіями. Енциклопедія історії України Інституту історії України Національної Академії наук України дає поняття «традиції історичної». Традиція історична (від лат. *traditio*, до дієслова *tradere* — передавати) — міжпоколінна передача уявлень, звичаїв, сусп. практик. У вузькому сенсі — регулярне звернення до певних істор. подій, явищ, часом ритуалізоване та інституціоналізоване. У домодерний період або за традиційного сусп-ва (у термінології М.Вебера) широкий спектр різноманітних традиційних практик становив основу соціального буття, побудованого на консервативних засадах [3]. Д. Донцов про традицію пише в своїй праці «Хрестом і мечем»: «Народ без традицій не живе, а животіє. Коли втрачає свої - йому вбивають у голову чужі. Традиції - це панцир, який хоронить спільну від ворожих ударів.

Повернення до мови, віри, звичаїв, до ідеалів предків, їх моральних, релігійних, політичних, економічних та соціальних догм, вистражданих і викутих в огні змагань і переказаних прадідами внукам - це повернення є фундаментом нації» [4, с. 11].

Отже, формуючи основи здорового способу життя у населення, зокрема в молоді, необхідно спиратися на етнічні традиції здорового способу життя, які склалися в тому чи іншому етносі враховуючи іновачії даного напрямку, які з часом мають стати традицією.

Саме етнічні традиції здоров'я є одними з найважливіших факторів формування системи здоров'язбереження народу, здоров'я нації. Вчені Мосейчук Ю.Ю., О.О. Мороз, О.М. Кислиця вважають, що саме здоров'я нації - здоров'я нації – показник цивілізованості держави, що відображає рівень соціально-економічного розвитку суспільства, головний критерій доцільності й ефективності усіх сфер господарської діяльності [5, с. 5]. Тобто виходячи з даного твердження, можна сказати, що здоров'я нації і конкретно особистості залежить від рівня розвитку суспільства, як економічно так і культурно-духовно. А отже, формування системи здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в Україні має державотворче значення, яке сприяє розвитку матеріального і духовного аспекту життя держави.

Формування здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту має безперервний характер, а отже цей процес має тривати повний період навчання в ВНЗ, формуючи основу для продовження після закінчення навчання в ВНЗ.

Для формування системи здорового способу життя у майбутніх у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту на основі етнічних традицій необхідно визначити наступні поняття: мету, завдання, принципи, форми, методи, засоби і прийоми системи.

Метою системи здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту на основі етнічних традицій є формування у останніх системи знань та вмінь щодо здоров'я, здорового способу життя, формування вмінь та навичок для процесу оздоровлення української нації і популяризації даного досвіду в світовому суспільстві.

Завдання системи сформовані вимогами часу і можуть змінюватися відповідно від світових проблем, що стосується з здоров'я людини. Проте основні завдання системи:

- сприяти розвитку у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту творчого професійного мислення, вміння знаходити нові шляхи та форми роботи в галузі здоров'язбереження на основі етнічних традицій, а також розширення і поглиблення фонду їх інтелектуальних, професійних вмінь та навичок;

- формувати у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту систему теоретичних знань з історії та культури здоров'язбереження запорозького козацтва, України та інших етносів в цілому, яка в значній мірі визначає рівень і ступінь їх освіти, а також рівень їх професійної компетентності.

Принципи системи здорового способу життя формуються відповідно до мети і завдань і мають сприяти більш кращому впровадженню системи здорового

способу життя населення, зокрема молоді. Такими принципами є, наприклад принцип безперервності і системності, коли система здорового способу життя має формуватися постійно і безперервно на кожному етапі формуючи свою підсистему знань і вмінь у майбутнього фахівця.

Форми системи визначаються відповідно від умов формування і існування можливостей залучення молоді до здорового способу життя. Такими формами можуть бути: створення клубів здорового способу життя, проведення свят, різних заходів, які популяризують здоровий спосіб життя, етнічні традиції, а також залучають майбутніх фахівців до ведення здорового способу життя. Також формами можуть бути заходи з використанням сучасних інформаційних технологій: створення профільних сторінок, груп в соцмережах, проведення онлайн заходів, марафонів, конкурсів та ін.

Методи системи визначають систематизовану сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети. Методи в системі здорового способу життя на основі етнічних традицій сформовані на основі методик здорового способу життя, які склалися в українській культурі (наприклад, пости, лазня, народні ігри та ін.) та на основі іновацій, які утворилися в процесі пошуку шляхів до оздоровлення (дихальні гімнастики Бутейко, Стрельнікової, методики Поля Брегга та ін.).

Засоби і прийоми в системі здорового способу життя сформовані на основі попередніх вищевказаних принципів. Такими засобами можуть бути окремі вправи, які сформувалися в народній традиції (наприклад, танцювальні рухи чи ігри). Засоби і прийоми системи не є константою, вони мають постійно оновлюватися і вдосконалюватися, їх кількість має збільшуватися. Це має забезпечити практичність і цінність системи, її здатність до апостійного розвитку.

В Запорізькому національному університеті ведеться наукова робота по створенню і науковому обґрунтуванню системи здоров'язбереження для майбутніх фахівців на основі етнічних традицій. Для успішної реалізації мети і завдань формування системи майбутнім фахівцям фізичної культури і спорту на освітньому ступені бакалавра в програмні курси впроваджені теми, які мають формувати у студента розуміння і здатність сприйняття системи здорового способу життя на основі етнічних традицій. Безпосередньо це виражено в навчальних курсах: історія фізичної культури, духовно-культурна спадщина козацтва, національні види боротьби з методикою викладання та ін.

На освітньому ступені магістра введені спеціалізовані навальні курси, які мають забезпечити теоретико-методичну підготовку майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту до викладання системи здоров'язбереження на основі етнічних традицій: нетрадиційні засоби фізичної культури і спорту, теоретико-методичні засади формування здоров'я на основі етнічних традицій, національні методи оздоровчими фізичної культури, психофізичні і оздоровчі системи Спасу та ін.

Даний підхід забезпечує якісне формування системи здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту на основі етнічних традицій.

Система здоров'язбереження на основі етнічних традицій формується в основному на козацьких традиціях здоров'язбереження. Це пояснюється безпосередньо тими традиціями, які складені в Запорізькому регіоні України та потужністю традицій козацтва в галузі збереження здоров'я. Аналіз історичної літератури та козацьких і народних традицій показав, що в основному в етнічних українських традиціях розглядали сім факторів підходу до здоров'я людини.

Варто зазначити, що сім сторін, які розглядають явище «здоров'я» створюють системний і комплексний підхід до цього питання, що в свою чергу надає підстави говорити про спробу створення «Семифакторної системи здоров'я людини».

Семифакторна система здоров'я людини в своїй основі має сім сторін, або факторів, які диференційно виражають ту чи іншу сторону здоров'я. Маємо наступні фактори (сторони): фізичне здоров'я; фізіологічне здоров'я; психічне здоров'я; енергетичне здоров'я; духовне здоров'я; соціальне здоров'я; родові (генетичне, сексуальне) здоров'я [6, с. 131].

Саме на основі семи факторів формується система здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту на основі етнічних традицій.

Висновки:

- формуючи основи здорового способу життя у населення, зокрема в молоді, необхідно спиратися на етнічні традиції здорового способу життя, які склалися в тому чи іншому етносі враховуючи іновачії даного напрямку, які з часом мають стати традицією;
- етнічні традиції здоров'я є одними з найважливіших факторів формування системи здоров'язбереження народу, здоров'я нації;
- формування здорового способу життя у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту має безперервний характер, а отже цей процес має тривати повний період навчання в ВНЗ, формуючи основу для продовження після закінчення навчання в ВНЗ;
- українські козацькі традиції є основою формування системи здорового способу життя на основі етнічних традицій;
- систему здорового способу життя на основі етнічних традицій необхідно розвивати на теренах України і в світі.

Список літератури:

1. Мосейчук Ю.Ю. Теоретико-методичні основи формування культури здоров'я у майбутніх учителів фізичної культури: монографія. / Ю.Ю. Мосейчук. – Чернівці: «Місто», 2018. – 436 с.
2. Традиція [Електронний ресурс] / Традиція // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F> (останній перегляд: 30.10.2021)
3. Галушко К.Ю. Традиція історична [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Tradytisia_istorychna (останній перегляд: 30.10.2021)
4. Донцов, Д.М. Де шукати наших історичних традицій? // Квартальний вісник. – Ч. 1 (17). [Текст] / Д.М. Донцов – Львів. 1938. – 88 с.

5. Мосейчук Ю.Ю. Теоретичні основи здоров'я : навчальний посібник для студентів ВНЗ / Ю.Ю. Мосейчук, О.О. Мороз, О.М. Кислиця, М.М. Осадець – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. – 224 с.

6. Притула О.Л. Етнічні традиції здорового способу життя як основи здоров'язбереження студентів вищих навчальних закладів / А.П. Конох, О.Л. Притула // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Вип. 23. Том 2. – 172 с.

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СТОРІТЕЛІНГУ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Романенко Людмила Віталіївна

Київський університет імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Калашник Оксана Сергіївна

Київський університет імені Бориса Грінченка,
викладач

Реформування загальноосвітньої школи в Україні забезпечує перехід української освіти на новий європейський рівень. Це зумовлено вимогами часу, адже сучасні діти живуть в інформаційно-динамічному середовищі, яке потребує гнучкої та швидкої адаптації до його постійних змін. Вагомим фактором успішної реалізації завдань Нової української школи, є залучення молодших школярів до інтегрованого навчання, адже воно стимулює механізми саморозвитку дитини і перетворює навчання у самонавчання, розвиває критичне мислення, мовлення та інші індивідуальні якості, що дозволяють досягнути успіху в навчально-пізнавальній діяльності та подальшому майбутньому.

Оскільки сучасні діти багато часу проводять онлайн, реальне спілкування стає мистецтвом, якому потрібно навчатись. Мова – це складний психологічний процес, який неможливо розвивати окремо від мислення або сприймання. Рідна мова займає провідну роль у формуванні особистості і духовному зростанні людини, а в навчально-пізнавальній діяльності це ще й вміння висловлювати власну думку повними реченнями, зрозумілими для оточуючих, переказувати побачене чи почуте, описувати, що нового дізналися спостерігаючи чи досліджуючи. Оволодіння мовою та використання її в спілкуванні є одним із найголовніших досягнень у розвитку дитини. Формування мови є основою всього психічного розвитку дитини.

У сучасній науково-методичній літературі рідна мова є предметом філософського аналізу відомих вчених і літераторів (І.Дзюба, Л.Костенко, П.Мовчан, А.Погрібний, П.Щербань, В.Яворівський та ін.); вивчається педагогічна спадщина щодо навчання рідною мовою (М.Антонець, В.Волошина, О.Заніна, Л.Климчик, С.Коваленко, Л.Ляхоцька, О.Маленко, М.Марун, І.Мельник, В.Мосіяшенко, Я.Самофал, І.Скоропад та ін.); аналізується її розвивальний потенціал (Н.Білоконна, Л.Смольська, Л.Тарновецька та ін.).

Нова українська школі з 2018 року запровадила інтегрований курс «Я досліджую світ» у 1-4 класах, він інтегрує освітні галузі: мовно-літературну, математичну, природничу, технологічну, інформатичну, соціальну і здоров'язбережувальну, громадянську та історичну. Державний стандарт початкової освіти та Типові освітні програми визначають мету інтегрованого

курсу «Я досліджую світ» – ознайомлення молодших школярів з навколишнім світом у процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, що охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі [1].

Технологія сторітелінг – це упорядкована система дій і операцій створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Storytelling (у перекладі з англійської story – історія, telling – розповідь, розповідання). У загальному значенні це, власне, розповідання історій. Це мистецтво передачі інформації через розповідання історій (або донесення інформації шляхом створення історій). Першим прикладом розповідей можна вважати наскельні малюнки наших пращурів, зроблені ще багато тисяч років тому, на яких давні люди зображували свій побут та полювання. Пізніше їх замінили міфи, легенди, казки, вірші, пісні, які передавались в усній формі від людини до людини [2].

Застосування технології сторітелінгу в інтегрованому навчанні на уроках «Я досліджую світ» сприяє розвитку мови та займає провідну роль у формуванні особистості і духовному зростанні учня, вміння висловлювати власну думку повними реченнями, зрозумілими для оточуючих, переказувати побачене чи почуте, описувати, що нового дізналися спостерігаючи за докільям чи експериментуючи тощо. Технологію сторітелінг можна застосовувати на різних етапах уроку та на уроках різних типів, що допомагає вчителю ефективніше та результативніше здійснювати освітній процес, а сприйняття молодшими школярами інформації у вигляді цікавої історії є більш доступним та зрозумілим.

Учитель створює на уроках «Я досліджую світ» історії-вігадки: реалістичні (моделювання подій, наприклад, про один день із життя давніх людей) – «Різдвяні історії», «Житло людини: колись і тепер»; класичні (міфи та легенди) – «Як людина вивчає минуле?»; абсурдні (учні шукають помилки) – «Хто де живе?»; умовні (що було б, якби..; вигадати продовження історії, історія де композитор перетворився б на художника) – «Яким має бути дім?»; алегоричні (будь що стає персонажем, як, наприклад, про природні явища, планети, про цифри, які ожили, про іграшки, які навчилися говорити) – «Як природа готується до зими»; фанфіки (свій варіант відомої історії) – «Як Петрик П'яточкін слоників рахував»; пластилінові мультики тощо – «Капітошка».

Одне з перших завдань, яке повинен для себе вирішити вчитель чи учень перед тим, як створити, розповісти історію, – це дати відповідь на два запитання: «для чого я створюю ту чи іншу історію?» і «для кого?».

Неллі Бондаренко пропонує кілька варіантів сюжетів у сторітелінгу, що відрізняються своєю структурою:

- Класичний (головний герой – мета – перешкоди на шляху до мети – їх подолання – результат). Мономіф (мандрівка героя, який пізнає невідоме, здобуває нові сенси та знання). Цей сюжет можна використовувати для мотивації, пояснення процесів, явищ, вибору способів розв'язання проблем (задач). Боротьба з Монстром (головний герой – зустріч з монстром – боротьба й перемога – досягнення мети). Цей прийом застосовують для мотивації.

- Історія Попелюшки (герой – незвична ситуація – поява проблеми чи ворогів – втручання чарівного персонажа – щасливе вирішення ситуації). Доцільно використовувати цей сюжет для мотивації промов, пояснення чи порівняння процесів явищ, опису еволюційних змін, вибору способів вирішення задач.

- День Бабака (герой – мета – дії героя й повернення до висхідної позиції – вибір правильної стратегії поведінки – досягнення мети). Цей сюжет підходить для роботи над помилками.

- Квест (герой – ціль – зміна кількох локацій і вирішення в кожній із них певних задач – почергове досягнення проміжних результатів – тріумф). Застосовують цей сюжет для моделювання проблемних ситуацій, вирішення аналітичних задач, закріплення навичок.

- Квітка (кілька історій, які мають спільний центр; різні версії однієї події)[5].

Учитель може застосувати такі прийоми навчання розказування історій: основні: зразок, план, аналіз; допоміжні: запитання, нагадування, вказівка, заохочення, підказка; специфічні: запис розповіді учнів, придумування розповідей-мініатюр, об'єднаних тією самою дійовою особою тощо. Це може бути розповідь: на тему, запропоновану вчителем; за планом; за поданим початком; за опорними словами; складання розповіді чи казки за власним сюжетом.

Застосування вчителем на уроці настільної гри кубики історій «Rory`s Story Cubes» як засобу сторітелінгу. Кубики Рорі (зазвичай із цупкого картону, пластику, дерева), які мають різні позначки на своїх гранях (сторонах). Це гра, яку можна купити або виготовити власноруч. Учитель обирає якогось персонажа, кидаємо кубик, дивимось який малюнок випав, тоді із ним і головним героєм створюємо історію. Ці кубики вигадав у 2004 році ірландський тренер з креативного мислення та творчого вирішення проблем Рорі О'Коннор. Існують набори по три кубики Рорі в кожному: «Звірі», «Медицина», «Космос», «Кам'яний вік», «Казки», «Порятунок», «Спорт», «Середньовіччя» та інші. А також серії з дев'яти кубиків: «Дії», «Подорожі», «Фантазія», універсальні [3].

Це можуть бути різні варіанти історій. Історія за формулою. Одного разу__ (дія), у __ (місце), жив __ (герой) і __ (що робив), однак __ (щось трапилось), але він __ (долання перешкод), і тоді __ (підсумок). Історія навпаки. Обрати назву (тему), витягти кубики і скласти за логікою подій. Скласти історію, але не озвучувати «заборонене слово» (обравши один із символів кубика. Рорі-вежа – використовуючи по кубіку із різних наборів, побудувати вежу, створюючи історію.

Кубик Блума – один із практичних методів сторітелінгу, що розвиває критичне мислення, уяву та мовлення у дітей. Автором є американський учений та психолог-педагог, що розробив унікальну систему алгоритмів педагогічної діяльності «Таксономія навчальних цілей» Бенджамін Блум. Він вважає, що школа має навчити дитину вирішувати проблеми, з якими доведеться зіштовхуватися у житті [6].

Бенджамін Блум об'єднав основні цілі у кілька груп: закріплення та аналіз отриманих знань; емоційний відгук учнів на здобуті знання; використання здобутих знань на практиці. Цей метод навчає учнів вирішувати проблемні питання самостійно, спираючись на вже здобуті знання і вміння, а також використовуючи досвід, спостережливість, логіку і творче мислення.

Алгоритм використання «Кубика Блума»:

- Учитель формулює тему і добирає до кожного слова на кубіку (назви, придумай, поясни, поділись, чому, запропонуй) коло питань, що дозволить дітям повторити і закріпити вивчений матеріал.

- Учитель або хтось із учнів підкидає або дістає із непрозорого мішечка чи капелюха кубик. Та грань, що випала, вказує на тип запитання, яке слід поставити учням (тобто запитання вчителя має починатися зі слова на грані). Інший варіант – запитання формулюють самі учні, а потім ставлять їх класу.

- Учень відповідає на запитання. Якщо відповідь неповна, то однокласники можуть доповнити її та скоригувати неточності.

- Кожного разу, коли ми кидаємо кубик, ми залучаємо до обговорення більшу кількість дітей. Це підвищує ефективність уроку, розуміння теми та допомагає вчителю виявити прогалини у знаннях учнів.

Формулювати запитання для молодших школярів можна наступним чином:

- Опиши. Форму, колір, назви на ім'я тощо.

- Порівняй. Дитина порівнює предмети та явища з подібними, а потім вказує на подібності та відмінності.

- Проаналізуй. Учень чи учениця може проаналізувати, наприклад, ланцюжок живлення.

- Застосуй. Наприклад, учні наводять можливі варіанти використання води у різних станах (рідкому, твердому, газоподібному).

- Оціни. Дитина вказує на переваги і недоліки предмета/явища.

- Асоціації. Молодші школярі розповідають, із чим у них асоціюється предмет чи явище.

Сторітелінг зараз має велику кількість форматів. Учні можуть не лише створювати історії, писати тексти, а й робити презентації, знімати відео. Питання лише в тому, яку саме історію потрібно розповісти, а далі вже вирішувати за допомогою чого. Учні вчаться робити презентації: презентувати себе, свої ідеї. І коли діти хочуть, щоб батьки купили їм хатню тваринку, то вони створюють презентацію, де пояснюють для чого вона їм. Будь які історії учні можуть презентувати не лише у розповідях, а й використовувати різні форми: акторську гру, танець, малюнок або квест. Учитель може заохочувати учнів до експериментів та ставати учасником їхнього сторітелінгу. Вміння презентувати себе, свою роботу – дуже важливе у сучасному світі [4].

Отже, застосування технології сторітелінгу на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі, це – складання цікавих сюжетних задач; виховних історій; історій про відкриття та винаходи; квести, дидактичні ігри, у яких є місце для сюжету. Саме молодші школярі дуже люблять слухати, вигадувати та розповідати історії про себе та інших більше ніж доповіді, описи, визначення,

тому що вони легше сприймаються. А отже, реалізуються принципи доступності, наочності, активності та самостійності в інтегрованому навчанні.

Список літератури

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] // МОН України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogostandartu-rochatkovoju-osviti>.
2. Гич Г.М. Сторітелінг як інноваційна методика формування мовної компетентності [Текст] / Г. М. Гич // Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. О. Сухомлинського. – 2015. – № 4. – С.188-192.
3. Донська І. Як навчити дітей вирішувати проблеми за допомогою кубиків Rory`s Story [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/experience/yak-navchyty-ditej-vyrishuvaty-problemy-za-dopomogoyu-kubykiv-rory-s-story/>
4. Карабанов О. Сторітелінг у навчанні: його переваги для вчителів і учнів [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://osvitanova.com.ua/posts/3837-storitelinh-u-navchanni-ioho-perevahy-dlia-vchyteliv-i-uchniv>
5. Куш Т. В. Майстерня креативності [Текст] / Т. В. Куш // Науково – методичний журнал «Педагогічна майстерня». – 2016. – № 4. – С. 30-37.
6. Ларіна Т. Прийом розвитку критичного мислення «Кубик Блума» та як його використати. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/post/kubik-bluma-igroviy-metod-dlya-rozvitku-kritichnogo-mislennya>

ПИТАННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО- ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Ростовська Ірина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інструментально-виконавської підготовки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Сучасні тенденції мистецької освіти потребують особливої уваги до особистості педагога, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, до свідомого розуміння значущості обраної професії та власної відповідальності у процесі залучення підростаючого покоління до духовних цінностей і надбань людства. Фахова підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва є багатогранним процесом освоєння педагогічних, психологічних, комунікативних, полікультурних, художньо-естетичних та творчо-виконавських площин музично-педагогічної діяльності.

Майбутній вчитель музичного мистецтва повинен вміти не тільки проектувати, планувати і здійснювати цілісний педагогічний процес на основі аналізу та самооцінки досягнутого ним рівня розвитку своїх знань, умінь та навичок, а й бути здатним до оптимальних дій в різних педагогічних ситуаціях; вміти використовувати найпростіші прийоми саморегуляції поведінки в процесі міжособистісного спілкування у своїй професійній діяльності.

Відомо, що діяльність людини є внутрішньо детермінованою через усвідомлену регуляцію. Вперше проблема регуляції та саморегуляції у вітчизняній науці описана Л. С. Виготським. Пізніше питання саморегуляції розглядалося у роботах Абульханової-Славської К.О., Бодальова О.О., Божович Л.І., Галян І.М., Зейгарник Б.В., Конопкіна О.О., Моросанової В.І., Пов'якель Н.І., Шорохової О.В., Чайки В.М., Чудновського В.Є. та інших.

У науковому психолого-педагогічному середовищі розповсюдженим є розуміння саморегуляції як *багаторівневого* утворення. Дослідниця Абульханова-Славська К.О. виділяє три рівні розвитку саморегуляції, що базуються на позиції особистості відносно оточуючого світу. Перший рівень – особистість *узгоджує* свої можливості з нормами діяльності; другий рівень – особистість *удосконалює* якість діяльності шляхом оптимізації своїх можливостей; третій рівень – особистість як суб'єкт діяльності *виробляє* оптимальну стратегію і тактику, що дає можливість проявити творчий характер своєї активності.

Тому, якщо розвиток особистості виступає як процес вдосконалення її системи саморегуляції через змінення, удосконалення структурних компонентів і функціональних відношень, то в цілому саморегуляція передбачає просування людини від «Я» реального до «Я» майбутнього, бажаного [1].

На думку К. Роджерса, автора гуманістичної теорії, в якій центральною ідеєю є уявлення про роль самосвідомості та самооцінки у регуляції поведінки та розвитку особистості, порушення регуляції поведінки є наслідком *неузгодженості* між самооцінкою та реальним життєвим досвідом людини, що проявляється у слабкій адаптованості до оточуючого світу, у тривожності і напрузі.

Дослідник Боришевський М.Й., у свою чергу, наголошує на необхідності врахування актуальних потреб, особистісно значущих цілей, життєвих відносин, установок у розвитку саморегуляції, розглядаючи останню як переважно усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудову й перетворення суб'єктом власних дій та вчинків відповідно до особистісно значущих потреб, мотивів і цілей. Згідно з поглядами вченого, саморегуляція є здатністю особистості усвідомлено планувати, будувати, діяти адекватно до обраної нею програми, принципів, норм та правил, останні ж виконують роль еталонів, взірців, у процесі особистісної саморегуляції [2].

Саме завдяки стримуванню окремих психічних реакцій особистість отримує шанс *свідомо*, а не під впливом емоцій, прийняти відповідне рішення та обрати більш доцільну тактику взаємодії.

Оскільки діяльність вчителя передбачає особистісну реалізацію в обраній ним професії, прийняття доцільних і творчих педагогічних рішень, то ми розглядаємо саморегуляцію особистості як важливий аспект у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до його подальшої професійної діяльності. Знання закономірностей саморегуляції, вміння керувати власними емоційними станами, а також оволодіння прийомами і способами саморегуляції є важливими компонентами процесу фахової підготовки.

Особливістю професійної саморегуляції є те, що особистісний та професійний розвиток нерозривно пов'язаний та взаємозумовлений. З одного боку, професійний розвиток допомагає сформувати цілісну зрілу особистість; з іншого – індивідуальні особистісні властивості та риси характеру конкретної людини визначають, *як* саме відбуватиметься процес її професійного зростання.

Тобто особистість у процесі професіогенезу не стільки накопичує знання, вміння та навички, скільки продуктивно *опрацьовує* їх, прилаштовує під власний стиль діяльності та міжособистісної взаємодії, розвиваючи професійні якості та постійно самовдосконалюючись.

Ця думка має вагоме методологічне обґрунтування, визначене у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, які базуються на ідеях цілісності та єдності особистісного і професійного розвитку людини (Б.Ананьев, Г. Балл, А. Бандура, Е. Еріксон, А. Маслоу, О. Молл, К. Роджерс та інші).

Процес саморегуляції не зводиться до вибору окремих вчинків, він полягає і в формуванні себе як особистості. Вченими доведено, що існує багаторівнева система внутрішніх механізмів, або процесів, які відбуваються в свідомості особистості й забезпечують стійкий зв'язок між зовнішніми вимогами, вираженими в нормах професійної діяльності та поведінці. Саме професійна саморегуляція служить вмінню стримано ставитися до інших людей, терпимо сприймати їх недоліки та помилки.

Отже, професійна саморегуляція як властивість, що притаманна особистості майбутнього вчителя, є підґрунтям професійного розвитку, оскільки обумовлює цілеспрямованість, мотивацію, наявність продуктивних психічних станів, необхідних для ефективного оволодіння цією відповідальною і складною професією.

За М.Й. Боришевським, виділимо наступні функції саморегуляції:

- *аксіологічну*, що полягає в контролюванні й оцінюванні особистістю власної поведінки щодо її відповідності моральним принципам міжлюдських взаємин з погляду реалізації у вчинках провідної ідеї – ідеї людини як вищої цінності, що становить основний зміст життєдіяльності особистості, яка досягла високого рівня моральної досконалості;

- *планування та прогнозу*, що передбачає моменти щодо реалізації потреб, мотивів, інтересів;

- функцію «*самосуб'єктивного впливу*», тобто впливу на власні психічні процеси й стани з метою їх оптимізації, відповідає за витримку та емпатію;

- *коригувальну* функцію, що полягає в перебудові власної поведінки з метою подолання дисонансу між наявними й передбачувальними наслідками певних поведінкових актів та реальною моральною ситуацією;

- *селективну* функцію, що виявляється у наданні переваги (вибору) певним поведінковим завданням, засобам і способам їх розв'язання (у співвіднесеності з особистісно-значущими принципами, нормами й іншими ціннісними еталонами);

- функцію *забезпечення процесів самотворення* (творення індивідом себе як особистості) і самовиховання, у чому саморегуляції належить вирішальна змістовно-інструментальна роль (тому процес самовиховання правомірно розглядати як специфічну, вищу форму саморегулювання особистості) [2].

Дослідником В. Чайкою виділено наступні компоненти професійної саморегуляції:

мотиваційний – відображає усвідомлені студентами моральні поняття, загальнокультурні та професійно-педагогічні цінності, спрямовані на оволодіння професією;

рефлексивний компонент – передбачає порівняння студентом свого досвіду з досвідом інших людей;

емоційно-вольовий – полягає в умінні виявляти витримку, усвідомлювати власні почуття, регулювати свої стосунки та спілкуватися;

діяльнісний – передбачає вміння здійснювати самоконтроль, самокорекцію поведінки, усвідомлювати мету власних дій [3].

В одній із своїх фундаментальних робіт видатний вчений О.М. Леонтьєв описав послідовні етапи, за якими відбувається процес саморегуляції: формування цілей, самооцінку, рівень домагань, самоконтроль, саморефлексію, постановку та формування нових цілей [4].

Під поняттям „ціль” розуміється усвідомлений і запланований результат діяльності; суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту діяльності; ідеальне уявлення результату, задля досягнення якого здійснюються ті чи інші

дії; внутрішньо спонукальний мотив діяльності; наперед визначений ідеал, до якого людина прагне [5, с. 209].

Отже, процес саморегуляції особистості виступає як здатність до керування собою на основі сприймання й усвідомлення власних психічних станів і поведінки, що дає змогу діяти оптимальним чином в різних педагогічних ситуаціях.

Згідно з теорією А. Маслоу, найвищий рівень потреб – це потреба у самоактуалізації, що спонукає людину до діяльності, в якій вона може максимально розкрити свій духовний і творчий потенціал, реалізувати свої цілі, здібності, розвиваючи власну особистість [6].

Якщо домінуючу роль в музично-освітній діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва будуть займати вищі мотиви, такі як прагнення до самопізнання, самовдосконалення та самоактуалізації особистості, то така діяльність особистості наповнюється глибоким смислом служіння вищим ідеалам. Це втілення любові до музичного мистецтва і світу через творчу самореалізацію, прагнення до художньо-естетичного самовдосконалення, бажання передати слухачам всю красу і глибину художнього змісту музичних творів.

Відомо, що студенти з переважанням художньо-пізнавальних та процесуально-змістовних мотивів із більшим задоволенням включаються в творчу діяльність, беруть активну участь у концертах та конкурсах, захоплені самим процесом розучування і виконання музичних творів, глибоко і всебічно вивчають предмети зі спеціальності, наполегливо вдосконалюють себе у інструментально-виконавській діяльності та мають адекватну самооцінку своїх можливостей.

Адже інноваційні педагогічні ідеї розвиваються відповідно до нової освітньої парадигми, сутність якої полягає передусім у зміні самого *ставлення* людини до світу, в осмисленні свого місця в єдиній і цілісній світобудові.

Ми розглядали процес саморегуляції як здатність особистості до усвідомлення ним своїх дій, почуттів, мотивів; вміння ставити цілі і визначати найактуальніші з них; аналізувати умови і обирати пріоритет для досягнення поставленої мети; вибирати способи дій й організувати їхню послідовну реалізацію; оцінювати проміжні та кінцеві результати власної діяльності та коригувати її.

Отже, розвиток здатності до професійної і особистісної саморегуляції майбутнього вчителя музичного мистецтва при врахуванні набутого ним життєвого досвіду, суб'єктивних передумов формування його музично-навчальної діяльності, мобілізації всіх потенційних можливостей особистості у відповідності з моральними принципами міжлюдських взаємин є важливою умовою успішного оволодіння такою складною і відповідальною професією, як педагог – музикант.

Адже мистецтво музики є невичерпним джерелом пізнання гармонії навколишнього світу і самої людини, воно допомагає розкрити духовний потенціал кожної особистості, наповнити її життя вищим смислом, дає змогу доторкнутися до найвищих духовних цінностей.

Список літератури:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. Москва : 1980. 237 с.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності. Київ : Академвидав, 2010. 158 с.
3. Чайка В. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 275 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
5. Психологічний словник / За ред. В.Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 216 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 479с.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ СПІВПРАЦЮ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

Степанова Наталія Михайлівна

Ph.D., доцент,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Топорко Юлія Анатоліївна

магістрант,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Включення особистості в систему соціальних відносин, а іншими словами набуття нею соціопрактичного та соціокультурного досвіду, є надзвичайно важливим для становлення самої людини. Третє тисячоліття вирізняється з поміж інших історичних формацій надзвичайно динамічними та стрімким розвитком, особливо в сфері інформатизації. Ми все частіше почали відчувати в своєму житті вплив «віртуального світу», «діджиталізації», «online форматів», які не просто вносять корективи в наш вимір, а й подекуди замінюють «живе» спілкування. Саме невміння комунікувати, налагоджувати перші соціальні контакти із близькими дорослими, а з часом і однолітками, призводить до гальмування надзвичайно важливої компетентності – соціальної. Із якого віку й чому потрібно розвивати цю компетентність.

Аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти вказує на те, що питанням формування та розвитку компетентностей на державному рівні приділена велика увага, починаючи із дошкільного віку здобувачів освіти. У Законах України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, численних освітніх програмах чітко зазначені результати освіти – гармонійний розвиток кожної особистості дитини та її здібностей. Але отримати такий результат неможливо без реалізації солідарної ідеї партнерства та відповідальності всіх учасників освітнього процесу: від батьків до педагогів.

Зазначимо, що питанням значущості соціальної компетентності в житті людини, присвячені дослідження психологів та педагогів сучасності І. Бежа, С. Демченко (питання професійної, соціально-комунікативної компетентності), Г. Беленької, А. Богущ, Н. Гавриш, М. Гончарової-Горянської (соціальна компетентність дітей дошкільного віку), І. Зарубінської, О. Кононко, Т. Поніманської (психологічні основи соціальної компетентності), В. Радул, Л. Сохань (дотичні питання: соціальної відповідальності та зрілості) та ін.

Питанням розвитку дитини та введення її в світ дорослого життя присвячені праці й зарубіжних вчених. Починаючи із часів Ж.-Ж. Руссо, проблеми соціалізації дитини, набуття нею соціального досвіду як активного культурного

капіталу цікавили таких дослідників як А. Дістервега, Я. Корчака, М. Монтессорі, Ш. Амонашвілі та ін.

Проте як ми вже вказували, питання формування та розвитку будь-якої компетентності, а особливо соціальної, неможливе без співпраці всіх учасників освітнього процесу. А від так сім'я, освітній заклад, громада мають діяти «в унісон», якщо суспільство хоче отримати найкращий результат – освічену виховану особистість.

Із прийняттям у дію Базового компоненту дошкільної освіти (2021) [1] у нашій країні та у відповідності до міжнародних стандартів якості освіти питання формування компетентнісного розвитку дитини є номером 1. Саме тому ми вбачаємо за необхідне звернути увагу на трактування понять «компетентність» та «соціальна компетентність» у нормативно-правових документах та наукових розвідках вчених.

У Законі України «Про освіту» компетентністю названа «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5]. Із такого визначення робимо висновок, що знання та вміння потрібні особі, щоб вона мала змогу «успішно соціалізуватися» та на цій основі отримала вже власний досвід щодо формування цінностей, способів мислення, поглядів.

Із самої природи компетентності вирізняємо, що це є певна система взаємодоповнюваних та взаємовідповідних знань, умінь і практичних навичок, пізнавальних ставлень і емоцій, поведінкових компонентів, що можна мобілізувати для активної дії. У нашому дослідженні – для активної дії як члена суспільства, адже ми вивчатимемо природу соціальної компетентності [2, с. 20].

Цінними для нашого дослідження є наукові розвідки психологині, педагога О. Л. Кононко. Вона вкладає в основу соціальної компетентності процес соціалізації дитини. Досліджуючи соціалізацію, науковець пояснює її як процес освоєння дошкільниками правил і норм, необхідних їм для нормального функціонування в суспільстві. Таке «пізнання» може відбуватися кількома шляхами:

- *стихійно* (без ціленаправленого втручання й контролю дорослих);
- *у партнерстві* (за спрямованого й контрольованого дорослими процесу);
- *як самовиховання* (бажання й здатності дитини під дією зразкових прикладів змінюватися на краще) [3, с. 57-59].

Не заперечуючи аксіому, що «особистість – істота соціальна», ми суголосні із тими дослідниками, які підкреслюють, що соціальна компетентність в переважній більшості випадків формується під впливом зовнішніх чинників і меншою мірою залежить від природно-фізіологічних якостей людини [7, с. 46].

Такі дослідження дають нам підстави схематично зобразити соціальну компетентність дошкільника (див. Рис. 1.1.), під якою ми теж розуміємо здатність особи бути активно соціалізованою, знати правила поведінки та сповідувати зразки, прийняті в конкретному суспільстві, мати стійкі моральні уявлення про добро, чуйність, турботу тощо, а чого потрібно уникати,

вибудувати власну поведінку в різних життєвих умовах і ситуаціях для досягнення успіху як члена суспільства.

Рис. 1.1. Схема соціальної компетентності дошкільника

Входження дитини в світ починається від її народження й продовжується протягом всього життя. Немовля знайомиться із оточуючим світом, а першими учителями є найближчі люди – це батьки. Сім'я є першим і найголовнішим соціальним інститутом в житті кожного із нас. Тут ми отримуємо перші приклади любові, ніжності, чуйності, турботи, вчимося розуміти «що таке добре», а «що таке погано», ввічливому спілкуванню, поцінувати красу й гармонію тощо.

Третє тисячоліття внесло корективи в життя сім'ї як соціальної інституції. Неповні, дистанційні сім'ї; емоційно недоступні батьки; нечітко окреслені межі й настанови, інколи навіть морально видозмінені; віртуальний світ, який замінює реальне спілкування тощо – й це не повний перелік викликів, які сьогодні є перед сім'єю. А від так криза торкається навчання та виховання дітей, змінюються духовно-моральні цінності, які є основою для формування соціальної компетентності дитини.

Із дво-трирічного віку коло соціалізації дитини розширюється – у її оточенні з'являються однолітки, інші дорослі – вихователі садочку. І якщо сімейне середовище є для дитини є життєво необхідним, так як батьківська турбота й любов забезпечують життєву опору, психологічний комфорт та емоційний захист. То середовище, створене в закладах освіти й спрямоване на забезпечення загальнокультурного та особистісного розвитку дитини, є також життєво необхідним.

Отже, два такі важливі соціальні інститути в житті дитини – сім'я та освітній заклад (а найпершим таким закладом є садочок) мають працювати спільно та злагоджено.

У Законі України «Про дошкільну освіту» [4], Базовому компоненті дошкільної освіти [1] зазначено, що роль сім'ї та закладу дошкільної освіти у навчанні та вихованні дітей є «важливою та відповідальною». А серед повноважень закладів дошкільної освіти чітко прописані: «здійснення соціально-педагогічного патронату та взаємодії з сім'єю» та «поширення серед батьків психолого-педагогічних і фізіологічних знань про дітей дошкільного віку» [4].

У основі такої філософії лежить взаємодія сім'ї та інших соціальних інститутів: ідея про те, що за розвиток та виховання дітей першими, хто несе відповідальність, є батьки. Безперечно, громада не може стояти осторонь: всі інші соціальні інститути мають допомагати, підтримувати, спрямовувати й доповнювати освітню діяльність. Тому без перебільшення зазначимо, що співпраця передбачає взаємопроникнення сімейного й суспільного виховання з метою досягнення важливого результату – створення для кожної дитини гармонійного дитиноцентричного виховного середовища.

Важливими формами роботи педагогів закладу дошкільної освіти з питань формування взаємодії з сім'ями щодо формування в дошкільників соціальної компетентності є

- ознайомлення та навчання батьків через тренінгові заняття чи лекторії на теми важливих соціальних проблем;
- залучення батьків до проведення спільних виховних заходів (свята, відвідування громадських місць, прогулянки вихідного дня тощо);
- особиста участь батьків у плануванні, організації й оцінюванні педагогічного процесу, покращенні умов життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти та ін.

Розглядаючи особистість дитини із позиції «рівноправного суб'єкта освітнього процесу», а не «об'єкта», зауважимо, що вона особисто для себе є повноправним творцем картини світу. Звичайно, роль дорослих тут чи не пріоритетна, але не визначально головна. У співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї ні в якому випадку не можна забувати, хто є головним суб'єктом впливу дорослих. Й тоді самі відносини переростуть у площину «суб'єкт-суб'єктних», а іншими словами, рівноправних партнерів – «дитина – сім'я – садочок».

Зрозуміло, що діти все знати чи вміти не можуть. Наприклад, для подолання прогалин у знаннях дошкільників норм та правил поведінки в громадських місцях можна провести серію бесід, які б стосувалися поведінки у парку та лісі; біля води; магазині та аптеці; в громадському транспорті; театрі та кінотеатрі.

Для роз'яснення правил дорожнього руху, поведінці на дорозі як пішохода, як водія можна звернутися про допомогу до дільничного офіцера поліції.

Для підвищення рівнів сформованості за емоційно-ціннісним компонентом доцільно провести міні-тренінг для дітей «Як можна змінити свою емоцію». Суть заняття полягає в тому, що можна скористатися ситуаціями із динамічного набору «Уроки доброти» [6] й після обговорення ситуації на морально-етичну тему попросити дітей змінити емоцію із «страху – на сміливість», «зла – на

добро», «ненависті – на любов», «невпевненості – на рішучість» та ін. Дітям дуже подобаються такі заняття. Для закріплення результату можна провести ще заняття із малювання, де пояснити дошкільникам що таке «теплі» та «холодні» кольори та як вони асоціюються із емоціями.

Формування соціальної компетентності передбачає співпрацю всіх учасників освітнього процесу, а в нашому дослідженні – сім'ї та закладу дошкільної освіти. Саме тому проведення спільних свят із батьками є дієвим заходом. Темою такого спільного дійства може бути «Моя сім'я – це сім «Я», а правами «Енергоджайзери» (для знайомства та налагодження соціально-позитивної атмосфери в групі), «Мені в сім'ї подобається ... тим, що» (для розуміння соціальних ролей членів сім'ї), «Сонце світить на ...» (для емпатії та позитивної атмосфери в групі) та ін.

Найголовніший урок, який можна винести із спільних заходів – це те, що соціальні взаємини потрібно підтримувати й розвивати. Для дорослих і дітей важливими є морально-етичні цінності й лише при їх сповідуванні в них формуватиметься соціально активна, позитивно спрямована поведінка та вчинки.

Різноманітна робота у формуванні соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку дала нам змогу підготувати пам'ятку із 5-ти важливих кроків, як мають діяти дорослі різних соціальних інститутів, щоб досягти високих результатів у роботі.

Пам'ятка щодо формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Шановні дорослі, батьки й вихователі, пам'ятайте – ви перші учителі дитини!

1. Навчайте дитину правил особистісної взаємодії в соціальному просторі: голосно не розмовляти, поважати старших, поступатися місцем у громадському транспорті та ін.
2. Навчайте дитину звертатися по допомогу до однолітків, дорослих, при цьому використовувати «чарівні» слова: «будь ласка», «дякую», «із приємністю».
3. Виховуйте в дітей розуміння безпечної поведінки в природньому та соціальному середовищах (не шкодити собі, оточуючим людям, природі).
4. Формуйте здатність у дітей робити вибір і нести за нього відповідальність. Навчайте дітей керувати емоціями та виражати почуття.
5. Грайтеся із дітьми, читайте книги, дивіться разом мультфільми. Обговорюйте вчинки героїв. Лише так діти будуть отримувати соціальний досвід.

*І наостанок, пам'ятайте, **ви** для них є першим прикладом і зразком поведінки в суспільстві. Це важливо, це стосується кожного!*

У освітньому процесі будь-яка робота чи педагогічна активність залежить від вихователя чи учителя. У цьому варіанті ми говоримо про педагогічну готовність та майстерність педагога як фахівця, а коли маємо на меті реалізацію завдань дошкільної освіти по формуванню у дитини соціальної компетентності, то ще й і особистості.

Роль вихователя є важливою з огляду на кілька умов: він / вона має бути прикладом для батьків та вихованців, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації.

Окрім цього, під час проведення різних заходів, вихователь може відтворювати знайомі ситуації й самостійно коментувати, підбирати такі приклади, які б мали високий рівень «впливу» на дітей, перетворюючи ситуацію на таку, яка стане прикладом вчинків у площині «добре – погано», «прийнято в суспільстві – ні» та ін.

Вихователь має бути першим консультантом для батьків по визначенню рівня набутої дитиною соціальної компетентності й підказувати у вихованні сім'ї на що звернути увагу, як будувати відносини, щоб уникати конфліктів, як впливати на поведінку дитини тощо.

Для цього сам вихователь має активно працювати на рівнем власної інформальної освіти: опрацьовувати новітню педагогічну та методичну літературу, працювати із медіа текстами в Internet-мережі щодо поповнення теоретичних знань з проблеми соціалізації дитини дошкільного віку, цікавитися педагогічними «новинками» із зазначеної теми, брати участь у методичних заходах, тренінгах, виставках, обговореннях та ін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Залишаються актуальними проблеми інтегрованого поєднання ролі різних інституцій у формуванні ключових компетентностей розвитку дитини. Окрім цього перспективи подальшої наукової роботи вбачаємо в узгодженні змісту соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобами візуальних медіатекстів чи проектної діяльності, відповідно нових стандартів дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. URL: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/book?bid=37876> (дата звернення: 15.04.2021).

2. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С, 2004. 112 с.

3. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника [Навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі»]. Київ : Світич, 2009. 201 с.

4. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 23.06.2021).

5. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.06.2021).

6. Уроки доброти. [Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи]. Харків : Вид. «Ранок», 2006. 20 окремих арк. у папці.

7. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : [навч.-метод. посібник]. За ред. Т.О. Піроженко. Київ : Видавничій Дім «Слово», 2016. 248 с.

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Сулейманова Еміне Усмановна

к.біол.н., доцент загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Тимченко Анатолій Сергійович

д.мед.н., професор загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Дерпак Юрій Юрійович

д.мед.н., доцент кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Видиборець Станіслав Володимирович

д.мед.н., професор, завідувач кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Наразі освіта зазнає суттєвих змін у всьому світі [5, 8, 11, 12, 15]. Це обумовлено впровадженням новітніх технологій в педагогічний процес, зокрема, елементів дистанційного навчання, поширенням індивідуалізованих форм навчання із застосуванням комп'ютерів та використанням мережі Інтернет, електронних комп'ютерних підручників, віртуальних тренажерів, безупинним ростом інформації, підвищенням вимог до підготовки фахівця, реформуванням системи освіти тощо [3, 7, 10]. Однак медична освіта за інтенсивністю використання інформаційного інструментарію помітно відстає від інших освітніх напрямків, що, очевидно, обумовлено складнощами як формалізації компонентів викладання, так і консервативністю медичної освіти та недостатнім рівнем володіння інформаційними технологіями викладачами [3]. Кінцевою метою навчання лікаря є формування фахівця такого рівня, який зможе самостійно і кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки [4, 9, 13]. Для успішного вирішення означеної мети повинна бути потужна, добре обладнана та оснащена сучасною діагностичною та лікувальною апаратурою навчальна та лікувальна бази, наявність висококваліфікованого професорсько-викладацького складу.

МЕТА РОБОТИ – систематизувати та узагальнити дані щодо методологічних підходів при проведенні семінарських занять, продемонструвати необхідність зміни методологічних підходів до їх проведення в сучасних умовах.

ІСТОРІЯ ПИТАННЯ. Слово і поняття «seminarium» (у перекладі «semen» з латинської значить «сім'я») - означає розсада, розсадник, саджанець. Вперше в

історії навчання, прообраз сучасного семінару був у вигляді діалогу, що зафіксовано в історичних давньогрецьких джерелах. У ті часи дійство називалося і мало форму симпозіуму. «Simposium» (із слів «sim» та «positio») у перекладі із грецької значить бенкет. Спільними у обох поняттях симпозіуму і семінару є установка, посадка, розсадник, причина. Але означені форми спілкування мають ще глибше спільне смислове значення – турбота про саджанець знань, розвиток пізнання [1].

ОСНОВНА ЧАСТИНА. У навчальні плани додипломного і післядипломного навчання входить певна кількість семінарських занять. Організації та якості їх проведення слід приділяти значну увагу, оскільки саме семінарські заняття значно підвищують мотивацію до навчання. Впровадження в педагогічний процес нових інноваційних технологій диктує необхідність зміни дидактичних та методологічних підходів при підготовці до їх проведення [1, 4, 6, 10]. Наразі певна кількість педагогів, незважаючи на трансформації в навколишньому світі і впровадження новітніх технологій, переконані в тому, що навчати за допомогою дистанційних або електронних технологій взагалі неможливо. На їх думку, всупереч реальним змінам обличчя освітніх систем у всьому світі, підготовлювати лікаря можна лише біля ліжка хворої людини. Не можна не погодитись, що підготовлений таким чином лікар є результатом діяльності системи освіти відповідно до існуючих стандартів, що забезпечує формування відповідних професійних навичок та вмій і професійно-соціальної компетентності [2]. Слід зауважити, що майже всі викладачі системи післядипломної підготовки лікарів не мають ґрунтовної базової педагогічної освіти, тому вони прагнуть шляхом самоосвіти опанувати щонайповнішу інформацію щодо сучасного розуміння суто педагогічних понять – моделі, методів і стратегії навчання, методики і засобів викладання, критеріїв оцінювання знань, впровадження освітніх стандартів та контролюючих тестових програм. Новітні інформаційні технології служать інструментом у викладацькій діяльності педагога для передачі і засвоєння знань слухачами, зокрема і при проведенні семінарів. Необхідно завчасно інформувати слухачів про мету семінарського заняття, план та умови його проведення, перелік рекомендованої літератури для самостійного вивчення, що без сумніву має сприяти формуванню на базі отриманих знань певних професійних навиків та вмій. Застосування новітніх технологій при проведенні семінарів сприяє більш ефективному передаванню знань тому, кого навчають. Щоб бути компетентним фахівцем, необхідно безперервно підвищувати рівень теоретичної підготовки та вдосконалювати практичні навички та вміння [1, 3-5, 10].

Семінари за змістом розподіляють на інформаційні, дослідницькі та контрольні. На семінарах лікарі можуть здійснювати поглиблене вивчення певного курсу, розділу, теми, причому, семінар за тематикою інформаційно може бути не пов'язаним з лекцією. За формою проведення семінари можуть бути: семінар-конференція, семінар-дискусія, семінар-колоквіум, семінар з клінічного розбору історії хвороби хворого, семінар-екскурсія, семінар з обговорення попередньо підготованих слухачами рефератів, семінар з обговорення контрольних робіт, семінар-конференція, семінар з обміну досвідом роботи,

семінар-тренінг, семінар ділова гра, семінар-підсумок. Особливої уваги заслуговують телесемінари. Всі перераховані види семінарів повинні мати свою мету, форму організації, і методіку проведення [1, 3].

Для проведення семінарів у системі післядипломного навчання ставлять такі вимоги. Семінар має мати чітко визначену мету і завдання, поєднувати інформаційне навантаження з дослідженням проблеми та елементи контролю, стимулювати слухачів до засвоєння матеріалу і підвищення своєї професійної майстерності, активізувати слухачів до здобуття ґрунтовних і міцних знань, умінь та навичок, поєднувати індивідуальну та колективну роботу слухачів, забезпечувати тісну співпрацю викладача і слухачів, сприяти демократизації і об'єктивізації навчального процесу, підвищувати вимогливість до професійної та педагогічної діяльності викладача, поєднувати усталені стратегії і методи із новітніми технологіями [2].

До проведення семінарів ставлять певні вимоги щодо якості проведення, тематики, методичного плану. При складанні плану кожного семінарського заняття визначають його основну мету, структуру, зміст, методи, форми та прийоми заохочення слухачів до активної дискусії. Логічним завершенням семінару повинно бути підведення підсумків, оцінювання участі кожного слухача при його проведенні та формулювання загальних висновків із кола питань, що обговорювались.

Внаслідок специфіки організації, постановки мети і завдань, семінар є одним із тих надійних видів занять, що підвищують мотивацію до навчання у лікарів і сприяють активному опануванню слухачами конкретної теми, розділу та курсу навчальної програми. Особливого значення означене набуває в умовах впровадження в педагогічний процес нових інформаційних технологій та зміні педагогічних і психологічних аспектів медичної освіти [2, 4-8].

Семінарські заняття мають особливе значення і для формування клінічного мислення у лікарів. Під клінічним мисленням розуміють творчий процес діяльності лікаря із накопичення, обробки та тлумачення інформації про пацієнта, що за кульмінаційний момент має прийняття відповідального рішення щодо обстеження, проведення діагностики та диференційної діагностики, складання плану лікування, реабілітації, первинної та вторинної профілактики хвороби. Формування клінічного мислення є найскладнішим і найвідповідальнішим завданням професійної підготовки лікарів. Серед усіх різновидів семінарів при цьому важливе місце посідають семінари з клінічного розбору хворих [4, 9, 13]. Насамперед, саме семінарські заняття дозволяють максимально контролювати ступінь засвоєння прийомів та методів обстеження хворих, опанування діагностичних та диференційно-діагностичних технологій, схем та стандартів лікування тощо [1, 3].

Контроль є вкрай важливою складовою частиною навчального процесу. За правильного його застосування при проведенні семінарських занять, він може суттєво сприяти досягненню їх остаточних результатів – формування клінічного мислення та становлення особистості спеціаліста. Клінічне мислення в процесі діагностично-лікувальної роботи лікаря поділяють на п'ять основних етапів. Насамперед, це збирання інформації щодо стану органів і їх систем у пацієнта.

Його повнота залежить від досвіду та набутих знань при попередньому навчанні лікаря. Наступним етапом є оцінка стану органів і їх систем у пацієнта, що залежить від обсягу і повноти зібраної інформації, здатності лікаря абстрактно мислити, виділяти основні синдроми тощо. Третім етапом є складання уяви про етіологію, патогенез окремих змін у органах та системах, здатність правильно оцінювати їхній взаємозв'язок та взаємозалежність, що дозволяє правильно оцінити фазу патологічного процесу, його перебіг. Четвертий етап полягає у діагностиці нозологічної форми, визначенні варіанту перебігу та призначенні лікування. П'ятий етап – перевірка правильності встановлення діагнозу, що досягається за допомогою ретельного самоаналізу проведеної диференційної діагностики та консультацій із колегами або лікарями-консультантами [4, 9, 13].

Важливою передумовою успішного формування клінічного мислення є глибокі базові знання лікарів. Їх контролюють на семінарських заняттях з допомогою визначення базового рівня знань, що дозволяє формувати групи слухачів відповідно до ступеня початкових знань і вносити корективи до мети та постановки завдань при плануванні проведення семінарів [1,3].

Узагальнюючи значний досвід післядипломного навчання лікарів, пропонують наступну схему семінару. Вступна частина повинна становити 15-20% часу. Саме у вступній частині вмотивовуються основні теоретичні засади проблеми, якій семінар присвячено, встановлюється мета семінару і уточнюються шляхи вирішення поставлених завдань. У основній частині 50-60% слухачі працюють самостійно. Викладач стимулює активність учасників семінару шляхом вирішення ситуаційних задач, прийняття рішень, встановлення діагнозу, визначення нормативно-технічної документації, наказів, настанов, розпоряджень, призначення протоколів обстеження та/або лікування, які необхідні для вирішення конкретного завдання, У заключній частині (20-30%) обговорюються приклади вирішення поставлених завдань, шляхом обговорення і творчої конструктивної дискусії визначають оптимальні варіанти.

При проведенні семінарських занять можливі наступні різновиди контролю [1, 3, 8, 14]. Класично виділяють усний та письмовий контроль. Головною перевагою усного опитування є безпосередній контакт між тим, хто навчається і викладачем, що забезпечує можливість визначення індивідуальних особливостей рівня знань слухачів, їх коректування, навчання логічно грамотній побудові відповідей, правильному застосуванню медичної термінології. Недоліками усного опитування є коректність поставлених питань, нестача часу для опитування всіх присутніх на семінарі. Можлива втрата уваги частини слухачів під час відповіді певного слухача.

Перевагами письмового різновиду контролю є можливість за короткий час перевірити знання всіх присутніх на семінарі, об'єктивізувати рівень знань слухачів. Недоліками даного методу контролю є витрати часу на перевірку письмових робіт, відсутність контакту між слухачем і викладачем, іноді - неможливість простежити логіку відповіді слухача.

За повнотою охоплення слухачів, що навчаються, розрізняють індивідуальну перевірку, групову (перевіряються знання частини групи) та фронтальну (контролюються всі учасники).

За побудовою навчальної програми рекомендують наступні види контролюючих занять-семінарів. Початковий (вхідний) контроль – контроль знань та вмінь слухачів перед початком навчання. Даний вид контролюючого семінару іноді застосовують для допуску до навчання чи за його результатами - формування навчальних груп. Поточний контроль – безперервне моні торування рівня засвоєння знань і умінь слухачами на заняттях. Тематичний (рубіжний) контроль – оцінювання умінь і знань слухачів після закінчення вивчення певної теми чи розділу навчального плану. Даний вид контролю дозволяє оцінювати результативність навчального процесу. Підсумковий контроль – контроль знань і вмінь за результатами навчального плану. Віддалений контроль – контроль залишкових знань і умінь через певний час після навчання. Даний вид контролю дозволяє перевірити виживання знань [14].

Контроль знань може здійснюватися і у дистанційному режимі, зокрема, це стосується віддаленого контролю [2, 14].

ВИСНОВКИ. Семінарські заняття є складовою частиною багатокомпонентного динамічного навчального процесу. Семінар є ефективним методом інтерактивної передачі нової інформації, який дозволяє систематизувати власний накопичений досвід із новими знаннями, вміло їх аналізувати. Під час семінарів можливо відстежувати досвід інших слухачів, отримувати додаткову інформацію, аналізувати, моделювати ситуації, спільно шукати шляхи вирішення різних питань.

Література

1. *Вороненко Ю.В., Бойченко Т.Є.* Стратегії і методи навчання в післядипломній медичній освіті: навчально-методичний посібник. К.: Вересень, 2004: 160 с.
2. *Вороненко Ю.В., Мінцер О.П., Краснов В.В.* Електронні навчальні посібники для відображення медичних процедурних знань: принципи, етапи створення, методологія.- К., 2009: 160 с.
3. *Вороненко Ю.В., Бойко А.І., Гойда Н.Г. та ін.* Дидактичні технології викладання питань репродуктивного здоров'я.- К.: Книга-плюс, 2011: 192 с.
4. *Aronson L.* Twelve tips for teaching reflection at all levels of medical education. *Medical Teacher* 2011; 33(3): 200-205.
5. *Cook D.A., Beckman T.J., Bordage G.* Quality of reporting of experimental studies in medical education: A systematic review *Med. Educ.* 2007; 41: 737-745.
6. *Cook D.A., Bordage G., Schmidt H.G.* Description, justification, and clarification: A framework for classifying the purposes of research in medical education. *Med. Educ.* 2008; 42: 128-133.
7. *Gibbs T., Durning S., Artino A.R.* Theories in medical education: Towards creating a union between educational practice and research traditions *Medical Teacher* 2011; 33(3): 183-187.
8. *Gruppen L.D.* Is medical education research “hard” or “soft” reseach? *Adv. Health Sci. Educ. Theory Pract.* 2008; 13(1): 1-2.
9. *Lewkonja R.* Patient rights and medical education: Clinical principles *Medical Teacher* 2011; 33(5): 392-396.

10. *Lindgren S., Gordon D.* The doctor we are educating for a future global role in health care *Medical Teacher* 2011; 33(7): 551-554.
11. *Lindgren S., Brannstrom T., Hanse E. et al.* Medical Education in Sweden *Medical Teacher* 2011.-Vol.33, №7.-P.798-803.
12. *Pericleous S.* Undergraduate medical education in Cyprus: The introduction of two medical schools *Medical Teacher* 2011; 33(7): 530-534.
13. *Solomon P.* Student perspectives on patient educators as facilitators of interprofessional education *Medical Teacher* 2011; 33(10): 851-853.
14. *Tavakol M., Dennick R.* Post-examination analysis of objective test *Medical Teacher* 2011; 33(6): 455-458.
15. *Turkeshi E.* Medical education in Albania: Challenges and opportunities *Medical Teacher* 2011; 33(5): 437-442.

ОЦІНКА РИЗИКІВ І ПОТРЕБ У ПЕРІОД НАГЛЯДУ ЗА ПРАВОПОРУШНИКАМИ ПІД ЧАС ЇХ ЗНАХОДЖЕННЯ НА ОБЛІКУ В ОРГАНАХ ПРОБАЦІЇ

Суліцький Вадим Володимирович

кандидат психологічних наук, доцент
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Іванів Софія-Емілія Андріївна

студентка V курсу
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

У нашому світі неможливо дистанціюватися від негативних подій. Сучасне суспільство, в прямому сенсі, отримало назву «суспільство ризиків». Проблеми теперішнього часу завжди приховують непередбачувані результати, які постійно потребують корекції та подолання негативних наслідків. Тому, проблема оцінки ризиків і прогнозування їх наслідків залишається актуальною, оскільки саме суспільство є ініціатором і генератором цих ризиків.

Під ризиком прийнято розуміти «можливість настання подій з негативними наслідками в результаті певних дій чи рішень» [1, с. 463]. Це поєднання ймовірності наслідків настання несприятливих подій зі своєрідною невизначеністю ситуацій чи умов, які, в разі виникнення, мають позитивний або негативний вплив як на особистість, так і на суспільство. У нашому випадку ми розглядаємо ризик вчинення повторного кримінального правопорушення, а основною метою моніторингу й оцінки – є спостереження за тим, що відбувається, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками, а також виявлення розбіжностей, подолання яких може дозволити зменшити негативні результати та мінімізувати виникненню можливих ризиків.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» [2], засуджена особа вважається поставленою на облік в уповноваженому органі з питань пробації, а судові рішення прийнятим до виконання з дня реєстрації копії судового рішення, винесеного стосовно неї, у відповідному журналі. У день поставлення на облік на кожну засуджену особу заводиться особова справа, у деяких випадках дві особові справи, на основний і додатковий вид покарання, якщо засудженій особі призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Особова справа містить матеріали, на підставі яких засуджену особу взято на облік, матеріали, що свідчать про здійснення контролю за виконанням покарання, поведінкою засудженої особи, виконанням нею покладених судом обов'язків, допущені правопорушення, застосовані до неї заходи впливу й інші матеріали з питань відбування покарання.

Після поставлення засудженої особи на облік, їй за адресом надсилається виклик до уповноваженого органу з питань пробації, для роз'яснення порядку й умов

відбування покарання. У день першого візиту засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації персонал органу пробації проводить з нею бесіду, під час якої перевіряються документи, що засвідчують особу засудженого. Засуджена особа заповнює анкету за встановленою формою, також з'ясовуються відомості, що мають значення для виконання судового рішення та роз'яснюються порядок і умови відбування покарання та здійснення нагляду, відповідальність за їх невиконання, права й обов'язки засудженої особи. За результатами проведеної бесіди засуджені заповнюють підписку за встановленою формою та визначається першочергова частота зустрічей або бесід із засудженою особою, місце їх проведення з метою здійснення оцінки ризиків.

Індивідуальний план роботи із засудженим складається на кожну особу, яка перебуває на обліку уповноваженого органу з питань пробації, за виключенням засуджених до покарання у виді обмеження волі. План складається з урахуванням оцінки ризиків та з метою систематизації заходів, які мають бути виконані для задоволення криміногенних потреб, виявлених за результатами оцінки ризиків, а також попередження протиправної поведінки особи та вчинення нею повторного кримінального правопорушення.

Оцінка ризиків проводиться уповноваженим органом з питань пробації згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України, а збір інформації, необхідної для проведення оцінки ризиків, здійснюється під час особистої бесіди з засудженою особою, а також шляхом направлення запитів до підприємств, установ, організацій (місця роботи або навчання, медичних закладів, правоохоронних органів, центрів соціальних служб, громадських організацій тощо), у полі зору яких знаходиться засуджена особа, а також (за потреби) відвідування місця проживання, навчання, роботи.

При складанні плану із засудженою особою обговорюються цілі запланованих заходів, а також узгоджуються заходи, які засуджена особа може виконати самостійно, форми контролю їх виконання, необхідні консультації та послуги для досягнення мети виконання плану. План, залежно від потреб засудженої особи, може містити також інформацію про наглядові, соціально-виховні заходи, консультативну та психологічну допомогу, заходи сприяння у вирішенні соціальних питань, працевлаштуванні, залученні до навчання, заходи індивідуально-профілактичної роботи та інше.

Звертаючись до Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення [3], розроблених відповідно до Закону України «Про пробацію», знаходимо, що оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення – (далі – оцінка ризиків) – результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого (обвинуваченого), її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації [4].

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення й індивідуальне планування соціально-виховної роботи із засудженими в установах виконання покарань – це не лише тривалий, а й кропіткий процес збору інформації, що передбачає її детальний аналіз щодо кожного засудженого, з метою оцінити ризики можливості вчинення правопорушенням у майбутньому нового кримінального

правопорушення, а також розробити, на підставі отриманих даних, план соціально-виховної роботи з правопорушником для мінімізації або попередження такого ризику.

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення проводиться згідно з наказом Міністерства юстиції України, та має на меті підготовку висновку щодо обвинуваченого для складання досудової доповіді, визначення криміногенних потреб, визначення заходів, які впливатимуть на мінімізацію цих потреб, а також моніторинг змін рівня ризику вчинення повторного кримінального правопорушення у період пробації. Основною метою оцінки ризиків у роботі із засудженими є виявлення факторів ризику, які обумовлюють протиправну поведінку, та визначення потреб, які необхідно задовольнити, з метою виправлення, ресоціалізації та спостереження за основними змінами у поведінці [5].

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення особами, які вчиняли кримінальні правопорушення, відбувається за певним алгоритмом і з використанням відповідних інструментів. Зокрема, персоналом органу пробації під час оцінки використовується формалізований оціночний інструмент, яких дозволяє скласти досудову доповідь про обвинуваченого й організувати процес індивідуальної роботи із засудженим у встановленому законом порядку.

Розділяють дві форми оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення – скорочена та повна. Скорочена форма використовується під час складання досудової доповіді на обвинуваченого та передбачає визначення: ризику шкоди; ризику вчинення повторного кримінального правопорушення; рівня небезпеки для суспільства, у тому числі для окремих осіб. Використання скороченої оцінки ризику обумовлено досить обмеженим часом для її проведення і, як наслідок, обмеженим обсягом інформації, яку можна отримати щодо обвинуваченого, перевірити її достовірність і проаналізувати. Зміст скороченої форми оцінки ризиків складається із: титульної сторінки, де містяться персональні дані про особу обвинуваченого; зміст обвинувачення; обрану міру запобіжного заходу до обвинуваченого та інформацію про складання оцінки. Сама ж скорочена форма оцінки ризиків повторного кримінального правопорушення складається з чотирьох розділів, а саме:

Розділ I. Статичні фактори. Історія правопорушень. У цьому розділі міститься інформація про: попередні притягнення до кримінальної відповідальності; вік першого притягнення до кримінальної відповідальності; повторність, сукупність, рецидив кримінальних правопорушень (за теперішнім обвинуваченням); час, що минув з моменту ухвалення останнього судового рішення, яким було засуджено, звільнено від відбування покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань у виді позбавлення/обмеження волі; форма вини за теперішнім обвинуваченням; категорія кримінального правопорушення за теперішнім обвинуваченням; наявність обставин, що обтяжують покарання за теперішнім обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву кримінальних правопорушень); вік, в якому вчинено правопорушення за теперішнім обвинуваченням. Також присутня колонка для окреслення стислого змісту правопорушення за теперішнім обвинуваченням, а саме обставини та мотиви, а також ставлення особи до правопорушення, в якому обвинувачується. У пункті «Коментар»

до розділу статистичних факторів може зазначатись додаткова інформація, що доповнює історію правопорушення, має значення для оцінки та розкриває яким чином вона впливає на повторне вчинення кримінального правопорушення.

Розділ II. Ризик шкоди життю і здоров'ю. Цей розділ складається із трьох пунктів: визначення ризику шкоди життю і здоров'ю, де вказується інформація чи засуджувався обвинувачений раніше за насильницькі кримінальні правопорушення. Якщо так, у відповідному місці вказується характер насильницьких дій (фізичний, сексуальний, моральний). А також, в разі, якщо обвинувачений раніше не притягувався до кримінальної відповідальності за насильницькі кримінальні правопорушення, то чи є будь-які інші підстави вважати, що він може вчинити насильницькі дії. Якщо «Визначення ризику шкоди життю і здоров'ю» не стосуються правопорушника, то у відповідному полі зазначається «Ні» і пункт «Ризик шкоди щодо окремих осіб» не заповнюється, якщо ж ризик шкоди життю і здоров'ю існує, то необхідно зазначити категорії осіб, які перебувають у зоні ризику шкоди. Залежно від ймовірності вчинення правопорушником насильницьких дій ризик шкоди життю і здоров'ю поділяється на: високий, середній та низький.

Розділ III. Динамічні фактори. Міститься інформація про: умови життєдіяльності та розвитку: житло, освіта, робота, матеріальне становище; особистісні характеристики: контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, вживання алкоголю, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (уточнюється, які саме речовини); соціальне уточнення: стосунки у суспільстві, стосунки з рідними та близькими; ставлення до правопорушень. У коментарі до кожного розділу може зазначатись інформація, що має значення для оцінки та розкриває або доповнює зміст обраних визначених в ході оцінки індикаторів.

Розділ IV. Підсумки. Підсумкова оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення здійснюється шляхом внесення у підсумкову таблицю загальних бальних оцінок розділу статичних факторів (Розділ 1) та розділу динамічних факторів (Розділ 3). Загальна сума зазначених бальних оцінок визначає рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення: низький, середній, високий, дуже високий. Ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та ризик шкоди життю і здоров'ю співставляються у відповідній шкалі «Матриця визначення рівня ймовірної небезпеки для суспільства (у тому числі для окремих осіб)».

Оцінка кожного фактору проводиться шляхом визначення та обрання найбільш актуальної характеристики (індикатора) та оціночного балу, що їй відповідає. Оцінка кожного фактору у виді балу відмічається у клітинці поряд з індикатором. За результатами аналізу кожного фактору вибирається лише один найбільш відповідний індикатор та визначається одна оцінка. За результатами Оцінки складається досудова доповідь.

Повна форма оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення передбачає визначення ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та проводиться: на початку відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, для визначення криміногенних потреб та складання індивідуального плану роботи із засудженим, встановлення інтенсивності контрольних заходів; у процесі пробаційного нагляду для здійснення моніторингу

змін рівня ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Вона використовується для оцінки правопорушників, щодо яких застосовано пробацію, а також для визначення стратегії змін правопорушника, має деякі зміни від процедури використання скороченої форми оцінки: призначена для більш глибокого аналізу динамічних факторів і визначення криміногенних потреб; оцінки статичних факторів (історії правопорушень) та ризику шкоди, що містяться у повній формі оцінки, не використовуються для визначення рівня повторного кримінального правопорушення, а лише враховуються при визначенні заходів впливу на правопорушника; рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку у період постановки на облік уповноваженого органу з питань пробації до отримання результатів оцінки динамічних факторів урахується для встановлення інтенсивності контрольних заходів; загальна сума балів, яка використовується у повній формі оцінки, значно вища, ніж у скороченій, оскільки повна форма має більшу кількість індикаторів; оцінка динамічних факторів проводиться із встановленою періодичністю у процесі пробаційного нагляду.

Оцінка кожного фактору проводиться шляхом визначення та обрання одного або кількох із зазначених індикаторів та оціночних балів до кожного з них, а оцінка кожного індикатора зазначається у підсумковій графі навпроти даного індикатора. Розділ IV повної форми оцінки ризиків складається з підсумкової таблиці оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних потреб правопорушника. Правильний аналіз підсумкової таблиці повної Форми оцінки дає можливість визначити першочергові цілі індивідуального плану роботи з засудженим.

Форма оцінки ризиків, проведення аналізу факторів ризику та визначення рівнів ризику здійснюється персоналом органу пробації на підставі інформації, отриманої у встановленому законом порядку від засудженого (обвинуваченого), інших осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Отже, оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (далі – Оцінка) – результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого (обвинуваченого), її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації [6, с. 136]. Оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення складається з форми оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, а також методики її заповнення та аналізу. Форма оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення (далі – форми оцінки ризику) – формалізований оціночний інструмент, який використовується персоналом органу пробації для складання досудової доповіді про обвинуваченого й організації процесу індивідуальної роботи із засудженим у встановленому законом порядку [6, с. 181]. Таким чином, саме якість і правильність застосування персоналом органу пробації форми оцінки ризику обумовлює ефективність подальшої роботи із правопорушником. Оцінка ризиків повторного кримінального правопорушення допомагає встановити причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, і вирішити питання про те, які заходи слід застосувати у роботі з клієнтом пробації щодо зменшення ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Список літератури:

1. Навчальний економічний словник-довідник: терміни, поняття, персоналії / За ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемічука. 2-ге вид., вип. і доп. Львів : „Магнолія 2006”, 2008. 688 с.

2. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 року № 272\5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19> (дата звернення: 29.10.2021).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) : наказ Міністерства юстиції України від 26 червня 2018 року № 2020\5. URL :

https://www.probation.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/09/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%9C%D0%AE%E2%84%962020_5%D0%B2%D1%96%D0%B426.06.2018%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B7%0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf (дата звернення: 29.10.2021).

4. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93.

5. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді. наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200\5. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE29989.html (дата звернення: 29.10.2021).

6. Онлайн-курс для персоналу уповноважених органів з питань пробації (друкована версія) : URL : <https://i-rc.org.ua/files/on-line-kurs-probation.pdf> (дата звернення: 29.10.2021).

МЕДИЦИНСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ФУТБОЛЕ

Титовский Александр Викторович

Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, г. Москва,
Россия

Кондратьев Павел Александрович

Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, г. Москва,
Россия

Заппаров Рустам Эльдарович

Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, г. Москва,
Россия

Красильников Арсентий Александрович

ГАОУ ВО Московский городской педагогический университет

Аннотация: Возникновение даже легких травм, на которые не всегда обращают внимание футболисты представляют собой актуальный вызов для современной педагогики и медицины. Купирование травм, сохранение спортивного долголетия возможно только путем тесного взаимодействия между тренерами и медсопровождением спортивных профилакториев, а также обязательным медицинским сопровождением спортивных соревнований. Практически все спортсмены сознательно пренебрегают такими травмами как ссадины и ушибы, продолжая участвовать в соревновании, обосновывая такой выбор более важным для себя строительством спортивной карьеры.

Ключевые слова: медицинское сопровождение спортивных мероприятий, футбольные соревнования, диагностика травм, обращения за медпомощью в течение игры.

Введение. Медицинское сопровождение в современном футболе является важным звеном в профессиональной подготовке спортсменов высокого уровня специализации. Изучение особенностей процесса медицинского сопровождения по значимости не уступает педагогическому. Медицинское сопровождение сегодня можно разделить на два параллельных направления. Первое связано с тестированием спортсмена в спортивном профилактории, второе с сопровождением непосредственно спортивных мероприятий.

В первом случае, важность медицинского сопровождения связана с предельным уровнем физических нагрузок, которые вызывают заметные

адаптационные приспособительные реакции, связанные с морфофункциональными перестройками на уровне органов и тканей поперечнополосатой мышечной (в том числе и сердечной), соединительной (связочной, крови), нервной (дифференцировочное торможение, усиление нейросетей, обеспечивающих двигательную деятельность в полосатом теле, таламусе, мозжечке), костной (рост эпифизов, увеличение конгруэнтных поверхностей, рост мышечков, укрепление надкостницы). Своевременное определение неблагоприятных изменений не только может оказать важное влияние на рост и дальнейшее развитие профессиональной карьеры футболиста, но и позволит быстро диагностировать нежелательные изменения, корректировать их при помощи самого спортсмена, а так же дать тренеру рекомендации по корректировке уровня нагрузки, создания максимально благоприятных условий с использованием специальных средств восстановления. Оставаясь плановым на базе спортивных профилакториев, медицинское сопровождение позволяет осуществлять тесное взаимодействие тренера и врачей, добиваясь максимально высокого по эффективности результата.

Медицинское сопровождение спортивных мероприятий в настоящее время осуществляют лицензированные медицинские организации в обязанности которым вменены:

- 1) Осмотр спортсмена, тестирование его функциональной подготовленности выездными медицинскими бригадами и допуск его к спортивному мероприятию.
- 2) Проверка мест организации спортивного мероприятия и мест тренировок на наличие потенциально травмоопасных мест.
- 3) Организация скорой медицинской помощи, куда входят осмотр пациента и оказание первой медицинской помощи.
- 4) Организация эвакуации пострадавшего в стационар.
- 5) Ведение и составление отчетной документации по проведению спортивного мероприятия.

Медицинское сопровождение спортивных мероприятий предполагает наличие реаниматолога, травматолога и спортивного врача. При этом бригада укомплектовывается так, чтобы среди врачей был врач высшей категории и два фельдшера прошедших курсы повышения квалификации по специальности. Передвижной экипаж должен быть оснащен необходимой аппаратурой для проведения диагностики и оказания широкого профиля медицинской помощи, и, в первую очередь неотложной, непосредственно на месте. Экипаж должен иметь в наличии дефибриллятор для запуска сердечного ритма, электрокардиограф для фиксации сбоя в работе сердечной мышцы, тонометры для регистрации артериального давления, приборы для экспресс-измерения уровня сахара, а также набор таблеток и медикаментов для экстренного применения в реанимации и лечении. При обнаружении признаков развития тяжелой болезни, бригада должна это диагностировать и квалифицированно направить пациента в

стационар. Наличие медицинского сопровождения на футбольных соревнованиях является для спортсменов психологической гарантией безопасности их жизни во время максимальных по мощности мышечных и физических нагрузок. При проведении спортивного мероприятия экипаж медицинского сопровождения должен располагаться месте хорошо просматриваемом с любой части стадиона, и принимать и обслуживать не только спортсменов, а и любого обратившегося за медицинской помощью во время соревнования.

Разработка. Статистика обращений позволяет считать наиболее частыми обращениями случаи травм, ушибов, потертостей кожи на стопе, которые легко купируются и не требуют серьезного внимания медперсонала. Наиболее частыми травмами являются те, которые происходят от столкновений игроков противоположных команд в обоюдной борьбе. Более серьезными считаются травмы, связанные с растяжением связок или сухожилий, нарушений соединительной ткани фасций мышц, а так же микротравмы самих скелетных мышц.

Проведенный опрос респондентов (n=49) зафиксировал у 83 % опрошенных наличие подобного рода травм. Из них 80 % опрошенных не обращали внимания на легкие травмы (ушибы, ссадины и потертости) и продолжали играть в футбол до окончания матча. Только после его окончания игроки обращались за медицинской помощью. У 3% возникали серьезные травмы из-за недостаточной разминки и игроки либо не выходили на поле, не рискуя усугубить травму, либо просили быструю замену на первых минутах игры.

Хорошо изученной закономерностью являются травмы, возникающие в следствии недостаточной разминки, не произошедшего вработывания организма, гетерохронности процесса вработывания функциональных систем организма. Как правило, такие случаи связаны с кратковременной разминкой высокой интенсивности, недостаточности объема ОФП, что часто бывает в соревновательном периоде, когда игроки не планируют высоких затрат энергии и продолжительную разминку с целью экономии энергии, которую можно потратить преимущественно на соревновательную деятельность.

Вместе с тем, в течение всего основного соревновательного периода мы видим отсутствие травм. Однако к окончанию матча у спортсменов замедляются процессы восстановления организма. накапливается большое количество химических веществ промежуточного распада, которые в итоге приводят к увеличению ригидности мышечной и соединительной ткани, повышению жесткости тканей. Помимо этого накапливается утомление в нервной ткани, что может снижать скорость реакции футболистов, запоздалую реакцию на

предотвращение столкновения или контакта. В этом случае страдают скелетные мышцы и мягкие ткани кожных покровов.

В итоге можно наблюдать наибольшее количество травм в начале соревнований или ближе к окончанию встречи.

Опрос так же показал, что только 3 % респондентов осознают опасность возникновения травм с последующим влиянием на здоровье спортсмена.

Выводы. По мнению исследователей, наличие медицинского сопровождения за тренирующимися спортсменами оправдано. Особенно заметна и серьезна эта проблема у подрастающих футболистов, которые на всегда осознанно подходят к игровой практике, иногда рискуют своим здоровьем для выступления на значимых для карьеры соревнованиях, получая быструю карьеру и расплачиваясь за нее травмами.

В процессах организации тренировочного и соревновательного процессов футболистов всегда нужно обязательное медицинское сопровождение. Только в этом случае можно достигнуть необходимого баланса между высокими спортивными результатами и сохранением здоровья спортсмена.

Литература:

1. Федорова Е.Ю., Красильников А.А. Медико-социальные особенности пациентов со стенокардией и сахарным диабетом 2 типа // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 255-264.
2. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Естественные науки. 2016. № 3 (23). С. 8-15.
3. Федорова Е.Ю., Пушкина В.Н. Мониторинг физической активности московских школьников с применением цифровых технологий // В сборнике: ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. Материалы международной научно-практической конференции ТГМУ им. Абуали ибни Сино (68-ая годовщина) "Достижения и проблемы фундаментальной науки и клинической медицины", посвященной "Годам развития села, туризма и народных ремёсел (2019-2021)". 2020. С. 634-637.
4. Красильников А.А. Формирование цифровой образовательной среды образовательной организации в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: TOPICAL ISSUES OF PRACTICE AND SCIENCE. Abstracts of XXVI International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 443-452.
5. Лубышев Е.А., Сергеева Ю.С., Баранов М.Г. Типичные психологические барьеры и пути их преодоления в профессиональной карьере спортсменов высокого класса // В сборнике: TRENDS IN THE SCIENTIFIC

DEVELOPMENT. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 234-241.

6. Лубышев Е.А. Соответствие основных показателей физической подготовленности студентов АТИ РУДН нормам и требованиям ВФСК ГТО // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 101-106.

7. Лубышев Е.А. Развитие спортивной инфраструктуры России в контексте социально-экономического развития общества // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 88-95.

8. Лубышев Е.А. Содержательная характеристика самостоятельных занятий физической культурой студентов РУДН // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 96-100.

9. Сергеева Ю.С., Журавлев Г.И., Лубышев Е.А. Формирование мотивации к самостоятельным занятиям двигательной активностью студентов непрофильного вуза // Современные вопросы биомедицины. 2021. Т. 5. № 3 (16).

10. Красильников А.А. Формирование здорового образа жизни старшеклассников с помощью цифровых мотивационно-педагогических ресурсов // В сборнике: PROBLEMS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference. Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com) Illustrations © 2021 by the International Science Group. 2021. С. 252-260.

11. Закиров Ф.Х. Тенденции ценностно-ориентированного подхода в сфере здорового образа жизни // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 21-27.

12. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Спортивный психолог: необходимость стандартизации профессии // Живая психология. 2015. Т. 2. № 1 (5). С. 19-24.

13. Закиров Ф.Х. Современные направления развития отечественной отрасли физической культуры и спорта // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 50-55.

14. Закиров Ф.Х. Организация обучения студентов по спортивным дисциплинам в условиях COVID 19 // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 56-64.

15. Красильников А.А., Федорова Е.Ю. Информационно-компьютерные технологии как определяющий фактор трансформации образовательного пространства организации // В книге: Приоритетные направления развития спорта, туризма, образования и науки. сборник материалов международной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2021. С. 665-674.

16. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Радиочастотная абляция большой подкожной вены как метод лечения варикозной болезни у спортсменов // В сборнике: ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СПОРТЕ И ФИЗИЧЕСКОМ

ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ. Материалы IX Всероссийской научно-практической конференции. Институт естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета Коллектив авторов. 2019. С. 434-438.

17. Zakirov F.Kh., Krasilnikov A.A. Age-related differences in decision-making process in the context of healthy aging // В сборнике: BIO Web of Conferences. 2020. С. 01022.

18. Родионов В.А., Козлова С.Ю. К вопросу об ассоциациях спортивных психологов // Человеческий капитал. 2015. № 3 (75). С. 123-126.

19. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Методы информационных технологий в психодиагностике спортсменов // В сборнике: INTERACTION OF SOCIETY AND SCIENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 266-271.

20. Красильников А.А. Использование информационных технологий в обучении // В сборнике: Наука - образование - производство. Сборник материалов конференции. 2007. С. 16-20.

21. Красильников А.А. Восприимчивость учреждения среднего профессионального образования к новшествам на примере гжельского колледжа // В сборнике: Вопросы профессионального развития. сборник материалов II международной научно-практической конференции. 2020. С. 27-36.

22. Федорова, Е.Ю. Модельные характеристики показателей физического состояния и соревновательной деятельности высококвалифицированных велосипедистов / Е.Ю. Федорова, А.Ю. Казаков, М.Ф. Захарова // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2019. № 5 (171). С. 363-368.

23. Федорова, Е.Ю. Сенсомоторные реакции как показатель адаптации юных спортсменов / Е.Ю. Федорова // Рудиковские чтения. - М.: РГУФКСМиТ, 2019. - С. 269-271

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

Трускавецька Ірина Ярославівна

кандидат історичних наук
доцент кафедри біології, методології і методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
Україна

Безвіконна Світлана

здобувачка вищої освіти ступеня магістр
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Одним із шляхів творчого сприйняття сучасних наук вважається дослідницька робота учнів. Грамотно проводити дослідження може не тільки людина, що займається наукою професійно, а й той, хто вчиться в школі. Наприклад, у процесі вивчення біології залучаючи учнів до наукових досліджень, необхідно, перш за все, відштовхуватися від їх пізнавальних інтересів. Все, що вивчається, має стати для учня особистісно значущим і підвищити його якість освіти.

При цьому запропоновані теми і рекомендовані методи дослідження не повинні перевищувати їхні психолого-фізіологічні можливості. У процесі досліджень учні опановують не тільки загально-біологічними і спеціальними поняттями, а й навичками самостійної дослідницької роботи [1, с. 114].

Дослідницька діяльність учнів у процесі вивчення біології спрямована на створення нових цінностей, важливих для формування особистості, як соціального об'єкта на основі самостійного придбання суб'єктивно нових знань, умінь і навичок.

Для педагога, який здійснює загальне керівництво дослідницькою роботою учнів необхідно вміти розробляти логіку послідовних дослідних кроків. На першому етапі дослідницька робота починається з вибору напрямку дослідження, потім теми, об'єкта, предмета, наукових фактів, вимагають доказів. Тут же має бути оформлена провідна ідея всієї наукової роботи та осмислити задум, який реалізується через гіпотезу і завдання дослідження.

На другому етапі роботи проводиться відбір методів (теоретичних і практичних), перевіряється гіпотеза, конструюються попередні висновки. Найважливішим під етапом цієї дії є досвідчена перевірка та уточнення висунутих положень, а також формулювання заключних висновків [2, с. 132].

І останній етап включає впровадження отриманих результатів у практику і роботу над текстовим літературним оформленням дослідження.

За такою послідовністю побудови наукового дослідження учні набувають інтересу до біологічної науки, а результати досліджень можуть використовувати в подальшій діяльності.

У процесі навчання біології, особливо галузях пов'язаних з ботанікою і зоологією, важливу навчально-виховну роль відіграють лабораторні заняття, як особлива форма організації освітнього процесу. Саме навчально-дослідницькі заняття сприяють опанувати методами біологічної науки, розвивають спостережливість, викликають пізнавальний інтерес до навчального предмету і вивченню живої природи, активізують пізнавальну діяльність школярів, сприяють поглибленому засвоєнню учнями біологічних знань, практичних умінь і навичок [3].

Важливою умовою ефективності лабораторних занять є забезпечення дослідницького підходу учнів до виконання отриманих завдань. Сутність цього підходу полягає в тому, що, перш ніж доручити учням самостійну роботу, вчитель ставить перед ними конкретну дослідницьку задачу, яку треба буде розв'язати.

Обдумуючи завдання, учні висловлюють пропозиції про шляхи її вирішення. У результаті такого колективного обговорення складають завдання та план майбутньої роботи.

Наприклад, на лабораторному занятті при вивченні будови рослин, що дозволяє визначити зону росту кореня в довжину, вчителю можна запропонувати дослідницьке завдання: як дізнатися, якою частиною корінь росте в довжину? Вислухавши відповіді учнів про зростання кореня і способи доказів цього, вчитель уточнює намічені способи і пропонує перевірити їх експериментально [4, с. 51].

Далі учні самостійно висвітлюють свій дослід у класі в двох варіантах:

- видаляють верхівку кореня у першого проростка квасолі;
- зберігають верхівку кореня у другого проростка квасолі, наносять на нього кілька рисок тушшю.

Спостереження за двома варіантами піддослідних об'єктів здійснюється в куточку живої природи в позаурочний час. Через тиждень результати дослідів з вивчення росту кореня демонструються на уроці. Учні правильно приходять до висновку, що зростаюча частина, клітини якої постійно діляться, розташовані на верхівці кореня.

При вирішенні цієї дослідницької мети учні виконують не тільки практичні дії, а й багато розумових операцій. Проводячи спостереження за об'єктами, вони аналізують їх зміну, роблять порівняння тощо. У результаті такої активної пізнавальної діяльності учні засвоюють не тільки знання про процеси життя кореня, а й формують навички елементарного дослідження життя рослин, що дозволяють вирішувати дослідницькі завдання на уроках ботаніки при вивченні теми будова і фізіологічні особливості рослинного організму [5, с. 178].

Для будь-якого вчителя отриманий результат дослідницької роботи учнів ділиться на дві частини: одна з яких власне сам результат, тобто висновки, припущення, моделі і все, що його стосується, і інша частина – це результат педагогічний, він більш актуальний для педагога – досвід такої роботи, нові знання, вміння, що й є, основою дослідницької компетентності учнів.

Отже, ефективній дослідницькій діяльності в процесі вивчення біології сприяє створення на уроках ситуацій успіху, коли учень бачить реальні досягнення своєї діяльності, отримані в результаті проведеного дослідження або експерименту, і це надихає його на подальшу наукову діяльність [6, с. 5].

Таким чином, дослідницька діяльність регулюється свідомістю і активністю особистості, спрямована на задоволення пізнавальних, інтелектуальних потреб, продуктом якої є нові знання, отримані відповідно до поставленої мети і відповідно до законів та особистим обставинам, що визначають реальність і досяжність мети.

Список літератури

1. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідницької роботи: Навч. посіб. К.: Форум, 2000. 117 с.
2. Арцев М. Н. Навчально-дослідна робота учнів. *Завуч.* № 6. 2005. С. 132 – 139
3. Беседіна І.С., Макаренко Я.М. Науково-дослідницька робота учнів, як метод поглиблення знань з біології. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6474/1/Besedina.pdf>
4. Вознюк О. В. Формування дослідницьких умінь та актуалізації дослідницьких здібностей у дітей та молоді. *Наукові записки Малої академії наук України.* Збірник Наукових праць. Серія: Педагогічні науки. Вип. 2. К., 2012. С. 50-62.
5. Грицай Н.Б. Дослідницько-орієнтоване навчання біології в сучасній загальноосвітній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* № 4 (68). 2017. С. 177 – 189
6. Криворучко М.В. Особливості проведення практичних і лабораторних робіт із природничих предметів. *Біологія.* 2013. № 15. С. 5-9

БІНАРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Тюріна Валентина Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології,
Харківський національний університет внутрішніх справ

Головним завданням сучасного закладу вищої освіти МВС України є забезпечення високого рівня сучасного освітнього процесу, спрямованого на підготовку професіоналів, зокрема для поліції. Не є винятком і Харківський національний університет внутрішніх справ.

Шляхами виконання поставленого завдання є розробка й удосконалення методичного забезпечення освітнього процесу, впровадження нових освітніх технологій, інтерактивних методів і засобів навчання, в тому числі і дистанційного, використання практичного досвіду працівників поліції; організація роботи щодо підвищення професійної майстерності та наукової кваліфікації педагогічних працівників; проведення сумісно з іншими структурними підрозділами навчально-виховної роботи з курсантами.

Означені завдання можуть бути успішно виконані за умов здійснення раціонального підходу до вибору і реалізації форм і методів навчання (традиційних та інноваційних). До інноваційних форм організації навчання можна віднести, зокрема проведення бінарних занять.

Проблему розробки, організації і проведення бінарних занять розглядали Дьяченко Н.В., Єгоренков Д.В., Жарков С.О., Лосєв К.В., Овчинников В.О., Новохатський Д.О., Шиліна Т.А. та інші. Але попри ґрунтовність означених робіт, проблема використання бінарних занять у закладах вищої освіти МВС України потребує додаткових досліджень.

Бінарне заняття – це навчальне заняття, яке об'єднує зміст двох навчальних дисциплін або професійних модулів, це форма інтеграції міждисциплінарних зв'язків. Такі заняття дозволяють інтегрувати знання з різних галузей для вирішення однієї проблеми, дають можливість застосувати одержані знання на практиці.

Метою бінарного заняття є узагальнення і систематизація наявних знань, формування цілісного сприйняття матеріалу, що вивчається. При цьому інтеграція представляє собою об'єднання для одержання якісно нових результатів, які відрізняються від результатів окремого застосування способів, методів і прийомів. В освітньому процесі інтеграція передбачає органічне сполучення матеріалів окремих дисциплін, зусиль і знань декількох спеціалістів різного профілю в межах одного заняття.

Бінарними можуть бути лекційні, семінарські і практичні заняття. Бінарне заняття об'єднує діяльність двох або більше педагогів, представників двох

наукових шкіл, вченого-теоретика і практикуючого спеціаліста, але можливим є і комплексне вивчення практичного матеріалу з різних навчальних дисциплін.

Форма бінарного заняття дозволяє підвищити пізнавальний мотив у тих, хто навчається, тобто сформувати пізнавальну потребу і пізнавальний інтерес до майбутньої професії, а, отже, й до відповідного навчального матеріалу. Цього можна досягти через створення проблемної ситуації, а саме, через демонстрацію конкуруючих або альтернативних точок зору, через реалізацію теоретичних знань у межах розв'язання практичних задач, через демонстрацію різних наукових поглядів на одну проблему.

Проведення бінарного заняття може бути заплановано на різних етапах навчального процесу: на ранніх етапах вивчення розділу або теми з метою постановки проблеми у межах лекційного або семінарського заняття; на проміжному етапі вивчення дисципліни у якості мотивуючої складової у рамках практичних занять, які розкривають зміст окремих аспектів професійної діяльності; у якості логічного завершення розділу або теми для підведення підсумку і систематизації раніше вивчених матеріалів з дисципліни в цілому; для закріплення і відпрацювання одержаних умінь і навичок або уточнення нюансів практичної діяльності доцільно використовувати метод конкретних ситуацій [1].

При підготовці до бінарного заняття педагоги сумісно розробляють форми і методи роботи, як свої, так і студентів. Але проводить кожний з педагогів свою частину навчального заняття окремо.

Під час планування бінарного заняття необхідно враховувати таке:

відповідність у тематичному плані і перетин близьких за змістом тем двох різних навчальних дисциплін;

тема, що вибрана для бінарного заняття, має бути змістовно наповнена з позиції суміжних навчальних дисциплін;

у плані проведення заняття необхідно розкрити зміст компетентностей і компетенцій, які передбачається формувати на занятті, та їхніх елементів, тобто знань, умінь і навичок, які їх визначають, з позиції кожної навчальної дисципліни;

особистісні відносини або точки зору педагогічних працівників не повинні мати і демонструвати елементи суперництва чи конкуренції, а саме заняття не повинно слугувати місцем для з'ясування позицій першості;

підготовка до бінарного заняття вимагає більших затрат часу, який витрачається на сумісну підготовку викладачів, а також і курсантів (студентів) [2].

Основними етапами безпосередньої підготовки бінарного заняття є такі: педагогічна і методична підготовка (підбір методів, прийомів, засобів, технологій); робота з літературними джерелами з метою розгляду і врахування і використання результатів нових фундаментальних психолого-педагогічних досліджень; організаційна підготовка, тобто узгодження проведення бінарного заняття, розкладу занять, аудиторії, груп; складання плану проведення заняття.

При підготовці до проведення бінарного заняття доцільно розробити і скласти як індивідуальні плани кожного з викладачів, так і їхній сумісний план

заняття. У відповідності з цим планом здійснюється сумісна підготовка викладачів (або викладача і практичного працівника) [3].

Під час проведення бінарного заняття педагогічна діяльність викладачів має бути спрямована на реалізацію педагогічної мети і завдань заняття. При цьому мета має бути загальною для суміжних навчальних дисциплін і напрямків діяльності спеціалістів. Компетентності й компетенції, що формуються, та їхні елементи (знання, уміння, навички) необхідно детально розкривати в ході заняття з позиції кожної навчальної дисципліни та напрямку діяльності.

Викладання є творчим процесом, а коли об'єднуються дві творчі людини, то змістовність і результативність проведеного заняття можуть зрости багаторазово. Викладачі і практичні працівники, які беруть участь у проведенні бінарного заняття, мають цілеспрямовано добиватися досягнення поставленої мети і завдань, додержуючись виділеного часу, а наприкінці бінарного заняття зробити висновки й оцінити результати навчальної роботи здобувачів вищої освіти.

Ефективна реалізація можливостей бінарного заняття потребує виконання безпосередньо на занятті кількох умов.

На початку заняття необхідно створити атмосферу нестандартності того, що відбувається. Ця умова пов'язана з підготовкою здобувачів освіти до інтенсивної навчально-пізнавальної діяльності для досягнення педагогічної мети і завдань. Тобто доцільно створити проблемну ситуацію, на базі якої сформулювати проблемну пізнавальну задачу [4].

Крім того, необхідно залучати до роботи на занятті як можна більше курсантів (студентів), наприклад, доцільно використовувати ділову гру.

Завдання, які планується виконувати на бінарному занятті, необхідно формулювати у такий спосіб, щоб всі курсанти (студенти) були залучені до його виконання. Наприклад, брали участь у роботі малих груп. Виконання цієї умови сприяє створенню атмосфери психологічної підтримки кожного курсанта (студента) колективом навчальної групи.

Організація проведення бінарного заняття має передбачати раціональний розподіл часу роботи кожного викладача і практичного працівника.

Водночас учасники освітнього процесу мають дотримуватися етичних правил ведення наукової дискусії, демонструючи курсантам (студентам) зразки коректного професійного спілкування та наукового дискутування і тим самим сприяти формуванню відповідних умінь і навичок у здобувачів вищої освіти. Тобто бінарне заняття не повинно перетворюватися на місце для з'ясування пріоритетності конкуруючих точок зору.

Всі завдання і проблемні питання мають розглядатися на занятті з позицій кожної дисципліни, при цьому доцільно заохочувати курсантів (студентів) активно обговорювати завдання і питання та аргументувати свою думку та висловлювання.

Наприкінці необхідно обов'язково підбити підсумки проведеної роботи та досягнутих результатів. Ці оцінювання необхідно проводити одночасно з позицій теорії та практики, крім того, оцінювання має бути коментованим. Для цього викладачі, які проводили бінарне заняття, готують висновки сумісно й

узгоджують свої формулювання. З метою організації подальшої навчальної роботи слід видати курсантам (студентам) завдання для самостійної підготовки, зокрема, для підвищення результативності проведеного бінарного заняття доцільно підготувати завдання підвищеної складності. Як відомо, високого позитивного результату дозволяє досягти залучення курсантів (студентів) до виконання проблемних завдань, до пошуку відповідей на проблемні питання, до розв'язування проблемних задач.

Результативність бінарного заняття може бути оцінена за кількома критеріями, а саме: за результативністю застосування курсантами (студентами) теоретичних знань під час розв'язування конкретних ситуаційних задач; за рівнем активності та зацікавленості здобувачів освіти при розв'язуванні запропонованих задач; за обсягом і динамікою одержання нового матеріалу, що є необхідним для успішного виконання практичних завдань, тощо.

Досягнення педагогічних цілей забезпечується тим, що навчальний матеріал викладається послідовно і логічно, а розв'язування практичної ситуаційної задачі відбувається поетапно, а потім в цілому, у відповідності з логікою і послідовністю навчальних дисциплін.

Висновок. Аналіз результатів контрольних зрізів, що були проведені в навчальних групах, в яких проводились бінарні заняття, свідчить про підвищення якості професійної підготовки здобувачів освіти у порівнянні з результатами професійної підготовки курсантів (студентів) у контрольних групах, у яких бінарні заняття не проводились. Перспективним напрямком підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції уявляється розробка й удосконалення методичних матеріалів для бінарних занять з різних навчальних дисциплін.

Список літератури:

1. Дьяченко, Н.В. Интегрированное занятие как способ активизации познавательной деятельности в вузе // Концепт. – 2016. – № 2. – С. 11–15. – URL : <https://e-koncept.ru/2016/16023.htm> (дата обращения: 21.10.2021).
2. Лосев, К.В. Бинарные методы в структуре обучения и развития студентов высшей школы / К.В. Лосев // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2016. – № 2. – С. 33–45.
3. Шилина, Т.А. Бинарный урок как эффективный способ формирования у учащихся целостного восприятия мира / Т.А. Шилина, Г.В. Воронкова // Концепт. – № Т1. – 2013. – С. 116–121.
4. Тюріна В.О. Система пізнавальних задач як засіб формування пізнавальної самостійності студентів. *Інноваційні підходи до підготовки педагогічних кадрів у контексті Болонського процесу*: Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції. - Чернівці, ЧНУ, 2005. – С. 193-196.

СТРЕТЧІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ БАСКЕТБОЛІСТІВ

Тітова Ганна Віталіївна

Доцент кафедри спортивних ігор,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Філіпов Владислав Юрійович

здобувач ОС «магістр»,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Стретчінг - це цілий ряд вправ, спрямованих на вдосконалення гнучкості і розвиток рухливості в суглобах. В свою чергу гнучкість потрібна при виконанні різноманітних рухових дій. Дослідження виявляють необхідність розвитку рухливості високого рівня в суглобах для володіння технікою рухових дій. Рівень гнучкості обумовлює також розвиток швидкості, координаційних здібностей, сили.

Фахівці пов'язують впровадження стретчінга в практику спорту з пошуком шляхів підвищення еластичності м'язової тканини, сухожилля, зв'язок і суглобових зв'язок, а також з метою профілактики травм. Вправи стретчінга застосовуються в ранковій зарядці, розминці та затримці як засіб спеціальної підготовки у багатьох видах спорту, засіб розслаблення і відновлення функцій м'язової системи [2].

До переваг стретчінга в основному відносять: позитивний вплив на суглоби; навчений на зосередженому, глибокому диханню, що, в свою чергу, сприятливо впливає на головний мозок; чергування навантаження і розслаблення, що дозволяє як починати, так і завершувати будь-які тренування; немає серйозних протипоказання (ефективний спосіб відновлення після травм); дозволяє розслабити м'язи і зробити їх більш еластичними, знижує ризик травматизму і больових відчуттів; є чудовою профілактикою, направленою на запобігання короткочасного старіння суглобів і гіпокінезії; вважається найбільш ефективним для розвитку гнучкості, ніж махові і пружні рухи; дозволяє накопичувати відчуття спокою, що є дієвим засобом зменшення психічної напруги; здатний проявляти стимулювальний вплив на циркуляцію лімфи і крові в організмі; допомагає поліпшити поставу за рахунок поліпшення стану м'язового апарату, рухливості позвоночника, що надає відчуттів гнучкості, стрункості; перешкоджає відкладенню солей в організмі; сприяє виробленню гормону росту;

багатопротильність застосування: використовують як в оздоровчих програмах, так і під час підготовки спортсменів у багатьох видах спорту і ін.

Питання стретчинга розглядалися в різних наукових аспектах: він є одним з шляхів мотивації студентів до занять фізичною культурою; розкритий як система вправ, сприяють підвищенню еластичності м'язів; використовуються на заняттях фізичною культурою зі студентами спеціальної медичної групи та ін. Проте в даний час поки недостатньо спеціальних досліджень з розвитку гнучкості студентів вузу шляхом стретчинга [5].

Необхідність впровадження в сучасний навчальний процес з фізичної культури здоров'я зберігаючих технологій, передбачати цілеспрямоване дослідження ефективності стретчинга як одного з шляхів у розвитку гнучкості студентів ВНЗ.

Обґрунтування сутності стретчинга, розробка комплексу вправ для студентів різноманітних спеціалізацій і перевірка ефективності його, як одного з шляхів розвитку гнучкості студентів ВНЗ визначили проблему нашого дослідження.

Теоретичне обґрунтування сутності стретчинга, розробка комплексу вправ стретчинга для студентів вузу за спеціалізаціями та експериментальна перевірка його ефективності, як одного із шляхів розвитку гнучкості.

Розвиток гнучкості у студентів вузу буде ефективним, якщо в навчальному процесі з фізичної культури буде реалізований комплекс вправ стретчинга за спеціалізаціями, так як в даному випадку студенти будуть включені в процес активної розтяжки і розвитку рухливості в суглобах, що сприятиме успішності освоєння техніки дій і фізичної підготовленості.

Дослідження проводилося в три етапи. На початковому етапі дослідження для отримання даних про реальний стан проблеми було проведено анкетування студентів і констатуючий експеримент. Протягом навчального року в навчальному процесі з фізичної культури мав місце формувальний експеримент. Було виконано контрольний зріз оцінки розвитку гнучкості шляхом стретчинга, опис результатів і висновків дослідження.

Використовувалася система науково-педагогічних методів: теоретичний аналіз наукової, педагогічної літератури, опитування (анкетування), тестування гнучкості, педагогічний експеримент, методи математичної обробки отриманих результатів дослідження [1]. Необхідно описати тест на оцінку гнучкості із застосуванням нахилу тулуба вперед, який застосовувався в експерименті. Студентам було запропоновано виконання нахилу тулуба вперед в положенні стоячи на лавці, не згинаючи ніг в колінах. Гнучкість хребта визначали за допомогою лінійки або сантиметрової стрічки по відстані від нульової позначки до третього пальця руки. У випадках, коли пальці не дістають до нульової позначки, зафіксоване відстань позначається зі знаком «мінус», коли опускаються нижче нульової позначки, - зі знаком «Плюс». У нормі кінці пальців повинні стосуватися підлоги. Це свідчить про хорошу гнучкість хребта і розтяжності задньої поверхні стегна [2].

На початку навчального року зі студентами першого курсу проведено анкетування з метою виявлення їх інтересів і переваг у виборі виду спорту за

спеціалізаціями: баскетбол, волейбол, футбол, легка атлетика, аеробіка, боротьба, загальна фізична підготовка і ін.

Результати показали, що більшість студентів, особливо дівчат, мають перевагу займатися на заняттях з фізичної культури різними видами фітнесу, в тому числі стретчингом [3].

Отримані результати опитування оптимізували дослідження питання застосування стретчинга в навчальному процесі з фізичної культури. З метою перевірки ефективності застосування стретчинга на заняттях з фізичної культури на початковому етапі дослідження було проведено констатуючий експеримент для виявлення рівня розвитку гнучкості студентів. Як тест використовувалася оцінка розвитку гнучкості (нахил з положення стоячи).

Обґрунтування сутності стретчинга дозволило грамотно підійти до реалізації педагогічного експерименту. В результаті проведеної експериментальної роботи були зроблені констатуючий і контрольний зрізи, які дозволили об'єктивно відслідковувати процес розвитку гнучкості студентів ВНЗ. При цьому констатуючий експеримент виявив низький і середній рівні гнучкості студентів. Контрольний експеримент виявив високий рівень розвитку гнучкості студентів. Отримані дані дослідження свідчать про ефективність застосування стретчинга на заняттях з фізичної культури у ВНЗ для студентів різних спеціалізацій як одного з шляхів розвитку гнучкості.

Таким чином, представлений один із шляхів ефективного розвитку гнучкості студентів ВНЗ на основі стретчинга, що оптимізує сучасний навчальний процес з фізичної культури і сприяє подальшому вдосконаленню даного напрямку дослідження в теорії та практики фізичної культури і спорту [4].

Великий результат в досягненні гнучкості та розтягнутості всіх м'язів може бути досягнутий тільки через постійну тренування протягом достатнього періоду часу. Необхідно пам'ятати, що постійне виконання вправ на розтягнення після тренування може бути корисно для всіх груп м'язів, як і виконання вправ до тренування, а також необхідно знати, що ці вправи нічим замінити не можна, вони повинні вважатися частиною тренувального дня протягом усього терміну виступу в спорті.

Список літератури

1. Безмылов Н. Н. Особенности соревновательной деятельности баскетболистов высокой квалификации различного возраста/ Н. Н. Безмылов, О. А. Шинкарук// Актуальные проблемы физического воспитания и спорта, Киев ДНДІФВС, 2010. – С. 14-17.
2. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения/ Владимир Николаевич Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 806 с.
3. Нікітін В. Ю. Стретчинг в професійному навчанні сучасного танцю, 2010. - С. 37-44.
4. Помазанов Р. А. Гнучкість і стретчинг. - М .: Енциклопедія сучасного фітнесу, 2010. - С. 29-48.

5. Apostolidis N. Physiological and technical characteristics of elite young basketball players /N. Apostolidis, G.P. Nassis, T. Bolatoglou, N.D. Geladas, // J Sports Med. Phys. Fitness 4: 157–163, 2004.

ГІМНАСТИЧНО-ХОРЕОГРАФІЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ РУХІВ ПРИ ПОРУШЕННІ ПОСТАВИ

Шевченко Ольга,

канд. пед. наук, доцент
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Кучеренко Дар'я,

Сізова Ангеліна,

Коваленко Валерія,

студентки
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У комплексі консервативного лікування сколіозів гімнастика займає чільне місце. Комплекс гімнастичних вправ повинен розроблятися індивідуально з урахуванням основних патологічних компонентів деформації хребта, характеру сколіотичної деформації (прогресувальний, поволі прогресувальний, бурхливо прогресувальний) та основних завдань (стабілізація і деяка корекція сколіозу, мобілізація хребта перед операцією). Проте завдання лікувальної гімнастики при лікуванні сколіозу більш широкі.

Мета й завдання лікувальної гімнастики при сколіозі:

- 1) поліпшити загальний стан хворого й створити “психічний стимул” для подальшого лікування;
- 2) поліпшити дихальну функцію легень та збільшити екскурсію грудної клітки, підвищивши тим самим газообмін і обмінні процеси в організмі;
- 3) підвищити витривалість і працездатність хворого;
- 4) підвищити тонус м'язів і перебудувати патологічну поставу, виробивши навички активної самокорекції;
- 5) домогтися відомої компенсації основної дуги й стабілізації хребта;
- 6) домогтися мобільності певного відділу хребта;
- 7) по можливості домогтися корекції і деторсії.

При виконанні гімнастично-хореографічних вправ проводяться загальні й спеціальні тренування. Через загальне тренування весь організм дитини поступово рівномірно навантажується. Звичайно, важчі вправи чергують з легшими. Загальне тренування є лише вступом до спеціального тренування. При цьому враховують осі руху.

Стосовно віку, загального стану хворого, ступеня сколіозу, з урахуванням прогресувальної і непрогресувальної форм виробляється певний комплекс вправ,

призначається лікарем лікувальна фізкультура. Цей комплекс вправ контролюється ортопедом і періодично замінюється на новий. Слід враховувати емоційний фактор, особливо для дітей молодшого шкільного віку, яким швидко набридають одноманітні рухи. Тому до комплексу вводиться необхідно ігрові моменти, всім дітям періодично замінювати вправи, зберігаючи їхню лікувальну спрямованість.

Школярам з непрогресувальними сколіозами необхідно призначити гімнастичні вправи з навантаженням (гантелі, пружинні пристосування), а також спортивне навантаження без прагнення до спортивних показників.

При розробці вправ навантаження повинне узгоджуватися із силами й можливостями хворого. Ця вимога ґрунтується на змінах у нервовій системі, виявлених у дітей з нейродиспластичними сколіозами, а також на змінах у органах грудної клітки (А. І. Казьмін, Т. І. Черкасова, Р. М. Капустіна та ін.) [1]. У дітей з поліомієлітом і поширеними паралічами м'язів тулуба й кінцівок, з міопатією, важкою формою арахнодактілії, у дітей з нейрофіброматозом, а у ряді випадків і з диспластичним сколіозом, гліозною сирингомієлією лікувальна гімнастика повинна проводитися з великою обережністю і під контролем динаміки основного патологічного процесу. Тривалість уроку гімнастики й складність комплексу, що проводиться, поступово збільшуються й ускладнюються. При дотриманні цієї вимоги м'язова система зміцнюється поступово, що благотворно впливає на внутрішні органи й нервову систему [2].

Надмірно інтенсивна гімнастика в дітей ослаблених може призвести до погіршення. Ми вважаємо, що це відбувається при викривленнях з перерахованою вище етіологією. У більшості ж випадків погіршення, яке пов'язується з лікуванням, що проводиться, нерідко настає в результаті росту дитини – основної причини прогресу хвороби.

Лікувальна гімнастика застосовується при будь-якому ступені викривлення. Вона сприяє поліпшенню постави й загальних фізичних показників (спірометрії, динамометрії), а при складних сколіозах у підлітків і дорослих зменшує болі.

У розробці комплексів гімнастики слід керуватися характером сколіотичної деформації, що містить грубу асиметрію всіх частин і відділів людського тіла. Тому всі лікувальні засоби при сколіозі спрямовані на виправлення цієї асиметрії, проте навіть при симетричних вправах неможливо симетрично впливати на м'язи. Очевидно, асиметричні вправи при цьому виді деформації більш ефективні; вони з більшою вірогідністю забезпечать більш рівномірне навантаження.

Основним змістом підготовки школярів на початковому етапі художній гімнастиці, виступають засоби гімнастики художньої. Базові технічні дії можна уявити відносно простої класифікації [3] (табл. 1).

Перша група вправ - «основні». Вони являють собою технічні дії, на основі яких будується та чи інша композиція і визначається база технічної підготовленості гімнасток.

Таблиця 1

Класифікація засобів підготовки в гімнастиці художній

№ п / п	Типи	Види	Структурні групи
1.	Основні	Без предмета	Рівновага, стрибки, повороти, нахили, хвилі, помаху; кроки біг; танцювальні рухи; акробатичні елементи.
		З предметами	Кидки, перекидання, відбиви, ловлі; перекати, передачі; вертушки, обертання, обкрути.
2.	Підготовчі	Спортивні	Вправи загальної та спеціальної фізичної підготовки. Стройові прикладні та акробатичні вправи.
		Танцювальні	Елементи класичного, народного і сучасного танцю.
		Музично-рухові	музично-рухові завдання, творчі етюди, і музичні ігри.
3.	Відновлюючі	Педагогічні	Розподіл і чергування навантажень і відпочинку, вправа на розслаблення, дихання і корекцію.
		Психологічні	Створення емоційного фону, саморегуляція, ідеомоторні і психорегулюючі тренування.
		Гігієнічні	Раціональний режим, збалансоване харчування, вітамінізація, достатній сон і гігієнічні процедури.
		Фізіотерапевтичні	Різноманітні душі, ванни, спортивні масажі і розтирки

Пружинні рухи являють собою чергування вихідного, проміжного і кінцевого положень тіла або його ланок, що виконуються серійно з заданою амплітудою і ступенем напруги. Наприклад, послідовні нахили тулуба вперед, в положенні прогнувшись, або серія махів ногою в сторону.

Рухи такого роду мають аеробний характер; впливаючи на ланки тіла і м'язові групи, вони сприяють розвитку еластичності опорно-рухового апарату, стимулюють розвиток фізичних якостей, формують здатності виконувати рухи м'яко, пластично.

Різновиди пересувань в гімнастиці художній (підскоків і стрибків, а також їх поєднань) відрізняються, як правило, амплітудою, швидкістю, темпом і

напругою. Всі вони різні за складністю і саме в своєму великому розмаїтті створюють стильову основу технічної підготовленості.

Друга група - вправи вузької спеціальної спрямованості. Вони являють собою широкий круг рухових завдань, які забезпечують оволодіння основними технічними діями. Вправи цієї групи дозволяють впливати на просторово-часову організацію чуттєвого пізнання та оцінку власних можливостей.

Третя група вправ - комбінаційні. Вправи у гімнастиці художній представляють собою певну композицію рухів. Композиції можуть відрізнятися за характером рухів, з'єднанням поз, танцювальних кроків і акробатичних елементів, наявності предмету. Кількість і складність рухів, тривалість виконання і стиль рухів, характер музичного супроводу - також можуть бути дуже різні.

У заняттях з лікувальної гімнастики використовують спеціальні коригувальні вправи – симетричні, асиметричні й деторсійні.

Симетричні, зберігаючи серединне положення хребта, сприяють вирівнюванню м'язової тяги з обох боків. Цей ефект виникає внаслідок того, що при виконанні симетричних рухів розтягнуті та ослаблені м'язи на опуклій стороні сколіотичної дуги скорочуються більше, ніж скорочені й порівняно сильніші м'язи ввігнутої сторони. Під впливом тренувань м'язи на опуклій стороні зміцнюються, а на ввігнутій розтягуються і спостерігається зниження її гіпертонусу. Це сприяє усуненню або зменшенню асиметрії м'язової тяги й створенню рівномірного м'язового корсета.

Симетричні вправи нескладні, виконання їх не викликає у хворих труднощів і, що особливо важливо, вони не призводять до противикривлень. Тому їм віддають перевагу при лікуванні сколіозу всіх ступенів.

Асиметричні коригувальні вправи концентровано діють на визначені ділянки хребта й при неправильному виконанні можуть призвести до розвитку противикривлень. Тому їх слід добирати спільно з лікарем і реабілітологом та суворо дозувати. Асиметричні вправи виконують з вихідних положень лежачи, в упорі стоячи на колінах, стоячи і в русі. Протипоказані вони при прогресуванні сколіозу.

Деторсійні вправи застосовують при сколіозі, коли переважає виражена торсія хребців. Ці вправи передбачають обертання хребців у бік, протилежний торсії; корекцію сколіозу з вирівнюванням таза; розтягнення скорочених та зміцнення розтягнутих м'язів у поперековому й грудному відділах. Деторсійні вправи виконують з вихідного положення, лежачи на нахиленій площині, з упору стоячи на колінах, стоячи, у висі на гімнастичній стінці.

У комплексах лікувальної гімнастики велику увагу приділяють дихальним вправам, які не тільки підвищують функціональні можливості дихальної та серцево-судинної систем, але й сприяють активній корекції хребта й грудної клітки. Під час виконання вправ слід постійно звертати увагу на виховання і закріплення навички правильної постави, вимагати точного виконання вправ [4].

Таким чином, на нашу думку саме вправи гімнастично-ритмічного змісту, спрямовані на формування загальної культури рухів, спроможні дієво впливати на усунення дефектів постави. Використання гімнастичних вправ з лікувальною

метою при дефектах постави в першу чергу повинні забезпечити одночасно морфологічну корекцію, формування навички правильної постави, нормалізації функції серцево-судинної і дихальної систем та шлунково-кишкового тракту на тлі загальнорозвивального впливу.

Список літератури

1. Язловецький В.С., Мухін В.М., Турчак А.Л. Коригувальна гімнастика. Кіровоград. 2005. 380 с.
2. Шевченко О.В., Шевченко А.О. Ритміка і хореографія з основами гімнастики художньої: Навчальний посібник. Кіровоград: Центр оперативної поліграфії, 2012. 252 с.
3. Білокопитова Ж.А., Мовчан Л.М., Жербакова Н.А. Гімнастика: краса і здоров'я. – К.: Здоров'я, 1991. 104 с.
4. Язловецький В.С. Основи лікувальної та оздоровчої фізичної культури. Кіровоград 2003. С. 62-63.

ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Шелестова Людмила Володимирівна

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
відділ дидактики, Інститут педагогіки НАПН України

Змішане навчання є одним із трендів сучасної освіти. Під змішаним навчанням розуміють поєднання традиційних форм навчання з інноваційними, зокрема й з мережевими та дистанційними [1]; поєднання різних форматів навчання в межах одного класу, що забезпечує персоналізацію навчання шляхом надання учням права вибору умов та контролю над процесом оволодіння необхідними компетентностями [2]; гібрид між онлайн- та офлайн-заняттями у класі [3]. Навчання онлайн передбачає цілеспрямований, спеціально організований процес взаємодії учнів і педагога, із засобами інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) та між собою. Він некритичний у просторі, часі й конкретній освітній установі і протікає в специфічній педагогічній системі, елементами якої є мета, зміст, засоби, методи і форми, педагог і учень [4]. За змішаного навчання частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а друга – у самостійній роботі з електронними ресурсами індивідуально або в групах [5].

З огляду на вищевикладене робимо висновок про те, що змішане навчання містить два складники, які постійно взаємодіють та утворюють єдине ціле: офлайн/очне навчання (формат занять у класі) та онлайн/електронне навчання (заняття з використанням цифрових інструментів) [6].

Педагогічні можливості змішаної форми навчання базуються на використанні цифрових ресурсів у навчальному процесі, а це означає, що навчальний час не обмежується уроком або навчальним днем; навчальний процес виходить за межі класу чи навіть школи; він стає більш адаптивним та персоналізованим за рахунок використання тих методів і навчальних матеріалів, які найкраще задовольняють пізнавальні потреби учнів; допускаються варіації стосовно темпу виконання завдань задля відпрацювання певних навичок та якісного засвоєння навчального змісту [2].

Аналіз теоретико-дидактичних засад змішаного навчання дав змогу виділити низку переваг цієї форми організації навчання, які пов'язані насамперед із можливістю використання цифрових освітніх ресурсів.

Серед переваг науковці та практики називають такі:

- Гнучкість: є можливість навчатися в синхронному та асинхронному режимі, згідно з індивідуальним графіком; навчатися можна з будь-якого носія (комп'ютера, планшета, смартфона).
- Персоналізація/індивідуалізація: за рахунок використання цифрових ресурсів є можливість вибору останніх, темпу навчання, часових меж тощо.

- Варіативність та надлишковість навчального контенту: вчитель перестає бути єдиним джерелом інформації; доступ до неї є варіативним за рахунок її розміщення на електронних носіях або в онлайн-середовищі; надлишковість інформації дає змогу учням сформувати навички роботи з нею.

- Інтерактивність: досягається за рахунок використання мультимедіа, підкастів, форумів тощо.

- Чіткість освітньої траєкторії, можливість спостерігати за кожним, корегувати й адаптувати навчальну діяльність.

- Створення умов для розвитку навичок творчої та пошукової діяльності.

- Прозорість системи оцінювання, особливо за умови автоматичної перевірки результатів виконання завдань.

- Підвищення мотивації та активності учнів, рівня їхньої самостійності та самоконтролю.

- Зняття логістичних обмежень за рахунок можливості працювати дистанційно [7, 8, 9, 10].

Водночас, попри очевидні переваги, змішане навчання має також низку суттєвих недоліків та ризиків:

- Зменшення особистісної взаємодії між учителем та учнями, учнів поміж собою, висока імовірність виникнення почуття ізоляваності від учителів та від інших учнів.

- Зміна ролей учасників освітнього процесу та максимальна участь батьків в освітньому процесі (вчитель дає завдання і контролює якість їх виконання, батьки – навчають).

- Висока імовірність зниження мотивації навчання за рахунок низької самодисципліни та відсутності зовнішнього контролю, що може стати причиною зниження рівня оволодіння базовим змістом освіти.

- Недоліки цифрового контенту для дистанційного навчання молодших школярів: недостатнє врахування вікових особливостей молодших школярів, дисбаланс між текстовою та ілюстративною інформацією, наявність фактичних помилок тощо.

- Можливість вирішення лише заздалегідь формалізованих дидактичних ситуацій і неможливість оперативної зміни заздалегідь спланованого процесу навчання.

- Можливість урахування обмеженої кількості формалізованих і контрольованих особистісних і діяльнісних характеристик учнів.

- Технічні труднощі у разі відсутності доступу до цифрових ресурсів.

- Недостатня готовність учнів працювати з цифровими інструментами.

- Недостатній рівень володіння комп'ютерними технологіями в учителів.

- Необхідність докладати більше зусиль для виконання необхідних завдань усіма учасниками освітнього процесу.

- Збільшення навантаження на очі, погіршення постави за рахунок тривалого перебування за комп'ютером.

- Недостатнє розроблення онлайн-ресурсів для забезпечення можливості організації навчання з усіх навчальних предметів, котрі передбачені Стандартом

початкової освіти, що створює додаткові труднощі для педагога: необхідність аналізу існуючих інформаційних ресурсів, здійснення вибору, розробку власних ресурсів тощо.

- Витратність, оскільки змішане навчання потребує технічної підтримки та певних коштів на створення цифрового навчального контенту [7, 8, 9, 10].

Отже, змішане навчання має ряд переваг: дає змогу розширити освітні можливості учнів за рахунок збільшення доступності і гнучкості освіти, врахування їх індивідуальних освітніх потреб, а також темпу і ритму освоєння навчального матеріалу; стимулювати формування активної позиції учня тощо. Водночас, ця форма організації навчання має певні недоліки: зменшення особистісної взаємодії між учителем та учнями, учнів поміж собою; зміна ролей учасників освітнього процесу та максимальна участь батьків в освітньому процесі; висока імовірність зниження мотивації навчання за рахунок низької самодисципліни та відсутності зовнішнього контролю; недостатня готовність учнів працювати з цифровими інструментами тощо.

Список літератури

1. Долгова Т. В. Смешанное обучение – инновация XXI века. Интерактивное образование. Информационно-публицистический образовательный журнал. Режим доступа: <https://interactiv.su/2017/12/31/%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%88%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-xxi-%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0/>
2. Blended Learning. The Clayton Christensen Institute. Retrieved from: <https://goo.gl/1Ipmh>
3. Гудым Е. Г. Технология смешанного обучения. Режим доступа: <https://infourok.ru/doklad-po-teme-tehnologiya-smeshannogo-obucheniya-5049965.html>
4. Андреев А. А., Солдаткин В. И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. М.: МЭСИ, 1999.
5. Кузьменко О. Змішане навчання як інноваційна форма організації навчального процесу в школі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. 2017. № 3. С. 140-147.
6. Шелестова Л. В. Змішане навчання як форма організації спільної діяльності учителя й учнів. *Scientific Collection «InterConf»*, (72): with the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (August 26-28, 2021). Hamburg, Germany: Busse Verlag GmbH, 2021. 479 p. С. 190 – 194.
7. Гвоздева А. В. Теоретико-дидактические основы смешанного обучения в вузе. Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2020. № 4 (56).

8. Печников А. Н. Альтернативные подходы к проектированию и внедрению компьютерных технологий обучения Образовательные технологии и общество. Вып. 2 т.16. 2013.

9. Стаселович Г. А. Дистанционное образование в начальной школе: проблемы и возможности. Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». 2020. № 4 (8) / декабрь. С. 55-64. Режим доступа: <https://koirojournal.ru/realises/g2020/23dec2020/kvo407/>

10. Шелестова Л. В. Змішане навчання у початковій школі: методичні рекомендації. Київ : «Фенікс», 2021. 48 с.

РОЗГЛЯД ПРОБЛЕМИ СТРЕСУ З УЧИТЕЛЯМИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Шопіна М. О.,

кандидат психологічних наук,
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

Якунін Я. Ю.,

кандидат хімічних наук,
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

Анотація. У статті розглядаються матеріали з роз'яснення поняття стресу для учителів різних спеціальностей, що були запропоновані слухачам курсів підвищення кваліфікації у дистанційному форматі на освітньому фестивалі управлінської майстерності Київ EdFest для освітян міста 25 жовтня 2021 року.

Ключові слова: стрес, еострес, дистрес.

Зазвичай в термін «стрес» вкладають негативну конотацію, тобто коли людина каже, що це для мене «стрес», то це означає, що вона переживає якісь неприємні для неї події у своєму житті. Але це розуміння стресу на побутовому рівні. Для того щоб розв'язати справжню природу стресу треба звернутися до тих часів, коли це поняття тільки почало виходити у науковий світ.

Першу теорію стресу запропонував видатний канадський вчений, медик австро-угорського походження Ганс Сельє (1907-1982). Те явище, яке він вивчав, він спочатку називав «неспецифічним адаптивним синдромом». Якщо не заглиблюватись у сутність цього явища, то з його точки зору стрес є механізмом пристосування організму до мінливих умов зовнішнього середовища. А як відомо з точки зору біології, адаптація є цілком нормальним і позитивним явищем для будь якого живого організму. Більше того, здатність до адаптації є ознакою кращого пристосування до умов довкілля, а отже і до переживання його несприятливих умов.

Всю різноманітність факторів які можуть впливати на людину, викликаючи зворотну відповідь він називав стресорами, а сам стрес поділяв на два види: еострес і дистрес.

Спочатку розберемось що таке стресор. Це широке різноманіття факторів від зміни погоди до якоїсь події, які викликають відповідь в організмі на його біохімічному рівні, тобто викликають стрес.

Ця відповідь ззовні може проявлятися у різних проявах: у прискоренні пульсу, підвищенні тиску, нудоті, пердінні в горлі, наприклад коли людина хвилюється, вона намагається весь час «відкашлятися», або у будь яких інших

діях, на які людина може, навіть, не звертати увагу (заламувати руки або щось стискати в руках, гризти нігті, ходити “з кута в кут” та ін.) але все це пов’язано з викидами в кров різних гормонів, що контролюють процеси збудження і гальмування.

Учителям добре відома ситуація, коли дитина настільки схвильована, що вона не може дати відповідь навіть на запитання як її звать, цей стан відомий як «замежне гальмування» і як раз пов’язаний з викидом відповідних гормонів у кров.

Також слід зазначити, що стресором може бути не тільки якісь неприємні події, але і цілком позитивні. І рівень і характер стресу залежить від того, наскільки організм готовий його переживати. Наприклад привітання зі святом, з днем народження, це дуже емоційний психологічний момент, пов’язаний з глибокими особистими переживаннями, хвилюваннями; і ми знаємо, що різні люди переживають його по-різному, так, як вони цьому навчилися протягом свого життя і як звикли.

Взагалі слід зазначити, що стрес, це явище індивідуальне для кожної людини. Якщо необхідність підняти сходами виникає у молодій людині і у «людини в віці», то зрозуміло, що обидві ці людини переживуть стрес, але глибина цього стресу безумовно буде меншою у молодій людині, організм якої спроможний переносити більші навантаження ніж у літньої людини. Якщо ми будемо говорити про стрес не від фізичного навантаження, а про стрес, що пов’язаний з переживаннями різноманітних емоцій, то він може і не залежати від віку і фізичного стану людини, а буде залежати виключно від загального емоційного фону подій в якому звикла жити людина. Так для однієї людини, що стрибає у прірву з мотузкою на ногах або літає на парашані, рівень адреналіну в крові задає бадьорості і задоволення від відчуття пережитого ризику. Інша людина навіть спостерігаючи за таким явищем може бути налякана і навіть втратити свідомість.

Як вже було сказано, стрес, це відповідь організму на зміну умов середовища та обставин життя, але слід зазначити, що більшість таких відповідей відбувається автоматично, тобто людина не встигає контролювати їх свідомістю і напружується самою людиною протягом життя. В якості приклада можна навести експеримент який можна провести вчителю зі своїми учнями, пояснюючи їм що таке стрес.

Учні виводять з класу в коридор або на відкритий простір, обирають двох трьох бажаних взяти участь в експерименті і вимірюють їм пульс, після цього ставлять задачу: якомога швидше пробігти певну відстань і повернутись назад. Після того як надається команда «на старт, увага» відразу надається команда «стоп», отже діти взагалі не рухались з місця, але з’ясовується що навіть за відсутністю фізичного навантаження їхній пульс відчутно прискорився, це пояснюється тим, що дитячий організм дуже добре знає що таке бігати і набув у цій дії певного досвіду, який полягає в тому, що якщо треба бігти, то потрібно витратити більше енергії, а отже треба окислювати більше споживних речовин, кисень потрібно брати з повітря, отже треба частіше дихати щоб кисень швидко доходив до м’язів, потрібно щоб посилювався кровотік – отже серце має битися

частіше. Всі ці процеси організм запускає автоматично, спираючись на власний досвід переживання подібних умов, тобто відчуття стресу може розпочатись до початку дії стресора.

Також джерелом стресу може стати очікування події в якій людина не має відповідного досвіду. Наприклад людині потрібно буде вперше давати інтерв'ю або виступати перед великою аудиторією, зніматись на камеру тощо. У даному випадку стресором стає не сама подія, а відсутність досвіду у її переживанні, отже причина стресу формується у самій людині через страх перед невідомими подіями.

«Еустрес» або адаптивний стрес людина може переживати досить легко, навіть не звернувши на це уваги. В якості прикладу наведемо реальну історію, яка відбулася в одному з парків в якому виступав духовий оркестр. Прямо перед оркестром стали жартівники які на очах у музикантів стали чавити лимони. Через декілька хвилин концерт припинився через те, що духові інструменти були забиті слиною. У музикантів, які побачили лимон автоматично запускався адаптивний механізм рясного слиновиділення, а все через те, що вони знали який на смак лимон, якби вони не мали такого досвіду, відповідно такої реакції би не було.

«Дистрес» – стан, при якому людина не в змозі повністю адаптуватися до ситуацій або спричинених нею наслідків. Зовнішні прояви дистресу можуть бути схожими на прояви еустресу, людина може плакати і від радості і від горя. Визначити різницю між еустресом і дистресом можна лише за остаточними наслідками його впливу на організм

Дистрес може бути гострим або хронічним. Гострий може привести до негайних негативних наслідків, хронічний – поступово виснажувати організм.

Дистрес може виникати при відсутності дій. Так, людина сама для себе може стати причиною хронічного дистресу, наприклад якщо відчуває, що щось має робити, але нічого не робить. Хронічний стрес може призвести до депресії, яка фактично є хворобою з наслідками, що важко передбачити.

Висновки.

Стрес не приходить зовні, він формується всередині людини. Відповідь на вплив стресора відбувається автоматично на основі набутого людиною досвіду. Досить часто причиною виникнення психологічного стресу є сама людина. Стрес слід сприймати як нормальне явище, пам'ятаючи, що це цілком природний процес. Треба вчитися своєчасно і правильно протидіяти дистресу і навчитись його переживати. Якщо людина нічого не робить, принаймні, краще отримувати від цього задоволення, щоб уникнути дистресу.

Список літератури

1.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%81_%D0%A1%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%94

2. М.О. Шопіна, Я.Ю.Якунін. Дослідження потреб освітян щодо покращення навчальних модулів на курсах підвищення педагогічної кваліфікації. High scientific goals 2020, декабрь 2020 Высокие научные цели '2020: Сборник тезисов. – Минск: Ёлнать, 2020 С. 27-30.

«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ОРТАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ САБАҚТАН ТЫС ФОРМАЛАРЫ

Әбдірахман Гүлсезім Бақытбекқызы

Өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі
Алматы, Қазақстан Республикасы

Сапархан Балнұр Бегимкулқызы

Әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі
Шымкент, Қазақстан Республикасы

Бердібекова Қадиша Шарапатбекқызы

Өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі
Алматы, Қазақстан Республикасы

Өскелең ұрпақты рухани-адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу мәселесі әрқашан өзекті болып табылады. «Бөбек» қорының президенті Сара Алпысқызы Назарбаеваның бастамасымен білім беру үрдісіне енгізілген рухани-адамгершілік тәрбиеге екпін беретін «Өзін-өзі тану» бағдарламасы осы рухани-адамгершілік тәрбиеден бастау алып, жан-жақты жетілген тұлға, ең алдымен ұлттық тәрбиенің нәрінен сусындап, бала жастан бойында ұлттық тәрбиені қалыптастырған жанды тәрбиелеуді мақсат еткен. *«Мен өте күрделі істі қолға алдым. Оның нәтижесін жүз жылдан кейін көруіміз мүмкін. Алайда даналықтың және адамгершілік құндылықтардың «таза қайнаркөзіне» оралуымыз керек, әйтпесе қоғам ешқашан да аяқтан тұрып кете алмайды»,* - деп Сара Алпысқызы өз пікірін білдіре отырып, бұл жобаның заманауи білім беру жүйесінің негізіне айналуы тиіс дейді.

Осындай ойлар мен тәжірибеден туындаған «Өзін-өзі тану» жобасының басты мақсаты әр адамның қоршаған ортада өзін табиғаттың бір бөлшегі ретінде сезінуіне ықпал етіп, адамның өзін толық іске асыруына өзінің әлеуметтік ролі мен өмірлік мұратының мәнін ұғынуына, қоғамға қызмет ету әлеуетін көтеруге және әр бір тұлғаның өзіндік ішкі мүмкіндіктерін толық пайдалана білуге үйрету болып табылады.

«Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұны мен әдістемесі білім беру мекемелерінде «Өзін-өзі тану» мамандандырылған оқу кабинетінің болуын қажет етеді. «Өзін-өзі тану» оқу кабинеті – көрнекі құралдармен, оқу құрал-жабдықтарымен, жиһаздармен және оқытудың техникалық құралдарымен жабдықталған оқу бөлмесі. Онда Қазақстан Республикасының «Өзін-өзі тану» пәні бойынша жалпыға міндетті орта білім беру Мемлекеттік стандарттарына, оқу жоспарлары мен бағдарламаларына сәйкес оқушылардың оқу және сабақтан тыс іс-әрекеттері, сондай-ақ білім үрдісінің тиімділігі мен нәтижелігін арттыру мақсатында пән бойынша әдістемелік жұмыстар жүргізіледі.

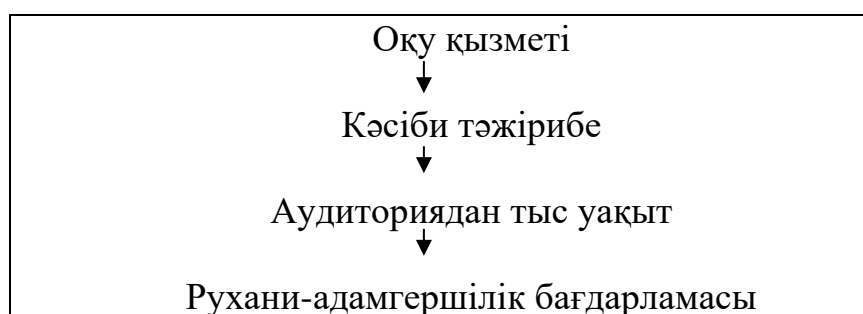
Өзін-өзі тану кабинеттерінің саны оқушылардың жалпы санына байланысты, егер оқушылардың саны 1400-ге тең немесе одан көп болса, онда кабинеттердің саны үштен кем болмау керек.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім бағдарламасының жүзеге асуы қазіргі қоғамның дамуының басты тенденциялары адамзат пен адамның толыққанды өмірінің басты шарттары ретінде руханилықпен анықталған сапалы өмір сүруді қамтамасыз етуге бағытталған. Білім беруді ізгілендіру жағдайында педагог миссиясының жаңа түсінігі бекітіледі – оқушының өзін-өзі тануы мен өзін-өзі жетілдірудің шабыттандырушысы болу, өзін ашуға көмектесу, шексіз адами әлеуетін жетілдіру, қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынас орнату. Бірақ, «... оқушыларға білім ұшқынын беру үшін, мұғалім бірінші өз бойына нұр шуағын сіңіру керек» деп жазған В.А. Сухомлинский. Педагогикалық ЖОО-ң стратегиялық мақсаттарының бірі оқушыларға бітұтас рухани-адамгершілік және интеллектуалдық білім беруде сапалы мамандарды даярлауды қамтамасыз ету.

«Өзін – өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасы бойынша білім беру мақсаты **жалпыадамзаттық құндылықтарға бағытталған болашақ маманның жеке тұлғасын дамыту үшін біртұтас рухани-адамгершілік кеңістігін қалыптастыру** болып табылады.

ЖОО-ры – студенттерді қалыптастыратын орта болу үшін, олардың құндылықты мақсаттарын қамтамасыз ететін адамгершілік атмосфера ЖОО өмірінің барлық компоненттерін қамтыған рухани-адамгершілік жүйе, теориялық оқыту, кәсіби тәжірибе, аудиториядан тыс іс-әрекет, оқытушылар мен білім алушылардың арасындағы қатынас жүйесі, олардың рухани-адамгершілік мазмұнымен қамтамасыз ете отырып, оның педагогикалық арқауына негіз болуы тиіс. (1-сурет).

1-сурет. ЖОО-да «Өзін-өзі тану» мамандарын даярлау компоненттері

Сондықтан да, негізгі концептуалдық идея жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде барлық іс-әрекет түрлерін интеграциялау идеялары болып табылады, «Өзін-өзі тану» ЖОО-ң жағдайында болашақ мұғалімдерді даярлау моделі бойынша іске асырылады.

Оқу үдерісі. Осы тәжірибені қалыптастыру жалпы гуманитарлық, әлеуметтік-экономикалық және жалпы кәсіби пәндерге септігін тигізеді. Академиялық пәндер мазмұны **«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының идеясын интеграциялау үшін айтарлықтай**

мүмкіндіктер береді. Өзін-өзі тану – бұл әлемтанудың тұтас жүйесін, өзінің табиғи болмысын және әлем бірлігі туралы терең білімді меңгерген адамның үйлесімді дамуына мақсатталған қызметті интеграциялаушы метапән. Академиялық пәндер құндылықтарды анықтайтын, дұрыс өмірлік көзқарасын қалыптастыратын құрал болып табылады.

Арнайы пәндерді оқыту үдерісінде білім алушылар «Өзін-өзі тану» РАББ бағдарламасының негізгі ұстанымдарын, тәсілдерін, мәнін игереді, рухани-адамгершілік білім берудің әдіснамалық және аксиолологиялық негіздерін түсінеді, «Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың әдістемесін үйренеді. Сонымен қатар болашақ маман-өзін-өзі тану мұғалімінің кәсіби-мәнді құзіреттілігі қалыптасып қана қоймай, білім алушылардың тұлғалық рухани-адамгершілік дамуы мен баюы жүзеге асады.

Оқу-тәрбие үдерісін құрудың жетекші ұстанымдары:

- білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне жүйелі түрде келу;
- рухани-адамгершілік тәрбиенің үздіксіздігі мен тұтастығы;
- өзін-өзі танудың сабақпен және сабақтан тыс іс-әрекетпен өзара байланыс принципі;
- оқу үдерісінде білім алушының белсенді қатысу принципі;
- сабақта және сабақтан тыс жұмыста шығармашылық, зерттеу қызметінің басымдылық принципі;
- өзін-өзі тану мен факультативті, элективті курстардың өзара байланыс принципі;
- ең алдымен, білім алушылардың рухани-адамгершілік даму деңгейін бақылау принципі.
- Сонымен бірге, әр педагог сөз бен істің бірлігі принципінде, оларды құрметтеуге негізделген, білім алушылармен өзара жағымды қарым-қатынаста болуы керек.
- Бұған рухани-адамгершілік білім беру жүйесінің оқу-тәрбие үдерісіне негізді енгізу барысында қол жеткізуге болады, оқытушылар мен білім алушылардың жағымды жақтан көрінуіне бағытталуын жүзеге асыру, әркімге табыс пен адамгершілік қорғаныс жағдайын жасау.

Білім алушыларға үздіксіз рухани-адамгершілік білім берудің логикалық арқауы «**Өзін-өзі тану**» пәнінен бастау алады. Өзін-өзі тану білім алушыларға әртүрлі әдістер көмегімен түсінілетін моральдық нормалар мен өмірлік мәні бар жалпыадамзаттық құндылықтардың танымдық негізін қалыптастырады. Олармен эмоционалды үйлесімділікте болады және адамгершілікті таңдау әдісі арқылы қоршаған әлем мен адамдарға адамгершілікті бағытталған қарым-қатынасты қалыптастыратын тәжірибеге тікелей ықпал етеді.

3. Кәсіптік тәжірибе Тәжірибенің дәстүрлі түрлерімен қатар «Білім беру» мамандықтары үшін білім алушылардың өзін-өзі тану бойынша оқу сабақтарын және аудиториядан тыс шаралардың әдістері мен тәсілдерін меңгеруі мен талдай білулерін қарастыратын «Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесі», «Өзін-өзі тану» бойынша педагогикалық практиканың оқу тәжірибелері енгізіледі. Тәжірибенің бұл түрлері болашақ мамандардың Дипломалды тәжірибесінен өтуге қажетті

білімін, біліктіліктерін және дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі, онда білім алушылар оқушылармен тікелей қарым-қатынас барысында рухани ізгілік принциптерін басшылыққа алудың жүзінде үйренеді.

4. Сабақтан тыс қызмет және кәсіби өзін-өзі жетілдіру. Сабақаралық кеңістіктегі оқытушылар мен білім алушылардың ынтымақтастықтарының принципінде ұйымдастырылған оқу-тәрбие процесінің адамгершілік бағытысабақтан тыс қызметтің және кәсіби өзін-өзі жетілдірудің әр түрінде бекітіледі. Ең бастысы – негізінде адамгершілік келешегі анықталған, әртүрлі өмірлік жағдайлардан дұрыс шыға білу мүмкіндігі қарастырылған, өзін-өзі жетілдіруге жағдай жасалынған жан-жақты қарым-қатынасты ұйымдастыру, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттері.

Берілген міндетерді тәжірибелік іске асырудың әдістері мен формалары өте әртүрлі.

5. «Оқытушы – білім алушы» жүйесіндегі қарым-қатынас

Рухани-адамгершілік атмосферасын қалыптастырудың негізгі сәттерінің бірі – оқытушылар мен білім алушылардың арасындағы қарым-қатынастың белгілі бір өзгешелігі. Мұнда оқытушы тек жаңа білімді беруші ғана емес. Көп жағдайда оқытушы – бұл білім алушыны өзін-өзі, өзінің шынайы адами болмысынтануға бағыттай білетін, білім алушының өзін-өзі жетілдіруіне ұмтылуына ынталандыратын, оған көңіл аударатын, қолдау көрсететін өзінен үлкен жолдасы және жетекшісі. Біздің түсінігіміздегі педагогикалық қолдау көрсету – бұл оқытушылар мен білім алушылардың өмірлік және академиялық мәселелерді шешудегі жәрдемдесуі, ынтымақтастығы, қызметтестік моделі. Педагогикалық қолдау құралы ретіндегі тәрбие беруде тұлғааралық қарым-қатынас атмосферасы, қарым-қатынас стилі мен бағыты, құндылыққа бейімделудің әр алуандығы өте маңызды және де әсіресе ойы, сөзі және ісі бірлікте өмір сүретін оқытушының жеке үлгісі маңызды болады.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беружүйесіндегі педагогтыңөздігінен білім алуы, кәсіби жетілуі бағыт қарастырады:

- «Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері» курсы міндетті түрде өтуді.

- Интеграцияланған типтік оқу бағдарламасының әзірлемесін.

- «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламалары бойынша мазмұндағы сұрақтар енгізілген өздігінен білім алудың жеке тақырыптары бойынша жұмыстарды.

- «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру жүйесіндегі педагогикалық шеберлікті трансляциялау (ашық сабақтар, мастер-кластар, сабақтан тыс шаралар, әдістемелік материалдарды БАҚ-та жариялау, т.б.).

SPECTROPHOTOMETRIC DETERMINATION OF BENZYL PENICILLIN IN PURE FORM AND IN TABLETS

Karpova Svitlana

Candidate of pharmaceutical sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Ivashura Maryna

Candidate of agricultural sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Antonenko Olga

Candidate of pharmaceutical sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
Kharkiv National University of Pharmacy

Bondarenko Nataliia

Candidate of pharmaceutical sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
Kharkiv National University of Pharmacy

Moroz Kseniia

Student pharmaceutical faculty,
Ph20(4,10d)-03 group
Kharkiv National University of Pharmacy

Benzylpenicillin (Benz) has bacteriostatic/bacteriocidal actions (depending on its concentration) against most gram positive bacteria and gram negative cocci. Also active against some spirochaetes and actinomycetes. Antimicrobial action is through inhibition of cell wall synthesis.

Well absorbed following intramuscular injection. Widely distributed at varying concentrations in body tissues and fluids. Very little passes into the CSF unless the meninges are inflamed. Larger doses are recommended in meningitis. Moderate binding (45-65%) to human plasma protein. Rapidly excreted via the kidney, mainly unchanged [1].

Benz is a type of β -lactam antimicrobial drugs and, as one of the most output and the most widely used antibiotics, has been successfully applied to treat bacterial infections in both human and animals, such as gastrointestinal, urethra, and respiratory tract infections. Because of its high solubility, Benz is one of the most used penicillins

and has been regarded as the best choice of treating duck diseases. If the amount of penicillin is not rationally used in the duck-raising process, violation residues in duck meat will be caused and the penicillin residues in duck meat would endanger human's health [2].

Currently, the main methods reported for the detection of penicillin residues in animal foods include the high-performance liquid chromatography (HPLC), microbial method, enzyme-linked immunosorbent assay, and electrochemical immunosensor. The advantages of these techniques are the sensitivity and practicality; however, these methods are also suffering several drawbacks, such as complex pretreatment and unsatisfactory cost-effectiveness. Therefore, it is very urgent to establish a new method for the simple, rapid, and accurate detection of penicillin residues in duck meat [3].

Surface enhanced Raman spectroscopy (SERS) is an interesting phenomenon that some molecules and functional groups were adsorbed onto the roughened surface of a suitable metal, such as gold, silver, or copper, and the intensities of their Raman signals can be greatly enhanced. This detection technique, which possesses many advantages such as convenient operation, high accuracy rate, fast testing velocity, and the portable instrument, has been widely applied in the biological engineering, medical, food detection, and other research works. Di Anibal et al. adopted a screening tool to detect Sudan I dye in culinary spices using SERS and multivariate analysis. Tang et al. applied the alkaline silver colloid as SERS enhancement substrate to detect the melamine in milk. Zhu used SERS to detect the nitrofurantoin antibiotics residues in chicken, fish, and shrimp meat. In this research, Au nanoparticles were used as the SERS enhancement substrate and PG in duck meat extract was used as the research object, and a new method using SERS with Au nanoparticles was established for the rapid detection of PG residues in duck meat [4].

Benz sodium has been used internationally in home intravenous therapy, where patients can be managed at home but require prolonged therapy. The use of home iv programmes decreases length of hospital stay and has high patient acceptability [5].

However, much of the available data on antibiotic stability relates to hospital application, where the antibiotics are infused at much lower concentrations and temperatures than those during home iv therapy. The concentration of antibiotics in home iv pumps is higher, as the volume of fluid that can be given is restricted by the size of the pump reservoir. Similarly, the temperatures reached during the home iv therapy are likely to be higher than those in the hospital setting, as the reservoir of antibiotic is attached to the patient's body. Consequently, the literature relating to drug stability generated from constant-temperature studies may not be relevant to the way in which these agents are used in the home iv setting [6].

The purpose of this study was to document the profile of temperatures in the antibiotic reservoir in the home iv therapy setting and to determine the stability of Benz sodium over this range and also at refrigerator temperatures (3–5°C) [7].

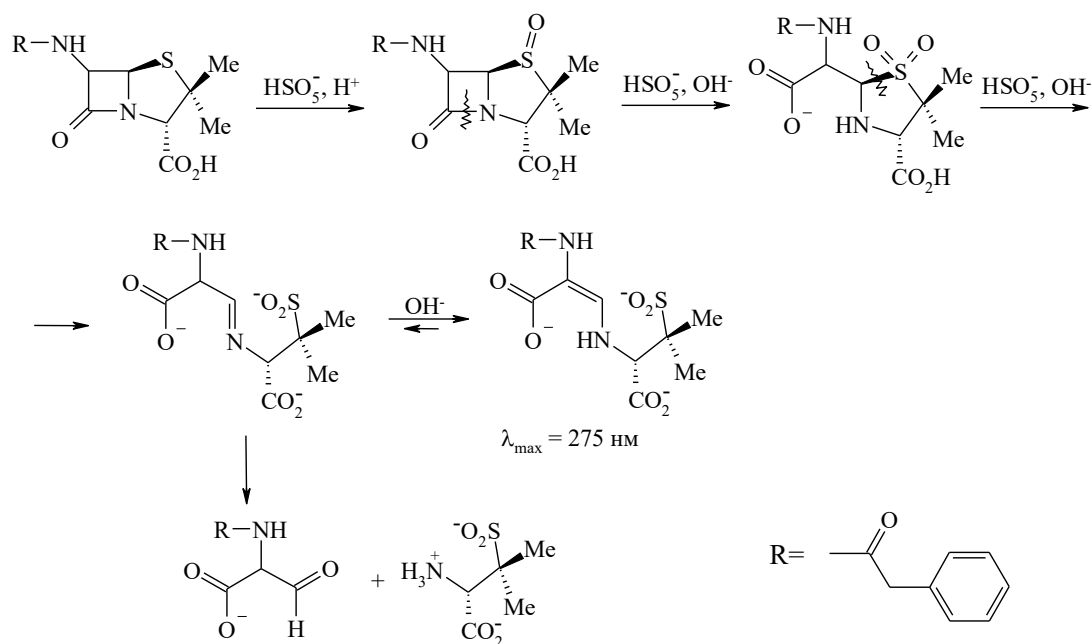

Figure 1. The scheme of peroxo acid oxidation and perhydrolysis conjugated reactions of Benz on the time are shown.

The spectrophotometric methods that are based on the application of phenol Folin-Ciocalteu reagent, reactions with Mn(II), Co(II) and Ni(II) salts and etc. are also known. These methods give the possibility to determine penicillin in medical preparations in presence of different excipients [8-15].

Thus, the improvement of the known and development of new methods of quantitative determination of penicillin is rather important. The existing pharmacopoeial methods of penicillin preparations determination are quite complex, long-lasting and require the application complex and expensive devices. The disadvantage of the known simple enough in performance methods of spectrophotometric determination of penicillin, which are based on the determination of the final products of their hydrolytic cleavage, is the requirement of prolonged heating.

The developed method of Benz kinetic determination has several advantages: makes it possible to identify the preparation in much smaller quantities than the pharmacopoeial iodometric method, it is applicable to the same range of concentrations, as in photometric determination of hydrolysis products, but it doesn't require prolonged heating of the reaction mixture, it is simpler and faster than the method of chromatographic analysis.

It is based on the preliminary oxidation of Benz with potassium caroate excess to the corresponding S-oxide, followed by determination of the hydrolytic conversion of it's product in an alkaline medium by the kinetic spectrophotometric method (Initial rate (tangent) method).

The reaction kinetics of the peroxyacidic oxidation and perhydrolysis of Benz with potassium caroate in the alkaline medium is studied. As an oxidizing agent, the potassium triple salt of peroxymonosulfuric acid, $2\text{KHSO}_5 \cdot \text{KHSO}_4 \cdot \text{K}_2\text{SO}_4$, syn. "Oxone", was applied. The procedure was developed and the possibility of the quantitative determination of Benz in the Benzywell® (Poland) preparation based

on the results of the kinetic-spectrophotometric method with potassium caroate as reagent was shown. RSD = 1.8 %, $\delta = + 0.3\%$.

References:

1. United States Pharmacopeial Convention. 38th ed. 2015; 3795.
2. British Pharmacopeia: London: The Stationery Office. 2014; 1-6: 5860.
3. U.S. Pharmacopoeia 30-NF25, National Formulary 25, Pharmacopoeial Convention: Rockville. 2008: 2137.
4. Wang P, Wang B, Cheng X: A Method for Determination of Penicillin G Residue in Waste Penicillin chrysogenum Using High Performance Liquid Chromatography. *Applied Mechanics and Materials*. 2015; 768:15-24.
5. Liu, Sun, Zhao: Assay detection for azlocillin sodium and sulbactam sodium for injection by HPLC. *Chinese Journal of Pharmaceutical Analysis*. 2008; 28: 1568-1570.
6. Ahmad A, Rahman N, Islam F: Spectrophotometric Determination of Ampicillin, Amoxicillin, and Carbenicillin Using Folin-Ciocalteu Phenol Reagent. *Journal of Analytical Chemistry*. 2004; 59(2): 119-123.
7. Diaz-Bao M, Barreiro R: Method for Determining Penicillin Antibiotics in Infant Formulas Using Molecularly Imprinted Solid-Phase Extraction. *Journal of Analytical Methods in Chemistry*. 2015; [10.1155/2015/959675](https://doi.org/10.1155/2015/959675).
8. Puig P, Borull F, Calull M: Sample stacking for the analysis of eight penicillin antibiotics by micellar electrokinetic capillary chromatography. *Electrophoresis*. 2005; 26: 954-961.
9. Batrawi N, Wahdan S, Al-Rimawi F: A Validated Stability-Indicating HPLC Method for Simultaneous Determination of Amoxicillin and Enrofloxacin Combination in an Injectable Suspension. *Scientia Pharmaceutica*. 2017; 85(6): 1-8.
10. Kipper K, Barker C, Standing J: Development of a novel multi-penicillin assay and assessment of the impact of analyte degradation: lessons for scavenged sampling in antimicrobial pharmacokinetic study design. 2017; [10.1128/AAC01540-17](https://doi.org/10.1128/AAC01540-17).
11. Shapiro A: Investigation of β -lactam antibacterial drugs, β -lactamases, and penicillin-binding proteins with fluorescence polarization and anisotropy: a review. *Methods and Applications in Fluorescence*. 2016; 4(2): 1-8.
12. Navarro M, Li M, Muller-Bunz H, Bernhard S: Donor-Flexible Nitrogen Ligands for Efficient Iridium-Catalyzed Water Oxidation Catalysis. *European Journal of Chemistry*. 2016; 22(20): 6740-6745.
13. Khare B, Khare K: Spectrophotometric Determination of Antibiotic Drug Penicillin in Pharmaceutical Samples Using 2,6 Dichlorophenol Indophenol, N-Bromocaprolactam and N-Chlorosuccinimide. *International Journal of Recent Research in Physics and Chemical Sciences*. 2017; 4: 1-7.
14. Sangeetha S, Kumar M, Kumudhavalli M: Development and validation of UV spectrophotometric area under curve method for quantitative estimation of piperacillin and tazobactam. *International Journal of ChemTech Research*. 2017; 10(2): 988-994.
15. Sallach J, Snow D, Hodges L: Development and comparison of four methods for the extraction of antibiotics from a vegetative matrix. *Environmental Toxicology Chemistry*. 2016; 35(4): 889-897.

MODERN TRENDS IN THE SPHERE OF DEVELOPMENT OF ADDITIONAL PROFESSIONAL EDUCATION OF MANUFACTURERS IN UKRAINE

Smetanina Kateryna

Candidate of Pharmaceutical Sciences, PhD, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University
Faculty of Chemistry, Ecology and Pharmacy
Lutsk, Ukraine

The concept of training a highly professional competitive pharmacist requires constant revision of the content and selection of new forms and methods of training. The realities of the present time require the introduction of not only the latest knowledge in pharmaceutical disciplines into the preparation of a pharmacist, but also ideas about achievements and development trends in such fundamental areas as chemistry, microbiology, pharmacognosy, pharmacology, etc.

Today, one of the main tasks of modern pharmaceutical education is the training of a specialist involved in the production and dispensing of medicines, possessing the entire range of competencies necessary for the implementation of professional activities, in general, approval in the status of an extemporal pharmacy.

The training of a competent specialist requires, in addition to routine psychological and pedagogical technologies (work in small groups, performance of individual independent work, test control, solving situational problems, etc.), widespread introduction and active use in the educational process of computer technologies and interactive (including distance learning) forms of education.

Due to the fact that the level of development of pharmaceutical technology not only determines the development of the pharmaceutical industry, medicine and healthcare in general, but also affects the social and economic state of the country, special attention is paid to the study of such promising areas in pharmaceutical technology as nanotechnology and polymorphism of pharmaceutical substances.

These vectors of development of pharmaceutical science and practice ensure the creation of new highly effective competitive drugs. The phenomenon of polymorphism of pharmaceutical substances and excipients is the most important biopharmaceutical factor that determines the effectiveness of a drug.

Understanding the important role of this factor in the production of pharmaceutical substances, storage, interaction, creation and use of dosage forms leads to the accumulation of knowledge about polymorphism and regulatory requirements for the control of drug polymorphism. Therefore, it is desirable to pay attention to a deep study of the foundations of the polymorphism of pharmaceutical substances, which in the program of the general educational program allows students to expand and deepen their knowledge not only in individual sections of pharmaceutical technology, but also in pharmaceutical chemistry, pharmacopoeial analysis and pharmacology.

Specialists working in the field of pharmaceutical manufacture, control and use of medicines need to have up-to-date knowledge about microorganisms - producers of

biologically active substances, contaminants of pharmaceutical production and finished products.

The inclusion of the Pharmaceutical Microbiology module in the curricula of additional professional education for pharmacists enables students to learn modern information about microorganisms, biocidal agents - chemotherapeutic substances and antiseptics, their mechanism of action and the problems of microbial resistance. As a result of studying the module, students acquire the skills of organizing work in aseptic conditions, master the methods for determining microbiological indicators of the quality of pharmaceutical products and the principles of validating these methods.

No less relevant in modern conditions is the study of the module "Biopharmacy". The relevance of the studied material on biopharmacy is due to the fact that the dispensing of medicines from pharmacy organizations should be accompanied by information from the pharmacist about the conditions for their intake, dosage, diet during treatment and other necessary information.

The need to inform the patient about the method of using the drug is due, on the one hand, to the desire to increase the effectiveness of its action, and on the other, to prevent negative reactions during treatment. One of the active teaching methods is solving situational problems, including aspects of pharmaceutical consulting.

Students, using instructions for the use of medicinal products, learn to identify groups of excipients in the composition of a medicinal product (sliding, lubricants, preservatives, dyes, etc.);

explain the purpose of excipients for the technology of obtaining a medicinal product; identify differences in the composition of original medicines and generics from different manufacturers; indicate the possible effect of excipients, technology and packaging on the stability, bioavailability and side effects of medicinal products; note the advantages and disadvantages of dosage forms (prolonged-release tablets, effervescent tablets, eye gels and ointments, suppositories on fatty and hydrophilic bases, etc.).

As a result of solving situational tasks on biopharmaceutical aspects, pharmacists are more motivated to improve their professional level in the field of studying the composition of drugs set forth in the instructions for medical use, the possibility of their therapeutic assessment and, ultimately, the efficacy and safety of drugs with the same substance. , but released by different industries.

Thus, the modern educational program for the training of pharmacists in the field of pharmaceutical technology includes: a modular principle of teaching, taking into account modern ideas about the structure of disciplines; focus on the whole range of areas of professional activity of pharmacists; use in the educational process of all psychological and pedagogical technologies; widespread introduction of information and computer technologies into the educational process

Reference

1. Сметаніна К.І. Знай більше. Хто такий провізор? Рубрика «Знай БІЛЬШЕ». ТПК Аверс. Unsubscribe from ТПК Аверс Cancel Unsubscribe. 6 липня 2020 р. - Автор відео ТПК Аверс <https://www.youtube.com/watch?v=WeMonpJuQrw>

2. Сметаніна К.І Змішана форма навчання як спосіб підвищення компетенцій студентів при дистанційній формі викладення матеріалу // Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики: матер. VIII міжнарод. наук.-практ. internet-конференції з міжнар. участю, Харків, 12 листопада 2020 / ред. кол.: О.В. Посилкіна, О.В. Літвінова, А.Г. Лісна. – Харків : НФаУ, 2020. – 314 с. (С.88-89). <https://quality.nuph.edu.ua/>

3. Сметаніна К.І., Сливка Н.Ю. Проблематика провадження дистанційної технології навчання у ВНЗ // «Ліки – людині. Сучасні проблеми фармакотерапії та призначення лікарських засобів»: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (11-12 березня 2021 року). – Х.: НФаУ, 2021. – С. 734-737. <https://nni.nuph.edu.ua/liky-liudyni/>

UTILISATION DE L'HUMOUR ET DE L'HUMOUR « MACABRE » DANS LES TEXTES PUBLICITAIRES

Kim Larysa

PhD, Maître de conférences

Université nationale Oles Honchar de Dnipro

Le mystère du drôle, du comique et du spirituel a longtemps attiré l'attention des chercheurs. Malgré le fait qu'il existe de nombreux traités sur ce qui est comique, le secret du rire reste toujours un secret.

Le mot *humour* dans la catégorie comique est d'origine anglaise. Le mot anglais « humor » vient de l'expression latine « humor », qui signifiait humidité, liquide. Jusqu'au XVIe siècle, ce terme n'avait pas d'autre sens en anglais. Dans l'étude du sociologue, écrivain et journaliste français R. Escarpit [2], nous pouvons trouver le développement de ce concept, comment et quand il a déplacé le pôle passif du sens vers l'actif. Il parle aussi d'une conversion humoristique, une sorte de révolution culturelle qui avait plusieurs dimensions. Sur le plan mental, l'humour a un effet calmant par opposition à l'hostilité et à l'agression, sur le plan social, il crée un espace pour évoquer la sympathie mutuelle, sur le plan civique et politique, il offre des opportunités de solidarité et d'engagement, et sur le plan transcendantal, il ouvre des opportunités de reconversion.

Le concept d'humour est basé sur l'observation et la pensée analytique. Ainsi, si une personne est de bonne humeur, elle sera certainement observatrice et pensera philosophiquement, c'est-à-dire remarquera l'unité et la lutte des contraires au sein d'une même essence.

Ayant le sens de l'humour, une personne est capable de comprendre l'humour et cela la rend plus confiante. Cependant, dans certains cas, cela peut lui causer un sentiment de supériorité, de pouvoir sur l'objet de l'humiliation, après quoi généralement l'ancien objet de l'humiliation porte un coup physique inattendu et se moque maintenant du sujet « dans l'embarras ».

De tout temps, les penseurs ont abordé le problème de l'humour. Ils ont essayé de découvrir sa nature, de comprendre ses fonctions et ses significations - chacun d'eux a trouvé quelque chose de nouveau et d'original dans l'approche pour résoudre ce problème.

A nos jours, l'humour est utilisé dans la publicité et occupe une place importante dans tous les médias. Selon les recherches de Marc G. Weinberger et Harlan E. Spots, elle représente environ 30 % de la publicité totale [3, p. 17]. Ainsi, cela peut indiquer l'efficacité de l'humour dans la publicité. Cependant, cette efficacité ne peut pas du tout être comprise. Diverses études de la publicité ont montré que l'humour n'est approprié que dans certaines situations et uniquement pour certains publics. Dès que la « certitude » est violée, la publicité humoristique commence à apporter des résultats

indésirables, et dans certains cas destructeurs pour la marque [1, p. 7]. La publicité peut être à la fois sérieuse et frivole, mais si une performance sérieuse fait appel à l'esprit du consommateur, alors la publicité frivole - aux sentiments.

La publicité moderne comme champ d'esthétique appliquée entre en dialogue avec les postulats du postmodernisme. Dans les nouvelles conditions, lorsqu'une personne, devenue moins réceptive au flux d'informations et fatiguée de la domination de la même publicité du même type de produits, acquiert l'immunité à la publicité directe. La publicité doit « secouer » le consommateur, attirer son attention en utilisant de techniques scandaleuses, souvent - pour dérouter et rire, lui donner un plaisir esthétique et intellectuel de ses propres capacités mentales lors de l'interprétation du slogan publicitaire, tout en résolvant des références intertextuelles, etc. L'humour noir (macabre) est souvent utilisé dans de telles publicités.

De nos jours, l'utilisation de « l'humour noir » dans la publicité devient de plus en plus populaire. Dans le mode de l'humour noir, le composant comique est actualisé sous une forme de jeu moqueur, le contenu est des dogmes sceptiques qui sont niés par la société. Cette technique publicitaire améliore la mémorisation de l'attrait publicitaire du consommateur, apporte des émotions fortes, donne envie de partager l'information avec d'autres, offre la possibilité de présenter le message publicitaire sous une forme spécifique et simple. Mais aussi l'utilisation de cette technique entraîne souvent un impact négatif sur l'image du produit, la réputation de la marque et les préoccupations sociales, ce qui entraîne de graves problèmes dans la mise en œuvre de la communication publicitaire. Un outil d'activité publicitaire aussi puissant et en même temps dangereux nécessite une étude approfondie.

Références :

1. Макиенко И.М. Юмор в рекламе / И.М. Макиенко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002.– № 5.– С. 7-15.
2. Escarpit R. L'humour / R. Escarpit. – Paris: Presses Universitaires de France, 1960. (coll. Que sais-je ? ; no 877) [10e édition : 1994
3. Spotts, Harlan E.; Weinberger, Marc G. , Parsons, Amy L. «Assessing the Use and Impact of Humor on Advertising Effectiveness: A Contingency Approach», Journal of Advertising. Vol. No 26. Fall 1997.– P. 17-32.

THE DISCOURSE AS A COMPOUND LINGUISTIC PHENOMENON

**Kuptsova Tetiana,
Koliieva Iryna**

Associate Professors, PhD in Philosophy
Dnipro National University of Railway Transport named after
Academician V. Lazarian (Ukraine)

Nowadays it is impossible to analyze a text not taking into account a new functional style of the linguistics «the discourse». A discourse is the process of the language communication in a particular social context; it determines the peculiarities of this context in terms of its content and form. Cultural asymmetry makes not only principal differences in the paradigm of the texts but determines the dominant functions of the discourses, the relevance of which helps understand properly a certain kind of the discourse.

Linguistics of the XXIst century is characterized both by the coexistence of a large number of the paradigms of the scientific knowledge and by the different approaches to studying all aspects of a human language. Over the years the linguists have been making efforts to highlight the basic and the most common paradigms of the linguistic studies, forming the new methods and techniques, and determining «a research vector» of a scientific search.

However, the linguists point out the lack of a set system of a procedure of the text analysis and the concepts of terminology of such analysis. For example, the Belarusian text researcher O. Revutskiy observes that despite a large number of special textbooks and training manuals, the methodology is not based on some common standard concepts and terminology yet, it is not a well-coordinated system of the methods, techniques and stages of training [1].

A language is a means of the realization of the human activity. Recently the trends of globalization have led to the new notion of the concept of «the mass-media discourse», and at the same time it has promoted the interest to its study [2]. The researchers observe the latter as the reality, formed by the means of mass communication producing, preserving, disseminating and publicizing a socially important information [3]. To reveal the dominant contents of a publicistic text the basic concepts should combine semantic, stylistic, pragmatic dimensions, with the help of their unity the meaning diversity of a text is achieved

To comprehend the discourse better and more profound it is worth analyzing the understanding of this term at each stage of its development. In linguistics the term «discourse» was widely used in the meaning of «a functional style» in the beginning of the 70s. In the Ukrainian and Russian linguistics the functional style was understood as a certain type of a text (spoken, bureaucratic, press); the vocabulary and grammar system inherent to each style was also taken into account. These language phenomena were studied by linguistics. However, at that time in the Anglo-Saxon tradition apart from the stylistics there was a term «discourse», which was used as a synonym of the

word «text». Later the linguists realized that the discourse was not only a text, but a certain system [4].

With the development of the modern technologies the new kinds of the discourse have appeared (telephone conversations, e-mail etc). Chat communication is a vivid example that combines both written and spoken discourse. In addition it should be noted that one and the same person can be an addressee and a listener [5]. So the discourse is a unified, holistic, informative, situational, and intertextual phenomenon.

In the last decades some language changes in the functioning of the English and Ukrainian languages (especially in mass communication) have become particularly noticeable, the process of these modifications is caused by some global transformations in the political and economic life of the society. As a result to study and identify the peculiarities of the language style of the publicistic texts and to analyze some characteristic features of their translation are current and actual problems.

The main lexical difficulties of translation of the publicistic texts are connected with the vocabulary which does not have any equivalents – names, abbreviations, neologisms, specific terms, and phraseology. These are the aspects which have the semantic and structural differences in the English and Ukrainian languages. When translating, it is necessary to rebuild the syntactic structures of the sentences; such changes are called lexical and semantical transformations. One of the peculiarities of the publicistic style is to meet the demands of the time; the style contains neologisms and new terms [6]. The publicistic texts cover actual political, economic, literary, legislative, philosophical and other problems to make influence on the public opinion and modern political institutions, strengthen or change them according to the certain social interests or to some social and moral ideals. A subject of the publicistic text is a modern life with its dignity and some miserable things, private and social, real and revealed in press, art, and documents [7]. It is a common knowledge that the publicistic style is a style used in journalism, it is a functional kind of the literary language and is widely used in the social life: in mass media, in the political discourse, in the political party activities and in the activity of the public life. The mass political literature and the documentary films are also referred to the publicistic style [8].

In the conclusion the analysis of the concept is an important objective of the linguistic studies, it helps consider many social, political and cultural problems, it also helps identify the distinctive elements of the associative meanings, the peculiarities of the use of the concepts and reveal the content of a mental unit. We cannot but agree with Y. S. Stepanov, who underlines that the concept is a wider mental process of the human conscience than a notion, because the concept is a compound phenomenon consisting of the very notion and how a person understands and interprets it [9].

Literature:

1. Ревуцкий О.И. Анализ художественного текста как коммуникативно обусловленного связного целого. Минск: НИО. 1998. 68 с.
2. Борисов О.О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози): Автореф. дис. канд. філол. філол. наук: 10.02.04. Донецьк: Донецьк. нац. ун-т. 2005. 20 с.

3. Ганапольская Е.В. Свободное слово или эзопов язык? (фразеология как средство современной политической коммуникации). Актуальные проблемы теории коммуникации. СПб: Изд-во СПбГПУ. 2004. С. 108-112.
4. Глінка Н.В., Єськін О.В. Семантико-стилістичні особливості англомовних текстів публіцистичного стилю. *Advanced Education*. Випуск 1/2014. Зб. н. праць. К.: НТУУ «КПІ». 2014. 94 с.
5. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. М.: Изд-во Московского ун-та. 1982. 480 с.
6. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры. Теория метафоры. М.: Прогресс. 1990. С. 358-386.
7. Новохачева Н. Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX –начала XXI веков: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Ставрополь. 2005. 31 с.
8. Попович А.С., Марчук Л.М. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2017. 172с.
9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Академический Проект. 2001. 824 с.

ЖАНР ДЕТЕКТИВУ У ТВОРЧОСТІ А. КОКОТЮХИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НАЗИВАЙ МЕНЕ МЕРІ...»)

Бикова Тетяна Валеріївна,

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Андрій Кокотюха – один із найпопулярніших і найпродуктивніших письменників України нашої доби. Невипадково його жанрові зацікавлення розмаїті – містичний і готичний роман, історико-пригодницький, мелодрама, комедія, трилер, соціальний гостросюжетний роман. Один із найпоширеніших жанрів – детектив з елементами інших жанрів. Для нього на першому місці – це розкриття психології людини, у тому числі крізь призму жанру твору. Однак чистого класичного жанру у його творчості знайти важко. Сучасний детектив – комбінований жанр. «Як ніякий інший жанр, детектив швидко розпрощався із бурхливою молодістю, визрів, набув сюжетно-композиційної сталості, «обріс» численними правилами і «табу»», – стверджує С. Підпригора [2, с.136].

Сучасне зацікавлення цим жанром пояснюється зосередження у літературних творах і паралельно читачів темними сторонами життя людини, показ людини у найбільш кризові моменти. Наш час дає можливість розкрити у творах раніше табувані теми і порушити вкрай важливі соціальні проблеми.

Одним із творів, який звертає на себе увагу в жанрі детективу є «Називай мене Мері...», написаний 2018 р. і є відгуком на події, які відбулися до цього часу. Як у класичному так званому «любовному» детективі, мало б бути присутні й стосунки, на фоні яких герой займається розслідуванням, однак насправді маємо не класичний детектив, а детективний трилер, за словами автора, наближений до естетики «чорного роману». Вражає насамперед динаміка подій, взаємозв'язок сюжетних ліній і перипетій у творі.

Твір має спільні риси із новим різновидом детективного роману – «чорним» американським романом, що виник у другій половині ХХ ст. В українській літературі утвердження цього жанру відбувається саме за рахунок роману «Називай мене Мері...». Головний герой – Олег Кобзар звинувачується у тому, що наче вбив дівчат, однак доказів, щоб його виправдати немає. Письменник натомість постійно акцентує нашу увагу на вчинках персонажа, який займається інколи вбивствами, але заради справедливості (приклад вбивство колишнього друга Дмитра Свистуна), якому герой «справді бажав йому смерті»[1, с.19], бо людина втратила совість і честь.

Назва твору обрана свідомо. У стилі бестселерів – назва має інтригувати і зацікавлювати, змушує читати твір. Відповідно до цього канону й названо твір – «Називай мене Мері...». Історія створення твору сповнена також цікавих моментів. Перша назва «Дівчина з Донбасу» автором була змінена на назву із жіночим ім'ям – адже, на його думку, такі книжки приваблюють більше читачів.

Водночас однією із особливостей твору є те, що незважаючи на те, що головним героєм твору є Олег Кобзар, жінки у ньому відіграють головну роль. Це простежується не тільки у назві твору, а й у назвах його композиційних одиниць – чотири частини «Називай мене Мері», «Називай мене Вірою», «Називайте її Еліс», «Її назвали Анною». Назви пов'язані із жінками, які зустрічаються на шляху в Олега Кобзаря. Своєрідним є їх формулювання: перші дві ідентичні – це представлення в однині до героя, бо він один з ними спілкується. Коли ж до справи долучається ще й Віра – назва-звертання у множині. Це пошук правди, підкреслений ще й мовознавчою формулою, інтрига. Четверта частина – це форма множини у минулому часі, адже кого було названо Анною читач дізнається найпізніше. Таким чином автор використовує й назви розділів, щоб привернути увагу читача, змусити його дізнатися історію цих дівчат. А отже – розгадати як загадку детектив, дочитавши його до фіналу.

Однією із особливостей твору є використання іноземних назв протягом тексту або покликання на іноземну термінологію. Так, англійський термін «JaneDoe», значення якого є незрозумілим для пересічного читача пояснено у доступній формі: «визначення невідомого жіночого тіла в правоохоронній системі англійських країн, передусім США. Неідентифіковані чоловічі трупи визначають відповідно як JohnDoe. Також подібними іменами у лікарнях називають пацієнтів, чий імена з різних причин дізнатися не вдалося» [1, с.96]. Тобто ця назва теж зацікавлює до постаті героїні, яку було не ідентифіковано за твором. Професійна лексика іноземна кримінальна сприяє глибшому зануренню саме в жанр детективу «Називай мене Мері...». Адже дівчина як для героя, так і для читачів залишилась загадкою, бо невідомо чи назвалась справжнім ім'ям. Саме тому «дівчину в сукні на голе тіло та понівеченими грудьми» назвали «Джейн Доу» [1, с.96], її справжню серед присутніх ніхто не знав і не шукав. Ці ознаки дають змогу зарахувати твір «Називай мене Мері...» до детективного жанру.

Однак у творі приваблює не лише історія героїв – вони, логічно, дають й авторові висловити ряд тез, які він хоче донести до читачів. Наприклад, що стосується проблеми читання книг: персонажі твору книг не читають, пояснюючи це тим, що в них все відбувається досить складно. Такж це стосується і соціальних проблем: Ольга, спілкуючись із Кобзарем, пояснює своє заняття городиною тим, що дуже важко знайти роботу за освітою філолога, тому й це і є засобом до існування.

Однак найголовніше проблема суспільства на той час для всіх героїв – це війна та її наслідки. Майже кожного героя вона стосується безпосередньо. У розмовах вони, розповідаючи про себе, думаючи, мимоволі згадують події, пов'язані із нею, висловлюють свою позицію щодо її причин та того, що вона по собі залишила. У творі думки героїв про неї різні: для когось це «пропаганда» [1, с. 11], хтось вірить, що все швидко закінчиться, для когось – вигідний шанс заробити, бо «крадуть» [1, с. 11], а є й такі, яким безпосередньо події змінили життя, змусили займатися проституцією, не триматися родини, шукати легкі заробітки, адже вже не існує моралі. Тож роман порушує ще й низку актуальних для сучасного суспільства проблем.

Війна та її наслідки відгукуються у творі розповідями героїв, вживанням ненормативної та жаргонної лексики, регіональної термінології, звідси використання таких понять як «війна», «Донбас», «сепари», «біженці» тощо.

Незважаючи на те, що події розгортаються у Києві, де немає воєнних подій – враження від перебування у зоні війни присутні, а та місцевість, яка б мала бути у зоні «комфорту», сповнені криміналу. Детальний опис подій сприяє відчуттю присутності читача у міському середовищі на розслідуванні: «Цього разу дівчину в сукні на голе тіло та понівеченими грудьми викинули на трамвайну колію, яка вела через ліс та з'єднувала Сирець із колись курортною Пущею-Водицею» [1, с.96]. Читач присутній тут-і-зараз сповнений шоку від побаченого, адже все відбувається поряд, а отже не тільки поряд життя, а й смерть. Протягом твору стає зрозуміло, що смерті героїнь мають стосунок до подій на Сході України, хоча відбуваються в Києві. Це дівчата-біженці, які стали на «легку» стежку у пошуках кращої долі. До війни має стосунок і головний герой – він колишній міліціонер, який пішов на Схід України добровільно, щоб перед очима сучасників «очиститися» і бути героєм, а не тим, хто під час Майдану був по іншу сторону барикад. «Придумавши собі казку про захисника та його величну місію, Олег Кобзар намагався бодай уникнути мутацій» [1, с.42]. Однак розказаною детективною історією, життям героя, автор хоче донести до читача тезу – війна не тільки там, де стріляють, а вона продовжується і у, здавалося б, мирному місті: «В столиці більше смертей, ніж на війні»[1, с.15].

Отже, у романі «Називай мене Мері...» А. Кокотюха порушує найбільш актуальні та найболючіші проблеми сучасності. Сучасний детективний жанр у розумінні автора неможливий без акцентування на подіях, які прямо чи побічно впливають на формування його особливостей.

Список літератури

1. Кокотюха А. Називай мене Мері... Роман. Київ : Нора-Друк, 2018. 352 с.
2. Підпригора С. В. Сучасна українська белетристика: координати «Коронації слова»: монографія/[М-во освіти і науки України, Миколаївський нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського];[за заг. Ред. С. В. Підпригори]: Миколаїв: Іліон, 2014. 306 с.

НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ У ВИВЧЕННІ АНТРОПОНІМІВ У СИСТЕМІ СТАРША ШКОЛА – ЗВО

Бідун Ольга Леонідівна

Бакалавр, вчитель початкових класів

ЗЗСО «Камінь - Каширський ліцей» № 2 Камінь - Каширської міської ради
Волинської області

У статті розглянуто здобутки та перспективи вивчення антропонімів у старшій школі та у закладах вищої освіти. Проаналізовано основні переваги та можливості вивчення антропонімів на заняттях у старшій та вищій школі.

Ключові слова: ономастика, ономастикон, антропоніміка, онімна лексика, антропоніми, ономастичні дослідження.

Постановка проблеми. Однією із складових мови як комунікативної системи є оніми, а саме антропоніми. Ономастикон постійно розширюється, збільшується, одні антропоніми замінюються іншими, а також з'являються нові. На сьогоднішній день антропоніміка є невід'ємною частиною мовознавства, без якої вивчення мови буде неповноцінним та в деякій мірі навіть обмеженим. Все більшої актуальності в наш час набувають проблеми вивчення власних назв, їх походження та виникнення, що є важливими аспектами української мови та в цілому особливостями української культури. Адже, ґрунтовне та поглиблене вивчення проблематики української ономастики, дасть можливість сформувати певні знання про мову, всебічне її розуміння, а також сприятиме опануванню певним рівнем знань. На нашу думку, для того аби студент став зацікавленим у навчальному процесі, більш мотивованим та у подальшому став компетентним фахівцем своєї справи необхідно приділяти увагу вивченню антропоніміки у контексті процесу вивчення української мови у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом тривалого часу антропоніми привертають увагу дослідників, яких все більше цікавить динаміка особових імен та прізвищ, що дає можливість прослідкувати лексичний рух власних назв людей та скласти ґрунтовніше уявлення про лінгвокультурну природу цих особливих слів. Серед дослідників, які присвячують свої роботи проблемам ономастики можемо виділити О.В. Суперанську, Н.В. Подольську, В.А. Ніконова, О.А. Леоновича, А.В. Чігірьову, В.О. Ражину, А.І. Рибакіна та ін.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає у аналізі набутості та перспективності у вивченні антропонімів у вищій школі. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд завдань, серед яких: 1) проаналізувати антропоніміку як окрему галузь мовознавства; 2) вивчити визначні здобутки та перспективи розвитку антропонімії у системі старша школа-ЗВО; 3) здійснити аналіз перспективності та набутості у вивченні антропонімів у системі вищої школи та закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ономастика – це особлива історична дисципліна, яка вивчає власні імена, їх функціонування в мові та суспільстві, закономірності їхнього утворення, розвитку й постійних

перетворень. Ця наука виникла внаслідок взаємодії досліджень з історичного джерелознавства та лінгвістики.

У кожній мові виокремлюють дві групи лексики – апелятивну й онімну. Онімна лексика уособлює узагальнену назву однорідних об'єктів і найменування одиничних. Кожен онім є власною назвою, яка містить інформацію про особливості іменованого об'єкту, історичну епоху, в якій появилася назва, етнос, який створив назву, мову, на якій була створена назва тощо [2, с. 252]. Таким чином, онім являється джерелом інформації про об'єкт, а народ є його носієм. Абсолютно всім власним назвам характерна своя історія та специфіка функціонування в офіційній сфері й усному мовленні.

Варто зазначити, що ономастика є розділом лексикології, хоча протягом останнього часу все частіше робляться спроби виокремити її у окрему галузь мовознавства [1, с. 110]. Ця наука є важливою для філологів, лінгвістів, істориків та археологів, адже ономастичні дослідження дають змогу висувати гіпотези історичного характеру щодо міграційних процесів різних народів, їх культурних взаємозв'язків, взаємовпливів та шляхів контактів між людьми. Крім того, дослідження ономастики дозволяють виділити та зрозуміти культуру, звичаї та ментальність народу, а також його історію.

Антропоніміка є розділом ономастики, яка вивчає антропоніми, або імена людей, включаючи, прізвища, прізвиська, по-батькові, псевдоніми, а також їх закономірності функціонування у мовленні та походження [3, с. 415]. Антропоніми виступають невід'ємною частиною фонових знань про мову та культуру.

На сьогоднішній день інтенсивність та щільність постійних контактів між представниками різних культур помітно зростає та продовжує зростати й надалі. А процес міжкультурного спілкування, під яким ми розуміємо комунікативну взаємодію всього народу та його одиничних представників, не може відбуватися без звернення людей один до одного, тобто без залучення до цього процесу особливих мовних одиниць – антропонімів, що слугують для номінації об'єктів соціальної дійсності. Функціонування антропонімів проявляється в індивідуальності вибору та асоціативному перенесенні значущих якостей об'єкта під час акту номінації. Ці мовні засоби зберігають у собі не тільки лінгвістичну інформацію, а й лінгвокраїнознавчу та культурно-історичну. Власні імена проникають в усю мовну практику людини та супроводжують її в усіх сферах повсякденного життя та професійної діяльності [4, с. 31].

З огляду на це, на сучасних уроках української мови та літератури у старшій школі та на заняттях у закладах вищої освіти антропоніми піддаються детальному розгляду та аналізу. У ході вивчення вищезазначених дисциплін використовуються дослідження, що присвячені походженню імен, а також застосовуються навички аналізу імен героїв. На шкільних уроках часто застосовують скоромовки з антропонімами для мовної зарядки, що забезпечує логічний перехід від початкового до основного етапу уроку. Однак, тут потрібно пам'ятати, що слід обирати мовну розминку відповідно до досліджуваної теми.

Варто зазначити, що антропоніми досить часто виступають в ролі складової частини при побудові фразеологізмів [5, с. 46] та зустрічаються у шкільних

підручниках у різноманітних вправах на повторення матеріалу та на розвиток здатності читання. Використання фразеологізмів у мові розширює словниковий запас, робить мову більш багатогою та структурованою, тому навіть якщо тема не передбачає використання фразеологічних одиниць на занятті, не буде зайвим самостійно їх обирати відповідно до теми уроку. Це можна робити як у старшій школі, так і під час занять у вищій школі. Також ми рекомендуємо у процесі занять у вищій школі звернути увагу на проведення граматичного, морфологічного та синтаксичного аналізу онімів, що розширюватиме знання та розвиватиме вміння студентів.

Часто стається так, що вчителю не вистачає запланованих годин, щоб наділити учнів додатковими специфічними знаннями вузької спрямованості. Одним із способів вирішення цієї проблеми як у старшій школі, так і у вищій школі може стати проведення позакласних занять, факультативів та гуртків, на яких можна розглядати цікаві та потрібні теми, наприклад теми, що стосуються вживання, функціонування та аналізу антропонімів. У такі заняття можна включити такі постійні рубрики як «Новини ономастики» або «Ономастика в особах», які варто запропонувати студентам та школярам для самостійної підготовки, використовуючи електронні ресурси та матеріали преси. Особливістю такого виду діяльності є те, що кожне заняття проходить в нетрадиційній формі, наприклад мовлення каналу Ономастика-TV або подорож до країни топоніміки, а тому є цікавими та захоплюючими як для учнів, так і для студентів.

На наш погляд, у рамках шкільної та вузівської програми розширення запасу ономастичної лексики сприятиме оволодінню дисципліни, а детальне ознайомлення з системою імен відіграватиме позитивну роль у підвищенні мовної культури як школярів, так і студентів, допомагатиме їм краще оперувати мовними інструментами, а також, що є дуже важливим, розвиватиме не лише усну комунікацію, а й письмову форму мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що антропоніми присутні у всіх сферах життєдіяльності людей, вони мають різноманітні типологічні та національні риси, свою специфіку вживання та функціонування, а тому потребують вивчення як у старшій школі, так і у закладах вищої освіти. Адже їх використання на заняттях у старшій та вищій школі сприяє підвищенню рівня загальної грамотності та культури учнів і студентів, має велику практичну значущість, а також сприяє розвитку їх усної та письмової комунікації.

Перспектива подальших досліджень полягає у розгляді та аналізі використання антропонімів під час додаткових занять у старшій та вищій школі, а також розроблені комунікативних вправ, які сприятимуть активізації та відпрацюванню мовних навичок і підвищенню рівня загальної культури та грамотності учнів та студентів.

Список використаної літератури:

1. Бевзенко С.П. Вступ до мовознавства: короткий нарис: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2006. 143 с.

2. Зубко А. *Українська ономастика: здобутки і проблеми*. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр. 2007. №15. С. 262-281.
3. Селіванова О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля. 2006. 716 с.
4. Соприкіна В. Д. *Історія і сучасний стан дослідження української антропонімії (стислий огляд)*. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2018. № 48. С. 33-41.
5. Янчура Д. Ономастичні школи в Україні. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. № VI. С. 45-52.

ЕННЕАГРАМА ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНІ В. ДАНИЛЕНКА «КЛУБ «СТАРИЙ ПЕГАС»

Гудована Наталія Юрїївна,
аспірантка,
Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

Одним із напрямів сучасних літературознавчих досліджень є характеристика образів художнього твору крізь призму різноманітних теорій психотипів. Т. В. Мкртчян зазначає, що конструювання письменником певного психотипу відбувається на основі його уявлень і знань про всі типи нервової системи, основні емоційні домінанти психіки, а також на підґрунті глибокого вивчення поведінки людей у конкретних життєвих ситуаціях, дослідження особливостей менталітету народу тощо [3].

Нині у сферах бізнесу, психотерапії, коучингу, мистецтва, охорони здоров'я й освіти набуває широкої популярності концепція еннеаграми особистості (з грец. *ennea* – дев'ять, *gramma* – фігура), розроблена в

Рис. 1 Еннеаграма особистості

70-х рр. ХХ ст. чилійськими вченими Оскаром Ічазо і Клаудіо Наранхо (рис. 1). Вона ґрунтується на інтегральній моделі глибинної (підсвідомої) мотивації людини, що впливає на її світогляд, мисленнєві стратегії, емоційні реакції, поведінкові настанови й спрямована на особистісний розвиток. Відповідно до цієї моделі у кожній людині є чітка структура особистості, певні автоматичні реакції і «запрограмована» поведінка, за якими її можна віднести до одного із типів особистості (еннеатипу) [4]. Теоретики визначили три центри еннеаграми: дії, емоції та інтелект – до кожного із них тяжіє по три психотипи.

Цю концепцію цілком можливо адаптувати для характеристики жіночих образів гротескно-сатиричного роману Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас» (2019) [1]. Гендерна проблематика твору загалом і жіночі типажі зокрема вже стали предметом аналізу в низці рецензій, зокрема О. Бондаренко «Між гламуром і деспотизмом: жінки в романі Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас», Є. Кононенко «Архетипи жінок у романі Володимира Даниленка «Клуб

«Старий Пегас», С. Ткач «Образ психопатки в романі Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас». Окрім того, дослідженням жанрових і проблемно-тематичних особливостей зазначеного твору займалися М. Лаврусенко, Я. Поліщук, О. Юрчук та ін.

Найяскравішим жіночим образом досліджуваного роману є Ганна Жебрій, яку сам автор характеризує так: *«Ганна Жебрій – жінка з психічною патологією, яка називається нарцисизмом. Жінка-нарцис приваблива, артистична, емоційна, уміє захопити увагу чоловіка, і головний герой роману Юлій Солодчук у неї закохується. Нарциси не прив'язуються до людей, не можуть любити, співчувати, відчувати чужий біль. Це люди з розладом особистості. Вони егоцентрики й маніпулятори. Жінка-нарцис інфантильна, лінива та виживає, користуючись чоловіками. Вона знаходить жертву, атакує, захоплює, підкоряє її, робить залежною, використовує ресурс і видаляє зі свого життя, коли в неї на гачку з'являється нова жертва зі своїм ресурсом»* [2].

Ганна Жебрій – дивакувата, мила, істерична, ексцентрична, непостійна, поверхова, лінива жінка, яка живе одним днем. Метою життя для героїні є модні тусовки, одяг від знаменитих модельєрів, дорогі автомобілі, яхти, сауни, подорожі, ресторани, фітнес-клуби, знайомства з відомими людьми, вона цікавиться східними практиками, є вегетаріанкою і любить подорожувати. У сорок років Ганна Жебрій не була заміжня й не збиралася обтяжувати себе сім'єю з дітьми. Її стихією є флірт і легке життя. Жінка щиро зізнається, що вона ніколи не любила, лише закохувалася, але не надовго. Жебрій мріє знайти заможного чоловіка, який зможе давати їй достатньо коштів для подорожей і нічого від неї не вимагати. Попри це героїня має певні здібності, вона захистила дисертацію, написала роман у стилі фентезі, однак вона не хоче робити ні наукової, ні творчої кар'єри. Працюючи викладачкою Міжнародного університету культури (МУК), вона змушена їздити щоранку з Ворзеля в переповненій електричці до Києва, тому за першої нагоди залишає роботу й живе за рахунок чоловіків, яких шукає в соціальних мережах. Наведене дає усі підстави стверджувати, що Ганна Жебрій є відображенням енеатипу «Організатор», представниці якого готові жити на показ, уважають, що життя – це рух і немає нічого неможливого, дуже цілеспрямовані, гнучкі, уміють пристосовуватися до ситуації [4]. Серед вад цього психотипу, які демонструє і героїня, – пихатість, самовпевненість, нещирість.

Ще одним яскравим жіночим образом роману є Божена Івко – самовпевнена, владна, темпераментна жінка, у якої вже було чотири офіційні шлюби. Божена отримує задоволення від інтимних стосунків, вона хороша господиня, яка вміє створити затишок у домі, прагне піклуватися про чоловіка і водночас поматеринськи контролювати його. Божена полює на статусних чоловіків, тому вона зацікавилася Юлієм Солодчуком, який був талановитим та успішним, вона прагне поступово взяти його під контроль. Отже, вона відповідає енеатипу «Лідер». Це сильні, впливові, впевнені в собі люди, сповнені життєвої сили та енергії [4]. Водночас, якщо щось відбувається всупереч їхнім бажанням, вони можуть стати директивними й агресивними.

З-поміж образів другого плану можна виокремити жінок досить поважного віку – поетес Зою Стрикало й Орися Куку. У сімдесят років Зоя Стрикало пише відверту інтимну лірику й чіпляється до молодших чоловіків, зокрема намагається звабити значно молодшого за себе Юлія Солодчука, цитуючи йому еротичні вірші. Вона цілком відповідає енеатипу «Ентузіаст», якому притаманна багатогранність, спонтанність, упевненість у собі, для представників цього психотипу не існує страхів, неприємностей, обмежень, вони схильні до авантюризму, рухливі та активні, справляють враження легкої людини. Водночас ці люди можуть бути самозакоханими, маніакальними, недисциplinованими [4]. Зокрема, Зоя Стрикало поводить як впевнена у своїй красі, молода ексцентрична жінка, а на шляху до своєї мети не гребує жодними засобами.

Орися Кука – професійна фуршетниця, котра пишається своєю роллю. В. Даниленко пише, що *«Орися Кука потрапляла на всі фуршети, на які хотіла потрапити, і будь-яка охорона була безсила перед нею. Її незмінний червоний капелюшок і бездоганна посмішка з єдиним, але чарівним зубом, ставали символами всіх більш-менш помітних київських фуршетів»* [1, с. 137]. Вона представляє перший енеатип «Перфекціоніст», оскільки є цілеспрямованою, послідовною, дисциplinованою, уважною до деталей, ззовні виглядає впевнено і спокійно, завжди контролює своє мовлення [4]: *«...ви зможете пройтися поетичними стежками малишківського краю, припасти до життєдайних джерел, з яких пив Андрій Самійлович Малишко, і вклонитися обухівській землі, яка народила цей талант. Слава Україні!»* [1, с. 140].

Низка жіночих образів пов'язана з Міжнародним університетом культури, де Юлій Солодчук підпрацьовує викладачем, зокрема Марфа Блинда, заступниця завідувача кафедри, є репрезентантом енеатипу «Помічник», якому притаманні такі ознаки, як жертвність, послужливість, спрямованість на допомогу іншим людям, здатність до емпатії, турботливість, а водночас нездатність розібратися у власних бажаннях, відсутність самостійної послідовної позиції [4]. Усе це і демонструє героїня у своїй професійній діяльності, цілком погоджуючись із завідувачем.

Жанна Безносок і Дарка Гнилоп'ят в університеті займають досить пасивну позицію, виконуючи накази й забаганки професора і відомого співака Михайла Плювака. Вони є представницями енеатипу «Скептик», оскільки обидві є відданими, орієнтованими на безпеку, послідовними, відповідальними. Для них украй важлива власна безпека, вони намагаються не виділятися, щоб не бути поміченими, адже не довіряють людям [4].

На сторінках роману двічі з'являється образ студентки Альони Нетудихати, яка хоче стати викладачем: *«Як представлю, що заходжу в аудиторію, читаю лекцію, а потім розказую студентам анікдоти і про свою лічну життя, то, вірите, заснути не можу»* [1, с. 160]. Вона, безперечно, належить до енеатипу «Індивідуаліст», увага представників якого переважно сконцентрована на власних почуттях і переживаннях, вони романтичні і вразливі, люблять створювати для себе ідеал роботи, партнера, життя, а коли реальність не відповідає йому, можуть впасти в депресію. Вони часто зітхають, інтонації їхнього голосу здебільшого сповнені страждання, у них приховане

повідомлення: «Допоможіть мені!» Зокрема Альона заявляє: «...У мене зовсім немає часу. І я не знаю, як писати вступ. Для мене це болюча тема...» [1, с. 142].

Отже, аналіз жіночих образів роману «Клуб «Старий Пегас» Володимира Даниленка дав підстави для висновку, що в ньому відсутні або ж невиразно подані гармонійні й конструктивні психотипи: оскільки за жанром твір є гротескно-сатиричним романом, то основними типами є жінки гламурні й деспотичні, егоїстичні й меркантильні, які прагнуть встановити контроль над чоловіком і задовольнити свої бажання.

Перспективи подальших досліджень полягають у створенні енеаграми чоловічих образів роману Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас», а також у розширенні джерельної бази за рахунок інших творів митця.

Список літератури:

1. Даниленко В. Клуб «Старий Пегас». Львів: ЛА «Піраміда», 2019.
2. Дубовик О. Володимир Даниленко: Українська влада боїться суспільства, а суспільство – влади. Вони не довіряють одне одному. URL: <https://uain.press/interview/volodymyr-danylenko-ukrayinska-vlada-boyitsya-suspilstva-a-suspilstvo-vlady-vony-ne-doviryayut-odne-odnomu-1257566> (дата звернення: 20.10.2021).
3. Мкртчян Т. Психотип персонажа як літературознавча проблема. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2015. Вип. 5. С. 208–214.
4. Naranjo Claudio. *Ennea-type Structures: Self-Analysis for the Seeker*. Gateway Books & Tapes, 1990.

**РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ
СВЯЗИ В ПЕРИОД С 90-Х ГОДОВ XIX ВЕКА ПО
ПЕРВОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ XX ВЕКА**

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Тебегенова А.,

Ассоциированный профессор
Казахский Национальный
Аграрный университет
Казахстан, г. Алматы

Кокенова З.

магистр педагогических наук,
старший преподаватель
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Казмагамбетова А.

Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Магистр филологии

Касымжанова М.Е.

докторант факультета филологии
Казахский национальный университет
имени Аль-Фараби
Казахстан, г. Алматы

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности русско-англо-американских контактов в период 90-х годов XIX века по первое десятилетие XX века.

Ключевые слова: модернизм, символизм, литературное влияние, художественное восприятие, литературные связи.

В 90-е годы XIX столетия издаются отчеты англо-русского литературного общества, которые печатают критические статьи и переводы русских писателей, в числе которых оказывается даже «Песня о соколе» М. Горького.

Подробнее об истории восприятия Горького в Англии можно прочесть в работе А.П. Сарухян [1].

С 90-х годов в Оксфорде официально вводится изучение русского языка и утверждается кафедра славянской филологии, которую до конца своих дней возглавляет талантливый ученый и серьезный славист Вильям Морфилл (1834-1909). В лице Морфилла английская академическая и университетская наука сделала первые успехи в пристальном изучении русской культуры и литературы [2].

Событием в культурной жизни России стал перевод «Гайаваты» американского поэта Лонгфелло, талантливо сделанный 25-летним Буниным. Поначалу переводы Лонгфелло, первого поэта США, получившего горячий отклик в сердцах русской публики, появляются в исполнении его переводчика и пропагандиста в России М.Л. Михайлова, русского поэта-революционера, который подчеркивал, что в стихах Лонгфелло «чувствуется горячее биение сердца, полного любви к человечеству». После ареста Михайлова его переводы «песен невольничества» распространялись в списках. Среди переводчиков Лонгфелло были также А. Майков, А. Фет, П. Вейнберг, а позднее К. Бальмонт, К. Чуковский.

Классики английской литературы XIX века активно обсуждаются на страницах русских модернистских и демократических журналов рубежа веков.

Возникшая на рубеже XIX-XX веков модернистская журналистика - одно из характерных явлений русского литературного процесса. Требования «переоценки условностей», новых философских и эстетических ориентиров звучали в модернистских журналах особенно бурно в конце века, в пору декадентского “Sturm and Drang’s”.

Журнальная критика модернистских течений обнаруживает многосоставной характер их истоков. В исканиях символистов и акмеистов ощутимы импульсы многих философско-эстетических доктрин XIX века, в том числе и теории О. Уайльда.

Представления романтической эстетики об интуитивной природе творчества, о «магической» силе искусства и пророческой миссии художника легли в основу ряда деклараций модернистских журналов. Например, С. Дягилев в статье «Сложные вопросы» признается, что ему одинаково чужды и абстракции упадочного романтизма, и приземленность натурализма.

Автор «Сложных вопросов» не разделяет симпатии к «ненавистникам природы, жизни и правды», но в тоже время не имеет ничего общего с их «рабами» в лице натуралистов.

Отсюда он не разделяет ни точку зрения О. Уайльда, ни последователей и приверженцев Э. Золя, погрузившихся в «самое брюхо своего Парижа».

Попытки русских символистов, группировавшихся вокруг журнала «Северный вестник», разделить новое искусство на декадентство и символизм опирались, в том числе, и на английскую классику.

Н.М. Минский писал, что «ложный символизм декаданса» уходит корнями к холодным парадоксам О. Уайльда, а «истинный символизм», роднясь с наследием Ибсена и Метерлинга, приходит к «проповеди Любви и Подвига» [3].

Споры об О. Уайльде, о преимуществах символизма, о ценности тезиса «искусство для искусства» и свободе личности становятся темой новеллы З. Гиппиус «Златоцвет», опубликованной в журнале за 1896 год.

Имя О. Уайльда часто звучит на страницах журнала «Весы», где печатаются переводы его произведений, извлеченные из архива английского поэта.

Подробнее о месте и значении Оскара Уайльда в русской литературе конца XIX начала XX веков можно прочесть в книге Г.В. Павловой «На рубеже XIX и XX веков. Из истории международных связей русской литературы».

Проблема романтизма в литературе Англии и США интересно рассматривается в монографии Г.Н. Храповицкой [4], а о философской позиции американских романтиков можно прочесть в диссертации С.Д. Павличенко [5].

О классиках английской литературы, появляющихся на страницах русских модернистских и демократических журналов рубежа веков, пишет в своей статье Е.А. Зверева [6].

Проблема человеческой личности в модернистской литературе Зарубежья второго тысячелетия освещается в книге О.Ю. Суровой [7], а проблема русского символизма в рецепции англо-американского литературоведения исследуется в диссертации И.С. Тяпкова [8].

Что касается стихотворных текстов на материале критики американских поэтов-романтиков, то она приводится в диссертации В.С. Андреева [9].

В журнале «вестник Европы» публиковались поэтические переводы И. Бунина и О. Михайловой, знакомившие русского читателя современной поэзией Англии.

Журнал «Жизнь» печатал произведения Шелли и Кипплинга, а в 1899 году появилась стихотворная драма Шелли «Чечни», которую весьма вольно перевел и истолковал К. Бальмонт.

О возможностях переводческой интерпретации К. Бальмонта можно прочесть в статье В. Чечнина [10].

В период с 1891-1896 годы журнал «Мир божий» публикует прозу Диккенса и Кипплинга и осуществляет знакомство русской аудитории с романом Г. Уэльса «Борьба миров».

Интерес к английской литературе сохраняли и русские критики, исследовавшие процесс взаимодействия и взаимовлияния двух великих литератур. В частности, о русских переводах и критической литературе о Диккенсе можно прочесть в книге И. Катарского [11].

В свою очередь, английские писатели находились под сильным обаянием русской классики.

В конце 1899 года англо-ирландский писатель Дж. Мур, вернувшись на родину, стал активным участником движения «Ирландское возрождение», которое ставило своей целью возрождение самобытной и национальной культуры. Плодотворность этого периода в творчестве Мура во многом явилось результатом возобновленного контакта со своим народом. В восстановлении этого контакта огромное влияние имели положительные силы, почерпнутые Муром в русской литературе, и в частности, в творчестве И. Тургенева.

Почувствовав внутреннюю связь с русским писателем, Мур открыл для себя тот источник вдохновения, который всегда питал И. Тургенева, - его нерасторжимую связь с родиной. Мур попытался сделать для своей родины то, что Тургенев сделал для России.

Особое место в прозе Дж. Мура занимает сборник рассказов «Невспаханное поле» (1903). Большинство исследователей творчества Мура сходятся во мнении, что эта книга написана под сильным влиянием «Записок охотника» И. Тургенева. Сам Мур вспоминает об этом в письме к своему другу Дж. Элинтону, одному из деятелей «Ирландского возрождения, которое является предисловием к сборнику. Именно Дж. Элинтон предложил Муру написать рассказы об ирландской жизни, оживленные собственными наблюдениями, а за образец взять «Записки охотника» Тургенева.

Об этой проблеме подробнее можно прочесть в статье Т.П. Бабак [12].

Присутствие русского языка и русской культуры в целом продолжает расширяться в Англии, и с 1905 года в Ливерпульском университете вводится преподавание русского языка, а через 3 года возникает и курс российской истории. В этом же университете появляется и ежеквартальное издание журнала «Russian review» (1912-1917), в котором можно было найти широкий спектр интересных публикаций в области литературы, истории, политики и экономики.

В Лондоне появляется журнал «Россия XX века», в котором публикуется примечательная статья «Русский и англичанин» Д. Голсуорси, где русская проза определяется как «мощная животворящая струя в море современной литературы» [13].

Экономическое и политическое сближение Англии и России, подкрепленное англо-русским соглашением и тройственным союзом, включающим Францию, активно стимулировало дальнейшее укрепление культурных контактов между обеими странами.

Подробнее об этих процессах и культурологических тенденциях можно прочесть в книгах «Русская литература и ее зарубежные критики» [14] и «Русская литература и мировой литературный процесс» [15], а также в монографии Л.В. Пумянского «Классическая традиция» [16].

В фонде Брюсова сохранилась переписка со славистом, пропагандистом русской литературы в Англии У. Морфиллом, которая служит важным источником в исследовании личных контактов между представителями русской и английской литератур на рубеже XIX-XX столетий.

Подробнее о взаимосвязях Валерия Брюсова и Уильяма Морфилла можно прочесть в статье С. Ильева [17].

В конце XIX века в ряде стран Европы, в том числе в Англии и России, появляется группа художников и писателей, называющих себя «импрессионистами».

Это явление было открыто к диалогу с различными национальными культурами, сам факт которого определяется не прямым взаимоотношением, а глобальными общими закономерностями, направляющими мировой литературный процесс и позволяющими рассматривать его как некую единую по своим внутренним законам макросистему. Е.С. Себежко в своей статье

указывает, что это положение «подтверждается новеллистическим творчеством Вирджинии Вулф и Бориса Зайцева, художников, не связанных никакими личными контактами, не испытавших никакого творческого воздействия друг на друга, но очень близких по эстетическим воззрениям и способам их художественного воплощения» [18].

Их объединяет «понятие мира как текущего, постоянно меняющегося движения, в процессе которого субъективное расширяется до вселенской, всечеловеческой объективности».

Сопрягаемость субъективно-объективного проявляется в особой наполненности времени, «соединяющего сиюминутное и бытовое с бытийным».

«И Вульф, и Зайцев интересуются жизнью человека не в его утилитарном опыте, а в напряженном само- и миропостижении. Авторское «я» всегда присутствует в их новеллах в особой нервно-напряженной эмоциональности, прихотливости ассоциаций, изощренности художественно видения, динамике созидательно-бессознательного, стихийно-чувственно-логического и онтологического» [18].

Импрессионизм восприятия усиливает изобразительное начало в их творчестве, создавая метафоричность стиля, особую поэтическую ритмичность прозы.

Подробнее о литературной теории XX века в оценках современного литературоведения Великобритании можно прочесть в статье О.С. Сидоровой [19], а в целом русская тема в английской литературной традиции начала XX столетия рассматривается в статье Т.Г. Теличко [20].

В начале 1900-х годов приобрел известность Дж. Лондон, и уже при жизни писателя было завершено его 22-томное собрание сочинений (1910-1916). Если на первых порах Лондон воспринимался лишь как мастер приключенческого жанра, то вскоре в нем увидели певца социальной борьбы, что противопоставляло его литераторам упаднического, декадентского толка. Большим поклонником Дж. Лондона был Маяковский. В 1918 г. он снимался в центральной роли поэта Ивана Нова в фильме «Не для денег родившийся» Сценарий был написан по мотивам «Мартина Идена».

Таким образом, русско-англо-американские связи в период с 90-х годов XIX века по первое десятилетие XX века представляют собой сложный и многогранный процесс взаимовлияний, взаимообогащения и взаимодействия американской, английской и русской литератур в русле общемирового культурного развития этого периода.

Литература

1. Сарухян А.П. Из истории восприятия М. Горького в Англии // Горький и зарубежная литература, М., 1961. - С. 218-241.
2. Morfill W. B. Slavonic literature. London, 1883, VIII.
3. Ермакова Е.Н. Байронизм Пушкина // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

4. Храповицкая Г.Н. Романтизм в зарубежной литературе: Германия, Англия, Франция, США: практикум; учебное пособие для вузов, М.: академия, 2003.

5. Павличенко С.Д. Философская позиция американского романтизма (на поэтическом творчестве Р.У. Эмерсона и Эмили Дикинсон). - Дисс. канд. филол. наук, Киев, 2010.

6. Зверева Е.А. Классики английской литературы XX века на страницах русских модернистских и демократических журналов рубежа веков // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

7. Сурова О.Ю. Человек в модернистской литературе второго тысячелетия / О.Ю. Сурова / Под ред. Андреева. - М., 2001

8. Тяпков И.С. Русский символизм в рецепции англо-американского и немецкого литературоведения. Вопросы истории и теории. - Дисс. канд. филол. наук, М., 2007.

9. Андреев В.С. Классификация стихотворных текстов на материале критики американских поэтов-романтиков. - Дисс. канд. филол. наук, Смоленск, 2002.

10. Чернин В.К. и др. Поэма Алфреда Теннисова «Лотофаги» в творческой интерпретации К. Бальмонта // Вестник Ленинградского ун-та им. Пушкина, № 3. - Серия филология, С-Пб, 2009.

11. Катарский И. Диккенс в России // Чарльз Диккенс. Библиография русских переводов и критической литературы на русском языке / Под ред. М.П. Алексеева, М., 1962. - С. 8-12.

12. Бабак Т.П. Тургеневская традиция в творчестве Дж. Мура. Сборник рассказов «Невспаханное поле» // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

13. Galswortny J. The Russian and Englishman. – “Twentieth-century Russia”, 1916, vol. 2, N 1, h. 20-24.

14. Русская литература и ее зарубежные критики, М., 1974. - С. 198-248.

15. Русская литература и мировой литературный процесс, Л., 1973. - С. 186-212.

16. Пумянский Л.В. Классическая традиция, М., 2000.

17. Ильев С. Валерий Брюсов и Уильям Морфилл // В. Брюсов и литература конца 19- начала XX веков, Ставрополь, 1979. - С. 90-106.

18. Себежко Е.С. Импрессионизм как всеевропейское явление (новеллистка Вирджинии Вульф и Бориса Зайцева) // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

19. Сидорова О.С. Русская литературная теория XX века в оценках современного литературоведения Великобритании / О.С. Сидорова // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

20. Теличко Т.Г. Русская тема в английской литературной традиции начала XX столетия // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

ОПИСОВИЙ ПРЕКЛАД, ЯК ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОСПЕЦИФІЧНОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Марченко Наталія Миколаївна

старший викладач кафедри іноземної філології,
перекладу та методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

На сучасному етапі розвитку лінгвістики об'єктом особливої уваги науковців виступає дослідження взаємозв'язку мови та культури, аналіз етнокультурних особливостей спілкування представників різних націй. Особливими одиницями, здатними відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, вважають реалії. Саме при перекладі відбувається контакт не лише двох мов, а й двох культур. Те, що є очевидним для носія однієї мови, може бути незрозумілим для носія іншої мови. В. М. Телія висуває гіпотезу про мовні одиниці як ланку, яка з'єднує у своєрідний ланцюжок «тіло знака» та концепти, стереотипи, еталони, символи, міфологеми і подібні знаки національної, а поготів і засвоєної етносом загальнолюдської культури [2, с. 215].

Такі відомі лінгвісти як Є. В. Бреус, Л. С. Бархударов, В. І. Карабан, І. В. Корунець, В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер і багато інших присвятили дослідженню перекладацьких трансформацій свої численні статті й монографії, але дана проблема і на сьогодні залишається актуальною.

Метою даної статті є дослідження особливостей описового перекладу, як виду перекладацьких стратегій збереження етноспецифічності лексичних одиниць.

Описовий переклад (*the Descriptive Translation / Descriptive Explaining / Explication Only*) або експлікація – це такий переклад, коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що описує її значення, тобто надає більш-менш повне пояснення значення відповідної лексичної одиниці в мові перекладу. В. С. Слепович під перекладацькими трансформаціями розумів «технічні прийоми перекладу, що складаються в заміні регулярних відповідностей нерегулярними», а також «самі мовні вираження, одержувані в результаті застосування таких прийомів» [1, с. 84].

За допомогою описового перекладу можна передати значення будь-якої лексичної одиниці, що не має еквіваленту в мові перекладу.

Напр.: *Alphabet soup* – азбучний суп (суп з макаронів, що мають форму літер абетки): *A delicious real alphabet soup which is much more nutritionally sound, as well as tastier, than the canned stuff* [4].

Peeping Tom – цікавий Том, (людина, яка завжди суне ніс у чужі справи): *Peeping Tom productions invent the perfect TV programme* [4].

Daughter of Eve – донька Єви, (представниця прекрасної статі, жінка): *As a staunch feminist, I have no problem at all with Daughters of Eve* [4].

Draconian laws – драконівські закони, суворі закони (за ім'ям Дракона – легендарного афінського законодавця VII ст. до н.е.): *One of the cornerstones for the establishment of Athenian democracy was the introduction of a brutal Draconian laws that could only be enforced by a court* [4].

Недоліком описового перекладу є його багатослівне тлумачення. Тому, у разі можливості його заміни, перекладачі вдаються до стислішого перекладу, якщо мова йде про загальновідоме явище, подію чи відому особу, як наприклад, про британського принца Вільяма та його дружини Кейт Міддлтон: *And that is exactly why the royal wedding between her grandson and Kate Middleton is seen as a major watershed in the 1000-year history the British monarchy, according to most analysts* – «І саме тому, на думку більшості аналітиків, королівське весілля між онуком і Кейт Міддлтон розглядається як основний вододіл в 1000-річній історії британської монархії».

Із-за популярності королівської родини стає зрозуміло, що «онуком» – це принц Вільям. Підказкою є контекст *Kate Middleton, the British monarchy*. Номінація *'The Royal wedding'* – «королівське весілля» стала одним з ключових слів численних повідомлень і коментарів події у віртуальному просторі, широка відомість якої у світі сприяла її перетворенню на потужний бренд країн.

Весільна церемонія опинилася в центрі уваги глобальної аудиторії, оскільки ця подія стала першим королівським весіллям доби соціальних мереж: *Brand Britain has a potentially highly effective new branding device in Wills and Kate. In stark contrast to previous iterations, they come across as attractive, modern and in touch. The royal wedding is a big-budget launch* [3]. – «Бренд Великобританія має потенційно дуже ефективний новий брендинг – Уїлс і Кейт. На відміну від попередніх випадків, вони справляють привабливе, сучасне контактне враження. На королівське весілля затрачено багато коштів ... ».

З появою Кейт Міддлтон у королівській сім'ї з'явився новий термін *'Middleton story'* – «Історія Міддлтон» – *'the 'Middleton story' represents a favourable development for Britain's royals'* – «Історія Міддлтон сприяє позитивному розвитку для членів королівської родини Великобританії».

Дуже явним є намагання укладачів словників у деяких випадках обмежуватися стилістично нейтральними варіантами, що передають лише загальний зміст. Завдання ж з пошуку в українській мові достатньо експресивних та образних відтінків сленгізмів покладається на перекладача. Цей спосіб можна використовувати як для пояснення значення в словнику, так і при перекладі етнокультурних мовних одиниць в конкретному тексті. Цей вид перекладу здійснюватись шляхом пояснення окремих компонентів. (*By translation of components and additional explication*).

Pyrrhic victory – піррова перемога, (перемога, гірша за поразку): *In 2001, Microsoft won a Pyrrhic victory in its antitrust case when the Appeals Court decided the software giant was not to be broken up* [4].

Jack among the maids – Джек серед дівчат, (улюбленець жінок): *He was a Jack among the maids* [4].

Darby and Joan – Дарбі і Джоан, (пара закоханих похилого віку): *And they had been madly in love with each other like Darby and Joan* [4].

Bristol compliment – Брістольський комплімент, (подарунок, який не потрібен і тому, хто його дарує): *To take this opportunity to Bristol compliment you on your guide selection* [4].

Bilateral school – двобічна школа (поєднує в собі два типи шкіл: напр., технічну й сучасну середню): *There are eight bilateral schools in England, all of them in areas that have retained fully selective grammar schools* [4].

The upper sixth – старший шостий (випускний шостий клас у середніх школах Великобританії): *The term 'sixth form' describes the school years numbered 12 and 13, which are called the Lower Sixth and Upper Sixth by many schools* [4].

Cubbing – полювання на лисиць (у якому беруть участь мисливці-початківці й молоді собаки-гончаки): *Hunting Season is a fun and addictive arcade shooter game which revolves around the simple chronology of shooting animals using a single barrel shotgun* [4].

Question time – день запитань (у палаті громад від 14.45 до 15.30 щодня від понеділка по четвер, відповіді дають прем'єр-міністр і міністри): *Question Time Extra Time on BBC Radio 5 live* [4].

To sit on the Penniless Bench – сидіти на голій лаві, (знаходитися у стані крайньої бідності): *Penniless Bench with a broken body and broken mind Hobbles crippled into the park to sit Daily watch feeding some crumbled old bread rinds To a few friendly ...* [4].

Privy purse – приватний гаманець, (асигнування з державного бюджету на утримання монарха Великої Британії): *The Privy Purse and Treasurer's Office includes many of the organisation's support functions* [4].

To astonish the Browns – здивувати Браунів, (кинути виклик загалу): *It's all to astonish the Browns. M. P. or Election Miseries; We'er all Cutting. What's i House without a Woman; The Lord High Admiral King; Fee-Faw-Fum* [4].

From John o' Croats to Land's End – від Джона на кінець Землі, (від півночі до півдня Англії): *Land's End to John o' Groats is the traversal of the whole length of the island of Great Britain between two extremities; in the southwest and northeast* [4].

Dixie Land – Діксі Ленд, (південні штати Америки): *Home page of DUKES of Dixieland, a jazz group from New Orleans* [4].

A month of Sundays – Місяць-неділя, (дуже довгий час): *A month of Sundays in Paris, this is not the case. How can this be understood?* [4].

To play by Marquis of Queensbury rules – діяти етично, відповідно до правил (за ім'ям Маркіза Квінсберзького, який посприяв публікації збірника основних правил професійного боксу в Англії): *Marquess of Queensberry rules, code of rules that most directly influenced modern boxing* [4].

Morton's fork – вибір між двома складними альтернативами (назва виразу пішла від особливої політики оподаткування, запровадженої Лорд-канцлером Дж. Мортонем у 1487 р.): *They were in the situation of Morton's fork* [4].

Hobson's choice – примусовий вибір, або це, або нічого (за ім'ям Гобсона, власника конюшні в Кембриджі в XVI ст., який змушував своїх Клієнтів або брати крайнього до виходу коня, або ніякого): *Hobson's choice creates luxury bathrooms and is the longest standing independent retailer of bulthaup kitchens in the UK* [4].

Round Robin Hood's barn – кружним шляхом, в обхід (за ім'ям відомого англійського розбійника, який грабував багатих і допомагав бідним): *Where does the statement, "It's like running round Robin Hood's barn" originate?* [4].

According to Cocker – як за Кокером, (правильно, точно, за всіма правилами (Е. Кокер автор англійського підручника з арифметики, широко вживаного у XVII ст.): *According to Cocker - after the 17th century London engraver Edward Cocker, who was thought (wrongly it appears) to have been the author of a popular series* [4].

Bard of Avon – Бард Ейвона (Шекспір уроджений і похований у Стратфорд-на-Ейвоні): *Bard of Avon has 216 ratings and 33 reviews* [4].

Kiss of Judas – поцілунок Іуди, (зрадницький поцілунок): *The Kiss of Judas Chords by Stratovarius Learn to play guitar by chord and tabs and use our crd diagrams, transpose the key and more* [4].

Naboth's vineyard – навуфеїв виноградник, (предмет задрості, задрощів, зазіхання): *1Kgs 21 begins with the story of Naboth, who owned a vineyard next to the palace of King Ahab at Jezreel* [4].

Another Richmond in the field – ще один несподіваний суперник, супротивник (шекспірівський вираз, *King Richard III*): *Another Richmond in the field. Last week wo called attention to the then latest combination cry of the Free-trade party* [4].

Frankenstein's monster – істота чи об'єкт, який приводить в жах, або знищує свого творця (за однойменною назвою роману М. Шеллі): *Frankenstein's Monster is a tragic villain in the novel Frankenstein by Mary Shelley and many film adaptations* [4].

Walter Mitty – людина, яка живе у вигаданому для себе світі, мрійник (за ім'ям героя роману Дж. Тербера, *'The Secret Life of Walter Mitty'*): *"Hmm?" said Walter Mitty. He looked at his wife, in the seat beside him, with shocked astonishment* [4].

Canterbury story – Кентерберська історія, (довга нецікава історія): *He decides that each pilgrim will tell two Canterbury stories on the way to Canterbury* [4].

Pop corn – кукурудзяні баранці (баранці, випечені з кукурудзяного борошна). *Make the popcorn your way! Choose from 4 sizes of buckets to begin the fun!* [4].

B&B – bed and breakfast – ліжко та сніданок (готель, у якому самі власники є обслуговуючим персоналом). *Bed and Breakfast. Holiday Apartments & Rooms. From \$180/Night for 4* [4].

Підсумовуючи усе вищесказане, треба зазначити, що при перекладі спеціальної розмовної лексики необхідно дотримуватися, в основному, двох напрямків – або шукати аналогічну українську лексичну одиницю, що має приблизно таку ж експресивність (еквівалентний переклад), або тлумачити чи роз'яснювати значення, тобто використовувати описовий переклад.

Таким чином, при перекладі етнокультурних мовних одиниць, які виникли на основі реалій окремої країни, доводиться вдаватися до описового перекладу.

Список літератури

1. Слепович В. С. Курс переклада : [учебн.] / В. С. Слепович. – Минск : Тетра Системс, 2003. – 318 с.

2. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты : [учебн. пособ.] . – М : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

3. Orr W. UK Royal Wedding: Brand Britain on a ride / William Orr. UPL: <http://economictimes.indiatimes.com/features/brand-equity/uk-royal-wedding-brand-britain-on-a-ride/articleshow/8093576.cms>

4. The Mary Whitehouse Experience Encyclopedia. – London : Fourth Estate, 2001. – 160 p.

АНТИНОМІЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У РОМАНІ «ОГОЛЕНИЙ НЕРВ» СВІТЛАНИ ТАЛАН

Осьмак Ніна Дмитрівна,

кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Сучасна українська література переживає нині суттєві зміни насамперед пов'язані із тими процесами, які відбуваються у суспільному житті країни. Актуальними стають твори, написані за принципом «реального життя», в яких події відбуваються у реальному часі. Такими художніми здобутками є твори, тематика яких охоплює події, що відбуваються на Сході України з 2014 по сьогоднішній час. Чимало українських авторів звернулися до цієї проблематики: А. Кокотюха, С. Жадан, Г. Вдовиченко, С. Лойко, Б. Гуменюк та ін. Світлана Талан теж долучилася до розробки теми відображення подій українсько-російської війни та її наслідків на Сході України.

У романі «Оголений нерв» антиномія «свій» - «чужий» розкривається на прикладі долі героїв. Події війни на Сході України чітко «розвели» людей по різні сторони: «Війна скинула з облич людей маски, оголила їхні душі, зробила свій розподіл на добро і зло. Деякі мешканці зрозуміли, що самі покликали війну у свій край і, понюхавши смердючий сепаратизм, відчули, як тхне він беззаконням та анархією. Стало небезпечно будь-де-на вулиці чи вдома. Люди стали беззахисні перед бандитською кулею, обстрілами, пограбуваннями» [1, с. 430]. Чимало подій у творі розгортаються у одній родині та одному будинку, мешканці якого мають різні політичні уподобання, а тому є «чужими» один для одного: «Втім, ваше нагадування про моє місце в цьому домі не заважає мені жити в Україні, тож моя кімната – це Україна, а сусідня, ваша, нехай буде Росією» [1, с. 230].

С. Талан емоційно відтворює внутрішній стан героїні Насті, щоб передати її ставлення до подій, які відбуваються навколо. У її емоціях відчувається позиція письменниці, адже героїня для неї до останніх рядків твору є «своєю»: «Беркутівці» хотіли жити?! А Небесна Сотня, кращі сини Вітчизни, беззбройні з дерев'яними щитами, не хотіли жити?! Серед загиблих патріотів були зовсім діти! Виходить, що вони не цінували життя, що воно для них нічого не значило?! А ті «беркутівці», які були озброєні до зубів, підняли зброю на дітей України, взяли їх на приціл і безжально стріляли. Могли скласти зброю, не виконати наказ – і самі були б живі, й не оросилася б земля кров'ю невинних жертв, які лише хотіли змінити життя кожного українця на краще» [1, с. 81]. Складається враження, що це до читачів промовляє письменниця безпосередньо, адже емоції героїні поєднані із публіцистичною репортажністю С. Талан.

Проблема співвідношення «свій» - «чужий» у творі заснована на описі дружби між вісьмома підлітками, яку суттєво скоригував час і події, що

відбулися від 2014 року і далі. Письменниця неодноразово наголошує, що до цих подій дружба між ними була сильною, вони були «своїми» між собою. Про міцність такої дружби говорить навіть придумане Улею, однією з героїнь, кодове слово: «-Л- це Ляня. У – це я, Уля. Г – Генік. А – Антон. Н – Нік. Д – Денис. І – Іван. Я – Яшка. Лугандія!» [1, с. 46]. Однак із часом стосунки між друзями поступово стали змінюватися: на їх вплинули політичні уподобання і реакція кожного з героїв на події, які розгорілися у рідному місті і країні. Вони стали «чужими» у розумінні один одного.

Позиція С. Талан простежується не тільки у переконаннях Насті, її думки продовжують висловлювання інших проукраїнських персонажів. Так, Марк говорить: «...мені запам'ятався один плакат на знесеній барикаді. Там було написано «Рабів до раю не пускають». Справді, державна машина перетворила нас на покірних рабів, які повинні мовчки ходити щодня на роботу, за яку платять копійки. Нас привчили боятися міліції, прокуратори, податкової інспекції і так далі, але не навчили жити за законами» [1, с. 61]. У творі авторка відображає й роботу так званих фейків кремлівською пропагандою з «братнім народом». Це відчувається у репліках Оксани, коханої Гені, про поїздку до кращої, на її думку, країни: «Яка чужа? Ми завжди жили мирно, наші корені давно переплелися. Погоджуйся, нам там буде краще, ніж тут. Прошу тебе» [1, с. 274].

Ряд героїв твору активно підтримують проукраїнську позицію, зокрема це окремі друзі із Лугандії. Вони асоціюються із певною надією на відродження колишнього українського міста: «Їхня дружба перевірена роками, в ній нема ні фальші, ані таємниць. Лянька збирався їхати на Майдан разом з Геннадієм, але захворіла його мати...» [1, с. 41]. На противагу Ляні є веселий Яшка, з якого, як і належить кожній компанії, усі глузували: «Коли хлопці подорослішали, жартували вже обережніше, щоб не образити, бо Яшка на ділі довів свою відданість» [1, с. 41].

На «своїх» і «чужих» у творі діляться не тільки окремі герої – розпадаються цілі родини, не знаходять порозуміння між собою старше і молодше покоління. Так, у творі дуже багато подій, які проходять повз головну героїню і розкривають атмосферу зневіри, ненависті один до одного тільки за одне висловлювання. Так, свекруха Валентина Петрівна, будучи україркою, спочатку лише образливо називає українців «хохлами», а потім у результаті постійних сварок із невісткою активно висловлює свої проросійські погляди: «Та ще й фашисти! Не можна допустити на нашу землю київську хунту! Я сама кістками ляжу, а бандерівців не пущу на донбаську землю!» [1, с. 35]. Врешті свекруха виїхала до Росії у пошуках «кращого життя на чужині» [1, с. 35]. І таких прикладів чимало, коли колишні найкращі друзі вмить, якщо це стосувалося національності чи висловлювання щодо України ставали по різні сторони барикад.

Особливим змістом наповнена важлива художня деталь – лист друга дитинства головному героєві. У ньому – сенс буття кожного із колишніх друзів, доля яких розвела по різні сторони барикад: «Уже нема тієї Лугандії, яку ми собі створили. Життя внесло корективи в наші плани, а війна взагалі їх перекреслила. Яшки вже не буде з нами – він продався за тридцять срібників. Загинув наш

добряк Льончик. ...Антон просто втік з міста, але маю надію, що не забув про нашу домовленість і приїде..Хотілося б, щоб з вами був Іван. Розумію, що він воює на іншому боці, але він таки вірить у те, що збудує нове життя в Новоросії» [1, с. 509]. Авторка таким чином виводить певну філософську тезу – все у житті має відносний характер, адже стає зрозуміло, що події, які відбулися на Сході України настільки вплинули на долі друзів, що всі вони зі «своїх» стали одним одному «чужими». Час, який здавалося б, на перший погляд, є вічний, все скоригував, адже, стає зрозуміло, що Лугандії у першому варіанті ніколи не буде – всі змінилися, змінилася країна і люди, яких «обпалила війна».

Однак, незважаючи на все, фінал твору – оптимістичний, адже надія на відновлення зруйнованого життя політичними амбіціями і війною є. Вона, на думку С. Талан, асоціюється із «своїми» для неї Улі, Льоні та Геннадія, які залишилися українськими патріотами і своїми діями посприяли впевненості мешканців міста у відродженні української влади.

Список літератури

Талан С. Оголений нерв: роман; передм. О. Хвостової. 2-ге вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2017. 544 с.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Хамазюк Ольга Миколаївна,

Старший викладач кафедри іноземних мов
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Петраш Анжела Іванівна,

Викладач кафедри іноземних мов
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Викладання іноземних мов вимагає витонченої та добре організованої підготовки кваліфікованих та досвідчених викладачів, використання ними ефективних сучасних методик і технік, які можуть вплинути як на викладення матеріалу викладачем, так і на створення правильної атмосфери та подальше розуміння його курсантами. Більше того, багато нових прийомів та технологій можуть залучити курсантів до такої міри, щоб вони самі зацікавилися іноземною мовою.

Вітчизняні підручники часто рясніють відірваними від реального стану справ текстами, нудними вправами та аудіо записами. Проте курсантів не цікавить традиційне пояснення нових граматичних форм. Більш цікаву та значну користь у навчальному процесі для них може мати використання Інтернету, медіа, мультимедії та презентацій, тобто інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Інтернет є джерелом нескінченної інформації і пропонує різноманітні веб-сайти, які можуть нам у цьому допомогти. Одні з них пропонують онлайн-тести, словники, випускні іспити, ілюстровані книги з відповідними компакт-дисками для навчання, пісні та відео, історії та веселі вправи, як то, Oxford University Press (www.oup.com/elt/sk) інші, як то, наприклад, Cambridge University Press (www.cambridge.org/elt/cz), - різні книги для викладачів та студентів, он-лайн словники, вправи та тести. Існують також веб-сайти, що допомагають у вивченні та засвоєнні нового лексичного матеріалу навчаємими, наприклад, Quizlet (<https://quizlet.com/>) та Kahoot! (<https://kahoot.com/>).

Крім того, існує багато веб-сайтів, позначених логотипом «CEFR» (Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою), які можуть стати чудовою підмогою у навчанні англійської мови. Головною метою є вивчення іноземної мови так само, як коли ми вивчаємо рідну мову. Тобто, через спілкування та застосування мовних навиків на практиці, які є одними з основних прийомів вивчення будь-якої іноземної мови.

Разом з тим, потрібно зазначити, що викладачам не слід забувати і про класичний метод викладання навчального предмета. Однак доцільно поєднувати його з інноваційними елементами навчання, так як по-перше, це створює для

навчаємих приємнішу атмосферу на занятті, а по-друге, допомагає їм краще засвоювати інформацію занять, прослуховуючи розмовну іноземну мову. Саме аудіювання допомагає курсантам вловити і вивчити правильну вимову та, відповідно, покращити свій рівень спілкування іноземною мовою завдяки засвоєнню нового словникового запасу.

Разом з тим, необхідно зазначити, що якщо сучасні технології використовуються неправильно, вони можуть нашкодити обом сторонам. Технічні навички викладачів і студентів неодмінно повинні постійно розвиватися і вдосконалюватися. Також слід зазначити, що повна заміна традиційних методів методами із застосуванням сучасних технологій неможлива. Викладач, а також курсант є невід'ємною частиною навчального процесу.

Отже, можемо зробити висновок, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчання іноземних мов призводить до упорядкування та диверсифікації навчального процесу. Викладачі та курсанти мають доступ до нескінченної кількості інформації, яка допомагає їм у навчанні. Разом з тим, їх потрібно використовувати помірно та у поєднанні з традиційними методами навчання, так як лише таке поєднання дозволить створити правильну атмосферу для сприйняття навчаємими запропонованого викладачем матеріалу.

Список літератури:

1. Oxford University Press. URL: www.oup.com/elt/sk (дата звернення: 26.10.2021).
2. Cambridge University Press. URL: www.cambridge.org/elt/cz (дата звернення: 26.10.2021).
3. Quizlet. URL: <https://quizlet.com/> (дата звернення: 26.10.2021).
4. Kahoot!. URL: <https://kahoot.com/> (дата звернення: 26.10.2021).

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Харчук Лілія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, старший викладач катедри української мови,
Національний університет «Львівська політехніка»

На сучасному етапі розвитку термінознавства простежуємо стійку тенденцію у дослідженні різних галузевих терміносистем, які вважають більш систематизованими, ніж загальнолітературна лексика. Погоджуємось, що термінолексика є краще структурованою за певними класифікаційними особливостями, що є передумовою появи системи, а системність термінології забезпечує можливість свідомого формування, продуктивного втручання з боку науковців в організацію терміносистем.

Система галузевих термінів – це певна множинність взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність, наділену інтегральними властивостями і закономірностями [1]. Українська електроенергетична терміносистема, як будь-яка лексико-семантична система, також ґрунтується на парадигматичних відношеннях. Як зазначає О. Селіванова, це тип зв'язків у мовній системі, що встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць і унеможливають їхнє одночасне вживання в певній позиції [2]. Л. Єльмслев, який увів до наукового обігу термін парадигматичні відношення, визначає парадигматику як один із двох аспектів системного вивчення мови, який визначається виділенням та протиставленням двох типів відношень між елементами і/або одиницями мови: парадигматичними та синтагматичними [3]. В сучасній лінгвістиці виділяють морфологічну, синтаксичну та лексичну парадигму, а також виокремлюють її основні типи і класи: тематичні групи, синонімні ряди, антонімні пари, гіперо-гіпонімні групи тощо.

Парадигматичні відношення між термінами є визначальними в їхній системній організації, що є однією з основних характеристик таких одиниць, оскільки свого термінного значення лексеми набувають саме в терміносистемі.

Аналіз лексико-семантичних процесів в українській електроенергетичній термінології дав змогу констатувати, що системна організація досліджуваної терміносистеми однозначно посилюється процесами синонімії, антонімії, полісемії.

Наявність синонімії та варіантності в електроенергетичній термінології спричинено низкою причин: паралельним уживанням запозиченого й питомого терміна, що зумовлено практичною навчально-виробничою потребою замінити малозрозуміле запозичене слово українським відповідником; наявністю значеннєвих синонімів, що зумовлено різними підходами до найменування в середовищі фахівців; наданням переваги коротким формам, зручним для спілкування в процесі навчально-наукової діяльності, що продукує синонімію й варіантність різних структурних типів, наприклад, *фідер – лінія живлення*;

блискавкозахисний трос – грозозахисний трос – повітряний заземлюваний провід; пробій ізоляції – пошкодження ізоляції; електроенергетична система – електроенергетика; державна районна електрична станція – державна районна електростанція – ДРЕС тощо [4].

Антонімія в українській електроенергетичній терміносистемі є однією із суттєвих ознак системності. Зважаючи на неоднорідність української електроенергетичної термінології за складом, структурою й ступенем протилежності на рівні антонімних відношень електроенергетичні терміни можна покласифікувати за планом вираження, за їхніми поняттєво-семантичними зв'язками, за обсягом протиставлюваної семантики членів таких пар. Отож, аналіз антонімних відношень в електроенергетичній термінології показав, що більшість антонімів є видовими, також простежується наявність лексичної і поняттєвої антонімії. На рівні поняттєво-семантичних зв'язків антонімія в електроенергетичній термінології представлена контрадикторними антонімами, які переважають у цій галузі, а також комплементарними, поодинокими векторними й координатними антонімами. Наприклад, *приєднання – роз'єднання, аварійний – протиаварійний, передавальна частина енергосистеми – приймальна частина енергосистеми, ВРУ (відкрита розподільча установка) – ЗРУ (закрита розподільча установка), надлишок потужності – дефіцит потужності, замкнені кільцеві та змішані мережі – розімкнені кільцеві та змішані мережі* тощо [5].

Допустимість у термінології основних лексико-семантичних процесів, що характерні для загальнолітературної мови, – досі актуальна й дискусійна проблема в сучасному термінознавстві. За ідеальних умов принципова однозначність у межах певної термінології залишається однією з головних вимог до терміна. Однак результати ґрунтовних досліджень галузевих терміносистем доводять, що явище полісемії є поширеним у термінології [6].

Наявність полісемійних номінацій в українській електроенергетичній терміносистемі доводить взаємодію і тісний зв'язок української електроенергетичної термінології зі загальноновживаною лексикою. Проаналізований матеріал дав змогу виокремити і внутрішньосистемну, і міжсистемну, і зовнішньосистемну полісемію в межах досліджуваної метамови. Наприклад, внутрішньосистемна полісемія: *заземлювач, енергетика, симетричний елемент кола*; міжсистемна (міжгалузєва) полісемія: *індуктивний, фаза, фідер, захист, затискач, ізолятор*; зовнішньосистемна полісемія: *аварія, земля, корона, ізоляція, похибка, пробій* тощо [6].

Актуальним з погляду сучасної лінгвістики є дослідження професійної і жаргонної лексики, яка активно функціює в галузі електроенергетики. Професіоналізми і професійні жаргонізми утворено під впливом різних чинників, серед яких особливо вирізняється власна інтерпретація деяких термінів у середовищі електроенергетиків-практиків, наприклад, *щитова, Буришинське море, Буришинський энергоострів, Буришинський «острів», кабефешка, оливник, капіталка* тощо [7].

Уживання професіоналізмів та професійних жаргонізмів поряд з електроенергетичною термінологією в професійній комунікації

електроенергетиків вкотре засвідчило, що на досліджувану термінологію поширюються загальні принципи структури літературної мови. Виникнення й поширеність професіоналізмів та професійних жаргонізмів зумовлено прагненням фахівців-електроенергетиків до спрощення професійної комунікації.

Отже, дослідження лексико-семантичних процесів в українській електроенергетичній терміносистемі дало змогу зробити висновок, що її системна організація безперечно посилюється лексико-семантичними процесами синонімії, антонімії, полісемії. Це дає підстави констатувати, що особливості системної організації досліджуваної терміносистеми підтверджують закономірність її виокремлення як вагомого складника підсистеми загальнолітературної мови.

Список літератури:

1. Українське термінознавство: Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 215 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
3. Ельмслєв Л. Прологомени к теории языка. Москва: КомКнига, 2006. 248 с.
4. Харчук Л. В. Явища синонімії та варіантності в українській електроенергетичній терміносистемі. Термінологічний вісник: Зб. наук. праць. / Відп. ред. В. Л. Іващенко. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2015. Вип. 3 (2). С. 184–190.
5. Харчук Л. Явище антонімії в українській електроенергетичній терміносистемі. Science and Education a New Dimension. Philology, III (16), Issue 70, 2015. P. 91–93.
6. Куньч З. Й., Харчук Л. В. Полісемія в українській електроенергетичній термінології. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 77–81.
7. Куньч З., Харчук Л. Семантичний потенціал електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 61–65.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ МЕГАПОЛІСІ

Поляруш Борис Юрійович,

к.філос.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

На початку листопада 2021р. у Глазго відбудеться двадцять шоста сесія Конференції ООН по зміні клімату, яку дехто вже називає останнім шансом для країн Заходу і Сходу узгодити заходи для гальмування процесу глобального потепління. На саміті мали б підвести підсумок виконання цілей Паризької угоди щодо зміни клімату. Наслідки виявилися незадовільними. 30 жовтня на зустрічі керівників 20 провідних країн світу, на які припадає 80% викидів парникових газів, були прийняті доленосні екологічні рішення.

Так лідери 20-ки закликали вжити заходів для обмеження зростання глобального потепління до рівня 1,5°C. Учасники зустрічі також визнали необхідність досягнення виходу на нульовий показник використання вуглецю до середини XXI століття. Окрім цього вони зобов'язалися до кінця цього року припинити міжнародне державне фінансування закордонних вугільних електростанцій. Для досягнення цих показників потрібні радикальні заходи: істотне зменшення вирубки лісів, скорочення використання вугілля, заборона автомобілів з двигунами внутрішнього згоряння і т. п. Очевидно, що досягнути цього протягом 20-30 років досить важко. Для такої рішучої зеленої революції у провідних країн немає ні економічних можливостей, ні політичної волі керівництва.

Основна маса сучасних підприємств зосереджена у великих містах, а тому саме тут основне поле боротьби, з одної сторони за право і надалі використовувати промислові можливості цих центрів, а з іншої – необхідність боротьби із шкідливими викидами, які не дають зобов'язання взяті на себе провідними державами. В такому разі ми раз за разом спостерігаємо, як прекрасні мрії про зелену революцію відкидаються в боротьбі з утилітарною необхідністю забезпечити певний рівень споживання в сучасних мегаполісах. Ми можемо констатувати зростаюче протиріччя між зеленими деклараціями і реальною поведінкою людини в сучасному місті.

Жителі мегаполісів не готові платити високу ціну за зелену складову в кожному побутовому товарі, тому що саме тут уряди мають знайти гроші для вирішення екологічних проблеми в слабorozвинених країнах. Городяни західних мегаполісів мають заплатити за зелену революцію у всьому світі. Виникає риторичне питання, чи готові вони це зробити? На даному етапі йде боротьба за те, щоб забезпечити екологічні заходи у повсякденній поведінці сучасного

городянина. На такі заходи більшість городян Західної Європи готові вже сьогодні, а фінансувати зелену революцію у слаборозвинених країн – ні.

Ковідна криза мала б нібито дати шанс прискоренню екологічних перетворень, прискоренню формування екологічної свідомості більшості городян в розвинених країнах. А насправді ця криза сприяла збільшенню соціального егоїзму. Вставши перед вибором: продовжувати екологічні перетворення на фоні нестачі газу чи необхідності знову використовувати вугілля для опалення, більшість зробить однозначний вибір на користь вугілля, використання якого призведе до збільшення викидів.

Але уряди Китаю, Індії та інших країн, які не так давно вступили на шлях бурхливого промислового розвитку не готові прийняти умови «зеленої революції». На нашу думку, ситуація зміниться під тиском знизу, з боку екологічно свідомих городян. Саме вони мають здійснити зелену революцію в умах більшості населення, а саме городяни не тільки розвинутих країн, а і таких що розвиваються, спроможні прийняти екологічні цінності не на рівні декларацій, а й у повсякденному житті.

Ще на початку 70-х років ХХ ст. виникла концепція «глибинної екології», яку запропонував норвезький філософ А.Несс. Саме в його роботах закладені філософські основи екологічного ставлення людини до оточуючого нас світу. А.Несс поставив питання про визнання важливості якості життя, яке має базуватися на системі певних цінностей. Високі стандарти споживання не можуть бути самоціллю, вважав А.Несс.[1, с.96] Екофілософ заперечував необмежений антропоцентризм, який згубно впливає на якість життя людей в сучасному суспільстві і великому місті зокрема. Він критикував теоретиків урбанізму, які недостатньо враховували в своїх концепціях вимоги до соціального простору у містах, що призводить до поширення невротичних захворювань городян, підвищення їхньої агресивності. Зростання кількості населення у великих містах має наслідком звуження соціального простору у містах, необхідності для людини обмежити його до місць власного проживання. Все це загострюється в умовах ковідної епідемії, яка сприяє соціальній ізоляції людини, перенесенню її соціального життя у віртуальну реальність.

На нашу думку, незважаючи на складнощі процесу трансформації свідомості сучасного жителя міста і становлення його екологічної свідомості зокрема, цей процес не буде зупинений. Зелене перетворення сучасної економіки, бізнесу, освіти, політики і культури буде сприяти екологізації свідомості всіх людей як в розвинутих країнах і в першу чергу у великих містах, локомотивах всіх соціальних перетворень, так і в країнах що розвиваються.

Список літератури

1. Naess A . The shallow and the deep: long-range ecology movement. Inquiry 16. 1973. P. 95-100 – Режим доступу:
<https://iseethics.files.wordpress.com/2013/02/naess-arne-the-shallow-and-the-deep-long-range-ecology-movement.pdf>

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ У МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Бовдир Олена Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних дисциплін
Херсонський інститут МАУП

Вельдбрехт Олена Олександрівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін
Херсонський інститут МАУП

Гончаренко Любов Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін
Херсонський інститут МАУП

Самкова Олеся Миколаївна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін
Херсонський інститут МАУП

Храпко Тетяна Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін
Херсонський інститут МАУП

Професійна діяльність кожної людини потребує компетентного її виконання. Від цього залежить якість роботи та її ефективність. Тому кожному варто визначити пріоритети в обраній сфері діяльності.

Для студентів закладів вищої освіти це важливий аспект, адже саме у процесі навчання закладаються як теоретичні, так і практичні основи орієнтування в майбутній професії.

Важливу роль для студентів відіграє усвідомлення головних засад історії психології як дисципліни, що здійснює аналіз виникнення і подальший розвиток наукових знань про психіку; аналіз і розуміння міждисциплінарних зв'язків між історією психології та іншими науками, розкриття тих взаємозв'язків, від яких залежать досягнення психології; з'ясування залежності зародження та сприйняття знань від соціальних, культурних та ідеологічних впливів на наукову

творчість [1]. Таке розуміння стане спрямовальним стимулом для подальшої грамотної орієнтації у професійній сфері.

Оскільки, зараз прогресивний розвиток суспільства пов'язаний із підвищенням ролі людського фактора в системі професійної діяльності, то за рахунок технічних і технологічних перетворень удосконалення праці не забезпечує повною мірою необхідного рівня її ефективності. Тому підвищення інформаційного, психологічного та соціального навантаження на людину-трудівника висуває особливі вимоги до організації як процесу праці, так і суб'єкта трудової діяльності. Це ставить перед наукою завдання дослідження психофізіологічних особливостей людини.

Історія психології сприяє розумінню студентами того, що формування знань з психологічних особливостей трудової діяльності має глибоке минуле. А поняття про взаємодію людини і знаряддя праці настільки ж давнє, як і саме людство. Ще у давні часи люди зрозуміли, що, видозмінюючи об'єкти навколишнього середовища, з якими їм доводиться взаємодіяти, можна значно підвищити ефективність своєї діяльності. Зокрема, коли давня людина відбивала край гальки, щоб посилити ріжучу поверхню каменю, вона створювала не тільки перше знаряддя, але і перше знання про зв'язок знаряддя і можливостей людини в зручності його використання.

Разом з тим студенти під час вивчення історії психології мають можливість отримати знання про особливості становлення психологічних знань на різних етапах становлення розвитку науки, здобути навичок об'єктивного аналізу суті психологічних категорій на різних історичних етапах з урахуванням їх сучасного звучання, а також навичок прогнозування подальшого розвитку психологічної науки, сформувані розуміння історичних основ і передумов становлення психологічних знань [2]. У майбутній професійній діяльності такі знання нададуть можливість правильно орієнтуватися в обраній сфері й визначати основні вектори в роботі.

Також важливими для подальшої професії будуть знання про взаємозв'язок та місце історії психології серед інших галузей психології категорії та поняття, термінологію; зміст та особливості розвитку наукових знань з проблем психології, які є актуальними для професійної діяльності; фактори та умови формування, становлення та еволюції психологічних ідей, способи та умови їх використання в практичній діяльності психологів.

Майбутня професійна діяльність потребує й набуття певних умінь, для ефективної її реалізації, зокрема вміння відтворювати основні поняття та категорії, а також психологічні особливості професійної діяльності пов'язані з її предметом; орієнтуватися в системі наукових поглядів на природу психічного; довільно використовувати засвоєні знання щодо розв'язання типових ситуацій, котрі можуть виникати під час виконання службових завдань; знаходити шляхи розв'язання нетипових задач, що виникають під час здійснення професійної діяльності; забезпечувати систематизацію наявних знань для ефективного засвоєння нової інформації; створювати та вирішувати проблемні ситуації; самостійно ставити нові навчальні цілі, здійснювати пізнавальну рефлексію, методично вивчати, аналізувати та практично застосовувати основні компоненти

історії психології як науки; переосмислювати наявні знання стосовно нових фактів; адаптувати раніше отриманий досвід до змінних умов та нестандартних ситуацій; варіативно розв'язувати професійні завдання; самостійно вести експериментальну, науково-дослідницьку діяльність, здійснювати інформаційний пошук наукових джерел з психології та працювати з ними, використовувати теоретичні знання для оцінки внеску психологічних вчень різних часів для сучасного розвитку психологічної думки.

Зважаючи на те, що історія психології спрямована на збагачення і поглиблення психологічних знань майбутнього психолога, підвищення рівня його психологічної компетентності, вона також забезпечує отримання низки знань умінь, навичок, установок необхідних для подальшого здійснення професійної діяльності.

Список літератури:

1. Історія психології: курс лекцій: навчальний посібник / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2012. 209 с.
2. Історія психології/укладач Н. В. Гриньова
URL:<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/173/1/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.pdf> (дата звернення 15.10.2021)

ВПЛИВ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ НА СЕКСУАЛЬНУ ФУНКЦІЮ У МОРЯКІВ

Бондаревич Світлана Майславівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Котляр Людмила Іванівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Чендарогло Сергій Васильович

Студент III курсу
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Професія моряка це - специфічний спосіб життя, до якого потрібно бути готовим і фізично, і морально. Явища, вплив і інші процеси, пов'язані з діяльністю людини на морі викликають небажані наслідки для здоров'я людини. Подібна специфіка роботи призводить до того, що адаптаційні сили організму виснажуються і починаються збої на рівні нервової, імунної, ендокринної, травної, сексуальної, опорно-рухової систем [1, с. 49-56; 2].

Згідно думки У. Кеннона, людина еволюційно не розрахована на тривалі в часу стреси [3, с. 103-105]. Реакції мобілізації при стресі супроводжуються підвищенням рівня адреналіну, рівня цукру, активізацією симпатичного відділу нервової системи і збільшенням рівня надниркових гормонів та ін. При цьому, відповідно, знижується рівень статевих гормонів: чим більше надниркових гормонів, тим менше статевих і навпаки [3, с. 103-105]. Тому, в момент стресу сексуальність гальмується як по гормональним, так і, по психологічним механізмам.

Психосоматичні механізми розвитку виявлено та описано при багатьох захворюваннях, але в сексології даний підхід розглянуто не достатньо.

Множинність мотиваційних схем сексуальної поведінки має на увазі її складність [6]. Індивідуальні особливості сексуальних реакцій і любовних почуттів при їх порушенні нерідко призводить до різних психосоматичних порушень і, як наслідок, до сексуальних розладів.

Актуальність дослідження: Вивчення вегетативного оформлення емоційних реакцій, з провідною роллю психо-емоційних порушень в походженні сексуальних розладів та психогенний характер формування сексуальних дисфункцій є досить актуальним та потребує збільшення наукових досліджень що до сексуальних розладів.

Мета дослідження: психосоматичні розлади та порушення сексуальної активності як відображення проявів порушень у функціонуванні всього організму людини.

Об'єкт дослідження:

Психологічні особливості сексуальних розладів при психосоматичних порушеннях.

Завдання дослідження:

1. на основі літературних джерел провести аналіз про несприятливі фактори умов праці моряків, які призводять до психосоматичних та сексуальних розладів;
2. виявити зв'язок між проявами порушень сексуального здоров'я і впливом різних несприятливих факторів;
3. визначити роль взаємовпливу та взаємозв'язку між фактором стресу і його проявом при формуванні розладів сексуального здоров'я;
4. висновки.

За даними наукових статей та монографій, будь-яке стандартне психоемоційне навантаження має несприятливе стресорне напруження, індивідуальна реакція на яке може змінюватися в широкому діапазоні величин в залежності від типу вищої нервової діяльності, вегетативного реагування, відображаючи психофізіологічний статус і функціональні резерви організму. Вибір органу (або системи органів) при психосоматичних захворюваннях базується або на теорії «слабкої ланки», або має змістовне психоаналітичне значення («мова органів»). Біологічно слабкою ланкою в сексуальній сфері чоловіків стає слабка статева конституція [4, с.66–73; 5, с.47–56].

Однак, коли людина успішно виходить зі стресу, то вона опиняється в ситуації переможця, відчуває емоцію радості та щастя. Позитивна емоція при виході зі стресу супроводжується підвищенням рівня «гормонів задоволення» та активацією парасимпатичної нервової системи. В іншому випадку, коли стрес триває довго, не приводить до успіху і не дає позитивні емоції, самі стреси носять не фізичний характер, при яких адреналін і цукор крові «спалюються» при м'язовій роботі, а психічний характер. Такі стреси переходять у стадію виснаження (дистрес) і знижують сексуальність [8].

Психосоматичні розлади і сексуальність тісно пов'язані, а тривалий психоемоційний стрес може або провокувати приховані хронічні соматичні розлади, або їх витіснити і замінити через прояви психопатологічного характеру. Тому, при тривалих, затяжних стресах сексуальність може як страждати, так може ставати патологічною і давати початок психосоматичних захворювань.

Дослідження вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, базувалися на вивченні зв'язку між психосоматичними розладами і обміном речовин, нервовою системою і порушенням функціонування внутрішніх органів. В результаті, виявлено, що психосоматичні розлади, які проявляються порушеннями з боку сексуальної активності це відображення прояв порушень у функціонуванні всього організму людини.

В результаті було виявлено, що психосоматичні розлади, які проявляються порушеннями з боку сексуальної активності це відображення проявів порушень у функціонуванні всього організму людини.

Однак сексуальна активність людини сама по собі є однією зі сторін особистості, опис якої завжди буде неповним без вивчення життєвого світу особистості в цілому у взаємодії її з конкретними життєвими ситуаціями, від яких залежать зміст і сенс її діяльності у наступний час.

Ізоляція моряків від суспільства і «великої землі», з огляду на специфіку роботи, дуже негативно впливає на їх психологічне та фізичне здоров'я. Утримання з його наслідками - проблема багатьох моряків [1, с. 49-56; 2].

Сама сексуальна близькість приносить в життя кожної людини багато користі. Через її відсутність - погіршується стан імунної системи. Так, за результатами досліджень вчених, у людей з насиченою статевим життям імунітет краще на 33% в порівнянні з тими, у кого секс відсутній [6-8].

Коли в житті людини немає сексу, знижується рівень серотоніну (гормон щастя), а кортизолу (гормон стресу) - зростає. Дослідники стверджують, що після сексу люди швидше і легше справляються зі стресовими ситуаціями. Без сексу люди починають відчувати себе менш привабливими для себе та інших. Нерідко пропадає впевненість в собі [5, с. 66-73; 6, с.47-56].

Під поняттям «нормальне» здоров'я, дослідники розуміють таке становище організму, яке необхідне для гарного фізичного, а також психічного і соціального самопочуття.

Залежно від змісту, від того, які саме потреба задовольняє сексуальну поведінку, інтимна близькість може бути:

1. Засобом релаксації, розрядки статевої напруги. Це елементарна форма сексуального задоволення, коли акцент робиться на фізіологічні потреби суб'єкта, а якості партнера майже байдужі.

2. Засобом прокреації - дітонародження, коли важливий не стільки процес, скільки його кінцевий результат. Еротичні міркування відіграють тут незначну роль, зате дуже важливі соціальні або природні якості «виробника».

3. Засобом рекреації - чуттєвої насолоди, яка виступає як мета. Рекреативна мотивація відтіняє ігрові аспекти сексу. Психологічна інтимність при цьому не обов'язкова, сексуальне задоволення партнера входить в «правила гри» лише як середовище збільшити власне задоволення.

4. Засобом пізнання, задоволенням статевої цікавості.

5. Засобом комунікації, коли статева близькість стає методом психологічної близькості двох особистостей, виходом з самотності.

6. Засобом сексуального самоствердження, коли на перший план виходить потреба індивіда перевірити чи довести самому собі та іншому, що він може залучати, подобатися, сексуально задовольняти. Це питання виникає у дорослих з почуттям тривоги і невпевненості в собі.

7. Засобом досягнення якихось внесексуальних цілей, наприклад матеріальних вигод (шлюб за розрахунком) або підвищення свого соціального статусу і престижу в очах оточуючих.

8. Засобом підтримки певного ритуалу або звички. Але подружні стосунки часто не мають еротичного змісту, але набувають стійкості і стабільності існуючих відносин.

9. Засобом компенсації, заміни якихось інших, яких бракує емоційності або способів інших емоційного задоволення [6].

В.В. Кришталь вважає, що у багатьох подружніх пар інтенсивність статевого життя і задоволеність її якістю з плином часу знижуються, причому не внаслідок старіння подружжя - часто це відбувається вже в перші роки шлюбу і у молодих людей, - а в результаті рутинізації їх взаємовідносин, з яких зникають радість відкриття, новизна, спонтанність. Сексуальна незадоволеність і дисгармонія - одна з істотних причин розлучень і нервових захворювань; за даними автора, сімейно-побутові, в тому числі і сексуальні, труднощі характерні для 65% неврологічних хворих [6].

За даними авторів, будь-які недоліки у фізичному і психічному станах, що тягнуть за собою порушення гармонійних сексуальних відносин, визначають терміном «сексуальна дисгармонія». Самі по собі сексуальні дисгармонії не є захворюваннями в повному сенсі цього слова, а відносяться скоріше до предхвороб, які в певних умовах можуть розвинути у функціональні статеві розлади [6-9, с.42-50].

Сексуальна дисгармонія може бути обумовлена недостатньою привабливістю партнера. Творчий партнерський союз багато в чому ґрунтується на обізнаності про потреби та очікування (експектацій) один одного і на прагненні їх задовольнити. Максимальне задоволення, у міру можливості, експектації людини завжди веде до збагачення обох партнерів, що дають і беруть. Егоїзм в спільному житті призводить до порушення не тільки сексуальних контактів, але і за великим рахунком перешкоджає встановленню глибоких людських відносин, тому це поняття нерідко розглядається як девіантною ознака. Необхідна оцінка рівня розвитку і зрілості окремих сторін особистості і визначення ступеня дисгармонії між окремими її сторонами мають велике значення.

Як вважає автор, одним з вихідних ознак сексуальної дисгармонії можна вважати помилки у виборі партнерів. Невідповідність може захопити внесексуальні сфери спільного життя, однак вплив на сексуальні відносини виявляється як би опосередкованим [6].

Таким чином, в дослідженнях вітчизняних сексологів виділяють множинність мотиваційних схем сексуальної поведінки яка має на увазі її складність. Індивідуальні особливості сексуальних реакцій і любовних почуттів при їх порушенні нерідко призводить до різних психосоматичних порушень і, як наслідок призводить до сексуальних розладів.

Дослідники звертають увагу, що, такі детермінанти як: навколишнє середовище, конституціональні особливості, спадковість і індивідуально-психологічні особливості особистості стають каталізатором багатьох психосоматичних розладів [6; 10, с. 52-60].

Як вважає А. Кемпінські, сучасна епоха з її невротичними рисами, високий рівень цивілізації в більшій мірі сприяють загостренню стресових факторів і спустошення (фрустрації), що в результаті призводить до появи або загострення психосоматичних розладів [8]. На його думку, такі характерні симптоми як втома і дратівливість є виразом неправильного функціонування центральної нервової

системи. До осьових симптомів автор зараховує фобії, вегетативні порушення, егоцентризм і симптом зачарованого кола, з них він виділяє чотири типи фобій: 1) біологічний страх, що з'являється в результаті загрози двом основним біологічним законам, тобто збереженню власного життя і життя виду; 2) суспільний страх, що з'являється в ситуації, що загрожує осудом громадськості; 3) моральний страх, викликаний загрозою з боку інтерналізованості громадського відображення (совість - *superego*); 4) дезінтеграційний страх, що з'являється при кожному порушенні існуючої структури інтеграції з навколишнім середовищем.

Наприклад, Ф. Александер при дослідженні психосоматичних розладів, припустив, що психіка людини має специфічну схильність до певної реакції на стресову подію, наприклад, критичне ставлення оточуючих до діяльності людини або ж суперництво [8]. А, в своїх дослідженнях Міллер, також приділяв особливу увагу емоційним конфліктам і суперництва, зокрема, критиці з боку оточуючих до діяльності людини або ж труднощі в збереженні їм лідируючої [3, с. 103-105]. Дослідження вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, базувалися на вивченні зв'язку між психосоматичними розладами і обміном речовин, нервовою системою і порушенням функціонування внутрішніх органів. В результаті, виявлено, що психосоматичні розлади, що проявляються порушеннями з боку сексуальної активності це відображення прояв порушень у функціонуванні всього організму людини.

Російські вчені в своїх дослідженнях формування психосоматичних порушень спиралися на положення провідних нейрофізіологів - І. М. Сеченова, І. П. Павлова про зв'язок між центральною нервовою системою і її периферійними аналізаторами, спираючись в своїх дослідженнях на базові положення про роль умовних рефлексів у життєдіяльності людини, а також - ролі першої, і, особливо, другий сигнальних систем. Отже нервова система встановлює зв'язки і співвідношення як між органами самого організму, так і між організмом і зовнішнім світом [3, с. 103-105].

На думку вчених, дуже часто в генезі психосоматичних проявів задіяна так звана тріада: психіка; тіло (конституція); соціальний аспект (зв'язок із зовнішнім світом може проявитися у вигляді інфекції). Велике значення має визначення ролі афективної патології в походженні і розвитку психосоматичних порушень. А, ранніми ознаками патологічної, збоченої реактивності нервової системи є розлади з боку сексуальної діяльності.

Висновки

Таким чином, аналіз літературних джерел показав, що праця плавскладу під впливом факторів суднового середовища викликає в організмі значну напругу всіх адаптаційних систем з можливим порушенням функціонального стану основних регуляторних систем, яка призводить до погіршення стану здоров'я і зниження працездатності.

Показано, що при тривалих, затяжних стресах сексуальність буде страждати, і реакції мобілізації виходитимуть за природні фізіологічні межі, тобто можуть ставати патологічними і давати початок психосоматичним захворюванням.

Визначено, що психосоматичні розлади, які проявляються порушеннями з боку сексуальної активності це відображення проявів порушень у функціонуванні всього організму людини.

Психосоматичні розлади і сексуальність тісно пов'язані, а тривалий психо-емоційний стрес може або провокувати приховані хронічні соматичні розлади, або їх витіснити і замінити через прояви психопатологічного характеру сексуальних розладів.

Дані дослідження можуть служити для різних завдань діагностики, при профілактичному або психокоррекційному впливі, при синтезі систем управління здоров'ям для створення моделей діагностично-терапевтичних процесів різних видів психосоматичних порушень.

Список літератури

1. Кубасов Р. В. Условия жизнедеятельности экипажа на борту морского судна (обзор литературы) / Вестник Государственного университета морского и речного флота имени адмирала С. О. Макарова, 2016. №2(36). С. 49-56. DOI: 10.21821/2309-5180-2016-8-2-49-56
2. Колегаєв М.А., Іванов Б.Н., Басанец Н.Г. Безопасность жизнедеятельности и выживание на море: Учеб пособие / Под ред. В.В. Пономаренко. Одесса: ОНМА, 2007. 352 с.
3. Рымина Т.Н., Пятырова Е.В. Особенности воздействия стресса на работников плавсостава в условиях работы в море. / Здоровье. Медицинская экология. Наука, 2014. №4(58). С. 103-105.
4. Панов Б.В., Балабан С.В., Чебан С.Г., Самысько Д.Б., Лисобей В.А. Состояние здоровья моряков по результатам предварительных и периодических осмотров. Сообщение первое: медико-статистическая характеристика моряков / Актуальные проблемы транспортной медицины, 2013. № 3 (33). С.66–73.
5. Панов Б.В., Балабан С.В., Чебан С.Г., Самысько Д.Б., Лисобей В.А. Состояние здоровья моряков по результатам предварительных и периодических осмотров. Сообщение второе: показатели заболеваемости моряков разных возрастных и стажевых групп / Актуальные проблемы транспортной медицины, 2013. № 3 (34). С.47–56.
6. Кришталь В.В., Григорян СР. Сексология. В 4-х частях. - М. : Акад. сексологических исследований, 1999.
7. Діденко СВ. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. - Київ: Арістей, 2003.
8. Кемпински А. Психопатология неврозов. / Польское медицинское издательство. Варшава. : 1975. 400 с.
9. Бондаревич С.М. Психо-физиологические показатели сексуальной активности в пожилом возрасте и ранняя диагностика нарушений половой сферы. / Psihologie revistă științifico-practică, 2018, nr. 3-4 (33) (Republicii Moldova) ISSN 1857-2502; ISSNE 2537-6276. Categoria B. С. 42 - 50.
10. Бондаревич С.М. Психологические особенности формирования психосоматических расстройств у плавсостава. // Journal of Psychology. Special Pedagogy. Social Work (PSPSW) (Republicii Moldova) e-ISSN: 1857-4432, Volume 54 (1), Issue, 2019. С. 52 - 60.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ У ЖІНОК З СЕКСУАЛЬНИМИ ДИСФУНКЦІЯМИ

Вакуліч Тетяна Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент, ПАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», Навчально-науковий інститут міжнародних відносин і соціальних наук»

Сафір Тетяна Юріївна

магістрант, ПАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», Навчально-науковий інститут міжнародних відносин і соціальних наук»

Вступ. Кілька американських та міжнародних опитувань нещодавно виявили, що більшість опитаних жінок не обговорювали свої сексуальні проблеми зі своїми лікарями та психологами, і дискомфорт та/або збентеження від проведення цієї дискусії часто називались причиною уникнення розмови [1]. Жінки часто не сприймають свої сексуальні проблеми як важливий для психологічного здоров'я стан, що може бути причиною того, що вони не піднімають цю тему зі своїми психологами. Проблеми з недостатнім збудженням, задоволенням або лубрикацією часто вважають неминучою частиною жіночої сексуальності або процесу старіння для жінок після менопаузи, а не як стан, що піддається корекції [2].

Мета. Дослідити ефективність програми корекції емоційних розладів у жінок з сексуальними дисфункціями, використовуючи методики для діагностики рівня психологічного благополуччя («Оновлений Оксфордський опитувальник щастя (ОНІ)» і «Шкала психологічного благополуччя Ріфф» (версія Шевеленкової - Фесенко).

Матеріал і методи дослідження: вибірку склали 62 жінки (21 - 39 років), що були розподілені на дві групи: експериментальну і контрольну. Експериментальна група: жінки, що звернулись зі скаргами на сексуальні проблеми (32 особи); контрольна група: жінки, які не повідомляли про сексуальні проблеми (30 осіб). В обох групах досліджувалися наступні критерії: «бажання», «збудження», «лубрикація», «задоволення», «дискомфорт».

Для оцінки характеру та ступеню емоційних розладів, викликаними сексуальними дисфункціями, були застосовані наступні методики: індекс сексуальної функції жінок - ІСФЖ (англ. *Female Sexual Function Index*, FSFI); тест САН, за яким досліджено: самопочуття, активність, настрої. Діагностика рівня психологічного благополуччя в обох групах дослідження здійснювалася за допомогою оновленого Оксфордського опитувальника щастя – ОНІ (англ., *Oxford Happiness Inventory*) та опитувальника «Шкала психологічного благополуччя» (автор К. Ріфф, адаптація Т.Д. Шевеленкової і П.П. Фесенко).

Модель TOP: модель була створена для корекції емоційних розладів при сексуальних дисфункціях. Вона складається з навчання (teaching), направлення її

дій (orienting) та дозволу (permitting). Використання даної методики дозволяє медичному психологу мати справу зі сексуальними міфами та помилковими переконаннями про секс, а також змінити сексуальне сприйняття, концепцію обміну сексуальним досвідом, що впливає на якість сексуального життя жінки та її емоційний стан. Методика направлена на інформування та нормалізацію сексуальності, а також на донесення важливості сексуальності як частини життя та здоров'я.

Статистична обробка результатів досліджень проведена за допомогою пакету прикладних програм Graph Pad Prism-7; застосовано дисперсійний аналіз ANOVA; оцінка достовірності різниці показників у групах дослідження проводилася за допомогою t - критерію Стьюдента з рівнем значущості $p < 0,05$.

Результати дослідження. Були вивчені особливості емоційного стану жінок, що звернулись до Центру i-MED зі скаргами на сексуальні дисфункції. Проведено попереднє психодіагностичне дослідження за допомогою методик ІСФЖ та САН. Було виявлено, що жінки з сексуальними дисфункціями мали емоційні розлади, що відображено низькими середніми балами в обох групах – контрольній та експериментальній (рис. 1).

Середні бали всіх жінок з експериментальної групи після проведення корекції були вище середніх балів тієї ж групи до початку проведення корекції. Даний результат дає змогу стверджувати, що проведення психологічної корекції за допомогою моделі TOP покращує емоційний стан жінок та може ефективно використовуватись у психологічній практиці.

Аналізуючи отримані дані, ми можемо відзначити, що жінки після проведення психокорекційних заходів стали спокійнішими, емоційно стабільними, середні бали наблизились або досягли показників норми. Спостерігається підвищення загального емоційного тону, поява позитивного емоційного стану в зв'язку з формуванням у жінок багатоваріантного сприйняття сексуальності (рис. 2).

Оцінка ефективності програми відбулася на підставі результатів опитувальника ІСФЖ, проведеного на кінцевих етапах дослідження. Хоча корекція сексуальної дисфункції як такої не була задачею нашого дослідження, ми можемо спостерігати покращення показників (категорій) після корекції за допомогою опитувальника ІСФЖ.

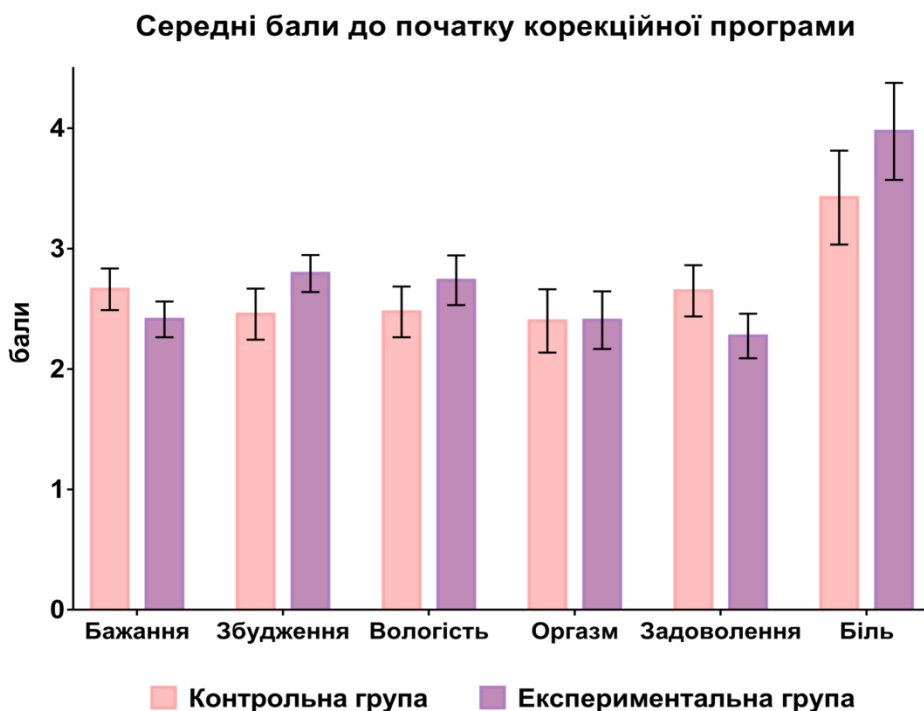

Рисунок 1. Середні бали за оціночними категоріями в експериментальній групі до корекції та в контрольній групах жінок.

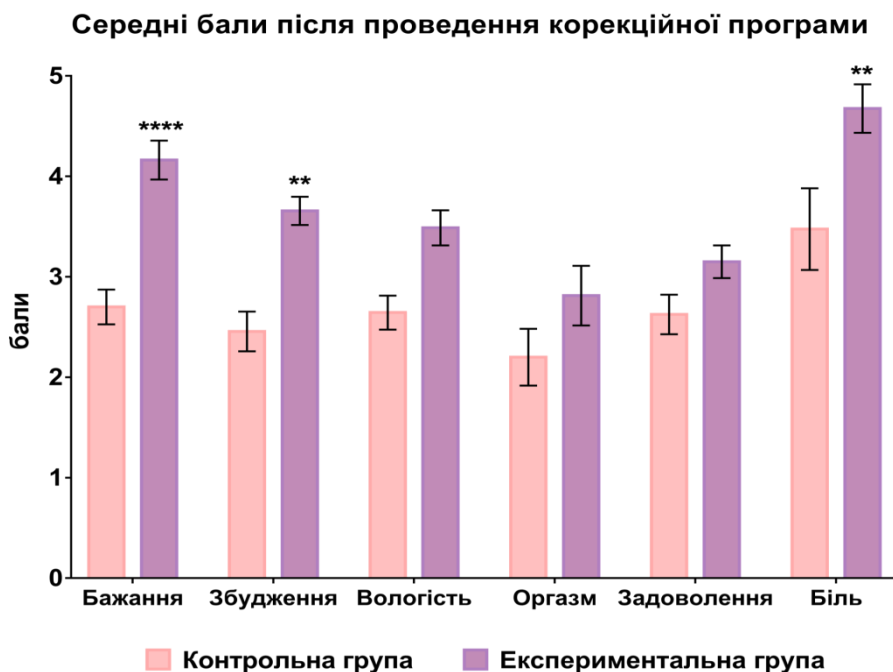

Рисунок 2. Середні бали за оціночними категоріями в експериментальній групі жінок після корекції та в контрольній групі.

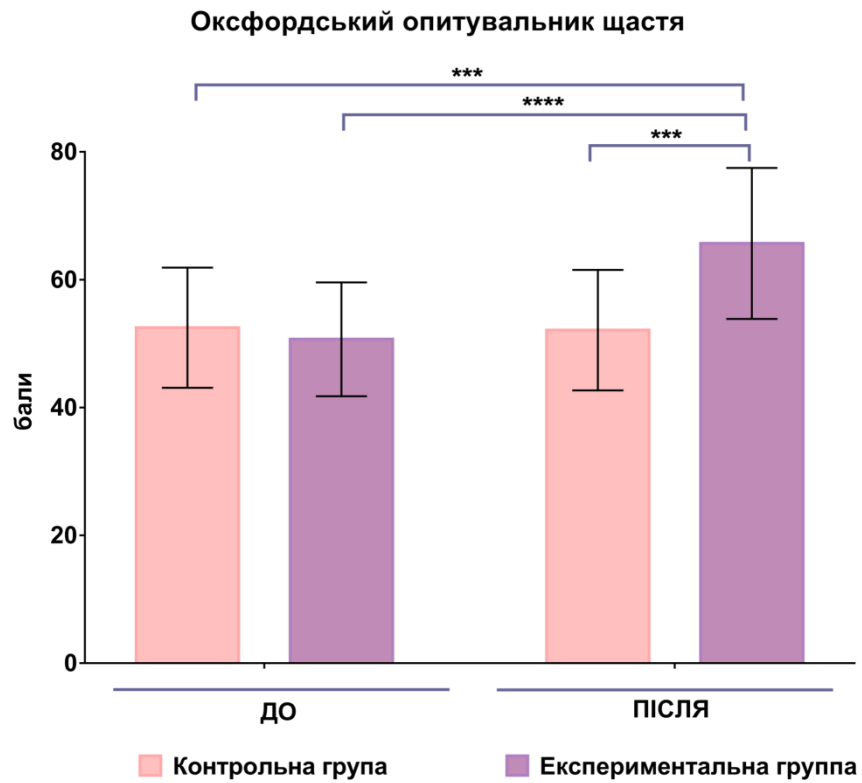

Рисунок 3. Середні бали у контрольній та експериментальній групах жінок за результатами попереднього та кінцевого опитування за опитувальником ОНІ.

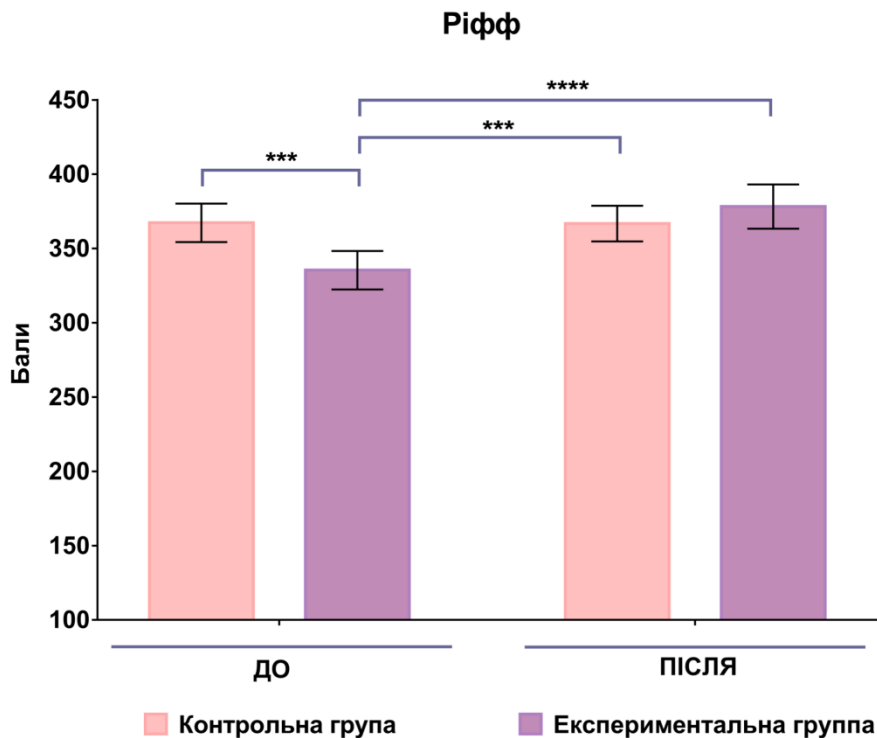

Рисунок 4. Середні бали у контрольній та експериментальній групах жінок за результатами попереднього та кінцевого опитування за опитувальником Ріфф.

Обробка та аналіз результатів за двома методиками для діагностики рівня психологічного благополуччя («Оновлений Оксфордський опитувальник щастя (ОНІ)» та «Шкала психологічного благополуччя Ріфф» (версія Шевеленкової - Фесенко) дозволяє стверджувати, що рівень психологічного благополуччя та емоційного стану переважно знаходився в межах низьких та середніх показників до проведення корекції (рис. 3-4).

За результатами «Оновленого Оксфордського опитувальника щастя» середнє арифметичне значення складало 50,69 зі 100 можливих для експериментальної групи та 52,50 зі 100 можливих для контрольної групи, що відповідає пониженому рівню психологічного благополуччя. Після корекції, середній бал експериментальної групи став 65,69, що відповідає середньому показнику (рис. 3).

За результатами оцінки за допомогою «Шкали психологічного благополуччя Ріфф» середнє арифметичне значення складає 335.44 для експериментальної групи та 367.31 для контрольної групи. Після корекції, середній бал експериментальної групи став 378.25, що відповідає середньому показнику (рис. 4).

Висновки. У підсумку, після проведення психокорекції ми покращили сексуальне сприйняття жінок, досягли результатів у покращенні показників бажання, збудження та задоволення; стабілізували емоційну сферу жінок, приводячи її у оптимальний стан, та сформували нове сприйняття сексуальності через навчання та зміну ставлення до сексу.

Все вищесказане дозволяє нам зробити висновок про те, що запропонована психокорекційна програма є одним з варіантів дієвої практичної допомоги жінкам з емоційними розладами, викликаними сексуальними дисфункціями.

Ключові слова: психологія, емоційні розлади, сексуальна дисфункція.

Список літератури:

1. Kingsberg S.A., Krychman M., Graham S., Bernick B., Mirkin S. The Women's Empower Survey: Identifying Women's Perceptions on Vulvar and Vaginal Atrophy and Its Treatment. *Sex Med.* 2017 Mar; 14(3):413-424.
2. Fruhauf S., Gerger H., Schmidt H.M., et al. Efficacy of psychological interventions for sexual dysfunction: a systematic review and meta-analysis. *Arch Sex Behav* 2013. 43:915-933.
3. Pasqualotto E.B., Fabio F., Bernardo P. Female sexual dysfunction: the important points to remember. *Clinics*, 2005. 60(1), p. 51-60.
4. Phillips N.A. Female sexual dysfunction: evaluation and treatment. *Am Fam Physician* 2000; 62(01): p. 127-136, 141-142.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ОСТРАКІЗМ: ПОТЕНЦІЙНА ОСНОВА ДЛЯ БОРОТЬБИ З НИМ

Назаревич Вікторія В'ячеславівна,

к. псих. н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

Організаційний остракізм виникає при порушенні норм, які пропонуються групою та призводить до виключення однієї або кількох осіб. Цей вид соціального ігнорування може бути задіяний через ієрархічні або неієрархічні відносини.

В рамках вивчення організаційного остракізму, було зосереджено увагу на трьох елементах, що формують рамки виключення особистості: мета, остракізатор та атмосфера організації.

Jones E. стверджує, що остракізатор, може як усвідомлювати так і не усвідомлювати своє ставлення по відношенню до інших учасників групових процесів, що визначає цілеспрямований та нецілеспрямований остракізм [1]. Практика цілеспрямованого остракізму може бути емоційно болючою для субекта дії, і розповсюдження такої поведінки з іншими учасниками колективу допомагає зменшити відповідальність за її шкідливий вплив на ціль [20]. Такий досвід, викликає почуття дискомфорту, провини та стресу [21].

Нецілеспрямований остракізм може практикуватися як наслідок низького рівня організації структури навчальної групи або пояснюватися міжособистісними конфліктами.

Buckley K., Winkel R. повідомили, що географічна дисперсія, як умова дистанційної освіти, є ще одним організаційним фактором, який може сприяти розвитку нецілеспрямованого остракізму, оскільки це може полегшити індивідуальне переживання наслідків виключення особистості. В свою чергу, дослідження Hobfoll S. показало, що остракізатор й остракіз у більшості випадків перебували в спільному навчальному просторі робочому місці.

За словами Leary M. [24], існують два основних організаційних антецедента цілеспрямованого остракізму: низькі витрати, пов'язані з остракізмом, і обмежені альтернативні механізми, які можуть виконувати ту ж функцію, що й прояви неприйняття.

Організаційний остракізм можна пояснити різним розумінням соціально доцільної поведінки [25]. Слабка організаційна культура проявляється, коли цінності, цілі та переконання групи не поділяють і не розуміють усі її члени [26]. Отже, організаційна різноманітність і несхожість також можуть призвести до нецілеспрямованого остракізму [27].

Особи, які ототожнюють себе зі своєю освітнім закладом чи навчальною групою або покладаються на свої академічні успіхи для підвищення самооцінки, можуть постраждати в більшій мірі [38]. Наступним фактором впливу остракізму на поведінкові прояви особистості є наявність або відсутність соціальних зв'язків з іншими членами групи, що може зниження продуктивності індивіда.

Практично розглядаючи фактори, які взаємодіють з кожним елементом, щоб виробити рекомендації, спрямовані на запобігання виникнення таких проявів в установах освітнього спрямування та допомогти об'єктам такого насильства, впоратися з цією ситуацією, було виявлено, що в більшості випадків остракізатор, провокує виключення інших, без реальної мети. У 82,9% випадків суб'єкт остракізму мав попередню ознаку проблемних стосунків на в навчальній групі, 58,5% учасників вважали, що остракізм має на меті заподіяти їм біль та ізолювати їх, таким чином попереджаючи власне виключення – ізолювали інших. Остракізація, як наслідок конкуренції спостерігалась у 58,5% випадків; 51,2% учасників намагалися покращити свій навчальний потенціал і пояснили свою поведінку внутрішньою мотивацією.

За даними Leary M. [24], вплив остракізму можна пом'якшити, впливаючи на два основні чинники: ступінь усвідомлення того, що вони піддаються виключення, і ступінь загрози, яку створює соціальне неприйняття. Також, на ступінь загрози може впливати соціальна цінність тих, хто провокує ситуацію неприйняття, незалежно від того, чи є це несподіваним, і чия атрибуція остракізму.

Baumeister R. розробили універсальний механізм індивідуально корекції остракізаторських впливів:

1) Прийміть це серйозно, оскільки погане самопочуття після остракізму – це не невротична реакція, а реакція особистості. Враховуйте, те що остракізм існує, що це відбувається ненавмисно й навмисно, і що його можна використовувати як примітивний інструмент для підтримки порядку в групі;

2) Прийміть це іронічно: розглядайте ситуацію з точки зору її впливу на вашу життєдіяльність та життєтворчість;

3) Прийміть точку зору «остракізатора», оскільки кінцева причина остракізму полягає не в акті виключення, а в її самозахисті;

4) Продовжуйте виконувати свої повсякденні обов'язки.

Отже, основою боротьби з проявами організаційного остракізму є здатність остракізованої особи усвідомити важливість самодосягнення та визначити особисті цілі в навчанні. Згідно з нашими результатами та оглядом літератури, ми можемо діяти на основі взаємодії трьох елементів, щоб зменшити вплив організаційного остракізму, у разі неієрархічного впливу виключення індивіда в інституціях слід пропагувати хорошу манеру керівництва, щоб обмежити завдання кожного, сприяти справедливості, а також мотивувати та розширювати можливості групи. Стиль керівника впливає на мотивацію, моральний дух та утримання учнів, таким чином, організаційна культура, відіграє ключову роль через її вплив на стиль педагогічного колективу та мотивацію навчальних груп [47].

Остракізи, повинні зосередитися на своїх навчальних та особистісних цілях саморозвитку та уникати соціальної ізоляції, успішною стратегією обходу ситуації остракізму є уникнення акторів із попередніми міжособистісними конфліктами та зосередження на власному внутрішньому задоволенні від процесу навчання.

Список літератури

1. Jones E.E. Kelly JR “Why am I out of the loop?” Attributions influence responses to information exclusion. *Pers Soc Psychol Bull.* 2010; 36:1186–1201.
2. Hobfoll S.E. Conservation of resources: a new attempt at conceptualizing stress. *Am Psychol.* 1989; 44:513–524.
3. Buckley K.E., Winkel R.E., Leary M.R. Reactions to acceptance and rejection: effects of level and sequence of relational evaluation. *J Exp Soc Psychol.* 2004; 40:14–28.
4. Leary M.R., Springer C., Negel L., Ansell E., Evans K. The causes, phenomenology, and consequences of hurt feelings. *J Pers Soc Psychol.* 1998; 74:1225–1237.
5. Fiske S.T. Controlling other people: the impact of power on stereotyping. *Am Psychol.* 1993; 48:621–628.
6. Chow R.M., Tiedens L.Z., Govan C.L. Excluded emotions: the role of anger in antisocial responses to ostracism. *J Exp Soc Psychol.* 2008; 44:896–903. [Google Scholar]
7. Baumeister R.F. Oxford University Press; New York: 2005. *The cultural animal: human nature, meaning, and social life.*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Розіна Ірина Володимирівна

кандидат психол. наук,
доцент кафедри психологія розвитку і соціальних комунікацій
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю вивчення особливостей впливу пандемії на психічний стан людини. В даний час проблема психічних станів людей під час пандемії залишається маловивченою як в теоретичному, так в експериментальному і прикладному її аспектах. Це пов'язано з тим, що психічні стани є важливою частиною психічної регуляції і безпосередньо впливають на поведінку людини і результати її діяльності. Людство виявилось в надзвичайних умовах, в абсолютно новому світі, що змінився різко і стрімко, і це не могло не вплинути на психологічний стан людей і якості їхнього життя. Актуальним є питання профілактики наслідків впливу негативних факторів COVID-9 та самодопомоги в ситуації постійного стресу, тому важливим є дослідження схильності до переживання тяжких станів, вірогідність прояву ознак цих станів і вірогідність їх появи. Ці знання можуть надати людині розуміння своїх переживань, усвідомлення підтримки та наявності виходу та шляхів і способів подолання наслідків пандемії в різних життєвих ситуаціях.

Одним з численних негативних наслідків пандемії COVID-19 є негативні психологічні ефекти, серед яких депресія, ПТСР, тривожні розлади, які дуже важливо досліджувати для того, щоб надати кваліфіковану допомогу і навчити людей прийомам самодопомоги при зіткненні з такими станами [3]. Пандемія COVID-19 і викликаний нею карантин можуть привести до різкого стрибка числа самогубств по всьому світу. Такий висновок містить дослідження групи з 42 фахівців з суїцидальної поведінки під керівництвом професора Девіда Ганнелл з університету Брістоля (Велика Британія). Вчені вважають, що стан людей з уже наявними психічними розладами може погіршитися. У тих, хто погано переносить стрес, можуть з'явитися нові проблеми з психічним здоров'ям: депресія, неспокій і посттравматичним стресовим розладом [1]

Поки вчені оцінюють ризики, люди проходять через класичні психологічні стадії зіткнення з небезпекою, що загрожує зруйнувати звичний уклад їхнього життя, - від заперечення до прийняття[4]

Будь-який великий епідемічний спалах викликає негативні наслідки як для окремих людей, так і для суспільства в цілому, охоплюючи практично всі сторони життя на всіх рівнях. Дані 3166 статей і 24-х оглядів вказують на широке поширення серед населення планети симптомів посттравматичного стресового розладу, замішання і гніву [6]. У ситуації введення необхідних епідеміологічних заходів співтовариство професіоналів в області психічного здоров'я намагається виявити різноманітні причини і фактори, які найбільшою мірою викликають порушення адаптації людей, з метою мобілізації ресурсів охорони здоров'я для

надання адекватної та персоніфікованої допомоги населенню [7]. Тривога при цьому може виконувати як роль стресового, так і дістрессового фактора. У першому випадку тривожні побоювання сприяють формуванню адаптивної поведінки, пов'язаного з дотриманням заходів запобігання зараження, в другому ж - дезадаптивної [6].

Таким чином, дослідження психологічного стану людей в період пандемії COVID-19 є незаперечно однією з найактуальніших тем сьогодення.

Мета даної роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей прояву психічних станів у період пандемії.

Методологія дослідження. У роботі були використані теоретичні методи: аналіз літератури з обраної наукової проблеми, узагальнення, систематизація наукових даних; метод якісного аналізу даних (метод «профілів»). До психодіагностичного комплексу залучено методики “Індекс життєвої задоволеності”, Восьмифакторний особистісний опитувальник Спілбергера (STPI), Особистісна агресивність і конфліктність (Льїн), Багатофакторний особистісний опитувальник FPI. В емпіричному дослідженні приймали участь 30 осіб віком від 20 до 59 років.

Практичне значення дослідження полягає в вивченні особливостей прояву психічних станів людей у період пандемії для надання подальшої кваліфікованої психологічної допомоги та рекомендацій щодо самопомоги під час складних психічних станів, що є наслідком пандемії COVID-19. Рання діагностика таких складних станів, як депресії, тривожні та посттравматичні розлади, дає змогу забезпечити вчасну допомогу, запобігти ускладненням та прогресуванню хвороб, покращити якість та тривалість життя.

Проблемами вивчення психічних особливостей прояву психічних станів у період пандемії займалися такі вітчизняні вчені як: Анищенко Л.О., Довгань Н.О., Дроздов О.Ю., Плетка О.Т., Найдьонова Л.А., Чуніхіна С.Л., Савінов В.В., Мещеряков Д.С., Лушин П.В., Рудницька С.Ю., Тітова К.В., Вознесенська О.Л., Малецька О.О., Панок В.Г., Гундertaйло Ю.Д., М.А., Зарецька О.О., Ларіна Т.О.

Ситуацію, в якій опинилося за останній рік більшість людей, можна охарактеризувати як особистісну кризу. Це викликано несподіваними і кардинальними змінами життєвої ситуації: зміна або втрата роботи, несподіване переведення праці в дистанційний формат і пов'язані з цим складності і навантаження; постійне знаходження в замкнутому просторі в період карантину; перманентна тривога за своє життя і здоров'я та життя і здоров'я близьких. Все це створює в житті більшості людей нові проблеми, фінансові турботи, невизначеність майбутнього і все це супроводжується страхом захворіти або принести захворювання близьким людям.

Попередні епідемії мають певні закономірності у впливі на психічний стан людей. В самому початку епідемії є тенденція до проживання гострого стресу і тривожності. З часом відбувається зниження толерантності до фрустрації та рост рівень тривожності. Після закінчення пандемії психологічні труднощі не проходять, як свідчить досвід спостереження епідемії атипової пневмонії (SARS) 2003 року доктора Джорджа Ху з Шанхайського госпіталю Пудонг.

Психологи сходяться в думці, що людству доведеться ще довго справлятися з психологічним збитком, нанесеним пандемією COVID-19. У даній ситуації для підтримки адаптаційних механізмів людей надзвичайно важливими видаються такі заходи: по-перше, надання через ЗМІ повної, переконливою і обґрунтованої інформації про необхідність дотримання протиепідемічних заходів населенням; по-друге, створення коаліції всіх фахівців, що беруть участь в боротьбі з пандемією і громадських організацій для мобілізації ресурсів з метою своєчасного реагування на потреби в підтримці психічного здоров'я населення; по-третє, проведення тривалого моніторингу рівня стресу на різних Інтернет-платформах, що створить можливість для сфокусованої профілактичної та психокорекційної роботи серед населення [9]. Головна функція психолога є допомогти людині так організувати своє мислення і поведінку, щоб це сприяло найбільш адекватному взаємодії з реальністю.

Емпіричного дослідження, щодо питання психічного стану людей в період пандемії COVID-19 через зв'язок таких актуальних показників, як тривога, агресія, депресія, спонтанна агресивність, емоційна лабільність і невротичність з такими показниками, як інтерес до життя, загальний фон настрою, індекс життєвої задоволеності.

Процедура обробки даних викнувалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS v21.00 for Windows. Вибірку досліджуваних склали 30 людей віком 20-59 років, серед яких чоловіки та жінки.

Як вже зазначалось, для отримання достовірних результатів дослідження психологічного стану людей в період пандемії дуже важливий правильний підбір методик для емпіричного вимірювання певних показників. Обрані тестові методики відповідають всім нормам і задачам даної магістерської роботи. Розглянемо їх більш детально.

Методика "Особистісна агресивність і конфліктність (Ільїн)" розроблена для виявлення нахилів до конфліктності і агресивності як характеристик особистості. Дана методика допомагає визначити позитивну і негативну агресивність, і узагальнений показник конфліктності. Восьмифакторний особистісний опитувальник Спілбергера (STPI) призначений для оцінки чотирьох основних емоційних станів людини - допитливості, тривоги, агресії і депресії - в даний момент (реактивні стани) і як стійких рис характеру. Тест Спілбергера дозволяє оцінити рівень нервового напруження і, зокрема, рівень емоційного стресу, що для нас дуже важлив. Високий рівень тривоги і агресії говорить про наявність стресу, високий рівень допитливості - про відсутність стресу і депресії. Опитувальник Індекс життєвої задоволеності (LSIA) призначений для визначення загального психологічного стану, ступеня його психологічної комфортності і соціальної приспособленості. Дана методика відображає загальний психологічний стан людини, ступінь його психологічного комфорту і соціально-психологічної адаптованості. Фрайбургський багатофакторний опросник (FPI) дозволяє дослідити 12 шкал, що діагностують невротичність, спонтанну агресивність, депресивність, дратівливість, товариськість, врівноваженість, реактивну агресивність, сором'язливість, відкритість, екстраверсію-інтроверсію, емоційну лабільність, маскуліність-фемінність.

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

Під час емпіричного дослідження було встановлено, що у більшості людей спостерігається підвищений рівень тривожності, дратівливості, депресивності, агресивності, порушення сну та труднощі у спілкуванні з сім'єю та оточуючими.

В табл. 1 приведено результати кореляційного аналізу між показниками, значимими в нашому дослідженні.

Таблиця 1

	Де	Тр	Т	Д	Нв	А	СА	ІЖЗ	ІЖ	ЗФН	Ел
Де		858**			488**			-549**	-420*	-425*	522*
Тр	858**			370*	410*			-529**	-423*	-448*	447*
Т				816**		479**	435*		-379*		
Д		370*	816**			617**	377*		-415*		
Нв	488**	410*								-534**	827**
А			479**	617**			478**				
СА			435*	377*		478**					
ІЖЗ	-549**	-529**							873**	753**	
ІЖ	-420*	-423*	-379*	-415*					873**	692**	
ЗФН	-425*	-448*						753**	692**		-517**
Ел	522**	447*								-517**	

** . Кореляція значима на рівні 0.01 (2-стороння)

* . Кореляція значима на рівні 0.05 (2-стороння).

За допомогою восьми факторного особистісного опитувальника Спілбергера (СТРІ) депресивність має позитивну кореляцію з тривожністю ($p < 0,01$) та негативну з індексом життєвої задоволеності (методика ІЖЗ) ($p < 0,01$), це може

свідчити про те що люди, задоволені своїм життям менш схильні до депресивності, і що тривожність може впливати безпосередньо на розвиток депресії.

Невротичність по тесту FPI позитивно корелює з емоційною лабільністю ($p < 0,01$), що на наш погляд означає що чим більш лабільна психіка, тим сильніше ступінь невротичності, і в умовах пандемії це явище спостерігається у багатьох людей. З результатів цієї ж методики виявлено, що емоційна лабільність також позитивно корелює з депресивністю ($p < 0,01$), тобто чим більш лабільна психіка, тим вірогідніше виникнення депресії. Стрес при цьому додатковий фактор ризику.

Як свідчать дані методики ІЖЗ, загальний фон настрою негативно корелює з депресивністю ($p < 0,05$), що на наш погляд означає що чим вище настрій і стабільніше стан, тим менш людина схильна до депресивності як риси характеру.

Індекс життєвої задоволеності негативно корелює з тривожністю ($p < 0,01$) та позитивно з агресією ($p < 0,01$). Це може означати, що чим тривожніше людина, тим нижче показник життєвої задоволеності, і навпаки, чим більш задоволені життям, тим менше тривожності. А також те, що чим вище тривожність, тим більше агресії.

Тривога позитивно корелює зі спонтанною агресивністю ($p < 0,05$) та негативно з інтересом до життя ($p < 0,05$) та загальним фоном настрою ($p < 0,05$). Це може свідчити про те, що чим вище тривога, тим більше спонтанної агресивності (спалахів агресії), а також про те, що чим вище інтерес до життя і загальний фон настрою, тим менше в людини тривоги.

Результати отриманих даних вказують на позитивні та від'ємні кореляційні взаємозв'язки декількох параметрів на 1% та 5% рівнях значущості показників. Схильність до переживання тривоги корелює з багатьма досліджуваними показниками. При високому рівні тривоги бачимо низький рівень інтересу до життя, низький загальний фон настрою та низьку загальну життєву задоволеність і високі показники депресії, спонтанної агресивності, емоційної лабільності та невротичності.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що серед більшості досліджуваних було виявлено підвищений рівень тривоги, що підтвердилося співбесідою з досліджуваними про те, як вплинула пандемія на психічний стан. Також підтвердилися зв'язки з такими пов'язаними показниками, як агресія, депресія, спонтанна агресивність, емоційна лабільність і невротичність з такими показниками. Досліджувані відмічали, що ці показники зросли з період з початку пандемії. Також прослідився зв'язок з інтересом до життя, загальним фоном настрою, індексом життєвої задоволеності. Ті, чиє життя змінилось незначно, хто знаходився у меншому стресі і був в цілому задоволені своїм життям, відзначали, що їх стан майже не змінився і тривога не мала значного рівня.

Список використаних джерел

1. Влияние пандемии на психологическое здоровье человека URL: <http://medservice24.ru/articles/vliyanie-pandemii-na-psikhologicheskoe-zdorove-cheloveka>
2. ВОЗ подтвердили влияние пандемии COVID-19 на психологическое здоровье людей URL: <https://iz.ru/1116340/2021-01-26/v-voz-podtverdili-vliianie-pandemii-covid-19-na-psikhologicheskoe-zdorove-liudei>
3. Глава ВОЗ увидел влияние COVID-19 на психическое здоровье миллионов людей URL: <https://www.rbc.ru/society/28/08/2020/5f4831179a794732fe648b05><https://www.rbc.ru/society/28/08/2020/5f4831179a794732fe648b05>
4. Депрессия и психоз. Как пандемия влияет на психику URL: <https://korrespondent.net/tech/medicine/4296046-depressiya-u-psykhoz-kak-pandemiya-vlyiaet-na-psykhyku>
5. Как пандемия повлияла на психологическое здоровье людей и какими будут последствия изоляции URL: <https://esquire.ru/articles/187323-situaciya-help-kak-pandemiya-povliyala-na-psihologicheskoe-zdorove-lyudey-i-kakimi-budut-posledstviya-izolyacii>
6. Ковидное поколение: как пандемия влияет на психику британских подростков URL: <https://www.bbc.com/russian/features-55770589>
7. Куликов Л. В. Диагностика психического состояния // Психология состояний / под ред. проф. А. О. Прохорова. М. ; СПб., 2004. С. 74–81.
8. Коронавирус и карантин: немецкий врач о влиянии самоизоляции на психику URL: <https://www.dw.com/ru/коронавирус-и-карантин-немецкий-врач-о-влиянии-самоизоляции-на-психику>.
9. Макаревич О.В., Незнанов Н.Г., Лутова Н.Б., Мазо Г.Э. Пандемия COVID-19 и стресс. «Первый Санкт-Петербургский государственный медицинский университет имени академика И.П. Павлова» Минздрава России, Санкт-Петербург, 2020. Вып. 22. С. 12–16.

РОЗРОБКА СТАНДАРТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Болотова Вікторія Олександрівна,

канд. соц. наук, доцент

Харківській національній університет імені В.Н.Каразіна

Мітіна Вікторія Віталіївна

студентка соціологічного факультету

Харківській національній університет імені В.Н.Каразіна

Ринкові відносини обумовлюють необхідність удосконалення системи управління підприємствами, орієнтацію системи менеджменту на здатність швидко і гнучко реагувати на зміни в маркетинговому середовищі. Наразі тільки незначна частка підприємств у сучасній Україні використовує маркетингові методи в процесі господарювання, і лише деякі з них - системний підхід в управлінні на основі маркетингу.

У цілому ряді випадків маркетингова діяльність розглядається як елемент діяльності підприємства, який існує окремо і є самостійним об'єктом управління. Але економічні трансформації вимагають розгляду всіх сфер діяльності підприємства через призму маркетингу, оскільки цілі виробництва у ринковій системі пов'язані з отриманням максимального прибутку, підприємства мають повну самостійність в прийнятті рішень, з'явилися нові форми товару (капітал, робоча сила, природні ресурси, засоби виробництва).

Разом з тим, останнім часом у зв'язку з економічною кризою, яка виникла через пандемію ковіду, в нашій країні з'явилась низка проблем, пов'язаних із нестабільністю зовнішнього середовища, жорсткою конкуренцією, неготовністю керівництва до змін в умовах бурхливого розвитку цифрових технологій, відсутністю висококваліфікованих фахівців з управління маркетинговою діяльністю в інтернет-сфері та нових галузях маркетингу [1-2].

Застосуванню інноваційних форм маркетингу на вітчизняних підприємствах перешкоджає ряд проблем, що складають декілька основних груп: загальноекономічні, законодавчо - інформаційні, ринкові, фінансові [1-2].

Як показує практика підприємств України, впровадження системного маркетингу хоча і набуває все більшого поширення, проте всі форми управління маркетинговою діяльністю повною мірою ще не використовуються, хоча це створило б передумови для забезпечення конкурентоспроможності підприємств, полегшило б їх адаптацію до постійних змін зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку, нестабільності умов господарювання.

Для ефективного управління маркетингом на підприємстві необхідними є:

надійна, достовірна та своєчасна інформація про ринок, структуру і динаміку попиту, вимоги клієнтів;

- адекватна реакція управлінського персоналу на вхідну інформацію щодо змін на ринку;
- створення такої пропозиції, яка б найбільш повно задовольнила потреби ринку, ніж пропозиція конкурентів;
- постійний вплив на споживачів та їх попит.

Як відомо, маркетингова діяльність компанії здійснюється на основі принципів та методів маркетингу з метою комплексного дослідження ринку, забезпечення сталого продажу товарів, орієнтації на ринкове виробництво. Для цього повинна існувати чітко визначена програма, розроблена на основі стратегічних завдань та напрямків розвитку підприємства [3]. Управління (або менеджмент) маркетингом підприємства включає широкий набір маркетингових заходів, спрямованих на досягнення його основної мети - задоволення потреб споживачів і послуг, отримання на цій основі найбільшого прибутку.

Можна стверджувати, що сьогодні потреби споживачів постійно змінюються, поява інформаційних технологій та інновацій змушують компанії шукати нові технології маркетингу. Ними можна вважати:

- Мережевий маркетинг - засіб ефективного просування продукції на ринок і її реалізації через мережу дилерів (дистриб'юторів). Це концепція прямих продажів, тому вартість продукції набагато нижче, ніж у роздрібних торговців, оскільки відсутні націнки.
- Мерчандайзинг - грамотна викладка товару на полицях торгових точок, яка дозволяє залучати споживачів і збільшувати продажі.
- Вірусний маркетинг - поширення рекламної інформації про товар або послугу за допомогою передачі її від одного джерела до іншого. Таке повідомлення повинно стимулювати людей ділитися ним з друзями та знайомими.
- Партизанський маркетинг - нетрадиційний підхід до представлення товару споживачам, креативність реалізованої стратегії, яскравий епатаж, можливе застосування психологічних прийомів.
- Продакт-плейсмент - технологія прихованої реклами товару в музичних кліпах, кінофільмах, передачах, книгах, відеоіграх.
- Івент-маркетинг - організація спеціальних заходів, які більше відносяться до іміджевої реклами (виставки, акції, дегустації тощо).

Отже, системність, комплексність та застосування найперевішних маркетингових технологій найбільшою мірою відповідає уявленню про маркетинг як про філософію підприємства. Важливо пам'ятати, що орієнтація всієї компанії на потреби клієнтів - ключовий момент, який свідчить про те, що в компанії реалізована ідеологія маркетингу.

Список літератури:

1. Сейфуллаева М. Э. Эволюция маркетинговых концепций: от маркетинга 1. 0. к маркетингу 3. 0. – 2012. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya->

[marketingovyh-kontseptsiy-ot-marketinga-1-0-k-marketingu-3-0/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/marketingovyh-kontseptsiy-ot-marketinga-1-0-k-marketingu-3-0/viewer) (дата
звернення: 01.12.2020).

2. Вагапова Н. А. Маркетинг взаимоотношений - новая концепция маркетинга. – 2010. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/marketing-vzaimootnosheniy-novaya-kontseptsiya-marketinga/viewer>____(дата звернення: 01.12.2020).

3. Лебедева О. Т, Филиппова Т. Ю. Основы маркетинга. СПб.1997. 221с.

THE DEPENDENCY OF GAMIFICATION (AR MASKS) IN MARKETING TO CLIENTS LOYALTY IN MEDICAL CENTER

Logvinova Kateryna

Bachelor

Kharkiv National University of Radio Electronics

Mashtalir Sergey

Professor of the Department of Informatics, the member of the Scientific and

Technical Council, Doctor of Technical Sciences

Kharkiv National University of Radio Electronics

Annotation. Analysis of Augmented reality trends in the different fields. The use of such technologies in medicine and marketing to increase the number of clients. The purpose of the work was to prove the dependence of the increase in the interest and trust of clients of the medical center on the introduction of gamification into the marketing strategy, namely, the creation of an AR mask to increase page visits on the social network "Instagram".

The models contain the randomization mask that allow users to find out who they are in the cartoon world. During this process they redirect their attention from the fear of procedure to fun.

At the moment of IT in Ukraine, there are more than 200 thousand software packages, start-ups and development of foreign investments will be quickly developed. Instead of that, the cleanliness of the companies that are closely associated with the Ukrainian suppliers of services for the development of the software security has increased.

Augmented reality (AR) is one of the biggest technology trends right now, and it's only going to get bigger as AR ready smartphones and other devices become more accessible around the world. Virtual reality (VR) is simulations created using virtual reality headsets. The difference from augmented reality (AR) is that real objects completely disappear from the field of view, you only see the virtual environment.

According to PwC, the augmented reality market in 2019 is \$ 33 billion. Currently, the main augmented reality platform is the user's smartphone. The development of AR leads to the fact that not a news feed, but a phone camera is becoming the main way of perceiving information. The user can get interactive navigation and museums), try on clothes (Lamoda case) or take funny photos with masks (Instagram, TikTok, Sloy). Analysts point out that users will increasingly look through their phone cameras and, in the long term, use lightweight AR glasses.

Virtual reality allows users not only to immerse themselves in new environments for medicine, education, industry and entertainment, but also to "dream" with their eyes open. VR provides a deep and often transformative experience, where the experience is difficult to compare with real life. For emotions, entertainment and immersion, communication with each other, users will increasingly come to VR.

Figure 1 - Growing trends of AR in the world

It is expected to grow at a CAGR of 151.93% over the forecast period (2021-2026). The augmented reality market is valued at \$ 1.98 billion in 2020. Augmented reality is likely to introduce a whole new way to empower retailers. The possibilities of augmented reality are limitless, especially when combined with the ever-evolving wireless technology, allows the integration of mobile devices and home appliances to provide end users with improved connectivity. It is expected to have a predictive potential in biotechnology and stimulate augmented reality market growth in the period.

Learning in the medical domain is to a large extent workplace learning and involves mastery of complex skills that require performance up to professional standards in the work environment. Since training in this real-life context is not always possible for reasons of safety, costs, or didactics, alternative ways are needed to achieve clinical excellence.

In the process of choosing an idea, first of all, several goals were set. Marketing and science, so it was decided to create randomizer mask that increases children's confidence in doctors.

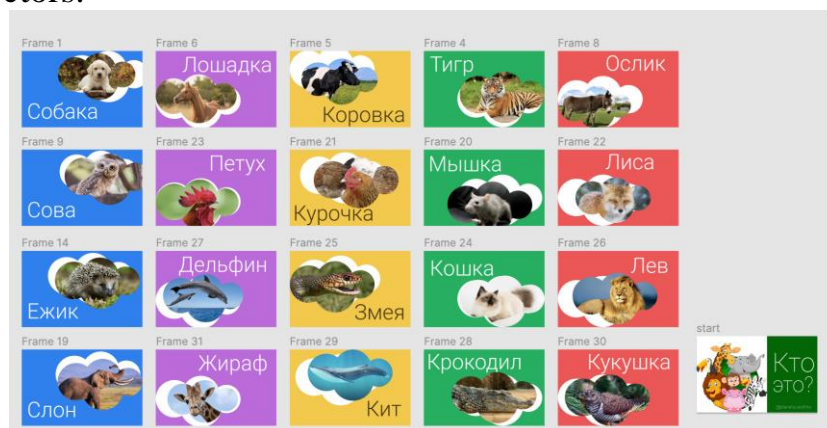

Figure 2 - Design for randomiser mask

Mask script - randomizer for Instagram:

1. A person sees a call to action text on their forehead;
2. Activates the mask by clicking on the screen;
3. Starts rendering of 20 animals.

As a result, one of the animals is dropped. The child needs to be told what kind of animal it is. If the child is small, then it is necessary to say how the animal does. If the child is already an adult - tell what he knows about the animal

Conclusions and

1. Investigated the impact of augmented reality on different areas
2. Researched the demand for technologies in medicine
3. Created design an augmented reality mask

References:

1. "Practical Statistics for Data Scientists" ORELLY
2. https://www.cs.toronto.edu/~tingwuwang/semantic_segmentation.pdf
3. Lissvitskiy A. Augmented reality: results of 2019 according to ARnext [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.arnext.ru/articles> (date of access: 20.4.2020).
4. Mobile Phone Augmented Reality: Market Analysis and Forecast [Electronic resource]. - Access mode: http://www.gartner.com/hc/images/215650_001.gif (date of access: 23.4.2020).

FORMATION OF THE STRUCTURE OF REQUIREMENTS OF USERS OF MEDICAL INFORMATION SYSTEM

Mahomet Anna,

Master in informatics

Kharkiv National University of Radio Electronics

The structural elements of the subject area model are sets of the elements [1-4]:

$$F = \{f_i | i = \overline{1, I}\},$$

$$V(V = V^{en} \cup V^{ex}, V^{en} = \{v_l | l \in L_{en}\},$$

$$V^{ex} = \{v_l | l \in L_{ex}\}.$$

The complete set of structural elements is defined as D_k [5-8]:

$$D_k = \{d_l | l = \overline{1, L}\},$$

$$L = I + L_{en} + L_{ex} = 60.$$

The elements of the set D_k are presented in the Table 1.

Table 1. Elements of a set of structural elements

Denotation	Group
1	2
f_1	The form of the history card.
f_2	Statement form.
f_3	Form of initial examination at the patient's request.
f_4	Social card form.
f_5	Expert form (direction of MCE).
f_6	Form of paid services.
f_7	Hospital letter printout form.
f_8	Form of initial examination of a psychiatrist in the department.
f_9	A form of dynamic mental status.

Continuation of Table 1

1	2
f_{10}	The form of a psychologist.
f_{11}	CEC form.
f_{12}	Form of anamnesis.
f_{13}	Form of substantiation of the diagnosis.
f_{14}	The form of the act to conscripts.
f_{15}	Form of physiotherapist.
f_{16}	Forms of analysis.
f_{17}	Resuscitation diary form.
f_{18}	Form of transferable epicrisis (justification of transfer from the department).
v_1	Declaration number.
v_2	Name patient.
v_3	Date of admission of the patient.
v_4	Date of discharge (discharge) of the patient.
v_5	Passport data.
v_6	Demographics.
v_7	Condition at the time of discharge.
v_8	Catamnesis.
v_9	Social map.
v_{10}	Code, name and other data of paid services.
v_{11}	Date of opening the sick leave.
v_{12}	Date of closing the sick leave.
v_{13}	Diagnosis on admission.
v_{14}	Diagnosis of the institution that referred the patient.
v_{15}	Orientation (in personality, in time, in place).
v_{16}	St. pr. psychicus.
v_{17}	St. pr. objectiveivus psychicus, somsticus.
v_{18}	Clinical task.
v_{19}	Conclusion of experimental psychological research.
v_{20}	Conclusion of clinical and psychological research.
v_{21}	MCE conclusion.
v_{22}	Complaints.
v_{23}	An. Morbi.
v_{24}	An vitae.
v_{25}	St. pr. objective.
v_{26}	The presence of disability.
v_{27}	Conclusion of CEC.
v_{28}	Prescribed treatment.
v_{29}	Number of procedures received.
v_{30}	Features of the anamnesis.
v_{31}	The result of the survey.

Continuation of Table 1

1	2
v_{32}	Adverse reactions.
v_{33}	Conducted treatment.
v_{34}	Allergic reactions.
v_{35}	Recommendations.
v_{36}	Clinical diagnosis.
v_{37}	The main diagnosis.
v_{38}	The number of the department to which the patient was referred.
v_{39}	Chamber mode.
v_{40}	Personal doctor.
v_{41}	The result of treatment.
v_{42}	Branch number.

Under the matrix of semantic adjacency B_k we mean a square binary matrix indexed on both axes by many structural elements D_k and contains the record $b_y^k = 1$, if based on user information about the semantic connectivity of the elements of the k -th requirement, between structural elements, d_i and d_j there is a relation R such that the element d_i is (expands, complements [9-12]) the semantic content of the element d_j and $b_y^k = 0$ otherwise. For the MIS database, the matrix B_k has the form:

Moreover, the dimension of the matrix B_k is equal to $L = M + L_{en} + L_{ex} = 64$.

The matrix B_k corresponds to the orgraph of the information structure of the k -th requirement $G_k(D_k, U_k)$ [13, 14], the set of vertices of which are the structural elements of the set D_k [15], and the arc (d_i, d_j) corresponds to the record $b_{ij}^k = 1$, in the matrix B_k [16, 17]. Thus, the arcs of the orgraph G_k reflect the presence or absence of semantic connectivity between structural elements [18-21]. The image of the orgraph G_k is presented in Figure 1.

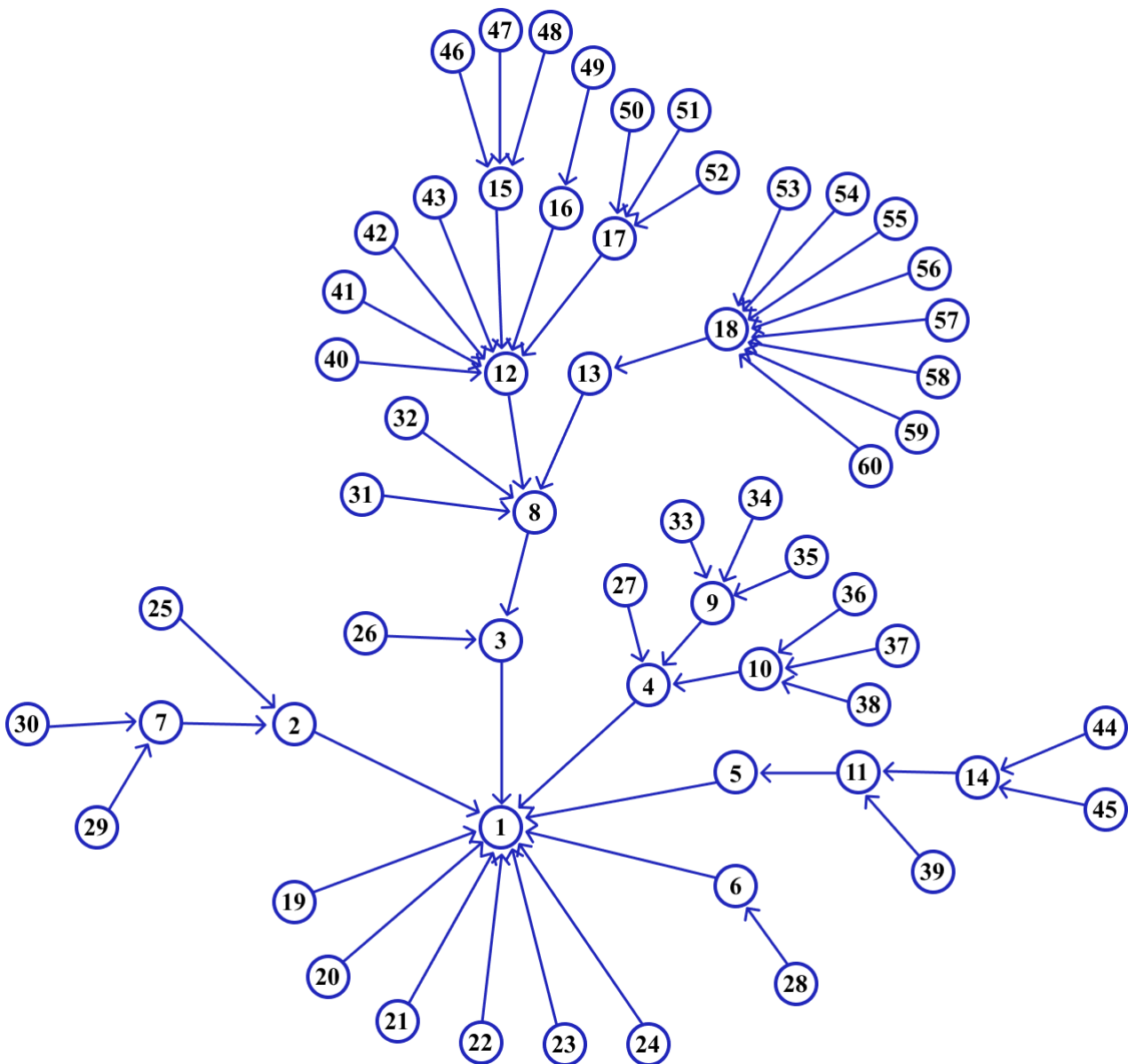

Figure 1. The orgraph G_k of the information structure

After that, we will form the semantic reachability matrix $A_k = (a_{ij})$. We will do this to identify the relationships between structural elements, highlight groups of information elements and determine their composition using matrix B_k .

References:

1. Творошенко І.С. (2010) Анализ процессов принятия решений в интеллектуальных системах, *Системи обробки інформації*, 2, С. 248-253.
- 2 Tvoroshenko Irina, Ahmad M. Ayaz, Mustafa Syed Khalid, Lyashenko Vyacheslav, and Alharbi Adel R. (2020) Modification of Models Intensive Development Ontologies by Fuzzy Logic, *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(3), pp. 939-944.
3. Lyashenko V., Mustafa S.K., Tvoroshenko I., and Ahmad M.A. (2020) Methods of Using Fuzzy Interval Logic During Processing of Space States of Complex Biophysical Objects, *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(2), pp. 372-377.
4. Asaad Ma. Babker, Abd Elgadir A. Altoum, Irina Tvoroshenko, and Vyacheslav Lyashenko (2019) Information Technologies of the Processing of the Spaces of the States of a Complex Biophysical Object in the Intellectual Medical System HEALTH, *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 8(6), pp. 3221-3227.
5. Tvoroshenko I.S., and Gorokhovatsky V.O. (2020) Effective tuning of membership function parameters in fuzzy systems based on multi-valued interval logic, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(2), pp. 149-163.
6. Кучеренко Е.И., Филатов В.А., Творошенко І.С., Байдан Р.Н. (2005) Интеллектуальные технологии в задачах принятия решений технологических комплексов на основе нечеткой интервальной логики, *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*, № 2. С. 92-96.
7. Tvoroshenko I.S., and Gorokhovatsky V.O. (2019) Modification of the branch and bound method to determine the extremes of membership functions in fuzzy intelligent systems, *Telecommunications and Radio Engineering*, 78(20), pp. 1857-1868.
8. Matarneh Rami, Tvoroshenko Irina, and Lyashenko Vyacheslav (2019) Improving Fuzzy Network Models For the Analysis of Dynamic Interacting Processes in the State Space, *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(4), pp. 1687-1693.
9. Кучеренко Є.І., Творошенко І.С. (2011) Оперативне оцінювання простору станів складних розподілених об'єктів з використанням нечіткої інтервальної логіки. *Штучний інтелект*, 3, С. 382-387.
10. Кучеренко Е.И., Корниловский А.В., Творошенко І.С. (2010) О методах настройки функций принадлежности в нечетких системах. *Системы управления, навигации и связи*, 1(13), С. 94-98.
11. Кучеренко Е.И., Творошенко І.С. (2003). Процессы принятия решений в сложных системах на основе нечетких интервальных представлений. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Тематичний випуск: Системний аналіз, управління та інформаційні технології*. Х.: НТУ «ХПІ», 1(7), С. 79-86.
12. Кучеренко Е.И., Творошенко І.С. (2010) Прикладные аспекты моделирования нечетких процессов в сложных системах, *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*, 1, С. 127-131.

13. Творошенко И.С., Дехтярь А.П. (2005) Информационные технологии в задачах компьютерной диагностики с использованием интеллектуальных систем, *Клиническая информатика и Телемедицина. Компьютерная Медицина-2005*, С. 138.

14. Yousef Ibrahim Daradkeh, and Iryna Tvoroshenko (2020) Application of an Improved Formal Model of the Hybrid Development of Ontologies in Complex Information Systems, *Applied Sciences*, 10(19), p. 6777.

15. Tvoroshenko I.S., and Kramarenko O.O. (2019) Software determination of the optimal route by geoinformation technologies, *Radio Electronics Computer Science Control*, 3, pp. 131-142.

16. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.

17. Творошенко І.С. (2021) Технології прийняття рішень в інформаційних системах: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 120 с.

18. Кобилін О.А., Творошенко І.С. (2021) Методи цифрової обробки зображень: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 124 с.

19. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.

20. Кучеренко Є.І., Творошенко І.С., Анопрієнко Т.В. (2016) Моделювання та оцінювання станів складних об'єктів із застосуванням формальної логіки, *Системи обробки інформації*, 2, С. 76-82.

21. M. Ayaz Ahmad, Irina Tvoroshenko, Jalal Hasan Baker, Liubov Kochura, Vyacheslav Lyashenko (2020) Interactive Geoinformation Three-Dimensional Model of a Landscape Park Using Geoinformatics Tools, *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*, 10(5), pp. 2005-2013.

ВАЖЛИВІСТЬ РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Miroshnyk Yevhen,

Master in informatics

Kharkiv National University of Radio Electronics

Information socialization of people with disabilities is in the process of their active inclusion in various social interactions, as a result of which the development of information and communication technologies is carried out - it is a kind of rehabilitation with the help of information.

According to the Ministry of Social Policy of Ukraine, in the early 1990s the total number of people with disabilities was about 3% of the total population, and today it is almost 6% of the population of Ukraine (over 2.5 million people). Unfortunately, the statistics continue to be worsened by hostilities in the east of the country. Despite the disappointing trend of growth in this country, the number of this category of population, the number of specialized institutions that carry out adaptation work, continues to decline. People with disabilities and their relatives are painfully aware of the termination of rehabilitation centers, boarding schools, boarding schools, branches of territorial centers of social assistance (provision of social services), etc. Monitoring of calls to the government hotline indicates that in such circumstances, people with special needs are often left alone with their problems [1].

The current situation raises the issue of reviewing the role of public libraries as subjects of information socialization of the population in solving the problem of information inequality. It should be noted that libraries already have many years of experience in servicing disabled users - first of all, it is a network of specialized libraries for the blind. Ukrainian libraries have traditionally played an important role in shaping an effective system of social support for people with disabilities and are guarantors of the exercise of human rights to free access to information. Given the fact that access to information (sources of information) is now a social need, public libraries are aware of the need to expand and improve the conditions of service for people with disabilities and the importance of reviewing the degree of their involvement in information socialization of this category.

The actualization of this area of work encourages libraries to modernize their activities through the development of specialized inclusive resource centers: services provided to the general public should be available to people with special needs. The needs for special measures to ensure access to information and information and communication technologies for different categories of people with disabilities are different and depend on the type and severity of the disability. Differentiated care is primarily needed by people with visual, hearing, musculoskeletal disorders and a group of patients who need care at home.

Nowadays, modern information technologies and the Internet open new opportunities for social interaction of people with disabilities. High-tech innovations,

such as speech recognition and correction programs, text recognition, neurocomputer and bioinformation technologies, which are combined with the human body, become compensators for partially impaired human functions.

Modern library and information services are based on the electronic presentation of a wide variety of documentary information available through global computer networks, regardless of the time and location of the user. Information technologies make it possible to replenish book collections with specialized information products that integrate various types of information to meet the information needs of people with various forms of disability, opening up sufficient opportunities to provide information to people with disabilities.

According to the information posted on the official websites of the above-mentioned libraries, it can be concluded that not all regional libraries represent purposeful and regular work with "special" users - only 10 libraries with 21 different levels of services for people with disabilities. A detailed analysis of the sample allowed to identify a positive trend in the creation of public libraries in Ukraine service centers for people of different ages with disabilities, which focus their activities on raising their awareness and education. The emergence of such centers has become an important addition to traditional leisure and cultural and educational forms of socialization.

References:

1. Daradkeh Y.I., Tvoroshenko I., Gorokhovatskyi V., Latiff L.A., and Ahmad N. (2021) Development of Effective Methods for Structural Image Recognition Using the Principles of Data Granulation and Apparatus of Fuzzy Logic, *IEEE Access*, 9, pp. 13417-13428.
2. Kobylin O., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., and Peredrii O. (2020) The application of non-parametric statistics methods in image classifiers based on structural description components, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(10), pp. 855-863.
3. Yousef Ibrahim Daradkeh, and Iryna Tvoroshenko (2020) Application of an Improved Formal Model of the Hybrid Development of Ontologies in Complex Information Systems, *Applied Sciences*, 10(19). p. 6777.
4. Asaad Ma. Babker, Abd Elgadir A. Altoum, Irina Tvoroshenko, and Vyacheslav Lyashenko (2019) Information Technologies of the Processing of the Spaces of the States of a Complex Biophysical Object in the Intellectual Medical System HEALTH, *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 8(6), pp. 3221-3227.
5. Gorokhovatskyi V.O., Tvoroshenko I.S., and Vlasenko N.V. (2020) Using fuzzy clustering in structural methods of image classification, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(9), pp. 781-791.
6. Tvoroshenko I.S., and Gorokhovatsky V.O. (2020) Effective tuning of membership function parameters in fuzzy systems based on multi-valued interval logic, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(2), pp. 149-163.

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛІВ ПОПУЛЯРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ДИСТАНЦІЙНИМ НАВЧАННЯМ

Баришнікова Поліна,

Магістр з інформатики

Харківський національний університет радіоелектроніки

Дистанційне навчання на сьогодні є одним із ключових напрямів оновлення всіх ланок освітньої системи України. Відбувається науково-теоретичне осмислення дистанційних форм навчання. Розробляється відповідне методичне забезпечення, до наукового використання входить нова термінологія, триває експериментальна апробація нових дистанційних освітніх технологій [1-4].

Підготовка фахівців комп'ютерних спеціальностей та спеціальностей, пов'язаних із інформаційними технологіями, має свої суттєві особливості, зокрема і за умови дистанційної форми її здійснення. Специфіка підготовки фахівців в галузі інформаційних технологій полягає у тому, що вони мають постійно адаптуватися до швидких змін інструментального середовища, яке стрімко змінюється під впливом розвитку комп'ютерних технологій.

Особливо це впливає на технології вивчення сучасних комп'ютерних дисциплін, пов'язаних з напрямками штучного інтелекту та системами комп'ютерного зору [5-14].

Розвивається все більше онлайн платформ для дистанційного навчання. Дві платформи, які зустрічаються в освітніх закладах найчастіше – це ATutor та Moodle.

Відзначимо такі психологічні та техніко-організаційні переваги ATutor: гнучкий дизайн; доступність і простота користування; функції роботи з медіа (FlowPlayer, Vimeo, YouTube, і т.д.); інтегрована фотогалерея; підтримка мобільних пристроїв; безкоштовність; підтримка гостьового доступу.

Щодо недоліків ATutor, то вони такі: дещо обмежена функціональність; недостатня локалізація документації; не підтримує доменну аутентифікацію.

Саме через ці моменти більш обмежений функціонал ATutor поступається Moodle. Moodle – це система управління вмістом сайту, спеціально розроблена для створення викладачами якісних онлайн-курсів [1-4]. Цей програмний продукт використовується більше ніж у 100 країнах світу університетами, школами, компаніями й незалежними викладачами. Вважається, що абревіатура MOODLE пов'язана з виразом: Modular Object-Oriented Dynamik Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище, яке дозволяє будь-кому дистанційно, за допомогою Інтернету, оволодіти навчальним матеріалом та самому створювати дистанційні курси і проводити навчання на відстані.

Головним розробником системи вважається Martin Dougiamas з Австралії. Цей проект є відкритим, у ньому бере участь і велика кількість інших розробників.

Moodle – це безкоштовна, відкрита (Open Source) система. Вона не лише безкоштовна сама, а й не потребує для своєї роботи жодного платного програмного забезпечення. Кожний навчальний заклад може впровадити у себе не просто безкоштовну і найбільш досконалу, а ще й абсолютно ліцензійну систему, не витративши жодної копійки на придбання програмного забезпечення. При цьому він може вносити зміни у код у відповідності до своїх потреб [2-3].

Інформаційне середовище Moodle надає викладачеві широкі можливості для розміщення навчальних матеріалів:

- веб-сторінки;
- інтерактивні елементи курсу;
- засоби комунікації;
- електронні книги;
- тренінги та навчальні програми;
- посилання на файли;
- аудіо- та відеоматеріали;
- каталоги.

Moodle надає можливість проєктувати, створювати та керувати інформаційно-навчальними ресурсами навчального закладу. Moodle є гнучкою системою, тобто викладач може самостійно створювати дистанційний курс та управляти його роботою, власноруч контролювати доступ до своїх дисциплін, використовувати часові обмеження, створювати власні потенційно результативні системи оцінки знань, контролювати запізнення студентів при виконанні завдань, дозволяти або забороняти перездачу тощо.

Платформа Moodle у мережному варіанті є майданчиком для проведення форумів та чатів окремих груп слухачів курсів. Чат використовується на дистанційному етапі згідно з графіком навчального процесу, який отримує кожний слухач, для «живого» спілкування викладача зі слухачами курсів. Інша можливість, яку надає Moodle в мережному варіанті для спілкування – це форум.

Форум відрізняється від чата тим, що його можна вважати семінаром, який розтягнутий у часі. Крім того, форум використовується для проведення консультацій як на дистанційному етапі курсового навчання, так і в міждисциплінарний період для обговорення актуальних питань. Ці види спілкування на дистанційному етапі можуть зайняти місце тематичної дискусії чи семінарського заняття [4].

Оскільки систему Moodle орієнтовано на застосування у дистанційному навчанні, вона має великий набір засобів комунікації. Можливості, які надає система, дозволяють забезпечити індивідуальну роботу викладача з кожним студентом, налагодити найбільш тісну співпрацю.

Система управління навчанням Moodle надає достатній обсяг функцій, що полегшують процес оцінювання знань студентів, в тому числі і комп'ютерних спеціальностей. Контроль знань здійснюється за допомогою окремого модуля, який представляє багато видів тестів, можливість перетестування з дозволу викладача, можливість захисту від списування шляхом рандомізації питань та встановлення бази даних контрольних питань, для використання у тестах.

Система має гнучкі механізми зберігання поточних оцінок кожного студента за всіма дистанційними курсами, встановлення шкали оцінок, напівавтоматичного перерахунку результатів тощо.

Список літератури:

1. Андреев А.В., Андреева С.В, Доценко І.Б. (2008) Практика електронного навчання за допомогою Moodle. Таганрог: ТТІ ЮФУ, 146 с.
2. Білозубов А.В., Миколаїв Д.Г. (2007) Система дистанційного навчання Moodle. Навчально-методичний посібник. СПб.: СПбДУ ІТМО, 108 с.
3. Анісімов А.М. (2009) Робота у системі дистанційного навчання Moodle. Навчальний посібник. 2-ге видання. Харків: ХНАГГ.
4. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. (2014) Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Навчальний посібник. Київ: ДУТ, 140 с.
5. Gorokhovatsky V. (2014) Structural analysis and intellectual data processing in computer vision. SMIT: Kharkiv, 316 p.
6. Gorokhovatsky V.A., and Putyatin Ye.P. (2009) Image Likelihood Measures of the Basis of the Set of Conformities, *Telecommunications and Radio Engineering*, 68(9). pp. 763-778.
7. Gorokhovatskiy V.A. (2011) Compression of Descriptions in the Structural Image Recognition, *Telecommunications and Radio Engineering*, 70(15), pp. 1363-1371.
8. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов, *Радіоелектроніка. Інформатика. Управління*, 1(20), С. 74-81.
9. Гороховатський В.О., Гадецька С.В. (2020) Статистичне оброблення та аналіз даних у структурних методах класифікації зображень (монографія), Харків, ФОП Панов А.Н., 128 с.
10. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.
11. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І. (2019) Вивчення статистичних властивостей моделі блочного подання для множини дескрипторів ключових точок зображень, *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 2, С. 100-107.
12. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.
13. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskyi, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.
14. Гороховатский В.А. (2003) Распознавание изображений в условиях неполной информации. Харьков: ХНУРЭ, 112 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ І ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЙ ТРАФІКІВ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ DDOS-АТАК

Гонтар Сергій Олегович

магістрант

Харківський національний університет радіоелектроніки

Кіріченко Людмила Олегівна

доктор технічних наук, професор

Харківський національний університет радіоелектроніки

Зі стрімким розвитком інформаційних технологій все більше з'являються потреби у захисті будь-яких комп'ютерних систем. Джерела небезпеки для них можуть бути абсолютно різні. Деякі джерела являються непередбачуваними та час їх виникнення складно спрогнозувати, тому з ними досить складно боротися. До таких потенційних джерел небезпеки можна віднести DDos-атаки.

DDos-атака – це напад на комп'ютерну систему з наміром зробити комп'ютерні ресурси недоступними користувачам, для яких комп'ютерна система була призначена. Під час неї відбуваються аномальні кількості запитів до системи в наслідок чого це може призвести до її збою та відмови у роботі.

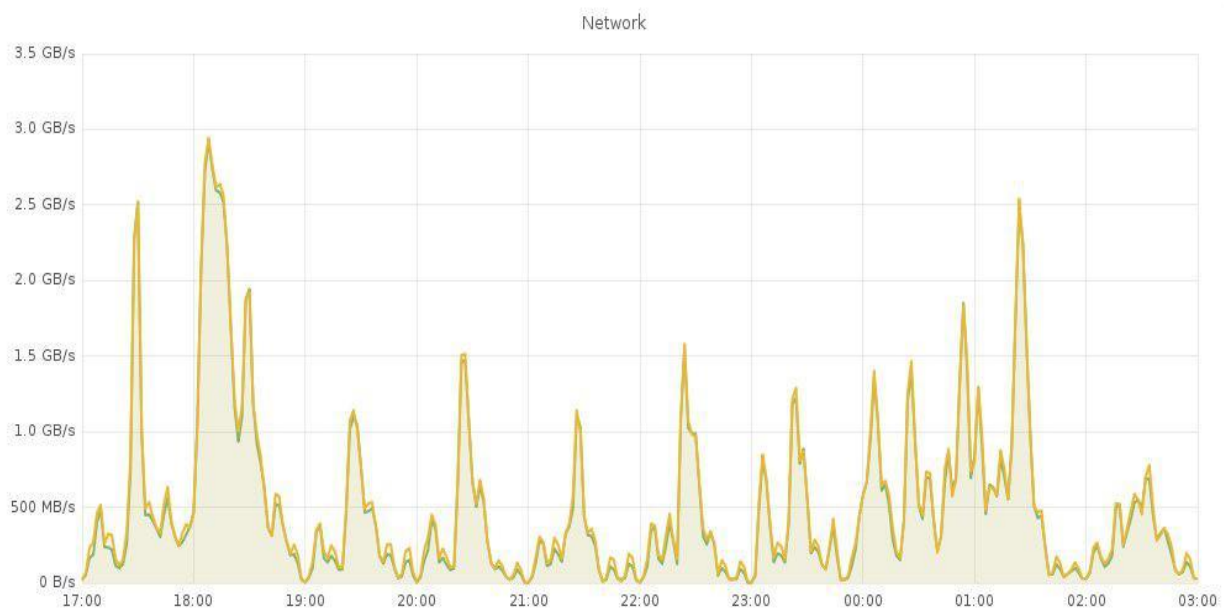

Рисунок 1 – Графік мережевого трафіку під час DDos-атаки

Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати в систему спеціальні програмні модулі, які б своєчасно виявляли аномальність трафіку та повідомляли про нього. Під трафіком розуміється деякий об'єм потоку даних в певному часовому проміжку. Статистичні методи аналізу даних можуть бути використані при виявленні такого аномального трафіку у порівнянні з минулими даними. До

таких статистичних методів дослідження можна віднести: дерева рішень (дерева регресії та дерева класифікації), кластерний аналіз, аналіз ентропії та інші. [1]

Дерева рішень – це статистичний метод, що дозволяє передбачати приналежність спостережень або об’єктів до того чи іншого класу. [2]

Кластерний аналіз – сукупність багатовимірних статистичних методів класифікації об’єктів за ознаками, які їх характеризують.

Аналіз ентропії – це метод, який полягає в побудові моделі, яка б максимізувала значення ентропії.

Також можна використовувати нейронні мережі, які навчатимуться на різноманітному трафіку та виявляти аномальність.

Нейронні мережі – це обчислювальні системи, що будується на принципі функціонування біологічних нейронних мереж. Вони можуть навчатися на наборі даних та таким чином вдосконалюються. Найпоширенішою реалізацією нейронної мережі є перцептрон.

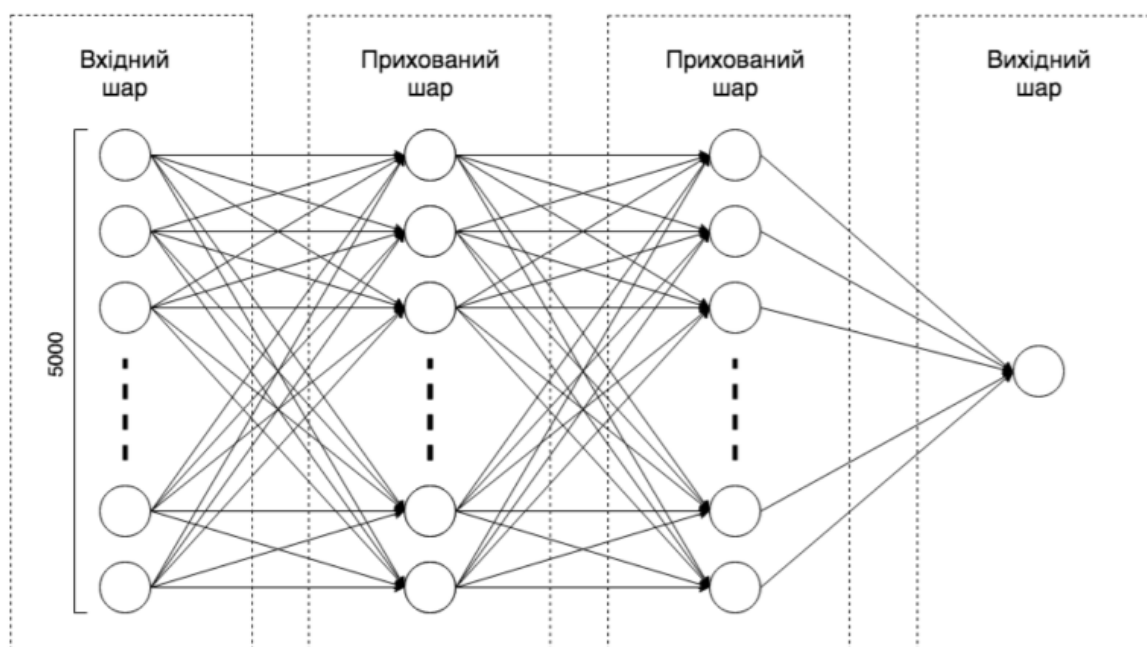

Рисунок 2 – Архітектура нейронної мережі на базі перцептрону

Вхідний шар являє собою певний набір вхідних даних, який потрібен для навчання. Прихований шар є сукупністю логічних операцій над даними, а вихідний шар – це результат роботи нейронної мережі. Вихідний шар може мати як один так і декілька результатів. Також нейронна мережа може мати декілька прихованих шарів, тоді вона називається багатошаровою.

Результатом роботи кожного із методів є виявлення трафіку до одного із класу: або трафік атакований, або трафік не атакований.

Висновки. Отже, своєчасне виявлення DDos-атак є досить важливим для системи, адже це може запобігти незадовільним наслідкам. Для їх виявлення використовуються різноманітні методи та алгоритми, що аналізуються вхідний мережевий трафік.

Список літератури:

1. Kalita, J. K., Bhuyan, M. H., & Bhattacharyya, D. K. (2017). *Network Traffic Anomaly Detection and Prevention: Concepts, Techniques, and Tools*. Springer.
2. Botana, I. L.-R., Eiras-Franco, C., & Alonso-Betanzos, A. (2020). Regression Tree Based Explanation for Anomaly Detection Algorithm. *Proceedings*, 54(1), 7.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Коханська Надія Олександрівна,

судовий експерт,
Одеський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр

Друкарська продукція є одним з основних елементів засобів масової інформації, освіти, розповсюдження наукових знань, розвитку культури, формування національного світогляду. Збільшення швидкості друку, зменшення часу переналагодження і переходу з тиражу на тираж, максимальна автоматизація друкарського процесу дозволяють масово заповнити ринок українською книжкою, що надає змогу раціональному покупцеві бути більш вибагливим. Останній з позиції порівняльного методичного підходу не заплатить за об'єкт свого вподобання більше, ніж ціна об'єкта аналогічної корисності.

Метод порівняння передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки. Проблема застосування порівняльного підходу полягає в правильному та обґрунтованому підборі об'єктів, що є подібними за своїми властивостями та характеристиками до об'єкту оцінки.

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» (далі Національний стандарт № 1) порівняльний методичний підхід визначається, як аналіз цін продажу та пропонування подібного майна із врахуванням подальшого відповідного коригування відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки [1]. Даний підхід ґрунтується на врахуванні принципів заміщення та попиту і пропонування.

Принцип заміщення передбачає врахування поведінки покупців на ринку і визначається тим, що за придбання майна не сплачується сума, більша від мінімальної ціни майна такої ж корисності, яке продається на ринку.

Принцип попиту і пропонування відображає співвідношення попиту та пропонування на подібне майно. Під час проведення оцінки, відповідно до даного принципу, експертом враховуються ринкові коливання цін на подібне майно та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні попиту та пропонування на подібне майно.

Більш детальне освітлення даної проблеми автором запропоновано розглянути на прикладі книг, а саме визначення їх ринкової вартості за допомогою порівняльного методичного підходу.

Під визначенням вартості книг, журналів та друкованої продукції прийнято розуміти дослідження наступних ціноутворюючих параметрів даної продукції:

– Рідкість книги, що у більшості випадків, визначається тиражем (кількістю випущених екземплярів) та колекційною цінністю. Визначення

вартості рідкісних та колекційних книг, що можуть містити культурну та історичну цінність відноситься до компетенції судового експерта з правом проведення судової мистецтвознавчої експертизи за експертною спеціальністю 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження», однак визначення ринкової вартості книг масового та серійного виробництва входить до компетенції судового експерта з правом проведення товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів».

– Оформлення книги, яке визначається видавництвом. Для наглядного розуміння, розглянемо приклади пропозиції книги «Попелюшка» Шарля Перро з однаковими характеристиками на первинному ринку України, випущених різними видавництвами:

1. Видавництво «ШКОЛА» – 30,00 грн, основні характеристики: серія – Кращі світові казки; рік видання – 2018; кількість сторінок – 10; вага – 0,13 кг; розміри – 220x160x5 мм; обкладинка – картонна книга; вік – 2+; мова видання – українська (згідно інформаційно-цінових даних ресурсів мережі Інтернет – інтернет-магазину «Видавничий дім Школа»).

2. Видавництво «Ранок» – 29,90 грн, основні характеристики: серія – Улюблена казка; кількість сторінок – 10; вага – 0,05 кг; формат – 150x140 мм; обкладинка – тверда; вік – 2+; мова видання – українська (згідно інформаційно-цінових даних ресурсів мережі Інтернет – книжкового інтернет-магазину «Видавництво Ранок»).

3. Видавництво «Манго-book» – 18,00 грн., основні характеристики: серія – 100 казок; рік видання – 2017; кількість сторінок – 10; формат – 155x220 мм; обкладинка – картон (згідно інформаційно-цінових даних ресурсів мережі Інтернет – інтернет-магазину «Книжковий Світ»).

4. Видавництво «Пегас» – 18,00 грн, основні характеристики: серія – Казкова мозаїка; рік видання – 2018; кількість сторінок – 10; вага – 0,2 кг; формат – 160x215 мм; обкладинка – тверда; аркуші – картон; вік – 3+; мова видання – українська (згідно інформаційно-цінових даних ресурсів мережі Інтернет – інтернет-магазину продажу книг, дитячих товарів та подарунків «Yakaboo»).

5. Видавництво «Перо» – 24,00 грн, основні характеристики: серія – Казкова мозаїка; рік видання – 2010; кількість сторінок – 9; вага – 0,15 кг; формат – 170x215 мм; обкладинка – тверда; аркуші – картон; вік – 3+; мова видання – українська (згідно інформаційно-цінових даних ресурсів мережі Інтернет – інтернет-каталог товарів «27.ua»).

– Стан. За станом книги бувають нові (пошук аналогів яких здійснюється на первинному ринку України) та бувші у використанні (пошук аналогів здійснюється на вторинному ринку України (ринку товарів, що перебували у використанні). Відповідно до ст. 11 Закону України «Про ціни і ціноутворення» визначення вартості досліджуваного об'єкту за цінами відповідного ринку здійснюється з урахуванням аналізу цін, які діють на ринку на виробі, що мали аналогічні характеристики, станом на момент вчинення правопорушення/проведення оцінки [2].

Стан об'єкта бувшого у використанні, як правило, розподіляється на 4 категорії:

1. Відмінний стан – це стан, коли книга знаходиться у ідеальному стані. Обкладинка не має зовнішніх потертостей. Сторінки не мають міцне кріплення (не випадають). Титульний лист, всі сторінки та ілюстрації не мають затертостей.

2. Гарний стан визначається, коли обкладинка книги має невеликі потертості, але цілісність зображення не порушена, книжковий блок міцний, присутні титульний лист, всі сторінки та ілюстрації. На сторінках допускаються замітки олівцем, але не жирні плями, акуратно підклеєний розрив на сторінці (помітний тільки при уважному огляді).

3. Задовільний стан книги визначається, коли обкладинка книги з невеликі втрати цілісності зображення. У книзі присутні титульний лист, всі сторінки та ілюстрації. Спостерігається невелике розпадання книжкового блоку, випадають окремі сторінки. Допускаються надриви на корінці обкладинки. Можуть бути присутні розірвані та вклеєні листи (але усі сторінки в наявності).

4. Поганий стан визначається, коли обкладинка книги має великі втрати цілісності зображення. Книжний блок розпадається. У книзі не вистачає сторінок або ілюстрацій. Наявність на сторінках чорнильних та/або жирних плям. Відсутність форзаців тощо.

Зауважуємо, що друковані видання, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 року № 172, відносяться до переліку товарів належної якості, що не підлягають обміну (поверненню) [3].

Перший етап проведення товарознавчої експертизи передбачає збір та аналіз всіх істотних відомостей про об'єкт оцінки, зокрема на експертизу надається об'єкт оцінки та/або вихідні данні що містять детальний опис об'єкту, а також інформацію про основні характеристики об'єкту, що необхідні для його однозначної ідентифікації та віднесення до класифікаційної категорії. Так, наприклад, книга «Великий канцлер» Михайла Булгакова відноситься до класу – промислові товари народного споживання, підкласу – товари культурно-побутового призначення, групи – книги, журнали, друкована продукція, підкласу – книги [4, с. 36].

Також, ініціатором проведення експертизи надається інформація стосовно дати (число, місяць, рік), станом на яку потрібно визначити ринкову вартість досліджуваної книги. Експертом, відповідно, здійснюється аналіз ринку книг, журналів та друкованої продукції, стосовно наявності або відсутності змін, які впливають на формування та рівень цін первинного чи вторинного ринку у період з дати, станом на яку потрібно визначити ринкову вартість, до моменту проведення оцінки. У разі якщо у вищезазначений період відбулися зміни індексу споживчих цін, проводиться індексація цін досліджуваної книги на рівень ціни інфляції.

На другому етапі визначається фактичний фізичний стан об'єкта дослідження (книга нова, чи така, що перебувала у використанні, наявність дефектів, їх локалізація та ступінь вираженості). Саме фізичний стан об'єкта є визначальним фактором для встановлення ринку (первинний чи вторинний), проведення аналізу якого буде враховано експертом для визначення ринкової вартості досліджуваної книги.

Ринкова вартість нової книги, звичайно, вища за вартість книги, яка перебувала в користуванні. Так, основу структури ціни на первинному ринку становлять: собівартість продукції (витрати на сировину та матеріали, витрати на робочу силу тощо), витрати на транспортування, зберігання та реалізацію продукції, а також податки (акцизи, мито, податок на додану вартість тощо). Формування цін вторинного ринку друкарської продукції відбувається під впливом попиту і пропонування.

Саме на цьому етапі здійснюється пошук експертом на первинному чи вторинному ринку подібних об'єктів. Під подібними (аналогічними) розуміються товари, які хоч і не є однаковими за всіма ознаками, але мають однакове функціональне призначення та однакову справедливую вартість, відповідно до об'єкта оцінки.

Також, Національним стандартом № 1 зазначається перелік критеріїв, яким повинна відповідати інформація про подібне майно:

1. Умови угод купівлі продажу або умови пропонування щодо укладення таких угод не повинен відрізнятися від умов, які відповідають вимогам, що висуваються для визначення ринкової вартості.

2. Продаж подібного майна має відбуватися з дотриманням типових умов оплати.

3. Умови на ринку подібного майна, що визначали формування цін продажу або пропонування, на дату оцінки істотно не змінилися або зміни, які відбулися можуть бути враховані.

При проведенні дослідження за допомогою порівняльного методичного підходу враховуються допущення та обмеження, що є суб'єктивними судженням експерта. Суб'єктивне судження базується, в першу чергу, на тій вихідній інформації, якою володіє експерт, котрий здійснює оцінку, адже відповідно до п.52 Національного стандарту №1 «оцінювач самостійно здійснює пошук інформаційних джерел (за винятком документів, надання яких повинен забезпечити замовник оцінки згідно з договором), їх аналіз та виклад обґрунтованих висновків. При цьому оцінювач повинен проаналізувати всі інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна, інформацію про угоди щодо подібного майна, які використовуються у разі застосування порівняльного підходу, та іншу істотну інформацію. У разі неповноти зазначеної інформації або відсутності її взагалі у дослідницькій частині висновку експерта зазначається негативний вплив цього факту на результати оцінки» [1].

При виборі одиниць та елементів порівняння для проведення розрахунків не варто брати велику їх кількість, необхідно перш за все визначити найбільш вагомі одиниці та елементи порівняння, за якими і проводити порівняння. По всіх обраних одиницях та елементах порівняння необхідно перевірити достовірність ринкової інформації.

У якості одиниць порівняння приймаються такі, що традиційно застосовуються на місцевому ринку. Перш за все, необхідно визначити за якими саме критеріями буде здійснюватися пошук подібних об'єктів. Подібний об'єкт повинен мати те ж саме функціональне призначення, повну кваліфікаційну

подібність і часткову конструкторсько-технологічну схожість. Таким чином, пошук подібних об'єктів для книги «Великий канцлер» Михайла Булгакова буде здійснюватися за наступними критеріями: назва, автор, країна-виробник, видавництво, мова видання, кількість сторінок, тип поліграфічного паперу, тип поверхні паперу, вид обкладинки (м'яка обкладинка, палітурка тощо), формат книги, конструкційні особливості книги, фактичний фізичний стан тощо.

На даний час у експертів НДЕКЦ з правом проведення товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» при дослідженні матеріалів справи, виникають актуальні питання щодо:

1. Проведення коригування ринкової вартості подібного майна, що відбувається шляхом додавання або вирахування грошової суми із застосуванням коефіцієнта (відсотка) до ціни продажу (пропонування) зазначеного майна або шляхом їх комбінування, за відсутністю методичних рекомендацій із переліком дефектів та відсотками втрати якості.

2. Визначення ринкової вартості об'єктів за відсутністю цінової інформації (ціни) на минулу дату («ретроспективна оцінка»).

При проведенні дослідження, що має за мету визначення вартості на дату у минулому, відомості у інформаційних джерелах, пов'язані з об'єктом оцінки, можуть суттєво різнитися з тими, що були наявні на дату визначення вартості. Окрім того, оскільки при вивченні ринку друкарської продукції України із застосуванням порівняльного підходу за основу беруться не угоди щодо подібного майна, а умови пропонування щодо укладення таких угод (ціни пропонування об'єктів порівняння), то при проведенні дослідження на дату у минулому, переважна частина інформації про ціни пропонування, які були наявні і доступні станом на час визначення вартості, відсутня. Зазначене унеможливорює аналіз всіх інформаційних джерел, пов'язаних з об'єктом оцінки, що спонукає до питання, яким чином має здійснюватися ретроспективна оцінка.

Таким чином, експертом висловлена думка, що у висновку експерта при проведенні дослідження на дату у минулому, повинен зазначатися негативний вплив факту неповноти інформації про об'єкт оцінки на результати оцінки, що вимагається Національним стандартом №1.

Крім того, в більшості призначених досліджень, що мають за мету визначення ринкової вартості друкарської продукції на дату у минулому, проводяться без надання ініціатором об'єкта оцінки. Останній міг зазнати суттєвих змін з моменту дати оцінки до дати проведення дослідження, а значить експерт при проведенні дослідження не в змозі проаналізувати характеристики об'єкта оцінки, що було можливим станом на дату зазначену в ухвалі.

Отже, при проведенні дослідження на дату у минулому просто неможливо виконати повністю не тільки вимоги п.52, а й вимоги п.53 Національного стандарту №1: «Залежно від обраних методичних підходів та методів оцінки оцінювач повинен:

– зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки, зокрема вихідні дані про його правовий статус, відомості про склад, технічні та інші характеристики, інформацію про стан ринку стосовно об'єкта оцінки та

подібного майна, відомості про економічні характеристики об'єкта оцінки (прогнозовані та фактичні доходи і витрати від використання об'єкта оцінки, у тому числі від його найбільш ефективного використання та існуючого використання);

– проаналізувати існуючий стан використання об'єкта оцінки та визначити умови його найбільш ефективного використання;

– зібрати необхідну інформацію для обґрунтування ставки капіталізації та (або) ставки дисконту;

– визначити правові обмеження щодо об'єкта оцінки та врахувати їх вплив на вартість об'єкта оцінки» [1].

Таким чином, можна дійти до висновку, що обмеженість вивчення всіх інформаційних джерел та відсутність архівних даних з метою подальшого визначення ринкової вартості друкованої продукції на дату у минулому, які пов'язані з об'єктом оцінки, можуть призвести до ймовірного несвідомого заниження чи завищення вартості в результаті проведення дослідження. З метою підвищення якості проведення товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів», автор вважає за доцільне розробити відповідні інформаційні джерела (бази даних) з відкритим доступом (котрі будуть містити архівні відомості, щодо цін пропонування (продажу) подібного майна на ринку України) та впровадити в експертну практику методичні рекомендації для забезпечення єдиного методичного підходу до проведення судових товарознавчих експертиз щодо визначення ринкової вартості друкарської продукції із урахуванням фактичного фізичного стану виробу.

Список літератури:

1. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова КМУ від 10.09.2003 р. №1440. Дата оновлення: 15.04.2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1440-2003-п> (дата звернення: 27.10.2021).

2. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 27.10.2021).

3. Перелік товарів належної якості, що не підлягають обміну (поверненню): Постанова КМУ від 19.03.1994 р. № 172 / Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/172-94-%D0%BF> (дата звернення: 27.10.2021).

4. Лозовий А.І., Донцова О.С., Бобрицький С.М., Стебіх О.І. Методика визначення вартості майна : наук.-метод. видання. Харків : ХНДІСЕ, 2004. 112 с.

СТАЦИОНАРНОЕ ТЕПЛОВОЕ ПОЛЕ В МНОГОСЛОЙНОМ ГРУНТОВОМ ОСНОВАНИИ ТЕПЛОВОГО НАСОСА НЕОГРАНИЧЕННЫХ РАЗМЕРОВ В ПЛАНЕ

Моркляник Богдан Васильевич,
Доктор технических наук, профессор
National University Lviv Polytechnic, Lviv

Иваськевич Остап Мирославович,
Аспирант
National University Lviv Polytechnic, Lviv

Лавренюк Владимир Михайлович,
Аспирант
Lviv Polytechnic National University, Lviv

Шаповал Владимир Григорьевич,
Доктор технических наук, профессор
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Роечко Анатолий Николаевич,
Доктор технических наук, профессор
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Технология кондиционирования и отопления зданий, сооружений, а также подогрева воды с использованием грунтовых тепловых насосов получила широкое распространение в мировой практике [1, 2].

Однако, в случае применения этой технологии возникает новое, температурное воздействие на грунт и расположенные в нем части зданий и сооружений.

В литературных источниках достаточно подробно освещена проблема расчета температурных полей в основаниях с однородными свойствами [3, 4]. При этом проблема расчета обусловленных работой тепловых насосов температурных полей в слоистых основаниях практически не освещена. На решение этой проблемы и направлены изложенные в настоящей работе материалы исследований.

Настоящая работа имеет такую структуру:

1. Вначале были изложены общие сведения относительно методики определения температурных полей в основании теплового насоса.

2. Далее в качестве иллюстрации было рассчитано стационарное температурное поле в двухслойном грунтовом основании теплового насоса с неограниченными в плане размерами (рис. 1).

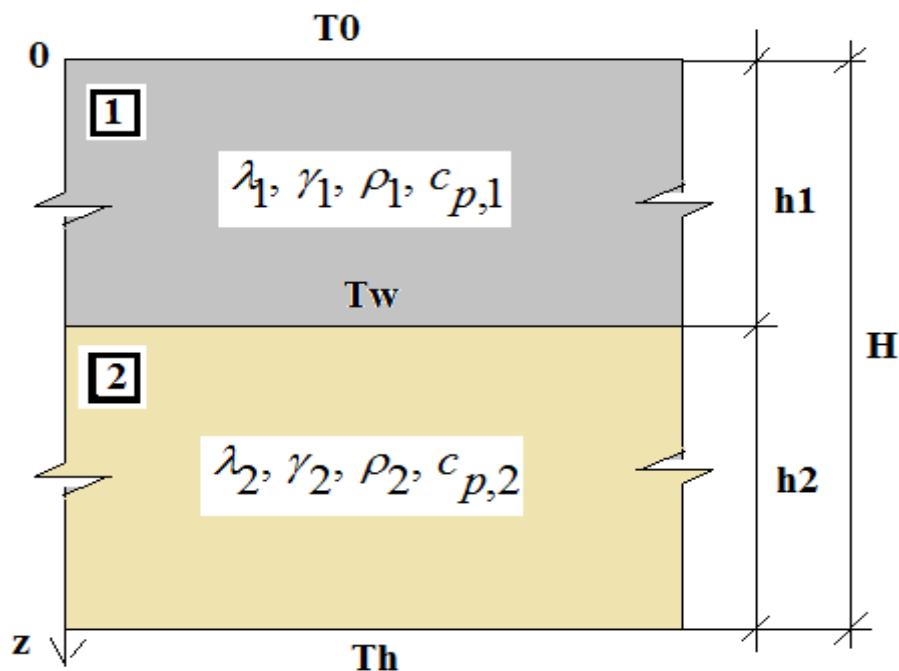

Рис. 1. Расчетная схема двухслойного грунтового основания.

Задача исследований была сформулирована так:

1. Рассматривается многослойное основание общей толщиной H , состоящее из n слоев, каждый из которых имеет такие теплофизические характеристики:

$$\left. \begin{array}{l} \lambda_i, \rho_i, c_{p,i}; \\ i = 1, 2, 3 \dots n. \end{array} \right\} \quad (1)$$

Здесь: λ_i - коэффициент кондуктивной теплопередачи i - того грунтового слоя; ρ_i - его плотность; $c_{p,i}$ - его удельная теплоемкость.

2. Теплоперенос в пределах i - того грунтового слоя в общем виде подчиняется дифференциальному уравнению вида

$$\frac{\partial T_i}{\partial t} - \frac{\lambda_i}{\rho_i \cdot c_{p,i}} \cdot \Delta T_i = f_i(x, y, z, t),$$

которое в одномерном случае при нулевой правой части и неограниченном возрастании времени имеет вид:

$$\frac{\partial^2 T_i}{\partial z^2} = 0 \quad (2)$$

Здесь: T_i - температура в точке M с координатами (x, y, z) в момент времени t ;

$f_i(x, y, z, t)$ - некоторая функция координат и времени; $\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$ -

оператор Лапласа; i - номер грунтового слоя.

3. В области расположения коллектора теплового насоса поддерживается постоянная температура T_w .

4. Температуры на верхней и нижней границах основания равны соответственно T_0 и T_h .

5. На контакте i - го и $i+1$ - го грунтовых слоев, в том месте, где расположен коллектор теплового насоса, имеют место условия термического контакта вида:

$$\left. \begin{aligned} T_i(h_w) - T_{i+1}(h_w) &= 0; \\ T_i(h_w) &= T_w. \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

Здесь h_w - глубина, на которой находится тепловой насос.

6. На контакте i - го и $i+1$ - го грунтовых слоев, в том месте, где отсутствует коллектор теплового насоса, имеют место условия идеального термического контакта:

$$\left. \begin{aligned} T_i(h_i) - T_{i+1}(h_i) &= 0; \\ \lambda_i \cdot \frac{\partial T_i(h_i)}{\partial z} - \lambda_{i+1} \cdot \frac{\partial T_{i+1}(h_i)}{\partial z} &= 0 \\ i &= 1, 2, 3 \dots n. \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

Здесь h_i - глубина, на которой находится контакт между i - м и $i+1$ - м грунтовыми слоями.

Требуется определить температуру в произвольной точке с координатой z .

Из приведенной выше постановки задачи вытекает, что на глубине расположения коллектора грунтового насоса одновременно должны выполняться граничные условия (3) и (4). Таким образом, имеет место противоречие.

Проиллюстрируем предложенный нами алгоритм разрешения этого противоречия на конкретном примере. Рассмотрим двуслойное основание. Температуру найдем путем суперпозиции двух температурных полей $T^*(z)$ и $T^{**}(z)$.

1. Первое температурное поле соответствует случаю, когда в основании отсутствует коллектор теплового насоса. Тогда граничные условия и условия на контакте грунтовых слоев имеют вид (см. схему на рис. 1):

$$\left. \begin{aligned} T_1^*(0) = T_0; \quad T_2^*(H) = T_h; \\ T_1^*(h_1) - T_2^*(h_1) = 0; \\ \lambda_1 \cdot \frac{\partial T_1^*(h_1)}{\partial z} - \lambda_2 \cdot \frac{\partial T_2^*(h_1)}{\partial z} = 0. \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Решение (2) с учетом (5) имеет вид:

$$\begin{aligned} T_1^* &= \frac{U(z) - U(z-h_1)}{(H-h_1) \cdot \lambda_1 + h_1 \cdot \lambda_2} \cdot \{T_0 \cdot [(H-h_1) \cdot \lambda_1 - (h_1-z) \cdot \lambda_2] + T_h \cdot \lambda_2 \cdot z\} + \\ &+ \frac{U(z-h_1) - U(z-H)}{(H-h_1) \cdot \lambda_1 + h_1 \cdot \lambda_2} \cdot \{T_0 \cdot (H-z) \cdot \lambda_1 + T_h \cdot [(z-h_1) \cdot \lambda_1 + h_1 \cdot \lambda_2]\} \end{aligned} \quad (6)$$

Здесь $U(z)$ - ступенчатая функция Хевисайда.

2. Второе температурное поле соответствует случаю, когда в основании на глубине $h_w = h_1$ находится коллектор теплового насоса. Тогда граничные условия и условия на контакте грунтовых слоев имеют вид (см. схему на рис. 1):

$$\left. \begin{aligned} T_1^*(0) &= T_0; \\ T_2^*(H) &= T_h; \\ T_1(h_1) - T_2(h_1) &= 0; \\ T_1(h_1) &= T_w. \end{aligned} \right\} \quad (7)$$

Решение (2) с учетом граничных условий (7) имеет вид:

$$T_2^* = \frac{U(z) - U(z - h_1)}{h_1} \cdot T_w \cdot z + \frac{U(z - h_1) - U(z - H)}{H - h_1} \cdot T_w \cdot (H - z). \quad (8)$$

3. Общее решение задачи найдем как сумму решений (6) и (8). Имеем:

$$T = T_1^* + T_2^*. \quad (9)$$

Таким образом путем суперпозиции двух решений с различными граничными условиями, нам удалось разрешить приведенное выше противоречие.

Изложенные в настоящей работе материалы исследований позволили сделать такие выводы:

1. Сформулирована общая постановка задачи о распределении температурного поля в основании теплового насоса, состоящем из грунтовых слоев с различными теплофизическими свойствами.
2. Для двухслойного основания конечной толщины получено аналитическое решение задачи.

Список литературы

1. Захаров, А. В. Применение геотермальной энергии грунта для отопления зданий в климатических и инженерно-геологических условиях Пермского края / А. В. Захаров // Вестник гражданских инженеров. 2010. - № 2 (23). - С. 85-89.
2. Применение тепловых насосов в многоэтажном строительстве. Электронный ресурс <http://www.geotherm.com.ua/overview/65-high-house.html>
3. Шаповал В. Г., Моркляник Б. В. Основания и фундаменты тепловых насосов : монография. – Львов : СПОЛОМ, 2009. – 64 с.
4. Моркляник Б. В. Температурные поля в основаниях грунтовых тепловых насосов : монография / В. Г. Шаповал, Б. В. Моркляник. – Днепропетровск : Пороги, 2011. – 123 с.

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ОСНОВНИХ ПАРАМЕТРІВ ВІБРОУДАРНОЇ МАШИНИ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ФУНДАМЕНТНИХ БЛОКІВ

Ручинський Микола Миколайович,

кандидат технічних наук, професор
Київський національний університет будівництва і архітектури

АНОТАЦІЯ

Представлена на основі проведених теоретичних та експериментальних досліджень методика розрахунку основних параметрів вібромашин для формування фундаментних блоків з пустотами. Особливість методики полягає в тому, що її можна застосовувати для розрахунків і інших типів виробів, які мають значну висоту ($h \geq 0,3$ м), оскільки дослідження велися в широкому діапазоні зміни висот стовпа бетонної суміші і найбільш вживаних їх жорсткостей. Універсальність методики підтверджується і тим, що віброударний режим по результатам інших досліджень рекомендується для висот $h > 0,3$ м.

Ключові слова: фундаментні блоки, бетонна суміш, вібромашина, вібрація, віброударний режим.

1. ВСТУП

Ідея методики полягає у використанні при розрахунках ефекту підсилення коливань форми з блоками завдяки наявності обмежників коливань, а достовірність руху забезпечується достатньо характерним врахуванням впливу бетонної суміші на рух вібромашини.

Вихідними даними для розрахунку є геометричні розміри виробу, характеристика суміші (щільність і жорсткість) та динамічні параметри коливань (напіврозмах та частота коливань). Методикою передбачено вибір напіврозмаху і частоти в залежності від складу суміші та габаритних параметрів виробу.

Розрахунковими параметрами являються:

- масові характеристики суміші і машини, котрі впливають на загальний рух вібросистеми;
- пружні елементи вібромашини (коефіцієнти жорсткості опор і обмежників коливань);
- амплітуда змушуючої сили віброударників;
- статичний момент маси вібробудників коливань;
- потужність приводу.

2. МЕТА РОБОТИ

В загальному підході до розрахунку вібромашин на початковому етапі передбачається вибір конструктивної схеми вібромайданчика або

віброустановки. Основним параметром, що визначає схему, є режим (гармонійний або віброударний) і конструкція робочого органу (блокова чи рамна), які в свою чергу визначаються висотою стовпа суміші майбутнього виробу і жорсткістю суміші. Щодо прийнятої схеми машини для формування фундаментних блоків, висота котрих сягає 0,6 м, то режим приймається віброударним, а конструктивна схема є блоковою.

3. РОЗРАХУНКОВА СХЕМА

Виходячи із конструкції машини, її розрахункову схему з урахуванням форми і бетонної суміші можна розглядати як двомасову систему (рис.1).

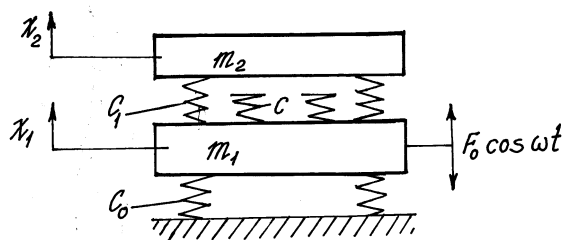

Рис.1 Розрахункова схема

При цьому приймаються наступні допущення:

- перша маса моделює інерційні властивості машини і є абсолютно жорстким тілом;
- жорсткості пружних опор вібромашини та пружного зв'язку між формою і робочим органом лінійні, тобто підкоряються закону Гука;
- вплив бетонної суміші на рух вібромашини враховується на основі розгляду її системою з розподіленими параметрами, які в рівняннях дискретно представлені через контактну силу взаємодії робочого органа і середовища;
- дисипативні властивості системи використовуються на етапах уточнення основних параметрів та визначення меж змін критеріїв, чітке значення яких забезпечує стійкий віброударний режим руху.

4. МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ

4.1 Визначення масових характеристик системи

Маса бетонної суміші:

$$m_0 = \rho \cdot v, \text{ кг}, \quad (1)$$

де ρ - густина бетонної суміші, $\text{кг}/\text{м}^3$;

v - об'єм бетонної суміші, м^3 .

Маса бортоснащення і піддона, що утворюють форму, а також маса пустотоутворювачів можуть бути попередньо розраховані за формулами:

маса форми

$$m_\phi = (0,9 - 1,2)m_0, \quad (2)$$

маса вібруючих частин для блокової віброустановки

$$m_g = (0,1 - 0,4) \cdot (m_\phi + m_\sigma) \quad (3)$$

Якщо використовувати рамну конструкцію вібромашини, то значення по залежності (3) збільшуються у 2-2,5 рази.

Маса пустотоутворювачів

$$m_n = (0,10 - 0,20)m'_\sigma. \quad (4)$$

4.2. Розрахунок пружних елементів вібромашини

4.2.1. Металеві опорні елементи

Визначається сумарний коефіцієнт пружності із умов віброізоляції установки від фундаменту

$$\sum C_m = \sum m \cdot \omega_0^2, \text{ Н/м}, \quad (5)$$

де $\sum m$ - сумарна маса вібромашини з формою і сумішшю, що опирається на опори;

ω_0 - власна частота коливань вібросистеми, котра приймається із умови: $\omega_0 = \omega / (5-7)$, де ω - вимушена частота коливань.

Коефіцієнт пружності однієї опори

$$C'_m = \sum C_m / n, \text{ Н/м}, \quad (6)$$

де n - кількість опор, шт.

Кількість робочих витків і умови їх установки визначаються за загальними формулами [2] і конструюються по традиційній схемі установки [1].

4.2.2. Гумові опорні елементи

Визначається сумарний коефіцієнт пружності по формулі (4.5) і коефіцієнт пружності однієї опори по залежності (4.6).

Знаходиться навантаження на кожен опору

$$F_{on} = \sum m \cdot g / n, \text{ Н}, \quad (7)$$

де $\sum m \cdot g$ - сумарна вага вібросистеми, Н;

n - кількість опор, шт.

Розраховується площа поперечного перерізу гумової опори

$$S = \frac{F_{on}}{[\sigma]_{cm}}, \text{ м}^2, \quad (8)$$

де $[\sigma]_{cm}$ - допустима напруга стиску опори, Н/м^2 .

Знаходиться висота опорного елемента

$$h = \frac{E_{on} \cdot S}{C'_{on}}, \quad (9)$$

де E_{on} - модуль пружності гумової опори, Н/м^2 ;

C'_{on} - коефіцієнт пружності однієї опори.

Із прийнятої конструкції опори, що поряд з висотою h і загальної площі S має діаметр перерізу опори D і діаметр отвору опори d . Знаходиться один із діаметрів (при умові $D/d=3-3,5$) із залежності

$$S = \frac{\pi}{4}(D^2 - d^2), \text{ м}$$

Визначається фактор форми елемента

$$\Phi = \frac{D-d}{4h}. \quad (10)$$

Уточнюється модуль пружності гумової опори E_{on} у відповідності до розрахованого фактора форми по довіднику [2]. Визначається осадка пружних елементів під дією сумарної статичної сили:

$$\delta = \frac{\sum m \cdot g}{\sum C_{on}}. \quad (11)$$

Величина статичної осадки повинна бути більшою від напіврозмаху коливань, чим забезпечується безвідривний режим роботи опор від рами робочого органу машини.

4.2.3. Гумові обмежники коливань

Коефіцієнт пружності обмежників коливань $\sum C_{об}$ визначається із умови одного відриву виробу з формою за один період коливань:

$$\sum C_{об} = \varepsilon^2 m_{np} \omega^2; \text{ Н/м}, \quad (12)$$

де ε - коефіцієнт, що враховує співвідношення власної і вимушеної частоти коливань;

$m_{np} = (m_1 \cdot m_2) / (m_1 + m_2)$ - приведена маса вібростеми, що розділена між собою обмежниками коливань.

Під масою m_1 розуміється маса віброблока, на котрій закріплюється обмежник коливань. Визначається m_1 за формулою (4.3), в котрій уточнюється маса бетонної суміші, оскільки, як з'ясовано при виконанні дослідів $m_{cm} \neq m_6$. Динамічну масу суміші можна розрахувати за формулою:

$$m'_6 = \left(\frac{m_6}{\varphi} \right) k_{x6} \cdot k_r, \quad (13)$$

Параметри, які входять у названі формули, беруться із відповідних таблиць. Тоді маса m_2 , що входить в формулу (12), знаходиться за залежністю

$$m_2 = (m_\phi + m'_6). \quad (14)$$

За таким підходом маса m_1 може бути знайдена по формулі:

$$m_1 = (0,25 - 0,35)m_2. \quad (15)$$

Визначається коефіцієнт пружності одного обмежника коливань

$$C'_{об} = \sum C_{об} / n, \text{ Н/м} \quad (16)$$

де n - кількість обмежників коливань, шт.

Приймаються розміри одного обмежника коливань (гумової прокладки) $l \times b \times h$ при умові, що $l > h$ і $b > h$, h - висота; l, b - довжина і ширина прокладки.

При прийнятих розмірах прокладки або одного із них (як правило, висоти прокладки) знаходиться площа прокладки:

$$S = C'_{об} \cdot h / E_{об}, \text{ м}^2, \quad (17)$$

де $E_{об}$ - модуль пружності гуми, із котрої приймаються обмежники коливань, Н/м^2 .

4.3. Визначення амплітуди змушуючої сили

Амплітуда змушуючої сили визначається із умови стійкості віброударного режиму коливань

$$F_0 = \frac{(m_1 + m_2)g}{q}, \text{ Н} \quad (18)$$

де q - коефіцієнт підсилення коливань і в фізичній трактовці виражає собою співвідношення сил ваги до змушуючої сили.

Отримане значення F_0 повинне відповідати змушуючій силі, що знайдена із умови:

$$F_0 = \frac{x_0 \cdot \omega^2}{k_x} (m_1 + m_2), \quad (19)$$

де k_x - коефіцієнт впливу віброударної дії на напіврозмах коливань, котрий визначається по відповідній таблиці додатків. Розбіжність по формулам (18) і (19) не повинна відрізнятись більше ніж на 10%.

4.4. Розрахунок статичного моменту маси дебалансів віброустановки

Сумарний статичний момент маси дебалансів знаходиться за формулою:

$$\sum m_0 r_0 = F_0 / \omega^2, \text{ Н} \cdot \text{м}, \quad (20)$$

де ω - змушуюча частота коливань, с^{-1} .

Розраховується статичний момент одного дебаланса

$$(m_0 r_0)' = \sum m_0 r_0 / n, \text{ Н} \cdot \text{м}, \quad (21)$$

де n - кількість дебалансів, шт.

Вибирається форма дебаланса і визначаються його геометричні розміри, для чого можна використати відомі рекомендації із літератури [1-3].

4.5. Визначається потужність приводу вібросистеми

Загальна потужність вібросистеми складається із енергії, що витрачається на ущільнення суміші P_6 , енергії на обмежники коливань $P_{об}$, енергії на тертя в підшипникових опорах P_T .

4.5.1. Потужність на ущільнення визначається по формулі:

$$P_6 = m'_6 \cdot \bar{E}, \text{ Вт}, \quad (22)$$

де $\bar{E}$ - питома енергія ущільнення, Вт/кг ($\bar{E}_{cp} = 2,0 \text{ Вт/кг}$)

4.5.2. Потужність на втрати енергії в обмежниках коливань

$$C_{об} = \left(\frac{\gamma}{2}\right) \cdot \sum C_{об} \cdot \delta_0 \cdot \omega, \text{ Вт} \quad (23)$$

де γ - коефіцієнт втрат енергії в обмежнику коливань;

δ_0 - максимальний стиск обмежника коливань, величина якого визначається по залежності:

$$\delta_0 = 2X_0 \left[1 - \text{ctg}^2 \left(\frac{\varepsilon \cdot \tau}{2} \right) \right], \text{ м} \quad (24)$$

тут X_0 - напіврозмах коливань віброустановки, м;

τ - довготривалість контакту форми з обмежником ($\tau = (0,2 - 0,25)T$, T - період коливань).

4.5.3. Потужність на тертя в підшипникових опорах вібромашини

$$P_T = F_0 \cdot \mu \frac{d_u}{2} \omega, \text{ Вт} \quad (25)$$

де μ - коефіцієнт тертя в опорах ($\mu = 0,008 - 0,01$);

d_u - діаметр цапфи опори підшипника, м.

Загальна потужність двигуна віброустановки

$$P_{об} = \frac{(P_{\sigma} + P_{об} + P_T)}{\eta}, \text{ Вт} \quad (27)$$

де η - к.к.д. приводу ($\eta \approx 0,92 - 0,95$).

ВИСНОВКИ

1. Розроблена методика інженерного розрахунку вібромашини дає можливість отримати основні параметри, що забезпечують заданий режим руху в білярезонансній зоні.

2. Порівняння результатів розрахунків та дослідів показали достатню збіжність по амплітуді коливань (у межах 7%), а для потужності розбіжність складає 14%.

Список літератури

- [1] Чубук Ю.Ф., Назаренко И.И., Гарнец В.Н. Вибрационные машины для уплотнения бетонных смесей. – К.: Вища школа, 1985 – 168 с.
- [2] Вибрационные машины в строительстве и производстве строительных материалов. Справочник. Кол. авт. под ред. В.А. Баумана и др.- М.: Машиностроение, 1970. - 548 с.
- [3] Бауман В.А., Быховский И.М. Вибрационные машины и процессы в строительстве. - М.: Высшая школа, 1977 – 255с.

ВИКОРИСТАННЯ БАРВНИКІВ В ТОВАРНИХ МОТОРНИХ ПАЛИВАХ

Троценко Олександр Володимирович,

аспірант,

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Григоров Андрій Борисович

доктор технічних наук, доцент, професор кафедри
«технології переробки нафти, газу та твердого палива»

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Не зважаючи на те, що використання барвників у виробництві нафтопродуктів налічує понад 50 років, дослідження, що пов'язані з пошуком їх нових видів, поліпшенням їх стабільності та експлуатаційних властивостей, і досі є дуже актуальними. Барвники використовуються як у моторних, технологічних та котельних паливах, так і в складі змащувальних матеріалів – рідких оливах та пластичних мастилах, що використовуються на території багатьох країн Європейського Союзу і в США.

Сфера застосування барвників у нафтопродуктах, зокрема моторних паливах вельми різноманітна. Вони використовуються для боротьби з фальсифікацією палив, для їх ідентифікації і обліку, а також при виробництві брендovаних видів палив різних товарних марок з поліпшеними експлуатаційними або екологічними властивостями [1, 2].

Розглядаючи вимоги до барвників, відмітимо, що до основних з них можна віднести: надання стійкого кольору; фізична стабільність – здатність барвника утримуватися у складі палива та не утворювати осаду, особливо в умовах тривалого зберігання; не адсорбуватися на деталях паливної системи двигуна та ємностях (металевих або полімерних); не утворювати шкідливих речовин при згорянні палив.

На нашу думку, наведений вище ряд вимог до барвників, які використовуються у моторних паливах, повинен бути доповнений і такою вимогою як поліпшення експлуатаційних властивостей палива. При цьому, барвники вже можна буде розглядати у якості поліфункціональних компонентів – присадок до палива. Це у свою чергу, дозволить збалансувати пакет присадок до палива, що неодмінно призведе до зниження собівартості такого палива при збереженні високого рівня його експлуатаційних властивостей.

На сьогоднішній день, вміст барвників у паливах не перевищує 0,1-0,5 % [3] але при використанні їх у якості присадок, для значного ефекту щодо поліпшення експлуатаційних властивостей палив, діапазон їх вмісту у паливах необхідно розширити до 1,5 %.

Зважаючи на інформацію, що наведено вище, нами пропонується використовувати у якості такої поліфункціональної присадки до моторних палив органічну речовину, що відноситься до класу ароматичних діазосполук.

Ці сполуки мають ряд позитивних властивостей, які дозволяють використовувати їх у складі моторних палив: вони розчинні у вуглеводнях; надають середовищу, в якому розчиняються, стійкий колір (в залежності від концентрації та речовини, від жовтого до червоного); є стабільними; не відносяться до небезпечних речовин; при термічному розкладанні утворюють N_2 [4], що сприяє зменшенню концентрації CO у відпрацьованих газах.

Окрім цього, проведені нами лабораторні дослідження показали, що при додаванні 1,0% такої речовини до складу прямогонної бензинової (30-180°C) та дизельної (240-360°C) фракцій, в першому випадку, підвищується стійкість до детонації більше ніж на 5 пунктів, в другому – отримане паливо проявляє високі протикорозійні властивості (досліджено на міді та сталі).

Також слід відмітити, що розповсюдженість цих речовин у хімічній промисловості та обсяг їх виробництва дозволяє використовувати їх у якості поліфункціональної присадки при промисловому виробництві товарних моторних палив.

Підсумовуючи представлену інформацію, зауважимо, що додавання поліфункціональних присадок до моторних палив, які представлені класом ароматичних діазосполук, є тим шляхом, який, насамперед, дозволить отримати паливо, що буде відповідати вимогам існуючої нормативної документації і яке буде не складно ідентифікувати та захистити від фальсифікації.

Список літератури:

1. Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив від 1 серпня 2013 р. № 927. Київ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013>
2. Ezeokonkwo M. A. New Dyes for Petroleum Products / M. A. Ezeokonkwo, U. C. Okoro // Journal of Emerging Trends in Engineering and Applied Sciences (JETEAS). – 2012. -№ 3 (1): P. 8-11.
3. Audrius Markevičius. Determination of dyes and marker in diesel using high performance liquid chromatography / Audrius Markevičius, Audrius Zolunskis¹, Audrius Sadaunykas, Birutė Knašienė, Adrian Vicent Claramunt, Simas Šakirzanovas, Evaldas Naujalis // CHEMIJA. 2018. Vol. 29. No. 2. P. 121–126.
4. Шабаров Ю.С. Органическая химия: Часть 2. Циклические соединения / Ю.С. Шабаров – М.: Химия, 1994. – 848 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Безсмертнюк Тарас Петрович

Кандидат географічних наук, старший викладач
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Туризм як багатогранне явище вже є феноменом теперішнього часу внаслідок постійного розвитку і зацікавленості в ньому будь-якої розвиненої держави. У зв'язку з розвитком світового туризму зростає інтерес до пошуку шляхів ефективного розвитку цієї галузі і в Україні, причому як з боку держави, так і господарюючих суб'єктів. На сучасній стадії функціонування української економіки великого значення набуває розвиток і реалізація правових норм, спрямованих на підвищення гарантій і ефективності захисту прав і законних інтересів споживачів туристського продукту, вирішення питань, пов'язаних із задоволенням інтересів подорожуючих осіб (туристів) та ефективності розвитку всієї туристичної сфери взагалі [1].

Здійснення туристичної діяльності базується на чіткій правовій основі, яку становить Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері туристичної діяльності, Закон України «Про туризм» як спеціальний нормативно-правовий акт, галузеве законодавство та підзаконні нормативно-правові акти у сфері туризму. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні має комплексний та міжгалузевий характер та покликане забезпечити правову основу для організації, безпеки та здійснення туристичної діяльності в Україні. Правове регулювання відносин у сфері туризму здійснюється з використанням джерел конституційного, цивільного, господарського, податкового, трудового, земельного, екологічного, адміністративного та кримінального права [2].

Основним джерелом правового регулювання туристичної діяльності в Україні є Закон України «Про туризм», який визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Закон встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про туризм» реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму; визначення порядку класифікації та оцінки туристичних

ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку та реалізацію програм розвитку туризму; визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян); ліцензування в галузі туризму, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу; встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму; визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі туризму; участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму [3].

Засоби реалізації державної політики в галузі туризму зумовлюють прийняття законодавчих та інших правових актів, впливають на розвиток і розширення предмета правового регулювання, в якості якого виступає туристична діяльність. Звичайно, що без активної підтримки й безпосереднього втручання держави в питання реорганізації та розвитку туристичної галузі, ефективне функціонування та вдосконалення туризму буде практично неможливе або вкрай ускладнене [1].

Чинним документом, який визначає розвиток туристичної діяльності в Україні, є розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [4]. Основними завданнями Стратегії є: здійснення комплексу заходів з підтримки розвитку туристичної індустрії, зокрема створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів; забезпечення належного рівня міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації, що сприятиме раціональному використанню туристичних ресурсів і дасть можливість оптимізувати витрати з державного і місцевих бюджетів на здійснення заходів у сфері туризму та курортів; об'єднання зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу, інших галузей економіки та інститутів громадянського суспільства для популяризації України у світі і формування іміджу України як країни, привабливої для туризму; гармонізація національного законодавства з європейським, дотримання цілей і принципів, проголошених стратегічними документами розвитку держави.

Згідно положень документа, основними засобами реалізації Стратегії за напрямом «Нормативно-правова база сфери туризму та курортів» є:

1) імплементація законодавства Європейського Союзу у сфері туризму та курортів, що забезпечить вдосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням досвіду провідних туристичних країн Європейського Союзу шляхом:

– розроблення пропозицій щодо внесення змін до Законів України «Про туризм» та «Про курорти»;

– розроблення законопроектів щодо запровадження інституту саморегульованих організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації), заходів з підтримки розвитку туристичної індустрії

(щодо створення режиму сприяння для залучення інвестицій у розбудову туристичної індустрії);

– приведення у відповідність з міжнародними вимогами методів статистики у сфері туризму та курортів та впровадження рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією системи сателітного рахунка;

– візової лібералізації та спрощення візових процедур для туристів із країн, що є цільовими ринками для України;

– актуалізації діючих та укладення нових міжвідомчих та міжурядових угод про співпрацю у сфері туризму та курортів;

– розроблення і затвердження порядку створення і ліквідації туристичних представництв України за кордоном;

2) гармонізація національних стандартів у сфері туризму та курортів з міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню якості національного туристичного продукту шляхом:

– забезпечення діяльності технічних комітетів стандартизації із залученням суб'єктів туристичного ринку, організацій роботодавців та громадських об'єднань у сфері туризму та курортів;

– впровадження міжнародної системи якості послуг за такими напрямками, як туроператорська та турагентська діяльність; готелі та аналогічні засоби розміщення; заклади громадського харчування; гіді-перекладачі та екскурсіводи; туристичні інформаційні центри; курорти, оздоровчі послуги та кемпінги; пляжі, дайвінг; екологічний, сільський, активний туризм; інші пріоритетні види туризму для держави та регіонів; виставкова та конгресна діяльність тощо;

– визначення та забезпечення типізації та спеціалізації курортів;

3) лібералізація та ефективне регулювання провадження підприємницької діяльності у сфері туризму та курортів шляхом:

– скасування ліцензування туроператорської діяльності і впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності туроператорів та інших суб'єктів туристичного ринку;

– скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення;

– створення сприятливих умов для організації діяльності національних туристичних операторів та підтримка малого бізнесу у сфері туризму та курортів [4].

Важливою основою розвитку туристичної діяльності в Україні виступає формування нормативно-правової бази, що відповідає сучасним реаліям. Необхідність формування сучасної туристичної індустрії потребує правового регулювання туристської діяльності з урахуванням світового досвіду. Відповідно до ст. 9 Конституції України [5] «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Це стосується також зарубіжних нормативно-правових актів, які усе більше уніфікуються та переймаються національним законодавством. Міжнародним співтовариством прийнята велика

кількість спеціальних документів, що регулюють різні напрями туристичної діяльності, прийняття яких надало додатковий імпульс розвитку вітчизняного туризму, викликало необхідність гармонізації національного туристичного законодавства з іноземним. Відповідність українського законодавчого регулювання міжнародним стандартам визначатиме ефективність розвитку туристичного ринку України та рівень його інтегрованості у систему міжнародних економічних відносин. Важливо відмітити, що імплементація принципів міжнародного права та використання сучасного інституційного інструментарію впливає на рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу кожної держави [1; 6].

Таким чином, з урахуванням сучасних реалій, в Україні необхідно створювати оптимальні, раціональні та вигідні для розвитку туристичної діяльності нормативно-правові акти, постанови та закони. Нормативно-правове забезпечення туристичної сфери має спрямовуватись не лише на досягнення позитивного ефекту від реалізації функцій туризму та усунення можливих загроз для галузі, але й на оцінку рівня впливу відповідних чинників зовнішнього середовища, які в сукупності повинні створювати умови, сприятливі для подальшого розвитку туристичної діяльності в Україні.

Список літератури

1. Леоненко Н. А. Правовий механізм державного регулювання туристичної сфери України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 1 (20). С. 69–75.
2. Манойленко К. М. Нормативно-правове регулювання туризму в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 26–28.
3. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. Дата оновлення : 16.10.2020 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 30.10.2021).
4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-р#Text> (дата звернення: 30.10.2021).
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top> (дата звернення: 30.10.2021).
6. Лютак О. М. Особливості нормативно-правового регулювання міжнародних туристичних зв'язків України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 12(1). С. 27–30.

В'ЇЗНИЙ ТУРИЗМ УКРАЇНИ І ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Крапівіна Галина Олексіївна,

к. держ. упр., доцент,
ДВНЗ «ПДТУ», м.Маріуполь

Рингач Карина Олександріївна,

ДВНЗ «ПДТУ» м. Маріуполь
ст. гр. ТУР-19

Ханча Марія Костянтинівна,

ДВНЗ «ПДТУ» м. Маріуполь
ст. гр. ТУР-19

Вступ. Туризм - це галузь, яка задовольняє духовні потреби людини, її бажання пізнавати світ, розвивати себе та отримувати незвичайні емоції від життя. Розвиток туристичної сфери та підвищення реалізації туристичного потенціалу - невід'ємна частина економічного зростання та розвитку всіх розвинених країн світу. Статистика туризму - один із важливих розділів статистичної науки, який розроблює систему прийомів і методів збору, обробки та аналізу числової інформації, що характеризує стан і розвиток сфери туризму. Статистика туризму є галуззю практичної діяльності органів державної статистики та інших організацій зі збору цифрових відомостей о явищах розвитку підприємництва, слугує каталізатором інновацій, допомагає забезпечувати доходи багатьом громадянам, сприяє створенню робочих місць, розвитку економіки держави. У статті визначено туристичну привабливість України та Франції, оригінальні ідеї, що перетворили господарства в об'єкти туристичної привабливості. Також проаналізовано характеристику країн за доходом від міжнародного туризму, кількістю туристів, розглянуто сукупність чинників, які формують імідж країн.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві туризм та рекреація є рушійною силою соціально - економічного прогресу країни за допомогою створення робочих місць і нових підприємств, доходів від експорту та розвитку відповідної інфраструктури. Водночас якісні параметри розвитку вітчизняної туристичної та рекреаційної індустрії, а відповідно і вплив від участі у світовому ринку туристичних послуг на національний розвиток, залишаються досить низькими, з точки зору загальносвітових тенденцій. Усе це зумовлює важливість комплексного дослідження структурної динаміки сучасного ринку туристичних та рекреаційних послуг Франції з метою пошуку оптимальних стратегій інтеграції в європейський туристичний простір. Але у зв'язку із поширенням COVID-19 туристична індустрія постала перед кризою, яка може виявитися найгіршою в історії світової економіки. Указано, що під час пандемії саме туризм

постраждав найбільше, зокрема через обмежувальні заходи, які запроваджують держави на пересування громадян, карантин, заборону авіап перевезень тощо.

Наукова новизна. Розглянуто кризові явища в туризмі, спричинені COVID-19 та вивчено їх наслідки. Зазначено, що впливаючи на ключові сектори економіки, туризм все частіше стає одним з найважливіших показників соціально-економічного розвитку, як певних регіонів так країн загалом.

Мета. Порівняльний аналіз характеристик туристичних потоків двох країн – Франції та України.

Завдання. Відокремити провідні галузі туризму обох країн, визначити туристичні дестинації Франції та України, доходи обох країн за останні роки та описати вплив на туристичні потоки пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Згідно методології UNWTO, під кількістю прибуттів розуміється число зареєстрованих відвідувачів тієї чи іншої країни, які не є її резидентами, за певний проміжок часу. При цьому, вони не можуть перебувати в країні призначення більше одного року та займатися діяльністю, що оплачується з місцевих джерел. Усіх їх можна поділити на одноденних відвідувачів і туристів (відвідувачів, що перебувають у країні призначення понад одну ніч). При вимірюванні прибуття у міжнародному туризмі надається перевага обліку на кордоні. Однак не всі країни можуть збирати такі дані. Тоді замість цих показників можуть бути використані інші, зокрема облік у готелях і подібних закладах. В число світових лідерів за туристичними прибуттями потрапляє п'ять держав Європейського туристичного регіону: Іспанія, Італія, Німеччина, Великобританія та Франція.

Прийнявши більше 90 мільйонів іноземних гостей (включаючи відвідування заморських територій), Франція залишається головним туристичним напрямком у світі (випереджаючи Іспанію, США, Китай та Італію). Своїм незмінним успіхом вона зобов'язана багатством та різноманітністю туристичних можливостей.

«Люди часто говорять про Францію як про зарозумілу націю», - сказав Фредерік Лефевр, державний секретар Франції з туризму. Але вони прагнуть відкинути цей образ і бути більш гостинними. Франція є найбільш відвідуваною країною в світі, побачивши 76,8 мільйона туристів через свої кордони в 2010 році, сказав Лефевр Budget Travel. Але з точки зору доходів від туризму вони посідають третє місце, залучаючи 74,7 мільярда доларів на рік. (США майже подвоюють цей показник - 146,5 млрд доларів).

Успіх Франції як туристичної супердержави обумовлений низкою факторів, головними серед яких є наступні:

вдале географічне розташування: Франція - єдина країна в Європі, що має вихід як до теплого Середземного моря, так й до холодного Північного (в районі протоки Ла-Манш); крім того, на заході Франція обмивається водами Атлантичного океану;

на території даної країни знаходяться дві гірські системи - Східні Піренеї й Альпи (з найвищою вершиною Європи - горою Монблан), що дозволяє розвивати зимові види туризму;

Франція має значну територію і невелику по європейських мірках щільність населення - 107 осіб/км², завдяки чому може приймати потужні туристичні потоки з інших держав;

французькі лікувально-оздоровчі курорти користуються постійною популярністю у туристів зі всього світу з давніх часів;

Французька Республіка багата різноманітними культурно-історичними пам'ятками, які представляють величезний інтерес для іноземних туристів;

сучасна Франція - центр ділового співробітництва багатьох країн світу, що сприяє розвитку бізнес-туризму;

столиця Франції - Париж - незмінно приваблює туристів як місто високої моди, тонких парфумів і невідгубної романтики.

Франція пропонує різноманітні туристичні продукти практично на будь-який смак, зокрема приймає міжнародні спортивні змагання. Деякі з них проводяться регулярно, наприклад, Відкритий чемпіонат Франції з тенісу («Ролан Гаррос»), велогонка «Тур де Франс» і автогонка «24 години ЛеМана». Серед разових заходів досить назвати Чемпіонат світу з футболу серед жінок 2019 року, кругосвітню регату Vendée globe 2020 року, Чемпіонат світу з регбі 2023 року і, звичайно, Олімпійські ігри 2024 року. Франція - країна гурманів, де споживання вина та сиру є частиною національної культури. Також Франція має великий попит серед поціновувачів винного гастротуризму (регіон Медок, регіони Бордо, Ельзас, які прославилися «винною» дорогою).

Не менш значимим фактором є туристичні ресурси, до яких належать унікальні природно-рекреаційні, історико-культурні та інші ресурси, якими володіє країна. До природних факторів відносяться: стан та екологічні характеристики природних ландшафтів; наявність рідкісних видів флори і фауни; можливості для полювання й рибалки тощо. Культурно-історичні фактори - це пам'ятки історії та культури; музеї; місця відомих історичних подій; об'єкти релігійного й культового паломництва тощо.

Україна є також багатою як на природні туристичні ресурси, так і на історичні та культурні, посідає одне із провідних місць у Європі за рівнем забезпеченості ними. Зокрема, значною привабливістю відзначаються краєвиди, чисте повітря та лижні траси Карпат, популярні пляжні курорти, бальнеологічні санаторії на узбережжі Чорного та Азовського морів, стародавні замки, живописна сільська місцевість, різноманітність ландшафтів.

В Україні є багато цікавих місць з великою кількістю туристичних заходів. За даними звіту про конкурентоспроможність подорожей і туризму 2019 р. Україна піднялася на 10 позицій порівняно з аналогічним звітом 2017 р. і посіла 78 місце (3,7 бали із 7) за привабливістю для туристів. Зокрема, Україна покращила такі показники як: міжнародна відкритість, піднявшись із 78 на 55 місце; загальна інфраструктура - із 79 на 73 місце; ділове середовище - зі 124 на 103 місце, безпека - зі 127 на 107 місце. Основними показниками, які характеризують туристичну привабливість країни, є кількість іноземних туристів та доходи від міжнародного туризму. Розглянемо позиції України на ринку туристичних послуг, порівняльно з Францією за названими показниками.

Таблиця 2. Характеристика в'їзного потоку туристів країн дослідження

Країна	Кількість іноземних туристів, млн. осіб			Темп приросту, %		Частка, (%) 2018
	2010	2017	2018	2018/ 2010	2018/ 2017	
Україна	21.20	14.42	41.21	- 33	-1,5	2.0
Франція	77,65	86,92	89,40	15,1	2,9	12,6

Найпопулярнішою країною у світі та Європі залишається Франція, яку у 2018 р. відвідало 89,4 млн туристів. До України ж прибуло лише 14,42 млн осіб, що на 1,5% менше ніж у 2017 р. і на 33% менше порівняно з 2010 р. Водночас у інших досліджуваних європейських країнах спостерігались позитивні темпи приросту кількості іноземних туристів (за винятком Великобританії, де приріст туристів зменшився на 3,5% у 2018 р. порівняно з 2017 р.).

З поширенням коронавірусу, туристична індустрія постала перед кризою. Через пандемію COVID-19 українці дуже обмежені у виборі літнього відпочинку. Так, за даними туроператорів та українського МЗС, наразі охоче впускають українських туристів лише кілька країн. У ситуації, яка склалася з закордонними поїздками, чимало українців поїхали на місцеві курорти. «Безумовно, зараз відбувається підйом внутрішнього туризму. З'ясовано, що згідно прогнозів UNWTO у 2020 році кількість міжнародних туристів через пандемію коронавірусу скоротилася на 20-30%, порівняно з показниками 2019 року. Очікуване 20-30% падіння призвело до зниження надходжень від міжнародного туризму на 300-450 млрд доларів, що становить майже третину від 1,5 трлн доларів, отриманих у 2019 році. З огляду на минулі ринкові тенденції, це означатиме втрату від 5 до 7 років зростання. Разом з тим, UNWTO підкреслює історичну стійкість туризму та спроможність створювати робочі місця після кризових ситуацій, а також підкреслюючи важливість міжнародного співробітництва та забезпечення того, щоб цей сектор став центральною частиною зусиль щодо відновлення. Надано практичні пропозиції щодо виходу з кризи, упровадження яких дасть змогу зменшити рівень негативного впливу наслідків пандемії на економіку туристичної галузі України.

Економіка України хоч і не настільки прив'язана до в'їзного туризму, але якщо карантин затягнеться, то збитки для індустрії сягатимуть 3-5 млрд дол. Приблизно 80% закладів сфери гостинності – це підприємства малого бізнесу, ФОП, які можуть не пережити цей карантин. Щодо в'їзного туризму, то тут слід зазначити, що докарантинний рівень в'їзного потоку не був надто високим, адже було величезне падіння після 2014 року. Якщо зовнішні кордони будуть закриті довше, ніж знімуть карантин усередині країни, то буде ріст потоку внутрішнього туризму, яким частково можна перекрити зовнішній потік. З цим потоком прогнозується навіть зростання. Щодо Франції, яка багато років залишається провідним туристичним напрямком світу, а також лідером за кількістю іноземних і французьких туристів. У 2019, за даними міністерства туризму, іноземці витратили у Франції майже 58 млрд євро, а французи - 110 млрд, але в

2020 році пандемія коронавірусу планетарного масштабу завдала серйозного удару і по туризму. За попередніми підрахунками, ця галузь, в якій у Франції були задіяні 2 млн осіб, втратило через кризу близько 40 млрд євро. Через масову скасування поїздок найбільші втрати терплять авіакомпанії і туристичні агентства.

Висновки. В статті досягнуто мету дослідження щодо проведення порівняльного аналізу характеристик туристичних потоків України та Франції. Дослідження дозволило вирішити поставлені завдання та обґрунтувати наступні висновки:

показано, що рівень туристичної привабливості обох країн визначають наявні туристичні ресурси, за допомогою яких створено конкурентоспроможний туристичний продукт;

туристична галузь України і Франції значно відрізняються за рівнем розвитку інфраструктури та загальним туристичним іміджем країни;

відокремлені головні туристичні галузі країн показують перспективні напрями розвитку України для підвищення в'їзного потоку туристів;

міцність туристичної галузі Франції навіть в умовах пандемії COVID-19 дозволила підвищити в'їзний туристичний потік та доходи від нього;

туризм України значно постраждав в умовах пандемії з Ковід-19 як за обсягом туристичного потоку в'їзних туристів, так й за доходами від нього.

маркетингові заходи, вдале географічне розташування України, сприятливий клімат, унікальний природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал, формують всі передумови для збільшення потоку в'їзних туристів.

Перспективи подальшого дослідження. В сьогодення Україна займає пристойне місце серед європейських країн за кількістю туристів, але за доходами від міжнародного туризму значно їм поступається. Підвищення привабливості України на європейському ринку туристичних послуг потребує формування стратегічної концепції управління розвитком туристичної привабливості на державному та місцевому рівні. При цьому важливо використовувати інноваційні підходи до просування національного туристичного продукту.

Список літератури

1. UNWTO International Tourism Highlights. 2019. Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>
2. International tourism, number of arrivals & International tourism, receipts (current US\$) [Електроний ресурс]: <http://data.worldbank.org>
3. Галасюк С. С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Франції. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Індустрія гостинності в країнах Європи".
4. Туризм у Франції. Ministere de L'Europe et des affaires etrangeres. Режим доступу: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/venir-en-france/turizm-vo-francii/>
5. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України.
6. COVID-19: Statements, facts and figures. ACIE, 2020. URL: <https://www.aci-europe.org/industrytopics/covid-19.html>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАТИСТИКИ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Крапівіна Галина Олексіївна,

к. держ. упр., доцент,
ДВНЗ «ПДТУ», м. Маріуполь

Жидова Анастасія Вікторівна,

ДВНЗ «ПДТУ» м. Маріуполь
ст. гр. ТУР-19

Мазур Валерія Максимівна,

ДВНЗ «ПДТУ» м. Маріуполь
ст. гр. ТУР-19

Актуальність. Сучасна індустрія туризму – одна з найбільш швидко прогресуючих галузей світового господарства. Вона розглядається і як самостійний вид економічної діяльності, і як міжгалузевий комплекс.

Існують різноманітні методика, які дозволяють продемонструвати внесок туристичної галузі в народне господарство. Найкращим чином це здатна зробити статистика. Статистичні методи отримання, обробка, аналіз і публікація інформації характеризують кількісні закономірності життя суспільства в нерозривному зв'язку з їх якісним змістом. У більш вузькому сенсі статистика – сукупність даних про будь-яке явище або процес.

Необхідність статистичного вивчення туризму обумовлена потребою в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан і розвиток туристичної галузі та оцінки її внеску в загальну величину валового внутрішнього продукту, а також вивчення оцінки туристичних потоків, навантаження на туристську інфраструктуру, задоволення туристського попиту і відповідності споживчих очікувань пропозицій на ринку туристичних послуг.

Необхідність в статистичних даних відчувають не тільки національні туристичні адміністрації, але й численні зацікавлені групи, такі як, наприклад, галузеві асоціації, місцеві органи влади, наукові кола та інші.

Наукова новизна. Кризові явища в сфері туризму, які виникли внаслідок глобального поширення COVID-19, нагально потребують вивчення їх негативних наслідки. Особливо в сучасних умовах, коли туризм має великий вплив на ключові сектори економіки і виступає стабілізатором в соціально-економічному розвитку різних країн.

Метою дослідження є порівняльний аналіз характеристик туристичних потоків Німеччини та України, що визначило наступні завдання: виявити кількісні характеристики потоків туристів, дати оцінку доходів від туризму та витрат туристів в обох країнах за останні кілька років, а також впливу пандемії COVID-19 на туристичний бізнес країн дослідження.

Основна частина. Пандемія коронавірусу викликала безпрецедентну кризу в туристичній галузі, яка має дуже серйозні економічні наслідки для міжнародного сектору надання туристичних послуг, ринку праці й росту глобальної економіки. Адже у 2020 р. результати діяльності туристичного сектору виявилися найнижчими після 1950 р. як за кількістю туристів, так й по доходах, а падіння міжнародного туризму на 73% було найбільшим за всю його історію. Негативні наслідки спостерігаються й досі: за січень-травень 2021 р. міжнародні туристичні прибуття скоротилися на 85% порівняно з аналогічним періодом 2019-го «допандемійного» року.

Так, глобальне поширення вірусу SARS-CoV-2 і викликаною ним хвороби COVID-19 спричинило серйозний вплив на економіку і суспільство Німеччини навесні 2020 р. Заходи, вжиті для стримування пандемії COVID-19 в Німеччині, впливали як на надання послуг, так й на виробництво товарів. Щодо працюючого населення, то пандемія часто означала короткочасну роботу (скорочення робочого часу) або повну його відсутність і зниження доходу на невизначений термін. Федеральний уряд прагнув пом'якшити наслідки коронної кризи для ринку праці, полегшуючи доступ до короткострокової допомоги та ін. Однак багато людей в будь-якому випадку втрачали роботу.

22 березня 2020 року Федерація і землі Німеччини домовилися закрити велику кількість магазинів, щоб уповільнити поширення вірусу SARS-CoV-2. Але продовольчі магазини мали можливість працювати в нормальному режимі.

Перше ослаблення ковідних обмежень було погоджено 15 квітня 2020 року. Влада дозволила малим і середнім магазинам з торговельною площею до 800 м² знову відкритися з 20 квітня на суворих умовах щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Пандемія також дуже сильно вплинула на розвиток туристичного сектора економіки. З середини березня 2020 р. заходи, прийняті для стримування пандемії коронавірусу, особливо торкнулися постачальників послуг харчування і напоїв, а також готелів в Німеччині. 18 березня 2020 року готелі, хостели та ін. об'єкти розміщення були змушені закрити свої двері для туристів по всій країні. З 22 березня операторам ресторанів не дозволяється приймати гостей в своїх приміщеннях, в той час як було дозволено надавати послуги доставки їжі та продажу її на винос. Ці обмеження були поступово зняті з 18 березня.

Тисячі авіа, залізничних, автобусних рейсів були скасовані, а в деяких випадках повністю зупинений авіапарк - криза коронавірусу в безпрецедентній мірі вплинула на глобальний повітряний транспорт. Це відноситься не тільки до прямих рейсів, а й до міжнародних трансферних рейсів в аеропортах Німеччини. Адже Німеччина – це центр міжнародних повітряних перевезень.

Німеччина є однією з найпопулярніших туристичних країн у світі й Європі Її в 2019 р. відвідало 39563 тис. туристів. В Україну ж прибуло лише 13710 тис. осіб, що на 72,9% менше ніж в Німеччині. У той же час виїзний потік туристів з Німеччини нараховував 108542 тис. осіб, а в Україні його обсяг налічував 29346 тис. осіб, що на 65,3% менше.

Витрати міжнародного туризму - це витрати туристів, які вирушають в інших країнах, зокрема платежі на користь іноземних перевізників за міжнародні

перевезення. Міжнародні витрати Німеччини на туризм в 2019 р. склали \$ 99865 млн, що становить 6,27% від загального імпорту країни. У той час витрати міжнародного туризму України склали за цей період \$ 8907 млн, тобто 11,71% від сумарного імпорту, що більше на 5,44%.

Витрати міжнародного туризму для пасажирського транспорту - це витрати всіх іноземних відвідувачів всіх держав, що використовують послуги міжнародного транспорту закордонних компаній. У цей показник також включаються всі транспортні послуги в економіці, що надаються закордонною компанією. Але не включаються послуги компанії-резидента, що надаються нерезиденту всередині країни, тому що вони включені до туристичних витрат. Міжнародні витрати на туризм по оплаті пасажирського транспорту в Німеччині на 2019 р. становили \$ 8134 млн. Аналогічний показник України оцінювався сумою лише \$ 390 млн.

Міжнародні витрати на туризм по оплаті туристичних покупок є витратами міжнародних іноземних прибуваючих в цих країнах. У цю категорію не входить міжнародні перевезення мандрівників, яким витрати на перевезення відшкодовуються. За статистикою за 2019 р. в Німеччині міжнародні витрати на туристичні покупки становили \$ 91731 млн. За статистикою України цей показник становив \$ 8517 млн, що на 90,7% нижче за показник Німеччини.

Міжнародні надходження від туризму є витратами міжнародних в'їжджають відвідувачів, зокрема платежі національним перевізникам за міжнародний транспорт. Ці надходження включають будь-які інші попередні оплати товарів або послуг, отримані в країні призначення. Надходження від міжнародного туризму Німеччини за 2019 р. становили \$ 58201 млн, що є 3,2% від сумарного експорту. В Україні ж ці витрати становили \$ 2592 млн, складаючи при цьому 4,1% від сумарного експорту.

Міжнародні доходи від надання туристам транспортних послуг є витрати іноземних відвідувачів, що прибували, на послуги з міжнародного транспортування, що надаються перевізниками-резидентами. Сюди також включаються послуги з перевезення, здійснювані іноземними перевізниками в межах країни, але виключаються послуги з перевезення, що надаються іноземним особам перевізниками-резидентами в межах країни. Ці витрати враховуються в пунктах подорожей. Доходи від транспортних послуг за 2019 р. у Німеччині становили близько \$ 1 593 млн, що на 94,14% більше доходів України, які складають \$ 972 млн.

Надходження від міжнародного туризму включають витрати міжнародних в'їзних відвідувачів в економіці країни. Так, за статистичними звітами за 2019 р. витрати Німеччини склали \$ 41608 млн, в Україні ж цей показник становив лише \$ 1620 млн (табл. 1). Таким чином, витрати на туризм в загальному імпорті України перевищують аналогічний показник Німеччини на 86 %, а інші показники в Україні значно відстають від німецьких: кількість прибуттів України складає третину від Німеччини, Кількість виїздів – чверть, інші показники коливаються в межах 5 – 10%, а витрати на товари для подорожей та пасажирський транспорт, як й надходження від цих категорій і від загального експорту України менші (іноді значно) відповідних показників Німеччини.

Таблиця 1 Статистичні показники туризму Німеччини та України за 2019 р.

Статистичні показники, 2019 р.	Німеччина	Україна	Зрівняння України з Німеччиною, %
Кількість виїздів, млн. ос.	108,542	29,346	27,06
Кількість прибуттів, млн. ос.	39,563	13,710	34,65
Витрати на туризм, млн. \$	99 865	8 907	8,91
Витрати на туризм в загальному імпорті, %	6,27	11,71	186,76
Витрати на пасажирський транспорт, млн. \$	8 134	390,0	4,79
Витрати на товари для подорожей, млн. \$	91 731	8 517	9,28
Надходження від міжнародного туризму, млн. \$	58 201	2 592	4,45
Надходження від міжнародного туризму від загального експорту, %	3,20	4,10	1,25
Надходження від пасажирського транспорту, млн. \$	16 593	972	5,86
Надходження від товарів для подорожей, млн. \$	41 608	1 620	3,89

Кількість прибуттів туристів до Німеччини збільшилася до 1865,79 тис. осіб в липні 2021 р. з 169,19 тис. осіб в січні 2021 р., що відбиває руйнівний вплив пандемії з COVID-19 на туристичний потік.

Висновки. В результаті дослідження досягнуто мету и виконано порівняльний аналіз характеристик туристичних потоків Німеччини та України та завдання, що дозволило зробити наступні висновки:

- потоки туристів Німеччини та України значно відрізняються майже за всіма статистичними показниками, й не на користь України;
- пандемія COVID-19 миттєво зменшила потік туристів більш ніж в 10 раз;
- туристичний бізнес країн дослідження дуже болісно відреагував на пандемію.

Перспективи подальших досліджень. Пандемія COVID-19 викликала не тільки негативні економічні, а також і соціально-культурні наслідки. Пандемія в світі створила додаткове навантаження щодо збереження культурної спадщини, різко впали доходи культурних організацій. Так, за даними ЮНЕСКО, під час «коронакризи» 90% країн повністю або частково обмежили доступ до об'єктів всесвітньої спадщини, були тимчасово зачинені близько 85 тис. музеїв у світі.

Криза COVID-19 призвела до змін на світовому туристичному ринку, що неодмінно буде відбиватися деякий час в подальшому. Експерти Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) розробили декілька сценаріїв відновлення світової туристичної галузі, і за кожним із них повернення до показників 2019 р. передбачається не раніше 2023-2024 рр. Втім, цей процес також залежить від майбутньої епідеміологічної ситуації у світі та його регіонах, тому прогнози

сьогодення можуть у подальшому коригуватись. Експерти зауважують, що зараз ще неможливо передбачити, чи будуть люди подорожувати як раніше, чи все ж таки багато хто згальмує в собі свої бажання.

В цьому є й позитивна сторона, адже, якщо є шанс переорієнтувати сферу туризму та змінити туристичний продукт, то пандемія - найкращий час для цього. Але надалі основним у туризмі відтепер буде безпека, насамперед епідеміологічна.

Список літератури

1. Беспала О.А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2017. №6(34). С. 9-17.
2. Миронов Ю.Б. Наслідки пандемії COVID-19 для світової туристичної галузі. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 жовтня 2021 р.)*. Київ, 2021. 1463 с. С.862-865.
3. Кноема. Мировой атлас данных. Германия. URL: <https://knoema.ru/atlas/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>
4. Кноема. Мировой атлас данных. Украина. URL: <https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0>
5. Trading Economics. Germany Foreign Tourist Arrivals. URL: <https://tradingeconomics.com/germany/tourist-arrivals>

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

The authors of the VII International Scientific and Practical Conference «Modern trends in development science and practice» were representatives of the following educational institutions:

Sumy National Agrarian University; Zhytomyr National Agroecological University; Uman National University of Horticulture; Lviv National Agrarian University; Kharkiv National University of Urban Economy; Kharkiv comprehensive school of I-III degrees № 122; Kharkiv State Academy of Design and Arts; Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University; Rivne Medical Academy; Pavlodar Government Teachers' Training Institute; Lviv National Academy of Arts; Kyiv National Economic University; Berdyansk University Of Management And Business; Kyiv National University of Technologies and Design; State Biotechnological University; Admiral Makarov National University of Shipbuilding; Uzhhorod National University; Taras Shevchenko State University of Tiraspol; Pridnestrovian State University; State Institute of Economics, Finance, Law and Technology; Institute for the Economy of Industry; Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko; Kazakh National Agrarian Research University; National Pedagogical Dragomanov University; Lesya Ukrainka Eastern European National University; National University of Civil Defense of Ukraine; Odessa State University of Internal Affairs; Poltava Institute of Business; Ivan Franko National University of Lviv; Irpin Vocational College of Economics and Law; National University of Water and Environmental Engineering; Kyzylorda University named after Korkyt Ata; Kyiv Institute of Intellectual Property and Law; Odesa Law Academy; Yaroslav Mudryi National Law University; University of the State Fiscal Service of Ukraine; Zhytomyr Polytechnic State University; Borys Hrinchenko Kyiv University; Dnipro State University of Agriculture and Economics; Vinnytsia National Agrarian University; Zhytomyr Trade and Economic Vocational College of KNTEU; National University of Life and Environmental; Tashkent Institute of Architecture and Civil Engineering; Astana Medical University; Bukovinian State Medical University; Bogomolets National Medical University; Dnipro State Medical University; Kharkiv National Medical University; Pavlov First State Medical University of St. Petersburg; North-Western State Medical University named after I.I. Mechnikov; Ivano-Frankivsk National Medical University; Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic University; Scientific Center for Preventive Toxicology, Food and Chemical Safety named after Academician L.I. Medvedya; Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education; Petrozavodsk State University; Vinnytsia National Pirogov Medical University; Dnipropetrovsk Medical Institute of Traditional and Alternative Medicine; Kherson State Maritime Academy; Kherson Educational complex "Preschool educational institution -secondary school of I-III degrees " №33; Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University; Southern Ukrainian National Pedagogical University K. D. Ushinsky; Drahomanov National Pedagogical University; Sarny Pedagogical Vocational College; Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav; Educational complex "Kryvyi Rih specialized school of I-III degrees with in-depth study of foreign languages - preschool educational institution"; Mariupol State Humanitarian University; Moscow City Pedagogical University; Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Russian Economic University named after G.V. Plekhanov; Rivne State Humanitarian University; Zaporizhzhya National University; Nizhyn Gogol State University; Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy; Tavrida National V.I. Vernadsky University; National Medical Academy of Post-Graduate Education Named After P.L. Shupik; Kharkiv National University of Internal Affairs; Central Ukrainian State Pedagogical University; Institute of Pedagogy; National University of Pharmacy; Lesya Ukrainka Volyn National University; Oles Honchar National University of Dnipro; Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian; «Kamin'-Kashyrs'ky Lyceum" № 2; National Pedagogical University named after Abai; Kazakh National Agrarian University; Academy of State Border Service; Lviv Polytechnic National University; Kherson Institute of IAPM; Odesa National Maritime University; Educational and Scientific Institute of International Relations and Social Sciences; V. N. Karazin Kharkiv National University; Kharkiv National University of Radio Electronics; Odessa Research Forensic Center; National Technical University Dnipro Polytechnic; Kyiv National University of Construction and Architecture; National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Pryazovskyyi State Technical University.

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

Scientific publications

Materials of the VII International Science Conference «Modern trends in development science and practice», Varna, Bulgaria. 619 p.
(November 02 – 05, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-68564-516-8

DOI – 10.46299/ISG.2021.II.VII

Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Berezovetska I. Location of manor houses in the urban structure of Lviv of the secession period // Modern trends in development science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Varna, Bulgaria. 2021. Pp. 41-43.

URL: <https://isg-konf.com>.